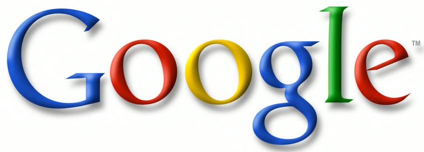

Google

HUSZONÖT ÉV

MAGYARORSZÁG

TÖRTÉNELMÉBŐL

1823-TÓL 1848-IG.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

MÁSODIK, JAVÍTOTT S BŐVÍTETT KIADÁS.

ELSŐ KÖTET.

PEST, 1868.
KIADJA RÁTH MÓR.

ELŐSZÓ

AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

Ugy vagyok meggyőződve, hogy hazánk számos szellemi s erkölcsi szükségei közt, mind a bel- mind a külviszonyokat tekintve, nem utólsó helyet foglal el a legújabb kor történelme.

A fiatalabb nemzedék, látva s érezve a viszonyokat, melyeknek súlya alatt él, kevesek kivételével, alig tud magának számot adni az események azon lánczolatáról, melyeken keresztűl jutott a haza jelen állapotába. Olvashatja, ismerheti az ősök viselt dolgait, szellemi s erkölcsi állapotait: a küzdelmeket, melyeket azok, a hazát védve, külellenségekkel —, az uralkodó ház érdekeit támogatva, ennek elleneivel —, az ősi alkotmányos szabadságot vagy a nemesi kiváltságokat védelmezve, az ellentörekvő kormányhatalommal vagy az előre haladó kor szellemével, azt majd elsajátítva, majd visszalökve, folytattak; olvashatja s tudhatja, mily állapotban léteztek hajdan az erkölcsi, szellemi s anyagi érdekek, a közügy, alkotmány s igazgatás, nép- és osztályviszonyok, a hazai tudományosság s irodalom, ipar s kereskedelem; melyek voltak az uralkodó eszmék s irányok, szokások és erkölcsök. És jelenleg mind ezeket megváltozva, felforgatva,

ELŐSZÓ

AZ ELSŐ KIADÁSHOZ

A haladási ügy felébredése a nemzetben.

Ugy vagyok meggyőződve, hogy hazánk [illegible] szellemi s erkölcsi szükségei közt, mind a [illegible] külviszonyokat tekintve, nem utolsó helyet [illegible] legújabb kor történelme.

A fiatalabb nemzedék, látva s érezve a [illegible] melyeknek súlya alatt él, kevesek kivételével [illegible] magának számot adni az események azon [illegible]ről, melyeken keresztül jutott a haza jelen [illegible]. Olvashatja, ismerheti az ősök viselt dolgait, [illegible] s erkölcsi állapotait: a küzdelmeket, melyeket [illegible] a hazát védve, külellenségekkel —, az [illegible] érdekeit támogat[illegible]ek elleneivel —, az [illegible] mányos szabad[illegible] a nemesi [illegible] védelmezve, az [illegible] kormányhatal[illegible] az előre haladó[illegible]ével, azt majd [illegible] majd visszalök[illegible]k; olvashatja s tudhatja, mily állapotban [illegible]jdan az erkölcsi, szellemi s anyagi érdek[illegible], alkotmány s igazgatás, nép- és osztál[illegible] hazai tudományosság s irodalom, ipar [illegible]lem: melyek voltak az alkodó eszm[illegible]k, szokások és erkölcsök [illegible] megváltozva, felforgatva.

HUSZONÖT ÉV

MAGYARORSZÁG

TÖRTÉNELMÉBŐL

1823-TÓL 1848-IG.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

MÁSODIK, JAVÍTOTT S BŐVÍTETT KIADÁS.

ELSŐ KÖTET.

PEST, 1868.
KIADJA RÁTH MÓR.

ELŐSZÓ

AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

Ugy vagyok meggyőződve, hogy hazánk számos szellemi s erkölcsi szükségei közt, mind a bel- mind a külviszonyokat tekintve, nem utólsó helyet foglal el a legújabb kor történelme.

A fiatalabb nemzedék, látva s érezve a viszonyokat, melyeknek súlya alatt él, kevesek kivételével, alig tud magának számot adni az események azon lánczolatáról, melyeken keresztűl jutott a haza jelen állapotába. Olvashatja, ismerheti az ősök viselt dolgait, szellemi s erkölcsi állapotait: a küzdelmeket, melyeket azok, a hazát védve, külellenségekkel —, az uralkodó ház érdekeit támogatva, ennek elleneivel —, az ősi alkotmányos szabadságot vagy a nemesi kiváltságokat védelmezve, az ellentörekvő kormányhatalommal vagy az előre haladó kor szellemével, azt majd elsajátítva, majd visszalökve, folytattak; olvashatja s tudhatja, mily állapotban léteztek hajdan az erkölcsi, szellemi s anyagi érdekek, a közügy, alkotmány s igazgatás, nép- és osztályviszonyok, a hazai tudományosság s irodalom, ipar s kereskedelem; melyek voltak az uralkodó eszmék s irányok, szokások és erkölcsök. És jelenleg mind ezeket megváltozva, felforgatva,

ELŐSZÓ

AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

Ugy vagyok meggyőződve, hogy hazánk számos szellemi s erkölcsi szükségei közt, mind a bel- mind a külviszonyokat tekintve, nem utólsó helyet foglal el a legújabb kor történelme.

A fiatalabb nemzedék, látva s érezve a viszonyokat, melyeknek súlya alatt él, kevesek kivételével, alig tud magának számot adni az események azon lánczolatáról, melyeken keresztűl jutott a haza jelen állapotába. Olvashatja, ismerheti az ősök viselt dolgait, szellemi s erkölcsi állapotait: a küzdelmeket, melyeket azok, a hazát védve, külellenségekkel —, az uralkodó ház érdekeit támogatva, ennek elleneivel —, az ősi alkotmányos szabadságot vagy a nemesi kiváltságokat védelmezve, az ellentörekvő kormányhatalommal vagy az előre haladó kor szellemével, azt majd elsajátítva, majd visszalökve, folytattak; olvashatja s tudhatja, mily állapotban léteztek hajdan az erkölcsi, szellemi s anyagi érdekek, a közügy, alkotmány s igazgatás, nép- és osztályviszonyok, a hazai tudományosság s irodalom, ipar s kereskedelem; melyek voltak az uralkodó eszmék s irányok, szokások és erkölcsök. És jelenleg mind ezeket megváltozva, felforgatva,

átalakúlva szemlélvén, ámulattal kérdezi: miként történt e nagy változás mindenekben? Melyek voltak annak tényezői, rugonyai, fokozatai? Milyen a mozgató erők jelleme, hatása, s az általok feltételezett események lánczolata s eredményei, melyeken keresztűl a jelen állapotok képződének? És ha a már elhunyt vagy élemedettebb nemzedék hagyományai s elbeszéléseiből megfejthet is magának egy s más kérdést: tudománya hézagos; mert sem módja, sem kedve nincs mindenkinek átbuvárlani a forrásokat, melyekből magának teljes világot szerezhetne; kézi könyv pedig, melyből mind ezekről rendszeresen, kielégitőleg okúlhatna, nem létezik.

De sajnosan érezzük ily könyv hiányát akkor is, ha a külviszonyokra vetünk egy pillantatot. Századunk míveltségének egyik legszebb eredménye, hogy a népek már nem egyedűl önmagokkal foglalkodnak; hanem figyelmök az emberi faj legtávolabbi családjaira is kiterjed: a régi közöny helyébe érdekeltség, a hajdani elkülönzöttség, szertehuzás helyébe solidaritás lépett a népek között. Tudni akarják, mi s hogyan történik más népeknél; rokon- vagy ellenszenvet tanúsítanak más népek törekvései iránt; versenyre kelnek egymással az emberi szellem és szorgalom teremtményeinek kiállitásában; közös érzelemmel s törekvéssel karolják fel a szabadság, míveltség, emberiség érdekeit. És csak e közös érdekeltség s versenyző törekvés emelte oly magasra századunk míveltségének épületét. Egy nép előtt sem lehet ma már közönyös: mily véleménynyel viseltetik, rokon- vagy ellenszenvet tunúsít-e iránta a mívelt világ; mert ennek puszta közvéleménye is óriási hatalom,

melynek helyeslése vagy gáncsa hatalmasabban és következetesebben sujt vagy emel, mint százezernyi hadseregek. E közvélemény rokonszenvére pedig egy népnek sincs nagyobb szüksége, mint annak, mely szerencsétlen; melyet idegen hatalom, legyen az anyagi vagy erkölcsi, elnyom, jogaitól megfoszt, saját egyéniségének kifejtésében korlátol s a térről, melyen kivűl nem haladhat, leszorít, a levegőtől, mely nélkül nem élhet, elzárva tart. De más népek közvéleményét, rokonszenvét e szerencsétlen népek csak az által fordíthatják magokra, ha azokkal nem csak jelen állapotaikat, az igazságtalan nyomást, melyet szenvednek, híven megismertetik; hanem teljes világosságba helyezik a magok egész egyéniségét s annak erkölcsi becsét, mind azon szépet, jót és nemest, mit az magában tartalmaz; mert e közvélemény elfordúl a silányságtól s csak a jót, szépet és nemest pártolja. Mind ez pedig a viselt dolgokban, az alkotott s ápolt intézményekben s a folytatott törekvésekben, — szóval: az egyéniséget visszatükröző történelemben nyilatkozik. A maga történelmének megismertetése ennél fogva nem kevesbbé első kötelességei s érdekei közé tartozik minden népnek, mint annak ismerete saját keblében.

És ebben, ez új korra nézve, nagy volt eddigelé mulasztásunk. Ereszkedjél valamely külföldivel beszélgetésbe, vagy olvass könyvet, hírlapi czikket hazád ügyeiről: bizonyos lehetsz, hogy kínos érzelmek fognak benned támadni, látván: mily kevéssé s mily ferdén ismertetnek hazád viszonyai, nemzeted múlt kori törekvései, szintugy mint sóvárgásai a jelenben. Vagy nem fogsz-e mély fájdalmat érezni a külföld tudatlansága fölött hazád viszonyairól, midőn például egy, 1863-ban,

s már a 18-dik kiadásban megjelent s ezer meg ezer példányokban forgó kézi könyvben [1]) olvasod: „A nemesség (Magyarországban) roppant kiváltságokkal bir; .... de a parasztok agyonnyomatnak a robotok által, és körülbelől oly bánásmódot tapasztalnak, mint a rabszolgák ... A nyelven, melyet Magyarországban beszélnek, nagyon meglátszik az elemek különféelesége, melyekből e nép képeztetett; az uralkodó nyelv a latin; az a tudós és irott nyelv is ..." Nem fogsz-e hasonló fájdalommal felsóhajtani, midőn idegen társalgód csodálkozását fejezi ki, hogy miért nem fogadja Magyarország hálásan az alkotmányt, melyet a nagylelkű császár octroyrozott népeinek; miért vonakodik a képviselettel megajándékozott ausztriai népekkel közösen, parlamenti uton, intézni a maga ügyeit, s inkább szenved egy önkényszabta ideiglen alatt, mintsem képviselőit a Reichsrathba küldené? stb. És csak azért bocsátasz meg neki, mert nem tudja, mennyivel becsesebbek, szabadabbak, egyéniségével egyezőbbek azon intézmények, melyek az ősöktől századok folytában lerakott alapon a múlt évtizedek alatt kifejtettek, melyekkel együtt növekedett férfi korára nemzeted, s melyektől megfosztatnia körülbelől egy neki a nemzeti halállal. Társalgód érti Irland óhajtásait, érti Velencze sóhajait, érti a lengyelek hősies küzdelmeit s önfeláldozását; de nem érti a te nemzeted nyögdeléseit, sóvárgásait; mert nem ismeri történelmét a múlt évtizedekben.

E kettős szükséget akarja kielégíteni ezen könyv. És bensőleg meg vagyok győződve, hogy az erre for-

---

[1]) Dictionnaire Universel d'Histoire et de Géographie. Par M. N. Bouillet. Hongrie czikkely.

dított fáradsággal rovom le hazám iránti kötelességeim adóját leghívebben; ez lesz leghazafiasb, polgártársaim elismerésére legméltóbb, s egyszersmind legáldásdúsabb tette életemnek, ha e szükségeket általa csak némileg is sikerül kielégítenem.

Évek óta óhajtám: bár nyúlna tollhoz, s irná meg e századi történelmünket azon jeleseink valamelyike, kik nálamnál nemcsak tehetségben, de tapasztalásban is dúsabbak, tán magok is nevezetes részét alkották e történelemnek. E korszak történelmének anyaga még kevéssé van összegyűjtve. Nyilvánosságra országgyűléseink jegyzőkönyvein kivűl 1841-ig, midőn a napi sajtó is szabadabban kezdvén mozoghatni, nemzeti életünk tűkrévé vált, alig jutott még valami. Volt kormányszékeink, megyéink levéltáraiban s egyesek tárczáiban rejlenek még a legbecsesebb anyagok. Ezek nyilvánossághiányát azon élemedettebb jeleseink, kik a korábbi eseményeknek magok is tényezői valának, hacsak emlékezetökből is, leginkább pótolhatnák; sok oly részletet pedig, mi megírva nincs, s mi mégis a függönyök mögött tényező, színt adó, vagy épen elhatározó indok, rugony és mozgató erő volt, csak ők menthetnének meg a feledés örvényéből, mely azokat sírjok fölött elborítandja. Korunk történelmét valamelyik ily jelesünktől megírva birni, valóságos kincs volna nemzetünk számára. Még csak néhány él e férfiak közől: s ha ők is elhunytak, velök együtt történelmünk sok érdekes részlete vesz el örökre.

Évek múltak a nélkül hogy forró óhajtásomat teljesedve láthattam volna. Magam nyúltam tehát tollhoz, megírni az elébbiek után, mintegy folytatásúl, összes nemzeti életünk e legdicsőbb, s azért híven,

kielégitőleg rajzolni legnehezebb, korszakának történelmét. Nem csak töretlen utra léptem; hanem, távol a szeretett hazától, még számtalan oly forrásból sem meríthettem, mely csak a hazában élőknek van nyitva. De ráléptem ez utra mind a mellett, ha csak azért is, hogy botlásaim, tévedéseim ama képesebb jeleseink valamelyikét arra birják, hogy magát a munkára elhatározva, jobb művel ajándékozza meg hazáját; vagy legalább helyreigazítsa az enyém tévedéseit, pótolja hiányait; és tapasztalatainak, ismereteinek kincsei e tekintetben megmentve legyenek a hazának, a jövő kornak.

Ha honfitársaim e két kötetet, melyek az 1823 és 1848 közt lefolyt korszakot foglalják magokban, kedvesen fogadják, s egyébiránt a körülmények is engedik: az 1848-diki april közepével, a felelős parlamenti kormány működésével kezdődött korszak történelme, nagyjából már kész, ezeket gyorsan követendi.

Genf, 1863 végén.

Horváth Mihály.

ELŐSZÓ
A MÁSODIK KIADÁSHOZ.

Contemporain történelmet, kivált ha az mélyebben behat a nemzeti köz- és társadalmi élet részleteibe, alig lehet megírni egyes hiányok, hézagok, tévedések nélkül. Egyes ember tapasztalatai s értesíílései sem oly terjedelmesek, sem oly kimerítők nem lehetnek, hogy az állam és társadalom ezerfelé ágazó ereiben pezsgő élet minden nyilvánulásai híven és teljesen jussanak tudomására, kivált ha még el is van zárva olyatén kortársaktól, kiknek közlései ismereteinek hiányát, hézagosságát pótolhatnák.

Ez okból félve bocsátottam e könyvet négy év előtt sajtó alá. De tettem azt mégis, bátorítva azon tudalomtól, hogy a mit írtam, elfogúltságtól, előitélettől menten, legjobb tudomásom s őszinte meggyőződésem szerint írtam; s ösztönöztetve azon indokoktól, melyeket az első kiadás előszavában kifejtettem.

Azt eleve is tudtam, hogy könyvem nem fog részesűlni minden osztálynak, pártnak, felekezetnek s még kevésbbé minden egyesnek tetszésében s helyeslésében. A pártok, felekezetek számosak; az igazság csak egy lehet. Minden párt s felekezet pedig azt hiszi s vallja magáról, hogy az igazságnak kizárólagos birtokosa s

elitél, kárhoztat minden ellenvéleményt. E sorsban könyvemnek is kellett részesűlni ha több akart lenni puszta adathalmaznál; ha az eseményeket indokolni, a pártok s felekezetek harczait életvalóságuk szerint színezni akarta. Mert bár a színt mindig azon felekezettől kölcsönzém, melyet legjobb meggyőződésem szerint az igazság birtokában lenni véltem: az ellenkező vagy legalább eltérő véleményűek megrovását s kárhoztatását kikerűlnöm nem lehetett.

Igy aztán azon szerencsétlenség is ért, hogy szándékos részrehajlásról, igazságtalanságról, történetirói hűtlenségről vádoltatnám.

Csak egy kérdést engedjenek tenni vádlóim: mi történik, ha indokolásaimnál a színt tőlök veszem, az ő elveik s véleményeik részére hajólva beszélem vala el az eseményeket? Nem ugyanazzal vádolt volna-e az ellenvéleményű felekezet, a miről általok vádoltattam? Melyik részen áll tehát a való, az igaz: az iróén-e, vagy birálóién?

Mi élők, ugy hiszem, e kérdést el nem dönthetjük: ez az utókor feladata leend, mely a mi pártharczainkat, nézet-különbözéseinket csak maga itélheti meg elfogúlatlanúl. A mi feladatunk az, hogy, bár szilárdúl ragaszkodva elveinkhez, meggyőződéseinkhez, tűrelmesek legyünk mások elvei iránt s a meggyőződést, ha annak tisztaságáról s önzetlenségéről kételkedni okunk nincs, tiszteljük mindenkiben. A csalhatatlanság igénylete a gyarló emberben a megrovásra legméltóbb bűn és hiba egyszersmind, mert szellemi korlátoltsággal gőgöt, felfuvalkodást párosít.

Óhajtám, bár találkoznék valamely elfogúlatlan és szakértő férfiú, ki e könyvet tüzetesen megbirálva

mutatná ki annak hibáit, tévedéseit, hogy ezeket egy újabb kiadásban kijavíthassam.

De ha ily megtiszteltetésben nem részesűlt is könyvem: részesűlt mégis azon szerencsében, hogy oly férfiak, kiknek itéletét velem együtt az egész nemzet nagyrabecsűli, annak egyes hibáira s botlásaira figyelmeztetni, hiányainak pótlására velem becses adatokat közölni szíveskedtek. Büszkeséggel nevezem ezek közt hazánk nagy fiát, Deák Ferenczet, ki emlékezetének gazdag tárházából velem egynémely új adatot közleni, egynémely hézagot pótolni, s tévedésemet kiigazítani sziveskedett. Meleg köszönetet mondok továbbá Szögyény-Marich László ő Excellentiájának, ki megbecsűlhetetlen értékű Emlékiratait s ezen kori okmánygyűjteményét használatúl rendelkezésemre adni kegyeskedett. A hazafias lelkű államférfiúnál, ki magas hivatalainál fogva nem csak az események lefolyását legjobban tudhatá, de azok rugóinak, mozgató erőinek rejtekeibe is beláthatott, illetékesebb tanúja alig lehet e korszak történelmének.

E jeles férfiaknak köszönheti leginkább az olvasó, s köszönöm ezennel nyilvánosan s a legszívesebben magam is, hogy e második kiadást számos helyein megjavítva, itt s amott egészen átdolgozva s némi idézetek megrövidítésének daczára is három kötetre bővűlve, bocsáthatom közre.

Pesten, 1867 végén.

Horváth Mihály.

TARTALOM.

Első könyv.

Bevezetés. Az 1825-ki országgyülés előtti viszonyok.

Második könyv.

Az alkotmány helyreállitása. A reformmozgalmak kezdete.

Első fejezet.

Az 1825/7-ki országgyülés.

Második fejezet.

A reformmozgalmak kezdete.

Harmadik fejezet.

Az 1830-ki országgyülés.

Harmadik könyv.

Az első reformi lépések.

Első fejezet.

A reformok előzményei.

Második fejezet.

Az 1832/6-ki országgyülés I. Ferencz haláláig.

ELSŐ KÖNYV.

BEVEZETÉS.

AZ 1825-KI ORSZÁGGYÜLÉS ELŐTTI VISZONYOK.

Azon nagy átalakúlás, melyen a franczia forradalom vérkeresztsége az emberi szellemet, állami s társadalmi viszonyaiban egyaránt, átvezette, Magyarországot sem hagyta érintetlenűl; kivált miután ezen átalakúlás épen azon időben kezdődött, midőn a II. József jószándokú, de erőszakos reformjai a nemzeti életet minden viszonyaiban oly hatalmasan megrázkódtatták. A haladási, átalakúlási vágy, a hosszú mozdulatlanság után, már az 1790/1-ki országgyülés bizottmányainak reformterveiben meglepő erővel nyilatkozik. S e vágy, e törekvés azontúl a számtalan akadályok daczára sem aludt ki többé a nemzetben. Az ujjászületés folyama azóta hol gyorsabb hol lassúbb, de szakadatlan haladásban tűnik fel a vizsgáló szem előtt; s a nemzet küzdelmeiben a nehézségekkel, akadályokkal annál érdekesebb tüneményt mutat, minthogy ezen újjászületésében egészen magára hagyatva, minden külsegedelem nélkül, sőt még saját kormánya által is inkább akadályozva mint támogatva, egyedűl a maga erejéből és saját természete szerint, küzdi fel magát középkori állapotaiból a polgárosodás oly jelentékeny s díszes fokára, melyen teljes joggal számíthatá magát Európa mívelt nemzetei közé.

A haladási vágy felébredése a nemzetben.

A haladás, mely hazánkban a század két első tizede alatt észlelhető, összehasonlítva avval, melyet Európa különféle nyugoti s déli országaiban ugyanezen korszak alatt szemlélünk, felette csekélynek látszik ugyan; de mindent összevéve, mégis arányban áll az a fejlődés lehetőségének feltételeivel; mert a míveltebb államok közt egyet sem ta-

A haladás akadályai.

lálunk, hol a haladást ez időben annyi külső s belső akadály nehezítette s késleltette volna, mint hazánkban.

Ezen akadályok legsúlyosbjai épen magának az államélet fő tényezőinek, a kormánynak s a legalis nemzetnek, a nemességnek és a törvényhozásnak részéről eredtek. Sőt még a társadalmi téren is hiányoznak vala az életvidor, gyorsabb kifejlés leghatékonyabb feltételei.

A mi elébb is emezeket illeti: közéletében s köznevelési intézeteiben a nemzet még mindig a latin nyelv béklyói által lévén lenyűgözve, parlagon hagyta csak most ocsúdó nemzeti irodalmát. Nemzeti nyelven e század elején még alig létezett néhány könyv, melyből a közönség tudományt, hasznos ismereteket meríthetett volna; miért nem csoda, hogy az alapos, kivált szaktudomány, a mily ritka, oly csekély becsben volt; hogy áthatóbb szakképzettséget akár a nemzeti foglalkodás fő ágában, a mezei gazdászatban, akár a kézműiparban s kereskedelemben országszerte alig lehetett találni. Az életpálya választásában inkább a családi hagyomány, példa s megszokás, mint a képesség s hivatás határozott. A nemes családok ivadékai, ha szűkebb anyagi körülmények közt léteztek is, szégyenítőnek tartják vala a lenézett iparos foglalkodást tűzni ki életök czéljává; sőt még a müvészeti pályától is idegenkedve, jobbára a bár szűk ősi birtokon osztozának, hagyományos módon .mívelendők földjeiket; vagy a „prokátori“ pályára özönlének. — Nem volt, továbbá, a nemzetnek nagy, gazdag, nemzetileg mívelt fővárosa, mely az értelmi erőket, a míveltebb, vagy legalább csak a magasabb osztálybelieket magában egyesítette s a vidékre, irányt adva, világot sugározva, vezetőleg hatott volna; a nemesség általában birtokain, a főnemesség, nagy részben elnémetesedve, Bécsben lakott. Az országnak nem volt közlekedése a míveltebb külfölddel, melynek példája, fejlettebb állapotai reá serkentőleg, képzőleg hathattak volna. Ipara, kereskedelme pangásban lévén, hiányzottak tőkéi a szükséges beruházmányokra, melyek a nemzeti

fejlődésnek élénkebb lendületét, gyorsabb haladását eszközölhették volna. A nemzet leggazdagabb osztálya, a nagybirtokú főnemesség, hívságos életében eladósodva, nagy részben a bécsi tőzsérek szeszélyétől függött.

A társadalmi viszonyokból eredt ezen s hasonló akadályokat pedig a kormány nemcsak hogy elmozdítani nem ügyekezett, hanem a maga részéről még súlyosabbakkal szaporítá.

Az államszerződések s törvények szerint független s ősi alkotmányos intézményekkel biró hazánk oly monarchiának lévén állató része, melynek másik fele korlátlan hatalommal, kényuri elvek szerint igazgattaték: minden törekvései s tiltakozásai, minden koronázati hitlevelei s törvényei daczára sem óvhatta meg magát egészen a kényuralom túlterjeszkedéseitől, a közös fejedelmet környező, reánk nézve idegen, miniszterek s tanácsosok befolyásától. A nemzet kénytelen vala szünet nélkül küzdeni fenyegetett alkotmányos jogaiért, törvényes függetlenségeért és önkormányzatáért. Még maga legdrágább kincse, a nemzetiség is, nem egyszer forog vala oly súlyos veszélyben, hogy csak nagy erőfeszítéssel lőn megmenthető az enyészettől. Oly nemzetnek pedig, mely e legfőbb javak, függetlenség, alkotmányos önkormányzat, nemzetiség, megmentésére kénytelen fordítani legjobb erőit, polgári intézményeinek kifejtésében s általános míveltségében alig lehet tennie jelentékenyebb haladást; mert ez csak a nemzet és kormánya közös, öszhangzó törekvéseinek lehet eredménye. A kényuralomra s az egész monarchia igazgatási egyesítésére törekvő bécsi kormány a helyett, hogy ösztönözni s vezetni ügyekezett volna intézményei kifejtésében a nemzetet, maga gátolta, nehezítette ezt; mivelhogy a fejlődni természetesen csak alkotmányos szellemben kivánó nemzet a kormány irányát, szándokait ellenzé, s inkább tűrte intézményeinek hiányosságát, inkább pangott elavúlt, a haladó kortól elmaradt ősi állapotában, mintsem hogy a korszerű haladásért

függetlenségét, alkotmányos önkormányzatát adja cserében. És miként a politikai, úgy a szellemi és anyagi érdekek fejlesztésében is csak gátolást, akadályokat tapasztalt a nemzet a kormány részéről: emezek egyoldalúlag a korlátlanúl kormányzott s a fejedelem önkénye szerint megadóztatható német örökös tartományok javának áldoztattak fel; amazokat a kormány a kényuralom érdekében tartá lenyűgözve.

E senyvesztő, régi viszonyokhoz pedig a múlt század végső tizede óta még újak is járulának, melyek a II. József halála után oly nagy reményekre jogosító átalakúlást mindjárt kezdetében megakasztották. A franczia forradalomnak, mely nemcsak a hűbériséget és kényuralmat, hanem borzasztó túlcsapongásaiban magát a trónt és oltárt is felforgatá, s minden történelmileg fenállót vérpatakokkal mosott el, iszonyú rombolásai s mészárlásaitól megrettent udvar és kormány, önvédelmében a világot sarkaiból kiforgató eszmék és elvek ellen harczra kelve, az ellenkező végletekbe rohant: minden újításnak és reformnak, minden természetszerű fejleménynek is, mely a szabadság s alkotmányosság ügyét gyarapíthatá, ellenségévé lett. Sőt, az oly rettenetes kisérettel járó népszabadsági eszmék terjedésének lehetőleg elejét veendő, az országot a külföldtől a mennyire csak lehetett, elzárta, a külfölddel minden szellemi közlekedést meggátolt, s a szellem szabadabb mozgását benn is lenyűgözte; és ekképen az elzárás és censura, a köznevelés mód feletti korlátolása s az egyesülési jog megtagadása által, a nemzetet mély tudatlanságra, szellemi pangásra s tétlenségre kárhoztatta.

E reactionarius megállapodás azonban a nemzeti élet fejlődésében nem egyedül a kormány műve volt; a nemesség egy részét is méltán lehet a miatt vádolni. A főnemesek, majdnem kivétel nélkül, hasonlókép mint a kormány, megrémülvén a forradalom őrjöngéseitől s demokratiai eszméitől, nem kevesebb idegenséget tanúsítának az újításoktól, s a kormánynyal kezet fogva gátolák a reformokat. A nemesség soraiban másokat, kiváltságaik elfogúlt bálványozása, a szűk-

keblű önzés, a hagyományos előitéletek, a saját valódi javát be nem látó értelmetlenség s tudatlanság, és az abból eredt féltékeny, makacs mozdúlatlanság tőnek elleneivé a kor igényelte haladásnak.

E kettős reactio szikláin törtek meg mind ama javítások s reformok, melyeket az értelmesebb s önzetlenebb hazafiak a század első tizedében lefolyt országgyüléseken szőnyegre hoztak vala. Utóbb aztán a nemesség, ha bár annak minden felekezetei akartak volna is, semmi módon sem indítható meg többé az alkalmas időben maga által is mellőzött reformokat; mert a kormány, mely a kedvező körűlményeket kényuralmának gyarapítására mindenkép ügyekezett felhasználni, mivel e törekvésében a nemesség részéről hajthatatlan ellenzésre talált, 1812 óta többé országgyülést sem hirdetvén, a nemzetet még az alkalomtól is megfosztá, melyben elavúlt állapotait törvényes úton megújíthatná, hiányait pótolhatná s a kor kivánalmai szerint fejthetné ki vagy módosíthatná ősi intézményeit.

Haladási kisérletek.

De bár ekként számtalan külső s belső akadályokkal kellett küzdenie, s bár e küzdelmeiben, a társadalmi viszonyokat tekintve, mind abban is hiányt szenvedett, mi haladásában segédévé válhatott volna, egészen mozdúlatlan még sem maradt, nem maradhatott a nemzet. Az átalakulási vágy, mióta benne a II. József megrázó kormányának s a franczia eszméknek hatása alatt fölébredt, az érintett s más hasonló akadályok daczára sem veszett ki többé egészen belőle. A nagyszerű kornak kedélyrázó, képzeletkápráztató eseményeiben s még inkább világderítő s termékenyítő eszméiben csodás erő rejlék, mely mindenkit megragadott, tevékenységre, haladásra ösztönze. És a közönségessé lett törekvésekből nemzetünk sem maradhatott ki egészen, bár mennyire ügyekezett is a kormány elzárni azt minden külföldi közlekedéstől, a világszellem minden érintéseitől. Magok a húsz éves óriási háború okozta súlyok több ízben oly erőfeszítésre kényszeríték a nemzetet, mely a haladás induló

pontjáúl szolgála; mert az inség, a szükség mindenha leghatékonyabb rugonya az önkifejtésnek.

És valóban, az e korszak alatt lefolyt országgyülések egyike sem múlt el a nélkül, hogy valamit e tekintetben ne lendített volna; vagy legalább, hogy a nemzet képviselőinek értelmesebb s hazafiasabb érzelmű része nem sürgette volna az 1791-ben megrendelt országos reformtervek fölvételét. E tervek, ha a nemzeti kivánatok szerint életbe léphetnek, miként az állami s társadalmi élet minden viszonyait átkarolták, kétségkivűl hatalmas lökést adtak volna az összes nemzeti mívelődésnek; mi azonban, mint tudjuk, nem valósúlt. Midőn pedig a kormány, részint mivel gondjait a súlyos háború vette igénybe, részint mivel minden átalakításban, mely a nemzet részéről inditványoztaték, a rettegett forradalmi eszmék ébredését sejté látni, — e reformterveket gyülésről gyülésre halogatá, s végre egészen mellőzte: mind a megyék, mind egyesek tőnek egynémi kisérleteket, hogy a pangó hazai állapotok egy s más ágában egynémit lenditsenek. A helyesebb fogalmak a kereskedelem s általában a nemzetgazdászat körében, az első javítások a mezei gazdaság terén, a buzgóbb törekvés a nemzeti nyelv s irodalom kiművelésére stb. valóban e korszak alatt kezdének feltünedezni. Részvényes társaságok keletkeznek csatorna s útépitésekre, mocsárok kiszárításúra, a borkereskedés gyarapítására. Gazdáink érezni kezdék a földmívelés és baromtenyésztés okszerűbb kezelésének szükségét, s azok előmozdítására gazdászati iskolák alapíttatnak, külföldi gazdászati intézetekbe utazások intéztetnek; az állat-, kivált a birkanemesítés egyik fő törekvésévé lesz birtokosainknak. Némely megyék az országutak javítására fordítják gondjaikat; mások, Pest megye kezdeményezésére, még a nemzeti nyelvet is administrativ úton akarják mívelni, s kisérleteket tesznek egy kimerítő szótár kidolgozására; mit azonban, mint általában az ébredő irodalom mívelését, egyesek nagyobb sikerrel űznek stb. stb.

A nemzet igényei a helyreállt békében.

És, ha a nemzet e haladási kisérleteiben kormánya részéről kellő gyámolitásban részesűl vala, kétségkivűl rövid idő alatt szép eredmény jutalmazta volna a dicséretes törekvést. E gyámolitást pedig a béke helyreállta után teljes joggal várhatta is kormányától a nemzet, mely a háborúk folytában több ízben hallá az áldozatokat igénylő fejedelem ajkairól, hogy azokat a kivívandó békében az ország érdekeinek gondos ápolásával viszonzandja. A kivánt áldozatokat a nemzet, bár nem ritkán a maga nagy megerőltetésével, készségesen meghozta; most tehát a kormányon volt a sor, szavát beváltani. Különben is, miután a harczok zaját 1815-ben egy hosszú békére való kilátás váltotta fel, mind azon szellemi s erkölcsi erőket, melyeket huszonöt év óta a háború véres munkái vettek igénybe, azontúl a béke műveire, az állami s társadalmi élet kifejtésére, a szellemi és anyagi érdekek gyarapitására lehetett irányozni; a pénzerőnek, melyet elébb a hadi készületek szükségeltek, legalább egy részét gyümölcsöző beruházmányokra lehetett fordítani; s hogy mind ez történjék is, a nemzet méltán várhatá tett áldozatai jutalmáúl.

A birodalom újjászervezésének kérdése.

De ezeken kivűl megint szőnyegre kerűlt egy más, főfontosságú kérdés, mely az elméket már 1806-ban is komolyan foglalkodtatá: a birodalom újjászervezésének kérdése. Az újjászervezés szüksége, a franczia háborúk bevégzése után, aligha éreztetett valahol annyira, mint a Habsburg fejedelmi ház monarchiájában, mely sem egységgel, sem a maga nagyságához mért, erős, tömör középponttal nem birt, mióta nyugatibb német tartományait elvesztette. Mert, mi emezt illeti, — mi mégis minden jelentékenyebb államnak egyik legszükségesebb feltétele: a még fenmaradt s összesen is csak mintegy hat—hét millió néptől lakott német tartományokat, melyek tulajdonkép a monarchia határszéleit képezték, lehet-e vajjon egy 30 millió népségű birodalom erős, tömör középpontjáúl tekinteni, mely felé a birodalom többi részei nehézkedjenek? S lehet-e azon mon-

archia szervezetét helyesnek mondani, melynek székvárosa csaknem a határszélekre, azokhoz oly közel esik, hogy, mint a lefolyt háborúk alatt többször meg is történt, az ellenség azt csaknem ugyanazon napon körültáborolhatá s hatalmába ejtheté, melyen a határokat átlépte.

S még roszabb lábon állott a monarchia egysége. Az ugynevezett „ausztriai birodalom", mely, mint tudjuk, két egymástól lényegesen különböző államból képeztetett, birt ugyan külső képviseletében az állami egység némi szinével; mert hiszen e képviselet tulajdonképen nem is az államra, hanem a monarchára, a fejedelemre vonatkozott. De belső állami egységről, mely mégis az erő s állandóság egyik lényeges feltétele, szó sem lehetett ott, hol a monarchia egyik fele egyátaljában nem tartá, s törvényei szerint nem is tartható magára vonatkozónak a monarchia új czímét, az „ausztriai császárságot"; hol a monarchia két részre van szakadva, melyek egyike alkotmányos kormányzattal s külön törvényekkel bír, míg másikát a közös fejedelem absolut hatalommal önkénye szerint kormányozza.

Az állami egység, való igaz, még soha sem létezett a Habsburgház monarchiájában, mióta hazánk e fejedelmi házat hívta meg a maga trónjára. De ezt teljességgel lehetetlen is volt létesíteni, míg a magyar király egyszersmind német birodalmi császár is volt: egyaránt lehetetlen lévén, akár Magyarországot a Németbirodalomba beolvasztani, akár ennek a magyar alkotmányt tenni alaptörvényévé. És a történelem bőséges tanúságot szolgáltat ama kisérletek hiúságáról s eredménytelenségéről, melyekkel ezen állami egységet régebben kivált I. Leopold, újabban II. József annyi erőfeszítéssel törekedtek megalapítani.

Az első alkalom ezen államegység megalapítására 1804-ben, majd 1806-ban nyílt, midőn „a római szent birodalom" nemcsak tényleg, hanem névszerint is megszűnt s Ferencz annak czíméről végkép lemondván, az örökös csá-

szár czímét vette fel [1]). És tudjuk, hogy akkoron folytak is tanácskozások ezen egység megalapítása felett. Tudjuk, hogy a legmélyebben látó bécsi államférfiak magok is akként vélekednek vala, hogy Ferencz semmi jobbat nem tehet a maga s dynasztiája szintúgy mint monarchiája érdekében, mint ha birodalma középpontjáúl Magyarországot, székhelyéül, Bécs helyett, Budapestet tűzi ki, s minden országait s tartományait ugyanazon alkotmánynyal adományozza meg, ugyanazon kormányformát s igazgatási modort alapítja meg egész birodalmában. E közös alkotmány, e közös igazgatási forma kétségkivűl csak a magyar alkotmány s igazgatás lehetett volna; miután a fejedelmi ház csak azon feltétel alatt hívatott meg az ország trónjára, csak azon feltétel alatt nyerte elébb a férfi, utóbb a leányágra nézve is az elsőszülöttségi örökösödés jogát az országban, hogy ennek alkotmányát teljes épségben fentartsa; — mire koronázatakor esküvel is kötelezi magát minden király. Némi módosítások kétségkivűl szükségesekké váltak volna mind az alkotmányban, mind az igazgatásban, hogy azt minden német-cseh örökös tartományra ki lehessen terjeszteni. De kételkedni a felett is alig lehet, hogy a nemzet, törvényesen, országgyülésileg megkérdezve, ne lett volna hajlandó a szükséges módosításokra azon felszámlálhatatlan előnyök fejében, hogy a birodalom középpontja Magyarország, székvárosa Budapest leend, s az alkotmány, valamennyi örökös tartományokra kiterjesztetvén, azontúl mindigre megszabadúl azon ellenséges támadásoktól, melyeket eddigelé Ausztria korlátlan és jellemök, viszonyaik szerint német, fejedelmeitől s azoknak bureaukratikus szellemű s a kényuralmat reánk is kiterjeszteni vágyó német miniszté-

[1]) Eleinte „Magyar- és Csehország császára" czímét akarta felvenni Ferencz, s az iránt értekezésbe is ereszkedett Napoleonnal, ki bár különösnek találta a két császári korona egyesítését, ama czím felvételét egyátaljában nem ellenzette. Ld. Correspondance de Napoleon I. Paris 1862. VIII, 422, 449, 477.

reitől szenvedni minduntalan kénytelen vala. Mert fel lehet tenni, hogy ama módosításokban csak úgy egyezett volna meg a magyar nemzet, hogy egy részről az alkotmány sarkalatos alapelvei épségben maradjanak, a törvényhozó hatalom csak úgy legyen felosztva, mint eddig, a fejedelem és nemzet között, s a hatósági önkormányzat se szenvedjen csorbulást; más részről, hogy az udvar teljesen mondjon le eddigi viszonyairól Németország iránt, e német viszonyokat szűnjék meg irányadó elveinek tekinteni, s ennek biztosításáúl az ekként egyesítendő birodalom összes kormányában a magyar elemnek annyi súlyt s befolyást engedjen, mennyi azt az ország terjedelmének, középponti fontosságának s lakosai számának arányában megilleti.

E módosításokban, — melyek aztán, hogy törvényesek legyenek, természetesen a magyar országgyülés elejébe voltak volna terjesztendők, 1806-ban már kezdett vala is dolgozni a bécsi kabinet. „Én jelenleg tervet fogok kidolgozni egy új osztrák monarchia alkotására“ — úgymond az udvar első rangú publicistája, az e munkával megbízott Gentz Frigyes egy, augusztus 4-én 1806-ban kelt s Müller Jánoshoz intézett levelében [1]). „Bécsnek meg kell szűnni székvárosnak lennie, a német államrészek mint mellék s határszéli tartományok tekintendők, a kormány széke mélyen Magyarországba teendő át, s ezen ország részére egy új alkotmány készítendő. Magyarországgal, Csehországgal, Galicziával, s avval mi Németországból fenmaradt, még tarthatja magát az ember a világ ellen, ha akarja. Fiumét és Triesztet minden áron meg kell menteni, különben ezen államnak nincs vizi közlekedése; minden egyebe a legnagyobb bőségben, s határszélei természet s némi művészet által anynyira megerősíthetők, hogy az ördög és az ő legioi sem törhetnek be. Ha mind ez valósúl, Porosz- s Németország nem sokára ezen új monarchiánál fognak segélyért könyörögni.“

[1]) Fridr. von Gentz Schriften, herausgegeben von Schlesier. IV, 247.

Azonban, mint tudjuk, e terv akkoron hajótörést szenvedett Ferencz császár szívósságán, ki sem kényuralmáról s absolut hatalmáról a német-cseh örökös tartományokban, sem azon reményről nem akart még lemondani, hogy hegemoniáját a nagy Németországban a körülmények változtával tán sikerűlend még visszanyernie. A tervezett egységes, alkotmányos állam helyett, középpontjáúl Magyarországgal, székhelyéül Budapesttel, mint tudjuk, a régi egységtelen, zilált szerkezetű monarchia maradt fenn, mely tulajdonképen két, kormánymodorára nézve egymástól lényegesen különböző, egymással csak a fejedelem személyének ugyanazonsága, a „personal unio“ által összefüggő államból vala képezve. A tervezett egységes állam [1]) helyett az ugynevezett „Ausztriai császárság“ alapíttatott meg, mely minthogy maga az alapító okmány szerint is, a magyar alkotmány s igazgatás tekintetében semmit sem változtatott s nem is változtathatott, és a cseh-német örökös tartományok kormányát is egészen régi absolut modorában hagyta, az egységes állam igényeinek egyáltalában nem felelt meg. Ezen, egyik felében alkotmányos, másikában korlátlan monarchia tehát most, midőn a béke valahára helyreállott, a kormányzókkal nem kevésbbé mint a kormányzatokkal, a Lajthán túl és innen egyaránt éreztette az újjászervezés szükségét: amazokkal, mivel az egység szüksége ismét követelőleg áll vala előttök; emezekkel, a Lajthán túl, mivel ők is alkotmányért sóvárgának; a Lajthán innen, mivel ezen vegyes házasságban a kényuralmilag kormányzott német örökös tartományokkal mind több veszélytől félthették ősi alkotmányukat.

Ezeken kivűl pedig jelenleg még más viszonyok is merűltek a felszínre, melyek ezen újjászervezés szükségét még inkább az előtérbe tolták. Az államoknak, a lefolyt

---

[1]) Napoleon erről így ir 1804-ki augusztus 20-án Talleyrandhoz: „Non seulement je suis bien aise que le roi de Hongrie change son titre de roi en celui d'empereur, mais je verrai sans peine le titre de roi disparaître de l'Europe.“ Corresp. de Napoleon. VIII, 477.

rendkivűli események alatt, hogy úgy mondjam, egy új tényezője támadt: a nemzetiség. A franczia forradalom óta a nemzetiségek megifjodtak s kifejlődtek. Az államokat Napoleon zsarnoki hatalma ellen egyedűl a felébredt nemzetiségek mentették meg; s ezek erkölcsi erejének nagy jelentékenységét a státus-életben már lehetetlen volt a kormányoknak nem látniok, s meg nem győződniök, hogy valamint ezek fellelkesűlése nélkül megmenteni nem lehetett volna az államokat, úgy ezek a jövőben sem tarthatnak számot szilárd állandóságra, ha az általánosan mindenütt szükségessé lett újjászervezkedésben a nemzetiségeket számításba nem veszik; mert ezek már teljes öntudattal tényezőivé lettek az államnak, s követelték is abban a magok jogainak érvényességét.

A Habsburgház fejedelmei elébb, mint egyszersmind német birodalmi császárok, monarchiájokban is csak a német nemzetiséget emelték érvényre, mit sem gondolván avval, hogy e nemzetiség kisebbségben létezik a monarchiában; sőt, mint II. József, kényszerítvén is a németség alá hajólni a többi nemzetiségeket. De a hajdani viszonyokat már lehetetlen lévén visszavarázsolni, a régi állampolitikát sem lehetett többé büntetlenűl érvényben tartani. Ferencz, midőn kabinetje, a bécsi congressus előtt, az elutasíthatlanná vált újjászervezés felett tanácskozni kezd vala, leginkább óhajtotta volna ugyan a Németbirodalomnak oly módon helyreállítását, hogy a császárság ismét a maga házának jusson osztályrészűl. De ilyesmit a létező viszonyok, midőn Poroszország az utólsó háborúk alatt kivívott nagy hatalmi súlyát oly erélyesen érvényesítette, midőn a németek közt a nemzetiségi elv s ama vágy, melynél fogva nemcsak alkotmányt kivántak, hanem nemzetiségöknek is teljes függetlenséget s oly politikai súlyt igényelnek vala, mely számokkal, míveltségökkel arányban legyen, — mind ezen s többféle más viszonyok, melyeknek fejtegetése nem tartozik ide, a Németbirodalomnak régi alakjában való helyreállítását egyátaljában lehetetlenné tették.

Így állván pedig a németországi viszonyok, a Habsburg-monarchia újjászervezésénél sem lehetett többé alapúl tekinteni a német nemzetiséget, mely legfölebb egy ötödét tette a monarchia népességének. Ha tehát a fejedelmi ház a maga birodalmában az újjászervezésnél egységet akart alkotni: most is szükségkép ama tervre kell vala visszamennie, mely 1806-ban forgott volt szőnyegen; mely szerint a módosítandó magyar alkotmány az egész monarchiára kiterjesztetnék s ennek középpontjává Magyarország, székvárosává Budapest tétetnék. Az újjászervezésnek csak is ez volt egyetlen helyes módja, mely erőszakos rázkódások nélkül kivihető lett volna. És nem is hiányzának Bécsben státusférfiak, kik ennek világos belátásával jóakaratot párosítva, nem kételkedének határozottan állítani, hogy „a monarchia érdeke múlhatatlanúl követeli a kormány s udvar székének Bécsből Budára áttételét“ [1]). Így nyilatkozott egyebek közt gróf Buol-Schauenstein, atyja a külügyek élén nem rég állott osztrák miniszternek. Sőt, Capefigue, franczia történetiró szerint, maga Metternich Kelemen herczeg is hajólni látszék eleinte a monarchia ilyetén újjászervezésére.

És bizonyára, ez oly újjáalakítás lett volna, melynél üdvösebb lépést a maga hatalmának megszilárdítására még soha sem tett a fejedelmi ház. Ezt javaslák minden érdekek; ezt Magyarország érdemei a dynasztia iránt. „Egyetlen pillantat Európa akkori földabroszára, — mond egy éles látású orosz diplomata [2]) — egyetlen számbavétele a Dunavölgyben lakó népségeknek, meggyőzhetett mindenkit, ki régi politikai hagyományok által nem volt elfogúlva, hogy a Duna Ausztriára nézve a legnélkülözhetlenebb folyam, s egy új császári birodalom, mint főleg dunai állam, jelentékeny, sőt nagy jövendőt igényelhet. A természet nem ke-

[1]) Ld. Fr. Perthes Lebensgeschichte II, 115.

[2]) Europa's Kabinete u. Allianzen. Vom Verfasser der Pentarchie. 183. l.

vésbbé, mint Európa történelmi kifejlése egyaránt ezen irányt tűzte ki az osztrák politikának. Rég elmúlt azon idő, melyben e birodalom küldetése vala, előfalúl szolgálni a kereszténységnek a török ellen .... Magyarország birtoka biztosítá a Habsburg dynasztiának európai jelentékenységét, s annál fontosabbá lett az reá nézve, mióta túlnyomólag német jellemét a nyugati tartományok elszakadása s a német császári korona letétele által elvesztette, sőt maga is feladta. Magyarok mentették meg Németországot a morva Szviatopolk elleni hadjáratuk által a szláv túlsúlytól. Magyarok segitették Habsburgi Rudolfot a marchfeldi ütközetben legyőznie Ottokárt. Magyarok mentették meg s tartották fenn a habsburgi dynasztiát Mária Terézia alatt, s Magyarország lett a Habsburgház utólsó menhelye, midőn Napoleon Schönbrunnban ura volt minden német-osztrák tartományoknak. Nem lehet tagadni, a nemes, nagylelkű, vitéz s bátor magyaroknak igazságos, teljes érvű igényeik voltak a dynasztia hálájára. És nem csak a morál, hanem a politika is, Magyarország középponti fekvése s a magyar nemzeti jellem erélyessége egyaránt javaslák amaz érdemek elismerését..... Egy Magyarország az Adriától a Feketetengerig, a Kárpátoktól a Balkánig már a nagy Eugennek és ... Kaunitz herczegnek is kedvencz gondolata volt. Ez utóbbik mindig el volt ragadtatva, midőn e tervről beszélt, mely által Ausztria kereskedelme emeltetett, Magyarország nemzeti gazdagsága érvényesíttetett, az átmeneti kereskedelem élénkíttetett, és a Duna, Passautól torkulatáig, a legnagyobb vizi uttá tétetett volna.“ — „És mennyire megszilárdúlt volna az új habsburgi birodalom, — mond tovább ugyanazon iró — ha a dynasztia a monarchia középpontjára, mely felé nehézkednek a monarchia minden egyéb részei, Magyarországra támaszkodik, s egyszersmind német viszonyait is megszűnik vezéreszméi s irányai gyanánt fentartani! Hiszen ezek politikailag már úgy is el valának itélve s mit a bécsi udvar 1815-ben elébbi német tartomá-

nyaiból még visszanyert, koránt sem volt annyi, hogy hasonértéket képezhetett volna azon kárért, melyet a monarchia az által szenvedett, hogy jelenleg hiányzott egy erős, tömör középpontja. Itt bizonyára nem a dynasztia német eredetét s jellemét vagy német bureaukratiáját kellett volna döntő érvűl tekinteni, hanem a birodalom geographiai helyzetét, mely a különféle népségeket összeköté, s kivált ama folyamot, melyet Napoleon joggal Európa első folyamának nevezett, s mely, mint a monarchia életere, annak politikai irányát és sajátságos jellegét némikép gondviselésileg előre meghatározta, praedestinálta."

Teljes készséggel aláirjuk az orosz státusférfiú e véleményét, feltéve mindazáltal, hogy a monarchia ezen újjászervezésénél a magyar alkotmány lényegileg fentartassék, s a netalán szükséges módosítások a nemzet megegyeztével, törvényesen, országgyülésileg történjenek. S kétséget alig szenved, hogy e módosításokat, az elszámlált feltételek alatt, a nemzet maga sem ellenzette volna. — De, mint az idézett iró is mondja, „Bécsben mindig hiányzott a férfias, gyors elhatározás, a gondolat merészsége, s nagyszerű, hatalmas tervek erélyes megragadása s foganatba vétele". Ferencz császár és király, kinek egyébiránt közmondásossá lett jószivűségét a kiállott veszedelmek nagy mértékben gyanakodóvá, érdessé tették; ki a jakobinismus világromboló elvei s minden politikai újítási szellem iránt engesztelhetlen gyűlölettel viseltetett; ellenben pedig a maga fejedelmi hatalomteljességére, a királyság isteni jogainak illethetlenségére felette sokat tart vala, — a hosszú harczból, melyet a forradalom ellen folytatott, azon meggyőződéssel kelt vala ki: hogy nem valamely mesterséges újjászervezésben, mely talán még az alkotmányosságnak is rést nyitna, hanem egyedűl az absolutismusban, s egy atyai szellemű kényuralomban, mely minden alkotmányosságot mellőz, minden újítást és szabadságot meggátol és leszorít, — van üdv úgy a fejedelmek mint a népek számára. Ezen kivűl a magyarokra,

alkotmányos ellenzésök miatt a lefolyt évek alatt, boszús, haragos, nemzetsége azon hagyományos politikájáról sem akart lemondani, mely a maga német eredetét s jellemét, a német viszonyokat tűzte ki mindenha vezéreszméi s irányai gyanánt.

A bécsi kabinet állampolitikája.

Az újjászervezésnek ezen, oly üdvessé válhatandott terve tehát a kabinet tanácskozmányaiban, miként 1806-ban, úgy most ismét elvettetett. Helyette a reactio, az ellenforradalom, a helybenmaradás és legitimitas elvét tűzte ki a kabinet, mind magára a monarchiára, mind — a mennyire azt befolyása által kivihetni remélte, általában is Európára nézve, a jövő kor politikájának czélpontjává; melynek feladata lenne: a népekben elfojtani minden szabadságvágyat s elnémítani a szabadságérti sóvárgás fohászait; ellenhatni mind azon irányoknak, melyek a forradalomból eredtek s melyeket, hogy a népek a forradalom legyőzésére fellelkesedjenek, 1808 óta egy ideig magok a kormányok is általában legyezni, ápolni kényteleníttettek; s mind ennek létesíthetésére egy erős, politialis kényuralmat emelni a kormányra.

A bécsi congressus azt általánositja.

Ezen állampolitikának megalapítása már a bécsi congressus előtt határozattá vált a kabinetben. Metternich Kelemen herczeg, a császár főminisztere és státuskanczellára, lőn annak zászlótartójává; ki aztán a congressus nagy tehetségű, de jellemtelen jegyzőjében, Gentz Frigyesben, a bécsi kormánylap (a „Beobachter") szerkesztőjévé nevezett Pilat Józsefben, a philosophiai dolgozatairól s a bécsi egyetemnél tartott felolvasásairól ismeretes Schlegel Frigyesben, s néhány más iróban s diplomatában tehetséges, ügyes segédeket gyűjtött maga köré. Kivált ezek segélyével ügyekezett aztán Metternich a congressus tagjaira is hatni ama politika érdekében. A bécsi kabinet, melyben a kényuralom és helybenmaradás státuselve különben is régtől fogva meggyökerezett vala, miként elébb legmakacsabb ellensége volt a franczia forradalom-szülte újításoknak, úgy most, a har-

czok diadalmas bevégeztével, mintegy természetes középpontjává lőn ama reactionarius politikának. És Metternich, miután ama semleges, tevékenytelen, elnyomó s összeszorító politikát a birodalom mind kül- mind belügyeiben fő kormányelvvé emelte, annak elfogadását s gyakorlatba vételét mind azon államok kormányaitól is követelé, melyekre befolyása kiterjedt. E befolyása pedig akkoron, mióta Ausztria, 1813-ban Napoleon ellen a coalitiohoz csatlakozván, oly döntő hatást kezd vala gyakorolni az eseményekre, rendkivűl nagygyá lett az európai államok tanácsában. S így lőn aztán, hogy Metternichnek a bécsi congressuson nagy mértékben sikerült több más államokkal is elfogadtatni a bécsi kabinet állampolitikáját, s e szerint lényegesen megváltoztatni a czélt, mely miatt e congressus tulajdonkép összegyűlt. E congressusnak, mint tudjuk, az volt volna feladata, hogy a hosszú háború alatt sokféleképp megzavart s összebonyolódott államviszonyokat kiegyenlítse, s egy új és czélszerű, mind a fejedelmekre s mind a népekre nézve igazságos, méltányos államjogot alapítson meg. Metternich befolyása alatt azonban a congressus, felette egyoldalúlag és szertelenűl, csak az uralkodók jogait vette szemügyre, csak azokat ügyekezett a legitimitas elvének túlságos alkalmazása által új biztositékokkal körűlbástyázni, s ebbeli buzgalmában nemcsak megfeledkezett a népek jogainak s méltányos követeléseinek igazságot szolgáltatni; hanem, ellenkezőleg, a népeket jogtalan, csak engedelmeskedni köteles tömegeknek tekintve, hogy a leigázott forradalom elveinek s eszméinek uralomra jutását örökké lehetetlenné tegye, a népeket egy, a réginél még szigorúbb, kíméletlenebb kényuralom alá törekedett vetni. A fejedelmek, kik a szükség s veszély idején alattvalóikat népszerű, szabad alkotmányok igéretével ügyekeztek vala fellelkesíteni az élethalál harczra, nyilvánosan nem vonták ugyan vissza adott szavokat; sőt a congressus okmányainak egyikében némi határozatlan kifejezésekkel ismételték is az igéretet: de a szükségben

tett igéret a szükség s veszély múltával többé figyelembe sem vétetett, s az igért alkotmány helyett egy átalános reactio politikája emeltetett főszabálylyá a népek kormányában.

A szent szövetség azt biztosítja.

Ezen fő államelvek állandóságának biztosítása végett azután, a három éjszakkeleti hatalom, Ausztria, Orosz- és Poroszország, Sándor czár indítványára, még egy olyatén szerződést is kötött, mely az új európai politikai rendszernek mintegy alapjáúl szolgálna, s melyet szerzőik, — mivel azt a keresztényi testvériség és igazság elveibe burkolák, „szent szövetségnek" kivántak neveztetni. Az okmány, mely e fejedelmek egymás iránti viszonyait a keresztényi szeretet és testvériség elveire fekteti, melyeknél fogva egymást, mint ugyanazon család tagjai, segélyezni kötelesek, — a fejedelmeket népeik irányában úgy tűnteti elő, mint a gondviselés meghatalmazottait, kik az istentől reájok bízott népeket teljes atyai, tehát korlátlan hatalommal igazgatandják; de e mellett a népek jogairól mélyen hallgat. Mióta a szent szövetség okmánya nyilvánossá lett, a népszabadság pártolóiban súlyos kételyek támadtak a fejedelmektől népeik irányában tett igéretek beváltása felett; a szükség idején adott szóban bízni alig lehetett többé; s a kételyek és aggodalmak hamar meg is valósúlának: a reactio, elnyomás, összeszorítás politikája, kivált a karlsbadi összejövetel (1819 augustus) óta, melynek határozatait aztán a német szövetségi gyülés is elfogadta s megerősítette (sept. 20), átalánossá lett az európai száraz föld államainak kormányában.

A reactionarius politika alkalmazása a birodalomban.

E szabadságellenes politika az osztrák birodalomban nem nyilatkozott mindjárt a béke helyreállta után; sőt, mintha a népek rokonszenvét s a német- és olaszországi közvéleményt is megnyerni kivánta volna politikájának a bécsi kabinet, pár évig még némi szabadelvű nyilatkozatokkal és rendeletekkel is találkozunk annak részéről. Ezen évek mintegy altatóúl szolgáltak az osztrák népekre nézve, melyek különben is feltétlen engedelmességhez s a kormány és egyház gyámkodásához szokva, közügyeik iránt jobbára

nagy közönyösséget tanusítának. A fordúló pontot 1817 tavaszán észleljük, midőn a kormány, megrettenvén ama szabadabb szellemtől, mely Franczia- s Németországban ismét nyilatkozni kezd vala, tanácsosnak tartá, a gyeplőket feszesebbre vonni. Ekkor neveztetett ki rendőri főnökké gróf Szedlniczky, kinek hivatalba lépése óta mind több összeszorító szabályok kezdének közzététetni, vagy a hivatalnokoknak, magok miheztartása végett, utasításúl szívökre köttetni. A birodalom a külföldtől, a külföldi szellem behatásától szigorúbban elzáratott mint valaha, útlevelet a külföldre csak az utazási czél pontos kitüzése s faggató kikérdeztetés után, s még így is nagy bajjal, lehetett kieszközleni; külföldi egyetemek látogatása, még a tanári vagy papi pályára készülő protestansoknak is, kik közt az ilyféle kül egyetemekben való kiképeztetés régóta bevett szokássá vált, csak kivételképen, befolyásos pártfogások által s igen ritka esetben engedtetett meg. A külföld szellemi termékei, könyvek s folyóiratok, a legszigorúbb vizsgálat alá vettettek; s a szabadabb szellemműek, ha bár komoly tudománynyal foglalkodának is, kérlelhetetlenűl kitiltattak. A bölcseleti s történelmi munkák leginkább érzik vala a censura e tilalmi szigorát. Benn a közoktatás és a sajtó a legféltékenyebb ellenőrködés alá helyeztetett. A kézi-könyveket, még a felsőbb tudományokban is, vagy maga a kormány szabta elő, vagy csak szigorú elővizsgálat után engedte meg használtatni. A sajtót, úgy a könyvekre mint az időszaki iratokra nézve, szintoly önkényes mint szigorú censura nyűgözé le. S hogy a szabadabb elvek élőszóvali terjesztésének is eleje vétessék: a titkosan kémkedő s vádaskodó rendőrség még szélesebb terjedelemben szerveztetett, a vádaskodás jutalmakkal ösztönöztetett.

1817. Máj. 19.

A bécsi rendőrfőnöknek Magyarországban, mint tudjuk, semmi törvényes hatósága sem volt; sőt az ország s kormánya függetlenségéről s alkotmányosságáról alkotott s kellő érvényben lévő törvényeink a leghatározottabb kife-

E politika Magyarországban is érvényesittetik.

jezésekben tilták nemcsak az osztrák hatóságok bármi befolyását a magyar közigazgatási ügyekre, hanem azon modor s elvek alkalmazását is, melyek szerint az osztrák örökös tartományok kormányoztatnak. „Ő felsége elismerni méltóztatott, — így szól az 1790-ki 10-dik t.-cz. — hogy ámbár a felséges Austriai ház nőágának örökösödése az 1723-ki 1. és 2. törv.-cz. által Magyarországban s kapcsolt részeiben ugyanazon fejedelmet illeti, melyet . . . a Németországban és Németországon kivűl fekvő tartományokban: Magyarország mindazáltal kapcsolt részeivel szabad ország, s kormányzatának alakzatára nézve (oda értve minden kormányszékeit) független, azaz semmi más országtól avagy néptől nem függő, hanem tulajdon megállással és alkotmánynyal biró; annál fogva a maga törvényesen megkoronázott örökös királya által . . . saját törvényei és törvényes szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára . . . kormányzandó és igazgatandó.“ De az osztrák rendőrfőnök mindamellett is nagy befolyást gyakorolt hazánkra; habár azt nem közvetlen is, hanem a magyar kormányszékek által tette foganatba. A királyi hatalomnak rendőri ügyekben nagy szélességet engednek törvényeink; s ennél fogva számos esetekben, mikről határozott törvény nem rendelkezett, sőt egyben-másban létező törvény ellenére is, a bécsi középponti főrendőri hivatal által elfogadott elvek s megállapított szabályok, a magyar kormányszékek közbejöttével, hazánkra is kiterjesztettek. A rendelet a kormányszékekhez a király nevében menvén, ezek kénytelenek valának az előtt meghajólni s azt életbe léptetni. Azon magyar királyi kanczellár, vagy más tanácsos, ki Metternichchel vagy Szedlniczkyvel kikötni mert volna, hivatalát nem sokáig tarthatta meg. De egyébiránt kormányszékeinkre is sokkal inkább átragadt már az osztrák bureaukratiai szellem, mintsem hogy azok, még midőn világos törvényre támaszkodhattak is, ellenzéket képezni hajlandók voltak volna. Kohári herczeg, magyar királyi kanczellár,

nemzetségének, mely benne férfiágon kihalt, a fejedelmi ház iránti példás hűségét, a kormánypolitika feltétlen pártolása által ügyekezett a maga részéről bebizonyítani. Így lőn aztán, hogy a sajtót, censurát, tanintézeteket stb. illetőleg, ugyanazon vagy hasonló szabályok vétettek nálunk is foganatba, mint a német örökös tartományokban; a titkos rendőrség pedig, a kormányszékek mellőztével, egyenesen a bécsi rendőri főnöktől függött, attól vette a rendeleteket, ahhoz intézte tudósításait.

Ha ekkoron a megyei hatóságok, melyek minden törvénytelen vagy az alkotmány szellemével ellenkező rendeleteket „tisztelettel félretenni“ s azok visszavonásáért a királyhoz feliratokat intézni szoktak volt, nem léteznek vala: kormányszékeink s városi tanácsaink szolgai engedelmessége, főnemességünk nagyobb részének léhasága s a sokféle kellemetlenséget, mellőztetést, hátratételt stb. maga után vonó „compromissiótól“ óvakodó félénksége s hazafiútlan erélytelensége mellett, ilyféle önkényes rendeletek s rendőri szabályok által lassanként akár az egész alkotmányt ki lehetett volna forgatni sarkaiból. Országgyülés, mely a megsértett nemzeti jogok s megcsorbított alkotmányos igazgatás mellett erélyesen felléphetett volna, 1812 óta — mivel akkor a kormányszabályok ellen élénk s kitartó ellenzéket fejtett ki, minden sürgetések daczára sem hívatott egybe. József főherczegnek, ki nádori tiszte szerint az alkotmány sértetlensége s az igazgatás törvényessége felett őrködni köteleztetett, — mivel ezeknek szintúgy mint saját tekintélyének védelmében nem is mulasztá el szavát császári bátyja előtt fölemelni, — befolyása az udvarnál mindenféle gyanúsításokkal oly annyira aláásatott, hogy huzamosabb ideig Bécset is kénytelen lőn kerülni. És, ki a nádor után mind törvényes, mind hagyományos tiszti tekintélye szerint leginkább hivatva volt volna a trón előtt előterjesztéseket tenni, az ország primásának méltósága, mely Károly Ambrus fő-

herczeg halálával még 1809-ben megürült, egy évtizeden keresztül nem töltetett be.

E körülmények közt még egyedül a vármegyék valának képesek védeni a nemzeti jogokat, az alkotmányos kormányzatot a kényuralmi reactio ellenében; s tették is azt, ki több, ki kevesebb erélylyel s eredménynyel. Ezek, a törvénytelen rendeleteket félretévén s azok visszavonását követelvén, egyszersmind a régóta elmulasztott s a mindennemű hazai hiányok pótlása végett oly annyira szükséges országgyülés egybehivását is szorgalmazzák vala a királynál. Majd azonban, ezen ellenzésök miatt, a vármegyék is magokra vonták a kormány haragját. Nemcsak hogy kérelmeik s előterjesztéseikre vagy semmi választ nem kaptak, vagy visszautasitó s engedelmességet parancsoló feddéssel némíttattak el; hanem, ha egyik vagy másik megyében az alkotmány veszedelme által felébresztett hazafiúi aggodalom a kényuralom ellen netalán hevesebb kikelésekben tört ki: a titkos kémek s vádaskodók által haladék nélkül értesített bécsi kormány még nagyobb szigort fejtett ki az ilyféle „vakmerőség" ellen. Az ilyetén bátrabb, buzgóbb hazafiak Bécsbe idéztettek, hogy „a feddő királyi szó" által megfélemlítve elnémíttassanak; vagy, midőn a vád számosabbak ellen emeltetett, a megyébe küldetett le királyi biztosság, mely aztán különféle zaklatások, fenyegetések vagy épen erőszakolások és „actiozások" által némította el a szabad szót, fojtotta el az ellenzéket s hajtotta végre, ha különben nem sikerült, karhatalommal is, a kormány rendeletét.

Kormány-eszközök. Azonban belátta a kormány, hogy ily kivételes eszközökkel hosszan nem lehetend kormányozni a megyéket; hogy az erőszakos összeszorítás ilyféle eseteinek sokasúlta csak a szenvedélyeket izgatja fel, daczot szül; mi aztán mind hevesebb összeütközésekre vezethet. Ferencz császár s király főbb törekvéseinek egyike az volt mindenha, hogy kormánya, kényuralmi hajlama daczára is, egy patriarchalis, atyai kormány szinét viselje a világ előtt; természeti jó-

szivűségével is ellenkezett, hosszú, heves viszályokba keveredni népeivel, kiktől szeretetet, bizodalmat, önkénytes fiúi engedelmességet igényelt; habár egyébiránt nem örömest teljesítette is kivánataikat. A hatalmaskodást, erőszakos rendszabályokat ő ennél fogva nem igen kedvelte, s ha csak lehetett, a bajnak inkább megelőző szabályokkal vette elejét; szigorú kormányelveit örömest a legszelídebb eszközökkel tette foganatba. A forradalmi szellem kifejlése ellen ő a nagy óvatossággal alkotott, minden felvilágosodás meggátlására irányzott iskolai s köznevelési rendszerben s a sajtó korlátolásában kereste a legbiztosabb óvszert s védelmet. Az osztrák örökös tartományokban az őseitől öröklött kormányrendszert, Metternich és Szedlniczky minisztereinek segedelmével, olyanná tökéletesbítette, mely minden szabad mozgást, a politikai testületeknek, papságnak s nemességnek minden önállóságát, öntevékenységét meggátolta. Ilyesmit óhajt vala ő tenni az önkormányzási jogaikra féltékeny, a törvénytelen felsőbb parancsok iránt engedetlen, makacs, zajos vármegyékkel is, hogy ne legyen kénytelen mindig erőszakkal törni meg ellenzésöket.

A kormány e végett mindenek előtt kettőt lát vala szükségesnek: hogy az önállóbb, függetlenebb, hazafiúi buzgalmokról s alkotmányos érzelmekről ismeretesb fő s más jobb módú nemesek a megyei gyülésektől elidegeníttessenek; és hogy a megyei igazgatás egy engedelmes, minden rendeletet hódolattal fogadó tiszti kar kezébe játszassék. E czélok elsejét a megyei főnökök által vélte elérhetni a kormány. Főispánokká vagy főispáni helytartókká, a függetlenebb hazafiak mellőztével, oly egyének neveztettek, a kikről eleve is fel lehetett tenni, hogy, akár szűkebb vagyonállapotuk akár nagyravágyásuk által indíttatva, a kormány czéljainak valósítására minden körűlmények közt segédkezet nyújtandanak. Ezeknek aztán kötelességökké tétetett, megyéjök gyülésein gyakran megjelenniök; ama fő és jobb módú nemeseket pedig, kiktől ellenzéket várhatnának, holmi

A megyékben tett kényuralmi kisérletek.

ízetlenségek, pártfondorlatok által azoktól elidegeníteniök. Hol ez egyedűl a főispánok s administratorok által el nem érethetett, csekélyebb okokból is királyi biztosságok küldettek a megyékbe, mindaddig azok nyakán ülendők, míg az ellenzék, a zaklatásokat, fondorlatokat megúnva, a gyülések látogatásától el nem szokik. Hol aztán a dolgok enynyire jutottak, a másik czélt is könnyű vala megközelíteni. A megyefőnökök által alispánokká s más főbb tisztviselőkké szinte hasonló, hajlékony egyének tűzettek ki a tisztválasztó gyüléseken, melyekre a főispánok a megnyert kisnemességből is mind többeket kezdének becsődíttetni. A hol pedig ily kedvező választásokat az ellenzék ereje s ébersége remélni nem engedett, a tisztújítás határozatlan időre elhalasztatott; s a tiszti karban támadt hiányokat, minden egyes esetben, a megyefőnök maga helyettesített egyénekkel töltötte be. Voltak megyék, melyekben tisztújító szék tiz-tizenöt éven át sem tartatván, a tiszti kar nagyobb része ilyetén, a megyefőnök által „surrogált“ egyénekből álla.

E módok által a kormány számos megyékben czélját érte. A főnemesség s a többi rendek míveltebb, ingerlékenyebb tagjai, kik elébb az ellenzék magvát képezték vala, a megyefőnökök ízetlenkedései, a királyi biztosok zsarnokoskodásai, a titkos kémek vagy magok a megyei főnökök vádaskodásai által elkedvetlenítve vagy megfélemlítve, a megyei közgyülésekről jobbára elmaradozának. Kikben az említett fondorlatok a hazafiúi erélyt s kitartást meg nem törhették, számos megyében csekély számra olvadván, hasztalan küzdenek vala a törvénytelen udvari parancsok ellen, melyeknek a megyefőnökök, a tiszti karral s más kormánypártiakkal egyesűlve, rendesen többséget szereztek.

Előre lehetett azonban látni, hogy ez nem sikerűlend eként minden megyében. A kormány tehát lassanként magát a megyék szervezetét s ügytárgyalását is megváltoztatni ügyekezett. Hogy a királyi rendeletek olyféle ellenzék nélkül, minő a közgyüléseken minden törvénytelen parancs

ellen kifejleni szokott, gyorsan végrehajtassanak: 1817 végső napjaiban oly rendeletet bocsátott a megyékhez, miszerint a díjazott táblabirák ezentúl, a középponti tisztviselőkkel együtt, állandólag a megye székhelyén lakjanak, s mintegy örökös kisgyülést képezvén, a felső rendeleteket, a nélkül hogy azokat elébb közgyülés elébe terjesztenék, haladék nélkül foganatba vegyék; a közgyülésnek utóbb csak a megtörtént végrehajtást jelentvén be. A kormány kétségkivűl arra számított, hogy e néhány táblabiró s tisztviselő, a megyefőnök által könnyen megnyerethetvén, az önkényes, törvénytelen rendeleteknek is foganatot szerzend, s idővel talán még az évnegyedi közgyülések is mellőzhetőkké válnak. Ha a kormány ebben czélt érhet vala, nem sokára lényegesen megváltozott s meggyöngűlt volna a megyei hatóság. De a megyék idején észrevették a czélzatot, s egypárt kivéve, ilyféle újítás ellen valamennyien óvást tettek, országgyülésre utasítván a megyerendezést. 1817-ki decemb. 23.

E szándéka nem sikerűlvén, más módhoz nyúlt a kormány, hogy czélzatait a megyékben keresztűlvihesse: a megyéket magok a megyék által ügyekezett legyőzni. A mondottakon kivűl, mik által az ellenzéket megsemmisíteni törekedék, még egy más, különben veszélyes, két élű fegyverhez sem kételkedett vala nyúlni. Ügynökei, párthívei által a nemesség alsó, szegényebb s műveletlenebb, tehát könnyen megnyerhető vagy tévútra vezethető osztályát kezdé a gyülésekre beédesgetni, becsőditeni, remélvén, hogy annak szavazatát a maga számára ügynökei által állandóan biztosíthatja. Az alnemesség eddigelé, ha elvetődött is a minden harmad évben tartott tisztújító gyülésekre, befolyása még azokon sem volt eldöntő a megyei értelmiség ellenében; más évnegyedi, vagy a fontosabb és sürgetőbb kormányrendeletek kihirdetése végett egybehívott rendkivűli közgyülésekre azonban, melyeken az értelme, míveltsége körén túleső tárgyak kerűltek szőnyegre, egykettő is alig, tömegesen soha sem szokott volt megjelenni. Most azonban,

a kormánypártiak által beédesgettetvén, szavazata által, melyet a megyefőnök igénybe vett, részt kezd vala venni a vitatárgyak elhatározásában. A kormánypárt e módon több megyében urává lőn a helyzetnek. Hasztalan szólalt fel ezen alkotmányveszélyeztető visszaélés ellen a független értelmiségből álló, hazafias ellenzék; hasztalan törekedett a kisnemességtől, mint tudatlansága miatt illetéktelentől, megtagadni az ily vitatkozó gyüléseken a szavazatjogot, melyet az eddigelé a tisztújításokon kivűl nem is gyakorolt vala: a kormány azt egy külön rendelet által biztosította az alnemességnek, melyet állandólag megnyertnek s kénye szerint felhasználhatónak hitt a maga czéljaira.

1819-ki febr. 16.

És egy ideig számos megyében ily szomorú állapotban pang vala az alkotmányosság ügye. Annak mívelt, értelmes védői jobbára vagy kislelkűleg visszavonúltak, vagy annyira megfogytak, hogy csaknem minden kérdésben leszavaztattak a kormánypárt által, mely szavazatainak többségét a félrevezetett, tudatlan alnemességben toborzá. A kormány csak oda fordítá fő gondját, hogy a megyefőnökök a tisztikar tekintélyesebb egyéneit s a többi rendek közől a legszájasabbakat hiúságoknál vagy érdeküknél fogva pártjára vonja; mit a tisztviselők helyettesítése s némi igéretek, czímek és tisztségek osztogatása által elérnie nem volt lehetetlen. Ezek aztán, önzésöktől ösztönöztetve, mindent elkövettek, hogy a kisnemességből, a tiszti tekintély, rábeszélések, a kérdések elferdítése s más fondorlatok által, annyi szavazatot nyerjenek, mennyi a többségre megkivántatott. A kormány befolyása eképen egy ideig nőttön nőtt a megyékben, melyek eddigelé az alkotmány fő bástyáit képezték. A befolyással pedig egy nyomon járt a kényuralom és reactio, melynek megszilárdítása volt épen czélja ezen eljárásnak. Az elkedvetlenedett, elcsüggedt értelmesebb nemesség apathiába, szenvtelenségbe sülyedt, az annyi kellemetlenséggel, zaklattatással járó hatósági élettől mindinkább visszavonúlt. A megye gyülésein az elnök s a vele tartó tisztikar lett

minden: vitázó, határozó, végrehajtó. A szenvtelenség s részvétlenség több megyében oly nagygyá lőn, hogy még a székvárosban, vagy ahhoz közel lakó nemesek is legfölebb akkor jelentek meg a közgyülésre, midőn a húsár szabályozása vagy más hasonló anyagi érdek került tárgyalás alá. A fiatalság, mely a kormány által czéljai szerint szervezett közoktatási intézetekből míveltség, felvilágosodás nélkül került ki, nagy részint betyárkodásban, tivornyákban keresett kielégítést pezsgő erejének, mely az általános tespedésbe sülyedt közéletben nem talált elfoglaltatást.

Ha a kormánynak sikerűl vala ezen állapotot a megyékben hosszabb ideig fentartani, az alkotmányt komolyabb veszély fenyegette volna, mint bármikor a múlt időkben; mert a kormányszékek, melyeknek a törvények sértetlensége fölött őrködniök kellett volna, részint a bennök elterjedt bureaukratikus szellem, részint befolyásosabb tagjaiknak félénksége, önzése, hanyagsága és hazafiatlansága következtében, a kényuralom néma eszközeivé váltak. Annál nagyobb volt pedig a veszély az alkotmányosságra nézve, mivel ellene nyílt megtámadást nem igen intézett a bécsi kormány; sőt udvari rendeleteiben, melyeknek csaknem mindegyike egy-egy törvényt sértett, az alkotmányosságnak egy-egy erét metszette el, nagy gondja volt arra, hogy a könnyen hivőket biztosságba ringassa, czéljai, szándokai iránt megnyugtassa. Nemcsak soha be nem vallá alkotmányellenes törekvéseit; hanem inkább fennen hirdeté a törvények iránti tiszteletét, s a világos törvénysértéseknél is a múlhatatlan szükség igényeivel, a közjó gyarapításának szándokával, a monarchia érdekeivel takargatá reactionarius czéljait. És ki merte volna nyilván kimondani, hogy épen e szép szavak alatt rejlik az alkotmány legnagyobb veszélye? holott maga Ferencz, 1820-ban, midőn az ország fővárosát meglátogatá, 1820.
az őt üdvözlő küldöttségnek e biztosító választ mondta: „Hazátokat, isten kegyelméből, eddig a legnagyobb viszontagságokban is megmentettem a veszélytől, s rajta leszek,

hogy azt ezután se érje baj; mert az én boldogságom az isteni gondviselés által kormányomra bízott hű népeim boldogságában áll. Most ismét veszélyek fenyegetődznek: az egész világ eszelősködik s mellékczélokból ábrándos alkotmányokat hajhász, nem tudva, mit kiván. Szerencsések ti, kiknek őseitektől öröklött alkotmányotok van; melyet hogy szeressetek, akarom, mert én is szeretem azt, és valamint eddig megtartottam, úgy ezentúl is megőrzendem s a maga épségében szállítandom maradékaimra: remélvén, hogy ti sem fogtok engem bármi veszélyben is elhagyni. Ily veszély most még nem forog ugyan fenn; de ha az eset, mi távol legyen, beállana, segedelmetekre számot tartok.“ Ily biztosító királyi szó után nem maga a fejedelem ellen látszott volna-e az vétени, ki nyilván állítani meri vala, hogy az alkotmány veszélyben forog? És ez okozhatá, hogy Ferencz felette jó fogadtatásban részesült Budapesten [1]).

[1]) Érdekes, mit e fogadtatásról Dessewffy József gr. ir Kazinczy Ferenczhez okt. 22-én kelt levelében: „Olvastam a Fejérváry, Pest megyei főnotárius levelét, melyben Dokus fiskalisnak irta, hogy ők (a Pest megyei küldöttség tagjai) csaknem nyakába s lábaihoz borúltak (a császárnak). Vivatot kiáltoztak az audientián.“ — Bővebben ir erről egy más, 1821-ki február 6-án kelt levelében: „A magyarok viselete Budán, az egész nemzetet nevetségessé tette Európa előtt. Azt mondatták a császárral: „totus mundus stultisat etc. . . . . .“ Gr. Teleki Samu, felesége gyöngyeivel paszomántoztatta ki mentéjét. Az egyik b. Prónaynak drap d'orból valának sarui. Mások temérdek portékákat szedtek fel a boltokból, hogy gazdagoknak láttassanak és tisztelkedhessenek. És mind ez azért volt, mert nimbussal akartuk ő felségét Troppauba küldeni; és mivel a csehek hidegen fogadták a fejedelmet, mi melegen akartuk, — és így az árnyékot elvetni Wrbnára, és magunkra hajtani a kegyességek fényeit és sugárjait. Ő felsége soha sem volt kegyesebb. Gr. Almássy Kristóf azt projectálta: küldenének egy deputatiot a spanyolokhoz, és köszönnénk meg nekik fejedelmünk kegyes igéreteit. Gr. Teleki Lászlónét megcsókolta a királyné, — valamennyi dáma a grófnéhoz tódúlt, és meg akarta ajkaival érni azt a szent helyet, a hová a fejedelmi csók tapodott . . . Ő felségének Budáról lett elutazása után eltiltatott a nyomtatástól Gustermann munkája 3-ik darabja; később pedig két zsidót magyar nemesekké neveztett ki ő felsége. A királyné azt mondta: hogy Prágában 24 óra alatt több kérőleveleket kapott férje, mint két hét alatt Pesten. Csak Wurm, a

Egyébiránt, midőn Ferencz e szavakat intézé a magyar nemzéthez, a kormány egy ideig óvakodék is szemet szúróbb rendeletekkel maga ellen ingerelni a közvéleményt. A reactio által örökre elnyomottnak vélt forradalom erkölcsi láza Európa több vidékein már ismét elhatalmazott vala a kedélyeken. A német népek, bár ugyan csak békés úton, de mind komolyabban követelék fejedelmeiktől a harczok idején megigért s a bécsi congressuson is biztosított alkotmányt. Komolyabb volt az ügy Spanyolországban, hol a sereg a cadixi cortesek által még 1812-ben alkotott democratiai alkotmányt kikiáltotta, s a sereghez csatlakozott nemzet a királylyal is elfogadtatta. A forradalom rövid idő múlva Portugalba is áthatott s győzedelmeskedett. Mi azonban a bécsi kormányt még közelebbről érdeklé s inkább aggasztá: Spanyolország példája Olaszországot is maga után ragadta. A mozgalom itt a carbonarik társulatából eredt, mely még a franczia háború alatt keletkezett s Olaszország egyesítését tűzte ki törekvései czéljává. A carbonarik által felizgatott nép Nápolyban a spanyol alkotmány elfogadását mind hangosabban követelte s végre ki is daczolta IV. Ferdinánd királytól. Sicilia ugyanazon alkotmányt kiáltotta ki, s magát ezenfelűl Nápolytól is függetlennek nyilatkoztatta.

A spanyol, portugal és nápolyi forradalom.

A bécsi udvart nagy aggodalom szállotta meg, nehogy a forradalmi szellem az osztrák uralmat gyűlölő lombard-velenczei királyságra is kiterjedjen. Metternich herczeg nagy erélylyel ragadta meg az ellenforradalom gyeplőit Olaszországban. A nagyhatalmakat reábirta, hogy elébb Troppauban, majd Laibachban congressusba gyűljenek, s Ausztriát

1820. Oktober. 1821. Január.

---

fejérvári püspök, szólott úgy a mint az igazság, az okosság és a fejedelemhez való bizodalom és hüség megkivánja; azt mondta t. i.: „remélik a magyarok, hogy nem fogja őket ezután ő felsége pátensek által igazgattatni. Sok magyarok azt mondják: hogy közelebbi viseletek által Budán mostani constitutiójokat sok századokra megerősítették. Ezeknek pápaszemre lenne szükségök . . . . A magyarok viselete Budán káros és hazug hizelkedés volt; — mert megelégedést színlelt, és megcsalta a jószivű, de nem messzelátó jámbor fejedelmet.“ Kazinczy és Dessewffy levelezése III, 73 és 87.

fegyveres beavatkozásra hatalmazzák fel az appennini félszigeten. Ennek következtében Frimont, osztrák tábornok
1821. ötven ezernyi cs. kir. hadsereg élén, márczius első napjaiban már a nápolyi határszélen álla, s a felkeltek szervezetlen seregeit szétrobbantván, a forradalmat pár hét alatt mind Nápolyban, mind Siciliában könnyű szerrel elfojtotta.

A piemonti forradalom.

De még hírét sem vehette a bécsi udvar ezen, minden várakozást felülmúló gyors sükernek, midőn ama rémhír érkezett hozzá, hogy a hadsereg Piemontban is fellázadt és szinte a spanyol alkotmányt kiáltotta ki; minek következtében Viktor Emánuel király a trónról testvére, Károly Felix javára lemondott. A nápolyi események híre azonban ezen újabb forradalom élét is hamar megtompítá; a bécsi kormány erélyének pedig újabb ösztönt adott, beavatkozása által itt is urává lenni a mozgalomnak. Bubna tábornok egy hadtesttel haladék nélkül átkelt a Ticinon, s a király hűségében állhatatos piemonti hadcsapatokkal egyesűlvén, a néptől egyátaljában nem támogatott fölkelteket Novaránál megverte; minek következtében a székvárosába visszatért király a békét minden további nehézség nélkül helyreállította.

1821. April végén már ismét mindenütt csend uralkodott az appennini félszigeten, s csak a lázadók büntetésében működő törvényszékek, a bűnösök s gyanúsak üldözése s elfogatása, súlyos fogságra, számüzetésre stb. elitélése s egy irtózatos reactio uralma emlékeztetett még, a síri csendben, a gyorsan lefolyt forradalomra.

A forradalmak után a reactio növekedik.

A bécsi kabinet, melynek ezen eredmény főleg tulajdonítandó vala, büszkén ülte meg diadalát; s vele együtt diadalt ült a reactionarius politika is, nemcsak Piemontban és Nápolyban, s nem is csak a Lombard-velenczei királyságban, hanem a monarchia egyéb részeiben is. Olaszország lecsillapodtával a forradalmi láz még nem szűnt meg mindenütt Európában. Spanyolországban és Portugalban, daczára a veronai congressusnak, melyet a nagy hatalmak főleg annak elnyomása végett tartottak a következő évben,

a forradalom még sokáig nem engedé teljesen megszűnni az absolut kormányok aggodalmait. Az oláh- és görögországi felkelések is, melyeknek elseje ugyan hamar elfojtatott, második azonban egy, számos éveken át folytatott vérengző háború után végre is a felszabadúlt görög nemzetiségnek vívta ki a diadalt, — a népszabadság eszméinek folyton nyújtának vala táplálatot; de egyszersmind a bécsi kormányt is folyton ösztönzék, még nagyobb buzgalmat és szigort fejtenie ki ellenforradalmi törekvéseiben. Nem csoda ennél fogva, hogy a szellemi közlekedésnek a külfölddel ezután még nagyobb akadályok vettettek ellenébe, a monarchia elzárása még teljesebbé tétetett; hogy a régibb censurai szabályok még szigorúbbakkal váltattak fel; hogy a tanintézetek s közoktatás felügyelésében, nehogy általok veszélyes felvilágosodás terjesztessék, a gond megkettőztetett; hogy a titkos kémkedés a tökély magas fokára fejtetett. 1822. October.

Azonban lehetetlen volt a kormánynak be nem látnia, hogy e negativ, politialis szabályok, ha képesek is talán egy időre elnyomni a népek szabadságvágyait, csöndet, nyugalmat eszközleni; de egymagokra szintúgy nem fogják teljesen megakaszthatni s meggátolhatni a szabadabb szellem kifejlését, mint a legszigorúbb fegyelem nem fojthatja el, nem irthatja ki, legfölebb csak késleltetheti az ifjúság ösztöneinek nyilatkozatát; lehetetlen volt be nem látnia, hogy valamint az ifjúságot csak erős, józan elvek, s egy, fejlő erejének kitűzött magasabb, nemesebb czél képes megóvni a kicsapongásoktól s hasznos irányt adni pezsgő erejének: úgy a népeket is csak positiv erkölcsi irányok s az anyagi téren felfokozott munkásság foglalhatják el annyira, hogy politikai zavargásoktól tartózkodjék s a kormány kényuralmát is csöndesen tűrje.

E nézetekből indúlt ki a bécsi kormány, midőn elhatározta magát, hogy említett összeszorító politikai rendszerének fentartása mellett, egy részről az anyagi érdekeket,

ipart, kereskedelmet, más részről a vallásosságot is lehetőleg fejleszsze, élénkítse a monarchiában.

Az anyagi érdekek.

Az anyagi érdekek gyarapítását különben is nagy mértékben igénylik vala a birodalom financzialis viszonyai. Az 1811 után ismét nagy zavarba sülyedt pénzügyet a becsevesztett papir-pénznek újabb értékleszállítása, a bécsi bank megalapítása s más financzialis működések által némileg jobb állapotba kezdé ugyan helyezni a kormány; minthogy azonban kiadásaiban szigorúbb takarékosságot megalapítani sem hajlandó nem volt, sem az elfogadott politialis, állandólag nagy haderőre támaszkodni kénytelen kormányrendszer nem engedett: mellőzhetlen szükségét érezé újabb jövedelmi források megnyitásának. Egyelőre egy elég könnyelmű kölcsönrendszer által ügyekezett fedezni budgetje rendes évi hiányait; e mellett azonban, mi csak pillanatnyi segélyt nyújta, múlhatatlannak látá, rendes jövedelmeit is mind a közvetett, kivált a vámokból eredő bevételeinek, mind az egyenes adónak emelkedése által lehetőleg szaporítani, s e végett népeinek adóképességét is gyarapítani. Egyébiránt is Metternich a szellemi és politikai élet hiányáért örömest nyújtott volna kárpótlást a népnek anyagi jóllétében; miért szerette volt is emlegetni, hogy a kormány szabályúl tűzte ki magának, a nép ebbeli kivánatait minden módon teljesíteni, s a közjóllétet, az ipar s kereskedelem akadályainak mellőzése által elősegíteni.

S e téren nem is hiányzott volna az alkalom a működésre oly országban, hol a különben számos, szép folyamok, jobbára magokra hagyatva, a közlekedés akadálytalan eszközeivé idomítva még kevéssé valának; hol a jó szárazföldi útakban is igen nagy volt a hiány; hol gazdászati, ipar- s reáliskolák nem léte miatt, a nép mindennapi foglalkodásaiban sem vala képes magának kellő szakképzettséget szerezni, s csak hagyományos ősi módon mívelte földjeit, űzte kézműiparát. A béke kezdetével beállott rendkivűl szűk termésű évek, melyek, kivált a magyar korona

területén, a közlekedési eszközök nagy hiányossága miatt, több vidéken az éhhalál inségét hozták a népre, komolyan figyelmeztették is a kormányt, mennyire múlhatatlan feladatának tekintse a közlekedés könnyítését s javítását, eszközeinek szaporítását. És, nem tagadhatni, tett is az egynémit e tekintetben. A folyamszabályozások, mocsárkiszáritások, útépitések, melyek ezen évek alatt, bár koránt sem a hiány és szükség arányában, megkezdettek, egyátaljában buzdításban, sőt némi kedvezésekben is részesűltek a kormány jóakaratából. Módosíttattak némileg ama súlyos vámszabályok is, melyek épen legjelentékenyebb termesztményeinket annyira terhelték vala, hogy azokat számos éveken keresztűl egyátaljában nem lehetett haszonnal kivinni a külföldre; minél fogva azok egyedűl a belpiaczokra szorítva, az osztrák gyárosok s más iparosok egyedárusága alá jutottak. Példáúl gyapjúnk, dohányunk s több más kiviteli czikkeink vámja, mely elébb majdnem az egyenes tilalommal ért fel, annyira leszállíttatott, hogy azokkal ismét lábra kezde kapni külkereskedésünk.

Azonban, csak is ennyire szorítkozék mind az, mit ezen évek alatt, midőn a külföld általában mindenütt megvetette a maga anyagi érdekei virágzatának alapjait, nálunk a kormány felmutathatott anyagi jóllétünk gyarapítása gyanánt. Mind az, mi iparunkat, kereskedelmünket, kivált a múlt század közepe óta lenyűgözte, s az ország természeti gazdagságával oly ellentétes tespedésre kárhoztatta, — különösen: a kereskedelmi szabadság felette nagy korlátozása; az osztrák védvámrendszer, mely a külföldi gyártmányokat általában 60 százalékkal terhelve, a birodalomból, mondhatni, teljesen kiszorította; s mit e védmámok eredményeztek, a külföld visszatorlásai, melyek csak a magyar termesztményeket sujtották; továbbá ama gyarmati közbenső vámrendszer, mi az osztrák tartományok javára hazánkban minden ipart elölt s a mezei gazdászat kifejlését is meggátolta, stb. — mind ez, miknek megváltoztatása s javítása

egyedűl a kormány akaratától függ vala, szintúgy fenmaradt és szándékosan fentartatott ezen évek alatt is, mint anyagi haladásunk azon egyéb akadályai, melyek a hűbéri viszonyokból és más, csak a törvényhozás útján elmozdítható, akadályokból s pótolható hiányokból származának.

És, bár mily örömest emlegeté is különben a kormány a maga jó szándokait az anyagi jóllét kifejtésében, azt a legjobb akarattal sem tehette volna az uralomra emelt politikai kormányrendszer mellett. Az iparnak s kereskedelemnek a szabadság és szellemi kifejlés fő éltető eleme; ezeket pedig ama helyben maradó, minden gyökeres újítástól rettegő, a külfölddel való szellemi közlekedéstől elzáró, benn minden szellemi emelkedést elnyomó, politialis kormányrendszer teljesen száműzte a monarchia határaiból. És ha e rendszer az osztrák tartományokban is gátolta a haladást, — melyek mégis a kormány különös kedvezéseiben részesűltek, például néhány reáliskolát, egy politechnikumot, számos jó útat stb. nyertek: mennyivel inkább nehezedett e rendszer hazánkra, mely nemcsak hogy semmi olyféle kedvezésekben nem részesíttetett, mint ama tartományok; hanem ama mesterséges gyarmati rendszer által egyenesen fel is áldoztatott amazok jóllétének! Kétséget nem szenved hogy, ha semmi más akadálya nem létezett volna is anyagi érdekeink életvidorabb kifejlésének, az maga elég vala meggátolni minden jelentékenyebb gyarapodást, hogy a kormány a szellemi életet nyűgbe verte, az értelmi kifejlődést a külföldtől való elzárás, a szigorú censura, s a közoktatás szánandó gyarlósága által megakadályozta; mert ezek következtében szakképzettséget a gazda, iparos, kereskedő a legjobb akarattal sem volt képes magának szerezni űzletében.

Egyházi ügyek.

Ha az anyagi jóllét ápolása már csak azért is érdekében állott a kormánynak, hogy abban a szellemi s politikai élet hiányáért némi kárpótlást nyújtson népeinek, s ezek adózási képességét financziáinak rendezése végett növelhesse: a vallásosság élesztését, ápolását maga politikai rendszeré-

nek sükeres keresztűlvitele, a népek engedelmességének s megnyugvásának kieszközlése is mulaszthatatlan feladatává tette. Azon meggyőződésben, hogy a nyugtalan újítási szellem a mindinkább terjedő vallásos közönyösségben, egy jámbor, önmegtagadó vallásosság hiányában is találja táplálatát, nem is mulasztá el a kormány egyéb igazgatási törekvései közt a vallásos érzék fejlesztésére is kiterjeszteni gondjait. A szűkkeblű, aggodalmas politikai rendszer mindazáltal e téren is meghiúsított minden eredményt. Az embert miként minden másban, úgy vallásos érzelmeiben is csak egy alapos, egyetemes kiképeztetés emelhetvén magasabb fokra: e tekintetben mindenek előtt egy czélszerű nevelési s közoktatási rendszer életbe léptetése lett volna szükséges a sükcr biztosítására. A kormány azonban merő félelemből, nehogy e módon talán a felvilágosodás, a népszabadsági eszmék is táplálatot nyerjenek, a köznevelés rendszerét és szellemét nem akarta megváltoztatni; minek következtében a belső vallásosság élesztésének, a kegyes érzelmek ápolásának eszközeit elhanyagolván, sőt számos esetben egyenesen meg is gátolván, csak a vallásosság külső nyilatkozatait, az isteni szolgálatot ügyekezett gyarapítani; csak az ünnepek megtartását s a részvétet az egyházi szertartásokban sürgette. Csoda-e aztán ha a tudatlanságra épített, merő gépies gyakorlatokból álló vallásosság, mely a kedélyeket meg nem termékenyítette, sem tartós, sem áldásos nem lehetett? Minden jó és czélszerű, mi e téren nálunk történt, csak abból áll vala, hogy a papság egy részének teljesebb kiképeztetése végett, Pesten, az egyetem mellett, egy középponti seminarium alapíttatott, melybe minden püspöki megyéből egy pár növendéket kellett küldeni a theologiai folyam hallgatására. De egyéb köznevelési intézetekben, iskolákban semmi lépés sem tétetett a vallástan emelésére. A fonák közoktatási rendszer s a tanárok szabadságának aggodalmas korlátozása mellett, a legjobb szándokú s buzgalmú tanárok sem hathattak sükeresen növendékeikre.

Mi az egyházi viszonyokat illeti, úgy látszik, nem hiányzott ugyan a kormányban annak érzete, hogy itt is átható reformokra lenne szükség; de szabadabb mozgást, mit, hogy czélszerűleg hathasson, múlhatatlanúl igényel vala, az egyháznak sem engedett. Sőt, politikai rendszerének érdekében, még az állam szolgájává is alacsonyítá az egyházat, midőn a papságot, a lelkipásztorokat hivatásukkal merőben ellenkező olyféle szolgálatokra kötelezte, melyek őket híveikkel nem ritkán összeütközésbe hozták, hatásukat megbénították. — Ama viszályok következtében, melyekbe az udvar a pápával részint a lombard-velenczei püspökségek kegyuri kinevezése miatt, részint némi más politikai okokból bonyolódva létezett, számos magyar püspökség is sokáig, maga a primási szék majdnem tizenkét évig betöltetlenűl hagyatott; miből aztán többféle hátrány, zavar, rendetlenség, viszály s a fegyelem meglazulása származott az egyházi életben. A forradalmi veszély az appenini félszigeten, 1820-ban Ferencz császár és a pápa közt végre helyreállította a barátságos viszonyokat; minek következtében a magyar egyház is elláttatott főpásztorokkal. Esztergami érsekké s primássá Ferencz még azon évben Rudnay Sándort, elébb a magyar királyi kanczellariánál udvari tanácsost, majd erdélyi püspököt nevezte ki, ki magát a lefolyt inséges évek alatt jótékonysága által tüntette volt ki.

Az új primás nagy tevékenységet kezd vala kifejteni magas állásában. Egyebek közt káptalanát Nagyszombatból, hova az még a török uralom idejében menekűlt vala, Esztergomba helyezte vissza. Majd 1822-ben egy országos zsinatban gyűjté össze a magyar korona területének püspökeit s más főpapjait, hogy velök kivált az egyházi fegyelem helyreállításáról s a lelkipásztorkodás gyarapításáról tanácskozzék. A kormány, féltékenységében még ezen, a szabadelvűségről épen nem gyanús gyülekezetbe is elküldeni kivánta a maga biztosát; mit, mint a főpapi kar irányában eddigelé példátlan bizalmatlanság jelét, csak nagy bajjal

sikerült mellőzni a primásnak. Megjelent a zsinatra tizenegy megyés, nyolcz czímzetes püspök, huszonöt nagyprépost s más káptalani követ, a benczék és cziszterczitek hat apátja, a premontreiek két prépostja, a pesti egyetem theologiai karának tanárai, a pesti és Pázmánféle papnövelde igazgatói, a kassai, nagyváradi, győri és zágrábi iskolai kerületek főigazgatói s tizenöt szerzetes főnök. A primás már eleve öt pontot tűzött vala ki az atyák tanácskozmányai tárgyáúl, nevezetesen: a meggyöngült vallásosság, meglazúlt erkölcsiség, s különösen a papok, szerzetesek s tanuló ifjúság fegyelmének helyreállítását; a theologiai tanúlmányok s tanmódszer egyenlősítését az egyetemnél s a püspöki papnöveldékben; az egyetembeli theologiai tanárok közt támadt viszályok kiegyenlítését; a szerzetes rendek szabályainak a magyar egyházi szerkezethez való idomítását; s végre a biblia magyar fordításának átnézését s újabb kiadását. A kormány ezekhez még három pontot kapcsolt a maga részéről, melyek szerint kivánta vala: hogy találjon a zsinat módot olyatén pénzalap alkotására, melyből a bécsi Augustineumban tiz magyar pap bővebb kiképeztetést nyerjen; intézkednék az eltörűlt szerzeteknél tett mise-alapítványokról; s végre a szent székek szervezetében is tegyen némi reformokat. September 8-ka óta öt hétig tanácskoztak e tárgyak felett a zsinat tagjai; fáradozásaik azonban nem eredményezték a czélzott sikert; mert a kormány a végzéseket s munkálatokat, melyeket a zsinat végével magához küldetni kivánt, — azért-e, mivel a papság a királyi biztost kebelében elfogadni vonakodott, vagy mivel a zsinat némely határozatait a maga politikai rendszerével megegyeztetni nem tudta? — soha sem erősítette meg; minél fogva azok nem is vétethettek foganatba.

Metternich hiú mentségei.

És miként ezen egyházi reformkisérletekkel történt, aként gátolt, mellőzött, s tett lehetetlenné a bécsi kabinet minden javítást, minden haladást ezen évek alatt a nemzeti életben. Egy levelében, melyre alább még visszatérendünk,

pár évtizeddel utóbb Metternich egyebek közt a következőket irá vala József főherczeg nádorhoz: „Az átalános béke helyreállta után fellehetett volna használni a körűlményeket Magyarország kifejlesztésére. De, az én jó szándékból eredt, hanem sükeretlen előterjesztéseim ellenére, azok nem használtattak fel. A hiba nem az uralkodótól, hanem oly férfiak hiányából származott, kik a szükségnek megfelelni képesek voltak volna. Két elem áll vala harczban egymással: a magyar alkotmányos elem, s az absolut német elem. Egyik rész nem fogott fel, nem akart semmit, mi az elavúlt alkotmány gépezetébe nem illett; a másik rész alkotmányellenes eszmékkel vala megtelve . . . “

Mire vonatkoztak légyen Metternich állítólagos jó szándokai, nem mondhatjuk meg. A mentséget mindazáltal, melyet az említett, mind komolyabbá váló korban, midőn a föld már ingadozni kezd vala lábai alatt, a maga mentségére felhozott, nem kételkedünk hiúnak, alaptalannak állítani. Abban ugyan valót mondott, hogy a magyar alkotmányos elem s az alkotmányellenes, absolut eszmékkel s elvekkel megtelt német elem folytonosan harczban áll vala egymással; de vajjon ezen alkotmányellenes, kényuralmi elemnek nem ő maga volt-e fő rugonya, irányadója? Nem ő általa emeltetett-e leginkább uralomra azon kényuralmi, reactionárius kormánypolitika, mely minden szellemi mozgalmat, haladást elfojtott, meggátolt, s a nemzeti életet, miként Ausztriában, úgy nálunk is, egy mind merevebbé váló, gépies bureaukratiai igazgatás nyűgébe szorítani törekedett? Magyarország kormányügyeiben ő nem vett ugyan részt közvetlenűl; hogy mindazáltal ama reactionárius politika nálunk is foganatba vétetett, Ferencz császár mellett leginkább az ő műve volt: a fontosabb rendeletek, az irányadó elvek, a középponti kormányszékek eljárásának szelleme, — mind ez a császári kabinetben határoztatott el, hol az övé volt a legnyomatékosabb szó; hol nála nélkül s tudtán kivűl semmi fontosabb dolog sem végeztetett.

Mi ama mentséget illeti, hogy a magyar alkotmányos párt mozdúlni nem akart: sok bűn terheli, kétséget nem szenved, a magyar nemességet is a nemzeti hátramaradás miatt; de a hibát nem a bécsi kormány iránti viszonyaiban, legalább nem abban követte el, hogy az absolut eszmékkel megtelt német elem ellen állhatatosan védte alkotmányát; melyet ha elveszt, még kiméletlenebbűl a maga nyakára ülteti az alkotmányellenes kényuralmat. Bűne, hibája abban állott, hogy elavúlt kiváltságaihoz a többi néposztályok irányában konokúl ragaszkodva, a jogegyenlőséget s ebből folyó intézményeket annak idejében nem alapította meg. De ezen hiba nem a kérdésben forgó korszaké, melyben a nemesség a múlt század vége óta szünet nélkül, de mindig sikeretlenűl sürgette kormányánál a reformmunkálatok fölvételét; utóbb pedig tizenhárom éven át országgyűlést nem tarthatván, alkalmat sem nyert megjavítani elavúlt állapotait. Szintoly hiú mentegetődzés, legalább e korszakra nézve, a képes, alkalmas férfiak hiánya a nemzeti átalakúlás vezetésére. Országgyűlés e korszak alatt minden sürgetések daczára sem tartatván, vajjon hol tűnhettek ki s tehettek volna kísérleteket azok, kik magokban erőt, ügyességet éreztek a pangó államgépezetet haladásnak indítani? És miután a sajtó is annyira le volt nyűgözve, hogy politikáról, reformokról nyilvánosan szólani sem engedtetett, hol és mi módon léphettek volna fel az alkalmas férfiak? Magán személynek engedett-e valaha bármi csekély befolyást a kényuralmára oly féltékeny bécsi kabinet, — kivált ha az alkotmányellenes elvekkel megtelt német elemet akarta korlátolni? Vagy a főbb kormányhivatalnokok, kanczellár, országbiró stb. kísérlették volna meg, az elavúlt alkotmányhoz ragaszkodó magyar s az alkotmányellenes német elem közvetítése által, a közönséges haladásnak lendületet adni? De hiszen e főtisztségekre szinte a német elemből álló kabinet nevezett ki s csak is oly férfiakat, kikről eleve is meg vala győződve, hogy a maga elveivel, nézeteivel egyetértenek s

a kényuralom készséges szolgáivá lenni hajlandók. Ha pedig e főhivatalnokok közt találtatott valaha oly egyéniség, ki a kabinet alkotmányellenes elveinek nem hódolt; hanem azokat a magyar alkotmányos elemmel közvetíteni kivánta: vajjon nem mozdíttatott-e el azonnal hivatalából, miként Ferencz uralkodásának elején Zichyvel, Ürményivel, Hallerrel történt? Bizonyára, azon férfiú, ki az egymással harczban lévő magyar és német elemet közvetíteni, azokat egymással némileg kiegyenlíteni, s Magyarország kifejlésének lendületet adni képes volt volna, a létező körűlmények közt nem lehetett más, mint maga Ferencz király, vagy főminisztere, Metternich herczeg; kiknek főtörekvésök azonban, fájdalom, oly annyira a kényuralom erősbítésére s egy összeszorító, minden szellemi mozgalmat elfojtó reactionárius kormányzat meggyökereztetésére czélozott, hogy magok körűl minden más erő hatását lehetetlenné tették. Rajtok kivűl az egyetlen József főherczeg nádor volt még személyes és tiszti viszonyainál fogva oly helyzetben, hogy ama szerepet játszhassa. És e nehéz feladat elvállalásától ő nem is volt idegen; sőt, helyesebben mondva, ez volt ambitiójának czélja, nyilvános életének fő törekvése. De, ámbár benne e nagy s nehéz műre a tehetség sem hiányzott; s más részről, mi a sükert eleve is biztosíthatta volna, a nemzet bizodalmával is dicsekedhetett: buzgó törekvései mégis, mint alább elégszer látandjuk, nem szenvedtek-e majdnem minden kísérletnél hajótörést Ferencz király és Metternich kényuralmi elvein, reactionárius irányán?

A nemzeti hangulat. Ezen elvek s irányok még soha sem voltak szűkkeblűebbek s minden szabadabb mozgalmat s öntevékenységet, — mi nélkül pedig haladásra gondolni sem lehet, gátlóbbak, mint a század harmadik tizedének elején, midőn a bécsi kabinet, megfeszített törekvései következtében, Németországban a szabadabb szellemet, Nápolyban, Siciliában, Piemontban a forradalmat elfojtotta. Az elzárás, a censura, a szellemi butítás, a titkos kémkedés kormányrendszere oly sú-

lyosan nehezedett a nemzetre, hogy mindenfelé a legszomorúbb erkölcsi és anyagi pangás hatalmazott el a nemzeti életen. A nemzet nagyobb része, állapotának szánandóságát tudatlanságában alig érezve, — s mivel termesztményekben bővelkedvén, physikai szükséget nem szenvedett; a finomabb szellemi s erkölcsi élveket pedig, a kormány gondoskodása következtében, nem ismerte, — minden élénkebb vágy nélkül egy jobb és szebb élet után, mintegy tompa aléltságban élte le napjait. Nemesebb ösztöneinek, melyek kebelében, félig öntudatlan állapotban szunnyadoznak vala, — minthogy a jelen kopár és borús volt, a kétes jövő pedig semmi szebb kilátással, semmi alapos reménynyel nem kecsegtetett, a múlt kor emlékeiben keresett kielégítést. Ezeknek lapjai, ha több örömről s boldogságról nem is, de a súlyosabb szenvedések mellett, kétségtelenűl nagyobb dicsőségről, tevékenyebb erőről, magasztosabb nemzeti életről tesznek tanúságot. Az idők távolsága a jelen korénál talán súlyosabb szenvedések emlékezetét eltörűlte, legalább megszelídítette; a nemzeti erő, nagyság és dicsőség képeit ellenben ragyogóbb fényben tűntette elő a mindenfelől csak tespedést, sorvadást mutató jelenben.

De, természetes, ezen keseredés, többé-kevésbbé költői merengés a múltakon, nem elégített ki minden kedélyt. A könnyelműebbek, felszínesebbek, kik az életet úgy veszik, a mint kinálkozik, anyagi élvekbe merűlve, feledték a nemzeti élet tespedését. A gazdag főnemesek jobbára még inkább Bécs felé fordulának, annak mulatságaiban, a császári udvar fényében, a székváros zajában, élveiben, szórakozásaiban kerestek magoknak kielégítést; minek aztán még ártalmasabb visszahatása lett a nemzeti állapotokra: fő nemeseink nagy része, mely állandólag Bécsben lakott vala, e czéltalan, minden komolyabb foglalkodástól üres, élvmámoros életben még könnyelműebbé lett, nyelvre s érzelemre egyaránt még inkább elnémetesedett; sokan közőlök vagyoni tekintetben is elsülyedtek.

Voltak mindazáltal többen, kik élénkebb nemzeti érzettől áthatva, forróbb hazaszeretettől lelkesítve, nemzetöket, hazájokat, s a múlt kor szenvedéseinek emlékei miatt még inkább, függetlennek, szabadnak, a míveltség és jóllét pályáján előhaladottnak, virágzónak óhajták vala látni; s kik most a nemzeti élet minden ágazatában elterjedt pangást, sülyedést szemlélve, melyből a szabadúlásra ösvényt sehol sem látának, már nemzetök vég elsorvadását, fajuk dicstelen elenyésztét siratták. Bár szép, de hiú álom gyanánt tűnt fel előttök, egy jobb politikai jövő reménye. Még a bátrabb, tevékenyebb szelleműek is meggyőzhetleneknek tarták már az akadályokat, melyeken keresztül kellett volna törniök, hogy szebb jövőre vergődhessenek. Sehol sem mutatkozott oly egyéniség, ki nagy eszméket, nagy szenvedélyeket, nagy bátorságot képviselt volna; minden a legszomorúbb állapotban pangott. A szenvtelenek csak kiváltságaik megőrzéséig terjeszték gondjaikat; a jobbak kétségbeestek. A több s súlyosabb küzdelmeket kiállott vénebbek sorában, kik szemtanúi valának az 1790-ben oly nagy reményekre jogosított nemzeti ébredésnek; szemtanúi azon szomorú változásnak is, mely szerint a nemes tűz, mely akkoron fellobogott, a kormány által részint erőszakkal, részint egyéb kormányeszközeinek lassú hatása alatt mindinkább elenyészett, s minden ismét az 1780-ki év előtti tespedésnek indúlt, — e vénebbek sorában nem vala ritkaság, találni oly nemesebb kedélyeket, kik mély gyászba merűlve, vigasztalhatlanúl epednek vala nemzetök lassú enyészete miatt. Így mutatja fel, egyebek közt, összes történelmünk legkitűnőbb hőseinek egyike, új korunk Mózese, gróf Széchenyi István, a maga atyját Ferenczet, a nemzeti muzeum hazafias lelkű alapítóját, ki, miután magas hivatalaiból elébb az udvarnak a titkos vádaskodások által felszított gyanúja miatt, utóbb kedvetlenségből kétszer is kilépett, élete végső éveit nemzetének sülyedése s reménytelen jövője miatt siránkozva tölti vala visszavonúltságában. „Oh mily sokszor látám, —

mond a jeles apának nagy fia — mily sokszor látám, még mint gyönge fiú, szegény atyámat búba merűlve! S már akkor villant lelkemen keresztűl, hogy magasbnak, valami sokkal nagyobb érdekűnek kell hatni reá, mint családi vagy házéleti bajok keserűségeinek. Mert Epiktetosz elveivel megbarátkozott keresztyén férfiú, mint ő vala, ilyféle gyötrelmeket mosolylyal tűrt. Akkor nem birtam felfogni bánatait. Beh nagyok lehettek azok! Később tudám, s most tudom, hogy nemzetünk alacsony létét gyászolta. A magyarnak napról napra mélyebbre sülyedése, és azon remény nélküli nézet, miszerint nem sokára és elkerűlhetetlenűl fogna életünk végórája ütni, okozá oly sokszori keserű epedéseit... Nem tulajdonított a mindinkább lankadó testnek elég erőt és életet, halálos álmaiból kibontakoznia. S annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint „magyar", reménytelen szállott sírjába!" Ily epedő gyötrelmek, ily bánatos előérzelmek, kétségkivűl sok más jó hazafinak is keserítik vala lelkét, és a jeles Széchenyi Ferencz nem egyedűl szállott le a nemzeti feltámadás reménye nélkül sírjába [1]).

És pedig már piroslanak vala láthatárunkon a nemzeti feltámadás hajnalának első sugárai! Ezen csoportokon kivűl, melyeknek egyike a múltak emlékein merengve keserédesen, másika az anyagi élvekbe merűlve könnyelműen, feledé a jelent, harmadika a nemzet jövőjén kétségbeesve szállott le sírjába, — e tömbeken kivűl létezett még a ha-

---

[1]) Dessewffy József gr. 1820-ki aug. 25-én igy ír egyebek közt Kazinczy Ferenczhez: „Ha meggondolja az ember, mennyi metallum ásatott ki csak I. Leopold idejétől fogva a magyar föld gyomrából, és be kevés forog abból a magyar ember markában: meg kell döbbenni mind szerencsétlenségünkön, mind gyávaságunkon. Mind az ég, mind a föld mindent elkövetett érettünk; valamint azok, a kik minket századok óta igazgatnak, mindent elkövetnek ellenünk. Sokszor gondolkodom ezen méltatlanságok végéről és csak a történetek sorában, nem pedig nemzetem lelkében találok reménységet. Nem tudom min csodálkozzam jobban: azon-e, hogy sanyargatóink nem únták el még a sanyargatást, vagy pedig örökös elaljasodásunkon." Kazinczy és Dessewffy levelezése III, 65.

zafiaknak egy kicsiny koszorúja, melynek jobbára ifjabb, annyi csalódásokon, mint amaz utólsók, még át nem esett, vagy a csalódásokkal is daczoló lelkes tagjai még nem estek kétségbe a nemzet jövendője felett. Sőt, mennél fenyegetőbb volt a veszély, annál ernyedetlenebb buzgalommal munkálnak vala annak elhárításán, a nemzetiség és szabadság megmentésén. Ezen kis csoport, a közönséges elcsüggedésnek közepette, a látszólag mindenfélekép tespedő és sorvadó korban fejtette ki a nemzeti megifjodás és emelkedés egy új, hatalmas tényezőjét, a nemzeti nyelvet s irodalmat.

Bár a kormány a nemzetiséget nem támadta is meg egyenesen: a veszély azt még komolyabban fenyegette, mint az alkotmányos szabadságot. Az európai szellem irányát tekintve, az élesebb szemek előreláthaták, hogy a hazában uralkodó politikai tespedés csak addig tartand, míg vagy kivűlről nem jő valamely újabb, nagyobbszerű rázkódás; vagy benn a kormány nem mér valamely élesebb csapást a most ugyan csüggedtnek látszó, de alkotmányos szabadságára, kiváltságaira még mindig féltékeny nemességre, s nem ébreszti azt lomha tespedtségéből visszahatásra. De az elnémetesedett főnemességet a nemzetiség veszedelme, lassú enyészete sem volt képes felébreszteni buzgóbb hazafiúságra. Sokan közőlök, már nemzetök nyelvét sem értve, csak annyiban voltak még magyaroknak nevezhetők, a mennyiben magyar őseik családi nevét viselték, magyar javaik jövedelmét s a magyar főnemes kiváltságait élvezték. A fő aristocratia női felében pedig épen nagy ritkasággá vált már a nemzeti nyelv tudása; minél fogva ez a főnemesség nagy részének társalgási köreiből végkép kizáratott. S így maga a nemzet legelőkelőbb, legvagyonosabb osztályának nagyobb része önmaga is elősegíté nemzetisége enyészetét; míg ellenben az alkotmányt, legalább a mennyire kiváltságaikkal szoros kapcsolatban létezett, még ezen elkorcsúlt magyarok is becsben tarták, készek komolyabb veszély

idején annak védelmére kelni. A megcsorbított, sőt még az elnyomott alkotmányt is vissza lehet pedig szerezni; de a meghalt nemzetiséget semmi hatalom sem képes többé új életre ébreszteni.

Ama lelkes kis hazafi-csoport e veszélyt látva, észlelve, a tespedés és csüggedés e szomorú korában sem szűnt meg ápolni a nemzetiség főtényezőjét, a hazai nyelvet s irodalmat: helyesen ítélvén hogy, ha a nemzetiség megizmosodik, élénkebb életre fejlik: az alkotmányos szabadság diadalát is elébb vagy utóbb múlhatatlanúl kivívandja. És valóban, csak a honi nyelv s irodalom kifejlésétől s felvirágozásától lehetett várni, hogy mind a nemzetnek amaz elnémetesedett része is egészen visszanyeressék a hazának; mind a nép nagyobb tömegében oly fokig emelkedjék az erkölcsi erő, hogy képes legyen a haladás akadályait valahára legyőzni, elhárítani. Egyébiránt pedig, miután a kényuralom s reactió a nemzeti életet minden ágazataiban megzsibbasztotta, a politikai téren minden szabadabb mozgást meggátolt: egyedűl a nyelv s irodalom művelésében nyílt még némileg szabadabb tér a hivatalt vállalni nem akaró, független s büszkébb lelkű hazafiak működésének.

És valóban nagy részben a hazafiak e lelkes kis csoportjának köszönhette aztán a nemzet a maga feltámadását hosszú, dísztelen tespedéséből. Az általok előhozott szellemi mozgalomból, mely minden külső, kényuralmi behatásoktól ment maradt, származott nagy részben a koreszmék azon iránya, mely oly hatalmas visszahatást gyakorolt a kormány kényuralmi, reactionárius törekvései ellen. Az irodalom tisztázá s tágítá a nemzet eszmekörét; az, kivált annak költészeti ága, ébresztgeté a nemzeti érzelmeket, szítogatá ama buzgó felgerjedést, mely szégyenleni kezdé a nemzeti élet azon lelketlen aléltságát, és vágyat kelte föl benne az emelkedésre, a korszerű haladásra. E lassú, csöndes előmunkálat nélkül a szellemi élet mezején, a bekövetkezett nemzeti visszahatás aligha lett volna oly átalános, oly erélyes és

Irodalmunk.

kitartó, hogy a kormány magát végre kénytelennek érezze politikája megváltoztatására.

E szellemi mozgalom vázolására kell tehát, — ha csak rövid áttekintésben, csak a mozgalom főbb mozzanatait, szerzőit és vezéreit érintve is, áttérni elbeszélésünknek, hogy ezen kornak csak némileg is élethű képét ábrázolhassuk; mert — mint Toldy Ferencz oly helyesen mondja, — „a kik irodalmunk s kivált költészetünk történetét nem tudják, a nemzeti lélek fölgerjedése s az országos élet buzgóbb nyilatkozása egyik főbb tényezőjét nem ismerik.“ Ezen észlelésnél azonban nem lehet feladatunk akár kimerítő történelmét adni ezen kori irodalmunknak s részletesen elbeszélni mind azon buzgó, nemes munkálkodást, melyet az eleinte kicsiny, de mind számra, mind erőre, mind hatásra nézve folyton növekedő irói koszorú, nemzeti irodalmunk mívelésében annyi akadályok daczára is kifejtett; akár az irodalmi műveket belbecsök, önálló jelentékenységök szerint mérlegelnünk s megítélnünk: mind ez az irodalom történelmének hivatása. Itt csak azt fogjuk nyomozni: mily érintkezés, milyen kölcsönös viszony létezett az irodalom s a cselekvényes élet között; mily lökést adott a külső élet a szellemi mozgalomnak; s ez minő visszahatást gyakorolt az állami s társadalmi élet tüneményeire? Csak körvonalaiban akarjuk tehát ábrázolni irodalmunkat, annak irányát s hatását a közéletre [1]). Csak néhány jelesbjeit említendjük azon örökké kegyeletes emlékezetre s nemzeti hálára méltó hazafiaknak, kik, bár a tudatlan, vagy tespedő, vagy elnem-

---

[1]) És tán még ez is némi vakmerőség volt volna részemről akkor, midőn a hazától távol levőnek nem állott rendelkezésemre egy nemzeti könyvtár, ha nagy érdemű Toldy Ferenczünk s nekem kedves barátom irodalomtörténeti jeles munkái nem szolgálnak útmutatóimúl. Most, a hazában, nem hiányzanék többé az anyag kimerítőbb dolgozatra; de czélomra, ugy vélekedem, e vázlat is elég: miért is csak némely hézagok pótlására szorítkozva, az irodalmunk történetét bővebben tanulmányozni kivánó olvasót Toldy Ferencz és Gyulay Pál e nembeli jeles munkáira utalom.

zetietlenűlt közönség részvétlensége miatt jobbára szegénységgel, nélkülözésekkel küzdve, mégis szent buzgalommal, ernyedetlen kitartással fejleszték, idomíták az elhanyagolt nemzeti nyelvet, míveltték, gazdagíták, emelték virágzatra az irodalmat; és így működve, míg, mondhatni, szívvérökkel mentették meg az enyészetnek indúlt nemzetiséget, egyszersmind a politikai életnek is hatalmas lökést adtak.

Irodalmi törekvések a múlt század végén.

A magyar nemzetnek egy kifejlett szellemi életre, virágzó irodalomra nem csak mint más nagy, előrehaladottabb nemzeteknek, a szellemi s erkölcsi nemesbűlés végett; hanem egyszersmind az őt környező, számra nézve sokkal erősebb, többé kevésbbé ellenséges törekvésű, őt elnyelni, magokba felolvasztani ügyekező népek közt árván, minden rokon nélkül álló nemzetiségének az enyészettől megmentése végett is vala múlhatatlan szüksége. És kétségkivűl ez volt oka annak, hogy a nemzet oly erélyesen karolta fel a maga nyelvét s nemzetiségét II. József végső éveiben, oly nemesen, annyi reményekre jogosító lelkesedéssel lángolt fel mellette József halála után. A szent buzgalom 1790 óta soha sem aludt ki többé egészen a nemzet egy részében; de a körűlmények egyáltaljában nem valának kedvezők arra, hogy az ébredés első tüzében támadt érdekeltség és buzgalom állandóvá válhassék; s az ápolt remények irodalmunk gyorsabb kifejlése iránt megvalósúljanak. Már öt év múlva ismét gyászba borúlt a nemzetnek tisztúlni alig kezdett ege. A nagy lendűletet, melyet a keletkezett folyóiratok: a „Magyar Múzsa“ és „Magyar Múzeum“, az „Orpheus“ és „Uránia“, a „Mindenes Gyűjtemény“ és „Sokféle“ stb. s melyet részint ezekben, részint munkáik önálló kiadásaiban irodalmunk úttörői: Bessenyei György, Bároczy, Barcsay, Ányos, Baróti Szabó, Rajnis, Révay, Virág, Kazinczy, Kis János, Dajka, Dugonics, Bacsányi, Kármán, Verseghy, Csokonai, Szentjóbi Szabó, Fejér György, Péczely, Endrődy, Szerdahelyi, b. Orczy, Szilágyi Sámuel, Simay s többen mások, mind szépirodalmi mind tudományos irodal-

munknak adtak vala, e lendűletet már az 1795-dik év megakasztotta. A kormánynak az úgynevezett Martinovics-féle összeesküvés alkalmával s azontúl a demokratiai eszmék s elvek kiirtása végett foganatba vett rettegtető rendszere, az élénk, de még csak kicsiny körre terjedt szellemi mozgalmat egy csapással megszűntette. Többen legjelesb tudósaink s iróink közől az összeesküvésbeni részvétről s ennek folytában felségsértésről vádoltatván, elfogattak. Ezek közt volt, a komolyabb tudományokkal foglalkodó Hajnóczyt és Laczkovicsot mellőzve, a tevékenysége, az erőket ösztönző, egyesítő hatása által irodalmunknak némileg már akkor vezérévé lett Kazinczy Ferencz; ezek közt Verseghy, Bacsányi, Szentjóbi Szabó stb., kik mindnyájan többé kevésbbé húzamosan, külföldi várak börtöneiben elzárva tespedének. Mások, a magoknál nem bűnösebb, de szerencsétlenebb társaik veszedelme által megfélénkítve, elhallgattak. Miként másutt [1]) elbeszéltük, a legkitűnőbb tehetségű ifjak közől számosan esvén áldozatúl Thugut miniszter állampolitikájának, mely kiváltképen a tudományt, irodalmat, felvilágosodást s a kor szabadabb eszméi iránt rendszerint fogékony jelesebb tehetségeket tette üldözése czéljává: az irodalom elhalt vagy kivégzett vagy börtönök falai közt sinylő, régiebb mívelőinek helyét új erők, új munkások húzamosabb ideig nem pótolták. A tudomány s irodalom pályája annyival veszélyesebbnek tűnheték fel az ifjabb nemzedék előtt, minthogy azok is, kiket a förgeteg el nem sodort, mint Révay, Virág, Kis, Dugonics stb. mindnyájan több évig mélyen hallgatának; hogy a nyelvmívelő társaságok is, melyek a József halála utáni fölgerjedésben keletkeztek vala, jobbára eltiltattak; a folyóiratok pedig, melyek elébb az irodalomban oly üdvös versenyt, oly élénkséget teremtettek, mind megszűntek. Síri csend állott be, az irodalomra szintoly fojtólag ható, mint a közéletre.

---

[1]) Magyarország Történelme VI, 126. kövv.

Az új század azonban, melynek elején a nagyszerű világesemények s a nyomasztó hazai állapotok a politikai ellenzéket erélyesebb visszahatásra ébresztették, az irodalomba is, úgy a prózaiba, mint a költészetibe, megint több elevenséget hozott.

Történelem. A Budai testvérpár.

Hogy prózai, tudományos irodalmunknak csak azon ágait említsük, melyeknek a közéletre mindenha nagy a hatása: a történelemben mindjárt a század elején feltűntek a Budai testvérpár szintoly becses, mint amily hiánytpótló munkáik. A múlt században még nem volt irodalmunkban magyar nyelvű történeti munka, mely akár a kritika, akár az előadás tekintetében figyelmet érdemelt volna; jelesebb történetiróink eddig vagy latin vagy német nyelven irtak; s a csak magyarúl olvasó közönség nem talált jóravaló könyvet, melyből az ősök tetteiről, hazája viszontagságairól ismeretet szerezhetett volna. A Budai testvérek, Ferencz és Ézsajás, valának az elsők, kik a közönséget ily, honi nyelvű történeti munkákkal megajándékozták; ők lettek alapítói, úttörői a magyar nyelvű történetirásnak. Ferencz klassikai becsű, még korunkban is örömest olvasott „Magyarország historiájára való Lexikonával“, Ézsajás „Közönséges Historiájával“, „A régi tudós világ Historiájával“, „A régi római irók életével“, de főleg „Magyarország Historiájával“, — oly könyveket adtak a közönség kezébe, melyek, helyes kritikával, az események gondos megválasztásával, elfogúlatlan vizsgálattal és szoros tárgyilagossággal írva, a történetek ismeretére s helyes felfogására, a történelmi érzék fölébresztésére s ápolására kiszámíthatlan hatást gyakoroltak a közönségben, melynek kivált Ferencz Lexikona méltán kedvencz olvasmányává lett.

Egy fő hiánya volt e, különben becses, hasznos munkáknak: az, hogy a debreczeni iskola elavúlt nyelvén irattak, daczára annak, hogy a Révay Miklós által nyelvünk rendszerében meggyújtott fáklyavilág sugárainál, Bároczy s Kazinczy példáit követve, jobb iróink már az új kor válasz-

Virág Benedek Magyar Századai.

tékos, szabatos nyelvén kezdenek vala írni. E hiányt azonban teljesen pótlá Virág Benedek, „a nemzeti lélek tüzes ébresztője", ki valamint a szépirodalomban, már a múlt század vége felé, teremtője volt lyrai költészetünk egyik ágának, a philosophiai és herosi ódának: úgy a „Magyar Századok" két kötetében (1808—16), melyekben, az országszerzéstől kezdve, Zsigmond haláláig halad, Révay történeti nyelvészete nagyszerű eredményeit alkalmazva, példányává lőn a nyelvbeli classicitásnak, melyben szabatosság, hangzatosság és egyszerűség egyaránt gyönyörködtetik az olvasót. De Virág Századainak nem a nyelvi tökély képezi fő becsét: „a históriai alkotó szellem az, mely a Magyar Századokat oly becsesekké teszi, — úgymond Toldy Ferencz. Plasztikai alakítással vezeti elénkbe a nemzet történeteit, s a tömött, velős előadás nagy számát a tényeknek úgy állítja össze s úgy itéli meg, hogy hívebb képét nyerjük általa a nemzetnek, a koroknak s egyes szereplőknek, mint más sokkal bővebb irókból. Virág philosophus történetíró, ki a tettekből azok szellemét olvassa ki, kinek kritikája e szellem kitűntetésében munkás inkább, mint az adatok körűl. Felfogása nem a régiségbúvár holt, hanem a philosophus eleven felfogása. S nemzeties mindenütt". Daczára papi, szerzetesi állapotának, független s elfogúlatlan szellemmel birálja a kort, az eseményeket. „Ő csak egy igazságot ismer, s azt bátran ki is mondja."

Horvát István.

És mit Virág Benedek oly dicsően kezdett, folytatá azt írói pályája első felében Horvát István, ki, a Kulcsár lapjaiban adott többféle becses adalék után, Nagy Lajosról és Hunyady Mátyásról írt monographjai által nagy figyelmet ébresztett. Ezen értekezések, mint Toldy mondja, „új időszakot hirdetének történetvizsgálatunk mezején . . . nem annyira a világosságra hozott sok becses és új adatoknál, mint inkább azon új szellemnél fogva, mely kétségkivűl Virág Benedek „Magyar Századai" által felköltve, azokban általános érvényt követelve lengedezett. Harcz volt ez a

hagyományos kényelemmel berögzött nézetek és a másodkezűség ellen a történetben; gyakorlatilag ki volt mutatva a források közvetlen tanúlmányozásának múlhatatlansága minden, bármi csekélynek vagy megoldottnak látszó kérdés körűl; kétkedés támasztatott összes történeti anyagaink iránt, melynek e néhány fejtegetés is teljes elégtelenségét éreztette; de harcz volt egyszersmind az idegenszerű felfogás ellen a hazai történetben. A külföld nézetei ne ingassanak meg határozottan nemzeti álláspontunkon; tanúljuk a külföld irodalmait, de azok ne erőszakoljanak reánk semmit, a mi saját kútfőinkkel s a nemzet történetének szellemével, öntudatával összhangban nincs: e leczke szól ki körűlbelűl e nem nagy terjedelmű próbatételekből, melyeknek érdekét a nagy közönségre nézve sok új isme és nézet nevelte.... Az így kezdett pálya a „Tudományos Gyűjtemény“ megalapításával új hévvel folyt. Irodalom- és némely országtörténeti közlemények nevelték a tudományt, melyek közt legfontosabb Schwartner diplomatikájának szinte szenvedélyes, de felette tanúlságos, bő birálata, melylyel kezdődik tulajdonképen a magyar okmánytan“. Azonban Horvát István fő munkáját „Verbőczy István emlékezete“, melylyel egy csonkán maradt nagyobb történeti munkának kezdetét veté meg, — s még inkább a „Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről“ írt értekezése képezi, mely akár a nemzéktant és historiát, akár, és főleg jogtörténetünket tekintsük, mindenikre új és meglepő világosságot hint. Horvát István majdnem hihetetlenűl bő olvasottsága mellett a nyomatott s irott kútfőkben, — mikre nézve nagyítás nélkül vallhatá magáról, hogy háromszázezer oklevelet olvasott és tekintett végig, — s ennél fogva nemzetünk belső élete mindennemű nyilvánulásainak oly terjedelmes ismerete mellett, tulajdonképen a magyar nemzet erkölcsi történetének megírására volt hivatva. Felette kár, hogy a helyett pályája második felében, melyet az 1825-ben kiadott „Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből“ czímű

munkájával kezdett meg nyilvánosan, nemcsak maga rögeszmékké vált meddő ábrándokra tévedt, hanem több másokat is hasonló irányba tévesztett. Azonban Horvát Istvánnak írott munkáinál még sokkal nagyobb s hasonlíthatatlanúl üdvösebb volt hatása a nemzeti szellem ébresztése tekintetében az egyetemi tanszéken, melyről a nagy Révaynak méltó utóda, a nemzeti nyelv s irodalom történetét oly meleg, buzdító, hazafias szellemben adta elő.

Minthogy az igazgatás, törvénykezés, szintúgy mint a közoktatás a római katholikus felekezetnél, még egészben latin nyelven folyt: a politikai és jogtudományok még kevés mívelőre találtak honi nyelvünkön; s ha e szakban hozott is néhány értekezést a Tudományos Gyűjtemény, nagyobb figyelmet azok is alig érdemelnek. E tudományokra nézve történeti fontossággal csak egy férfiú birt, egy igénytelen szerzetes, P. Szeicz Leo, egri servita, ki a múlt század vége felé kiadott munkáiban („Igaz Magyar“, „Magyarország ismerete“ és „Magyarország történetei“) nemcsak alapos közjogi s történelmi tudománynyal, hanem, mi hatását emelte, hazafias bátorsággal, erélylyel s lelkesedéssel védte nemzete s annak nyelve jogait s becsületét. Maga Kazinczy is a szép magyar tollú polemistának nevezte őt. Az állam- és jogtudományban minden, mit irodalmunk ezen évek alatt előmutathat, csak néhány gyarló kisérletből állott, minők, például, Balia Sámuel „A törvényhozó hatalomról“, Cserey Farkas „A magyar és székely asszonyok jogairól“ irt munkáik s Georch Illés „Honnyi Törvénye“. Több figyelmet érdemel ezeknél Magda Pál statistikája, nyelvünkön az első. Csak a század harmadik tizede hozott e téren néhány becses munkát, milyen Kövy Sándornak 1822-ben és Szlemenics Pálnak a következő évben kiadott „Polgári Törvénye“.

Philosophia. Sárvári Pál és Fejér György.

A jogi és politikai tudományoknál több elmeszüleményt mutathat fel e korban irodalmunk a philosophiában; bár egyébiránt az iskolákban ennek is a latin nyelv volt

közlönye. Az Apáczai Csery János óta nyelvünkön alig mívelt philosophiát ezen korban már néhány jeles férfiú képviselte irodalmunkban. Sárvári Pál, debreczeni tanár, és Endrődy János kegyesrendi pap a század elején philosophiai erkölcstudománynyal ajándékozák meg tudományos irodalmunkat; mely munkák, bár azokat az újabb kor, a még fejletlen műnyelv gyarlóságai s darabosságai miatt, elfeledte, akkoron a legjobb magyar tanmunkák közé tartoztak, s kétségbevonhatlanúl díszére váltak irodalmunknak. Ezeknél terjedtebb körre hatott Fejér György pesti tanár, majd Győr kerületi tanúlmányi főigazgató s végre a pesti egyetem könyvtárnoka. Az ő munkái közől „Anthropologiája", s erre építve „Az ember kimíveltetése", két kötetben és „Az ember kiformáltatása gondolkodó erejére nézve, vagyis a közhasznú Logika", három kötetben, esik e korszakba. Míg Sárvári leginkább Leibnitz, Wolf és Kant német bölcsészek tanait szólaltatá meg nyelvünkön: Fejér „mint öngondolkodó eklektikus tűnik fel a bölcsészeti pályán, s valódi előfutnoka ama, lényegében gyakorlati philosophiának, mely újabb időkben hol „magyar", hol „egyezményes" bölcsészet nevet nyert; mely a tapasztalásból indúlva ki, a bölcsészeti igazságokat az ember minden oldalú kifejlődésére vonatkoztatja, ebbeli hatásuk szerint becsűli, veszi fel complexusába s e gyakorlati czél tekintetéből az előadásban a lehető legnagyobb világosságot követeli. Ehezképest volt is Fejér György ezen munkáinak hatása amaz időben a közönségre, mely azokat érdekkel olvasta, szerette s tanaikat egyedűli helyes bölcsészetnek tartotta" — úgymond Toldy Ferencz. A Fejéréhez hasonló eklektikus irányt követtek még Ruszek József apát, és Imre János egyetemi tanár, mind a kettő világos, erős gondolkodású fő, kik nem puszta átültetői voltak irodalmunkba az idegen tanoknak, hanem önálló meggyőződéssel is tárgyalták az emberi ész legfelsőbb kérdéseit, amaz három, emez két kötetes munkájában. De fődíszei voltak e

kori philosophiai irodalmunknak a mély elméjű Köteles Sámuel enyedi tanár Logikája, Antropologiája, Erkölcsi Philosophiája és a Philosophia Encyclopaediája, melyek tankönyv-irodalmunk mintaművei közé tartoznak. Kötelesről azonban, mint az „egyezményes“ bölcsészet tulajdonképeni kezdőjéről, később még bővebben szólandunk.

E szorosan tudományos és rendszeres elmeszüleményekhez, melyek nem annyira összes, e korban még jobbára idegen nyelven szerzett tudományosságunknak, mint a magyar nyelvű tudománynak óramutatói, — hozzákapcsolhatjuk még azon nyelvészeti, széptani s nevelési értekezéseket vagy önálló munkákat, melyekben Kölcsey, Döbrentei, Fáy András, Szilasi János, Simay, Helmeczy, Guzmics Izidor tűntek ki leginkább; és azon közhasznú dolgozatokat, melyek a nagy közönség ismereteinek szélesbítésére, eszméinek tisztázására czéloztak, s melyek közt Kis János „Természet csudái“, „Nemzeteket s országokat ismertető három kötetes gyűjteménye“ és „Nevezetes utazások tárháza“, nyolcz kötetben, voltak a legolvasottabbak.

Mind a tudományok, mind a közhasznú ismeretek terjesztésében nagy hasznára vált irodalmunknak, a Döbrentei Gábor által 1813-ban megindított, leginkább irodalomtörténeti, széptani és bölcsészeti irányú „Erdélyi Muzeum“ mellett, a „Tudományos Gyűjtemény“ czímű havi irat, melyet 1817-ben Fejér György egyetemi tanár indított meg; mely aztán többféle szerkesztőségek alatt számos éveken át tárházává lőn iróink mindenféle kisebb elmeszüleményeinek, küzdterévé a mindinkább élénkülő szellemi mozgalomnak. E folyóirat, az ismeretek minden ágaira kiterjeszkedvén, számos nagy becsű értekezésekkel gyarapította irodalmunkat, melyek mintegy előfutói voltak az utóbb a tudomány minden nemeiben megjelent önálló szakmunkáknak. Ez hozott sok, szintoly alaposan mint szépen dolgozott történeti és országismertető értekezéseket b. Mednyánszky Alajostól, ki eddigelé csak német nyelven művelé törté-

nelmünket. Itt rakta le Tessedik Ferencz külföldi utazásaiban szerzett tapasztalatai és ismereteinek kincseit. Itt vívatott részben a mindjárt említendő nyelvharcz. Itt tette közzé Horvát István irodalmi, országtörténeti s diplomatikai értekezéseit; itt Kölcsey és Berzsenyi, Horváth Endre és Kazinczy Ferencz széptani s kritikai közleményeiket. Szóval alig volt e korban nevezetesb iró, ki e folyóiratot becses értekezéseivel nem gyarapította volna.

Kulcsár István.

Bár mily rövid s hiányos is ezen irodalomtörténeti vázlatunk, egy férfiút nem szabad abból kifelejtenünk, kinél hatályosabban e korszak alatt senki sem ápolta s mozdította elő tollal, szóval, tettel és áldozattal irodalmunk és nemzetiségünk ügyét. E férfiú Kulcsár István. „Igen kevés nevet mutathat fel nemzetiségünk és irodalmunk története, — mondja Toldy Ferencz — mely, ha néhány földi hatalmast kiveszünk, annyi szálakkal van annak haladásával összeszőve, mint a tekintélytelen eredetű, közép módú s a polgári társaságban oly szerény állású Kulcsár Istváné.“ Ő nemcsak maga irt, de koronként másoktól készített ismeret- s tudomány-terjesztő munkákat is adott ki saját költségein; a nemzeti nyelv és nyelvtudomány fejlesztésére koronként pályakérdéseket hirdetett, jutalmakat tűzött ki, s általában tanácscsal, pénzzel oly buzgón és szívesen támogatta irótársait, hogy az irodalomnak ez időben nem volt ily kész Maecenje, mint ő, ki minden fillérét maga is tollával kereste. Vendégszerető, nyílt háza gyűlhelye volt a Pesten lakó, vagy koronként oda utazott iróknak. „Nem volt idejében ismeretes irodalmár, ki körét nem nevelte volna. Ezen ebédek és vacsorák symposionok voltak, melyeken csak irodalmi és magyar nyelvészeti kérdések és ügyek tárgyaltattak.“ Miután az 1804-ben megindított „Eredeti történetirók“ gyűjteménye, a magyar olvasó közönségben, melynek még csak mulattató, legfelebb költői olvasmány kellett, részvétre nem talált vala, avval felhagyván, 1806-ban „Hazai tudósítások“ czíme alatt azon nagy fontosságú

közlönyt indította meg, mely ez idő óta huszonhat éven át egyetlen volt az országban. E hírlapot hasonlítani sem lehet ugyan mái hirlapirászatunkhoz, melyben a politikai, államgazdászati s társadalmi kérdések oly bátorsággal, annyi tudománynyal és szellemmel tárgyaltatnak. Ezt akkor sem a censura szigorú korlátai, sem a szerkesztők korlátolt tehetsége s késziiltsége, sem a közönség fejletlensége nem engedte. De volt egy kérdés, azon korban a legfontosabb, melyre nézve kiszámíthatatlan volt Kulcsár lapjának hatása: a nemzetiség kérdése. „Soha nyomtatott betű, béke idején, sem többször, sem nyíltabban, sem több határozottsággal nem hirdette a nemzetiség históriai jogát, mint az övé ... E kérdésben nagy, halhatatlan volt Kulcsár érdeme; mert a mit a feliratok a gyülésteremekből deákúl vittek a trón zsámolyához, azt ő szabad ég alatt hirdette s folytonos és nem szűnő állandósággal cseppenként oltotta belénk. Nem lázította fel vérünket, de lassanként elősegítette átváltozásunkat“ — „Cultura által nemesített nemzeti lélek, volt az ő jelszava; s erre szerinte három út vezetett: tudomány, irodalom, nemzeti szinpad.“ Ezen utólsónak felállítására ő annyit cselekedett, izgatott, mennyi csak egy magán embertől s hirlapirótól kitelik. A tudományos irodalom mívelése végett feltámasztotta a magyar tudós társaságnak Révay által indítványozott s az idő által ismét elejtett kérdését; s reá birta gr. Teleki Lászlót, hogy annak újabb fejtegetésére jutalmat tenne ki. Majd, 1817-ben maga is egy új közlönyt indított meg annak számára a hirlapjához kapcsolt „Hasznos mulatságokban“, mely által a csupán magyarúl olvasókkal, a mulattatók s közhasznúak mellett, a tudományos és széptani ismereteket is ügyekezett megízleltetni.

Marczibányi intézet.

Az üdvös izgatás, melyet Kulcsár egy magyar tudós társaság felállítása körül lapjaiban folytatott, nem sokára meg is termette gyümölcsét. A nemes, hazafias lelkű Marczibányi István az eszmét oly hévvel karolta fel, hogy, hír szerint, ötven ezer forintot szándékozott áldozni annak

létesítésére. A jeles hazafi, már 1810-ben meghalálozván, nem láthatá ugyan megvalósúlva az üdvös indítványt; mindazáltal végrendeletében egy jutalmazó intézetet alapított, mely a nemzeti nyelv mívelésére évenként pályakérdéseket tűzne ki, s azon kivűl az év folytában megjelent legjobb magyar elmeművelnek is díjakat osztana. Az anyagi jutalomhoz aztán a közkitűntetés eszméje is hozzá kapcsoltatott; mert a díjak az intézetet kezelő Pest vármegye hatósága által nyilvános ünnepélyességgel valának kiosztandók. Az intézet a nádor pártfogásába ajánltatott, ki, minden eféle haladás buzgó pártolója, a díjak becsét aztán még azon kitűntetéssel emelte, hogy azokat önkezével igérte kiosztani. Az első díjosztáskor, 1817-ben, Pethe és Virág Benedek munkái koszorúztattak meg. Ugyanazon alkalommal a nyelv kiművelését czélzó kérdések tűzettek ki újabb pályázatra; melyen aztán gr. Teleki József nyerte el a jutalmat, kinek ekkor a főherczeg nádor, Ferdinánd főherczeg s koronaörökös jelenlétében, nyújtotta át a pályabért. Az intézet ezóta a Vitéz-féle alapitványnyal s a Teleki-féle díjjal gyarapodván, a nyelvre vonatkozókon kivűl a tudományok más ágaiban is, kivált a történelemben, tűzött ki pályakérdéseket.

Költészet és nyelv.

E hazafiúi törekvések s áldozatok mind nagyobb lendűletet adtak a magyar nyelvű komolyabb tudományoknak, melyek elébb majdnem kizárólag az iskolák nyelvén, a deákon, míveltettek vala, s mind szélesebb körökben terjeszték a tudományos ismereteket. Míg pedig ekként a gyarapodó prózai irodalom a nemzet tudományosságát nevelte, fogalmait tisztázta, eszmekörét tágította: a költészet s átalában a szép literatura, még nagyobb mérvben, számos kitűnő erők által míveltetvén, a nemzeti szellemet szítogatá, a nemzetiség érzelmét ébresztgeté és szilárdítá a tömegekben; egyszersmind pedig a nyelv gyakorlati kifejtését is ez fogta gondjai alá.

Kisfaludy Sándor.

Ama föntebb említett szerencsétlenség, mely iróinkat a múlt század utólsó tizedében elnémította, a költészetet még

érzékenyebben sújtotta, mint a prózai irodalmat; nemcsak mivel költőink több jelesét megfosztotta szabadságától, hanem azért is, mivel a költészet némely fő tárgyának, a hazának, szabadságnak stb. megéneklését veszélyesnek mutatta fel. Az új század azonban, melynek elején a nagyszerű világesemények s a nyomasztó hazai állapotok a politikai ellenzéket erélyesebb visszahatásra ébresztették, a költészeti irodalomra nézve is új korszakot nyitott meg. Mindjárt a század első évében lépett fel „Himfyje“ első kötetével, „A kesergő szerelemmel“, Kisfaludy Sándor. Követték ezt néhány év múlva (1807-ben) „A boldog szerelem“ és a „Regék a magyar előidőből“: Csobáncz, Tátika, Somlyó; utóbb „Dobozy Mihály és hitvese“, a „Szentmihályhegyi Remete“, „A megboszúlt hitszegő“, a „Gyula Szerelme“ czímű regék és számos történelmi drámák.

Hogy a példátlan hatásról, melyet e művek, kivált Himfy szerelmei és a regék, a közönségre gyakoroltak, számot adhassunk, el kell mondanunk ezek forrását, genesisét, melyet a költő, eddigelé kiadatlan „Hattyudalában“ önmaga ekként énekel meg:

....Fájt lelkemnek, folyvást látnom,
    A magyar mint tűnedez
Nyelvével és ruhájával; —
    S a német mint fejledez.
Fájt hallanom, magyarokban
    Magyar hang mint némúlt el;
S magyar is, ha szólíttaték,
    Divat, németűl felel....

Fájt látnom, mely igen könnyen
    Lőn németté sok magyar,
S magyar lenni, mint szűnt meg már
    Az elfajúlt felsőbb kar....
....De még inkább fájt, látnom ezt
    Nemzetem nőneméhen....

Sebesebben korcsulának,
    Mint a nemzet fiai,
Nemzetiség tagadásban,
    Nyelv s ősszokás-hagyásban,

Annyira, hogy büszkélkedtek
Magyarúl nem tudásban....

Nem volt magyar haza s nemzet
Már a nőagyvelőben;
Nem magyar szív a kebelben;
Nem magyar tej emlőben,
Hogy anyából gyermekekbe
Magyar ősvér ömlene,
És az anya ajkairól
Magyar hangzat fejlene....

S én, még alig pelyhesedő
Bölcselkedést tanuló,
Látván, miként válik rendben
Nőkből nemzet-árúló,
Az isteni gondviselés
Iránt majdmajd bóduló, —
Én valék korcsult Pozsonyban
A legbúsabb búsuló....

Rögös, gúnyos és lenézett
Volt az iró pályája,
Olvasatlan, jutalmatlan
Magyar iró munkája;
Pénzevesztett könyvkiadó,
Mert olvasót nem nyere;
S annak éhen veszés sorsa,
Kinek ez volt kenyere.

Mind e mellett reményt nyújtott
Nékem azon sejtelem,
Hogy ha bennem gerjedhetett
Vonzalom és érzelem
Minden iránt, mit magyar szív
S rokon kebel érezhet:
Hát lehet még több magyar is
Ki velem megegyezhet.

És vágy gyúladt kebelemben
A nemzethez szólani,
És megrázni, ébredjen fel
Sorsot jobbat váltani....
Meggyőződve lévén arról:
Ha erről nem tehetünk,
Sem magyarok, sem szabadok
Sokáig nem lehetünk....

Élni volt hát feltételem,
Nemzetemnek, hazámnak,
Kellőn s gyorsan míg megkondúl
Harangja végórámnak....
Ámde, miként? — volt a kérdés.
Mi az, min most búsan agg
A hazában minden igaz
Hazafi és nemzettag?

Az a nemzet korcsulása,
Nemzetiség fogyása,
Magyar nyelvnek némulása,
És léleknek múlása.
Mert a nem rég fellobant tűz
Szalmatűz volt, s hamar fúlt,
S utána a már rég korcsúlt
Még bujábban elfajúlt....

Ezt gondolva meggyőződtem:
Hogy ki úgy tud szólani
Magyar szívhez, magyar vérhez,
Hogy szava viszhangzani
Pendüljön rokon érzettől
Kebelben, agyvelőben:
A magyarnak legüdvösben
Az szolgál ez időben....

S irám *Himfy szerelmeit*
Déli ég s nép lángjával, [1])
Őskeleti természetben,
Magyar kebel bújával,
Hazám édes emlékivel
Elmémben és keblemben,
Kivánatim ostromában,
Égő sebbel lelkemben.

A költő remekűl oldá meg a feladatot, s teljesen elérte a kitűzött magas czélt: költészetének hatása oly nagy, oly átalános lett, hogy Kisfaludy Sándort méltán az első nemzeti költőnek nevezhetjük. E dalok, e regék egytől

[1]) A kir. testőrségből 1797-ben hadi pályára lépvén, Milano megvételénél 1800-ban a francziák hadi foglyává lett; s mint ilyen a lunevillei békekötésig, dél-keleti Francziaországban, Draguignan városkában töltötte idejét.

egyig — melyekben „a jellemek, érzelmek, az uralkodó indokok, őseinknek egész házi s népi élete, kifejezés, oly igen honias, s maga a nyelv is oly jellemzetes és összeolvadó a magyarság lényegével," — mindjárt megjelenésök után oly annyira kedvenczeivé lőnek a magyar közönségnek, hogy ez azokat széltében könyv nélkül szavalá s éneklé. Hatásuknak titka nem csak az érzelem lobogó tüzében, s a képzelet élénkségében és rendkivűli változatosságában; nem csak az élénk, erőteljes előadásban, a verselés kellemes könnyűségében, s az általában új, szokatlan nyelv gazdagságában és választékosságában, szóval, a műnek belső becsében; hanem abban is rejlik, hogy azok lényegileg magyarok, hogy a költő ihlettségének egyik fő forrása, muzsájának egyik fő tényezője a nemzetiség. A történelmi reminiscentiák beszövése; a, bár óvatos, vonatkozások a dicső múlt kor után a szomorú jelenre, oly bánatos húrokat érintének a keblekben, hogy hangjokra köny fakadozék a honfi és honleány szemében.

Kisfaludy Sándor műveinek fényes sükere, s a némileg kedvezőbbekké változott politikai viszonyok felbátoríták a megfélemlítő rendszer alatt elnémúlt régibb irókat is, és mellettök az ifjabb nemzedékből új erőket is ösztönzének az irodalom munkásainak sorába állani. Felszólalt újra Virág Benedek, „a hazaszeretet és erény éneklője s a nemzeti lélek tüzes ébresztője", ki, valamint régibb, még a múlt század végén kiadott költeményeiben, úgy újabb ódái s epistoláiban is, bár kora hanyatló erejével, mind végiglen a valódi érdemet, szabadságot, a nemes munkásság által szerzett jó hírt s nevet dicsőítette, a hiú fényt, lelketlenséget, honfiatlanságot, meghasonlást korbácsolá. Felszólalt Révay Miklós is, nem csak klassikai becsű költeményeivel; hanem miután, számos irigyei s ellenségei daczára, 1802-ben a pesti egyetemnél a magyar nyelv és irodalom tanári székét, — melytől, mint Toldy mondja, nem ő vett, de melynek ő adott fényt — elfoglalta, halhatatlan nyelv-

Virág Benedek.

Révay Miklós.

tani munkáival. „Uraim, nem tudunk magyarúl,“ — így köszönte be, ezen első szaván szinte megbotránkozott, de annak igazságáról csakhamar meggyőződött tanítványainál. És mindjárt a következő évben megindúltak „A magyar irodalom régiségei“, melyeket pár év múlva rendszeres magyar nyelvtana két kötetben, s több nyelvtani értekezései követének. E nagy alaposságú, mély tudományú nyelvészi műveivel Révay örökre megalapította nyelvünk rendszerét. — Felszólalt ismét a gazdag költői erű, a tévedéseiben is

Csokonai Vitéz Mihály. genialis, hazafias tűzű, a gúnyorban kimeríthetetlen Csokonai Vitéz Mihály; — fel a sok oldalú, élénk mun-

Kis János. kásságú Kis János, ki egyebek közt 1805-ben „A magyar nyelv állapotjáról, kiművelhetése módjairól s eszközeiről“ irt pályakoszorús munkája által, melyre Kulcsár tűzte volt ki a díjat, új díszt szerzett szende költeményeiről és számos közhasznú kiadványairól ismeretes nevének. A honi nyelv iránti buzgalom annyira megkapta a nemzetet, hogy nemcsak országgyüléseken sürgeté s törvényesen is terjeszté annak divatát; hanem magok némely vármegyei hatóságok is testületileg dolgoznak vala egy kimerítő magyar szótáron.

Kazinczy Ferencz. De kit minden mások előtt kellett volna említenem, mert minden mások felett nagyobb az érdeme és dicsősége nyelvünk s irodalmunk kifejtésében s felvirágoztatásában, — felszólalt kötetlen irályunk teremtője, Kazinczy Ferencz is. Benne még a fogság sanyarúságai sem voltak képesek elölni az irodalmi munkásságot. Midőn börtöne őreinek szigora megsúlyosbúlván, könyveitől, papirosaitól, mik neki egy időre visszaadattak volt, ismét megfosztatott, ő rozsdafestékkel, néha vérével, s ha tolla nem volt, az ablakáról lefejtett ónból készített stilussal irogatá tele a hozzá koronként belopott könyveket. Mihelyt fogságából 1801-ki júniusban szabadon bocsáttatott, bár lelketlen s lelkiösmeretlen rokonainak rajta elkövetett igazságtalanságai miatt mind nyomasztóbbá lett, többször inséggel határos

szegénység sanyarúságai által gyötretve, — soha nem lankadó kedvvel, nem ernyedő buzgalommal folytatta irodalmi munkásságát. Másfél év múlva már hét kötetnyi egyveleg munka áll vala készen sajtó alá, melyek által a nyelvújítás nagy eszméjét gyakorlatilag megfejtve, az új izlésnek, új szellemnek, s egy nemes, választékos, szabatos irodalmi nyelvnek kész példányait akará nemzetének elejébe terjeszteni. De a magyar irónak akkor még nem volt olvasó közönsége; kiadó sem akadt tehát a nagy gonddal készült munkákra, s hogy velök nemzetét megajándékozhassa, önmagának kellett áldoznia különben is szűk vagyonából. De a nagy czél előtt még ettől sem rettent vissza a hő keblű hazafi. Az irói nyelvet, Bároczy óta, már a múlt század végén új szavakkal és szólásformákkal kezdik vala némelyek gazdagítani, csinosbítani s elkülöníteni a nép nyelvétől. Mivel azonban az újítók nagyobb része a nyelv szellemének kellő ismerete s tanúlmányozása nélkül, szertelenűl fogott a munkához, a törekvés majdnem átalános ellenzést idézett elő. A debreczeni, úgynevezett népies, iskola nagy zajt ütött a „nyelvrontók“ ellen; s vele együtt sokan inkább megszokott csíntalan, lapos népiességében kivánták hagyatni a nyelvet, mint kiforgatva látni sajátságos geniusából; és, mivel az okszerű, helyes újítás módját, lehetőségét be nem látták, minden újításnak heves ellenzőivé lettek. Nyelvújítás.

De Kazinczynak rendithetetlen volt a meggyőződése hogy, ha irodalmunkat valaha a más mívelt nemzetekével egy színvonalban óhajtjuk látni, mindenek előtt nyelvünknek kell megújúlnia; felűl kell emelkednie ama köznapias laposságon, mely azt oly szélessé, szín- és jellemtelenné teszi; gazdagabbá és változatosabbá, szabatosabbá és nemesebbé kell idomúlnia, hogy képes legyen minden tárgy sajátságaihoz simúlni, a kötött és kötetlen beszéd minden széptani formáit fölvenni; szóval, a mívelt világ irodalmaiban divatos észjárást visszatűkrözni. Helyesen itélte ő, hogy e nagy czélt, az átalános idegenség mellett minden újítástól,

egyes lassú javításokkal nem fogja megközelíthetni; hogy itt tehát merészen keresztűl kell törni a szűkkeblű félénkség s megrögzött avatatlanság korlátain: forradalmat kell előidézni, melynek pártharczai a jó ügyet, — min egy perczig sem kételkedett, gyorsan diadalra vezessék. Csak ilyféle zajosabb harcz által remélheté elérni azt is, hogy a kormányrendszer által tudatlanságba, apathiába és tespedésbe sülyesztett nemzetet felrázza, benne az irodalom iránt érdekeltséget, olvasási vágyat ébreszszen; minek következtében a szellemi mozgalom a nemzet egész értelmiségét megragadja.

A régiebb, ismert nevű irók közől Kis Jánosnak, Virág Benedeknek, a már aszkóros Révaynak s néhány másoknak, kik magok is ösztönszerűleg követik vala ugyanazon irányt, helyeslésében nem kételkedheték Kazinczy; a feltűnedező ifjabb erők közől pedig a jelesebbeket, Berzsenyi Dánielt, Kölcsey Ferenczet, Szemere Pált, Vitkovicsot, Horvát Istvánt, Döbrenteyt, Helmeczyt s másokat, kik arra szinte önként hajlanak vala, hamar megnyerte irányának. Munkáinak kiadása 1808-ban valahára megindúlt. Mire ezekben törekedett, hogy minden kötet „a stylistikának más meg más neméből adjon elő valamely külföldi remekmívet," s hogy az avatatlan s avasdi „nagy seregnek ne tessék" — teljesen elérte; mert míg az új szellemű nyelvezetet, „mely a francia atticismussal és elegantiával ismerteté meg az olvasót" minden finomabb izlésű tapssal fogadta: az ó népies nyelvezet barátai azt hangosan kárhoztatták. A harczot azonban tulajdonképen egyedűl a társas téren, felette élénk polemiai levelezése által kezdé meg, s csak 1811-ben, a „Vitkovics Mihály barátjához irt poetai Epistolával" és a „Tövisek és Virágok" czímű verses könyvével, melyet önmaga „grammatikai és aesthetikai epigrammáknak" nevezett, vitte a nagy közönség elébe.

Ezen izgató, ingerlő, kihívó iratok, melyek által a népies ó-nyelvezet megcsontosúlt pártolóit éles gúnynyal tá-

madta meg, rendkivűli izgalmat okoztak ezek táborában, melynek középpontját egy részről Keszthely, a különben derék Festetics György gróf köre, más részről Debreczen képzi vala. A polemiai levelezés mind a két felekezet részéről mind nagyobb szenvedélylyel folyt; sőt a Somogyi Gedeon által 1813-ban kiadott híres „Mondolat“, s a Szemere és Kölcsey által irt „Felelet“ kiméletlen hangja valóságos elkeseredést, kölcsönös gyűlöletet ébresztett a felekben; mi azonban még sem gátolta, hogy a nyelvharcz utóbb, bár nem kevesebb élénkséggel, de több illemmel s haszonnal, mind a két részről tudományos térre lépjen át s tárgyszerű fejtegetésekkel vívassék ki.

E nyelvharcz, mely a századnak még harmadik tizedében is folyt vala, kivételes politikai körűlményeink közt, sajátságos jelentékenységgel és sokkal nagyobb, messzebb ható horderővel birt, mint más nemzeteknél, melyek hasonló forrongáson már a múlt század második felében estek át. A francziáknál, németeknél az efféle küzdelmeknek valamint czélja, úgy eredménye sem volt más, mint a nyelv megtisztúlása, szabatossá emelkedése, az irodalmi nyelv különválása a népitől, az izlés nemesedése, a művészet kifejlése, a tudomány gyarapodása; mert a forradalom, valamint a tudomány s művészet ösztönéből származott: úgy csak is azok fejlesztésére szorítkozott hatásával. De nálunk ezeken kivűl még egyéb indok is hatott a harczra, melynek ennél fogva hordereje is túlment az irodalmon, művészeten s tudományon. E mozgató erő nálunk az ébredő nemzetiségben, a nemzeti lét felvirulásának vágyában létezett; mire aztán ama harcz is nem kevésbbé fejtőleg és szilárdítólag hatott vissza, mint az irodalomra. A szomorú időben, midőn egy részről a bécsi kormány halkan mind szélesebbre terjeszté ki kényuralma hálozatát, s mind szűkebb térre szorítá a nemzetiséget; más részről a tudatlanságba s apathiába merűlt nemzet nagy tömege oly dísztelen tespedésbe sülyedt; nagyjaink pedig annyira elnemzetietlenedtek, hogy, mint Berzsenyi

1817-ben Kazinczyhoz irja, „az anyanyelvet czigány nyelvnek nevezték“: a nemzet felvirulásáért epedő nemesebb lelkek azt, mivel a kényuralom előttök minden más tért elzárt, mintegy ösztönszerűleg csak a nyelv és irodalom kifejtése által láták eszközölhetőnek. Innen a nagy tűz, melylyel a nyelvharcz vívatott; innen a szenvedély, mely a szorosan vett irói körön túlterjedve, egyedűl a nemzetiség fenforgó érdekénél fogva, más osztályokat is megragadott, s lassanként a nemzet egész értelmiségére kiterjedt: az élénkség, mely e forrongás által az irodalomban támadt, a polgári életre is ki kezd vala hatni. A harcz rendkivűli hevében a küzdelmen kivűl állók közűl is igen sokan magát a nemzetiséget vélik vala veszélyben forogni, és színezetök szerint majd az egyik majd a másik párt felé hajólva, az ellenpárt embereit, mint nyelvrontókat, a haza ellenségeinek tekintették. A mozgalom Erdélyre is áthatott, kivált miután Döbrentey Gábor, az új iskolának egyik fiatal bajnoka, 1813-ban ott egy, leginkább bölcsészeti, széptani s irodalomtörténeti tartalmú folyóiratot indított meg és szerkesztett néhány éven át az „Erdélyi Muzeumban“. Az új iskola emberei közől aztán többen ezen folyóiratot választották közlönyükké; míg az ellenzék seregéből Beregszászi és Sipos önálló könyvekben, mások az 1817-ben megindúlt „Tudományos Gyűjteményben“ folytatták a harczot. Azonban mind tudományban, mind izlésben hasonlíthatlanúl erősbek valának az új iskola bajnokai, kik aztán, — s köztök főleg gróf Teleki József, ki a Marczibányi-intézet által kitűzött pályakérdésre válaszúl irt s díjat nyert, a nyelvújítást rendszeres tudománynyal tárgyaló munkájában szinte az új iskolához hajlott, — és még inkább a Szeneméből, Vitkovicsból és Horvát Istvánból álló fővárosi irodalmi „triász“, — az ósdiak nagyobb számának daczára, mind teljesebb diadalt vívtak ki Kazinczy nézeteinek a nyelv és irodalom mívelésében. Nem tagadhatni ugyan, hogy a küzdelembe egy sereg készűletlen kontár is betolakodott vak-

merő újításaival, kik egy időre némi zavart hoztak a nyelvbe s irodalomba; de ezeket magoknak a vezéreknek erélyes ostorcsapásai nemsokára elnémították; s az új iskola elveit s izlését a nyelvezetben, elébb a Kisfaludy Károly által az „Aurora“ zsebkönyvben egyesített fiatal, lelkes irói kör, majd a valahára létre jött magyar akademia minden salaktól megtisztítván, tökéletes diadalra vezette.

És míg a nyelvharcz, nagy élénksége által, ekként az egész nemzetiségre ébresztőleg hatott: a nemzetiség, hazafiság érzete az új iskola kebeléből világra jött művekben is mind több, mind egészségesebb tápot nyert. Nyelvünk, irodalmunk megújulása, kiválólag a költészet mezején ment végbe. És bár a költészet akkor sem szűnt meg önmagát tekinteni a maga czéljáúl, midőn tárgyait az életből, a politikából merítette, mindazáltal erősen visszahatott az életre; sőt néha még eszközűl is örömest szolgált politikai czélokra. A művészet mellett egyszersmind a nemzetiség és hazafiság ébresztését s ápolását is czélúl látszék kitűzni magának. Ez egyik leghatározottabb iránya összes költészetünknek; ez jellege nemcsak a drámának és eposznak, hanem még a lyrának és a népköltészetnek is. Bizvást mondhatjuk, hogy nincs európai irodalom, melyben a költészet annyira a nemzetiség és hazafiság köréből választaná tárgyait, merítené ihletéseit, s oly elragadó tűzzel dicsőitené a hazafias érzelmeket. Még a szerelmi dalokba is minduntalan becsempészi a hazafiság és nemzetiség érzelmeit; s miként legjelesebb irodalmi történetirónk, Toldy Ferencz, oly helyesen jegyzi meg: a dalnok a szerelem és hazafiság közt osztja meg szívét, s ha néha tán mást látszik is megragadni képzelete, ismét a hazára tér vissza, mintha csak azért csapongott volna más tárgyakra, hogy új szempontból, új hasonlatban emelje ki a hazát és honszerelmet, a szabadságot és nemzetiséget. Erkölcsbirójává lesz a kornak, majd szelíden emlékeztetve őt kötelességeire, az ember magasabb rendeltetésére; majd ostorozva az elkorcsúlt erkölcsöket, a

gyáva kort, mely bámúlva s remegve néz fel a völgyből őseinek sziklaváraira; majd ezek erejét s hűségét, áldozatkészségét s kitartását mutatva fel neki követendő példákúl. Szóval, oly elemek közt mozog, oly irányt követ, mintha a művészet nem önmagát, vagy legalább nem egyedűl önmagát tekintené a maga czéljának; hanem egyszersmind feltételéűl, alapjáúl akarna szolgálni a jövendő nemzeti felvirúlásnak, melyért epedve sóvárog.

Berzsenyi Dániel

Berzsenyi Dániel volt e korban az első, ki e nemzeties, hazafias húrokat addiglan páratlan erővel pengeté. Épen midőn a nyelvharcz leghevesebben foly vala, 1813-ban, jelentek meg először, a nagy költőt hamar felismert Kazinczy ösztönzésére, és Helmeczy eszközlése által Berzsenyi „Versei“. Oly merészen, oly csontot s velőt rázó erővel, oly lelkesedéssel a hazáért, oly sóvár epedéssel annak felvirágzásáért magyar iró addiglan még nem szólott nemzetéhez, mint Berzsenyi ezen ódákban, melyekben a képzelem gazdagsága, tűz és erő, magasztosság és kellem, váltva bájolják el az olvasót. És ha azok egynémelyikét még ma sem olvashatni a nélkül, hogy meg ne ragadtassék a hazafias kebel: mint kelle azoknak hatniok, midőn a költő, példáúl, „A Magyarokhoz“ czímű ódájában, az actualitás égető, zúzó erejével kiáltja fülébe a tespedő, vagy elkorcsúlt, nemzetiségéből kivetkezett nemzedéknek:

Romlásnak indúlt hajdan erős magyar!
Nem látod Árpád vére miként fajúl?
Nem látod a boszús egeknek
Ostorait nyomorúlt hazádon?

A letűnt századok vérzivatarjai, úgymond, a vad tatár xerxesi tábora, s a világot ostromló töröknek az egész keletet leverő hatalma, nem ölhették meg e nemzetet, nem a titkos gyilkosok keze, nem a belviszályok tüze; mert magához hű, férfiasan küzdött. Most lassú méreg, lassú halál emészti. A kevély tölgyet, melyet a vihar meg nem dönthetett, mivel gyökereit belső férgek őrlék meg, a gyönge szél is földre teríti.

Mi a magyar most? — rút Sybarita váz.
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
S hazája feldúlt védfalából
Rak palotát heverő helyének.

Eldődeinknek bajnoki köntösét
S nyelvét megunván, rút idegent cserélt;
A nemzet őrlelkét tapodja;
Gyermeki báb puha szíve tárgya.

És miután bűneit ekként fülébe mennydörgé, felmutatja az ősök erejét, melylyel a hazát annyiszor megmentették. De mintegy kétségbeesve a jelenkor gyávasága miatt, szívrendítő resignátióval néz az enyészet elébe.

És míg itt így ostorozza, így rázza fel dísztelen s öngyilkos tespedéséből nemzetét: „Szilágyi"-jában, a „Wesselényi hamvaihoz", „Nagy Pálhoz", „Prónay Sándorhoz" czímzett s több más, nem kevésbbé szép, mint erőteljes, magasztos ódáiban ragyogó példányokat mutat fel a hajdan és jelen korból, melyeknek követése még kiragadhatja az őt önbűnei miatt fenyegető enyészet örvényéből.

De, természeténél fogva is, még hatékonyabb volt a nemzetiség és hazafiság ébresztésére, a pangásba sülyedt nemzeti élet felvillanyozására a drámai irodalom, melynek hatását a fölött, hogy az életet magát tükrözve, tárgyilagosságában szabadon mozoghat, még a színi előadás is sokszorozza. Mellőzzük itt Katona Józsefet, mellőzzük egyéb művei közt még „Bánk Bán"-ját is, mely bár drámai irodalmunk legékesebb gyöngyeinek egyike, mivel kortársaitól érdeme szerint nem méltányoltatott, s a censura által a szinpadtól is eltiltatott, csupán könyvűl nem is hathat vala terjedtebben a közönségre.

Kisfaludy Károly.

Annál mélyebb és szélesebb hatást gyakorolt a nemzetre Kisfaludy Károly, Sándor öcscse, ezenkori drámai irodalmunk szintoly népszerű mint jeles képviselője. Ő hat évi bujdosása után a külföldön, Olaszországból, hol leghúzamosabban bolyonga, nemcsak művészi izlést, hanem Alfieri és Ugo Foscolo szinte „dühös hazafiságú" művein

érlelt szabadságszellemet is hozott magával vissza hazájába. Itt a nyelv s irodalom körűl élénk munkásságot találván, s Berzsenyi lyrája által felbuzdíttatván, maga is az irói pályára lépett, melyen már külföldi bujdosása előtt is tőn nemcsak a lyrában, hanem a drámában is „A gyilkos“, „A tatárok Magyarországban“, „Zách Klára“ eredeti darabjaival és Voltaire „Brutusának“ fordításával kisérleteket. Ezek egyike, „A tatárok Magyarországban“, 1819-ben a székesfehérvári szinésztársaság által Pesten előadatván, a közönség által rendkivűli lelkesedéssel fogadtatott; mi a költőben is kedvet ébresztе, újabb szindarabok készítésére. Bámulatos könyűséggel és sebességgel dolgozván, „Ilka“, „Stibor Vajda“, „Salamon király“, „Szécsy Mária“, „A kérők“, „Kemény Simon“, „A pártütők“ s több más darabjai, részint a komor, részint a víg nemben, rövid idő alatt elkészűltek s jobbára a színpadon is előadatván, mind nagy tetszéssel fogadtattak. Szinésztársaság ekkoron már mintegy tizenöt lévén Magyarországban s Erdélyben, melyek néhánya a megyei rendek pártfogása alatt álla: e színművek, melyek egyébiránt a sajtó útján is megjelentek, rövid idő alatt az egész hazában ismeretesekké lőnek, s a költőnek oly hírnevet, oly népszerűséget szereztek, minővel iró nálunk még soha sem dicsekedhetett.

E fényes sükernek pedig nem annyira a művek tökélyében feküdt oka; mert azok egynémelyike sebtében, csak pár nap alatt készűlvén, épen nem mondható hiba s hiánytalannak: a kitörő lelkesedés titka a jól kiszámított színi hatásban s még inkább magokban a művek tárgyaiban s azon szellemben feküdt, mely azokat átlengé. A magyar színpadra került jobb darabok eddigelé mind fordítások valának németből s francziából, melyek bár némileg a magyar élethez idomíttattak, mégis idegen világban s eszmekörben mozogtak, idegen szellemtől valának áthatva. Ellenben Kisfaludy darabjainak tárgya s anyaga egytől egyig mind nemzeti. Víg darabjai majd a városi, majd a falusi életet, való, sajátságos magyar színezetében ábrázolják; egynémelyiknek

még nyelve is annyira teli van közmondásokkal, tősgyökeres magyar szólásformákkal, hogy azokat lefordítani is alig lehet más nyelvre. Komoly darabjai mind történelmiek. Alakjai egytől egyig mind teljesen magyarok, a nemzetiség bélyegét magokon viselők. Mivel a jelen s közel múlt élet meddősége kevés anyagot nyújta, vagy azt a censura s rendőrség szigorú korlátai közt életvalóságban visszatükrözni nem igen lehetett: Kisfaludy darabjainak anyagát általában a régi világból s életből választá, honnan annyi nagyszerű emlék, annyi önfeláldozó hűség, hazaszeretet, hősiesség int le reánk. Mint egy levelében a nagy tudományú, kiművelt izlésű s Európa minden irodalmaiban otthonos Gaal György barátjához [1]), ki műveit németre fordítgatá — önmaga is nyilatkozik: „a hazának erőteljes előidejét kivánta azokban felmutatni", két ségkivűl ellentételéül azon apathiának, tespedésnek, erőtelenségnek, mely az élő nemzedéket bélyegzé. Az őskorban a költő szabadabban is mozoghatott: nagyobb erővel tűntetheté ki a haza iránti hűséget s buzgalmat; élesebben ostorozhatá a hűtlenséget, hanyagságot, bűnt s magát a kényuralmat is, a nélkül hogy gyűlölséget, a censura s rendőrség reszéről pedig gyanút, megróvást, tilalmat vont volna magára. Ettől pedig annál inkább kell vala óvakodnia, ha elnémíttatni nem akar: mivel nem csak a nemzetiség és hazafiság ébresztésére kivánt hatni; hanem egyszersmind a szabadságnak is oltárt akart emelni műveiben. „Stibor vajdája", például, mely még szinte 1819-ben kerűlt vala színre, nem csak lángoló hazafiságot, hanem fenszárnyaló szabadságszellemet is lehell, sőt a democratiai elveknek is apostolává leszen; mit is, bár a közönség zajosan megtapsolt, a nemesség kebeléből sokan rosz néven vettek neki. „Ez a darab nekem itt ellenségeket csinált, irja Gaalhoz; azt hiszik, a magyar paraszt nyomatását akarom a világnak hirdetni."

---

[1]) Ld. ezen irodalmunk iránt nagy érdemű férfiú életének s irói munkásságának remekül irt rajzát Toldy Fer. Irodal. Arczképeiben. 76.

— „Kissé erős, mondja egy későbbi levelében, de tendentiája hadd pótolja, a mi nem jó benne.“ És, mily lángoló szabadságérzelem lengi keresztűl „Kemény Simonát“! Erről mondja pedig egy levelében Gaalhoz: „Ezt a darabomat legjobban szeretem; tisztán szivemből irtam. A kemény kritika sokat fog benne találni; de nekem ezek az érzések oly szentek! Ifjuságom legszebb álmai vannak benne lefestve“. A „Záchokat“ és „Salamon királyt“ nem is engedte színre vitetni a censura, bár, — úgymond a, nem a censor és rendőrség szemüvegén néző költő — nincs bennök semmi a mi magosabb tekintetből káros volna, ... de fájdalmas érzéseket keltenek a magyarban“. „Ismét egy darabom jő sajtó alá: Zách nemzetség. A thema nagy és érdeklő. Az aristokratismus ellen van; nem fog földieinknek tetszeni.“ A „Barátság és nagylelkűség“ czímű drámáját is nagyon megcsonkította a censura, kivált hol az udvari életről szőtte be gondolatait; bár, saját állítása szerint, nagyon mérsékelte magát, s minden politikai vonatkozást ügyekezett kikerűlni. „A püspökömet (Janus Pannonius) egészen kitörűlték... Az új primás (Rudnay) igen vigilans úr; ha így marad, majd imádságos könyveket írok.“

De míg a hazafiság és nemzetiség érzelmeinek ábrázolása által oly rendkivűli lelkesedést ébresztett közönségében; míg ama fogása által, hogy jobbára oly jellemeket hozott a színpadra, „melyeket, mint maga vallja, a magyar szeret, melyek a nemzetiség bélyegét viselik magokon, melyekben a magyar magát feltalálja,“ a nemzeti hiúságnak is tömjénezett; sőt még az is volt czélja, hogy a publicummal a mulatságnak ezt a nemét megízelíttesse, s azért néha jobb gondolatokat is mellőzött s kedvesen hangzó beszédeket szőtt be, — mitől azonban későbbi dolgozásaiban tartózkodott: mindazáltal, kivált későbbi darabjaiban, a nemzeti hiúságokat, előítéleteket, ferdeségeket sem mulasztá el ostorozni, gúnyjának fullánkjával öldökölni. A Pártütőkben a censura sok meztelen igazságot kitörlött, kivált az insur-

rectióra nézve. A gúny ebben oly erős, oly maró, hogy maga is úgy vélekedék, „ha biró uraimék oly teljesen megértenék, mint Gaal barátja, nem igen volna tanácsos katonai fedezet nélkül útaznia". És még élesebb, még metszőbb volt „A korcsházi vásár" czímű vígjátéka. De a néhány duzzogót kivéve, a nemzet dicsőíté s már akkor első s nagy költőjének tartá őt, bár néha ostorozva érzé is általa a maga hiúságát; a vegyes, szinházi közönség pedig épen e borsos darabokat tapsolta meg legzajosabban; a „Pártütők" az első előadás alkalmával oly tetszésben részesűltek, hogy egész jeleneteket kell vala nyomban ismételni.

Ily nagy volt, irói működésének már első szakában, Kisfaludy Károly hatása a nemzetre; s pedig még csak ezután kezdette igazán tanulmányozni a nyelv és művészet titkait, készűlni a magas pályára. 1820 óta lassabban, de a művészet annál öntudatosabb erejével, annál jobban dolgozott, miként több történeti drámáinak felmaradt töredékei bizonyítják. Ekkor tervezé az „Aurora" zsebkönyvet is, melyben aztán már nemcsak mint valódi művész lép fel, hanem egyszersmind mint vezére, s második megalapítója az új művészi iskolának, melyből a legjobb fiatal erőket egyesíté zsebkönyvében. A Kazinczy által kimutatott iránynak e zsebkönyv s annak munkatársai, az úgynevezett „Aurora kör" vívta ki teljes diadalát. Általa, az ő fényes sikerétől felbuzdítva mások is széltiben kezdének irni nemzeties színezetű, eredeti drámákat. „Lesz köztök, mondja maga, sok rosz; de lesz tán jó is, s így remélhetjük, hogy lassú álmunkból felébredünk s a pallérozott nemzetek közé léphetünk." De fájdalom, a nemzeti felvirúlást, melynek hő vágya tette őt költővé, melyre ő oly hatalmasan előműködött, ő már nem láthatá: a kora halál őt annak küszöbén ragadta ki nemzete kebeléből.

De Kisfaludy drámái nem az egyedűli művek, melyek e korban oly élénk, fejtő, emelő befolyást gyakoroltak a nemzeti életre. A drámával Berzsenyi óta vetélkedett a lyra

is, melyet Kisfaludy maga is mesterűl pengetett, s melynek Kölcsey Ferenczben s Vörösmarty Mihályban első rangú hősei támadtak. Kit nem hatott meg Kisfaludy „Mohácsa", nemzeti nagy létünk e nagy temetője, mélabús bánatával? Ki nem lágyult el a „Honvágy" epedő sóvárgásán a távol hon szülő földe felé? S kinek szívében nem hangzának vissza még kedves népdalai olvastában is a nemzetiség s hazafiság bánatos hangjai? Ki nem sóhajt fel a „Rákosi szántóval", midőn a hajdankor letűnt dicsőségét s a mái nemzedék elkorcsúltát zengi? [1]) S ki nem érzi nőni ragaszkodását hazájához, midőn a bújdosót szülőfölde után epedezni hallja? [2]) Vagy kinek nem futja el szégyenpír arczait, midőn a pórlegényt a harmattal párbeszédbe eredve, sülyedt nemzete felett siránkozni olvassa? [3])

Kölcsey Ferencz.

Midőn Kölcsey Ferencz az irói pályán fellépett, már tüzesen foly vala a nyelvharcz Kazinczy és ellenei között; s talán épen ez indítá őt, ki nagy tetterejénél s tündöklő tehetségei irányánál fogva inkább státusférfiúnak, parlamenti szónoknak született, a mozgalomhoz csatlakoznia, melyről már akkor sejtheté, hogy alapja, feltétele leend a

---

1) Eltüntek ők: Rákos te álsz,
Meződön hány embert táplálsz!
Hej de magyart alig látok,
S nehéz szívvel tovább szántok.
Pest-Budáról sok nép kijár,
S alig érti nyelvünket már,
Hej! ma holnap a magyar szó
Ritka mint a fehér holló.
Rákos, Rákos! hova lettél?
Szép hiredből de kiestél!
Fáj szívem, fáj, ha ezt látom,
S hazám földét sírva szántom.

2) Szülő földem szép határa
Meglátlak-e valahára?
A hol állok, a hol megyek
Mindenkor csak feléd nézek.
Kisded hajlék, hol születtem,
Hej, tőled be távol estem,
Távol estem, mint a levél,
Melyet elkap a forgó szél.

3) Harmat, harmat, hol termettél,
Bús szívemre miért estél?
„Azért estem a felhőből
Mert víg napom már nem derül."
Rezgő harmat, te könynyé válsz,
Szememben jó forrást találsz,
Leszált nekem is szép napom:
Szegény magyar! azt siratom.

jövendő nemzeti felvirúlásnak. A hevesség miatt, melylyel a nyelvharczot, kivált a „Mondolatra“ Szemere Pál barátjával együtt irt „Feleletben“ folytatá; s a szigor miatt, melylyel, mint széptani műitész az irodalom némely kedveltebb embereit s azok műveit, például a népszerű Csokonait bírálá, — a közönség több ideig nem tanúsítá irányában azon előszeretetet s kitűntetést, melyet fényes tehetségei s műveinek belbecse különben méltán igényelhetnek vala. Utóbb azonban gyönyörű költeményei, lyrája, balládái és románczai, mely nemet ő kezdé legelébb mívelni költészetünkben, s melyekben a phantasia kedvessége, az érzelem tüze s az édes hang elbájolják az olvasót, — kedvenczévé tették őt a közönségnek. Az irodalomtörténet tiszte, művei összeségében méltánylani a nagy költőt. Mi itt őt külön szempontunkból tekintve, csak ama kitűnően nemzeties színezetet, ama hazafiúságra ragadó, honszerelemre gyújtó, mély érzelmet veszszük szemügyre, mely költészetén elömlik, s néhány dalában és balládájában oly magas lelkesedésben lángol, minőben előtte csak Berzsenyit, utána költőink legnagyobbikát, Vörösmarty Mihályt észleljük. Mily mély érzelemből fakad, mily szenvedélyes honszerelemtől áradoz, például, „A Rákos Nymphájához“ czímű dala, melyben párvonalt húz keblének két szerelme, a hon és leány, között![1]) És mit mondjunk a „Hymnuszról“, melyből a haza

[1]) Kettő szerelme keblemnek
Egy hon és egy leány:
Azt vérző szívvel, ezt epedve,
Azt lángolón, ezt mosolygva
Tekintvén ölelem.
De büszke lesz szívem s dobog
S önérzés száll ki homlokomra
Ha képeik lengenek felém.
Kegygyel teljes, de búsan
Tünik fel képed, ó hon!
Mint Róma Cæsar álmain,
Ó szent, ó szent!
De fájdalomnak érzete,
Mely rólad sugárzik reám!
— De te mosolygva jösz
Ó lyány, mint május reggelén
Az újjá szült nap ragyog.
És kebleden
Miut olvad el a bú,
És kebleden kivűl
Mint nincs öröm! —
Ó hon, ha egy pillantatig
Szétoszlik felleged
S vígan mosolygasz:

százados szenvedései oly búsan, oly szívrendítőleg nyögnek felénk, s melynek vége hő imává emelkedik, az égtől irgalmat, védő kart, áldást könyörögve le nemzetére a jövőben, mert

Megbűnhödte már e nép
A múltat és jövendőt.

Majd ismét felzajongnak hazafiúi érzelmei, és a hazában eláradt tespedés, lelketlenség, erkölcsi sűlyedés észlelésénél „Zrínyi dalában" felsikoltva kérdi:

Hol van a hon, melynek Árpád vére
Győzelemben csorga szent földére...?

és búsan válaszolván:

Itt van a hon, ah, nem mint a régi,
Pusztaságban nyúlnak el vidéki....

lángszavakban korholja a nemzedéket, mely magában el hagyá hamvadni honszerelmét, melynek

Nincs magasra vívó szenvedelme,
S jégkebelben fásúlt szívet zár. —
Völgyben ül a gyáva kor, s határa
Szűk köréből őse saslakára
Szédeleg ha néha felpillant.

És szigorú erkölcsbiró szerepét öltve, számon kéri az ősök vívmányait, példáik eredményeit, s a jövő reményeit:

És hol a nép, mely pályát izzadni
S izzadás közt hősi bért aratni
Ősz atyáknak nyomdokin tanúlt;
S szenvedett bár, s bajról bajra hága,
Hervadatlan volt szép ifjúsága:
A jelenben múlt s jövő virúlt?

Olympig szállnak érzetim,
S láng és erő keblemben. —
S ha, lyánka, néked
Szelíd bánat leng arczodon
Könyekben dűlök karjaidra
S vigasztalást lelsz ajkamon.
Ó lyány, hamvedreden
Búsan kél egykor a dal,
S majd szárnya fenlengvén,
Harmatjából egének
Csöppent vigasztalást. —
De néked élni kell ó hon!
S örökre, mint tavasz, virúlni; —
Ah, mert omladékidon
Reszketve fognék szétomolni
Hazám! hazám!

Aztán széttekintve az elkorcsúlt nemzedéken, hazafias fájdalommal s keserűséggel kiált fel:

Vándor, állj meg! Korcs volt anyja vére.
Más faj állt a kihunyt helyére,
Gyönge fővel, romlott, szívtelen;
A dicső nép, mely tanúlt izzadni
S izzadás közt hősi bért aratni,
Névben él csak, többé nincs jelen.

Ódájában, melyet „A szabadság istenasszonyához" intéze, még átokra is fakad nyelve, midőn a szolgalelkűeket ostorozza [1]. De messze tévednénk czélunktól, ha idézni akarnók mind azon költeményeket, melyekkel e korban Kölcsey, s a kevéssel utóbb fellépett költőink erőteljes, ifjú serege, melyben Vörösmarty Mihály, Czuczor Gergely és Bajza József hamar fő nagyságokként tűntek vala ki a többiek közől, — a hazafiság, nemzetiség és szabadság érzelmeit ébreszteni, fejleszteni, tetterőre emelni ügyekeznek vala. Czuczor és Vörösmarty, e tekintetben, lyrai költeményeiken kivűl még az eposzszal is nagy hatást gyakorlának az olvasó közönségre. A hőskölteményt, mely, minthogy már természeténél fogva is legtöbb tárgyilagos nemzetiséget foglalhat magában, e czélra különösen alkalmas volt, e két nagy költőnk épen ez időben emelte irodalmunkban fénypontjára. Vörösmarty „Zalánfutása", „Cserhalma" és „Egerje", Czuczor „Augsburgi ütközete" s még inkább „Aradi gyülése", oly szellemi teremtmények, melyek nemcsak a magyar közönséget felvillanyozták, hanem bár- Vörösmarty, Czuczor, Bajza.

[1] Járom a gyáván! ki remegve futja
Fenn dicsőséged ragyogó világát,
S megszokott rabság kezein tudatlan
Csörgeti lánczát.

Átok a gyáván! ki nevedre borzad,
Mert gyakor szélvész kavarog fölötted,
Mert halálhörgés diadalmi pályád
Mennyei bére.

mely újabb európai irodalom e nemű termékeivel is bizton versenyezhetnek.

A hatásra nézve azonban, melyet e művek a közönségre gyakorlának, egyik sem mérkőzhetett a „Zalán futásával". E mű különben is azon veszélyek hatása alatt szülemlett, melyekkel a bécsi kormány 1823-ban fenyegette a nemzet alkotmányos életét. A huszonhárom éves költő, miként életirója, Gyulay Pál, tanúskodik, „a megyei küzdelmek zajában, e válságos napok kétségbeesése s reménye közt, hazafiúi lelkesedése s fájdalma egész erejéből írta azt... Nem mást fejez ki az, mint azt a nemzeti hangulatot, melyet a politikai események felköltöttek, s melyet megerősödött, tisztább lelkesüléssé akar emelni... Hanyatló nemzetét siratja, mely a béke ölén sülyedésnek indúlt, mely feledi múltját, nem hiszen jövőjében, megfosztja s megfosztatni engedi magát legdrágább kincseitől, s ha a veszélyre fel-felriad is néha, újra tétlenségbe merűl. A múlt nagyság képeit tűnteti fel, hogy önérzetet költsön, ébreszsze a sülyedőket, bátorítsa a küzdőket. A honalapítás nagy tettét rajzolja, az unokáknak némán is kiáltva: hát ti elfogjátok-e veszteni e dicsőn szerzett hont? Már elvesztettétek; de újra meg kell alapítanotok, nem karddal, hanem hazafiúi erénynyel s kitartással; lelkesűljetek őseitek nagy példáján, pirúlva, szenvedve és soha ki nem fáradva; e napok épen oly elhatározók, ha nem is oly dicsőek, mint Árpád csatái.

Az irodalom hatása a közéletre. És ezen, ily élénk, ily nemzeties és hazafias irodalom nem is maradhatott üdves hatás nélkül az összes nemzeti életre. Mintegy bevezetés volt az a további politikai és társadalmi kifejlődésre. Hatásának első, kétségtelen bizonyítványa lőn, hogy az olvasó közönség napról napra szaporodni kezdett. A nemzet figyelme mindinkább szellemi érdekei felé fordúlt, s érezni kezdé, hogy csak ezekre építve, vetheti meg a sóváron óhajtott nemzeti jobblét alapjait. Ennek érzetétől pedig elválhatatlan volt, hogy szabadúlni ne kivánjon ama bilincsektől, melyek által szabadabb szel-

lemi mozgalmát lenyűgözve látá, a censurától s a külfölddeli közlekedés tilalmától. E kivánat még élénkebbé lőn 1820 óta, midőn a kormány megijedvén a népszabadság szellemétől, mely a bécsi congressus következtében lenyűgzött Európában ismét mindenfelé ébredezni kezd vala, újabb tilalmak s korlátozások által ügyekezett elfojtani a mind hangosabban nyilatkozó korszellemet. Ezen évi január 11-én kelt rendeletében a kormány e tekintetben a legszélsőbb határokig terjeszté szigorát, nemcsak a politikai, hanem tisztán tudományos és irodalmi folyóiratok behozatalát is teljesen megtiltván, a belföldi sajtót pedig még szűkebb korlátok közé szorítván. Néhány évvel elébb hihetőleg e rendelet is oly kevéssé vonta volna magára a közfigyelmet, mint azon régiebbek, melyek által a szellemi mozgalom lebilincseltetett. Most azonban, a nemzeti nyelv és irodalom körűl kifejtett élénkség által a maga szánandó állapotának mind világosabb tudatára ébresztett nemzet már nem hagyta azt észrevétlenűl. Számos megye, melyekben a kormánynak minden ügyekezettel sem sikerűlt még elfojtani az alkotmányos érzelmeket, élénken emelt szót a nemzeti haladás ezen újabb korlátozása ellen. A többiek közt azonban a közvélemény ebbeli igényeinek Bars megye közönsége adott leghívebb s legélénkebb kifejezést az 1820-ki márczius 6-án tartott közgyüléséből a kir. helytartósághoz intézett feliratában.

1820. Január 11.

„Ha ezen tilalom személyes okait vizsgáljuk, — így szól egyebek közt a felirat — nem akarjuk kétségbe vonni, hogy azok a közbékének s a féktelenség korlátozásának kivánatából erednek; . . . meg kell azonban vallanunk, hogy e rendelet tárgylagos okai reánk annál súlyosabban hatnak, mennél inkább ügyekeznek azokat elrejteni a közvélemény előtt, s mennél bizonyosabb, hogy az efféle korlátozások jó sükerrel soha sem dicsekedhetnek . . . Nem vonjuk kétségbe, hogy ama szigorú censurának, melynek kiméletlen járma alatt nyög irodalmunk, egy időben hasznát látta ő felsége

Bars felirata a censura ellen.

kormánya; azt sem akarjuk tagadni, hogy a koreseméynek ismeretének hiánya mellett, mit politikai lapjaink korlátozottságának köszönhetünk, a közbékét s a hatalom tekintélyét könnyebb volt fentartani. Csak azt kérdezzük, vajjon képes-e az érettebb szellem is tűrni hasonló nyomást? Vajjon hasznos-e a felnőttet is ama bölcsőbe szorítani, melyben a csecsemő ringattatott? Polgári kötelességünket sértenők meg, ha a folyóiratok tilalma ellen felszólalni elmulasztanánk . . . Mely vétségünk volt oka, hogy az időszaki iratok, úgy az irodalmiak, mint a politikaiak ismételve eltiltattak? Miért záratnak be előttünk ismét a mívelődés forrásai? Miért tépetik szét újabban a társas élet egy közhasznú köteléke?

„Ellenokainkat nem akarjuk meríteni törvényeinkből s az ország történelméből, mely kétségtelenül tanúsítja, mily nagyra becsülték és sértetlenül fentartatni kivánták eleink mindenha a szó és gondolat szabadságát; sőt még a népjogra sem hivatkozunk, mely az ilyféle tilalmak által súlyosan sértetik: csak egyedül a folyóiratok mivoltát tekintjük, hogy kitüntessük, mily nyomás, mily önkény, mily ártalom fekszik azok tilalmában.

„A hirlapok a külföldre nézve mind megannyi barátságos levelek, melyek által a nemzetek egymással közlekednek, az eseményeket, előhaladásokat, sóvárgásaikat egymással kölcsönösen tudatják. Oly szükséges kellékek azok a barátságos viszonyban létező népek szorosabb összeköttetésére, az ipar és kereskedelem felvirágzására s a nemzeti míveltség előmozdítására, hogy polgárosodott nemzetek azokat teljességgel nem nélkülözhetik. A belállapotok tekintetében pedig a hirlapok organumai a közvéleménynek, mely mint a tó, ha annak szabad kifolyás engedtetik, ezernyi erekben szétterjedve termékenyít lefolyásában, míg ha elébe gátok vettetnek, felduzzadva, ezeket szétrombolja, s pusztítva ront mindent, mi folyamát akadályozza.

„Hogy a folyóiratok nagy részének szelleme rég óta megrontatott, hogy azok a közvéleménynek többé koránt

sem hű tolmácsai, hanem meghamisított, szolgai szellemű közlönyök, jól tudjuk. Az eredmény azonban egy, akár a szabad szó fojtatik el, akár a közvélemény hamisíttatik meg: amaz a természeti szabadság korlátozása által sért minden jogot; emez csalás által gúnyolja a közönség méltóságát.

„Bizonyára, ha e tilalom mellett, némely külföldi lapok kegyelését magunknak megfejteni akarjuk, önkénytelen is e kérdés támad bennünk: hogy csak épen ezek felelnek-e meg czéljoknak, s tartják meg a közönség irányában a köteles őszinteséget?... És miért tiltatnak a többi folyóiratok? Nem jutnak-e a tilalom daczára is tudtunkra a külesemények s más nemzetek érzelmei? Vagy azért tiltatnak el, mivel a kormányhatalom előtt gyűlöletes elveket hirdetnek? Alig lehet hinni, hogy a kormány meg akarná magát fosztani az eszköztől, mely által az alattvalók kivánatai legjobban tudtára eshetnek. És mely elvek azok, melyeket más országokban szabadon vallhatni, s csak épen e kormány gyűlöl? Az igazságos fejedelem, ki a törvények szelleme szerint uralkodik, soha sem nélkülözendi a nép szeretetét; a trón pedig sokkal inkább csak a nép szeretetében találhatja a maga alapját, mintsem hogy a censor törlő tollának támogatására szüksége volna.

„A külföldi lapok eltiltása — mondják tovább, — nekünk még azért is sajnosan esik, mert a szomszéd államokkal élénkebb kereskedés által nem lévén összeköttetésben, egyedűl ezen eszközzel birunk más népeket ismerni s általok ismertetni, s az ő haladásaik példája szerint haladnunk a polgárosodásban... Ám az örökös tartományok irói bennünket gyaláznak, törvényeinket gúnyolják, apáink legbölcsebb intézményeit gáncsolják. A sajtó ezek számára szabad; a különben oly szigorú censura ezeket tűri, sőt kegyeli. Ama külföldi folyóiratok ellenben, melyek a míveltség forrásai gyanánt szolgálhatnának, nagy gonddal eltiltatnak; számunkra a rágalmazó iratok czáfolatának sem áll a sajtó szabadon; sőt még a tudománynak is szűk korlátok szabat-

nak, melyeken túllépnie, a közjóval megférhetetlennek állíttatik. És mit vétettünk mi magyarok, hogy irántunk ily sértő bizalmatlansággal viseltetnek? Nem tűrtük-e állhatatosan vagyonosságunk lépcsőnkénti fogytát, s a számos pusztító háborút? ... Ingadozott-e a nemzet hűsége a veszélyek és csábitások idején? ... Ama szellemet, melyet a kormány annyira üldöz, valamint nem a hírlapok keltették fel, úgy lelánczolni sem fogja a hírlapok tilalma. Az igazság gyermeke oly kormány alatt, mely igazságon s törvényeken alapúl, felforgatásra nem találand anyagot ... Fáj szivünknek, hogy annyi áldozatért, hűségünk annyi bizonyítványaiért egyebet sem nyertünk a naponként növekedő bizodalmatlanságnál, s ilyféle erkölcsi korlátozásoknál, melyeknek csak kölcsönös bizalmatlanság lehet eredménye ... Nem fog-e ekként a jövőben minden közlés, bármi jónak látszassék is, bizalmatlansággal találkozni? És miután a megengedett lapok fizetett szolgaisága a bizodalmat nem öregbítheti, nem fog-e megtörténhetni, hogy a közönség, látván, miként a közjó segédforrásai egyedáruság alatt vannak, a kormány üdvös törekvéseit is gyanúval fogadja s nem segélyezi?

„Miután pedig ez által sem az események ismerete meg nem gátoltathatik, sem a népek ragaszkodása kormányaikhoz nem szilárdíttatik; sőt a tiltott utáni hajlam a kül események és elvek ismeretét még nagyobb mohósággal és sajátságos nézetekkel párosítva terjesztendi: szerény értelmünk meg nem foghatja, mi légyen az az üdvös czél, a mely miatt a sajtó általában annyira korlátoltatik, a külföldi hirlapok s folyóiratok pedig eltiltatnak.“ Mondják végül, hogy, bár elébbi példák nyomán, még attól is tarthatnak, hogy e lépésök által a király gáncsolását vonják magokra; kérik mindazáltal a nádort és a helytartótanácsot, hogy e föliratot, közbenjárói tisztöknél fogva, terjeszszék ő felsége elébe; mert jogosan követelhetik, hogy gondolatszabadságuk önkényesen ne korlátoltassék, a többi népektől, kikben testvéreiket szemlélik, számüzöttek gyanánt el ne

zárassanak, a mívelődés leghatékonyabb eszközeitől meg ne fosztassanak.

Ezen érdekeltség s buzgalom, melyet a nyelv s irodalom körűli élénk mozgalom a szellemi érdekek iránt ébresztett, kétségtelen bizonyítványa a hatásnak, melyet az irodalom nemzeties és hazafias szelleme gyakorolt az oly sokáig tespedésbe merűlt tömegek felvillanyozására. E hatásnak azonban, természetszerűleg, mindinkább az egész nemzeti, s így a politikai életre is múlhatatlanúl ki kellett terjednie; kivált miután a kormány figyelembe sem vette ama kérelmeket, melyek a szellemi érdekek tekintetében a megyéktől hozzá intéztettek. Az irodalom, miként maga minden akadályok daczára gyorsan fejlett, úgy felfokozott életerőt, a nemzeti alkotmány és szabadság fejlése s megszilárdulása, a nemzeti felvirúlás és dicsőség iránt élénkebb vágyakat, hevesebb sóvárgást ébresztett, kivált az ifjabb nemzedékben; nevelé s tömöríté a visszahatást az alkotmányellenes német udvari párt s kényuralom ellenében; s mindinkább felbátorítá az ideiglen meggyérült, megfélénkített s elnémított nemzeti s alkotmányos ellenzéket nyíltan harczra kelni a nemzeti jogok mellett.

A politikai ellenzék gyarapodása.

E harcznak annál elébb s múlhatatlanabbúl be kell vala következnie, mivel a kormány önkényes rendszabályaival nem szűnt meg ingerelni az ellenzéket. Országgyülések hiányában, a sajtó szigorú korlátozottsága s az egyesűletek tilalma mellett, mint fentebb érintők, a nemzeti élet még egyedűl a megyei gyülések teremeiben nyilatkozhat vala némileg. De, miként szinte elbeszéltük, a megvesztegető s félénkítő kormányrendszernek egy időre a megyei hatóságok kebelében is sikerült mind nagyobb tért foglalnia, az előbbkelő, értelmesebb rendek nagy részét a titkos kémkedés és vádaskodás, feddés és fenyegetés által a megyék tanácstereméből eltávolítván, s ellenben a tudatlanságában hiszékeny s könnyen eltántorítható kis nemességet a megyei főnökök s más ügynökei által a maga részére csábítván.

De czélját sem mindenütt, sem tartósan nem érte el a bécsi kabinet; sőt épen azon eszközök, melyek által kényuralmát szilárdítani, a korszellemet s alkotmányos szabadságot elfojtani ügyekezett, mint rendesen történni szokott, nálunk is nemsokára egyenesen ellene fordúltak. Az elfogúltság ugyanis az alsóbb rendű nemességben nem tarthatott sokáig. Bár mennyire meggyöngült vala is az említett kormányeszközök alkalmazása alatt számra, hatásra nézve az ellenzék: ennek értelmesebb s bátrabb tagjai közől hol többen, hol kevesebben ernyedetlenűl helyt állának; s hazafias erőfeszítéseiknek mindinkább sikerült az alnemességet a kormány czélzatai iránt felvilágosítani s a magok pártjára hajlítani. Az elébb megfélénkűlt, elkedvetlenedett közép nemességből is mind többen kezdék ismét látogatni a megyei gyűléseket. Az alkotmányos, szabadelvű szellem lassanként a közép és kis nemességben testesedett meg leginkább, s ez képezte aztán azon élénk, megtörhetlen phalanxot a kényuralom ellen épen akkor, midőn ez már diadalt készűlt vala ülni az alkotmányos szabadság és függetlenség romjai felett. A növekedő ellenzékből, fokonként a mint ereje izmosúlt, ama kegyeletes kimélet és szerény engedékenység is mindinkább kiveszett, melylyel elébb a megyefőnökök, főispánok s helytartók iránt viseltetett; mind bátrabb s hevesebb lőn kikeléseiben az alkotmányellenes kormányszabályok ellen, zajosabb és kitartóbb a törvények megtartásának követelésében. Sőt tagjai közől néhányan, a kormánypártiak különben erkölcstelen, a jó ügyhöz nem illő fegyverével, a névtelen vádaskodással, sem restelnek vala élni: kitől félniök lehetett, hogy titkosan vádaskodik, azt megelőzni s többször való, néha költött okokból is bevádolván, megrontani, ártalmatlanná tenni ügyekeztek. E fegyver az önkénykedő megyefőnökök s más előbbkelő kormánypártiak ellen is több ízben használtatott. A kölcsönös névtelen vádaskodások számos megyében teljes virágzatra fejlének; a kormány maga is szaporítá azokat, hiszékeny fület nyitván nekik. Ennek

következtében gyakran királyi biztosságok küldettek a megyékre, hogy a vádakat megvizsgálják, a viszályokat, zavarokat lecsillapítsák. Minthogy azonban a viszályok okai jobbára az alkotmányos jogok sérelmeiből származtak, s a kir. biztosok ennél fogva a valóban vétkes megyefőnököt is többnyire pártfogásuk alá vették, a megyei közönséggel pedig a kormány kényuralmát még súlyosabban éreztették: az ellenzék minden ilyféle összeütközésből erősebben kelt ki; ha elvesztette is ügyét a kir. biztos előtt, mind számára, mind erkölcsi súlyára nézve erősbödött a közvéleményben.

Az ellenzék kitartó bátorságát, melyet ezen, legalább erkölcsi, diadalok menten szítogatnak vala, tetemesen növelé az is, hogy a szabadság szelleme mindenfelől hatalmasan nyilatkozott Európa lenyűgzött népeiben; s azt elfojtani, elnémítani azután sem sikerült, miután a forradalom Nápolyban és Piemontban az osztrák hadak által legyőzetett. Spanyolország még folyton küzdött a forradalom leigázása végett beküldött francezia hadakkal; s a népek a rokonszenv élénk nyilatkozataival üdvözölték minden előnyt, melyet az alkotmányukat védő spanyolok a francziák felett nyertek. A kormányoknak reactionárius rendszere s eljárása mindenütt keserű elégületlenséget s egy daczos forradalmi szellemet ápol vala a népekben; s e szellem, ha bár kisebb mértékben is, mint a nyugati népeknél, nálunk sem hiányzék. „Tudod minő ellensége vagyok minden despotismusnak — irá ez idő tájban, a bár szabadelvű, de igen mérsékelt, méltányos gondolkodású gróf Dessewffy József barátjához, Kazinczy Ferenczhez, — gyaníthatod tehát, mit érzek, mit gondolok s mit kivánok Európának mostani körűlményeiben. Nagy figyelemmel valék mindenkor a korbeli históriára. Úgy látom, hogy a fordulópont elkövetkezett, és hogy szintúgy meg fogja törni a spanyol oroszlán a sasok hatalmaskodását, valamint egynehány esztendő előtt az egyfejű sas hatalmaskodását, a kremmeli gyúladás megemésztette. Iszonyúk a czélok, irtóztatók az eszközök, esztelenek

1823. márcz. 6.

a kinyilatkoztatások. Hallatlan dolgok fognak elébb utóbb következni mindenütt, ha a józan ész valamiképen el nem fordítja a legbutább és legalábbvaló indulatosságoknak kicsapongásait. Utóljára mi is részt fogunk venni. Adja az isten, hogy eszünk legyen akkor és hogy igazi nemzeti függetlenséget szerezzünk magunknak. Úgy feláldozhatnók a feudale systemát; — de nagyon kételkedem akár okosságunkon, akár nemesszivűségünkben; az egoismus rozsdája eszi sziveinket, nem vagyunk mi többé aristokraták, hanem kakokraták ... Nagy és közönséges lesz a pezsgés, a zavar, mert nem egy országi, hanem európai lesz a revolutio; azonban ki fog vitetődni, mert megtanúlták az emberek a franczia revolutio hibái által, mit kell eltávoztatni a revolutiók haladásában. Ismétlem, nagy dolgokat fogunk érni, ha valami közbejövő fátum vagy az okosság és a józan ész szelleme nem fogja végképen eloszlatni a tornyosodó fellegeket." [1])

Hol még a mérsékelt elvűek is ekként gondolkodnak, ott a tömegekben kétségkivül nagy az elégületlenség a kormány eljárásával. És nem is hiányzanak ennek nyilatkozatai az országban. Itt ott még olyféle hirek is szárnyalának, hogy már az olasz carbonarismus is áthatott némely vidékekre [2]). Ebben nem sok volt ugyan a való; az mindazáltal épen nem volt titok hogy, miként a szabadelvű korszellem mindenütt, még a szuronyok hatalmával szerzett csöndben és békében is, növekedőben vala nyugati és déli Európában: úgy nálunk is mindinkább nő az elégületlenség, izmosodik az alkotmányos ellenzék. Több megyében az, a me-

[1]) Kazinczy Fer. és Dessewffy Józs. gr. levelezése III, 212.

[2]) U. o. 260. „Guzmics Izidor — irja Kazinczy — azt kérdi tőlem, ha való lehet-e, hogy Zemplénbe is általhatott az olasz carbonarismus; mert az ő tájékokon, Győr körül, az a hír szárnyalgat. Megirtam, hogy az gonoszúl terjesztett mese. Nincs nálunk senki, a ki egyebet akarjon, mint a törvény, noha nem tagadjuk, hogy szeretnénk, ha a dietai elaboratumok tanácskozás alá vétetnének, s király és haza azt szabná meg, a mit a közjó kiván.

gyefőnökök és más nagyravágyó kormánypártiak minden fondorlatai daczára is erős, határozott többséggé nőtte ki magát, mely feliratiban a trón előtt is mind sűrűbben kezdé hallatni bátor szavát. Kérelmeik, sürgetéseik főtárgyát minden alkalommal az országgyülés egybehívása képezte; s bár feliratikra választ sem nyertek mindig: ernyedetlenűl kitartók valának azok ismétlésében. Olyféle biztató nyilatkozatok, minőket Ferencz budai utazása alkalmával személyesen, s azóta leirataiban is tett vala az alkotmány s törvények épségben tartása iránt, a növekedő ellenzéket, mely a kényuralom nyomását oly súlyosan érzé, már nem elégítette ki. A puszta szó s igéret már elvesztette hitelét a közvéleményben; az ellenzék annál több biztosítékot kivánt, s azt egyedűl az országgyülés egybehivásában, az alkotmányos törvényhozásban kereste.

A megyék ellenzéki rendeínek ezen kérelmeit még az udvar iránt különben minden alkalommal meleg ragaszkodást tanúsító néhány magyar urak s magasabb hivatalnokok is támogaták jóakaratú előterjesztéseik által, melyekkel, tekintve a nemzetnek egyre növekedő elégületlenségét, a közbéke érdekében buzgóan tanácslák az országgyülés egybehivását. Egy ily bár előttem ismeretlen, de minden bizonynyal magas rangú irótól készített emlékiratban a többi közt élénk szinekkel olvassuk ábrázolva egy részről a nemzet áldozatteljes hűségét, melyet a veszély lefolyt évei alatt annyiszor tanúsított uralkodó háza iránt; más részről Ferencz királynak a nemzet ellen jelenleg minden alkalommal kitörő boszúságát; melyet csak abból vél megfejthetni, hogy „némelyek legközelebbi környezetéből, kik vagy nem ismerik eléggé a magyar alkotmányt, vagy annak irígyei, vagy végre annak némely védei ellen személyes gyűlölettel viseltetnek, a császárnak természeténél fogva jó, de a kiállott viszontagságok következtében félénkké, bizalmatlanná s gyanakodóvá lett kedélyét felingerelni nem iszonyodtak.“ — „Nem tagadhatni ugyan — folytatja az emlékirat, — hogy

a rendek megyei gyűléseiből, a királyhoz intézett feliratok egynémelyike a kérelem határait túllépte, a sérelmeket az illőnél talán élesebben is ábrázolta; hogy, továbbá, a szónokok egynémelyike, fájdalmától elragadtatva, szavait nem fontolta meg mindig kellőképen. De ezek csak egyes, könynyen rendre igazítható megyék s férfiak hibái voltak, s nem a többségéi, annál kevésbbé az egész nemzetéi; mely aztán mégis oly gyűlöletes színben állíttatott a király szemei elébe, hogy nemcsak mindenfelé titkos rendőri ügynökök küldettek a megyei gyülésekre, vagy épen királyi biztosságok a megróvottabb megyékbe; hanem a fő- és alispánoknak is egyenesen meghagyatott, mindazon egyeseket névszerint bevádolni a király előtt, kik a legfelsőbb parancsok ellen felszólalni bátorkodnának ... Ehhez járúlt, hogy a nemzet ama számtalan titkos feladásokon kivűl, a Bécsben szerkesztett s kiadott, felette sértő röpiratok által jó hírében, becsületében s alkotmányában a legféktelenebb módon marczangoltatott, nevetségessé tétetett, a világ és saját parasztjai előtt merő zsarnokok gyanánt ábrázoltatott; mi azonban a czélzott hatást legalább a magyar földnépnél egyátaljában nem eredményezte ... Mind ezeket s egyéb, úgy az alkotmányon mint az ország épségén elkövetett sérelmeket megfontolva, bizonyára nem lehet csodálni, hogy a nemzetben mindenfelől elégületlenség, levertség s bizodalmatlanság mutatkozik ... De vajjon hová vezethet e kölcsönös bizalmatlanság a jelen időkben, midőn a nép egy demokratiai alkotmányról mind kevesebb tartózkodással beszél; midőn a tudós, a vallási s polgári egyenlőségről s szabadságról s egy korlátlan sajtóról értekezik; midőn az urak a három keresztény hitvallás egyenlőségének kivívására szövetkeznek; s az ifjúság czélszerűleg szervezett nevelőházak hiányában idegen magánnevelők által csak a gymnastikai gyakorlatokban, nem pedig az államra nézve szükséges és hasznos tárgyakban képeztetik?"

„Így áll Magyarország ügye. S itélje meg bárki, vajjon czélszerűleg s az államra nézve hasznosan cselekszé-

nek-e s békét, nyugalmat czélzanak-e a magyar alkotmányban kevéssé s csak felületesen járatos ama miniszterek s tanácsosok, ... kik a császárnak azt tanácsolják, hogy magát a magyarok előtt inkább keménység által rettegetté, mint a vele született kegyesség által szeretetté tegye; kik őt ösztönzik, hogy a magyar kormányügyekben az ország törvényeit és szokásait nem ismerő német miniszterek tanácsait többre tartsa, mint azon magyar tanácsosokéit, kik iránta külön eskü által is kötelezve vannak. Itélje meg bárki, vajjon az állam javát becsületesen munkálják-e azon tanácsosok, kik egynémely, előléptetést hajhászó egyéneket feltüzelve, a nemzetet és alkotmányát gúnyoló röpiratok kiadását szándékosan elősegítik; kik a császár szivében a fentebb előadott okokból támadt bizalmatlanságot ápolják és szítogatják, s ekként benne ellenszenvet keltenek alattvalói ama tekintélyes része iránt, kik daczára ama törvénytelenségeknek, melyek irányokban József császár ideje óta elkövettettek, s daczára több más népek csábító példáinak, békében s hűségben maradtak. — Én azt hiszem, hogy a jelen válságos körülmények közt csak azon miniszter szolgálja urát jó szándokkal s becsületesen, ki nála oda működik, hogy magát népével oly gyorsan, mint szorosan egyesítse; személyétől, udvarától, és szolgálatából mind azon vallás- és erkölcstelen viszályszítogató szószátyárokat azonnal elmozdítsa, kik a népek vagy egyesek jogai ellen kikelnek, pénzért, czímekért s a fejedelem kegyes-pillantásáért mindent feláldozni készek; s helyettök vallásos, igazságszerető, igazmondó, a néptől becsült egyének felé forduljon. Ez az osztrák birodalmi népek általános kivánsága. A magyarok e felett még azt is óhajtják, vajha támadna egy férfiú, ki jó királyok szivéből a bizalmatlanságot s az irántok naponként hangosabban nyilatkozó ellenszenvet kirtaná: hogy király és ország egymásban kölcsönösen bízva, egymáshoz egy országgyülés által (mit elébb vagy utóbb úgy is kellend tartani) közeledhessenek, s ott minden, köz-

tök támadt félreértések, kölcsönös és tartós megnyugtatásukra, s az egész monarchia jólétének, erejének s dicsőségének gyarapodására, teljesen megszüntethessenek." A nemzet bizodalmának megnyerése végett tanácsolja még egyébiránt, „hogy addig is, míg az országgyülés egybehivatnék, a közvélemény által kitüntetett egyének édesgettessenek a kormányszékekhez, hogy hivatalt vállaljanak; adassanak több uraknak díszjelek, — Mária Terézia magyar rendét a magyarok közől úgy is legkevesebben birják; a Theresianum, mely fonák rendszere miatt a közönség előtt oly rosz hírben áll, és a magyar testőrsereg emeltessenek fel, hogy belőlök ügyes állam- és had-férfiak kerülhessenek ki; ajándékozza meg a fejedelem magyar tanácsosait és kormányszékeit több bizodalommal mint eddigelé, midőn csaknem minden előterjesztéseik kedvetlenségi nyilvánitással vettettek vissza, s vagy egészen mellőztettek, vagy németeknek adattak ki véleményezés végett; minek következtében minden ügy az osztrák bureaucratia alkotmányellenes szellemében döntetett el; végre Horvátországnak a franczia háborúk alatt elszakadt, 1814 után Illyriához kapcsolt része keblez-tessék vissza a magyar szent korona birodalmába."

A reactio 1820 óta növekedik.

A bécsi kabinet azonban, mely a nápolyi és piemonti forradalmak felett nyert könnyű diadalait úgy tekinté, mint reactionárius kormányrendszere czélszerűségének csatányos bizonyítványait s fentarthatásának újabb biztosítékait, — nemcsak hogy semmi által nem érzé magát indíttatva, e rendszerével felhagyni, s az országgyülést a megyék sürgető kérelmei s egyesek jó akaratú tanácsai szerint egybehívni; hanem most még inkább eltökélve látszék lenni mint valaha, túltenni magát a nemzet alkotmányos jogain, s a megállapított kényuralmi kormányrendszert folytatva, az alkotmányt hallgatagon mellőzni, s Magyarországot, a többi örökös tartományokkal együtt, ugyanazon elvek s módok szerint igazgatni. Némely kegyvadászó megyefőnökök s királyi biztosok, kik a megyékben egy idő óta felmerült zavarok elintézése

végett küldettek ki, az udvart még inkább megerősíték e szándokában: ama hevesebb ellenzéki jeleneteket úgy ábrázolván előadásaikban, mint merő személyes viszályokat, melyeknek komolyabb következményeitől nincs mit tartania. Az udvar örömest elhitte, hogy szándokai végrehajtásában a megyék többségénél nem találand hevesebb ellenzésre; a néhány megyében netalán kitörendő ellenzék pedig a kényuralom érdekében még inkább kivánatosnak, mint ártalmasnak látszék; mert alkalmat vala nyújtandó erélyes rendszabályok és szigor kifejtésére s a közvélemény megfélénkítésére. Ferencz tehát, német miniszterei tanácsára, elhatározta magát, ujonczszedést és adófelemelést önkényesen, egyedűl udvari parancs által rendelni el az országban.

Önkéntes újonczszedés.

Már 1820-ban, mindjárt a nápolyi forradalom kitörte következtében tartott troppaui congressus után, — mely a forradalmi szellem erélyes elfojtását határozta — mind a két tárgyban élénk jegyzékek váltattak a császári kabinet s a magyar udvari kanczellária között. Az udvar előleg csak az újonczszedést kivánta megrendelni, a nápolyi ügyekbe teendő beavatkozása miatt hadait szaporítani szándékozván. Hogy a magyar ezredeket hadi lábra lehessen állítani, az udvari hadi tanács harminczöt ezer újonczban mutatá ki a szükségletet: a király tehát ennyi újonczot kivánt a magyar kanczellária által kivettetni az országra.

A fentebb idézett emlékiratból láttuk, hogy a kanczellária, tiszte szerint, több ízben tett vala előterjesztéseket a német miniszterium tanácsára határozatba ment törvénytelen rendeletek ellen, melyek azonban mindamellett is foganatba vétettek. Előterjesztéseinek e sükeretlensége mindazáltal nem bátortalanítá el e kormányszéket, még utóbb is minden hasonló alkalommal hallatnia az alkotmány igényeit fejedelme előtt. Most e hazafiúi kötelesség teljesítését annál mulaszthatlanabbnak tekinté, minthogy sarkalatos nemzeti jog forgott szóban, s eleve is tudhatá, hogy az alkotmányt megsemmisítő rendelet hatalmas ellenzéssel

találkozandik az országban. Mielőtt tehát a rendeletet a megyékhez szétküldené, a következő észrevételeket terjeszté a király elébe, melyeket, úgymond, nem kevésbbé „az alkotmányra mondott esküjéből, mint az ő felsége iránti tiszteletből folyó kötelessége“ igényel tőle:

„Az újonczkivetés országgyülésen kivűl ellenkezik az alkotmánynyal s a törvényekkel, melyek iránti tiszteletét Felséged a nemzet előtt több ízben bevallotta. Ennek következtében kivántattak s adattak Felséged kormánya alatt is több országgyülésen újonczok. Az utólsó években kivántattak ugyan nehányszor országgyülésen kivűl is újonczok és subsidiumok, de mindig ama biztosítás mellett, hogy ebből az alkotmány és törvények sérelmére semmi következmények nem vonatnak, és azon mentséggel, hogy a veszély nagysága, s az időnek, melyben e segély szükséges, rövidsége az országgyülést egybehívni nem engedi. Ennek megnyerése akkor sem ment nehézségek nélkül; több helyt csak a második sőt harmadik közgyülés teljesítette a kivánatot; és a rendek akkor is óvást tettek a jövőre, kijelentvén, hogy e tárgyba máskor a megyei gyüléseken nem fog ereszkedni. A jelen körűlmények közt azonban, a trón méltóságának sérelme nélkül, még ezen indokokkal sem lehet élni, hogy a nemzet a kir. kivánatok teljesítésére reábirassék. Ezen engedelmes kanczellária tehát kénytelen kételkedni, hogy csak egy megye is találkozzék, mely ez ellen Felségedhez fel ne irjon és az országgyülés megtartását ne sürgesse.“

„A megyék e felirataira új és szigorúbb leiratokkal lehetend ugyan válaszolni; sőt ha ezek sem sikeresek, kir. biztosságok is küldethetnek a megyékre; és ha a rendek ezekre sem hajólnak, rendkivűli eszközök is alkalmazhatók, bár aligha jelentékenyebb zavarok nélkül. De, Felséges úr, valamint ezeket az alkotmánynyal s az ország törvényeivel megegyeztetni nem lehet: úgy bizonyosan mély fájdalmat és aggodalmat szűlnének a hű országlakosok szivében, kik

semmi szentebbet, semmi drágábbat nem ismernek századok szokása által szentesített polgári létöknél, alkotmányuknál, törvényeiknél.“

Tanácsolják aztán, fontolja meg ő felsége: vajjon nem hasznosabb-e a jelen körülmények közt az országgyülést egybehívni, mit különben is a beligazgatás annyi s oly fontos ügyei igényelnek?

„. . . . A hű alattvalók legbensőbb meggyőződésével hiszi ezen engedelmes kanczellária, hogy a nyílt, törvényes út, mely bizodalmat ébreszt s a kedélyeket kiengeszteli, mind a legfelsőbb királyi méltósággal, mind a nemzet kívánataival, következőleg a haza javával, úgy ezen mint minden más esetben, legjobban megegyez; és semmi kétség, hogy mennél továbbra halasztatik az országgyülés, történjék az bármi tekintetből, a kölcsönös bizodalom és ragaszkodás annál inkább kihül.“

„Azt hiszi tehát ezen engedelmes kanczellária, hogy sem az országgyülési tárgyak, sem a jelen zajos idők tekintetéből nem tanácsos elhalasztani az országgyülést. Hogy az, mi némely európai államokban jelenleg történik, hazánk alkotmányával s törvényeivel egyenes ellentétben áll, kétségtelen: miért gondolni sem lehet, hogy az országgyülés részéről valamely hasonló indítvány tétessék. Soha nem volt pedig alkalmasabb idő, melyben a rendek, a tárgyalások méltósága és higgadtsága s a Felséged iránti hűség és tiszteletnyilvánítás által, a világ előtt meggyőzőbb bizonyítványát adhatnák annak, hogy csak a megtisztúlt s a legfelsőbb hatalom által mérsékelt, alkotmányos elvek tehetik szilárddá s állandóvá a polgári társaságot. Azt sem hiheti ezen engedelmes kanczellária, hogy a nemzet oly kevéssé ismerné a maga előnyét s oly gondatlan lehetne, hogy elmulaszsza felhasználni a kinálkozó alkalmat, melyben Felségednek, a jelen európai körülmények közt nem közönyös és nem czélszerűtlen megnyugtatást szerezzen; vagy hogy

épen más valamit kivánjon, mint a mit jogosan kivánhat s az igazságos fejedelem megadhat."

„De még akkor is, ha feltenni lehetne, hogy az országgyülés a maga törvényes korlátait túllépni akarná, ezen engedelmes kanczellária legszorosabb kötelességének tartaná, Felségednek tanácsolni, hogy azt királyi hatalmával vezesse vissza a törvényes útra. Szinte a legfelsőbb akarattól függ, azt bármikor is szétoszlatni. A mi időnkben is, 1796-ban és 1802-ben, talán nem elég fontos okokból, minden vigasztalás nélkül bocsáttattak haza az ország rendei: és ők mégis mind a következő országgyülésen, mind országgyülésen kivűl, 1812-től 1815-ig, a hűséges magyaroknak bizonyították be magokat Felséged előtt."

A kormányszék e véleményében egyedűl gróf Almásy Ignácz alkanczellár [1]) és báró Püchler udvari tanácsos nem osztozott. Bár az újonczkivetést a törvények értelmében ők is csak országgyülés által eszközölhetőnek állíták; e zajos időkben mindazáltal nem vélvén tanácsosnak az országgyülés egybehivását, az újonczokat a megyék által határozott számban toborzás útján javaslák kiállíttatni. A kormányszék e külön véleményt is felterjeszté ugyan a királynak; de egyszersmind azt meg is czáfolván, a toborzásnak a jelen körűlmények közt czélszerűtlenségét győző érvekkel bizonyította be.

De a magyar kir. kanczelláriának ezen előterjesztése sükeretlen maradt. Az udvar, mely ez időben az európai ügyek rendezése végett a külhatalmakkal egymásután több congressust tart vala, ezek közelében egyátaljában nem akarta előidézni egy alkotmányos nemzeti gyülekezet jelenetét. Hatalmának tudatában büszkébb vala, mintsem hajlandó volt volna, ama külhatalmaknak a maga állami min-

[1]) Ezért mondá neki utóbb egy kanczelláriai tanácsos: „Ha Excellentiád hevessége az országot és a királyt e zavarba tudta hozni, tessék most bölcseségével mind a kettőt kisegíteni."

denhatósága mellett még valami egyebet is felmutatni birodalmában, mi avval talán nem látszanék teljes összhangzásban lenni. A német miniszterek tanácsai által indított Ferencz tehát hallani sem akart az országgyülésről; bár ekkoron a nápolyi forradalom már egészen elfojtva, a piemontinak gyors elnyomása pedig szinte bizonyos lévén, semmi sem gátolta őt annak egybehivásában. És, bár a dolgok ezen állásában az újonczok kiállításának szüksége sem volt olyannyira égető, hogy azt halasztani nem lehetett volna: a király april 4-én (1821-ben) Laibachból, hol a hatalmak az olasz ügyek miatt congressust tartottak, kelt udvari parancsában valóban megrendelte az újonczszedést. Némi hatása azonban mégis lett a kanczellária előterjesztésének. Elébb az udvar 35 ezer újonczot szándékozik vala kivetni az országra; most azonban, mintha ezen első lépésénél a nemzet legsarkalatosabb jogai ellen, némileg még kimélni akarná annak alkotmányos érzelmeit, s elvenni élét a kétségtelenűl kitörendő ellenzésnek, némileg szeliditeni ügyekezett a parancs törvénytelenségét: csak azon hátralékok kiállítását követelte, melyek az utólsó franczia háború korából felmaradtak. „Atyai gondoskodásunknál fogva, — így szól egyebek közt a királyi parancs — melylyel az istentől kormánypálczánk alá vetett népektől az eszeveszett, gonosz lázadás maszlagát elhárítani törekedünk, rendeljük: hogy a magyar ezredek pótlására azon újonczok, kik az 1813-ban kivetett 60,000 főből hátralékban maradtak, valamint azok is, kik az 1815-ben kivánt 30,000 főből azonnal ki nem állíttattak, s kiknek kiállítása utóbb, a bekövetkezett békében, felfüggesztetett, a lehető legrövidebb idő alatt a kitűzött gyűlhelyekre küldessenek."

Az udvari parancsban említett két év folytában az országra rótt kilenczven ezer újoncz kiállítása szinte csak országgyülésen kivűl, egyedűl udvari rendelet által, önkényesen s épen oly törvénytelenűl kivántatott vala a megyéktől, mint jelenleg az akkor fenmaradt hátralékok kiállítása.

Szó nélkül akkor sem hagyták a megyei hatóságok az önkény által okozott törvénysértést; s a legtöbb megye ismételt királyi parancsok s fenyegetések daczára sem volt reábirható, hogy hatóságilag szedje be a reá rótt újonczokat. Tekintetbe vévén mindazáltal a rendkivűl súlyos körűlményeket s a veszélyt, melynek nagysága a katonaszedés halasztását nem engedte, nem ellenzék a megyei rendek, hogy a tiszti kar nagyobb mérvben intézzen hadtoborzást, s egyesek is szabad, önkéntes ajánlatok által járúljanak mennél több újoncz kiállításhoz; kötelezettséget mindazáltal arra nézve nem vállaltak, hogy az újonczok a kormánytól kivánt számban állíttassanak a zászlók alá. A kormánytól követelt 90 ezer újoncz ily önkéntes ajánlatok által is nagy részben ki lőn állítva az említett két év folytában, úgy hogy csak 28,420, s ezek is jobbára 1815-ben, s csak azért maradtak hátralékban, mert a béke helyreállván, a katonaszedést maga a kormány szűntette meg.

A megyék válaszai.

Most azonban, miként előadásában az udvari kanczellária bőségesen bebizonyította, mi sem gátolta a királyt, megtartani a törvényes formát, s országgyülésen tárgyaltatni a magyar ezredek kiegészítését. A megyékben ennélfogva, hol, mint fentebb elbeszéltük, különben is élénk volt az elégűletlenség a kormánynak mindenre kiterjedő kényuralma s reactionárius szelleme miatt, nagy zajt ütött az april 4-ki rendelet. A rendek minden megyében, — és mert e tárgyban a legudvariabb szellemű sem merte pártolni az udvart s legalább is elnémúlt — majdnem egyhangúlag kijelentették, hogy azon körűlmény, miszerint a kormány most csak a múlt évek hátralékait kivánja pótlólag kiállíttatni, miután a kivetés azon években sem volt törvényes, egyátaljában nem s annál kevésbbé ad neki jogot, ismét mellőzni a törvényeket, minthogy akkor a király maga ismételve biztosította a nemzetet, hogy a törvény akkori mellőztéből, mit végveszély menthetett, soha semmi következtetést nem vonand a jövőben az alkotmány

gyöngitésére. Sőt most, midőn ő felségét semmi sem gátolja az országgyülés egybehivásában, a nemzet annyival jogosabban követelheti a törvény megtartását, mivel a szükség idején oly méltányosan, engedékenyen és készségesen hajólt az udvar kivánatára. Követelik ennél fogva: hirdessen a király országgyülést, melynek törvényes ideje különben is annyi évek előtt elmúlt, s melyet az országnak minden tekintetben pangó, sülyedt állapotában, a törvények oly súlyos sérelmei s a legszükségesebb javitásoknak oly régóta elhalasztása után még tovább mellőzni a közügyek pótolhatatlan kára nélkül már lehetetlen.

A megyék feliratai azonban szintoly kevéssé vétettek az udvarnál figyelembe, mint elébb a kir. kanczellária előterjesztései. Újabb udvari parancsok küldettek a megyékre, a rendeket királyi kegyvesztéssel s annak súlyos következményeivel fenyegetők, ha engedelmeskedni tovább is vonakodnának. A húrok még nem feszűltek egészen szakadásig. Számos megyék, melyekben a kormánynak, a múlt évek alatt, a fentebb elbeszélt módon tetemesebben sikerűlt vala meggyöngíteni az alkotmányos ellenzéket, megfélemledve hajóltak meg a király haragja előtt. Voltak azonban megyék, melyek az oly kiáltó törvénysértéshez egyátaljában nem akartak segédkezet nyújtani. Ezekbe a kormány, miután a főispánok és főispáni helytartók által a rábeszélés, megvesztegetés és megfélénkités minden eszközeit kimerítette, királyi biztosokat küldött, kik azokat engedelmességre szorítsák. Az európai eseményekkel azonban az év folytában még inkább elfoglalva volt a bécsi kabinet, mintsem hogy reá ért volna, ez ügyre nagyobb gondot fordítani. De, mi leginkább indíthatá, tanácsosnak sem látszik vala erőszakolni a dolgot, midőn a forradalmi szellem még mindenfelé oly élénken tűnt elő Európában, s midőn, bár a nápolyi és piemonti mozgalmak teljesen elnyomattak, a béke biztosítása végett a hadsereg nagy részét hosszabb ideig ezen államokban s a szinte elégűletlen s forrongó lombard-velen-

czei királyságban kellett hagyni. A királyi biztosok ennélfogva nem vittek magokkal felette szigorú utasítást az illető megyékbe: inkább rábeszélés, vesztegetés, megfélénkítés s más hasonló erkölcsi eszközök által kell vala hatniok, mint erőszakkal. Hol a dolog így nem ment, ott az, hallgatással mellőztetvén, elaludni hagyatott. Miután a megyék nagyobb része a kivánt újonczokat ily módon végre mégis csak kiállította, a kormány ezen engedetlen megyék iránt alkalmasabb időre halasztá erélyesebb rendszabályait, midőn egyszersmind az adóügyben is intézkedni szándékozék.

A hadi adó fölemelése.

A pyrenaei és appennini félszigeteken támadt forradalmak, bár az osztrák birodalmat közvetlen nem illették, sőt az egy szomszéd piemontit kivéve; arra nézve közelebbről veszélyesek sem valának, tömérdek pénzöszvegbe kerültek a bécsi udvarnak. Ez a legitimitási elv és reactio teljes diadalát mintegy életkérdésnek tekinté magára nézve, s a Nápolyba és Piemontba rendelt beavatkozási hadak költségein felül egyébütt is nagy öszvegekkel segélyezte a reactio pártját. A még különben is gyönge lábon álló birodalmi pénzügy ezt felette sajnosan érezé. Új államjövedelmi forrásokat nyitni nem volt volna ugyan lehetetlen a még sok tekintetben fejletlen államban; de a reactionárius kabineti politika, mely a birodalom tartományait, a forradalmi és szabadelvű eszmék beszivárgásának meggátlása végett, a többi Európától lehetőleg elszigetelni fő feladatának tekinti vala, olyasmit tenni nem engedett, mi az ipart, kereskedelmet tetemesen élénkíthette, s az államjövedelmeket e mellékes utakon szaporíthatta, a népet pedig nagyobb egyenes adó fizetésére is képesebbé tehette volna. Midőn a régi papirpénz beváltása, 1820-ki márczius elején, a bécsi bankra bízatott, e pénzjegyből még 450 millió rft. vala forgalomban; s hogy a bank e munkálatot végrehajthassa, az állam több ízben új kölcsönökhöz lőn kénytelen folyamodni, melyek e bankba folytak, s az állam kamatterheit évenként négy millió fttal szaporították. Az államadósságok öszvege,

melynek törlesztésére és átváltoztatására 1818-ban (márcz. 21-kei pátens által) egy új financzmunkálat indíttatott meg, a 488 millió ftról, mennyit az akkor tőn, ismét tetemesen emelkedett; a hiány pedig az évi költségvetésben növekedett. A só ára, vámok, dohányegyedáruság s más indirect adózások tekintetében az egész monarchiában már rég oly rendeletek léteztek, hogy mi 1816 előtt váltó czédulákban fizettetett, azontúl ezüstben fizettessék; mi által ezen adónemek a létező körűlmények közt lehető legmagasabb fokra lőnek felcsigázva. Nem maradt ennélfogva más mód, vagy helyesebben szólva, a bécsi kabinet, elfogadott kormánypolitikája mellett, nem tudott más módot találni, az állam-jövedelmek szaporítására, mint a hadi adót Magyarországban is feljebb emelni.

E tárgy iránt a kabinet és a magy. kir. kormányszékek közt már 1820-ban megkezdettek a jegyzékváltások. A kabinet azt kivánta, hogy a magyar hadi adó, mely utóljára az 1812-ki országgyülésen az egy évvel elébb forgalomba tett papirpénzben, az ugynevezett váltó-jegyekben 5,200,000 forintra határoztatott, 1821-ki november 1-től kezdve, ugyanezen számszerinti öszvegben ezüst pénzben fizettessék, s ezen adófelemelés, szintúgy mint az újonczkivetés, országgyülés közbejötte nélkül udvari parancs által eszközöltessék. A kormányszékek, a kir. helytartótanács szintúgy mint az udvari kanczellária, a királyhoz és a császári udvari kamarához intézett több rendű előterjesztésekben czáfolhatatlanúl kimutatták, hogy e rendeletet, elnézve annak törvénytelenségétől, egyedűl az adózó nép szegénysége s fizetési képtelensége miatt is, lehetetlen foganatosítani. Kimutatták e kormányszékek, hogy a nép a háborúk idején viselt rendkivűli terhek, s a papirpénznek kétszeres leszállítása következtében, — mi által elébbi száz forintja nyolcz forintra olvadt le — továbbá az ipar és kereskedelem akadályai s pangása miatt oly szegénynyé lett, hogy adóját, — miként a tetemes, behajthatatlan hátralékok

bizonyítják, még papirpénzben sem képes teljesen leróni. E pénzhiány nagyságát kétségtelenné teszi az, hogy a nép a legszükségesebb élelmi szerek egyikét, a sót, sem képes magának megszerezni kellő mennyiségben: a sófogyasztás 1818-ki nov. kezdetétől a következő évi novemberig az előbbi év fogyasztásával összehasonlítva, tizenkét millió fonttal csökkent az országban; mi, tekintve ezen élelmi czikkely szükséges voltát, csak a nép kezén forgó pénzöszveg csökkentéből származhatik. A tények ilyetén állásában az adónak ezüstre, tehát 5,200,000 vftról 13,000,000 vftra emelése szükségkép azon következményt vonná maga után, hogy vagy az adó maradna nagyobb részben behajthatlan, — mely esetben annak felemeléséből a kincstárra semmi haszon nem áradna; vagy, ha annak behajtása a legszigorúbb módok által eszközöltetnék, s különösen az adózó földnépnek tőkevagyona, barma, gazdászati eszközei stb. koboztatnának el, adózási képessége a jövőre egészen megrontatnék. Az adózók egy része ily módon végkép tönkre jutna; más része ismét annyival kevesebb sót fogyasztana, mennyivel több adót kénytelen fizetni, — mely esetben, azon kivűl, hogy az egészségi állapot, emberekre s barmokra nézve veszélyeztetnék, még a kincstárnak sem lenne reménylett jövedelemszaporodása. A kormányszékek ezeknél fogva tanácslák a királynak, halasztaná ez ügyet akkorra, midőn az adózó nép fizetési képessége nagyobb leend; idő közben pedig e képességet gyarapítsa a kereskedelem s evvel kapcsolatban álló ipar s termelés növelése által, miként azt az 1802-ki országgyülés indítványozta volt. Javasolják továbbá a sóár leszállítását, hogy e szükséges élelmi czikk fogyasztása, mind a nép javának, mind a kincstár jövedelmeinek érdekében, szaporodjék. A fogyasztás e növekedése, mi az árleszállítás következtében épen a legszegényebb sorsú adózók osztályában történnék legnagyobb mértékben, nem lehet közönyös dolog a kormányra nézve; a bányák kimeríthetlen gazdagsága mellett pedig semmi

sem gátolja az árleszállítást. Javasolják végre, ügyekezzék ő felsége kormánya a pénzügyet valahára jobb karba állítani; különösen eszközleni: szűnjék meg az ezüstpénz folyton áru lenni, s az ipar és kereskedelem nagy kárával, csak tőzsde-nyerészkedések tárgyáúl szolgálni. Orvoslandó volna azon baj is, miszerint mig az igazságszolgáltatásnál a magánosak ügyeiben a régi papirpénz ezüst gyanánt s avval egy értékűnek tekintetik, a kormány a közjövedelmeknél ugyanazt csak harmadfélszerte leszállított értékben fogadja el, stb.

Ezen s hasonló értelmű több rendű kormányszéki előterjesztéseknek azonban nem lett egyéb sükere mint, hogy az adónak szándéklott fölemelése egy évvel későbbre halasztatott. De a következő évben, midőn Olaszországban az 1822.
osztrák hadak könnyű diadalmai után a belföldi kormányok kiméletlen szigora a szabadelvűségnek, carbonarismusnak s a nép alkotmánysóvárgásainak minden bármi mérsékelt nyilatkozatát erőszakosan elfojtották, s a kivételes törvényszékek borzasztó működései a reactiot ott is teljes diadalra vezették: a bécsi kabinet Magyarországban sem talált többé okot alkotmánysértő szabályainak elhalasztására. Bár azokból, miket a magyar kormányszékek a királynak, a nép adóképességének gyarapítása végett ajánlottak volt, foganatba semmi sem vétetett: az udvar augusztus 13-kán mégis kibocsátotta rendeletét, mely az eddig váltó pénzjegyekben fizetett adót a folyó évi november 1-jétől kezdve, ezüstben, vagy ama pénzjegyek harmadfélszer nagyobb mennyiségében parancsolá beszedetni. Egy másik, ugyanazon napon kelt rendelet, mintha a kormány maga is sokalni látszanék az ekként felemelt adót, annak öszvegét mintegy fél millióval leebb szállította.

A rendelet nem lepte meg váratlanúl az országot, mert annak híre a kormányszéki tárgyalások következtében már átszivárgott vala a közönségbe. De azért a rendelet kihirdetésekor nem kevésbbé jajdúltak fel a nemzetnek szintúgy

nemadózó mint adófizető osztályai. Az újonczállítási rendelet után ezen újabb, súlyos alkotmánysértés annál nagyobb fájdalmat sőt levertséget okozott az ország rendeiben, mivel abban mindenki az udvar elhatározott szándokát látta, magát az alkotmányon végkép túltenni, s az országot a német örökös tartományokban divatozó kényuralom alá vetni. És más értelmet nem is lehetett adni e törvénytelen rendeletnek. Midőn a múlt évben az újonczállítást megrendelő parancsolat kibocsáttatott, az annak végrehajtásában buzgólkodó főispánok s más kormányügynökök még azon mentséggel támogathatták az udvart, hogy az Olaszországban kiütött forradalmak s azoknak Lombardiára s más olasz tartományokra is átterjedhetése a magyar ezredek kiegészítését s harczlábra állítását oly hosszú időre, mint a menynyit az újonczkivetés országgyülési tárgyalása igényelne, veszély nélkül halasztani nem engedi. Ezen érv nem csökkentheté ugyan a törvénysértés súlyát; de némileg elnémítható az ellenzéket. Jelenleg azonban még ily gyönge érvvel sem lehetett fellépni az országgyülés mellőzésének mentségéül; semmi égető szükség, semmi fenyegető veszély nem áll vala a kormány előtt, mely miatt az adófelemelést oly rögtön megrendelni s az alkotmányos tárgyalástól elvonni kényszeríttetnék. Olaszországban a megtorló szabályok síri csöndet eszközöltek; a reactio Európa nagyobb részében diadalát ünnepelte; a magát Spanyolországban még tartó forradalom, távolsága miatt, semmi jelentékenyebb aggodalmat nem okozhatott a bécsi kabinetnek, kivált miután reméllheté, hogy a nagy hatalmaknak e végett Veronában készülő congressusa a békét a pyrenaei félszigeten is helyreállítandja; a görögök mozgalmait az udvar magára nézve maga is oly csekély fontosságuaknak tekinti vala, hogy abba még diplomatikai uton sem igen avatkozék. A pénzügy állapota sem volt már annyira kétségbeejtő, hogy avval az alkotmány ily súlyos sérelmét indokolni bármi gyöngén is lehetett volna. Az ügyek ezen állásában tehát a kormány

e lépéséből mindenki kénytelen lőn azt következtetni, hogy általa a kabinet magára az alkotmányra szándékozott mérni a halálos csapást.

A megyék ellenzése.

A megyék ennél fogva zajos gyűléseikből mindnyájan a legmélyebb hazafiúi fájdalom hangján írtak fel a királyhoz, a rendelet visszavonását s az országgyülés mennél elébbi egybehivását kivánván. Csak az egy Békés megye, melynek nagyon csekély számú, vagyontalan rendeit s önző tiszti karát a Harucker-féle örökség által a megyében mindenhatóvá lett Wenkheim családnak már egészen sikerült vala az alkotmányos érzelmekből kivetkeztetnie, — az egyetlen Békés megye fogadta megnyugvással az udvari rendeletet. Sőt, fájdalom, vastag önzésében annyira megfeledkezett hazafiúi kötelmeiről, hogy hálafeliratot intézne a rendeletért, mely az ezüstben behajtandó adóból a hivatalnokok díját hasonló pénznemben, tehát harmadfélszerte nagyobb öszvegekben engedélyezé fizettetni. A többiek, hogy az alkotmánysértést a kormány még azon vonakodással se indokolhassa, melyet a nemzet részéről minden adófelemelési szándokainál tapasztalni szokott, — midőn az országgyülés egybehivását szorgalmazák, egyszersmind eleve is kijelentették: hogy, miként a múlt kor veszélyei közt nem késett, úgy most sem vonakodik a nemzet teljesíteni a király méltányos kivánatait, ha azokat törvényszabta módon adandja elő; a törvény a megyéknek még tárgyalni is tiltja az újonczállítási és adóügyi kérdéseket.

De az udvar azt hitte, hogy kitartása őt most is czéljára vezeti, s a vármegyék némi zaj és háborgás után, mit lecsillapítani nem leend nehéz, az erély előtt végre majd csak meghajólnak. Az országgyülés egybehivására vonatkozó kérelmeiket tehát hallgatással mellőzvén, a rendelet végrehajtását nekik újabban is nagyobb szigorral meghagyta. Sőt az újonczállítás ügyében engedetlen vármegyékhez intézett leirataiban, e tárgyat is felmelegítvén, az újonczhátralékok kiállítását szinte szigorúan sürgeté, kije-

lentvén, hogy mind a két kérdésre nézve ez változhatlan akarata ő felségének.

A megyék egy része, melyekben a fentebb elbeszélt módokon a megyefőnököknek sikerült vala az alkotmányos ellenzéket meggyöngíteni, vagy az elcsábított kisnemesség nyers tömegével az értelmiség s hazafiság fölött még folyton zsarnokoskodni, ismét meghajólt a szigorú királyi parancs előtt, s annak foganatba vételét hatósági végzéssé emelte. A megyék nagyobb része azonban nem engedte magát ily könnyen megfosztatni leglényegesb alkotmányos jogaitól. Újabb feliratokat intéztek tehát a királyhoz, melyekben részint az ország határozott s világos törvényeire hivatkozva, kijelenték, hogy az alkotmányon oly mély sebet ejtő nyílt parancsot végrehajtaniok tilos; részint az anyagi állapotok szomorú pangását élénk színekkel ábrázolva, az adórendelet végrehajtásának lehetetlenségét bizonyítgaták; részint komolyan figyelmeztették a királyt, hogy trónjának csak a törvények képezhetik megingathatlan alapját s minden viszontagságok közt erős támaszát; részint ismét kérőleg folyamodnak vala a király atyai szivéhez: ne ébreszszen bennök ilyféle súlyos harczot a fejedelem iránti engedelmesség s a törvények tisztelete között; s reményöket fejezék ki, hogy bizodalmokat, hitöket a királyi szó szentségében nem fogja megingatni; hanem mielőtt, mint leiratában fenyegetődzik, más eszközökhöz nyúlna, megtartandja az országgyülést, melyet az ország jólléte, a közügyek minden ágában teendő reformok elutasíthatlan szüksége különben is múlhatlanúl igényel.

A nemzet ezen alkotmányos küzdelmeiben, ha nem is épen vezér-, de legkitűnőbb szerepet Bars megye rendei játszának; ők fejtettek ki legszilárdabb állhatatosságot, legernyedetlenebb szivósságot, s oly megtörhetlen hazafias erélyt az alkotmány védelmében, hogy magoktartása a gyöngébbeknek is buzdító példáúl szolgált. Méltó tehát, hogy e megye küzdelmeit legtöbb figyelemmel kisérjük.

Minthogy az utóbbi kir. leiratban kijelentetett, hogy a királynak ez megmásíthatlan akarata: a megye rendei, mielőtt a kormányhoz válaszolnának, tudván, hogy József főherczeg nádor, kinek törvényes közbenjárását egyébiránt ugyanekkor szinte kikérték, az udvarral maga is feszült viszonyban lévén, a nemzet ügyét legjobb akarattal sem támogathatja sükeresen, 1823-ki február 18-kán a koronaörökös Ferdinánd főherczeg közbenjárásához is folyamodtak. Ugyanezt tette Bars példájára több más megye is.

De valamint a nádor, úgy a koronaörökös közbenjárása is sükeretlen maradt. A király, a hozzá intézett feliratokra, melyek a rendeletek visszavonását s az országgyülés egybehivását sürgették, többé nem is válaszolt; hanem a megyefőnököknek az udv. kanczellária által elnökileg meghagyta, hogy változhatlan akaratának végrehajtásához fogjanak. A kormány, e szigora által számos megyében czélját érte; melyek azonban, midőn meghajolásukat s e rendelet végrehajtása iránti készségöket feljelentették, nem mulaszták el egyszersmind újabban is sürgetőleg követelni az oly rég mellőzött országgyülés mennél elébbi kihirdetését.

Más megyék azonban, számszerint mintegy tizenöten, melyek közt Barson kivűl Nyitra, Nógrád, Borsod, Gömör, Zemplén, Soprony, Komárom, Vas és Zala leginkább kitűntette magát hazafias erélye és szilárdsága által, — miután felirataikra választ sem nyertek, a megyefőnököknek a kir. rendelet foganatba vételére tett intézkedéseit megsemmisítették; az adószedőket s más tisztviselőiket a hadi adónak ezüstbeni beszedésétől egyenesen letiltották; s el lévén tökélve, a törvénytelen parancsoknak egészen az anyagi kényszerítésig ellentállani, körleveleikben egymást szilárd kitartásra buzdították.

De a bécsi kormány most, midőn Olaszországban a béke teljesen helyreállott, s példája és ösztönzései szerint a többi kormányok is mind az appennini félszigeten, mind

Németországban a reactiot teljes uralomra emelték, — erősebben el vala tökélve, mint valaha, a maga szándokait erőhatalommal is keresztűlvinni, s az alkotmányos ellenzéket ama néhány megyében, mint nem tűrhető „vakmerőséget“ egyszer mindenkorra megtörni. Az engedetlen vármegyékre tehát királyi biztosokat küldött, kik akaratának, ha jó szerével nem megy, szigor alkalmazásával is, foganatot szerezzenek. A kinevezett királyi biztosok, a kényuralom e bűnös eszközei, a következők valának: Báró Eötvös Ignácz, koronaőr, gróf Cziráky Antal, gróf Amade Ferencz, báró Malonyay János, Lónyay Gábor és báró Wenkheim József. Ezek egynémelyike több megyében is megbízatott a kir. rendeletek végrehajtásával, miért gúnyosan „ambulansoknak“ neveztettek.

És nemsokára hasonló súlyos idők álltak vala be, hasonló erőszakos hatalmaskodások színhelyévé lőn az ország, mint II. József végső kormányévei alatt. De mindinkább a nemzetben is szintoly szilárdságot, oly bátor és szivós ellentállást fejtett ki a szabadságszeretet és alkotmányos érzelem, mint akkor, midőn József erélye végre megtört s magát kénytelennek látá, visszavonni törvénytelen rendeleteit. A passiv ellentállás eredményei azonban jelenleg gyümölcsözőbbekké lőnek, mint József halála után: a különben is sokkal fejlettebb nemzet ezentúl nem hagyta magát többé letereltetni a haladás ösvényéről.

A királyi biztosok, az illető megyékben megjelenvén, eleinte a szokott kormányfogások, igéretek, vesztegetések, majd fenyegetés, megfélemlítés által ügyekeztek az udvari rendeleteknek sikert szerezni. Azon körűlmény, hogy a biztosok váratlanúl s jobbára ugyanazon időben jelentek meg a megyékben s tartották meg elnökletük alatt az első közgyüléseket, — minél fogva a megyei hatóságoknak az egyetértés eszközlésére idejök s alkalmok nem vala, néhol sikeressé tette felléptöket: megint egynémely megye meghajólt fenyegetéseik előtt.

De a feladat végrehajtása nem volt mindenütt oly könnyű, mint azt Bécsben egyelőre hitték. Több megye a biztosok minden fondorlatainak és fenyegetéseinek daczára is hajthatatlan maradt. A biztosok és a rendek közt valóságos harcz fejlett ki, melyben, míg karhatalom, nyers erő nem használtatott, a diadal csaknem mindenütt a rendek részére hajólt. Egynémely biztos megszégyenítve érezheté magát a rendek élénk alkotmányos érzelme, hazafias erélye által. Mások még tényleges sérelmek ellen sem valának biztosítva a felingerűlt, elkeseredett rendek gyülekezetében. Így jár vala, példáúl, Zemplén megyében Lónyai Gábor, ki oda különösen azon okból küldetett ki, mivel reménylék, hogy terjedelmes rokonságánál s összeköttetéseinél fogva, jó szerével is keresztűlviendi a parancs elfogadását. De Lónyai épen azok részéről talált leghevesebb ellenzésre, kiktől támaszt, pártoltatást vára. Midőn a gyülésben megjelenvén, az elnöki széket elfoglalta, egy vérrokona, Lónyai László, a széket erőszakosan ragadta ki alóla. Még nagyobb személyes veszélyben forgott, mint mindjárt elmondók leszünk, Eötvös Nyitrában.

A megyék e szilárdsága azonban a kormányt még kiméletlenebb önkényre s erőszakra ragadta. A biztosok újabb utasításokat vőnek, melyek által felhatalmaztattak, mindenütt, hol ellentállásra találnak, minden tekintet nélkül katonai karhatalmat használniok. A posta-hivataloknak pedig meghagyatott, hogy a megyék egymás közti levelezéseit figyelemmel kisérjék s mind azon leveleket, melyek a kormány érdeke ellen irányozvák, lefoglalván, Bécsbe küldjék.

A biztosok erőszakos fellépése.

A biztosok tehát katonai kisérettel tértek vissza a csökönös megyékbe. A gyülésteremeket fegyveres erővel vétették körűl; a tiszti kart és a szónokokat elfogatással fenyegették, ha az udvari parancsoknak tovább is ellenszegűlnének; némelyeket közőlök házaikban őrizet alatt tartának; irott igéreteket és esküt erőszakoltak ki tőlök, hogy a parancsoknak foganatot szereznek. A karhatalom-

mal mind addig a megye nyakán ültek, míg a végrehajtás be nem következett. Megbizatásukban ekként eljárván, nehogy távoztuk után az ellenzék feltámadjon és mindent elrontson, a rendeket gyüléstartástól eltiltották, s a megyei pecsétet lefoglalták. Az erőszak előtt meghajólni kénytelen megyék a magok védelmére nem tehettek egyebet, mint hogy jegyzőkönyveikben feljegyezték, miképen csak erőszaknak engedtek. De a hol az ilyféle tény a biztosnak tudomására jutott, nehogy annak emléke megörökíttessék, a jegyzőkönyv megcsonkíttatott, a tényleirás kiszakasztatott.

Azonban csak ennyi engedelmességre sem mindenütt találtak a kir. biztosok, s hogy a parancsokot végrehajthassák, tényleges, physikai kényszerítéshez kellett nyúlniok: a tisztviselőket elfogatták, vasra verették, börtönnel sanyargatták. Komárom megyében a biztos Kürthy alispánt két hétig tartá fogva saját házában s ostromlá a rendelet végrehajtására. Nyitrában Eötvös biztos Uzovics János alispánt és Ocskay Ignácz szolgabirót, mint az ellenzés főtényezőit, bilincsekkel terhelve, börtönbe vetette; mi azonban a gyülésre megjelent köznemességben oly ingerültséget támasztott, hogy midőn a terembe lépett, azok halált kiáltozának reá, s egy izmos suhancz kezéből, ki őt mellen ragadta, csak a mellette őrködő kotonatisztek szabadíthatták ki.

Komáromban.

Nyitrában.

Zemplén megyében Matulay és báró Vécsey Pál voltak az alkotmány legszilárdabb védelmezői. Eleinte Szirmay Ádám főjegyző is velök tartott, s midőn a biztos a jegyzőkönyvből mind azt kitépetni rendelte, mi az előbbi gyülések végzéseiből az ellentállásra vonatkozott, azt nemcsak határozottan megtagadta; hanem a jegyzőkönyvet melléhez szorítván, megesküdött, hogy e szentségtörésre segédkezet nyújtani soha sem fog. Azonban e miatt őrizet alá tétetvén, fájdalom, megfogyatkozott állhatatosságában: még az napon feledve lőn az eskü, s végrehajtva az illető iratok megsemmisítése. Szirmay még azon évben a királyi tábla

Zemplénben.

birói székében vette el jutalmát engedelmességének s elpártolásának az alkotmányos ügytől.

Nógrádban Wenkheim biztos még több erőszakot követett el. Felolvastatván az udvari rendeleteket, s úgy a tiszti kar, mint a rendek részéről ellentállást tapasztalván, a gyülést feloszlatta, Gyürky és Gyurcsányi alispánokat és a szolgabirákat katonáktól környeztetve, szállásaikra kisértette. Több napi fogság után e tisztviselőket egyenként erőlteté a kormány parancsainak elfogadására. A rendek, ezen erőszak ellen óvást teendők, minden tilalom daczára összegyűlni szándékoztak a tanácsteremben; de mivel azt elzárva, az ajtókat katonaságtól őriztetve találták, Prónay Ferencz szolgabíró által vezetve a kath. templom mellett, majd a temetőben kisérlettek gyülést tartani, s onnan is elűzetvén, a szomszéd Szűgy helységben a máiglan élő fűzfák alatt tartottak gyülést, s hoztak tiltakozó határzatot, melyet aztán Szmercsányi Dénes főügyész a megyeház előtt felolvasott. Ezen irat aztán a legközelebbi hiteles hely, a váczi káptalan levéltárában tétetett le s iraték be a jegyzőkönyvbe. De alig értesült erről a kormány, haragjának egész súlyát érezteté a káptalannal. A rendek által letett irat elkoboztatott, a káptalan bejegyzése, a törvények különös ótalma alatt álló hiteles hely nagy sérelmére, a jegyzőkönyvből kiszakasztatott; maga a káptalan keményen megfeddetett. Annak egynémely tagja, különösen Balogh István kanonok, annyira megróvatott, hogy, kitűnő egyénisége s érdemei daczára, azután még tíz év múlva is érezte az előmozdítások alkalmával szenvedett mellőztetésében a királyi kegyvesztés következményeit. Nógrádban.

Zalában gr. Amade Antal jelent meg kir. biztosúl, s vele egy időben szállá meg Egerszeget b. Mengen Vilmos ezredes alatt két osztály dragonyos, melynek tisztjei egyenként a megyei tisztviselőkhöz szállásoltattak be. A kir. biztos hosszabb ideig nem tartott gyülést, mert ez előtt a tisztviselőket egyenként szándékozott megpuhítani. A tiszti Zalában.

kar, meggyőződvén, hogy ellentállása czéltalan lenne, Hertelendy György alispán által kijelenteté neki, hogy az erőszak előtt engedni kénytelenek. Midőn azonban Amade a gyülést saját elnöklete alatt megtartotta, oly keserű szemrehányásokat kellett hallania, hogy a megyét kevéssel utóbb odahagyta, sőt biztosi tisztéről is lemondott.

Bars megye eljárása.

Mindenek közt legügyesebb, legeszélyesebb volt Bars megye rendeinek eljárása. Mihelyt a királyi biztos által Nyitra megyében elkövetett törvénytelenségekről értesűltek, május 2-án és a következő napon Sz.-Benedek városában közgyülést tartván, a következőket határozták: nehogy a karhatalommal felruházott kir. biztos, kinek megjelenését megyéjökben is várják vala, a törvénytelen parancsokat a megye törvényes organumai által erőszakosan végrehajthassa, a tiszti kar azonnal oszoljék fel s minden további hivatalkodástól tartózkodjék; a hivatalos pecsét a gyülés végével a megye, — s ennek kulcsai a szent-benedeki convent s hiteles hely levéltárába tétessenek le; s végűl a táblabirák közől egy bizottmány [1]) neveztetett ki, mely, mint a jegyzőkönyv mondja, „a megyében a törvény értelme szerint előfordúlandó politikai dolgokat s belső bátorság fentartását eszközölje, és a mennyire elkerűlhetetlen szükségek pénzbeli költséget kivánnának, azt megtehesse, a megyébe szállított katonaság számára szükséges termesztményeket a házi pénztárból megszerezze, a megyéhez érkezendő leveleket felnyissa; ezen tárgyakon túl azonban hatalma ne terjedjen.“ Meghagyatott különösen a bizottmánynak, hogy ha a megyébe királyi biztos jőne, avval semmiféle érintkezésbe ne bocsátkozzék, hanem a maga hatóságát azon naptól fogva teljesen megszűntnek tekintse. Végzés alkot-

---

[1]) A bizottmány tagjaivá következő táblabirák neveztettek: Tajnay Antal, Szathmáry János, Kvassay Mihály, Jeszenszky Elek, Majthényi Lajos, Gyurcsányi Imre, Majthényi Károly, Kosztolányi László, Zsembery József, Kiss József, Simonyi Lőrincz és Marsovszky István.

tatott továbbá, hogy ha a kir. biztos a megye rendeit gyülésbe hívná, arra senki meg ne jelenjen; s ha netalán e felhívásnak némelyek engedelmeskednének, e törvénytelen gyülés végzéseit eleve is érvényteleneknek nyilatkoztatták. A rendek e gyülésökből, annyi sükeretlen után, még egy erélyes feliratot is intéztek a királyhoz s a királynéhoz, mely május 3-án útnak eresztetvén, Ambró Károly alispán egy nagy hatású hazafias beszéddel zárta be a gyülést. „Harminczhét éve, mondá egyebek közt, mióta nemes Bars vármegyében folyton hivatalkodom; de hogy a haza közügyei ily állapotba jutottak volna, sem nem hallottam, s még kevésbbé tapasztaltam ... Ezen évek folytában a felséges uralkodó ház iránti hűségemnek s ragaszkodásomnak számtalan bizonyítványait adtam s adandom ezentúl is, míg tart életem. De ... megemlékezvén hitemről, melylyel magamat a nemes megye határozatainak végrehajtására lekötöttem, ... a magas királyi parancsokat nem teljesíthetem. ... Ismerem a koronás fő iránti kötelességeimet; de tudom azt is, mire kötelez hitem hazám jogai tekintetében: amazokat nem fogom megsérteni; de hazám alkotmánya s ősi törvényei ellen sem cselekedhetem ... Leteszem tehát a nemes rendek kegyességéből s bizodalmából viselt tisztemet: .. És valamint e lépésem vallásosságból, a király iránti őszinte ragaszkodásból s igaz hazaszeretetből származik: úgy életem hátralévő részében semmi alkalmat nem mulasztandok el, melyben magamat nem kevésbbé a király hűséges alattvalójának, mint a haza igaz polgárának tanúsíthatom ...“

A felirat, mely a királyhoz intéztetett, Plathy Mihály jegyző tollából folyt, s erélyes, bátor hangját, a hazafiúi s alkotmányos érzelem áradozását, nem különben mint ékesszóló irályát tekintve, minden egyéb ezen kori feliratokat messze túlhalad, méltó, hogy főbb pontjai helyt foglaljanak e szomorú idők történelmének lapjain.

„Miután a magyar nemzet, daczára mind azon ellenséges törekvéseknek, melyeket a rosz akaratúaktól ezen ország iránt a felséges ház uralkodásának kezdete óta tapasztalt, a maga jelleméhez és fejedelméhez máiglan hű maradt; miután a nemzet által önszántából megalapított mind a két nembeli örökösödést, és a királyi trónnak a nemzet vitézsége és ragaszkodása által megszilárdított állandóságát, számtalan okmányok, törvények s más történelmi emlékek a késő útókornak bőségesen hirdetik; és ekként a nemzetnek a többi népekével egyenlő vitézsége s közös erőfeszítése által megszerzett s fentartott béke már mindenkit azon édes reménynyel kecsegtetett, hogy megszűnvén valahára a háborúk viharai, biztos révben maradhatnak, s az annyi áldozatokkal kivívott gyümölcsöket békében éldelhetik: e helyett azonban megújulnak nemzetünk régi sebei, a törvények tekintélye lerombolva, a nemesi udvarok s megyeházak fegyveresek által megsértve, a szó szabadsága elfojtva, a tisztviselők bebörtönözve, szóval, már maga alkotmányos létünk is végveszélyre juttatva léteznek.

„Szokatlan ámulat lepte meg a kedélyeket, midőn hallók, hogy egy magyar nemes nemzetségből származott férfiú, őre az ország szent koronájának, a szomszéd Nyitra megyében nem rég biztosi minőségben lépett fel; s Felséged legmagasabb királyi nevében a megyeházat, hova még Felséged maga is katonai kiséret nélkül méltóztatik lépni, hadi néppel fogta körűl; a karokat s rendeket a kegyelmes kir. leiratok felolvasása után, a gyülés rögtöni feloszlatása által, véleményeik nyilvánításában, mi mégis gyüléseink lényege, meggátolta; a tisztviselőket, a sarkalatos nemesi jogok ellenére, idézet s elmarasztalás nélkül, katonai őrizet alá vetette; nemesi udvaraikra, jogaik s birtokaik nagy sérelmével, reátöretett; az esküvel kötelezetteket esküszegésre kényszerítette; a gyülés jegyzőkönyvének s feliratának lefoglalása által a törvényes folyamodás útját elzárta; szóval minden jogot s méltányosságot megvetni s ekként Felséged

törvényes tekintélyét a hatalommali visszaélés által megsérteni nem iszonyodott; — és midőn hallók, hogy ő förgeteg gyanánt más megyéket is meg akar látogatni, s az ország szentséges institutióit mindenütt lábbal tapodni, a fejedelem iránti gyermeki szeretet kötelékeit mindenütt megszakgatni szándékozik: ekkor azonnal az öt évtized előtt lefolyt siralmas események emlékezete ébredt fel bennünk; eszünkbe jutottak ama nagy, bölcs és igazságos fejedelem kisérletei, kit a közjó iránti rohanó buzgalma, s a törvényeinkkel ellenkező tanácsok a törvény által kitűzött korlátokon túlragadtak; úgy látszék, mintha az akkori időket látnók ismét megújúlni. De, oh fájdalom! Azon fejedelem, a mi alkotmányunkat a maga szándokaival ellenkezni látván, inkább a törvényes koronázatot mellőzte, inkább a nyilvános esküttételt tagadta meg; s midőn a rendeleteinek foganatba vételére fegyveres erő alkalmazását véli vala szükségesnek, azt inkább csak felmutatta, mint alkalmazta. És mégis életének végperczeiben meggyőződvén, hogy a magyar nemzet boldogsága egyedűl honi törvényeinek helyes alkalmazásában keresendő, mindent visszavont, ő, ki meg sem jelenik királyaink sorában. De hogy most, egy törvényesen megkoronázott, igazságos fejedelem kormánya alatt törvényeink megsemmisíttessenek; hogy egy király, kit a világ legkegyelmesebbnek magasztal s mi magunk is olylyannak tapasztalánk, erőszakos eszközökhöz nyúljon; hogy ő, kit Európa hitetartónak s a legvallásosabbnak tisztel, esküvel pecsételt koronázati hitlevelét sértse meg, — látjuk ugyan, csodálkozunk felette, de még sem hihetjük. . . .

. . . . „Legkegyelmesebb úr, kétségtelen, hogy újítás veszélyei fenyegetnek; vélemények terjedeznek a trónokra s dynastiákra vészthozók; törekvések merűlnek fel a közbátorság s a béke felforgatására czélzók; maga Felséged trónja aláásatik, s nem alaptalanok aggodalmaink felséges személye és nemzetsége biztosságáért. De az ellenségeket hasztalan keresnők távol országokban: azok belbajaikkal

eléggé elfoglalva, idegen ügyekkel mit sem gondolnak; hasztalan saját honfitársaink közt: ezek békét óhajtanak, s nyilván előadott őszinte kivánataikkal csak a közjóért s nem romlásért sóvárognak. Az ellenségek közelebb vannak Felséged magas személyéhez s tán trónját is környezik.

„Az újítók e gonosz pártja, melyet mi gyűlölünk, minden jogot s méltányt felforgatva, a fejedelem és alattvalók közti kölcsönös bizodalmat gyöngítve, s költött előadásokkal mind a két részt megcsalva, lassan törekszik czélja felé; és csak miután azt megközelítette, s a jogaiktól, vagyonaiktól s biztosságuktól megfosztott békés családokat véginségre juttatta, veti el álczáját, s magát a fejedelmet is vagy a belzavarok örvényébe sodorja, vagy miután az alattvalói szeretet kötelékeit szétszakgatta, korlátlan kényuralomra ingerli.“ ... Elmondván tovább, hogy ily gonosz, ily veszélyes emberek azok, kik a kormány részéről elkövetett törvénytelenségeket tanácsolták s végrehajtották: kérik aztán a királyt, hogy miután azok trón és alkotmány vesztére törő tanácsainak helyt adott, hallgassa meg valahára a hatóságok előterjesztéseit is, melyeket, mint erkölcsi testületeket, sem méltóságok s más kitűntetések igénylete, sem haszonvágy vagy más emberi szenvedélyek el nem tántoríthatnak, s mint a közvélemény tolmácsai, legméltóbbak az igazságos fejedelem figyelmére.

Kérik őt továbbá, távolitsa el magától a rosz tanácsosokat, kik őt, koronázási esküje ellenére, az újonczállítás és adószedés ezen erőszakos eszközlésére reávették, s gyakorolja a nemzettől elődeire ruházott legfőbb hatalmat az 1791-ki 10-dik és 12-dik törvényczikkelyek által kiszabott módon. És ekként végzik a fontos okmányt:

„A mi .... vármegyénket illeti, valamint Felségednek már több izben fölterjesztettük, hogy mi az ország törvényei ellenére semmit sem határozhatunk; tisztikarunk pedig a törvények megtartására esküvel lévén kötelezve, ha esküszegővé válnék, megszűnnék képviselőnk lenni: szintúgy

kénytelenek vagyunk most is kijelenteni, hogy mi épen azért, mivel Felséged hű alattvalói vagyunk és alkotmányunk csorbíttatlan fentartásában a királyi trón biztosságát is szemünk előtt tartjuk, mi az elébbeni alázatos nyilatkozataink mellett állhatatosan megmaradunk s a jóságos istenben és Felséged kegyelmében bízva, magunkat sem a biztosok jogtalan hatalmaskodása, sem némely hatóságok törvénysértő példái által indíttatni nem engedjük, hogy az újonczállítás és adó tárgyait, melyek lényegesen országgyülés elébe tartoznak, azon kivűl foganatba vegyük." Kijelentik aztán, hogy a biztostól, bár ők a mondottak szerint honárulók, a király iránti tekintetből, a személyes tiszteletet nem tagadják meg; de az általa hirdetendő gyülésre nem fognak megjelenni. Végűl tudtára adják ama végzésöket, melynél fogva a tisztviselők hivatalaikról lemondván, a hatóság működését felfüggesztették. — Ugyanazon napon a királynéhoz is hasonló erélyes feliratot intéztek, kérvén őt, lenne közbenjáró a rosz tanácsok által tévútra vezetett fejedelem és a nemzet között.

Miként előre is várható vala, a megye rendei e felirattal a királyi harag egész súlyát magokra vonták. Egy menydörgő s a végső szigor alkalmazásával fenyegető leirat azonnal meghagyta nekik, hogy a tiszti kart haladék nélkül állítsák helyre; a főispáni helytartó pedig utasítást vett, hogy a kir. biztost a rendeletek végrehajtásában lehetőleg gyámolítsa, és a megyei határozatot, hogy még emléke se maradjon fenn, a jegyzőkönyvből azonnal tépje ki; mi aztán meg is történt. A biztos is nem sokára megjelent a megye határain; de miután még előfogatot sem kaphatott, nem lévén tisztviselő, ki azt megrendelje, minden eredmény nélkül kényteleníttetett visszafordúlni. A rendek azonban eszélyesen párosíták össze a hazafiúi erélyt az alattvalói engedelmességgel; s augusztus 11-én kelt feliratukban tudósíták a királyt, „hogy a tisztikar, illető hivatalaiba a legközelebb tartandó tisztújító székig visszalépett ugyan, de

csak azon esküvel is pecsételt feltétel alatt, hogy azt csak addig viselendi, míg valamely törvénytelen biztosság nem jön a megyébe.“ A biztos ezután valóban nem háborgatá többé a megyét; szerepét azonban némileg a főispáni helytartó vette át. November 1-je, a kir. rendelet foganatba vételére kitűzött határnap, közelgvén, az administrator, vett útasítása szerint, intézkedéseket tett az adónak ezüstben szedése iránt. De alighogy arról a rendek értesűltek, october 20-án azonnal közgyülést tartottak, melyen a megyefőnök minden e tárgyra vonatkozó intézkedéseit megsemmisitették s az adószedőket az adónak ezüstbeni behajtásától egyenesen letiltották. A megyefőnök azonban nem késett az udvarhoz megküldeni e gyülés jegyzőkönyvét; minek következtében november 5-ről megint egy újabb udvari rendelet érkezett a megyéhez, melyben „a megyének e csökönös és felette bűnös végzése eltörűltetik és megsemmisíttetik; s az neki szigorúan roszaltatván, kegyelmesen meghagyatik s parancsoltatik: hogy, ha a királyi harag legsúlyosabb következményeit tapasztalni nem akarják, a főispáni helytartónak, midőn az adót illető kir. rendeletek végrehajtásában működendik, semmiféle akadályokat ne merészeljenek tovább elejébe vetni.“

De e törvénysértő parancs ismét a törhetlen hazafias erély hangúlatában találta a rendeket. „Szivünk legnagyobb fájdalmával olvastuk — így szólt erre a rendeknek december 1-jén tartott közgyülésökből kelt válasza — Felségednek az adó ezüstben fizetése iránt nov. 5-ről szóló királyi válaszát. Szomorkodva értettük, hogy a kir. adórendelet országgyülésen kivűli végrehajtása ellen felhozott érveink, bár a hazai törvényekre, az ügynek magának természetére és fiúi tiszteletünkre támaszkodtak, Felséged által kedvetlenűl fogadtattak, sőt makacsságnak bélyegeztettek. Miután tagadhatatlan, hogy az adó ügye egyedűl a törvényalkotó hatalom rendelkezése alá tartozik; hogy továbbá, sem Felséged atyai kedélye, sem a korviszonyok nem oly neműek, mi-

szerint ezen ügynek országgyülési tárgyalását mellőzni kellene; hogy végre mi szintúgy kiváltságos rendi viszonyainknál, mint öröklött polgári kötelességünknél fogva gondoskodni tartozunk, hogy a törvények, melyeken nemcsak a magunk, hanem a legfelsőbb trón biztossága is alapúl, a legpontosabban teljesíttessenek: mily gyönge támaszai lennénk mi Felségednek, ha ily szilárd alapon is ingadoznánk, s kisebb-nagyobb haszon végett, saját meggyőződésünket feladva, önkényleg bánnánk alaptörvényeinkkel . . .“

„Ha szabadságunkban állna a kegyelmes kivánatok elfogadása, Felséged első felszólítására sem tétováznunk vala azokat sükeríteni; és ha ezt tenni vonakodtunk s annyi intésre vártunk volna kötelességünk teljesítésében: akkor bizonyára megérdemelnénk, hogy makacsoknak bélyegeztessünk. De miután mi tetteink irányzójáúl egyedűl a törvényt és benső meggyőződésünket tekintjük; miután Felséged iránt fiúi szeretettel és alattvalói tisztelettel viseltetünk, és gondolni sem birjuk, hogy Felségedet a fiúi kérelmek megsérthetnék, — bár főispáni helytartónk állítja, hogy hozzáérkezett határozott felsőbb parancsok szerint, e tárgyban további felterjesztéseket tenni nem szabad: mi mégis, az előadottakban bízva, ismét egy szívvel lélekkel borúlunk le Felséged trónja előtt, s egész alázatossággal ismételve kijelentjük: hogy mi soha, tehát a jelen esetben sem akartunk s nem is akarunk törvényesen megkoronázott királyunknak, úgy mint azt rólunk állíttatni látjuk, ellentállani; hanem egyedűl a törvénynek — a fejedelem és nép e legszilárdabb támaszának — megtartását kivánván, valamint soha máskor, úgy a jelen esetben sem adhatjuk semmi módon megegyezésünket a törvények megszegésére.“

Hogy az alkotmányosság ezen harczában a kényuralom ellen minden megye oly szilárd kitartást nem tanúsított, mint Bars megye; sőt hogy mióta a biztosok erőszakhoz nyúltak, 1823 folytában még azon megyék közől is több meghajólt a kényszerítésre, melyek egy ideig ellentálltak

vala: annak oka részint abban is keresendő, hogy a megyefőnökök újabb szigorú parancsok következtében, a megyék közt minden összeköttetést meggátoltak; azoknak egymáshoz irt, egyetértést czélzó s kitartásra búzdító leveleit lefoglalták, s ezeket kiadni még akkor is vonakodtak, midőn a hatóság a lefoglalásról magának bizonyosságot szerzett vala. Ez történt egyebek közt Bars megyében is Nógrád megye levelével, melyet a főispáni helytartó, mint maga is megvallá, felsőbb rendelet következtében az udvari kanczelláriához küldött. A hatósági jogok ezen újabb sérelme Bars megyében nem kevésbbé bátor és lelkes védőre talált, mint az ország megsértett alkotmánya. Ugyanazon napon, melyről a fentebb közlött felirat kelt, (1823-ki decz. 1.) a megye rendei e joguk mellett is egy külön erélyes feliratot intéztek a királyhoz. „. . . Ha léteztek is, úgymondanak egyebek közt, a közügyekben oly körülmények, melyek Felségedet törvényeinkkel ellenkező rendeletek kiadására birhatták; . . . és ha mi ősi alkotmányunk fentartása végett . . . kénytelenek voltunk is a legfelsőbb rendeletek végrehajtását, hódoló kegyeletünk daczára is mellőzni: azon meggyőződésünket mindazáltal soha sem vesztettük el, hogy Felséged a mi törvényes lételünket fentartani akarja, s kegyelmessége szerint sem magunkat, annál kevésbbé kérelmeinket nem zárta el felkent személyétől; királyi megerősítését pedig nem fogja kiadni oly rendeletekre, melyek által nemcsak valamely tényleges jog felforgattatik, hanem maga a polgári társaság is legkényesebb pontjában, a magán ügyek biztosságában megsértetik. E meggyőződésünkre támaszkodva . . . ez ügyben is legmagasabb igazságáért és kegyelmességeért esedezünk.“ E tény, mondják tovább, melynél fogva ily, különben szabad és tisztességes tárgyakban irt levelek is elkoboztatnak, sértő magára a Felségre nézve, mert kormányának igazságát kérdésbe vonja; sértő a nemzetre nézve is, mert annak hitét s erkölcsiségét gyanúsítja; sértő a magánosak becsületére nézve, mert ha még

magán ügyben is csak idézet s meghallgatás után lehet elmarasztalni: mennél inkább várhatják, hogy közügyben ily előlegesen senkire se süttessék valamely gonosz tett bélyege. Sérti e tény magát a nyilván jogot is, melyet a mívelt nemzetek közösnek vallanak, mind azon dolgok biztosságát, melyekért az emberek társadalomba álltak, felforgatván. De sérti különösen az 1791-ki 14-dik törvényczikket is, mely a vármegyék törvényes hatóságát épségben tartatni rendeli.

Más megyék ellenzése is erősbödik.

Bars megyének feliratai egyébiránt csak egyes példái annak, mi kisebb-nagyobb szilárdsággal s bátorsággal az ország számos más megyéiben is történt vala. A kormány nagyon csalatkozott számításában, midőn azt hitte hogy, mivel a főispánok és főispáni helytartók eleinte a megyék többségében meghajlást eszközöltek vala ki az adó és újonczszedés iránt kibocsátott rendeletek előtt, kérlelhetlen szigor és erőszak által a többiekben is sikerűlend megtörnie az alkotmányos ellenzéket. Sőt nem sokára nem minden aggodalom nélkül tapasztalá, hogy — miként már Bars megye két utólsó feliratának hangja is elárúlja, — az ellenzék a maga ügye jogosságának és törvényszerűségének érzetéből, nem kevésbbé mint a kormány erőszakos eljárása s újabb jogsértései által magasra nevelt elkeseredésből naponként újabb erélyt merít, nagyobb kiterjedést nyer. Bars, Nógrád, Zemplén s néhány társaik megtörhetetlen kitartása mindenütt lelkesedést ébresztett. Többen még azon hatóságok közől is, melyekben az udvari rendeleteket a megyefőnökök a megnyert s becsődített nyers tömegek támogatása vagy más fondorlataik által, utólagos országgyülési tárgyalás reményében, már elfogadtatták, értesűlvén ama néhány állhatatos megyének példás kitartásáról, megszégyenűlve tekintének a magok erélytelenségére s hanyagságára, melylyel a legfontosabb alkotmányos jogokat oly könnyen engedték megsértetni; s hibájokat azzal ügyekeztek jóvá tenni, hogy magok is a törvény és alkotmány elszánt, bátor védeihez

csatlakoztak. Néhányan az udvari rendeleteknek már megkezdett végrehajtását magok is felfüggeszték, s újabb feliratokkal kezdék szorgalmazni a királyt: szűntetné meg a biztosok által gyakorolt törvénysértő hatalmaskodást azon megyék ellen, melyeknek minden bűne csak abban áll, hogy a törvényt, alkotmányt megsérteni nem akarják.

„Bár mi a királyi kivánatok mind a két tárgyát foganatba venni ügyekeztünk — igy ír fel, példáúl, Pest megye június 10-én (1823-ban) tartott közgyűléséből; — koránt sem ismertük el mindazáltal, hogy országgyűlésen kivűl akár az egyiket akár a másikat (katonát és adót) jogszerűleg lehetett volna tőlünk kivánni; sőt ismételt feliratainkban kijelentettük, hogy mind a két rendelet sérti alkotmányos törvényeinket; és ebbeli óvástételünk mellett, csak határtalan bizodalmunkat akartuk ezen áldozatteljes engedelmességünk által tanúsítani Felséged iránt, jól tudván, hogy oly időket élünk, melyekben a királyoknak szükségök van, hogy népeik hűségének és szeretetének bőségesebb bizonyítványait tapasztalják.

„E súlyos harczunkban a Felséged iránti engedelmesség és a törvényhezi ragaszkodás között, bár mi meghajóltunk, lehetetlen volt mégis el nem keserednünk, hallván, hogy némely hatóságoktól, melyek ezen áldozatot a törvények értelmével lelkiismeretökben megegyeztetni képesek nem voltak, a legerőszakosabb módok által csikartatik ki, mit szabad akaratra kellett volna hagyni.

„Nem akarunk szólani az elkövetett erőszak egyes módjairól, melyek által a nemesek személyének és udvarának biztossága megsértetett; . . . azt mindazáltal nem mellőzhetjük hallgatással, mi az ország rendeinek jogaival ellenkezvén, a fejedelem és alattvalók közti kötelékeket meggyöngíti . . . Mert ha bár e törvénytelen módok által sükeríttetnek is végre a legfelsőbb parancsok; . . . de az alattvalók szívei, mik a királyok fő kincsei, elidegeníttetnek, s a polgári társaság leggyöngédebb kötelékei megtágíttatnak.

Valóban, méltán félünk, hogy e viszonyokból még sokkal gyászosabb következmények fognak származni, ha azon eljárás, mely csak a magyar közügy iránti ellenséges tanácsokból eredhetett, mennél elébb meg nem szűntettetik, s a közelégűletlenség és zavar törvényesen s gyorsan meg nem orvosoltatik.... Kérjük tehát Felségedet, méltóztassék ama, néhány megyébe küldött biztosokat visszahívni és mennél elébb országgyülést hirdetni...."

Pest megye rendei ugyan e napon (június 10.) József főherczeg nádort is közbenjárásra kérték fel az udvarnál, kijelentvén: hogy bár ők, leginkább ő fensége reábeszéléseinek engedve, végrehajtották is az udvar rendeleteit; ama törvénytelen erőszakolást mindazáltal, mely e miatt némely megyéken elkövettetik, szó nélkül nem tűrhetik; kivált miután minden azt látszik mutatni, hogy az alkotmány a magyar ügyek iránt ellenséges indulatú tanácsosok törekvései miatt komolyan veszélyben forog. Hasonló kérelmet, közbenjárása végett, számos más megye is intézett a nádorhoz. A főherczeg, mióta e szomorú viszonyok kifejlődtek, bár egy részről a megyéknek engedelmességet javasolt; más részről, a mennyire csak teheté, eddig is ügyekezett a bécsi kabinetet elfordítani e törvényellenes ösvényről. Ő azonban most nem dicsekedhetett hatékony befolyással az udvarnál; mivel, a reactiónak nem barátja, az udvar kormánypolitikáját nem javalta, az alkotmánysértő, kényuralmi szabályok alkalmazásában meg nem egyezett: Ferencz már évek óta bizalmatlansággal viseltetett iránta. Ezen években nem egyszer lehetett az udvar bizodalmasb köreiben hallani, hogy a főherczeg gúnyosan „Rákóczynak" neveztetett, midőn nádori tisztének épségben tartása s alkotmányos hatáskörének megőrzése végett a törvényekhez ragaszkodott. Közbenjárásától ennélfogva most nem is remélhetett sokat József nádor; nehogy azonban az udvari titkokba be nem avatott nemzet előtt, az udvarral való egyetértés gyanúját vonja magára: kénytelen lőn köz-

A nádori közbenjárás sükeretlensége.

benjárói tisztének, a megyék annyi kérelmei után, megfelelni és személyesen Bécsbe utazni. A mit előre látott, az valóban s pedig a vártnál is nagyobb mértékben teljesedett: nemcsak közbenjárása sikeretlen maradt; hanem Metternich s más német tanácsosok, kiktől a reactio és kényuralom e táborozása eredt, királyi bátyja kedélyét ellene még inkább felingerelték, arról gyanúsítván őt, hogy a megyék nem is mernének a kormánynak oly kitartólag ellenszegűlni, ha kéz alatt általa nem bátoríttatnának. A nádor kegyelemvesztve utasíttatott vissza Budára, s egy ideig az udvar is elzáratott előtte.

Bár azonban bécsi útjának s közbenjárásának czélját a főherczeg-nádor ekként nem érte is el: e fogadtatásának eredményei mindazáltal igen hasznosakká lőnek a magyar nemzet ügyeire. A keserűség és boszúság, melyet ő az elbizakodott német miniszterek ellen szívében Bécsből hazahozott, hatalmas szövetségesévé vált a nemzeti alkotmányos ügynek. Az alkotmánynak, mennyire helyzete kényes viszonyai neki, mint kir. herczegnek s az uralkodó fejedelem testvérének, engedik vala, ő eddig is annál hívebb védője volt; mivel az eldöntő befolyást, melylyel mint az ország első tisztviselőjének s királyi helytartónak a törvények értelmében birnia kellett, csak úgy remélheté tényleg is gyakorolni a kabinet német miniszterei ellenében: ha mind a nádori hatóságra vonatkozó, mind egyéb alkotmányos törvényeink épségben tartatnak fenn. E megaláztatása óta pedig, melyet a törvények buzgó védelme miatt szenvedett, kétszeres erélylyel ügyekezett gátokat vetni a miniszterek alkotmányellenes törekvéseinek: Bécsben mellékes utakon, testvérei s más kegyelt személyek által ellensúlyozva azoknak hatását; az országban lehetőleg megnehezítve, mennyire alattomban teheté, kormányintézkedéseik, terveik sükerét. Más részről, a törvényesen közbenjáró nádor fogadtatásának híre a megyékbe eljutván, az erkölcsi erőt s kitartást az ellenzésben s passiv ellentállásban annál inkább szilárdítá;

mennél inkább meggyőződve lehetének a rendek, hogy a főherczeg ezentúl, hacsak Metternich s más német miniszterek merő végrehajtó eszközévé alacsonyodni nem akar, kénytelen vagy lemondani nádori méltóságáról, vagy szövetséges társukká lenni az alkotmány védelmében, s velök vállat vetve vívni ki annak diadalát.

Ez azonban egyelőre még nagyon kétesnek, s legfölebb csak hosszú küzdelem után látszék sikerűlhetőnek: mert az udvar még koránt sem mutatkozék hajlandónak visszalépni a kényuralom ösvényéről, bár a nemzet menten ingerültebb, passiv ellentállásában mind erélyesebb lett. Sőt úgy látszék, még súlyosbítani akarja szigorát. Miután a kir. biztosok az udvari rendeleteket, hol kelle, katonai karhatalommal is végrehajtották; nehogy az ellenzék az összejövetelekből s ezeken tartott eszmecseréből s eszközlött egyetértésből táplálatot merítsen: a megyei közgyülések tartása, előleges engedelem nélkül, következőleg a megyék egymás közti levelezése is, mely, a közvélemény szilárdításának tekintetében, némileg a censura által lenyűgzött sajtót pótlá, megtiltatott. Sőt különféle, kétes eredetű hírek szárnyalának, hogy az összes alkotmányos igazgatás alakjában is jelentékeny változások fognának tétetni. Megfélemlítési törekvések.

Mennyi volt e hírekben a való, nem vagyunk képesek megmondani; abban mindazáltal kételkedni nem lehet, hogy a kormány el volt légyen tökélve, megtörni az ellenzéket s a jövőre elejét venni hasonló ellentállásnak, minővel jelenleg küzdenie kellett. E végett azoknak, kik az ellenzéket az egyes megyékben vezették vala, példás megbüntetése által, a nemzetet megfélemlíteni, a közvéleményt elnémítani, s miként 1795-ben a demokrata párt kiirtása által sikerűlt vala, csöndet és feltétlen engedelmességet kivánt eszközleni. Szerencsére sem az idők szelleme, sem a nemzet erkölcsi állapota, sem a személyek, kik által e tervét végrehajtani szándékozott, nem voltak hasonlók a múlt koriakhoz; —

s a kényuralom végre is visszalépni kényteleníttetett a jog és törvény erkölcsi hatalma előtt.

Mindenek felett boszantá a kormányt a barsi rendek nem kevésbbé eszélyes, mint erélyes eljárása. A tisztikar ott, mely, mint tudjuk, a május első napjaiban (1823) tartott közgyülésen tömegesen lemondott, utóbb, egy fenyegető leirat következtében, hivatalába visszatért ugyan, de csak azon feltétel alatt, hogy mihelyt kir. biztos jön a megyébe, ismét lemondottnak tekintessék; mert azon percztől fogva megszűnik működni. Törvényszékeket mindazáltal a tiszti kar még ezen feltétel alatt sem akart tartani; mivel tisztújítás már hét év óta nem tartatván, magát csak helyettesítettnek, s e szerint birói működésre többé nem jogosítottnak tekinté. E példa, ha a többi megyék által is követtetik, igen sok bajt okozhat vala a kormánynak: annak ismétlését tehát szigorú büntetések által akarta meggátolni. E végett a királyi ügyigazgató Bécsbe idéztetvén, utasítást vett, hogy azok ellen, kik az udvari rendeletek s a biztosok eljárása ellen merészebben keltek ki, vagy azt engedetlenségök s passiv ellentállások által megnehezítették, hűtlenségi keresetet indítson.

Az ügyigazgató, kit történetesen most is Némethnek neveztek, mint azon elődjét, ki 1795-ben, az ugynevezett „magyar jakobinusok" bűnvádi perében magát oly gyalázatosan viselte, jellemére nézve ettől felette különbözött. Németh János, kitűnő talentumokkal s a hazai törvényekben való nagy jártassággal magában élénk hazafias érzelmeket s megvesztegethetlen és megtörhetlen becsületességet párosított. A kanczellár, Koháry Ferencz herczeg, által felszólíttatván, hogy a kijelölt egyének ellen a törvényszéki idézetet s vádat készítse el: nyílt őszinteséggel kijelenté, hogy a hűtlenségi kereset a jelen esetben törvényre alapítani nem lehet; mert a Corpus Jurisban nem létezik törvény, melyet a törvényekbe ütköző királyi rendeletek el nem fogadói ellen lehetne fordítani; miért ő a vádat fogal-

Németh János.

mazni nem képes. Ha a kereset megindíttatnék is, a vádlottakat nem lehetne elmarasztalni; ha csak a birák hitszegést nem akarnának elkövetni. Miután az udvari rendeletek is, melyek az országot jelenleg tüzbelángba borították, törvényellenesek: ő felsége szintazonképen mint ezeket kibocsátotta, a királyi tábla közbiráira is ráparancsolhat ugyan, hogy oly formán, mint 1795-ben történt, itéletet hozzanak. Ha a birák engedelmeskednek, ám ők lássák, hogyan számolnak lelkiösmeretökkel; ha nem engedelmeskednek, a királyi tekintély szenved csorbulást, biróilag leendvén kimondva e rendeletek törvénytelensége. E véleményt ő aztán irásban is benyújtotta, hozzá függesztvén, hogy miután a király, a magyar törvények szellemében, népének atyja; az atyai hatalomról szóló törvény pedig az atyának jogot ad, gyermekét méltányosan büntetnie: e törvényt ő felsége is gyakorlatba veheti; de ennek végrehajtásában nincs szükség a királyi ügyek igazgatójára.

Almássy Ignácz alkanczellár azonban ismervén Metternich herczeg elhatározott akaratát, a vádiratot egyátaljában feltétetni kivánta. Németh tehát engedelmeskedett; de oly módon, mely őt a további kényszerítéstől, a kijelölt hazafiakat a veszélytől megmentette. A vádiratot ugyanis elkészítvén, annak azon részében, melyben, a törvénykezési formaiság s a perrendtartás szabályai szerint, a vád alapjául szolgáló törvények idéztetni s az előadott tényre alkalmaztatni szoktak, az idézendő törvényczikkelyek helyét üresen hagyta. E miatt kérdőre vonatván, kijelenté: hogy törvényt, mely a fenforgó esetre alkalmazható volna, miként már elébb is nyilatkozott, nem ismer; azt tehát nem idézhetett. A vádiratot, parancsolat szerint, elkészítenie, tiszti kötelességében állott: a hézagot töltenék be azok, kik a pert sürgetik; s így bizonyosan előtte ismeretlen törvényeket is képesek lesznek idézni, melyekre az állitólagos hűtlenségi vétség büntetését alapíthassák. Mondják, a haragra lobbant fejedelem, hivatalnoka e magatartását makacsság-

nak tulajdonítván, első hevében fenyegető szavakra fakadt volna ellene, kit talentumai, egyenessége s hasznos szolgálatai miatt különben maga is személyesen becsült; mire ő rendíthetlen szilárdsággal ilyképen válaszolt volna: „Tudom, hogy Felséged kezében van életem; de hazám joga s királyom becsülete drágább előttem az életnél.“ [1]) De, bármiként folyt is le Németh szembenléte a fejedelemmel, annyi bizonyos: hogy ő további faggatásoktól ment maradt, s haza bocsáttatván, kevés idő múlva a hétszemélyes főtörvényszék közbirájává mozdíttatott elő: azért-e, mivel a fényes polgári erény, a nyiltszívű egyenesség s remegni és eltántorodni a hatalom előtt sem tudó rendíthetlen becsületesség magától a különben természeténél fogva igazságra hajlandó királytól is becsülést vívott ki? — vagy azért, mivel a bécsi kormány készebb volt őt jutalmazni, hogy elmozdíthassa, mintsem tovább is a királyi ügyigazgatóság fontos hivatalában hagyja, melyet vakon hódoló s feltétlen engedelmességű egyéniség kezében szeretett látni? — a fenforgó ügyre nézve egészen közönyös.

A barsi ellenzék vezérei Bécsbe hivatnak.

A bűnvádi keresetet, Németh ügyigazgatónak e minden magasztalásra méltó magaviselete következtében, megindítani nem lehetvén, Ferencz valóban azon tanácsot követte, mely által Németh atyai fenyítést ajánla. A barsi ellenzék vezérei, Ambró, Plathy, az idősb és ifjabb Balogh János, Bencsik, Majthényi, s mások „ad audiendum verbum regium“ Bécsbe idéztettek. A király őket egyenként bocsátván maga elejébe, valamennyiöket keményen megdorgálá. Plathyhoz egyebek közt ilyforma szavakat is intéze: „Olvastam észszel, de epébe mártott tollal készített felirataidat; ifjú életed kezemben van, vigyázz magadra; — annak idején

[1]) Mások szerint a király Némethet e kérdéssel fogadta volna: „Nun, wie steht's, mein lieber Németh?“ Mire midőn ez azt válaszolta, hogy a jelen ügy koránt sem olyféle, mint a múlt század végén lefolyt Martinovics-féle, — Ferencz király e szavakkal vágott volna beszédébe: „Um Gottes Willen, nur kein Blut!“

azonban meg fogok rólad emlékezni." — A szép tollú Plathy a megváltozott körülmények közt aztán a királyi tábla ülnökévé, — utóbb udvari tanácsossá lett a magyar kanczelláriánál.

Az állhatatos hazafiak, a királyi feddés meghallgatása után a kanczellárhoz rendeltettek, hogy véleményt adjanak az iránt: mikép lehetne az ügyet akként elintézni, hogy se a királyi tekintély csorbulást ne szenvedjen, se a megye ezen szabálytalan állapotban tovább ne maradjon? A válasz oly módon hangzék: hogy ha a kormány reájok kir. biztost többé nem küld, készek megyéjökben a hatósági működést egész terjedelmében helyreállítani; s feltéve, hogy ő felsége nem késik kihirdetni az országgyülést, a királyi kivánatokat is lehetőleg sikeríteni: szabad toborzót fognak állítani, s hogy az újonczok kivánt száma e módon kikerüljön, minden ügyekezetöket reáfordítandják; a mennyire, továbbá, a nép szegénysége engedi, az adót sem vonakodnak ezüstben behajtani. A kormány örömest elfogadta az előterjesztett módot, mely által menten növekedő zavarából a rendeletek visszavonása s tekintélyének csorbulása nélkül menekülhetett. Bars megye hazafias szellemű hatósága rövid idő múlva egészen helyre lőn állítva.

A történtekből meggyőződék a bécsi kormány, hogy kisérlete az alkotmányt mellőzni s a törvényhozást udvari parancsok által pótolni, nem sikerülhet. Meggyőződék, hogy a megyékben, melyeket elébb oly szenvtelenségbe merülve, vagy megnyerve s megfélénkítve lenni vélt, még több alkotmányos érzet rejlik, mintsemhogy alkotmányuktól magokat nagyobb zavar, erélyesebb ellentállás nélkül megfosztatni engednék. Látá, hogy ellentállásuk s az erőszak, melyet annak megtörésére fordítani kénytelen, még nagyobb zajt üt, még inkább koczkáztatja a kormánypolitika végdiadalát, mint azt tán maga az országgyülés is tehetné. Tanácsosabbnak látá tehát módosítani az ország irányában eddigelé követett kormányrendszert, mely szenvedőleges, néma enge-

A kormánypolitika módosítása.

delmesség helyett oly ingerültséget és zajt okoz, s meghajólás helyett tűzbe lángba boríthatja az országot.

Már fentebb megjegyzők, hogy Ferenczben az alkotmányosság és népszabadság gyűlölete s azon érdesség mellett, mely benne kivált a franczia forradalom következtében reá nehezült viszontagságok hatása alatt fejlett vala ki, természeténél fogva erős igazságszeretet s egy bizonyos jószivűség is létezett, mely kielégítését abban keresi vala, hogy népei által a gondviseléstől föléjök rendelt atya gyanánt szerettessék; kormánya egy jóakaró, igazságos, patriarchalis kormány szinében tűnjék elő. Az erőszakos eszközöket kormányában, ha néha megkisértette is, ama kedélytulajdonsága mellett nem volt képes következetesen keresztűlvinni, huzamosabb időre foganatban tartani. Ha látá, hogy czélt azokkal rögtön nem ér, s a népben megfélénkűlés helyett ingerűltséget, ellentállást eredményeznek: ő határozta el magát engedékenységre, az elkövetett igazságtalanság helyrehozására.

Így történt az jelenleg is. Hogy azonban az ország-gyülést, a nemzet egyértelmű kivánata szerint, mindjárt akkor midőn a rendszer módositását elhatározta volt, nem hívta egybe, oka leginkább abban rejlik: hogy a foganatba vett szabályok törvénytelenségét s a kormánypolitikának a megyék ellenzésén szenvedett hajótörését, ama szabályok visszavonása által, egyelőre még vonakodott bevallani. Miként általában minden kényuralmi kormánynál, úgy a bécsi kabinetben is uralkodó volt azon előitélet: hogy a kormány gyöngeséget árul el s árnyat von magára, ha a néptől elitélt szabályokat visszavonja s a közvéleménynek, közkivánatnak enged. A fenforgó viszonyok közt is úgy akarta tehát intézni lépteit a bécsi udvar, hogy a királyi tekintélytől ama képzelt megaláztatás elháríttassék. Az adó felemelését az udvar, minthogy avval szemlátomást csak kisérletet akart vala tenni: vajjon sikerülhet-e az alkotmányt teljesen mellőzni? — mindjárt eleinte csak két évre rendelte meg a kiadott nyílt

parancsokban. Ezeket tehát a kitűzött ideig, a rendszermódosítást illető határzata után is, fenn akará tartani. A megyéknek mindazáltal a főispánok útján kéz alatt tudtokra adatott, hogy az országgyülés egybehívása iránt nyilatkozott közkivánat nem fog tovább mellőztetni. A rendszer módosításának s az alkotmányos kormány helyreállításának mintegy zálogául, a kormány Fiumét s Horvátország ama részeit, melyek egykor franczia uralom alá jutottak volt, s melyeket visszaszerzésök után is elmulasztott visszakeblezni s alkotmányos igazgatás alá helyezni, még 1824 folytában visszakapcsolta s bennök a törvényes igazgatást is helyreállította. A megyék, a kormány szándokairól ekként meggyőződvén, szinte nem igen ellenzették tovább, hogy a kormány az adót az országgyülés megnyitásáig, az udvari rendeletek értelmében, ezüstben szedesse.

A következő 1825-ki év első felében mind a rendszerváltoztatásnak, mind annak, hogy az országgyülés a nemzet kivánata szerint valahára egybe fog hívatni, mind több bizonyítványait adta az udvar azon kinevezésekben, melyek által a főispánságokat s a többi főhivatalokat betöltötte. Országbiróvá az elaggott Ürményi József helyébe gr. Brunszvik József főtárnokmester lőn kinevezve, kinek helyét viszont Cziráky Antal gróf foglalta el; viselt királyi biztosi hivatala miatt nem népszerű egyéniség ugyan, de kinek a magyar közjogban és országtani tudományokban nagy jártasságától az udvar hasznos szolgálatokat várt. A kamaraelnökség, Majláth József grófnak a tavasz elején történt halála következtében, ifj. Zichy Károly grófra, a hason nevű államtanácsos s egykori országbiró fiára, ruháztatott. A királyi személynök tisztségét, melyet a rendek táblájánál viselt elnöklet oly nagy fontosságúvá tőn, az ékes szónoklatú Szögyény Zsigmond viselte. Széchen Miklós, Pálffy Fidél grófok, Eötvös Ignácz báró s mások főispánokká neveztettek.

A julius 3-kán, 1825-ben, Bergamoból kelt királyi levelek az országgyülést végre kihirdették, annak helyéül Pozsonyt, megnyitása napjáúl september 11-két tűzvén ki. A veszélyben forgott alkotmányt tehát eleve is megmentettnek lehete már tekinteni; mert annak s vele együtt a nemzetiségnek biztosítása, kifejtése s megszilárdítása ezen országgyülésnek lőn feladatává.

Az országgyülés kihirdetése.

Az országgyüléseknek eddigelé nem volt ugyan anynyi hasznok, mennyit tőlök a nemzet jogosan várhatott volna. A rendek, a nemesség, papság s polgárság, kik azokban részt vettek, inkább csak szükségből, többnyire gondatlanúl jelentek meg, tudván, hogy a törvényhozás még nem részesíti őket valóságosan a kormányban, mely nem felelős és az alkotott törvényeket gyakran megsérti, kijátsza, szellemöket elferdíti. De egy nagy, megbecsülhetetlen erkölcsi hatást mégsem lehet megtagadni e gyülésektől, s azt a történelemnek is kötelessége kellőleg méltánylani. E gyülések, mint alkotmányunk legfelsőbb hatványai, időről időre mind meg annyi élénk tiltakozások valának a politikai szolgaság és kényuralom ellen: minél fogva a nemzeti függetlenség s önálló államélet elnyomása teljesen soha sem sikerülhetett az arra törekvő bécsi kormánynak; időről időre mind meg annyi élénk kikiáltásai s megújításai valának némely nemzeti alkotmányos jogoknak, például: hogy az ország csak maga határozhatja meg az adót, rendelhet újonczszedést; csak maga-intézkedhetik törvényesen maga felett. Hogy e maximák a lefolyt századok viharai közt is mindig épségben maradtak; hogy a szabadság emlékezete s érzéke a nemzetben mindig fentartatott, s a nemzeti jogok, időről időre mintegy felmelegíttetvén, visszaköveteltettek; kivált az országgyüléseknek köszönhetjük. Ezen gyülések léptek fel minduntalan az alkotmány sérelmeivel, s mutatták fel erőteljes felirataikban szintúgy a tévutat, melyen az ország érdekeit vagy félreismerő vagy figyelembe nem vevő kormány haladt, mint ama pontot is, melyen az országnak,

alkotmánya szerint, állani kellene. És, habár ezen országgyülések rendesen nem birtak is egyebet kivívni, mint némi elégtelen pótszereket, palliativákat; ha bár legtöbb esetben kénytelenek voltak is megelégedni a kormány egynémely határozatlan igéretei s biztatásaival; ha bár sajátságos viszonyainkban, melyek köztünk s a monarchia másik felének kormánya közt kifejlődtek, még nem voltak is képesek magoknak oly hatást vívni ki, hogy a kormányhatalomban — mint a képviseleti alkotmányoknál történik, — ténylegesen részt vegyenek, a kormányférfiakat feleletre vonják; sőt a nemesi kiváltságok bálványozásától elfogúlva, még a néposztályokat is elmulasztották egységes nemzetté olvasztani: de mind ezek daczára is, az országgyülés nem szűnt meg lenni rendszeres institutio és, ha csak elvben is, oly kormányszerv, mely a viszonyok változtával, miként 1848-ban valóban meg is történt, tényleges részesévé válhatott a kormányhatalomnak. Országgyülések nélkül, megyei szerkezetünk mellett, holt állam lett volna hazánk, melynek egyes részeiben létezett volna ugyan némi élet; mely azonban egyedűl a helyi viszonyok szűk keretébe szorítva, semmi elhatározó befolyást nem gyakorolhatott volna az ország magasabb érdekeire: életet, elevenséget csak az országgyülés, mely a széthuzó megyéket egyesíté, hozhatott az államba.

De lássuk már mik voltak ezekre nézve az 1825-ki országgyülés vívmányai.

MÁSODIK KÖNYV.

AZ ALKOTMÁNY HELYREÁLLÍTÁSA. A REFORM-MOZGALMAK KEZDETE.

ELSŐ FEJEZET.

Az 1825/7-ki országgyülés.

A julius 3-án, 1825-ben, Bergamoból kelt királyi levél, mely az országgyülést kihirdeti, világos bizonyítványa volt annak, hogy az udvar Magyarországra nézve megváltoztatta kormánypolitikáját: hogy felhagyott azon szándokkal, mely szerint az alkotmányt leglényegesebb pontjaiban mellőzni, a nemzeti jogokat eltörűlni, az országot, a német-szláv örökös tartományok módjára, kényuralmi elvek szerint kormányozni, az igazgatás szerveit s módszerét ugyanezen elvek szerint lassanként átmódosítani akarta; — bizonyítványa volt annak, hogy kész az alkotmányt bevallani, sarkalatos elveiben fentartani, a törvények jelentékenyebb sérelmeit megszűntetni, s jövendő kormányzatának alkotmányossága s törvényszerűsége tekintetében némi biztosításokat nyújtani; szóval, a nemzet főbb kivánatait egynémiben teljesíteni.

Tájékozás a kormány irányára s a nemzet hangulatára nézve.

És ennél fogva az országgyülést egybehívó kir. levél a nemzetre hasonló benyomást tett ahhoz, melyet 1790-ben II. Józsefnek, újításait eltörlő, január 28-kai rendelete okozott. Most, mint akkor, bár a kormány czéljai, eszközei igen különbözők voltak, az alkotmány, a nemzeti jogok forognak vala veszélyben. Most, mint akkor, a vis inertiae, a megyei hatóságok passiv ellentállása, mely csak nyers erőnek, szuronyok alkalmazásának engedett, győzte le a kény-

1825. uralom hatalmát, hiúsította meg annak czélzatait. A julius 3-kai, szintúgy mint a január 28-kai rendelet az önálló nemzetiség és alkotmányosság diadalát hirdette, a Lajthán innen és túl létező különféleséget megszűntetni s egységes kormányzatba olvasztani törekvő absolutismus fölött. S ezért mint 1790-ben, úgy most is élénk örömzaj töltötte be az országot; s az örömzajba nem kevésbé élénk gáncsok és magasztalások hangjai vegyűltek: gáncsok a megtört kényuralom legtevékenyebb eszközei, a volt királyi biztosok ellen, kiket a hevesebb vérűek hazaárulóknak gyaláztak; magasztalások ellenben az alkotmány elszánt harczosaira nézve, kiknek neveit dicsőítve hordá száján a közvélemény. A kormány visszalépte még a félénkebb, óvatosabb jelleműeket is felbátorította; az ellenzéki párt rögtön oly nagy számra s erőre növekedett hogy, mondhatni, az egész nemzetet magába foglalta. Minthogy a nemzeti alkotmányos jogok diadala ünnepeltetett; ezekhez pedig a nemesi kiváltságok tekintetéből, kisebb nagyobb mértékben az egész nemesség ragaszkodott: azon igen kevesek kivételével, kik elébb a kormány kényuralmának eszközei gyanánt szolgáltak, az egész fő-, közép- s al-nemesség beléhangzott a közöröm zajába. Sőt még a nem-nemes osztályok is, melyek csak az alkotmányos törvényhozás működéséből remélhetnek vala természetszerű nemzeti kifejlést, az alkotmányosság diadalához kapcsolták a magok reményeit, szintúgy a polgári jogosúltság megnyerése, mint általában a jóllétbeni gyarapodás tekintetében.

Azonban, ki a külszínnel meg nem elégedve, a dolgok lényegébe tekintett, a körülményeket még koránt sem láthatá oly rózsás színben, hogy, a minden esetre jogosúlt öröm mellett, némi aggodalmakra is ne talált volna okot. A bécsi kormány felhagyott ugyan a magyar alkotmány erőszakos elnyomasának szándokával; de nem mondott le a kényuralom elveiről s eszközeiről. Ama fentebb ábrázolt reactionárius államtan s önkényes igazgatási rendszer, melyet

Metternich kitartó ügyekezetének az egész európai száraz földön sikerült uralkodóvá tennie, épen ez időben ülte legteljesebb diadalát. S ezt fentartani, minden részleteiben kifejteni s megszilárdítani, soha sem volt erősebben eltökélve a bécsi udvar, mint jelenleg: midőn a spanyol forradalom is teljesen elnyomatott; midőn Orosz- és Poroszország, szintúgy mint a kisebb német államok, e kormánypolitikát szinte egész terjedelmében elfogadták s foganatba tették; midőn a déli német államok alkotmányos mozgalmait mindinkább sikerült háttérbe szorítani s a német szövetségi okmányt, ha nem is betűjében, de alkalmazásában egészen a legitimitás és reactio kormánypolitikája szerint átmódosítani. Többféle rendeletek, melyek a lombard-velenczei királyságban s a német-szláv örökös tartományokban a külföldtől való szellemi elzárás, a censura kezelése, a rendőri s bureaukratiai igazgatás körűl ép ez időtájban, ezen s a múlt év folytában, bocsáttattak ki, e fölött legkisebb kétséget sem hagytak fenn. Így, példáúl, 1824-ben cseréltetett fel az 1805 óta gyakorlatban lévő tanúlmányi rendszer egy újabbal, mely a réginél sokkal szűkkeblűbb vala, a szabadságot a köznevelésben s oktatásban sokkal inkább összeszorítá. Ez időtájban fejté ki Torresani és Pachta a lombard-velenczei királyságban legmagasabb tökélyére a titkos rendőrséget úgy, hogy az, legalább a kormányra nézve, mindent pótolna az államban, mit másutt a nyilvános közvélemény, a szabad szó és sajtó szokott eszközleni. Ekkor mondá Metternich ama nevezetes szavakat: hogy „a magas (értsd: titkos) rendőrség a politikával jelenleg oly szoros kapcsolatban áll, hogy eme fölött még uralkodik is némi tekintetben.“ 1825.

Míg pedig e rendszer a monarchia összes kormányában fentartatott, a magyar közügyekben történt fordulat sem jelenthetett egyebet mint: hogy a kormány ezentúl nem fog ugyan adót s újonczokat törvénytelen úton, puszta udvari parancsok által szedetni az országban; hanem, midőn

1825. ezekre szüksége van, időnkint országgyülést hirdetend; hogy e gyüléseken nem fognak ugyan hiányzani az alkotmány fentartását, sérelmeinek orvoslatát bizonyító igéretek; de az összes igazgatás szelleme, ezen középponti kormányrendszer mellett aligha lehetend alkotmányosabb; a nemzet szellemi s anyagi érdekeinek kifejtésére aligha nyiland több és czélszerűbb mód, mint eddigelé.

És bár, a felsőbb államtani s nemzetgazdászati ismeretek nagy hiánya miatt, igen kevesen találtathattak is a nemzet kebelében, kikben az ilyféle aggodalmak teljes öntudatra jutottak; kevesen, kik ama dermesztő rendszert, melyet a kormány az új eszméktől s forradalmaktól való félelmében uralomra emelt, mélyebben felfogták; s egyszersmind világosan felismerték volna mind azt is, mire a nemzetnek, alkotmányossága megszilárdítására, szellemi s anyagi kifejlésére szüksége van. De mind e mellett is, a százados tapasztalatok által megérlelt politikai tapintat fejlettebb s élesebb volt már a nemzetben, mintsemhogy a közügyekben történt fordulat hirére könnyelmű gondatlansággal engedte volna át magát az öröm éldeletének, s már mindent megnyerve hitt volna avval, hogy az országgyülés valahára kihirdettetett. Sőt, miként 1790-ben is történt, az ellenzék, a maga diadala által is bátorítva, még csak ezután fejlett ki, mind számára mind belső hatályára nézve, azon fokig, melyen azt a kormány nem aggodalom nélkül látta az országgyülésen. Ekkor fejlett ki s hajtott gyökereket ama sérelmi politika is, mely aztán nemcsak az országgyülésnek, hanem több éveken át a nemzet összes magatartásának s eljárásának is irányt adott.

Követválasztó s utasító megyei gyülések.

Ezen alkotmányos ellenzéki szellemet élénken tükrözik vissza ama gyülések, melyek a megyékben az országgyülésre küldendő követek utasítása s megválasztása végett tartattak. Követekké a megyék többségében a legszabadabb elvű ellenzékiek, jobbára azok választattak meg, kik magokat a kényuralom lefolyt harczában leginkább kitűntették.

Némely megyék, megemlékezvén, mennyi fondorlattal sőt erőszakolással ügyekeztek a főispánok 1812 előtt intézni a választásokat, hogy azok az udvar érdekei szerint sikerüljenek: a megyefőnökök minden megkisérthető mesterkedéseit megelőzve, kiáltották ki követeikké kedveltebb egyéneiket. Így történt egyebek közt Nagy Pállal Soprony megyében. Mint tudjuk, 1811-ben, Eszterházy herczeg, a megye főispánja, egyenes utasítást vett vala a kormánytól, hogy Nagy Pál követté választatását minden áron akadályozza meg; minek következtében a lánglelkű, nagy hatású szónok akkoron nem is volt jelen az országgyülésen. Most ilyféle utasítás nem érkezett ugyan a főispánhoz; a megye rendei mindazáltal minden hasonló befolyást eleve meghiúsítandók, mihelyt az országgyülést egybehívó kir. rendelet kihirdetése végett tartott gyülés megnyittatott, mielőtt maga e rendelet felolvastatott volna, egy szívvel lélekkel követükké kiáltották ki kedvencz szónokukat. Feltünő vala, minek eddigelé kevés példája volt országgyüléseinken, hogy több megyében főnemesek is megválasztatták magokat követekké; kiknek különben a felső táblánál is volt volna ülésök. Ilyenek valának gróf Dessewffy József, kit Szabolcs, báró Prényi Zsigmond kit Bereg, Prényi Gábor kit Ugocsa, és gróf Andrássy György, kit Gömör választa meg követévé. Ebben nem jó jelt látott a kormány magára nézve: nem mintha személyiségök adott volna aggodalomra okot, mert, kivéve a már többször is követséget viselt s az irodalom mezején is régebben működő Dessewffyt, a többiek, most lépvén fel először, még ismeretlenek voltak; hanem nevök s azon körülmény birt jelentékeny súlylyal, hogy èleve is kétségtelen vala, hogy az ellenzék soraiban foglalandanak helyet. 1825.

A követutasítások általában a sérelmi politika kifejezései lőnek országszerte. „Orvosoltatni kell az elmúlt évek alatt szenvedett sérelmeket; körül kell bástyázni az alkotmányt a múltakhoz hasonló minden kényuralmi megtáma-

1825. dások ellen.“ Ez volt a nemzet közönséges kiáltása a Kárpátoktól az Ádriáig, a Morva folyamtól az Aldunáig. Ennek változatai, részletezései voltak a megyegyüléseken tartott szónoklatok. E szerint készültek, főbb pontjaikban majdnem egyhangúlag, a megyéktől követeik elejébe szabott utasítások. Reformot, haladást még alig pendített meg egynémiben egykét megye. Legfölebb azon akadályok elmozdításának indítványozását és sürgetését kötötték a megyék követeik szívére, melyek által az osztrák érdekeket védő vámrendszer az ipart, kereskedelmet nálunk lenyűgözte, az országot a német-szláv örökös tartományokra nézve gyarmati viszonyokba sülyesztette. Ez azonban szinte a sérelmek lajstromába tartozott. A szellemi érdekek felszabadítása, egy czélszerűbb közoktatási rendszer megalapítása, a bár törvénytelen könyvvizsgálat, censura megszűntetése, s a sajtó szabályozása tán egyetlen megye által sem említtetett a követi utasításban. A kormány gondoskodása következtében értelmileg oly mélyen sülyedt már az ország, oly kevéssé ismerte a tudományok és ismeretek Európaszerte mind fénylőbb világát, hogy nem is látszék érezni a maga hátramaradását. A szellemi érdekek közől egyedűl a nemzeti nyelv divatának terjesztése, a nemzetiség szilárdítása volt azon tárgy, mit a legtöbb megye sürgettetni kivánt az országgyülésen. Annál nagyobb gondot fordítottak a megyék rendei azon egyes eszközök kijelölésére, melyeknek törvénybe igtatása által az alkotmányt és nemzetiséget örökre megmenthessék s biztosíthassák hasonló megtámadásoktól, minők azt II. József óta már másod izben súlyos veszélylyel fenyegették [1]).

---

[1]) Ime, például, Nógrád megye utasításának fő pontja: „A katonai állításnak s a közadó fölemelésének egyedül az országgyülésen való megtörténhetéséről szóló törvények világosak, és minden kétségen kivűl valók lévén, követ uraknak szorosan meghagyatik: hogy valamint ezen tárgyakról szóló, úgy semmi egyéb sarkalatos constitutionalis törvényeknek semminémű változtatásába, az 1741-dik esztendei 8-dik t.-cz. világos értelme szerint, teljességgel ne ereszkedjenek, és ha bármely ilyes változtatás

Az udvar eleve is tudhatá, hogy az országgyülésen élénk, zajos ellenzékkel leend dolga; tudhatá, hogy egy hosszú, keserű panaszárt kellend hallania törvénysértései

1825.

Az udvar magatartása.

czélba vétetnék, arról a n. megye rendeit, veendő új utasítás végett, azonnal tudósítsák; egyébiránt pedig a mostani felette nagy és úgyis be nem szedhető hátramaradásoknak és restantiáknak megsemmisítését, s ennek következtében a portáknak megigazítását kivánván, a n. megye rendei a megyében történt szomorú esetekből, — a midőn t. i. a katonaállítás s a közadónak conv. pénzben való megvétele az országgyülésen kivül kir. Commissáriusok, és katonaság által erőszakkal eszközöltetett, a vármegye háza fegyveres kézzel elfoglaltatott, a tisztikar őrizet alá tétetett, és a gyülések eltiltása mellett a protocollumok és jegyzőkönyvek megsemmisíttettek, a n. megyének hiteles pecsétje erőszakkal elfoglaltatott, egyes személyek a kir. Commissáriusok által rendkivül meghiteltettek, és így a vérek és atyafiak is, egymás ellen való bizodalmatlanságba és gyűlölségbe helyheztettek; — mindezekből vett mély fájdalmokat el nem titkolhatván, azokat ő fölsége atyai színe előtt leborúlva és a legmélyebb jobbágyi tisztelettel, oly alázatos kérelemmel kinyilatkoztatni bátorkodnak, hogy a midőn egy részről a törvények szentségének fentartását szivökön viselik; más részről meggyőződve lévén arról, hogy a királyi szék dísze és dicsősége a haza alkotmányával elválhatatlanúl egybe legyen kötve: semmitől inkább nem irtózhatnak, mint hogy feddhetetlen hívségök, legmélyebb jobbágyi tiszteletök, és ő fölsége szentséges személye iránt viseltető határ nélkül való ragaszkodások valaha ismét, avagy csak távolról is kétségbe vétethetnének. — Ugyanazért az országgyülésnek, a melyen t. i. az ő fölsége előadásai s az ország kérelmei és kivánságai időről időre előterjesztethessenek, minden harmadik esztendőben, vagy ha a szükség úgy kivánja, még előbb is leendő tartását; — a helytartótanácsnak törvényes tehetségébe való helyeztetését; — a dicasteriumoknak, magános különös votumok elmellőzésével, és az ország nagyjainak leendő kihallgattatását; — a titkos praesidialisoknak és patentálisoknak megszüntetését, — és ezeknek nemcsak az itélőszékek, hanem a jurisdictiók által is rendelendő el nem fogadhatását; a feladók és vádlók ellen hozott 1805-ik évi V. t.-cz. szoros megtartását, és azoknak a kik a törvényes úton kivül megbüntettettek, attól való fölmentésöket, s ezentúl mindenkor csak a törvény útján való megbüntetéseket; a megyék között való levelezésbeli szabad értekezésnek, melynek eltiltásából legközelebb is a megyék között való különböző értelmek következtek, — megengedtetését; — és szóval mind azon közfalnak, a mely eddig a nemzet szavának a kir. székhez és a legkegyelmesebb fejedelemnek atyai szinéhez való juthatását gátolható, megszüntetését, jobbágyi alázatossággal kérik, és követ urak az ország rendei előtt sürgetni fogják."

1825. miatt; mert hiszen a titkos rendőrségnek mindenfelé elhelyezett számos ügynökei által bőséges tudósításokat vett az országban uralkodó hangulatról. De minthogy a felzajlott szenvedélyeket lecsillapítani, a nemzetet kiengesztelni, annak bizodalmát visszanyerni kivánja vala: bölcsen arra határozta magát, hogy akadálytalanúl kizajlani hagyja az indulatokat, szabad folyást enged a panaszárnak, s engedékenység által fegyverzi le az ellenzéket. Ugyanezen czélból lehetőleg ünnepélyessé is akarta tenni az országgyülést. Régibb s újabb példák tanúságaiból jól tudta az udvar, hogy a koronázatoknak mindig nagy hatása van a nemzet jó kedvének megnyerésére. Ez által már nem egy ízben sikerült mellőzni az indulatok kitörését, lecsillapítani a felingerült kedélyeket: nemcsak mivel a fényűzésben gyönyörködő magyar jellem ilyféle ünnepélyeknél bőséges kielégítést találhat; hanem, s talán még inkább azért, mivel az ősi alkotmányához, törvényeihez, institutióihoz oly hévvel ragaszkodó, természeténél fogva mélyen monarchikus érzelmű, s ép ezért koronája iránt is a kegyelet gyöngéd érzelmeivel viseltető magyar ember minden koronázatban hódolatot lát a fejedelem részéről ezen ősi institutiók iránt s úgy tekinti azt, mint elismerését s biztosítását a maga nemzeti jogainak. Ferencz tehát e kedvnyerő eszközt is megragadta, s a maga negyedik hitvesének, Karolina Auguszta császárnénak, magyar királynévá koronáztatását is az országgyülés tárgyává tűzte ki.

A királyi előadások. A trónbeszéd. Ugyanezen engesztelő szellemben készűltek a királyi előadások is, melyek a rendek tanácskozásainak tárgyaiúl szolgálnának. Megemlékezvén ugyanis Ferencz, mennyiszer s mily hévvel sürgette a nemzet, a század első tizedében lefolyt országgyülésein, az 1791-ki országgyülésből kiküldött bizottmányok rendszeres reformmunkálatainak fölvételét: a nemzeti kivánatnak vélt eleget tenni, midőn, a királyné megkoronáztatása mellett, e reformmunkálatok átnézetét s meghányását tűzte ki a gyülés teendőiűl. Ezen kivűl még csak egy tárgy, a magánosak pénzviszonyainak

a papirpénz kétszeres értékleszállítása után oly szükségessé vált s már az 1812-ki országgyülésen is oly heves vitákat szűlt, de törvénynyé akkor nem válhatott szabályozása, vétetett fel a királyi előadásokba. 1825.

De egyébiránt sem mulasztott el az udvar semmit, mi által a kiengesztelődést siettetni, az országgyülés egyes, befolyásosabb tagjait megnyerni remélheté. És míg ebben ügynökei kéz alatt buzgóan munkálkodának, maga Ferencz is mind az üdvezlő fogadtatás, mind az országgyülés ünnepélyes megnyitásakor szívetnyerő atyai nyájasságot s jóakaratot tanusított a rendek iránt. A gyülés megnyitása a királyi előadások átnyujtásával september 15-kén ment végbe, mely alkalommal Ferencz trónbeszédében egyebek közt ekként szólott:

„Semmi egyebet nem kivánunk tőletek az önboldogságtok gyarapítását czélzó buzgalomnál. Tőletek, honatyák, várjuk tehát azt is, hogy bölcseségtek annak elérésére a legalkalmasb eszközöket fogja előadni; melyektől aztán nem is maradand el a süker és a mi legbensőbb királyi megelégedésünk, ha ti, egyedűl a közjó iránti buzgalomtól lelkesedve, a haza állandó boldogságának előmozdítására, s az utódok hálás emlékezetének kiérdemlésére, tennen törekvéseiteket a mieinkhez kapcsoljátok.

„Ezen üdves törekvéseknek most különösen kedvez a tartós béke biztos reménye; s e felett azok buzgó folytatását még egy más indok is javasolja: halad korunk s a halandók évei isten kezében vannak; bensőleg kivánjuk pedig megérhetni s éldelhetni azon lelki örömet, hogy mind a ti boldogságtoknak a gondos intézkedésekből származandó gyarapodását, s mind azt is elégűlten szemlélhessük, hogy az ország alkotmánya a törvények bölcsesége által mindinkább és inkább körűlbástyázva s megszilárdúlva szálljon át felséges utódainkra s a magyarokra, kiket mi szeretett fiaink gyanánt tekintünk.“

Válaszfelirat. 1825. A trónbeszéd, melyben ekként a király maga is az alkotmány védőinek sorába lép, s óhajtását fejezi ki, hogy azt megerősödve láthassa hátralévő életében, igen kedvező hatást gyakorolt az ország összes rendeire. Félig nyert csata volt ez a kormányra nézve; kivált miután József főherczeg nádor, kinek népszerűségét a múlt években a nemzet sérelmeinek teljes méltánylása s fájlalása, most pedig az országgyülésnek részben neki, az ő sükeres működéseinek tulajdonított kihirdetése folyton nevelt vala, — a királyi előadások felolvasása után elmondott beszédében nyomatékosan buzdítá a rendeket, hogy megkezdendő tanácskozásaikban egyedűl a trón erejének s a közjónak, miket egymástól elválasztani nem lehet, gyarapítását tartsák szemeik előtt; viseltessenek bizodalommal a király iránt, ki őket a bizalom nyilvánításában megelőzte: a kölcsönös bizodalom egyességet szűlend a trón és nemzet közt, melynek nyomában a haza boldogsága fog felvirúlni.

Pár nap múlva hálafelirat küldetett a királyhoz, mely a nyájas trónbeszédre udvarias választ foglalt magában. Kijelenték a rendek: hogy fájdalom fogta el keblöket, midőn ő felsége hanyatló koráról tőn említést; hogy pedig ő felsége még a maga életében megszilárdítva óhajtja látni az alkotmányt, s e végett azokat, mik az ország javát s gyarapodását illetik, még ezen országgyülés folytában elvégeztetni s törvénynyé szentesíttetni kivánja, buzgó hálával fogadják. Magok sem óhajtanak semmit forróbban, mint hogy ő felségének e kivánata teljes sükert nyerjen. E végett nem múlasztandják el annak idején szorgalmasan tárgyalni a kir. előadásokat; mindenek előtt azonban az alkotmányt szükség helyreállítani: miért is előlegesen a sérelmeket határozták tanácskozásuk tárgyaivá tenni, bizton remélve, hogy ő felsége azokat, a trónbeszédben kifejezett atyai indulata szerint, orvosolni fogja.

A királyné koronázási ünnepélye, mely sept. 25-kén nagy fénynyel ment végbe, miként arra az udvar eleve is

számított, igen alkalmas eszközűl szolgála a kölcsönös bizodalom megszilárdítására. Miután az ország rendei hódolatukat az új királynénak a szokásos ajándokkal, mely ezen alkalommal huszonöt ezer darab körmöczi aranyra határoztatott, bemutatták: Ferencz pár nap múlva (sept. 28-kán) a hálafeliratra válaszolva, egy igen kegyelmes leiratot küldött le az ország rendeihez. Intvén őket, kezdjék meg mennél elébb a kir. előadások tárgyalását, egyszersmind felszólítást intéze hozzájok, hogy miután őket atyai indulatáról a trónbeszédben már biztosította s újonnan is biztosítja: őszinte s határtalan fiúi bizodalommal öntsék ki atyai kebelébe mind azt, mi szívökön fekszik, s mi az ország javának s boldogságának előmozdítására szolgálhat. 1825.

E kegyelmes kir. nyilatkozatnak az volt ugyan fő czélja, hogy a rendek, általa megnyeretve reábirassanak, miszerint minden más előtt a kir. előadásokon kezdjék meg munkájokat; a rendek mindazáltal, bár kedvesen fogadták is a trón bizodalmának e nyilatkozatát, úgy valának meggyőződve, s úgy kivánta utasítások is, hogy mielőtt egyéb tárgyalásokba ereszkednének, az alkotmánynak a múlt évek törvénytelenségei által ejtett sérveit szorgalmazzák orvosoltatni; csak az alkotmány helyreállítása által nyerhetvén vissza azon lelki nyugalmat, mely üdves törvények alkotására szükséges. Elébbi határozatuk szerint tehát, october első napjaiban, azonnal meg is kezdték a sérelmek tárgyalását.

E tárgyalások képezték aztán a próbakövet, mely a pártok állását s tömbezését s a vélemények árnyalatát, szintúgy mint a törvényhozó kar tagjainak egyéni minőségét kimutatta.

A pártok s azok irányai.

Midőn ezen országgyülés megnyittatott, s annak folyama alatt még sokáig nem létezett nálunk a két nagy történelmi, conservativ és ellenzéki párt, melyek a XIX-dik században valamennyi alkotmányos ország történelmében előfordúlnak; azoknak alapjai mindazáltal ezen országgyülésen vettettek

1825. meg; eredetök első szálai ezen országgyülés vitatkozásaiból s fejleményeiből fonódtak.

Az ország rendeit, miként elébb a megyék, úgy most az ország gyülésén is sokáig oly annyira elfoglalták az absolut és német Ausztriától fenyegetett alkotmányosság s nemzetiség megszilárdításának kérdései, hogy tulajdonképeni európai politikáról még sem a felső sem az alsó táblánál nem vala szó. Itt is amott is merő sérelmi, s ha úgy nevezni lehet, házi politika foglata el a zöld asztalt. A nemzetnek legfőbb, majdnem egyedűli törekvése s czélja volt: a megsértett, meggyöngített alkotmányt helyreállítani, s mint az akkoron divatos kifejezés hangzék, hasonló sérelmek ellen „körűlsánczolni“. E sérelmi politikánál fogva visszaszerezni kivántak a rendek minden jogot, az alkotmányosságnak minden ősi institutióját. Miként II. József halála után, úgy most is, nem elégedett meg a nemzet avval, hogy csak az újabb törvénysértések szűntettessenek meg; sem nem volt hajlandó engedékenyen tűrni, bár talán czélszerűek s hasznosak voltak is, a törvényhozáson kivűl, kényuralmilag kibocsátott szabályokat: eltörűltetni, a régi állapotba visszahelyeztetni követelt mindent, mi törvénytelen, ha jobb is a réginél, hogy azt törvényesen szabályozza. Felkutatták a legrégiebb sérelmeket, hevesen megvitatták s orvoslat végett fölterjeszteni kivánták az absolut szellemű bécsi kormánynak az ország jogai, függetlensége rovására bármi régen tett foglalásait: az alkotmányos jogokat elidősűlhetleneknek kiáltotta ki a nemzet.

E sérelmi politika oly annyira elfoglalta a kedélyeket, oly uralkodóvá lett az országgyülés majdnem egész folytában, hogy a haladási kérdéseknek alig engedett tért. A rendek nagy többségének még csak vágya, hajlama sem volt a reformokra, bár mily elutasíthatlanúl látszának is követelni azokat az elavúlt állapotok s az előhaladott kor igényei; mi nagy részben a harmincz év óta oly következetesen folytatott ellenforradalmi kormánypolitikának vala

sajnálatos gyümölcse. Ezen, a külföldtől elszigetelő, benn minden szellemi mozgalmat s gondolatsurlódást gátoló rendszer hatása alatt fölnevekedett nemzedék a reformokat, melyekre szüksége vala, hogy minden oldalú pangásából kiemelkedhessék, hiányait pótolhassa, az országot a míveltebb európai államok sorába emelhesse, jóformán nem is ösmerte. A kiváltságokon felülemelkedett valódi szabadság és alkotmányos kormányzat eszméinek világtörténelmi fejleményei, melyek, például Németországban, a wartburgi ünnepen, a porosz alkotmányharczban s még inkább az irodalomban, — a francziáknál a democrat irányú baloldal parlamenti harczaiban, a titkos társulatokban s a minduntalan megújuló fölkelési kisérletekben, — az angoloknál az emancipatiobill iránt folytatott heves izgatásokban, a reform türelmetlen sürgetéseiben stb. oly hangosan nyilatkoznak vala, nálunk még alig, vagy csak oly igen kevesektől ismertettek, hogy az okszerű alkotmányos reformokról tiszta fogalmakat hiába kerestél volna a törvényhozó kar többségében. 1825.

Ezen erkölcsi viszonyok közt európai értelmű szabadelvű, vagy épen radical párt nálunk még nem létezhetett; de nem létezett a tulajdonképeni conservatív párt sem. S ezen elnevezések a jelen országgyülés folyamában csakugyan még nem is divatoztak. Választóvonalt a pártok közt nem a haladási vagy helyben maradási elv, hanem a rendi alkotmány, nemesi kiváltság s nemzeti függetlenség iránt tanusított kisebb-nagyobb ragaszkodás, lelkesedés képezett. Ezért csak az „ellenzéki“ és „udvari“ pártelnevezések valának divatban. Az ellenzéki név nem ritkán fölcseréltetett a „szabadelvű, liberalis“ nevezettel, de csak sajátlan s nem európai értelemben: az ellenzéki párt védte ugyan az alkotmányos jogokat a kormány ellenében; de e mellett, a többi néposztályokkal szemben, a nemesi kiváltságokhoz is makacson ragaszkodott; s úgy ezek, mint az ősi alkotmány tekintetében még conservativebb volt az udvari pártnál; mely épen azért neveztetett így el, mivel az udvar kényuralmi

1825. czélzatai iránt engedékenyebb volt. Fejlesztésről, reformokról, haladásról az ellenzéki párt most annyira sem gondolkodott, mint az 1790-ben úgynevezett „patrioták“.

Mi a két táblát külön illeti: a felső tábla, melyet a püspökök, zászlós urak, főispánok és a született főrendűek képeztek, kevesek kivételével, egészen az udvari párthoz tartozott. E kevesek közt a vezéri szerepet, miként a század első tizedében lefolyt országgyülések alatt, úgy most is gróf Illésházy, Trencsén és Liptó megyék örökös főispánja, nagy nevű nemzetségének utólsó férfi ivadéka, játszá; a kir. fő étekfogó zászlósi méltósága, melyre az országgyülés első napjaiban emeltetett, nem volt képes megingatni alkotmányos érzelmeit s elvonni őt a nemzeti jogok védelmétől, melyre, bár mindig a mérséklet korlátai közt, de komoly méltósággal emelte fel tekintélyes szavát. A többi, jobbára az ifjabb nemzedékhez tartozó főrendű ellenzékiek közt leginkább kitűnt a tudományos míveltségű báró Mednyánszky Alajos, gr. Zichy Károly, a cziferi stb. E tábla tanácskozási nyelve kivétel nélkül a latin volt; mert, fájdalom, elnémetesedett főnemeseink közt a nemzeti nyelvet kevesen birták eléggé.

Az alsó táblánál az udvari pártot, az elnök s királyi személynök vezérlete alatt, a királyi tábla tagjai, a káptalanok s kir. városok követei képviselték, kikhez a megyék követei közől igen kevesen csatlakoztak. A nagy többség s ennek valamennyi kitűnöbb tagjai, az országgyülés első felében — mert utóbb elpártolások is történtek — itt az ellenzéki pártot alkotta. A követek mintegy harmad része oly egyénekből álla, kik a múlt országgyüléseken is szerepeltek; de ezeknek egykori tekintélyes vezére, Vay József, már nem volt életben. Helyét a vezéri szerepben tulajdonkép senki sem töltötte be; nem mintha köztök oly kiváló tekintélylyel s tulajdonokkal, minők egy vezérben megkivántatnak, felruházott egyéniség nem találtatott volna; hanem inkább azért, mivel az ellenzék tulajdonképeni, fegyel-

mezett pártot, mint a későbbi országgyüléseken, még nem 1825.
képezett. A szőnyegre hozott kérdések különfélesége szerint tehát majd egyik majd másik kitűnőbb egyéniség lőn vezérszónokká. E jelesebbek közé soroztattak Nagy Pál, id. Balogh János, gr. Dessewffy József, Deák Antal, b. Prényi Zsiga, Borsiczky, Bernáth Zsiga, Ragályi Tamás, Pázmándy Dénes, Somsich Pongrácz, Takács, Niczky, Vay Ábrahám, Szegedy Ferencz, Vitéz, Máriássy; Bartal György a legkitűnőbb jogtudós hírében álla; a jegyzők közt Plathy, barsi követ, volt a legszebb tollú. A kormánypárti követek közt, kiket a „notarialis liga" gyűjtő név alá sorozott az országgyülési közönség, legtöbbször Bezerédy György, a „zápor beszédű" Császár Sándor, Nyéky Mihály vitte a szót; a tanácskozásokban pedig Torkos Mihály szava volt a legnyomatékosabb. A városi követek közől a soproni Wagner, ki nevét utóbb Vághyra változtatta, tűnt ki leginkább széles ismeretei és szónoki tehetsége által.

Egyébiránt ezen országgyülésen még nem is igen mutatkozott annak szüksége, hogy az ellenzék forma szerint, határozott programmal alakúljon meg s egy vezér által fegyelmeztessék. A nagy többséget még különben is eléggé összetartá az alkotmány és nemzetiség kiállott veszedelmének emlékezete s a szenvedett sérelmeknek folyton sajgó érzete. Programmra sem volt másra szükség, mint a mit a nemzet köz kivánat gyanánt hangoztatott s minden megyei követ utasításában hozott magával, a szónokok pedig e szavakkal szoktak volt kifejezni: mindenekelőtt a sérelmeket kell megszűntetni, az alkotmányt helyreállítani s erősebben körűlsánczolni. E követelés oly erős, oly átalános vala, hogy az összes törvényhozó karban nem találtatott, ki annak ellentmondani merészelt volna; s még a legbuzgóbb udvari pártú tag is legfölebb a tárgyalási sorozatra nézve nyilvánította a többségétől különböző véleményét, a kir. előadások tárgyalásával kivánván megkezdeni a munkálatot. Ily egyező

1825. lévén a rendi tábla tagjainak értelme: nem csoda, ha az egész országgyülési tanácskozásokon e sérelmi politika huzódott keresztűl; s a rendi alkotmány tatarozásán és szilárdításán kivűl legfölebb még a nemzetiség s ennek leglényegesb hordozója, a nemzeti nyelv kifejtése, erősbítése volt a törekvések fő, mondhatni, egyetlen czélja.

Széchenyi István. Csak egy férfiút találunk annyi közt ez országgyülésen, ki keble rejtekében már most is valami szebb és jobb után sóvárog vala a nagy részben csak egy osztály kiváltságait biztosító, a nemzet nagy tömegére ki nem terjedő, s azért felette hiányos, elavúlt rendi alkotmány megszilárdításánál; ki egy kifejlett nemzetiség, széles alapokra fektetett s nem egyedűl a törvény betűi, hanem szabadelvű új institutiók által biztosított s életvalóságra emelt igazi alkotmányos szabadság, egy egészen újjá alakúlt, az ipar, kereskedelem, tudomány és míveltség minden ágaiban előrehaladott, az európai civilisatio minden élveivel kinálkozó, de mind e mellett is sajátképen magyar nemzeti és társadalmi élet tündérképei közt merészelt csapongani vágyaival; egy férfiú, ki hatalmas szelleme, átható értelme, éles itélete, saját nemzetét minden áldozatra kész szeretettel átfogó kedélye által, nem sokára vezércsillagává lőn a nemzetnek az átalakúlás nehéz ösvényén; ki, a nemzet összes történetét tekintve is, oly óriási alakként emelkedik ki újjászületési küzdelmeink közt, hogy őt még későbbi szenvedélyes vetélytársa sem kételkedék „a legnagyobb magyarnak“ nevezni. Kell-e mondanom, hogy gróf Széchenyi Istvánt értem, ki még mint huszár kapitány jelent meg ez országgyülésen a felső táblánál.

De legyen elég e nagy embernek itt csak nevét említeni; jellemzését alább kisérlendjük meg ábrázolni; törekvéseinek, nagyszerű nyilvános pályájának elbeszélése pedig különben is nagyobb részét foglalja el a következő évtizedek történelmének. Ő, nagyszerű czéljai tekintetében, még egészen egyedűl, párt nélkül állott az országgyülés kezde-

tén. A házában is csak kevesen, talán egyedűl báró Wesselényi Miklós volt az, kivel ő terveit, czéljait némi részben közölte, ki nemes buzgalmában osztozott. Wesselényi, ki nem sokára szinte csatányos szerepet vala játszandó történelmünkben, még 1823-ban ismerkedett meg az ezredével Debreczenben fekvő, gazdag, fényes tulajdonai által kitűnő kapitánynyal; kivel csakhamar szoros barátságot, a hazafiúi szent czélra szövetséget kötvén, egy ideig együtt s komolyabban űzte tanulmányait s utazta be bővebb tapasztalatok s ismeretek gyűjtése végett a mívelt Európát. Wesselényi azonban, még csak Erdélyben lévén birtokos, nem volt tagja ezen országgyülésen a törvényhozó testületnek. Széchenyi, ki lépteit eleitől fogva száraz számítás, mélyen átgondolt terv szerint szokta volt intézni, mihelyt magát a törvényalkotó kar tagjai közt egy kissé tájékozta, azonnal meggyőződhetett, hogy reá nézve még nem jött el az alkalmas idő: a sérelmi politika által sokkal inkább elfoglalva láthatá a kedélyeket, az ősi alkotmány fentartásának s „körülsánczolásának" munkája által sokkal inkább háttérbe szorítva tapasztalhatott minden más irányt, mintsem hogy új eszméinek bármily csekély sükert is remélhetett volna, a még teljesen készületlen téren. Inkább csak a régi alkotmányosságot megóvni s biztosítani törekvő ellenzéki párthoz csatlakozott tehát maga is, mintsem hogy saját irányát s eszméit, elhamarkodott nyilvánítás által a bizonyos hajótörés veszélyének tegye ki. Egyébiránt még az ellenzéki párt élénk, nem ritkán keserű vitáiban sem vőn részt nyilvánosan; s mint alább említendjük, csak egy ízben, akkor is nem a felső, hanem az alsó ház kerületi ülésében, mondott néhány szót, mely egy nagyszerű hazafiúi tetté vált. Az országgyülés teremein kivűl azonban már ekkor megkezdé reformátori működését, vagy inkább előkészíté annak terét s eszközeit. Mindjárt az országgyülés kezdetén egy klubbot alkotott, melynek czélja volt gondolatcserét, eszmesurlódást idézni elő, tért nyitni, hol a haza állapota,

1825. közdolgai, a társadalmi úton teendő reformok, javítások a magán társalgás igénytelen modorában megvitattassanak, s mi ez úton eszközölhető, alkotandó egyesületek által életbe is léptettessék. A gondolatcsere, vitatkozás, eszmesurlódás ilyféle terére annál nagyobb vala szüksége az országgyülési közönségnek; s mint alább elbeszélők leszünk, annál üdvösebb is lőn annak hatása jövendő átalakulásunkra: mivel a kormány még mindig oly szigorúan s aggodalmasan kezeltette a censurát, hogy a sajtóban nemcsak közállapotaink, vagy bármi egyes javítási s haladási kérdés megvitatása tilos volt, hanem még az országgyülési tanácskozások közlése sem engedtetett meg; s e miatt még hírlap sem létezett Pozsonyban, mely közlönye lenne a tárgyalásoknak s a közvéleménynek. A kormánynyal ebben maga a rendek többsége is egy értelemben volt, szükségtelennek tartván s nem is óhajtván, hogy vitatkozásaik a hazábanköztudomásra jussanak, s elégelvén azt, hogy küldőiket, az illető megyék közönségét, időről időre önmagok tudósítsák a szőnyegre került kérdések mibenlétéről.

A sérelmek tárgyalása.

E kérdések elsejét, mint már fentebb is említők, az alkotmány s nemzeti jogok sérelmei képezték. A franczia háború idejében tartott országgyüléseken, melyeket az udvar egyedül hadi segély megszavaztatása végett hívott egybe, felette nagy gondja volt a kormánynak arra, hogy a rendek mindenek előtt a kir. előadásokat vegyék tárgyalás alá; minek következtében aztán nem egyszer történt, hogy ezek elvégeztetvén, az országgyülés, a nemzet kivánatainak teljesítése előtt bezáratott. Most ilyesmitől alig lehetett ugyan tartani, miután a kir. előadások nem voltak ellentétben a nemzeti kivánatokkal. De a rendek, mindamellett is előlegesen akarták most tárgyalni a nemzeti kivánatokat; mert a sérelmek orvoslása még a koronától indítványozott reformoknál is inkább szívökön feküdt. A király, engesztelni ügyekezvén, ezt most nemcsak nem ellenzé, sőt némileg maga idézte volt elő sept. 28-kai leirata által, melyben,

mint említők, a rendeket felhívja: egész nyíltsággal öntenék ki mind azt atyai kebelébe, mit a fiúi bizodalom és őszinteség javasol. 1825.

A királyné koronázata után ennél fogva haladék nélkül az ország sérelmei vétettek tárgyalásba, s fölöttök aztán majdnem egy egész hónapig folytak a mindig heves, nem ritkán a szenvedély kitöréseiben csaknem fenyegető viták, mielőtt a sérelmek tárgyában az első felirat felküldetett. A német tanácsosok ellen, kik az ország ügyeibe jogtalanúl avatkozva, a fejedelmet az adó s újonczok tárgyában ama kényuralmi rendeletek kibocsátására ösztönözték, keserű kikelések hallattak. Még haragosabban s kiméletlenebbűl gáncsoltatának azon magyar tisztviselők, kik ama törvénysértések végrehajtására segédkezet nyújtottak. Zala követei, Deák Antal és Szegedy Ferencz, megneveztetni s vád alá fogatni indítványozták mind azon „hazaárulókat", kik a fejedelmet tévútra vezették. Még keményebben sujtotta őket lángszónoklatával Nagy Pál, ki, midőn a nemzet s közvélemény birószéke elébe idézte a törvénysértőket, nem annyira vádolta, mint elitélte azokat. Nagy nyíltsággal s bátorsággal megvitattaték s gáncsoltaték az egész kormánypolitika, mely által a kabinet örökké ellenséges indulatot árúl el az annyi királyi esküvel pecsételt alkotmányos törvények ellen. Megróvatott a hálátlanság, melylyel a nemzetnek a háború idejében tett annyi súlyos áldozatai a béke helyreállta után a legdrágább nemzeti kincsek megtámadásával viszonoztattak. A követek legtöbbjei az által vélték legjobban megfelelni honfitársaik bizodalmának, melynél fogva képviselőkké választattak, ha mennél keserűbb igazságokat, mennél nagyobb nyíltsággal s bátorsággal mondanak a kormány embereinek. Nem elégedtek meg avval, hogy egyszer mondassék ki a gáncs a középponti kormány s az elkárhoztatás annak eszközei, a volt kir. biztosok ellen; hazafiúi buzgalmában mindenki panaszt emelt, mindenki szavakba akarta önteni a nemzeti fájdalom s aggodalom

1825. érzelmeit. A szó tettnek tartatott; s mindenki tényleg hozzájárúlni kivánt a megsértett nemzeti jogok megbosszúlásához s jövendő biztosításához.

Az első sérelmi felirat.

Az előleges sérelmek, kivált Nagy Pál vezérlete alatt, összeállíttatván, az első sérelmi felirat, a főrendekkel a szerkezet iránt váltott több rendű üzenet után, october 22-én végre felküldetett a királyhoz. Tartalma a nagy fontosságú, terjedelmes feliratnak következő. Az ország rendei, a király sept. 28-kai leirata által is felhívatva, mindenek előtt azokat terjesztik fel, mik az alkotmány megszilárdítását tárgyazzák. Kijelentik ennél fogva, hogy mély fájdalom verte le a nemzetet, midőn daczára annak, hogy a háborúk idejében hűségét nagy áldozatokkal tanúsította, a felavatási hitlevél s az 1791-ki törvények ellenére, az alkotmányon és sarkalatos nemzeti jogokon oly sebek ejtettek, hogy általok a törvények támaszától megfosztatván, már nemzeti lételének veszedelmétől kellett rettegnie. S nevezetesen:

Az 1791-ki 10-ik törvény ellenére, az ország sok ügyekre nézve a német-szláv örökös tartományok módja szerint pátensek által kezdett kormányoztatni.

Az 1791-ki 12-dik törvény sérelmével, több ízben udvari nyíltlevelek küldettek az országra. Számos ügyben, melyekre nézve az intézkedés joga egyedűl a törvényhozást illeti, országgyülésen kivűl, önkényes rendeletek bocsáttattak ki s katonai karhatalommal hajtattak végre. Subsidiumok, segélyezések, mik a nemzet szabad akaratától függnek, országgyülésen kivűl parancsolólag vettettek ki a megyékre. A kényszerített újonczszedés és a felemelt adó behajtása végett, a feliratok ellenére, kir. biztosok küldettek a megyékre; kik fegyveres erővel jelenvén meg, a megyeházakat ostromállapotba helyezték, a tisztviselőket elzárták, tőlök törvénytelen esküt, sérelmes reversalisokat erőszakoltak ki; a tanácskozás szabadságát elfojtották, a levéltárakat megsértették, a jegyzőkönyveket, melyekben a szenvedett törvénytelenségek s a megyéknek azok elleni határ-

zatai s tiltakozásai irattak le, megcsonkították, a tisztviselők 1825.
előtt, katonai erő közbejöttével, elszakgatták vagy elvitték, a pecséteket lefoglalták; a megyei gyülések, elnöki rendeletek által, tizenöt hónapig felfüggesztettek; a megyék feliratai s egymás közti levelezései elsikkasztattak, vagy hűtlenségi megróvatás fenyegetése által elnyomattak. Sőt fenyegetések hallattak, hogy az alkotmány egészen eltörűltetik. A végrehajtó hatalom a maga törvényes korlátait mind ezekben áthágta, az alkotmány sarkelveit megrendítette.

Az 1791-ki 13-dik törvény ellenére, az országgyülés kihirdetése tizenhárom évig elmulasztatott; s a 14-dik törvény sérelmére, a kir. helytartótanács teljes mellőztével az országra erőszakolt igazgatási rendszer a bizodalmat a trón és nemzet közt megrendítette.

A kiküldött kir. biztosságok az 1791-ki 18-dik törvény ellenére, névtelen vádak után is indúlván, a személy és becsület biztosságát veszélyeztették, hivatalától számos jó hazafit megfosztottak, jogaik gyakorlatában megakadályoztak.

Nagy sérelmére vált végre az alkotmánynak az, hogy a kormány több ízben oly módon nyilatkozott: hogy az országgyülés megtartásának idejét nem a törvény, hanem a körűlmények határozzák meg; hogy a rendek feliratai, melyek által a törvény megtartását sürgették, figyelembe nem vehetők; hogy az egyszer kibocsátott, bár törvénytelen parancsokat visszavonni nem lehet. Mind ez, ha nem orvosoltatik, az alkotmányt tényleg megsemmisíti.

Meg vannak győződve, hogy ezek nem a királytól, hanem a századok óta folytatott kényuralmi rendszerből eredtek; s reménylik, hogy ő felsége nemcsak teljesen meg fogja szűntetni e sérelmeket, hanem azoknak ismétlése ellen is biztosítandja az országot. Kivánják tehát, hogy a megsértett törvények újra sanctionáltassanak. Az adónak ezüst pénzben behajtása, az újonczok kényszerített szedése, a megyékre küldött biztosságok, addig is, míg ezeket tüzetesen tárgyalandják, haladék nélkül megszűntettessenek. A

1825. megkárosítottak kártalaníttassanak, az alaptalan vádak következtében kegyvesztettek a királyi kegyelembe visszafogadtassanak.

Különösen és mindenek előtt biztosíttatni kivánják magokat a következők iránt:

Az országgyülés ezentúl minden három évben múlhatatlanúl hirdettessék ki; kezdetének idejét a király a megelőző országgyülésen eleve határozza meg.

A végrehajtó hatalom a maga törvényes korlátai közt maradjon; minden tisztviselő, a király iránti hűségre mondatni szokott eskü mellett, a törvények s alkotmány megtartására is tegye le a hitet.

A helytartótanács, törvényes hatóságát visszanyervén, e hit kötelezése alatt, minden törvénysértő rendelet ellen tegyen felterjesztést, a rendelet végrehajtását felfüggesztvén. Ha akár a helytartótanács, akár más egyes hivatalnok törvénytelen parancsokat javasolna kibocsátani, vagy azokat végrehajtaná: az ország rendei által meghatározandó bűnvádi kereset szerint, a hétszemélyes főtörvényszék elébe idéztessék s itéltessék meg.

A megyék egymás közti levelezései semmi módon és semmi ürügy alatt ne gátoltassanak.

Kivánják végűl, hogy míg a kir. előadások értelmében az országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatai felett tanácskozandanak, az előadottakra ő felsége kegyes választ adjon.

A király válasza. Oly vérmes reményeket nem ápolának ugyan az ország rendei, hogy a király e feliratra, mely tiszteletteljes hangja mellett is a fölség személye iránt, oly leplezetlenűl elejébe terjesztette a múlt évek alatt elkövetett törvénytelenségeket, egyenes bűnvallást tegyen; miután azonban az udvar engesztelő törekvése iránt senki sem kételkedett: mindenki azt várta, hogy a király némi mentségek mellett az idézett törvények érvényét elismerve, élégtételt adand a nemzetnek. E köz várakozásnak azonban nem felelt meg

egészen a király válasza. A november 9-én kelt leiratban 1825.
kedvetlenségét fejezi ki ő felsége a felett, hogy a rendek a kir. előadások tárgyalását mindeddig elhalasztották. E szemrehányások után, a történtek mentegetése mellett, tesz ugyan némi töredelmes vallomásokat is a nemzetnek; de egyszersmind olyakat is állít, miket az alkotmányos elvekkel nem lehet megegyeztetni. Az előleges sérelmeket illetőleg, „fájdalommal látja ugyan, miképen sok felmelegíttetik, miket inkább feledni illett volna“; megragadja azonban az alkalmat elmondani, mi adott azokra okot. Tudja ő felsége, mivel tartozik az általa önként s esküvel is megerősített alkotmánynak; de ismeri kötelességét is, mely szerint a közjót fentartania s minden körűlmények közt eszközlenie kell. E szerint midőn egy részről az újítani vágyók, vakmerő szándékkal, eleink minden institutióit felforgatni törekedtek, rendkivűli eszközökhöz kellett vala nyúlnia; kivált miután az országgyülés egybehívására sem idő nem volt, sem a körűlmények nem kedveztek. Csak ő felsége, a kormány élén állva, láthatá a veszélyeket egész rettentő nagyságukban; csak ő választhatta meg ennél fogva az alkalmas eszközöket, melyek által Magyarországot is megmentse: mi végre sikerűlt is neki. Megismeri ő felsége népeinek e veszedelmes időkben bebizonyított szeretetét: fájt tehát neki, hogy némely megyék azt, mit a király iránti bizodalom s a hon iránti hűség javasolt, megtenni s megadni nem akarták; feliratai s jegyzőkönyveikben pedig olyanokra vetemedtek, mik a királyi méltóságot sértik, és zavar, rendetlenség eláradása nélkül nem tűrhetők. E miatt kellemetlen eszközökhöz is kénytelen volt nyúlni. Ő felsége egyébiránt, ki meghallgatja ugyan a maga tanácsosait, de csak azt határozza, mit lelkiösmerete sugall; s ki olyasmit soha nem enged meg, mi az ország jogait sérti, azokat, kik parancsait teljesítették, mindig védelmezendi. A karok és rendek kérelmére mindazáltal azokat, kik hevöktől elragadtatva, a korlátokat áthágták, királyi kegyelmébe készségesen vissza-

1825. fogadja. Jelenti továbbá, hogy a külügyek jelen békés viszonyaiban az újonczok további szedetését felfüggesztette; az adót azonban, mint már több év óta tette, ezután is változhatlanúl ezüstben kénytelen behajtatni; sőt az 1802-ki adópótlék iránt is, — mit harmadéve elengedett volt, még e gyülésen elvárja a rendek felterjesztését.

‚Egyébiránt, — ily értelemben folytatja tovább a leirat — megismeri ő felsége, hogy a törvény szerint országgyülést minden harmadik évben köteles kihirdetni. Ebben eddig csak a rendkivűli körűlmények akadályozták; igéri azonban, hogy ezentúl annál pontosabb leend az ország rendeinek egybehivásában, mivel a közügyek számos hiányainak pótlását az ország java igen sürgetőleg követeli. Szavát adja ennél fogva hogy, ha e gyülés folytában mind azt elvégezni nem lehetne, mi a kir. előadások szerint tárgyalandó: a jövő három év eltelte előtt is hirdetend újabb országgyülést. —A királyi helytartótanács hatáskörét az 1791-ki 14-ik t.-cz. eléggé meghatározta: erre tehát, valamint a hivatalnokok esküjéről szóló ugyanazon évi 18-dik t.-cz. tágítására sem lát szükséget. — A megyék levelezéseit illetőleg, ahhoz tartja magát, mit 1792-ben és 1812-ben kijelentett. A feliratokra pedig méltányos figyelemmel leend, meg lévén győződve, hogy a trón és az ország boldogsága a törvényeken alapszik, s a király vagy az ország jogai sérelmével, a századok folytában kifejlett s megerősödött nemzeti alkotmány is veszélyeztetik. — Ezeket azon hozzáadással tudatja a karokkal s rendekkel, hogy a jelen országgyülés a maga czélját, az alkotmánynak újabb törvények általi megszilárdítását, csak úgy fogja elérhetni; s ő felségének a nemzet javára czélzó szándékai is csak úgy nyerhetnek valósúlást: ha a tárgyalásban minden viszály mellőztetvén, a végzendők egyességben s mennél elébb elvégeztetnek.‘

A karok és rendek elégületlensége.

E királyi leirat azonban, nemcsak hogy ki nem elégítette a rendeket; hanem nagy aggodalmat s ennek követ-

keztében nem csekélyebb ingerültséget is támasztott bennök: oly elveket láttak abban, melyek a királyi hatalmat, a nemzeti jogok rövidségére, a törvények szellemének sérelmére, a kiszabott korlátokon túlterjesztik. A kerűleti ülésekben e miatt oly heves viták keletkeztek, hogy a nádor már attól kezdett tartani, nehogy a nemzetnek a trón iránt visszatérni kezdő bizodalma ismét megingattassék. Ezt tehát még idején meggátlandó, a rendeket egy magán tanácskozmányra hívta meg magához. És midőn itt mindnyájan s egy értelemmel azon óhajtásukat fejezték ki, hogy az ő közbenjárása által egy új királyi leirat volna kieszközlendő, melyben az elébbinek az ország jogaira nézve sérelmes elvei és kifejezései módosíttassanak, a közbenjárást örömmel elvállalta. 1825.

És nem is maradt ezúttal sükeretlen a nádori közbenjárás. Az új leirat, mely nov. 28-kán érkezett le Pozsonyba, egyike újabbkori történelmünk legfontosabb okmányainak, fényes diadala a veszélyben forgott alkotmányosságnak. Kijelenti ebben a király, hogy fájdalmasan esett ugyan neki, hogy elébbi leiratának némely kifejezéseit a rendek balra magyarázták; de kész most azokat felvilágosítani, mert el van tökélve, orvosolni minden kisebb s nagyobb sérelmeket. Hogy tanúságát adja, mily nagyra becsűli a rendek bizodalmát a nádorban s ennek törvényes közbenjárását: annál kevésbbé vonakodik megnyugtatni a rendeket, mennél távolabb volt tőle a szándok, elébbi leiratában azon elmúlt eseményeket, melyek a karok és rendek october 22-ki feliratára okot szolgáltattak, s melyek „atyai szívének szintúgy kellemetlenek“, a jövendőre például felhozni; vagy a múlt körűlmények egyedűl történelmi elbeszélése által magának új jogot szerezni; vagy végre a rendkivűli események ürügye alatt a pénz s terménybeli subsidiumok és az újonczszedés tárgyait az országgyűlés egyedűl törvényes köréből elvonni; hova azokat az 1791-ki 19-dik törvény szerint tartozóknak önként elismerni. — Ez-

A nov. 28-kai újabb leirat.

1825. után egyenként felvévén az elébbi leirat némely pontjait, melyek aggodalmat ébresztettek volt, megnyugtatja a rendeket, hogy a királyi helytartótanácsot törvényes hatóságában fentartani, annak feliratait méltóképen figyelembe venni, elhatározott akarata; eleve is megegyezését adja, hogy a megyék egymásközti levelezésének szabadsága új törvénynyel biztosíttassék; az országgyülésekre vonatkozólag pedig megengedi, hogy a jövő gyülés egybehivásának idejét illető kivánataikat a folyamatban lévőnek végén felterjeszthessék.

A két tábla közti viszony. E királyi leirat valahára minden aggodalmat megszűntetett s teljesen megnyugtatta a rendeket az alkotmány épsége, az igazgatás törvényszerűsége iránt a jövőben. A köz öröm zajosan tört ki a rendek kebeléből, s lelkesedések hálakifejezésekben nyilatkozott a király iránt. Néhányak indítványára azonnal végzéssé is lőn, hogy ő felségéhez hálafelirat küldessék, melyhez mindjárt a királyi resolutióban foglalt tárgyakról alkotandó törvényjavaslatok is hozzákapcsoltassanak. E felirat s törvényjavaslatok iránt majdnem egyértelmű volt a rendek véleménye, s táblájoknál csak a királyi curia s a papság részéről tétettek némely ellenvetések; a két tábla közt azonban miattok felette heves viták támadtak, melyeken, mivel a két tábla egymás közti viszonyára nézve nagy fontosságot nyertek, hiba volna átsíklanunk.

Már a felirat szerkezete miatt is több rendű üzenetet váltott egymással a két tábla; mire kivált az szolgált okúl, hogy a főrendek nagyon is csatányosan ki akarták emelni a királyi „kegyelmet", melyből ama leirat folyt; míg a rendek nagy többsége úgy vélekedett, hogy itt nem annyira kegyelemről, mint „igazságszolgáltatásról s elégtételről" lehet szó.

Még inkább ellenkezett pedig egymással a két tábla véleménye a felküldendő törvényjavaslatok körűl. A nehézség különösen két tárgyra vonatkozott: az adó és az országgyülés kihirdetését illető kérdésekre. Az adó tekintetében

a rendek már eleve is meg akarták említeni, hogy azon adó- 1825.
rész, melyet a kormány a múlt években az országgyülésileg meghatározott adón felűl szedett, s mely mintegy hat millió váltó forintot tőn, a következő három évi adóba beszámítandó lészen. Az országgyülést illetőleg pedig, oly törvényt kivántak alkotni a rendek, mely szerint a király köteles legyen, a következő országgyülés határnapját mindig a folyó országgyülésen kitűzni. A főrendek mind a két törvényjavaslatot ellenzvén, hosszú, heves viták fejlettek ki a két tábla között. Az egyiktől, mely az országgyülésekre vonatkozott, számos üzenetek váltása után végre elálltak ugyan a rendek; de a törvénytelenűl szedett adók beszámításáról, utasításaik is így kivánván, egyátaljában meg akarták alkotni a törvényt, s már ezúttal felküldeni annak javaslatát; miért a főrendek azon módosítását is visszavetették, hogy e tárgy most csak a feliratban említtessék meg oly módon, hogy az ország rendei fentartják magoknak a jogot ez iránt törvényt alkotni, midőn az adó tüzetes tárgyalása kerülend a szőnyegre. A főrendek ezután azon elvet állították fel: hogy törvényjavaslatok általában csak oly tárgyakban küldessenek fel a trón elébe, melyekre nézve mind a két tábla megegyezett; kijelentvén egyszersmind, hogy ők az adóbeszámítás törvényjavaslatához nem járúlhatnak. A főrendek ezen eljárása azonban heves ingerűltséget támasztott a rendek között. Számosan ezek közől akként nyilatkoztak, hogy miután ők az összes nemességnek, sőt, a megyei hatóságot tekintve, az egész népnek képviselői: a törvényalkotásban több súlylyal birnak, mint a csak a magok nevében jelenlevő s egyedűl a nagy birtokot képviselő főrendek. Mivé törpűlne a nemzet kezdeményezési joga, ha a rendek csak azt juttathatnák a trón elébe, mit a főrendeknek átbocsátani tetszik! A főrendek veto-jogát tehát, mit magoknak igényelnek, de mi csak a királyt illeti meg, elismerni nem fogják soha és semmiben, annál kevésbbé pedig az adó tárgyában. A hosszú viták után oly végzést

1826. alkotott a rendek háza, hogy a hálafelirat csak magában, minden törvényjavaslat hozzákapcsolása nélkül, küldessék fel a királyhoz; de egyszersmind kéressék meg ő felsége, hogy az adóbeszámítás előleges elfogadása iránt resolutiót adjon. Ha a főrendek ebben is ellenkeznek, az alsó-ház, az 1542-ki 36-dik és 1550-ki 64-dik törvény értelmében, a főrendek házának mellőztével terjeszsze fel e fontos ügyet a királyhoz. A törvényhozó kar ilyetén meghasonlását azonban a rendek közől többen igen veszélyesnek láták a jelen körűlmények között a nemzet ügyeire; s minthogy diadalt a rendek még a vitatárgyban sem remélhetének, mely a kormány részéről, mint eleve is láthaták, határozott ellenzésre találand: a fenyegető záradékot tehát kihagyatni kivánták az üzenetből. A többség aztán, kivált az elhalt Szögyény Zsigmond helyébe az év végén királyi személynökké kinevezett Majláth György buzgó működései következtében, nem is vonakodott elfogadni az indítványt, nem alap nélkül remélvén, hogy a főrendek, ezen viták után, magok is óvakodni fognak a két tábla közti viszonyt elmérgesíteni. A szakadásnak ekként csakugyan eleje vétetett: azontúl a főrendek sem ellenzették, hogy a felirat 1826-ki január 20-kán végre a rendek nagy többségének akarata szerint küldessék fel a királyhoz.

Hálafelirat. Az ország rendei ebben a kir. leiratnak ama szavait emelik ki különösen s hálálják meg a királynak, melyekben ő felsége kijelentette, hogy a múlt események az ő atyai szivének is kellemetlenek voltak, s az alkotmányt ezentúl sértetlenűl fentartandja. Kérik őt, hogy e biztosítások törvénybe is igtattassanak. Fájdalommal említik azonban, hogy az adó kérdésében kérelmök még nem teljesíttetett; újra szorgalmazzák tehát a király megegyeztét, hogy a törvényhozás meghatározásán felül szedett adók a jövőben beszámíttassanak. A jövő országgyülés egybehivásának idejét szinte törvénybe kivánják igtattatni. S végre, igérvén, hogy miután az akadályok el vannak hárítva, az országos

reformmunkálatokat, a kir. előadások értelmében, haladék nélkül tárgyalásba veszik: kérik egyszersmind a király megegyeztét, hogy az alkotandó törvények ne csak latin, hanem magyar nyelven is szerkesztessenek, s a hasáblag megirandó mindkét szövegre adassék ki a szentesítés. — Rövidség s nagyobb összefüggés végett, jegyezzük meg mindjárt itt, hogy a királynak e feliratra april 9-kén (1826.) kelt válasza, ha mindenben nem is, a főbb pontokra nézve kielégítette az ország rendeit. Megegyezését adja a király, hogy a kormány alkotmányosságára vonatkozó 1791-ki 10-dik, 12-dik és 19-dik t.-czikkek fölött új törvény alkottassék. Megismeri, hogy az adó meghatározására csak az országgyülésnek van joga. De a múlt években szedett adó többletének beszámítását a jövő három év adójába, bár mennyire óhajtaná is azt az alattvalók terheit lehetőleg könnyíteni kivánó atyai indulata, a kincstár körűlményei nem engedik. Az országgyülésnek minden három évben egybehivásáról szóló törvényt nem ellenzi megalkottatni; de hogy a következő diétának határnapja is mindenkor a megelőző gyülésen tüzessék ki, sem szükségesnek, sem hasznosnak nem látja. Megegyezik végre abban is, hogy a megyék egymás közti levelezésének joga törvény által biztosíttassék. 1826.

Olynemű volt még akkoron országgyüléseink tárgyalásainak modora, hogy az olvasó aligha találna benne elegendő érdeket, ha őt idő- és tárgyalási rendben akarnók keresztűlvezetni e hosszú, egészen az 1827-ki auguszt. 18-káig kinyújtott országgyülés folyamán. A tanácskozások menetét igen lassúvá s nehézkessé tette azon alkudozási modor, mely, a szőnyegre hozott tárgyakat illetőleg, egy részről a két tábla, más részről a törvényhozó kar s a kormány összehangzásának s megegyezésének kieszközlésére nézve szokásban volt. A királyhoz csak akkor lehetvén valamely tárgyat felterjeszteni, midőn abban mind a két tábla megegyezett: ha tehát ezek véleménye egymástól különbözött, a két tábla határozatlan ideig mind addig váltotta egymással üzeneteit a tárgy fölött, míg

A tárgyalások modora.

1826. végre egyik a másik véleményét elfogadva, öszhangzás eszközöltetett. Fontosabb tárgyakban nem ritkán történt, hogy a két tábla 10—15 üzenetet is váltott egymással, míg az egyesség köztök valahára létrejött, s a tárgy felterjesztetett. Ha pedig azután a felterjesztett tárgyra nézve, — mint majdnem minden fontosabb kérdésnél történt — a kormánynak más volt a nézete vagy akarata: a tárgy a kormány ellenvetéseivel s érveivel ismét visszakerűlt a rendek táblájára. És minthogy a főrendek a kormány véleményét jobbára elfogadták, a két tábla közt megint hiányzott a nézetegység; melyet ismét csak a fentebb leirt alkudozás s anynyiszor mennyiszer megújított üzenetváltás által lehetett kieszközleni. És ez mindannyiszor szintazonképen megújúlt valahányszor a kormány ellenvetést tett az egymással valahára megegyezett két tábla közös felirata ellen. Csak ezután készűlt el s küldetett fel még a törvényjavaslat, melynek szerkezetét nem ritkán szinte csak több üzenet s fel- és leiratváltások után sikerűlt megállapitani. A kormány kényuralmi hajlamainál fogva mindig arra törekedett, hogy a törvény szerkezete homályos legyen, melynek kétes értelmű kifejezéseit a maga érdekében magyarázhassa. Ez volt oka, hogy a rendek gyakran kicsinységekkel bíbelődni, egyes kifejezések, sőt szavak beigtatása, kihagyása vagy módosítása felett néha heteken s hónapokon keresztűl küzdeni kényteleníttettek; mert a törvénynek szigorú megfontolás nélkül leirt szava jogfoglalást vonhatott maga után a kormány részéről.

De különben is ezen országgyülés fő érdeme nem abban fekszik, hogy sok jó törvényt eredményezett, — mert ezek száma igen csekély; hanem abban, hogy a nemzeti jogokat s az alkotmányosság fő elveit bőségesen megvitatta; s azokat úgy a vitatkozások alatt, mint a király eleibe terjesztett feliratokban hatalmasan nyilvánúló alkotmányos érzelem által tán még inkább, mint az e jogokra vonatkozó néhány új törvény által megszilárdította; ezen érzület erélyes,

nem ritkán viharos nyilatkozataival a kormányt kényuralmi szándokaiban megingatta s meggyőzte, hogy a nemzet alkotmányos jogainak megcsonkítására hasztalan törekszik. De nem kisebb e gyülés érdeme abban is, hogy mi alatt a régi alkotmányos jogokat biztosította: a különféle kérdések hosszú, heves megvitatása által az eszméket földerítvén, az ismereteket gyarapítván, a közértelmiséget szélesbítvén, egyszersmind a hiányok érzetét is élénkítette, s útat tört a jövendő reformokra. 1826.

Mellőzve tehát a lassú folyamú tárgyalások időrendi sorozatát, csak azon főbb kérdések megvitatását fogjuk elbeszélni, melyek körűl leginkább nyilatkozik e gyülés szelleme, s melyek a nyert eredményeket is legjobban kitűntetik. E főbb tárgyak a következők: az előleges sérelmek és kivánatok; a nemzetiség s nemzeti nyelv ügye; az adóügy s a magánosak pénzviszonyainak szabályozása; és a rendszeres reformmunkálatok. Ezek majdnem mindegyike keresztűlvonúlt az egész, két évig tartott országgyülésen, a fel- és leiratok szerint hol az egyik hol a másik vétetvén, elébb a választmányi, majd a kerületi s végre az országos ülésekben tárgyalás alá.

Az előleges sérelmek és kivánatok.

Az előleges sérelmek és kivánatok rovatába soroztattak a nemzetnek mind azon alkotmányos sérelmei és kivánatai, melyek az ország épségét, függetlenségét, védelmét, nemzeti mívelődését, az állam gazdászatát, iparát, kereskedelmét és pénzügyét érdekelték s az october 22-kén felterjesztett feliratban foglalva nem voltak. Ide tartoztak egyebek közt: Erdély egyesítése az országgal, addig is pedig míg ez megtörténhetnék, Zaránd, Kraszna, Kővár és Közép-Szolnok megyéknek, melyek az országgyülés nyelvén röviden „részeknek" neveztettek, haladéktalan visszakapcsoltatása; a magyar kir. kamarának tényleges függetlenítése a közönséges udvari kamarától; a bánya- és sóügy; a sóár meghatározásának joga; a papirpénz; a kormánytól a magánosak pénzügyi viszonyainak szabályozására 1812-ben kibocsátott

1826. ideiglen (provisorium); az ipar és kereskedelem akadályai, a vámügy stb.

E tárgyak felett már januárban (1826) megkezdettek a tanácskozások; s a két tábla, mivel nézeteik egymástól sokban különböztek, mindenik tárgy fölött számos üzenetet váltott egymással. Az alsó házi tagok, e vitatkozások folytában, újra meg újra szemlét tartottak a kormány elkövetett törvénysértésein, elpanaszlák a kényuralom hatalmaskodásait; és a fő alkotmányos elveket és törvényeket nemcsak világosan helyreállíttatni, hanem újabb biztosítékokkal is körűlsánczolni kivánták. Mindenki „az alkotmány körűlbástyázásának" szükségét forgatá nyelvén. A főrendek ellenben a nádor főherczeg vezetése alatt, — ki e viták közt széles ügyismeretének, az ellenkező vélemények iránti türelmének, sőt, kényes állása daczára, nem ritkán szilárd alkotmányos érzelmeinek is fényes bizonyítványait adta [1]), megelégedni akartak azzal, hogy a kormány a törvénytelen térről tényleg lelépett, s veszélyesnek tarták, annak jelenleg mutatkozó jó akaratát heves kikelések, túlbuzgó ellenzés által koczkáztatni.

April közepén az egyesség a két tábla közt valahára létre jövén, a felirat útnak eresztetett. Mondják ebben egyebek közt az ország rendei, hogy a bajok főforrását azon kormányrendszer képezi, mely az ország alkotmányának s törvényeinek szellemével egyenes ellentétben áll. E rendszert kivánják tehát megváltoztatni azon módok s elvek

---

[1]) Nem is tagadták meg tőle elismerésöket az ország rendei. Marcz. 18-án, a főherczeg nevenapján, őt a főrendek nevében felköszöntvén, gr. Brunszvik József országbiró, egyebek közt így szóla hozzá: „Valóban, a legnehezebb és szövevényesebb tárgyakban, midőn magunkat már-már fenakadni látók, cs. kir. főherczegséged, a maga sajátságos elmeélével, az ügyek alapos ismeretével, s kellemes és világos előadásával, minden csomót akként szokott megoldani, hogy mi azonnal szinte ragadtatunk véleményéhez; s csodálkozás és örömélvezet közt hallgatjuk édes szónoklatát, melylyel bármi bonyodalmat oly könnyűséggel fejt meg."

szerint, melyeket az october 22-kei, fentebb idézett, feliratban előadtak; kijelentvén, hogy míg azok ő felsége által őszintén el nem fogadtatnak s nem valósíttatnak: a törvényhozásnak rendelkezése azokban sem nyerhet kellő sükert, miket most a nemzeti sérelmek s kivánatok tárgyában felterjesztenek. — Az eredmény a rendek e nézetének helyességét teljesen igazolta. Bár azonban nem érték is czélt e fölterjesztéssel, egészen meddő még sem maradt e tárgyak megvitatása. Ama bátor hangú, heves vitákban, melyek e tárgyaknál utóbb, a kormány tagadó válasza következtében, ismét számos ülést foglaltak el, az igazságot leplezetlenül hallatták a kormánynyal; s a kényuralmi kormányrendszert, ha még most nem döntötték is meg, legalább annyira megingatták, hogy a kormány azontúl kénytelen lőn óvakodóbbá lenni s több tiszteletet tanúsítani az alkotmány s törvények iránt. Más részről e szenvedélyes szóváltások alatt mind világosabban át kezdék látni, hogy az alkotmányosság szilárdítására nem elegendő az ősi épület falainak tatarozása, mi a gyülés elején egyedűli törekvésök vala; hanem a kor szellemében új, tágasabb alapokat kell annak vetni, hogy bizton megállhasson és a kor igényeinek megfelelhessen.

1826.

E sérelmi kérdések, sőt általában az országgyülésen szőnyegre kerűlt tárgyak közt egy sem okozott oly élénk s heves vitákat, mint az adó ügye, melylyel a nem-nemes osztályok társadalmi állapotának kérdése is kapcsolatba hozatott.

Az adó kérdése; a jobbágyok állapota; a kisnemesség adózása.

Miként már fentebb érintők, a követek táblája, a sérelmi politika elvei szerint, úgy vélekedék, hogy a kormánynak az adóügyben elkövetett alkotmánysértése teljesen csak úgy lesz megorvosolva, ha azon néhány millió forint, mely a múlt években a törvényes adón felűl hajtatott be, a jövő évek adójába beszámíttatik s ez törvényben is kifejeztetik. A főrendek közt is többen voltak, kik a rendekkel ebben egyetértettek; s gr. Zichy Károlynak egy beszéde, melyben,

1826. XIV. Benedek pápa irataiból idézve, mondá, hogy „a bűn addig meg nem bocsáttatik, míg az orzott vagyon vissza nem adatik (non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum)“, magára az udvarra is nagy hatást tett. A főrendi többség mindazáltal e kérdést nem akarván élére állítani, sokáig ellenzé a rendek véleményét. De végre mégis csak győzött ezek értelme, s a felirat e szerint küldetett fel Bécsbe. A rendek számítása szerint a kormány mintegy
Jun. 10. két millió négyszázezer p. frttal[1]) szedett többet az utólsó évek alatt az 1812-ben megállapított hadi adónál; ezt tehát három részre felosztva, a jövendő három év adójából kivánták levonatni; mi ezen évek mindenikére négy millió p.-frtban lőn megállapítva. Egyébiránt a feliratban azt is hosszan fejtegetik a rendek, hogy az ország anyagi állapotának pangása múlhatatlanúl igényli az ipar s kereskedelem élénkítését. Kérik ennél fogva a királyt, nevezzen ki néhány alkalmas egyént, hogy a rendek, ezekkel értekezvén, a vámügyet még ezen országgyülésen szabályozhassák.

De e feliratban csak azon elvek iránt egyeztek meg az ország rendei, melyek az adóviszonyokat a kormányra nézve szabályoznák: az adóra vonatkozó némi egyéb kérdések iránt azonban még hosszan s hevesen folytak a viták. Az adóösszeg meghatározásánál a jobbágyok fizetési képessége, anyagi állapota is szőnyegre kerűlt; az adózók összeirásának kérdése pedig alkalmat nyújtott megpendíteni ama

---

[1]) E számvetés a következő: az ország a lefolyt három év alatt köteles volt volna fizetni összesen 16,010.560 frtot váltó czédulában; a kormány azonban beszedett 10,171.181 frtot pengő pénzben, azaz: 25,236.818 frtot váltó czédulában. Az ország tehát a törvényes adónál többet fizetett 9,226.257 frttal v. cz. De mivel a kincstár a termesztményeket a vármegyéknek pengő pénzben számította 2,178.610 frtra, mit egyébiránt csak váltó czédulában kellett volna számítania: a kilencz milliónyi fizetési többletből levonandó 3,267.916 frt. v. cz. E szerint tehát a törvénytelenül szedett adórészlet teszen 5,958.340 frtot v. cz. vagy is 2,383.336 frtot pengő pénzben, mi aztán a jövő három év adójába kivántatott beszámíttatni.

kérdést: vajjon adózzanak-e azon okleveles nemesek, kik 1826.
urbéri telkeket mívelnek?

Mi az elsőt illeti: az önzetlenség, felvilágosodás s a köz érdeknek előítéletektől ment felfogása e gyülésen még koránt sem tett a rendek közt oly nagy haladást, hogy már a nemnemes osztályok társadalmi állapotának javítására is hajlandók voltak volna kiterjeszteni gondoskodásukat. Nagy Pál, ki már az 1807-ki országgyülésen is lelkesen szólott az adózó nép érdekében, most újra megragadta az alkalmat, s hatalmas szónoklattal sürgeté a rendeket az adózó nép állapotának javítására. Indítványa felette mérsékelt, inkább csak emberies, mind szabadelvű vala. A többi rendekkel együtt még maga is azon véleménynek lévén ápolója, hogy a nemesi kiváltságok az alkotmány lényegéhez tartoznak: indítványa csak addig terjedt, hogy, maga az ősi alkotmány fentartása érdekében, szűntessék meg a rendek mind azon visszaéléseket, melyek az úrbéri viszonyokban a jobbágyokat oly súlyosan terhelik; s adják meg a népnek mind azt, mit az alkotmány korlátai közt megadni lehet. De még sem az osztó igazság sem a valóban szabad alkotmányosság elveinek nem nyílt meg a rendek kebele. Még azt sem látták át, hogy magát e kiváltságos ősi alkotmányt is csak úgy tarthatják fenn épségben, ha annak korcs kinövéseit, a visszaéléseket megszűntetik. Azon szép, a maga neméban egyetlen jelenetnek, miszerint a nemesség maga küzdött a jobbágyok mellett a kormány ellenében, s pedig nemcsak egyedűl a visszaélések megszűntetése s az úrbéri terhek könnyítéseért, hanem általában is a nép teljes felszabadítása s a közös teherviselés elveiért, — e szép jelenetnek csak néhány évvel később, az 1832-ki éven túli időkben leendünk tanúi. Most a nemesség, mely épen csak az ősi kiváltságos alkotmány sérelmeinek orvoslatáért küzdött annyi hévvel, jó ideig még hallani sem akart a társadalmi állapotok hibás, hiányos voltáról, s azon sérelmekről, melyek az alkotmány sánczain kivűl álló nép millióit terhelik. A nemes

1826. lelkű szónoknak, bár csak a kiáltóbb visszaéléseket óhajtá megszűntetve látni, epés kikeléseket, méltatlan gyanúsításokat kellett maga ellen hallania. Sokan a kiváltságok e vakbuzgó védői közől, nemes tüzű beszédét végre félbenszakasztván, s őt az alkotmány felforgatójának gáncsolván, csoportosan hagyták el a teremet. De épen e fellobbanó harag, mely a különben legkedveltebb, legnépszerűbb szónok ellen kitört, kétségtelen bizonyítványa annak, hogy leggyöngébb s betegebb oldalukon érzék magokat találva e túlbuzgó kiváltságosak; s bizonyítványa annak is, hogy azon idő óta, midőn Nagy Pál először lépett fel ezen tárgyban, bár csekély, de némi haladást még is tett a rendek igazságérzete s felvilágosodása. 1807-ben hasonló indítványát még nagy közönynyel, szánakodó gúnymosolylyal, „non stultiset — ne eszelősködjék“ felkiáltással mellőzték a kiváltságok bálványozói; most azonban a szónok szavai már nem hangzottak el nyomtalanúl: haragjok mutatá, hogy érzik a gáncs súlyát. A diadalnak, melyet a szabad nép és szabad föld elve 1848-ban végre teljesen kivívott, ez volt első stadiuma.

Szerencsésebb lőn Nagy Pál az adóügy körűl tett másik indítványával, melyben hatalmas szelleme különben szinte arisztokratikus rendszerének korlátain őt magát is túl, oly czél felé ragadta, melyet még önmaga sem sejtett. Az adó alá vetett úrbéri telkek összeirásának rendezéséről lévén szó, kérdés támadt: kötelesek-e adót fizetni azon nemesek, kik ilyféle úrbéri telkek haszonvételét éldelik? Az ily elszegényedett, s nagyobb uradalmak jobbágytelkeire telepedett nemesek száma jelentékeny volt némely vármegyében; s azoknak adómentessége, mi, az egész nemességre egyaránt kiterjedő kiváltság elvénél fogva, eddigelé szokásban vala, tetemesen csorbítá az adó alapját, az úrbéri telkeket, s terhelé az adózó jobbágyokat. Nagy Pál ezen úrbéri földeken lakó nemesek adómentességét is azon visszaélések közé sorozta tehát, melyektől meg kell

tisztítani az ősi alkotmányt, hogy fenmaradása biztosíttassék; és szónoklatának egész hatalmát reáfordítá, hogy a kérdés akként döntessék el, miszerint a nemesektől használt úrbéri telkek is az adózók közé rovassanak. A vitatkozás rendkivűl hevessé lett. 1826.

Nagy Pál indítványa még a szabadelvű követeket is két pártra szakasztá. Nehogy a jobbágytelken lakó nemesek kiváltsága következtében a hadi adó alapja mindinkább megfogyjon, a nem-nemes jobbágyok terhe pedig elviselhetlenné nőjön: a rendek közől számosan annál igazságosabbnak láták a jobbágytelken lakó nemesek megadóztatását, minthogy az éjszaki megyék néhányaiban, daczára a kiváltságvédő régiebb törvényeknek, számos ilyetén armalista nemes a többi jobbágyokkal együtt régóta fizette telkétől az adót. A tiszai követek ellenben, kiknek megyéiben ily törvény a nemesség nagy részét adózásra kötelezte volna, annak meghozatalát hevesen ellenezték, kijelentvén, hogy készebbek oly törvényt alkotni, mely az összes nemességet adó alá veti, mintsem a nemesség keblében meghasonlást idézni elő [1]). A többség mindazáltal abban állapodott meg,

---

[1]) A tiszai követek ellenzését e szabadelvű törvény ellen semmi sem mutatja világosabban, mint azon, különben tréfásnak látszó, de mély jelentésű halotti hirdetés, mely e napokban a követek asztalán köröztetett. E halotti hirdetésben ez álla: „A I-ae 9-nus szomorodott szívvel jelenti kedves leányának, az 1741: 8-nak gyászos kimulását.“ — De még komolyabban jelzik ezt ama latin versek, melyeket ezen alkalomra gr. Dessewffy József zempléni követ készített. Mialatt ugyanis b. Prényi Zsigmond a törvényjavaslat elfogadása ellen szónokol vala, s egyebek közt a haza veszedelmét jóslá eredendőnek ily törvényből, a városban tűz támadt, s a vészharang kongása a követek teremébe is elhatván, a nevezett követet e versek készítésére készté:

Dum Cassandreo facundus carmine vates
  Praedicit cladem Patria cara tuam:
Protinus infausto furit omine flamma per Urbem;
  Haec tamen humano victa labore fuit.
Oh, utinam sacris admoti legibus ignes
  Extingui, Cives, hac ratione queant!

1826. hogy az országgyülés végén egy bizottmány írja össze mind azon jobbágytelkeket, melyek haszonvétele nemesi kézen van; s mivel e nemesek ama telkeket oly hiszemben szállották meg, hogy azoktól adózni nem fognak, mindenkinek három év engedtetik, magokat elhatározniok: akarnak-e továbbra is adófizetés feltétele alatt megmaradni a jobbágytelkek haszonvételében; mert ezen évek eltelte után minden jobbágyföld haszonvevője köteles adót fizetni. E megállapodás azonban most csak végzésképen mondatott ki, a törvény megalkotása a következő országgyülésre halasztatván.

Nógrád megye utóbb még e végzés ellen is óvást tétetett követei által az országgyülésen; de egy királyi leirat által rendre utasíttatott. Ezen, látszólag csekély fontosságú végzésnek, néhány év múlva, miként alább látandjuk, nagy lett eredménye: a nagyszámú úrbéri nemesség e kiváltságától megfosztva lévén, az adóügyre nézve azontúl a többi adózókkal egyesűlt, s kivívni segíté a közös teherviselés elvének diadalát.

Aug. 12. Épen az napon, midőn e nevezetes végzés, feliratba foglalva, a királyhoz küldeték, érkezett le ennek válasza, az adó tárgyában június 10-kén kelt feliratra. E válasz nagy elégületlenséget ébresztett az ország rendei közt; mert az udvar sem a megajánlott négy millió frtnyi adóval nem elégedett meg, sem a múlt évek alatt törvénytelenűl szedett adóöszvegek beszámítását nem akarta megengedni; ama bizottmányról pedig, melyet a rendek a vámügy szabályozása végett kiküldetni kértek, említést sem tett. A viták tehát e kérdések felett pár nap múlva hasonló hévvel s érvekkel folytak a rendek tábláján, mint az első tárgyaláskor. De nem maradhatott észrevétel nélkül, hogy az ellen-

---

Sed quae nunc humiles urit scintilla tabernas,
Corripiet celsas imperiosa domos;
Invisumque prius non est positura furorem
Quam grave saeclorum depopularit opus!

zék némely kitűnő szónokai most vagy nem vettek részt a vitatásban, vagy épen abban kezdének működni, hogy a rendek s a kormány egyesítésére hidat készítsenek. A többség azonban még állhatatosan megmaradt elébbi értelménél, s egy újabb feliratban is sürgeté annak elfogadását a királynál. Az udvar ekkoron már meg volt győződve, miképen csak kitartásra van szüksége, hogy a rendek engedékenyekké váljanak; mert egyenesen az ő titkos működéseinek eredménye volt ama véleménymódosítás, melyet az említett szónokok az utólsó tárgyalás alatt nyilvánítottak. Újabb válasza is megegyezett tehát az elébbivel: szorgalmazá az adóösszeg felemelését; lehetetlennek állítá a múlt években szedett adók többletének beszámítását. Hogy az udvar legalább egy részben, helyesen számított, azonnal kitűnt mihelyt e leirat tanácskozásba vétetett. A rendek, látván, hogy a kormányt nem fogják a magok értelmére hajlíthatni, ezentúl csak oda törekedtek, hogy az elvet mentsék meg. E végett azt határozták, hogy kéressék fel ez ügyben a nádor, ki egyébiránt is huzamosabb idő óta Bécsben vala: járna személyesen közben a királynál; s ha neki ezt arra bírnia sikerűlend, hogy a beszámítás igazságát egy alkotandó törvényben elismerje, s ennek következtében a még fenlévő adóhátralékokat eltörűlje: ők is elállanak a tényleges beszámítás követelésétől; a jövő évek adóöszvegét mindazáltal most sem akarák felebb emelni, nagy lévén az adózó nép pénztelensége.

1826.

Sept. 11.

Oct. 17.

Nov. 20.

A nádor, ki maga is e közvetítésen dolgozott, örömmel teljesíté a közbenjárói tisztet, s már deczember 5-kén meghozá a király válaszát, mely szerint ő felsége nem ellenzé, hogy a beszámítás egy törvényczikkben illő módon megemlíttessék, s az adóhátralékok is elengedtessenek; az állam szükségeitől indíttatva mindazáltal tovább is kénytelen szorgalmazni az adóösszeg felemelését. Előadása folytában reményét fejezé ki a nádor-főherczeg, hogy, ha a király e kívánata teljesíttetik, az ország is fog tőle várhatni némi

1826—1827. kedvezéseket a már felterjesztett sérelmek s kivánatok tárgyaiban. Kéri tehát a rendeket, ajánlanák meg legalább az 1790-ki adómennyiséget. „Nem csak azon szoros kötelességnél fogva, — mondá egyebek közt — melylyel, mint az ország első tisztviselője, tartozom, s nem is csak a király s nemzet közti közbenjárói tisztemnél fogva; hanem még inkább azon őszinte szeretetből, melyet a kedves haza iránt jó és bal szerencsében egyaránt tanúsítottam, s a jövendő feletti aggodalomból, javaslom az ország rendeinek: hogy az adómegajánlás e fontos ügyében, mely már oly hosszan tárgyaltatik, annál inkább ügyekezzenek megfelelni ő felsége kivánatának; minthogy az adózó nép iránti hajlama s atyai gondoskodása szerint el van határozva, hogy megragadjon minden alkalmat, mely a nemzeti ipar emelésére, a nép teherviselési képességének gyarapítására módot nyújthat.“ A nádor, miként a trón, úgy az ország rendei előtt is czélt ért közbenjárásával: a rendek, az urak által is szorgalmaztatva lévén, az 1790-ki adóösszeget (4,395.000 frt.) Jan. 7. végre megajánlották, reményöket fejezvén ki, hogy az előleges sérelmek tárgyában ő felsége is kegyelmes választ adand az országnak; s különösen az anyagi érdekek gyarapítása végett, a vámügyet, az ország rendeinek felterjesztése szerint, méltányosabban fogja rendeztetni. A király Márcz. 1. megelégedéssel fogadta az ajánlatot, s újabban is igéretet tőn, hogy gondja lesz a nemzeti ipar gyarapítására.

A nemzeti nyelv kérdése. Valamint az alkotmányos jogok tekintetében legfontosabbak voltak azon tárgyalások, melyek következtében az adó és újonczszedés körűl a múlt években szenvedett törvénysérelmek orvosoltattak; s a nemzet joga, mely szerint adót s újonczot csak az alkotmányos törvényhozás vethet ki az országra, teljesen helyreállíttatott: úgy a nemzetiségre s nemzeti míveltségre nézve a hazai nyelv kérdése foglalja el az első helyet.

Az oly nagy hévvel és szenvedélylyel folyt nyelvújítási harcz, s az új iskola által oly hatalmas lökést nyert

fiatal nemzeti irodalom, a múlt évek politikai forrongása mellett is, szakadatlanúl ébren tartá a nemzet figyelmét, érdekeltségét a nemzeti nyelv iránt. Nem csoda tehát, hogy a megyék nagy része e tekintetben oly utasítással látta el követeit, hogy a nemzeti nyelvet a latin helyébe az igazgatásban hivatalossá ügyekezzenek emelni. A nemzeti nyelv ügye ennek következtében a sérelmek és kivánatok pontjai közt előkelő helyet foglalt el. Nem volt senki — a horvát- és tótországi követeket sem véve ki, az országgyülésen, ki azt nem pártolta volna; a legértelmesebbek s élükön Nagy Pál, ennek még az 1807-ki országgyülésen mondott nevezetes beszéde szerint, a nemzetiség ügyét még a szabadságának is méltán elejébe helyezték; minden alkalmat megragadtak, melyben a nemzetiség érzelmének szilárdítására hathatának, s az elődök által oly bűnösen elhanyagolt nemzeti nyelv ügyét az országnak szívére kötheték. A sérelmek és kivánatok iránt intézett feliratnak e szerint egyik fő tárgyát tette a nemzeti nyelv országos divata. Megegyezése kéretett a királynak, hogy a nemzeti nyelv már ezen országgyülés törvényczikkei által helyeztessék be a maga jogaiba, s e törvények a latin mellett magyar szövegben is adassanak ki; a közigazgatásban s a közoktatásban pedig, első kezdeményűl, azoknak legalább némely ágaira nézve legyen kötelező a magyar nyelv. E kivánatok egészen megegyeztek azokkal, melyek már az 1811-diki országgyülésből terjesztettek vala fel. De az oly igen jogos kivánat, hogy megtagadása alig látszhatnék lehetségesnek, mint akkor, úgy most sem teljesíttetett. A nemzet képviselői ezt annál roszabb néven vehették, minthogy a kormány, mely a franczia háborúk alatt, a nemzetet bővebb segélyezésre buzdítandó, némely felszólításait önként magyarúl adta ki, a kérelem megtagadását semmi alapos érvvel nem indokolhatá. Fájdalmasan látá ebből a nemzet, hogy az udvar még nem hagyott fel egészen harczával a nemzetiség ellen; meggyőződhetett egyszersmind arról is, hogy

1826—1827. csak kitartó hazafiúi buzgalom s törekvés képes valamint kifejteni, úgy természeti jogaiba is visszahelyezni a nemzeti nyelvet.

A tanácskozásokban, melyek e nemzeti kincs felett folynak vala, ismét felmerült egy magyar tudós társaság eszméje, melyet Révay Miklós, nemzeti nyelvünk tudományos rendszerének e halhatatlan megalapítója az 1790-ki országgyülés rendeinél oly hazafias hévvel, de süker nélkül szorgalmazott. A fő akadály akkoron a költséghiányban létezett; mert az ország rendei, sem a kormány által az utólsó fillérig igénybe vett közjövedelmekből nem voltak képesek, e czélra a szükséges pénzforrást kimutatni; sem annyira nem valának még áthatva egy ilyféle intézet égető szükségéről, hogy annak alapjait saját erszényeikből, magán áldozatok utján, kiállítani hajlandókká lettek volna. Az üdvös eszme több ízben megpendíttetett ugyan a század első tizedében lefolyt országgyüléseken is; minthogy azonban annak valósításáról tervet már azon országos bizottmány is készített, melyet az 1790-diki országgyülés a tudományi tárgyak kidolgozására rendelt vala; e bizottmányi munkálat tárgyalását pedig a kormány a többi reformokkal együtt mind későbbre halogatta: a magyar akadémia mind eddig nem léphetett életbe. Pedig már nem hiányzának egyes buzgó hazafiak, kik annak megalapítására áldozni nem kevésbbé voltak volna hajlandók, mint a tervben lévő hadi akadémiára. Egyebek közt Marczibányi István, hír szerint, ötven ezer forinttal volt járulandó a pénzalap kiállításához. 1810-ben e jeles hazafi is elhúnyt; s mivel az akadémia felállásához már nem volt reménye, végrendeletében egy jutalmazó intézetet alapított, mely, mint fentebb említettük, a nyelv mívelésére évenként pályakérdéseket tűzne ki, s azonkivűl az év folytában megjelent legjobb magyar elmeműveknek osztana díjakat.

Ezen intézet, az ösztön, melyet az nyelvünk, irodalmunk mívelőiben ébresztett, s általában ifjú irodalmunknak

reményteljes haladása még inkább hatványozák a közkivánatot egy oly nemzeti intézet felállítása iránt, mely elégséges pénzalappal ellátva, s a kitűnőbb irodalmi erőket keblébe fogadva, testületileg mívelése alá vegye a nemzeti nyelvet s irodalmat. Ily viszonyok közt az országgyülésnek is lehetetlen volt mellőzni a közkivánat e tárgyát, midőn a nemzeti nyelv országos divatának kérdése kerűlt a szőnyegre. November 3-kán tüzetesen e tárgy körűl forgott a kerületi ülésben együtt lévő rendek tanácskozása. A tudós társaság felállításának módjairól folyt a vitatkozás. Némelyek csak a Marczibányi-féle intézet módjára, de nagyobb mérvben teendő jutalmazások, a jelesebb munkák kiadásának könnyítése s a könykereskedés emelése által vélék elősegítendőnek az irodalmat. A nagy többség mindazáltal csak egy akadémia-szerű testület felállítása által hitte elérhetni a kivánt czélt. És hangzának szépnél szebb beszédek: okoskodásban, óhajtásokban nem volt hiány; de a kérdés csomója, a szükséges pénztőke kiállításának módja megoldatlan maradt. A tanácskozás fonala a következő napon megint felvétetett, s folyt a vita, egy ideig ismét hasonló eredménytelenséggel. Feláll végre Nagy Pál, kinek lángszavai már több ízben máskor is lelkesedést szűltek a nemzeti nyelv s nemzetiség ügyében. Szónoklatában élénk színekkel ábrázolá nemzetiségünk ügyét, s megragadólag mondá el, miképen a honi nyelvet s vele együtt a nemzetiséget eddigelé leginkább a, pislogó mécseik mellett jobbára éhezve, sanyarogva munkálkodó, reményt, szerencsét s egész életöket feláldozó, szegény hazafiak szívvérökkel mentették meg az enyészettől: ám, úgymond, fejtse, képezze ki azt ezután az ország dúsgazdag nagyjainak hazafias áldozata; mert ide is, mint az egykori hadvezér szava szerint a háborúhoz, három fődolog kell: pénz, pénz és ismét csak pénz!

1826—1827. A magyar Akadémia megalapítása.

A csendben, mely a szónok e szavait követé, egy férfiú álla fel, ki eddig Nagy Pál háta mögött ülve, a tanács-

1826—1827. kozásokat, melyekben mint a háznak nem tagja, s csak puszta hallgató, ténylegesen nem vett részt, feszült figyelemmel és egyre növekedő érdekkel kiséri vala. Szomszédai, Nagy Pál beszéde alatt, a lelkesedés tüzét láthaták lobogni szemeiben. E férfiú Széchenyi István gróf, felső házi tag volt, ki bár a törvényhozó karnak sérelmi vitatkozásaiba eddigelé még nem ártotta magát, s a divatos politikával általában nem sokat törődött, a közfigyelmet még is már több tekintetben magára vonta. „Egy katonatiszt, — írja jól talált jellemrajzában b. Kemény Zsigmond — egy katonatiszt, ki egyenruháját megtartva, akar a közdolgokba vegyűlni; egy, a magyar nyelvet még hibásan beszélő férfiú, ki életének nevezetes részét külföldön tölté; egy gazdag és fényes család sarjadéka, ki a latinúl szónokló és németűl társalgó fő rendek tanácskozmányában az anyai nyelv édes hangjait szándékozik, több barátjaival egyesűlten meghonosítani; Széchenyi Ferencznek, a hazáért annyit áldozott országnagynak, európai magasabb körökben élő fia, ki különösen azért siet a honatyák közé, hogy a magyar palotákban alig ismert, hidegen fogadott, vagy legfölebb szánalomból eltűrt nemzetiség bajnokává avassa magát fel; — mind ezen tekintetek bizonyos fénykörbe emelték Széchenyit; érdekességet ruháztak reá, mielőtt érdemei valának; a közfigyelmet személye iránt felköltötték, mielőtt szólott volna, és népszerűségére a kedvező légkört korán elkészítették.“ A köz figyelem e perczben, midőn a honi nyelvről s nemzetiségről folyt a vitatkozás, és őt annak közepette felállani láták, annál inkább reáfordúlt, mert már némileg megszokta a közönség tőle e tekintetben jót, szépet, kitűnőt várni. Mindjárt az országgyülés elején híre kereng vala, miképen leginkább azért jött a gyülésre, hogy hazájának a nemzetiség ügyében valamely hasznos szolgálatot tegyen; és valóban is, mióta a társalgási klubbot megalkotta, leginkább a nemzetiség biztosítása s kifejtése képezé beszélgetései tárgyát; ez volt mindig az alapeszme,

Széchenyi István.

melyből kiindúlni s melyre visszatérni szokott barátságos eszmecseréiben. 1826–1827.

A köz csendben, mely Nagy Pál végszavait a különben lármás, zsibongó teremben felváltotta, a törvényhozó kar hallgatása azon óhajtást látszék kifejezni: vajha elég lelkesek volnának hazánknak a nemzetiséget eddig végkép elhanyagolt nagyjai, áldozni kincseikből e szent ügyért! És minden szem a felállott Széchenyire fordúla, minden fül feszűlt figyelemmel lesé a szólni kezdő szavait: „Nekem, mondá ő, itt szavam nincs. Nem vagyok tagja a követek házának. De birtokos vagyok; és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejtse, mely avval segítse elő honosainknak magyar neveltetését, jószágomnak egy évi jövedelmét feláldozom reá." Csak ennyiből állott Széchenyi szűzszónoklata; de egyszerű rövid beszéde villanyerővel hatotta meg a közönséget s határtalan lelkesedésre szűnni nem akaró taps- és éljen viharra ragadta a gyülekezet tagjait.

És midőn a csend némileg helyreállott, csak azért látszék szünetelni a közönség, hogy a lelkesedés újabb kitöréseire nyerjen tárgyat; mert a szép példa nyomban nemes követőkre talált. Gróf Andrássy György, gömöri követ tiz, gr. Károlyi György, Szatmár képviselője negyven, Vay Ábrahám, Zemplén követe nyolcz ezer forintot még azon gyülésben ajánlottak fel e czélra a hazának. Hozzájárúltak utóbb mások is, minek következtében még ezen országgyülés folytában 250 ezer ezüst forint gyűlt össze az intézet alapjáúl [1]). Pártfogását a nádor, József főherczeg vállalta

[1]) Az első alapítók nevei s adományai im a következők: József főherczeg nádor tiz, gr. Széchenyi István hatvan, Vay Ábrahám nyolcz, gr. Károlyi György negyven, Andrássy György, Batthyányi János, Eszterházy Mihály, ifj. Eszterházy Károly, Széchenyi Pál és Festetics László grófok külön tiz-tiz, Justh Gábor és Inkey Imre egy-egy, Batthyányi Fülep herczeg ötven, Cziráky Antal gr. három, Keglevich. János gr. hat, Kopácsy József veszprémi püspök, Zay Károly b. külön két, Mandell Károly b. és Pápay Sámuel egy-egy ezer forintot, a Teleki testvér grófok öt ezer forintot s egy 30,000 kötetnyi könyvtárt, végre Sándor István tíz ezer fo-

1826–1827. magára. Az ország rendei pedig törvényt alkottak, miszerint az alapítók által felállítandó akadémia terve és szabályai megerősítésűl a királynak s a jövő országgyülésnek is elejébe terjesztessenek. — A magyar nyelv országos divatára nézve egyébiránt e gyülésen semmi engedményt nem lehetett kinyerni a kormánytól.

A királyi előadások, miként fentebb elbeszéltük, a királyné koronáztatásán kivűl, a magánosak régiebb pénzviszonyaiban a papirpénz kétszeri leszállítása folytában támadt zavarok elintézését, s az 1790-ki országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatainak tárgyalását foglalták magokban. Tényleges eredményt e gyülés sem az egyik sem a másik feladatban nem mutathatott elő.

A magánosak pénzviszonyai.

Mi az elsőt illeti: bár mennyire éreztetett is a magánosak régiebb pénzviszonyaiban szüksége olyatén szabályoknak, melyekre az ilyféle ügyeket ellátó törvényszékek itéleteiket alapíthassák; mindazáltal a kormánynyal most sem tudott megegyezni a törvényhozás. A kormány most is, miként már 1811-ben, a múlt évek fináczmunkálatainak alapján kivánta intéztetni a szabályozást; mire a rendek, nehogy ezen, önkényes rendeleteken alapúló fináczmunkálatokat helyeselni, s bár közvetve, törvénynyel is támogatni látszassanak, hajólni egyátaljában nem akartak. A kormány több fel- és leiratok után végre meggyőződvén, hogy egyességig nem fog fejlődni a dolog, azon kijelentéssel vetett végett a tárgyalásnak: hogy a következő országgyülésig ügyekezni fog a régi papirpénzt egészen kivenni a forgalomból, minek következtében e tárgy felett aztán könnyebb leend határozni.

Az 1790-ki országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatai, miként azt más helytt [1]) elbeszéltük, a köz-

rintot, egy könyvtárt, érem- s más gyüjteményeket ajándékozott az intézetnek.

[1]) Lásd: „Magyarország történelme“ czimü munkámat VI. 84. kv.

igazgatás összes, elavúlt rendszere kijavításának vagy újjáalakításának terveit foglalták magokban. De ezen országgyülés, mint már az eddig elmondottakból is elégségesen kitűnik, a reformoknak egyátaljában nem vala kedvező. A kiváltságokhoz még túlbuzgóan ragaszkodó rendek lelkét a sérelmi politika tartá egészen elfoglalva. E tekintetben még a legmérsékeltebbek s elfogulatlanabbak sem birtak oly képzettséggel, hogy az államtudományok európai színvonalára felemelkedni tudtak volna. S mily reformokat lehetett volna várni azon rendektől, kik egyedűl a törvény holt betűiben, nem pedig életre való institutiókban, korszerű javításokban keresték az alkotmány biztosítékait; kiknek többsége zúgó haraggal hagyá el a tanácskozási teremet, midőn Nagy Pál indítványozá, hogy az úrbéri visszaélések, a nemesi kiváltságok épségben tartása mellett, orvosoltassanak? E szellemre vonatkozik a követek egyik legjelesbike, a tudományosan mívelt Dessewffy József gróf, szabolcsi követ, midőn (1826-ki sept. 30-kán) barátjának, Kazinczy Ferencznek írja: „A mostani országgyülés a környűlállások összefüzésénél fogva, legkisebb jót sem hozhat, de hozhat sok roszat; vagy azt kell kivánni, hogy tartson még egy ideig minden resultatum nélkül, vagy hogy resultatum nélkül oszlassa el ő felsége ... Legjobb volna, mond tovább, a mostani időben aludni egy pár esztendeig, és azután felébredni.“ A tanács azonban helyesebb leend vala, ha úgy hangzik, hogy legjobb volna egy pár esztendeig tanúlni s készűlni, és azután látni a reformokhoz. Ennek szükségét azonban érzé maga a rendek többsége is. Minek tárgyalását a nemzet a század első tizedében oly hévvel, de hasztalan szorgalmazá a kormánynál: e reformmunkálatokat most csak a kormány ismételt sürgetése után tűzték ki napi rendre. És alighogy azokat tárgyalni kezdték, átlátták magok is, hogy a képviselő testület nagy többségénél az államtudományokban több készűltség, nagyobb szakavatottság szükséges ahhoz, hogy ily terjedelmes reformmunkálatokat,

1826—1827.

A rendszeres reformmunkálatok.

1826—1827. melyek a közigazgatás minden ágait átfogják, helyesen megitélni s azokat a mindenek fölött féltett ősi alkotmány veszélye nélkül életbe léptetni képesek volnának. De észrevették azt is, hogy 1792 óta, mikoron e munkálatok készülének, a világ mindenben nagy fordulaton esett keresztűl, sok körűlmény egészen megváltozott, új hiányok s új szükségek merűltek fel a nemzeti élet szinvonalára, melyekről e, korukat tekintve, különben elég helyes munkálatokban nincsen gondoskodva. Nem tehettek volna ezeknél fogva most helyesebbet, mint a mit tettek, oly törvényczikket alkotván, hogy miután a rendszeres munkálatok tárgyalása, nagy fontosságánál s horderejénél fogva, hosszabb tanácskozást igényel: egy számosabb tagokból álló bizottmányt választassék, mely albizottmányokra oszolva, az említett munkálatokat megvizsgálja, tárgyalja, s véleményét mind magok e munkálatok, mind az alkotandó törvény-czikkelyek iránt okokkal támogatva nyújtsa be a következő országgyülésnek. A nádor fő vezetése mellett munkálandó bizottmányba huszonöt egyházi s világi főrendű, a rendek táblájától nyolcz főtörvényszéki, két horvátországi, öt káptalani, huszonnyolcz vármegyei s kilencz városi követ választatott meg a nagy fontosságú munkára, kikhez aztán még három helytartósági tanácsos és a tanúlmányi bizottmány is hozzáadatott. Mind ezek a nádor által kilencz albizottmányba osztattak be, melyek mindegyikének egy-egy külön munkálat jutott feladatúl.

És ezek valának a főbb tárgyak, melyekkel az ország rendei tizenkilencz hó folytában foglalkodának, midőn egy, 1827-ki marcz. 19-én kelt leirat az országgyülés bevégzését május 19-kére kitűzte. E határnapig azonban sem a kormány sem az ország rendei nem értek czélt mindenben, mit jó végre vezetni óhajtanak vala. Amaz különösen a magánosak régiebb pénzviszonyainak szabályozására nézve kivánta még, a maga pénzczéljai érdekében, megalkottatni a törvényt; emezek az előleges sérelmek és kivánatok

tárgyaiban akartak még némi engedményeket kieszközleni a kormánytól; mert az april 11-én ezek iránt kelt kir. leirat egyátaljában nem elégítette ki a rendeket, sem az erdélyi részek visszakapcsolása, sem a nemzeti nyelv országos divata s a nemzeti mívelődés, sem a sóügy, papirpénz s más kamarális ügyek teljes függetlensége tárgyaiban nem adván oly kedvező választ, minőt a rendek az alkotandó törvények anyagáúl igénylének. Az országgyülés bevégzése ezeknél fogva aug. 18-áig halasztatott. De az említett tárgyakban a messzebbre kitolt határnapig sem jöhetett létre az egyesség a kormány és nemzet között, s annak kieszközlése a jövendő országgyülések feladatáúl maradt örökségben. 1826—1827.

De mind a mellett is az eredmény, melyet az ország rendei e majd két évig tartott, gyakran heves szenvedélyességgel folytatott gyülésen kivívtak, felette nagy fontosságú volt államéletünkben. Az alkotmány s önálló nemzetiség, melyet a kormány kényuralmi rendszere a múlt másfél évtized alatt felolvasztással, elnyeléssel fenyegetett, új, világos, határozott törvények által biztosíttatott. E törvényekből csak hármat idézünk, hogy ezen országgyülés horderejét teljes világba helyezzük. Az országgyülés eredményei.

Ezek egyikének (sor szerint a 3-diknak) következő a szövege: „Bár a múlt kellemetlen események eredményei immár eltörűltettek, hogy a karoknak és rendeknek alaptörvényeik érvényben fentartása iránt azokból származott aggodalmaik megszűnjenek, ő Felsége, teljesen meggyőződve a felől, hogy a király és ország boldogsága a törvények pontos megtartásán s épségén alapszik, s ha vagy a király vagy az országrendek jogaiból valami elvonatik, a törvények s az ország törvényes rendszerének százados gyakorlat által erősített építménye aláásatik, — kegyesen kinyilatkoztatni méltóztatott: hogy legfőbb gondjai közé sorozza, az országnak koronázási esküjével megerősített alkotmányát minden időben oltalmazni és megtartani; és azért az 1790

1826–1827. és 1791-ki 10., 12. és 19-dik czikkelyeket mind maga állandóan megtartani, mind mások által is megtartatni fogja.“ — Az 1790/1-ki törvénykönyv idézett czikkei, mint tudjuk, arról szólanak: hogy „Magyarország, kapcsolt részeivel szabad ország, s kormányzatának alakzatára nézve (oda értve minden kormányszékeit) független, azaz, semmi más országtól avagy néptől nem függő, hanem tulajdon megállással és alkotmánynyal biró, s annál fogva törvényesen megkoronázott királya által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányzandó“; hogy a törvényhozás hatalma Magyarországban csak törvényes országgyülésen, de azonkivűl egyátaljában nem gyakorolható, minél fogva az országot pátensek, udvari rendeletek által kormányozni nem szabad.

A másik nagy fontosságú törvény (4-dik t.-cz.) rendeli: hogy az adózás, újonczozás és bármi nemű más subsidiumok felett az 1715-ki 8-dik és az 1790/1-ki 19-dik törvényczikkelyek értelmében csak az országgyülés határozhat; s ezen határozatot a kormány diétán kivűl az adónak sem nemére, sem összegére nézve nem változtathatja meg.

A harmadik törvényben (5-dik t.-cz.) a király biztosítja a rendeket, hogy azon régiebb törvényeket, melyek az országgyülésnek minden három évben egybehivása és miként tartása felől intézkednek, különösen az 1790/1-ki 13-dik törv.-czikkelyt, múlhatatlanúl foganatba veendi.

Azonban, bármily fontos magában e három törvény, ezen országgyülés eredményét nem láthatnók arányban a reáfordított hosszú idővel, ha az eredményt egyedűl a megalkotott és szentesített törvényekben keresnők. Az idézett három törvény sem tartalmaz semmi új vívmányt, hanem csak a régiebb alkotmányos törvényeket frissíti fel, erősíti meg; a többiek (tán az egy Szávántúli s magyar tengerparti vidék visszakapcsolásának beczikkelyezését kivéve,) épen csekélyebb fontosságú tárgyakat illetnek; reformot, haladást pedig tényleg semmiben sem eszközölnek, s leg-

fölebb a régi jogok megóvására vonatkoznak. E gyülés eredményeit tehát tulajdonkép nem is a megalkotott törvényekben, hanem egyébütt kell keresnünk. 1826—1827.

Keresnünk kell mindenek előtt abban: hogy mialatt az alkotmányos nemzeti jogok, az állami függetlenség s kormányzati önállóság helyreállíttattak, ama nagy nyíltsággal s erélylyel, sőt nem ritkán szenvedélyességgel folyt a közügyek minden ágaira kiterjedt vitatkozások által a bécsi kormánynak foganatba vett állampolitikája, legalább Magyarországra nézve alapjaiban megingattatott. Az alkotmányos jogait egész terjedelmökben visszakövetelő nemzet, képviselőinek lángszavai által erélyesen tiltakozott azon, habár atyailag szelíd jellemű, kényuralom ellen, melyet, mint a monarchia többi részeiben uralkodót, Magyarországra is kiterjeszteni ügyekeztek. Erélyesen tiltakozott azon törekvések ellen, melyeknek czélja volt Magyarország állami függetlenségét, törvényes önkormányzatát, nemzetiségét lassanként meggyöngíteni s a monarchia egységében elmeríteni. Tiltakozott a kényuralom azon kormányeszközei ellen, melyek által az országot, a külföldi szellem érintkezéseitől elzárva, benn a szabadabb szellemi mozgalmat, a gondolat, szó és egyesülés szabadságát censurai s titkos rendőri intézkedésekkel elfojtva, korlátolva, lenyűgözve, természetszerű kifejlésében, korszerű haladásában meggátolni törekedtek. Szóval, erélyesen tiltakozott a kényuralom minden czéljai és eszközei, összes szelleme ellen; s mindenre nézve a törvények szelleméből folyó alkotmányos igazgatást követelt. E tiltakozásai által pedig oda vitte ügyét, hogy a méltányos, alattvalóitól szerettetni vágyó fejedelem nem csak elismerte s bevallotta az elkövetett törvénysértéseket; hanem a nemzetnek élénk s elfojthatatlan alkotmányos érzelmeiről újabban is meggyőződvén, azontúl alkotmányszerűbben intézte az ország kormányát; s ha az újjászületés ösvényén nem engedte is oly gyorsan haladni a nemzetet, mint ez azt nem sokára kivánó lett; s e végett egész terjedelmében gyakorolta nagy szé-

1826—1827. lességű királyi hatalmát: de német tanácsosai kényuralmi törekvéseinek is határt vetett, hajlandóbb azontúl meghallgatni magyar tanácsosait.

Világos bizonyságot nyújtottak erről már az országgyülés folytában azon leiratok, melyek által az udvar a nemzet kivánatának megfelelt; s még inkább az, hogy az udvari kanczellária élére Reviczky Ádámban oly férfiút választa, ki teljes mértékben birja vala a nemzet bizodalmát. Nagy előnyére vált Reviczkynek már az is, hogy származásánál fogva nem a főnemességhez — mely akkoron, kevés kivétellel, hazafias, nemzeties érzelmeiből kivetkezettnek vádoltaték; hanem a közép nemességhez, tehát azon osztályhoz tartozott, mely a legalis nemzet magkövét, az alkotmány hűséges őrét, s jelenleg is az alkotmányos ellenzék s az ébredő nemzeti közvélemény alkotóját képezé. Atyja elébb a pesti egyetemnél a politikai tudományok tanára, utóbb a királyi tábla közbirája volt. Tanúlmányait a bécsi Theresianumban végezvén, polgári hivatalba, majd, midőn a háború 1809-ben kitört, katonai pályára lépett, s mint hadnagy a Sztáray-féle gyalog ezrednél a regensburgi, asperni és wagrami csatákban is részt vett. A háború végével a polgári pályára visszatérvén, gyorsan magas hivatalokba emelkedett; 1811-ben a királyi táblához közbiróúl neveztetett; midőn Napoleon buktával a lombard-velenczei királyság visszaszereztetett, a velenczei kormányszéknél tanácsossá, majd Rajner főherczeg s lombardiai alkirály mellett kamarai előadó tanácsossá, 1822-ben a galicziai kormányszék —, két évvel később a bécsi közönséges udvari kamara alelnökévé lett, hol aztán grófi czímmel is felruháztatott. E minőségében a fejedelemmel, ki az igazgatás részleteibe is szeret vala avatkozni, gyakrabban személyes érintkezésbe jövén, ennek bizodalmát nagy mértékben megnyerte; és midőn a múlt években kibocsátott kormányrendeletek miatt végkép népszerűtlenné lett Almásy Ignácz gróf nyugalomba helyeztetett: az alkanczellárságot Ferencz Revicz-

Reviczky Ádám.

kyre ruházta, s Koháry Ferencz herczeg s főkanczellárnak 1826–1827.
1827-ben történt halála után, a magyar ügyek vezetését egészen reábizta, majd főkanczellárrá is nevezte. Tiszti buzgalmával, sükeres tevékenységével kitűnő tehetségeket s igazgatási ügyességet, ragaszkodásával az uralkodóhoz élénk hazafiúi érzelmeket egyesített magában; miknél fogva ő nemcsak jó hírben álla honfitársai közt, hanem lehetőleg hasznossá is ügyekezett válni hazájának, nemzetének. Mondják, hogy neki sikerűlt volna leginkább meggyőzni a fejedelmet, miképen kormánya mind addig szükségkép gyönge marad az országban, míg annak alkotmányát törvénytelen módon akarja módosítani; mert az ellenzék akkor törvényes téren álland, s azt erőszakos eszközökkel elnémítani soha sem sikerűlhet; miképen, továbbá, az alkotmányon érvényesen változtatni csak akkor lehet, ha az, pontos megtartása mellett is elégtelennek, a korszellemmel s körűlményekkel megférhetlennek bizonyodik, s ily esetben a nemzet sem fogja ellenzeni a szükséges módosításokat; hogy végre, a magyar királynak, a nemzeti fogalmak szerint, az első magyar embernek kell lennie, s akkor a nemzet határtalan ragaszkodása és áldozatkészsége által látandja magát támogatva. Annyi bizonyos, hogy Ferencz ezentúl leginkább az ő tanácsaira hallgatott a magyar ügyekben; őt bízta meg egészen ezek intézésével.

De nemcsak a kormány s nemzet közti viszonyokban, hanem magában ennek kebelében is jelentékenyek s üdvösek voltak ezen országgyülés eredményei; bár azok jobbára csak később és lassanként kezdtek feltűnedezni. A közügyeknek legtöbb ágaira kiterjedt, hosszú, heves vitatkozások tájékozásúl szolgáltak azon irányra nézve, melyben a nemzetnek ezentúl haladnia kellett, és több tekintetben alapjai lőnek ama reformtörekvéseknek, melyek összes államéletünk legdicsőbb korszakának, a jövő évtizedeknek történelmét képezik. E korszak alatt, melyet bizvást az eszmeharcz s újjászületésünk korszakának nevezhetünk,

1826—1827. aligha merült fel egy-egy termékenyebb eszme s reform, melynek első gyökérszálait nem találnók fel ezen országgyülés irományai s jegyzőkönyveiben, vagy az ekkor elmondott beszédekben s lefolyt tárgyalásokban. A két évig tartott élénk eszmecsere s gondolat-surlódás, melyet a nemzet, a tanácskozások bővebb közzétételének, egy országgyülési közlönynek hiánya mellett is, mennyire a követek hivatalos tudósításai s magán levelezéseiből lehetett, figyelemmel kisér vala, a haladásra nézve nem maradhatott üdves eredmények nélkül. Az eszmekör a közügyekkel foglalkodó osztályokban szélesedett, az alkotmányos fogalmak tisztúltak, a szűk politikai világnézet, mely közéletünket jellemzi vala, tágúlni kezdett; az értelmiség gyarapodott, s a szellemi mozgalom, mely elébb majdnem egyedűl a nyelvre terjedt s csak az éledő irodalomban nyilvánúlt, az országgyülés folyama alatt mindinkább a politika s államtani eszmék felé vette irányát. Eleinte e tekintetben majdnem kizárólag az ősi alkotmány megóvásának, sérelmei orvoslatának gondjai foglalták el ugyan a kedélyeket; a gyülés második felében mindazáltal, midőn a legégetőbb sérelmek megszűntetése iránt a rendek már megnyugtatva létezének, kivált midőn Nagy Pál a visszaélések táborát ostromlá: az elmék, ha kedvetlenűl is, ha még nyilván be nem vallva is, mind világosabban kezdék látni a magán- és közjogi reformok elutasíthatlan szükségét; mi már magában véve is nagy nyereménynek tekinthető a hosszú, gondatlan tespedés után. A szükség belátásától a tettig csak egy a lépcső: a létrehozás módjának megismerése; s az elmékben mindinkább nyilatkozék a vágy az okulásra.

És ezen iránynak maga a kormányrendszer változtatása is ápolására szolgála. Hogy a nemzet kiengesztelődjék, s fejedelme iránt, mint ez igénylé, bizodalommal, szeretettel viseltessék: meggyőződést kellett benne ébreszteni, hogy kényuralmi rendszerével teljesen felhagyott. E tekintetben pedig már nem volt elég, megismerni s bevallani az elkö-

vetett törvénysértést; szentesíteni az alkotmány biztosítására czélzó törvényeket: szükségkép szabadabb elvűnek kelle magát mutatnia azon eszközökre nézve is, melyekkel elébb a kényuralmat terjesztette. Tágítania kellett a belföldi sajtó bilincsein, szelídítenie a külföldtől való elzárást; meg kellett engednie, hogy a külföldi sajtónak legalább egynémely termékei bejuthassanak; kivált miután a tapasztalás bebizonyította, hogy a külföld szellemi mozgalmát egészen elzárni úgy is lehetetlen, s a tiltott gyümölcs a csempészet útján még mohóbban kerestetik s minden sínai fal daczára is behozatik. E két, ámbár még szűken folyó forrás, kapcsolatban a gyülési tanácskozások által eszközlött gondolatcserével, ha nem juttatta is még hazánkfiait teljes ismeretére azon világtörténelmi fejleményeknek, melyeket a szabadság és a társadalom a nyugoti Európában nyert vala: a korlátolt világnézetet mindazáltal, nem kevésbbé a társadalmi mint a politikai téren, tetemesen tágította, s egyik leggyümölcsözőbb tényezőjévé lett a bekövetkezett korszaknak, melyet az eszmék harcza s a kivívott reformok oly érdekessé, oly dicsővé tettek állami s népi életünkben. 1826—1827.

MÁSODIK FEJEZET.

A reformmozgalmak kezdete.

A közszellem az 1825-ki országgyülés után.

Az 1825/7-ki országgyülés, bár nem elégített is ki minden kivánatot; de megszüntetvén a főbb sérelmeket, alkotmánya s nemzetisége tekintetében teljesen megnyugtatta a nemzetet. A megyék gyülésteremei, melyeket az országgyülési követek által a tanácskozások folyamáról időnként leküldött tudósítások, s a követeknek némely felmerült kérdésekben adott pótló utasitások nem régiben még élénk viták színhelyeivé tettek vala, az új törvények kihirdetése után elcsöndesedtek. A köz- és magánjogi kérdések feletti vitatkozásokat ismét a közigazgatás mindennapi tárgyai válták fel; s az érdektelenekké lett gyülésekre legfölebb a húsár szabályozása vont be számosabb közönséget. A nemzet, alkotmányos csatái után pihenni s a kényuralmon nyert diadalát ünnepelni látszék közéletében.

De a nyert diadal nem szenderíté álomba a nemzetet. A szellemi mozgalom, a közügyek iránti érdekeltség, melyet a lefolyt évek ébresztettek vala, bár kevesebb zajjal, mint elébb, állandóan fenmaradt mind a nyelv s irodalom, mind a politika tekintetében.

A nemzeti nyelv és irodalom ügye a magyar akadémia megalkotása által nagy lendületet nyert, mondhatni új korszakába lépett. Az intézet, melynek tervét, szabályait csak

az országgyülés bevégezte után dolgozta ki egy bizottmány, 1828.
mely az alapítók egy részéből s néhány e végre meghívott nevesebb iróinkból volt szerkesztve, működéseit még nem kezdte ugyan meg; de már megalkotása által is diadalát ülte az új iskola. Kik iróink közől az intézet alakítására befolytak, s kik annak első tagjaivá neveztettek, mindnyájan ezen iskola hívei valának. És ha nem hajóltak is meg előttök az ó népies iskola elfogúlt, makacs védelmezői; mindinkább elhallgatni kényteleníttettek győzedelmes érveik s a közönségnek hozzájok hajló közvéleménye előtt. Régibb s újabb folyóirataink, az „Aurora“, „Hébe“ és „Aspasia“ zsebkönyvek, — mik egyedűl a szépliteratura körében mozogtak, s a folyton gonddal szerkesztett „Tudományos Gyűjtemény“ és „Felső Magyarországi Minerva“ mellett 1826-ban Kölcsey Ferencz és Szemere Pál által megindított „Élet és Literatura“, mely a következő évben „Muzarion“ főczímmel jelent meg, — valamennyien az új iskola nyelvén szóltak; s kivált ezen utólsó, lényegileg széptani s kritikai folyóirat, nagy sükerrel működék nyelvünk s irodalmunk fejlesztésében, a philosophiai s széptani gondolkodás fölkeltésében. Iróink buzgó munkássága s ernyedetlen kitartása nem csak irodalmunkat újította meg, hanem lassanként olvasó közönséget is teremtett. A nyelv s irodalom fejlése ezentúl szakadatlanúl s mind nagyobb mérvben haladt; az irók s az olvasó közönség száma menten szaporodott; az irodalom bel- s külterjében egyaránt növekedett.

Az élénkség, mely az irodalom körében ekként folyton növekedésben vala, a politikai közéletre sem maradhatott hatástalan, mely egyébiránt némi más körűlményekben is mind bővebb táplálatot nyert vala. Bár a sajtónak még szét nem tört bilincsei miatt az irodalom politikai ága, — egy mindjárt bővebben tárgyalandó munka megjelenéseig, egészen parlagon hevert; különösen a napi sajtót, melynek terén még mindig egyedűl áll vala Kulcsár lapja, a megelőző censura a régi szigorú szabályok szerint tartá

1828. lenyűgözve: az összes irodalom iránya, szelleme mindazáltal, mely változatlanúl most is közéletünk egyik legfőbb eleme, a nemzetiség felé nehézkedett, már mind észlelhetőbb módon hirdeté az új kort, melynek küszöbén álla nemzetünk. Erre mutatott az is, hogy a külföld jelesebb elmeművei nálunk is mind több olvasókra találtak; mert ha fenállott is még ezek behozatalára a tilalom: a csempészet talált módokat azoknak bejuttatására.

Azon politikai tartalmú könyv megjelenéséig azonban, melyről mindjárt szólni fogunk, semmi sem merűlt fel irodalmunkban, mi a közéletre oly nagy hatást gyakorolt volna, mint az úgynevezett Conversations-Lexikoni pör, mely csak is e tekintetben igényelhet megemlítést e helyen. Egy pesti könyvkiadó a német Conversations-Lexikon nyomán egy „Tudományok és mesterségek közönséges Tára“ czímű munkát indított meg, melynek hanyag vagy értelmetlen szerkesztése azonban nemsokára egy pár irónk megróvó felszólalását vonta magára. Az érdekeltek válaszai után mind több iró belévegyűlt a vitába; felszólalt egyebek közt Bajza is, mint mindig, most is alaposan; s midőn e miatt Döbrenteitől megtámadtatott, ezt egy éles pamphletben, melynek polemiai ereje s ékesszólása a közönségben nagy figyelmet s érdekeltséget ébresztett, teljesen legyőzte. Levert barátjáért azonban gróf Dessewffy József lépett a küzdtérre, a veterán iró és közéleti kitünőség tekintélyét a mérlegbe vetvén kissé fitymáló hangú iratában. De ő is emberére talált Bajzában, kinek „Észrevételei a Conversations-Lexikoni pörhöz, gr. Dessewffy József ellen“, méltán a polemiai ékesszólás mintaművei közé tartoznak. A vita már eddig is élénken foglalkodtatá a közönséget; de Bajza ezen irata, mind ügyes dialectikájú, éles humorú élénk előadásánál, mind s kivált tartalmánál fogva azt szinte egy politikai esemény fontosságára emelte. Bajza ez iratban nem csak azon szigorú igényeket fejtegeti, — mint már az előbbiben is — melyeket minden mívelőjétől teljes joggal

követel az irodalom; de egyszersmind diadalmasan harczra 1828
kél minden áltekintély s különösen a születési tekintély ellen is a polemiai erő oly hatalmával, a minő sokáig páratlan volt irodalmunkban. Azon rendkivűli sikert azonban, melyet ezen iratok szerzője aratott, még sem lehet egyedűl azoknak belbecséből, meggyőző erejéből megfejteni. Annak teljes megértésére tudnunk kell még, hogy a lefolyt 1825/7-ki országgyülésen a főrendek többségének igen udvari színezetű magatartása a hazafias szabadelvű pártban a főúri osztály ellen nagy elégületlenséget ébresztett, mely bár a tanácskozási teremekben nem maradt egészen elzárva a kedélyekben; de az irodalomban eddigelé még nem talált kifejezést. Bajza e polemiája élénk tolmácsa volt azon érzületnek, melyet a középosztályú értelmiség a tiszti és születési áltekintély ellen ápolt keblében. E polemiai iratok más időkben legfölebb az irodalmi körökben számolhattak volna sikerre; most azonban, a kor hajlamaival találkozva, a közéletre is jelentékeny módon kihatottak, előfutárok, példák gyanánt szolgálván ama harczra, mely az áltekintélyek, születési előjogok ellen nemsokára a politika terén is kifejlett.

Azonban, az ekként minden oldalról terjedni kezdő világ még szűkebb körre hatott, mintsem hogy az akkori közvéleményben már is nyomára akadhatnánk egy új irányú, szabadelvű, magyar politikának. Tulajdonképeni magyar politika, — e szót azon értelemben véve, melyben az később használtatott, s a reformi kérdések pártolására vagy ellenzésére, s azok irányára vonatkozott, ekkoron még nem létezett a magyar közönségben; ha csak a sérelmek orvoslatára, az alkotmány és nemzetiség biztosítására irányzott törekvéseket, mint azokat a lefolyt országgyülés történelme elénkbe tűnteti, annak nevezni nem akarjuk. Egy ideig még az országgyülés után is ugyanazon sérelmi politika körében mozgott a közönség. A szellemi mozgalom, mely a haladás, a reformok felé kezd vala hajólni, még nem

1828. talált határozott formákra, nem bírt kijelölt iránynyal. A kor igényei inkább sejtelem, mint megtisztúlt eszmék gyanánt tünedeztek fel a kedélyekben; a fogalmak, még zavartak, homályosak, idomtalanok, inkább a vágyak, mint az akarat regioiban csapongának. A közvélemény határozottságra másban még alig vergődött, mint abban, hogy az ellenzéknek, az alkotmány és nemzetiség fentartása végett, szakadatlanúl őrködnie s ügyelnie kell mindenre, mi felülről jő. Alig volt ugyan már, ki, ha tán még be nem vallá is nyíltan, ne érezte volna szükségét a javításoknak közéletünkben; az anyagi érdekek kifejtése pedig már mind égetőbb szükség gyanánt tolakodék az előtérbe: de a reformok módjai, útai, eszközei iránt még nem tudta magát tájékozni a közvélemény.

Az eligazodásra e tekintetben felette kevés volt a képesség a nemzetben; mert hihetetlen, mi nagy tudatlanság borongott még azok nagy részében is, kik nem rég mint törvényhozók működének az országgyülésen. Az elfogúltságot, előitéleteket, szellemi korlátoltságot oly gondosan ápoló rendszernek szomorú következményei minden lépten, minden tárgyban megdöbbentő valóságban mutatkozának. A nemzet általában véve, készületlen volt arra, hogy az előhaladt kor igényeinek saját kezdeményezéséből kellőleg megfelelhessen. Törvényhozóink s a megyei gyülések szóvivői államtudományának összege alig ment túl a régi törvények s Verbőczy negyed századós Hármaskönyvének ismereténél. Az állami s társadalmi viszonyoknak a míveltebb Európában divatos felfogásával, az újabb hasonlító törvénytan, a jogbölcselet, az államgazdászat stb. kellő ismeretével vajmi kevesen dicsekedhetének a tekintetes rendek s a méltóságos főrendek soraiban, kik hívatva valának a nemzet jövendő sorsának alapjait megvetni, s kimutatni a követendő irányt, hogy disztelen tespedéséből szebb kifejlésre juthasson. E tekintetben minden tétova nélkül mondhatni, hogy a nemzet, kormánya gondoskodásából és

saját apathiájából, a múlt országgyülés idejében alantabb áll vala, mint 1790-ben; mi annál szomorítóbb volt, mennél nagyobb haladást tettek azóta Európa polgárosodott nemzetei. 1828.

E kép tán nagyon is sötétnek látszhatnék, ha annak élethűségét azon országos választmány munkálatai nem bizonyítanák, mely az 1792-ki rendszeres reformmunkálatok megvizsgálása s a megváltozott kor kivánalmaihoz idomítása végett küldetett ki a lefolyt országgyülésből. E választmány, több albizottmányokra osztva, 1828 és a következő év folytában működék Pesten, a főherczeg nádor közvetlen vezérlete alatt; ki e végett, minthogy a zajló Duna az álló híddal még el nem látott ikervárosok közt a közlekedést gyakran meggátolá, két télen át lakik vala Pesten, a Károlyi grófok palotájában. E bizottmányok együttléte Pesten olyforma hatást gyakorolt az országra, mint maga az országgyülés. Eszmesurlódásra, gondolatcserére tágas tér nyílt, miután a bizottmányok tagjain kivűl az ország minden részeiből sokan fordúltak meg a fővárosban. Az országos bizottmány annak művei

Azon szellemi viszonyoknál fogva, hogy a korigényektől parancsolt reformok a közönségnek inkább vágyai s érzelmeiben mint értelmében léteznek, mindenki e bizottmányok munkálataitól várá a nemzet életkérdéseinek megfejtését. Az eredmény azonban nem felelt meg a közvárakozásnak. E bizottmányokban nem hiányzék ugyan néhány szép tehetségű, képzett férfiú, kiktől nem alap nélkül lehetett várni, hogy a szükséggé vált átalakúlás irányát helyesen tűzendik ki. De a testületi munkálkodás béklyói ezeket is meggátolták szabadabb röptükben. Már a bizottmánynak a különböző tárgyak szerinti felosztása sem volt helyes. Egynémelyik bizottmányi tag, más tárgyhoz kinevezve, mint a mely feladatává lőn, nagy hasznára válhatott volna a reformügynek; míg attól, ki helyét elfoglalta, jelesebb munkát, mely az európai államtudomány, jogbölcselet vagy államgazdaság színvonaláig emelkednék, várni nem igen lehetett. Így, például, a genialis Nagy Pál, miután neve, a rendszeres

1828. reformmunkálatokkal foglalkodók sorából, nem tudom miért, kitörűltetett, a nádori kapuk összeirására pazarolta idejét; míg több más, kinek tehetségét s készűltségét az övéhez hasonlítani sem lehetett, a reformkérdésekben kontárkodék. Így lőn, hogy ezen újabb munkálatok egynémelyike a jelességnek még azon pontjáig sem emelkedett, melyen a hasonló tárgyú 1792-ki munkálat áll. Általában véve, ha a választmány némely egyes tagjainak külön készűlt jelesebb munkáját, mely azonban, többséget nem nyervén, csak mint külön vélemény (separatum votum) áll a munkálatok közt, kiveszszük, e munkákról nem lehet sok magasztalót mondanunk. Mindenütt meglátszik rajtok, hogy nem szakemberek, nem eléggé készűlt egyének művei. Európai fogalmat igen keveset találunk bennök. A nézőpont, melyről viszonyaink s azok átalakításai tekintetnek, jobbára igen alacsony; a látkört leginkább a sérelmi politikára emlékeztető sajátságos magyar eszmék foglalják el. A tervek többnyire csak szegényes foltozások, csak a legégetőbb szükségek némi hiányos pótlásáig terjednek; átalános fő elvekkel, melyek aztán viszonyainkra alkalmaztatnának, sem politikai sem alkotmányos tekintetben nem találkozunk; radikal reformokról pedig szó sincs bennök. E munkálatok legnagyobb érdeme abban fekszik, hogy a létező állapotok tarthatatlanságát, a reformok elutasíthatlan szükségét kézzel foghatólag bizonyítják; s legüdvesb eredményök abból áll, hogy utóbb, midőn a megyéktől tárgyalás alá vétettek, nagy lendűletet adtak a reformügynek, ha nem is annyira oktatva, felvilágosítva a nemzetet, mint inkább alkalmat nyújtva, hogy a köz állapotok teljesen, kimerítőleg elemeztessenek, az átalakúlás kérdései minden oldalról meghányassanak.

Széchenyi István. Ezen állapotok, ily viszonyok közt kezdte meg nagyszerű reformátori pályáját gróf Széchenyi István, ki azontúl számos éveken keresztűl vezér gyanánt áll vala elűl átalakúlásunk történelmében; és miként azt kivált ő

tölti be ernyedetlen munkásságával: úgy a dicsőség s egy- 1828.
szersmind a felelősség is az övé azon irányért, melyen a nemzetet újjászületésében megindította. Ő nem csak formát, kifejezést adott a kedélyekben rejlő sejtelmeknek; nemcsak nyelvévé lett a közérzületnek s véleménynek; hanem ő azt maga alá is hajtotta, s uralkodva a homályos eszmék tömkelegében magától eligazodni nem tudó szellemi mozgalom felett, annak ő szabta meg az új irányt mély felfogású, hatalmas szellemével.

Nem könnyű feladat, híven, tévedés nélkül méltányolni azon szerepet, melyet e nagy férfiú húsz éven át játszék vala történelmünkben[1]). A rendszertelenség, szakadozottság, mely munkásságát első tekintetre jellemzeni látszik, s mely mégis nem onnan származik, hogy messze ágazó terveiben az egység, összefüggés hiányzott; hanem onnan, hogy a kinálkozó alkalomnak megragadása végett a logikai rendet a létesítésben gyakran feláldozta; — e külszines rendszertelenség nem kevésbbé nehezíti szereplése helyes megitélését, mint azon pártvélemények, melyek róla a közönségben pályája különböző szakaiban forogtak. Nehezíti az eligazodást maga e rendkivűli férfiú kedély- és szellemvilágának rejtélyessége, mi őt nem ritkán önmagával ellentétben tűnteté fel az ő észjárását, cselekvényei indokait nem mindig ismerő, vagy kellőleg nem méltányló közönség szemében. Pedig Széchenyi István reformátori pályájának hibátlan felfogásától függ nagy részben e korszak történelmének hűsége; mert azt jobbára ő töltötte be munkásságával, az általa kijelölt irányban haladt a nemzet átalakúlásában.

Széchenyi István, legifjabb fia azon nagy érdemű gróf Széchenyi Ferencznek, ki a század első tizedében

---

[1]) Nekem azonban ezt már nagyon megkönnyítette b. Kemény Zsigmond, Széchenyinek a Csengery Antal által kiadott „Magyar Szónokok és Státusférfiak“ czímű munkában közzé tett, általában helyes, találó jellemrajza által.

1828. a nemzeti muzeumot alapította, s kiről fia a fenntebb idézet bizonyságot irá, hogy, mint magyar, a nemzeti sülyedést már gyógyíthatlannak tartva, reménytelenűl szállott sírjába, — csaknem vakbuzgó nevelést nyert a különben jeles, de a vallás dolgában rajongó atya házában. De korán a zajos élet közepébe vettetett a tehetséges, minden benyomásra fogékony ifjú. Ő már 18 éves korában az 1809-ki insurrectio soraiban álla; onnan pedig a rendes hadseregbe lépvén, a Napoleon buktáig vívott világharczokban nem csak részt vett, hanem azok egyikében, a lipcsei ütközetben, ki is tűntette magát; s midőn a béke helyreállott, több hadi érdemjel diszíté mellét az ifjú kapitánynak. A katonai pálya, a mívelt világban tett számos utazásai, a nagy-világi élvek, s a franczia irodalom művei, melyeket a béke helyreállta után munkátlanná lett katonáskodása alatt szorgalommal olvasgatott, egészen ellenkező irányú iskola volt ugyan avval, melyet neki első neveltetése s az apai ház példái adtak vala: ezen első fogalmak nyomai mindazáltal még akkor is fenmaradtak a nevezetes férfiúban, midőn hazánk első államférfiává emelkedett; sőt, mint beszélik, életének végső, szerencsétlen szakában is azok képezték rögeszméi egyikét. A testgyakorlatok legtöbb nemeiben majdnem felűlmúlhatatlan tökélyű férfiú, 1819-től kezdve, vas szorgalommal s ernyedetlen kitartással vetette magát a komolyabb tanúlmányokra. Életirányának e változásáról következőleg tudósít bennünket b. Kemény Zsigmond: „A szövetséges hatalmaknak kétszeri Párisba vonúlása és a bécsi congressus valának a legragyogóbb időszakok Széchenyi ifjúkori excentricus életében. A jelenetek nagyszerűsége, a katonai hír mámora, a világ legmagasabb köreiben töltött órái, az irígylett bonnes fortunes-ek, mint szinte gyorsan szaporodó adósságai folytonos izgalomban tarták őt, és kimeríthetetlen cselekvényességének s változatosság és hatás után sóvárgó lelkének a szerelem, hír, fény és kaland tündérországaiban szereztek elfoglaltatást

adtak kielégítést. De mind ezen örömeknek a világbéke helyreálltával többnyire végök szakadt... Széchenyi magába kezdett szállani. Üresnek találá szivét és agyát. Untatónak hitte egy falura kitett kapitány köznapi szerepét, komornak a jelent, s a múltat minden fénypontjaival sem eléggé nemesnek, sem hozzá eléggé méltónak. Ezen érzés, ezen öntudat.... lassanként egy erős, de jótékony crisist idézett nála elő." [1]) Életének nagyobb részét azután utazá- 1828.

[1]) E válság kezdetét Széhenyi maga egy, az európai coalitio győzedelmes hadainak Párisba 1814-ben vagy 1815-ben bevonúlta idején történt életjelenetétől számítja, melyet szokása szerint sok húmorral beszélt el néha baráti körökben. Egy franczia ezredes, kivel ez időben megismerkedett, őt igen megszeretvén, családi körébe is bevezette s nejének és a vendégkoszorúnak e szavakkal mutatta be: „egy magyar gróf, ki a hihetetlenségig tudatlan, bár igen szellemdús s kit én nagyon szeretek." E bemutatás, mint ő beszélé, igen rosz estélyt csinált neki s arra indítá, hogy az első alkalmat megragadja a távozásra. Haza érvén, töprenkedni kezde magában, hogy hát csakugyan oly „nagy szamár"-e ő, mint a minőnek őt különben jóakaró barátja jellemzé? Rövid gondolkozás után, ugymond, nagy meglepetésemre, ugy találtam, igaza van barátomnak; vajmi keveset tudok mind abból, mit egy valóban mívelt embernek illik tudnia. E felfedezésnél kétségbeestem volna magamon, ha barátom azon tanúságot is nem teszi vala mellettem, hogy tudatlanságom daczára is van eszem. Ez megnyugtatott; de ekkor megesküdtem, hogy ezentúl tanúlni fogok.

És ő azontúl nem csak tanúlt, de csakhamar nagy gondolatokat s terveket is kezde agyában érlelgetni. Hogy a tettdús pálya, melyre lépendő vala, 1817-ben már megvillant lelkében, tanúskodik azon egyetlen költeménye, melyet eddig ismerünk, s melyet érdemes Toldy Ferenczünk a grófi családnak sopronyi levéltárában őrzött albumából kiírva közlött. Ime a vers, melyben Széchenyi István, szóvirág nélküli, egyszerű, nemesen szép kifejezést ad fiüi hálájának anyja iránt.

Ha mind azt, mit szívem érez, tollammal leírhatnám,
Mind azt, mit csak Néked köszön, méltán elől adhatnám,
Boldog volnék,
S nem busolnék.
De hogy írja le a számát ezer aggódásidnak?
Hogy köszönje tanácsidnak, hogyan fáradásidnak
Számos nemét
És érdemét? —
Ime tűz és fegyver között imádsággal tartottál,
Betegágyimban gyorsan Te magad ápolygattál,

1828. sokban tölté, melyeken eleinte élvet és szórakozást, utóbb inkább okúlást és ismereteket keresett; kivált Angliában, az ipar és kereskedelem, a szabadság és gyakorlati ész e klassikus földén, hol legalább tizenötször fordúlt meg, s néha húzamosabban is időzék. Készületeit a reformátori pályára önmaga a következő rajzban adja elő, mely, minthogy nemcsak saját jellemét, hanem a kor állapotait, hangulatát is híven festi, kétszeresen méltó figyelemre.

1820. „Mióta annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint „magyar", reménytelen szállott sírjába, azóta meg nem szünőleg hasonlítgatám más nemzetek életjeleit a magyarnak életfonalával össze; mikép kiismerném: van-e még feltámadása körűl remény, vagy nincs többé. Életem legmélyebb feladása ez vala. S mindenben tapasztalám, hogy e keleti rajnak, de épen virága — mert salakja e nemzetnek, mint a legjelesbnek is van, — már-már kétségbeesik s búban és mély melancholiában eped mindig valami után, mi előtte ismeretlen. Míg más nemzetek a jelenben látszanak élni, s jellemzetök a megelégedés és jó kedv, mintha már elérték volna a nagy természetbeni állásukat, osztályrészöknek már birtokában volnának: a magyar, kinek egész létét oly sötét titok fedi, vagy nem remél többé semmit s a múltban hiszi örökre eltemetve hír-nevét; vagy a nagy idők folyamától vár lelki sebeire írt, s néha, de csak átfutó csillámként, a messze jövendőben sejti nemzeti fényét s látja megnyílni egét. — Figyelmezz a németnek társasági szellemére, figyelmezz zenéjének jellemére, a

---

Te oktattál,
Tanácsoltál,
Te plántáltad szívemben a jót, melyben vagyok s leszek,
S a mi csekélyt Isten, Uram, s Hazámért utóbb teszek
A Te munkád. —
S azért Reád
Szálljon háladásom mellett az Istennek áldása,
Attúl lelked, gondjaidnak jutalmát hogy láthassa.
1. Május 1817. Gróf Széchenyi István.

zenének, melyből oly valódilag tűkrözik ki a külön nem- 1828.
zetek legbelsőbb érzelme: s fogod-e tagadhatni, hogy a német a jelenben él, a jelennek szedi virágait, soha sem epedvén a jövendőnek koczkajátéka körűl. Halljad zenéjét, s akaratod ellen vigalomra gerjedsz; az utólsó húr elhangzása után azonban vége a varázsnak, lelkedben nem marad semmi nyom. Laktam sokat németek közt, természetüket magamra alkalmazni iparkodván, s köztök a napnak, az egyébként kellemesen töltött napnak bezártával elvágva érzém a jövendőt, míg a jövő 24 óra végével minden jövendőbeli vágy nélkül szinte megint ott állék, hol tegnap. — Mit érzek viszont magyarok közt, magyarok közt kiknek lelkét nem bélyegzé még meg az elkorcsulás szégyene, mit érzek messze a világ zajától magamba vonúlva? Bánatot és reményt! Zendítsd meg a nemzeti dal gyász húrjait s a múltkor mélyeibe sülyedve, édes kínok közt Berzsenyivel elsírom bús elegiámat, s ki nem vesz semmi azon hiedelemből, hogy a magyar nemzet „volt". Felhasad ismét előttem az ég, és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztűl ily szózat: epedéseid nem holtakat illetnek, bús hangjaid nem halotti zene; a jövendő lehet korod. Oh menynyei öröm!"

Másutt, szándékaira, czéljaira s a haza jövőjére nézve még világosabban ekként nyilatkozik: „Mióta élek, kimondhatatlan vágy létezik lelkemben Magyarország kifejtésére. Azon remény, mikép nemcsak költői képzelgés, de száraz felfogás szerint lehetőségét sőt hihetőségét is látám nemzeti újjászületésünknek, hosszú évek előtt derűlt fel bennem . . . Minden jelenetek jövendő fényt mutatnak nemzetünknek, minek jövendölésére semmivel több jóslói tulajdon nem kell, mint előre megmondani, hogy a kisded makkból, ha nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja . . . S így lőn, hogy 1825-ben kimondhatatlan s több napi belső küzdések után, és csak akkor, mikor látám, hogy senki azon, tán egy kissé magosb, nézőpontról nem fogja

1828. fel nemzetünk állását, mint én; vagy ha igen, nem mer, s újra-öntés helyett mindig csak nyomorúlt foltozás van napi renden: — bizonyos órában megesküdtem magamnak, hogy miután világosan mutatkozának lelkem előtt nemcsak a feltámadásnak, de nemzetünk egykori nagy kifejthetőségének is legbiztosb jelei, mindent el fogok követni, ha bár magam maradok is, ha bár vesznem kell is, mit e kettős czélnak elérésére cselekedni lelkem sugall. És akkor léptem ... a nyilvános élet tövises mezejére, azon komoly elhatározottsággal, hogy én fognám, ha senki más, nemzetünk egykori fényének megvetni alapját, vagy legalább ezen czélnak szentelni végleheléseinig földi pályámat. A nemzeti testben egy parányi, alacsony helyen álló kapitány, nem csekélyebbet tűztem ki magamnak; — jóllehet senki sem tekinte mélyebben a szándéklott kivitelnek lehetetlenséggel határos tömkelegébe, mint én."

Elméjében ily nagy czélt forgatva, ily hazafias elhatározottsággal jelent meg az egyszerű kapitány az 1825-ki országgyülésre. Majd azonban megférhetlennek látván katonai állását a politikai pályával, melyet magának kitűzött: a hadi rendből tizenkét évi szolgálata után kilépett, s azontúl ama nagy eszmének létesítésére szentelte életét. A czélt, a feladatot, melyet átalakulásában a nemzet által megfejtendőnek vélt, e szavakkal adja elő: „A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni Európában, egyedűli heterogen sarjadék, ázsiai bölcsőjében rejtező, eddigelő sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virúlt sajátságait; sajátságait egy törzsökfajnak, mely jóllehet mindent maga előtt ledöntő dagályként már több ízben gyászba borítá földgolyónk legkiképzettebb részeit, s fel-felbőszüléseiben, mint isten ostora, mindenütt vérrel járt, — bizonyosan annyi különöst, s erejénél fogva bizonyosan annyi jót és nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja. Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait, mint ereklyét megőrízni és szeplőtelen minőségében kifejteni, ne-

mesíteni erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve végczéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni: — ez a feladat." 1828.

De bár e szerint a fajbiztosítás és kifejtés lebegett fő czél gyanánt Széchenyi szemei előtt, — melynek, ha különben nem lehetne, tétova nélkül kész vala feláldozni a szabadság s alkotmány érdekeit: ő mindazáltal a szabadságnak s alkotmányosságnak is buzgó előharczosává ügyekezett lenni. És ezt múlhatatlanná is tette a szerep, melyet magának, s a czél, melyet a nemzetnek kitűzött. A múlt idők történetéből világosan látható, hogy a magyar nemzet, a maga természeténél, szellemi irányánál fogva sokkal bensőbben ragaszkodik az alkotmányos szabadsághoz, mintsem hogy arról valaha lemondani hajlandó s a nélkül is képes volna nemesebb kifejlésre. Az európai viszonyok s különösen a nemzetet közelebbről illető körűlmények vizsgálatából pedig lehetetlen volt azon eredményre nem jutnia: hogy, ha anyagi és szellemi tekintetben egyaránt gyorsan előre nem halad, és szomszédai által mindenben túlszárnyaltatik, rövid idő alatt megsemmisűlés leend a sorsa. Ennél fogva tehát a faj biztosítása és kifejtése mellett, az alkotmányos szabadság is, mint a békés kifejlődés szükséges feltétele, szintúgy mint a szellemi s anyagi gyors haladás, s az erre vezető gyökeres javítások, reformok lebegnek vala főczélúl szemei előtt.

De e magas, e nagyszerű czél tekintetében ő még párt nélkül, sőt egészen egyedűl álla az országgyülésen, melynek tagjai csupán a sérelmek orvoslatában, az ősi alkotmány helyreállításában és biztosításában keresték a nemzet üdvét. Reformokról, átalakulásról, sokáig egy szót sem halla hangzani maga körűl. Mihelyt tehát a törvényhozó kar eszméi, törekvései, lélekiránya tekintetében magát egy kissé tájékozta vala: azonnal elhatározta magát, hogy a maga eszméinek, terveinek nyilvánítását alkalmasb időkre halaszsza; s addig csak a társadalmi téren, barátságos eszmecsere

1828. útján terjeszsze nézeteit, szerezzen azoknak pártolókat. S e végre alkotá ama klubbot, a kaszinót, melynek példájára aztán több hasonló társalgási kör alapíttatott az országban. És kivéve azon egy alkalmat, melyben, mint fentebb elbeszéltük, tervével egyezőleg, a magyar faj biztosítására és kifejtésére, a magyar akadémia megalapítását nagyszerű, hazafias áldozata által lehetővé tette, nem is lépett fel többé az országgyülésen.

A törvényhozás tagjai, mint említők, teljes megelégedéssel oszlottak szét Pozsonyból; az alkotmány és nemzetiség, úgy hivék, meg van mentve. Ugyanezen megnyugtató érzelmek közt ültek össze Pesten 1828-ban a bizottmányok is, melyeknek feladatáúl tétetett, a következő országgyülés tanácskozásai tárgyáúl szolgálandó reformmunkálatokat elkészíteni. Széchenyi azonban, ki, mint teljesen felkészűlt státusférfiú, az európai külviszonyokat és reformkérdéseket, nem különben mint a polgárosodás problemáit minden vonatkozásaikban az államra és társadalomra, egyaránt jól ismeré, sem oly rózsaszínben nem látá a magyar állapotokat, mint a lefolyt országgyülés hazatért tagjai; sem oly hiányos s csak a legégetőbb szükségek pótlásáúl szolgáló, foltozó javításokkal nem elégedett meg, milyenekről a Pesten ülő bizottmányok tanácskozának. „Álomkórságban dermedez nemzetünk, — így vélekedék ő; de még van idő a felébredésre, sok azonban többé nincs.“ „Hajótörésnek induló szerencsétlen családhoz“, „roskadozó házhoz“ hasonlítá az országot, melynek megmentésére nem lehetne eléggé sietni; „lassú nyavalyában sínylődőnek“ ábrázolá a nemzetet, mely csak most kezd „visszatérni a sír széléről“; de menthetetlenűl elvesz, ha gyorsan kellő ápolás alá nem vétetik. Megjöttnek látta tehát az időt nyilván fellépni a nemzet teljes átalakulását czélzó eszméivel, s közzé tette első, „Hitel“ czímű röpiratát, melyben a lángész szikrázó tüzével s a haza és nemzet iránti szeretet lelkesedésével, mint kiszámított tervű izgató s merész kezdeményező szól nemzetéhez;

bonczolja annak közállapotait, s az európai legkifejlettebb államok és társadalmak gyakori szemléletében s tanúlmányozásában érlelt, átható értelemmel, kiképzett államférfiúi mély felfogással elemezi viszonyait, állami s társadalmi hiányait és hibáit; kimutatja a czélt, melyre törekedni s a módokat és eszközöket, melyek által azt megközelíteni kellend, hogy jobblétre vergődhessék. 1828.

A nagyobb tömegeket tekintve, a nemzeti állapotok felől külön három vélemény volt kiváltképen uralkodó ezen korban.

Egy tömbet képezének azon hű, de gyönge, erélytelen kedélyek s kislelkű ábrándozók, kik a jelen nemzeti sűlyedés miatt búsongva, a nemzet dicsőbb múltjának történelmében kerestek vigasztalást; a nemzetet elaggottnak tartva, annak újjászületését a mostoha körűlmények közt, melyek által lenyűgözve tesped, többé nem remélve, lassú sínylődésben vélék elveszendőnek.

Egy másik tömbhez sorozhatók azon, jobbára fiatalabb nemzedék egyénei, kik az újjászületett irodalomból, a megifjúlt s folyton tökélyesbűlő nemzeti nyelvből merítve reményt a nemzet egyetemes újjászületésére; s meghatva és lelkesítve az európai polgárosodás nagyszerű, gyors fejleményeitől, hazájok szebb jövendőjében is hittek, és a felé sóvárogva, hévvel sürgették a korszerű reformot s haladást; de annak iránya, módjai s eszközei iránt eligazodni még nem tudván, türelmetlenűl várják vala az országos bizottmányok rendszeres munkálatait s az azokban javaslott újítási tervek életbe léptetését.

A harmadik, számra nézve legnagyobb csoportban találjuk azokat, kik az állapotokkal, miután a lefolyt országgyülés a nemzeti s alkotmányos jogokat nagyjából helyreállította s új törvényekkel biztosította, tűrhetőleg megelégedve, még csak azt óhajtá, hogy a fenmaradt sérelmek is orvosoltassanak. Ha az ország anyagi állapotának pangásáról szóltak, egyedűl a kormányt okozták, hogy papirpén-

1828. zével, ellenséges vámrendszerével a közvagyonosság kifejlését gátolja, az ország anyagi érdekeit a kényuralommal igazgatható s ezért kegyeltebb német-szláv örökös tartományok anyagi jobbléte végett feláldozza. Az ipart, kereskedelmet magától is felvirágzandónak hitték, mihelyt a kormány annak kivált a vámrendszerben létező akadályait elmozdítja; erre vonatkozék tehát minden javítási vágyuk: s e nélkül hasztalannak, meddőnek mondának minden ügyekezetet a nemzet részéről; bukást jóslának minden vállalatnak, minőt eddigelé minden kisérlet szenvedett, míg a kormány ezen igazságtalan vámrendszert nem módosítja, s a nemzeti fejlődésnek abból származott akadályait el nem mozdítja.

A „Hitel“ röpirat. Széchenyi a maga Hitelében mind a három vélemény képviselőihez intézé hatékony szózatát. Az elsőknek, kik a költővel „nemzeti nagy létünk nagy temetője, Mohács“, felett búsongának, s abból feltámadást többé nem remélve, a múltkor romjai közt merengének s annak dicsőségéből merítének vigaszt a jelenkor dísztelen pangásának elviselhetésére, — eleven színekkel ábrázolá, hogy az egész múltban nem talál valódi nemzeti nagyságot s dicsőséget, s azt csak a jövőben lehet és kell is előteremteni. A nemzet, úgymond, bár „sülyedése nagy, bár álomkórságban dermedez,“ de még fiatal. Miként az 1790-ki és a legújabb események is bizonyítják, e keleti faj nagy ruganyosságot rejt magában, minél fogva még messze van tőle a halál és koporsó. Életre üdítve, reményre ébresztve, erőfeszítésre ösztönözve harsogtatá tehát füleikbe: „Nincs igazuk, kik azt mondják: a magyar volt; én azt hiszem, a magyar lesz!“

Azoknak, kik egy szebb jövőt remélve s óhajtva, a gyökeres reformok szükségéről meggyőződve voltak, de nem tudták, mely irányban kell indúlni, mely eszközökhöz nyúlni, hogy a haza sorvadozó állapotából felüdűlhessen, s fejlődésének akadályait legyőzhesse, — felmutatta a czélt, melyre törekedni kell: egy kiművelt, átnemesűlt s ép ezáltal biztosított nemzetiséget, anyagi virágzatot, jólétet s gazdagságot,

alkotmányos kifejlettséget lebegtetvén szemeik előtt. Kimutatta a kiindulási pontot s az ösvényt, melyen haladni kell hogy ama czélra juthassunk; kifejté a „logikai egymásutánt“, — miként ő a reformok összefüggő sorozatát nevezni szereté, e tételt állítván fel: „Szabad, biztos birtok; ezt megelőző jó törvény; ezt megelőző elmesurlódás; ezt megelőző egybepontosítás; ezt megelőző kedvessé tétele a hazának s a haza középpontjának, Budapestnek.“ 1828.

Azoknak végre, kik a kiváltságos ősi alkotmányon kivűl nem láttak üdvet a nemzet számára, s a haladás egyedűli módját a sérelmi politikában vélik vala rejleni, határozottan kimondá: hogy csak „hazánknak minden ingadozás nélküli átvarázslata egy elkopott, féligmeddig feudalis, féligmeddig alkotmányos szövevényből emberhez illő, minden álfénytől kitisztúlt képviseleti rendszerre“ emelheti jólétre, virágzatra a nemzetet Csipős gúnynyal, éles dialektikával ostorozza s teszi nevetségessé balvéleményeiket, a megszokott régihez való kényelmes ragaszkodásukat, elfogultságukat s előitéleteiket a nemzeti jólét gyarapodásának eszközei, forrásai tekintetében. Ezek ellenében vezérelvekűl, harczjelszavakúl ilyféle tételeket hirdet: „ne keressük hátramaradásunk minden okát egyedűl a kormányban; ne maradjunk mozdulatlanúl régi tespedésünkben, mivel a kormány a jólét minden akadályait el nem hárította; hanem örökös panasz, meddő recriminatio, henye postulatumok helyett lássunk magunk is a dologhoz, s ha mindenben nem áll is nyitva előttünk a tér, ügyekezzünk magunkat legalább értelmileg s erkölcsileg fejteni, anyagi jóllétünket emelni ott és úgy, hol és miként lehet. Ha azon magánjogi viszonyokat, melyeket megváltoztatni magunktól függ, s a kormánynak ellenzeni nincs érdekében, gyökeresen megjavítjuk: a haza és nemzet ama külakadályok daczára is rövid időn virágzatnak induland.“ És e tekintetben kimélet nélkül megtámadta az „ősi magyar szabadságnak“ e párttól lényegeseknek hirdetett, szenvedélylyel bálványozott némely elveit

1828. s institutióit. Megtámadta különösen a magyar hűbéries birtokrendszert, melynél fogva a földbirtokot az ősiségi törvények miatt eladni, kellő beruházmánynyal értékesebbé, jövedelmezőbbé tenni nem lehet. Innen származtatá leginkább a szegénységet és tehetetlenséget, melyben birtokosaink nagyobb része teng, s bár földjök elég van: hitelök, melylyel javaikat beruházva gyümölcsözőbbekké emelhetnék, még sincsen. Az ősiséget, mely a birtokos kezét kötve tartja, a tulajdon fogalmával homlokegyenest ellenkezőnek s a legnagyobb szolgaságnak éles, találó dialektikával, húmoros példázatokkal bizonyítja be. Megtámadja a nemesi kiváltságok alapjait képező törvények többféle korcs kinövéseit s kizárólagosságát; különösen az adóssági törvényeket, a perrendszert, mely csak a rosz fizetőknek vagy csalóknak kedvez. Megmutatja, hogy ezen törvények mellett akár vagyoni, akár személyi hitelről álmodni sem lehet; a kinek pedig hitele nincs, bár mennyi fekvő birtokot örökölt is őseitől, bár mennyire pengetheti is nemesi szabadságát, az szabad és tehetős nem lehet. Megtámadja az úrbéri rendszert, a robotot, mely a nemzeti kiállító erőnek nagy részét haszon nélkül fecsérli el. Megtámadja a közlekedési eszközök rendszerét, miszerint az országos utak is a külön megyék kezelése alatt állnak s ingyen jobbágymunkával készíttetnek. Megmutatja, hogy e miatt nincsenek s nem lehetnek jó utaink; s ezek hiánya miatt nem lehet forgalmunk, s így szükségkép pangani kell a kiállító erőnek, stb.

Különösnek látszhatnék, hogy akkor, midőn mindenki a nemzet és kormánya közt létező viszonyokat, a közjogot kivánja vala oly módon elintéztetni, hogy az alkotmányos szabadság örökre biztosíttassék: ő e könyvében alig említi a közjogot; s a hol nem kerülheti el a nemzet s kormány közti viszonyok említését, erről mindig felette óvatosan, nagy kimélettel szól. Nagy tévedés volna azonban ebből azt következtetni, hogy ő közjogunkkal teljesen megelégedett. E kiméletes eljárás nem az ő értelmében, hanem a

körülmények kényszerűségében leli megfejtését. Hiszen egy helyt világosan kimondja, hogy őt csak „a minden álfénytől megtisztúlt képviseleti rendszer" elégítheti ki. Nehogy azonban reformátori pályáján a kormány részéről mindjárt kezdetben akadályokra, tilalmakra találjon, melyek őt hallgatásra s tétlenségre kárhoztathatnák: az őt mindenben jellemző eszélyessége visszatartóztatá őt ama kényes térre lépéstől, melyen csak a törvényhozás mozoghatott némi szabadsággal. Sőt mielőtt könyvével a politikai s társadalmi izgatás terére lépett, egy emlékiratot nyújta be Metternich herczegnek, melyben a kormányt eleve is megnyugtatni törekedett a maga szándokairól, kezdendő izgatásainak irányáról [1]). Egyébiránt is mélyen meg vala győződve, hogy a nemzet újjászületési processusában elébbvaló és múlhatatlanabb a közjogi módosításoknál a nemzet olyatén magánjogi és társadalmi átalakúlása, minőt ő indítványozott; mert ez, ha szerencsésen sikerűl, elébb utóbb okvetlen maga után vonandó lészen a közjogi reformokat. Minden erejét oda fordítá tehát, hogy ama sérelmi politikát, mely mindig csak a kormánytól követel vala engedményeket; azokban, pedig, mikben teljes szabadsággal intézkedheték, mozdúlni mindig vonakodik, — valahára lerontsa, s a nemzetet a magánjogi viszonyok átalakitásának szükségéről teljesen meggyőzvén, amaz áldástalan sérelmi politikát egy józan reformi politikával cseréltesse fel. 1828—1830.

És ezen fellépése mellett a politikai irodalomban, a cselekvényes élet mezején sem maradt munkátlan Széchenyi. Említők, hogy Pozsonyban, mindjárt az országgyűlés kezdetén, egy klubbot alakíta, hol társalgás közben alkalma lenne eszméit közleni, gondolatcserét indítani. Vezérelvei szerint azt tűzvén ki egyik legközelebbi czélúl, hogy Buda- A nemzeti kaszinó és gazdasági egylet.

---

[1]) „Széchenyi — mondá Wesselényi — már midőn a Hitelt irta, hajlandó vala a kormánynak, ha csak szép szavakat is adni." Kölcsey Ferencz az 1832-ki országgyűlési naplójában. Összes munkái (2-ik kiadás) VII, 150.

1828—1830. pest kedves, kivánatos lakhelylyé varázsoltassék: miszerint eddig jobbára Bécsben lakó főnemeseink is ott székeljenek; a szellemi s anyagi erők mennél inkább ott összpontosúljanak s az így támadandó élénkebb társalgás, gondolatcsere s elmesurlódás egyesülési szellemet ébreszszen, vállalatokat keletkeztessen: e klubbot az országgyülés végével „nemzeti kaszinóvá“ alakítván, Pestre tétette át. Hasonlókép a „Pályafutási Társaság“ is, melyet 1826-ban az országgyülés alatt Pozsonyban rögtönzött lóverseny sikerűlte után, a következő évben, Wesselényi Miklós, Károlyi György, Eszterházy Mihály s több mások hozzájárúltával Pesten állandóan megalkotott, e czélt tűzte ki alapszabályaiban. És ezen első sükeres kezdemények után az egyesülés terén, mind több hasonló eredményeket teremtett elő Széchenyi fáradhatlan munkássága. E két első egyesület, melyeket eleinte sokan csak nagyúri kedvtöltés végett hittek általa alkotottnak, az egyesülési szellem ébredése, a közlekedés és gondolatcsere élénkűlése következtében mintegy bölcsőjévé lőn többféle egyesületek és vállalatoknak. A nemzeti kaszinó mellett, mely a vidéki városokban is gyors utánzásra talált, csakhamar egy más egyesület is keletkezett, mely boraink ismertetését s az azokkal való kereskedés gyarapítását tűzte ki czéljává. A Pályafutási Társaság már 1828-ban „Lótenyésztő Társasággá“ szélesedett; s miután a következő évben az „Állatkiállító Egyesületet“ is kebelébe fogadta, 1830-ban már „Állattenyésztő Társasággá“ tágúlt; mely aztán az ő eszközlésére akként alkotá alapszabályai egyikét, hogy az egyesület „Pesten, az ország középpontjában, lovak, juhok, szarvas marha s egyéb házi állatok tenyésztéséről s annak elősegítő eszközeiről tanácskozzék; . . . honnan, mintegy szívből szivárogjon a haza minden ereibe e tárgyat érintő jobb ismeret, nagyobb szorgalom, bizonyosabb haszon.“ E társulat utóbb, természetes fejlődésében, a mezei gazdaság egyéb ágaira is kiterjeszté munkásságát s egy országos „Gazdasági Egyesületté“ nőtte ki magát.

Ezen egyesületi szellem terjesztése, közhasznú vállalatoknak társadalmi úton s erők általi keletkeztetése, mindenha egyike volt Széchenyi legbuzgóbb törekvéseinek. Ezért karolta fel ő oly melegen, pártolta s fejtette ki oly ernyedetlen tevékenységgel az 1830-ban nem ugyan általa keletkezett, de oly nagyságra s terjedelemre, minővel nemsokára dicsekedheték, leginkább általa emelkedett „Duna-gőzhajózási Társaságot". És hogy egyéb általa indítványozott, létrehozott vagy gyarapított egyleteket s vállalatokat mellőzzünk: ez volt czélja a budapesti nagyszerű lánczhidban is, melynek eszméje már ekkor foganzott meg termékeny agyában; melynek létesítéséhez azonban, mint alább látandjuk, még egy nagyfontosságú elvkérdést is kapcsolt vala. 1828—1830.

A „Hitel" röpirat ezen egyesületek s vállalatok közben rendkivűli hatást tett a nemzetre. Oly szellemi mozgalmat, oly élénk eszmeharczot, mint ez, soha könyv még nem támasztott a magyar világban. Hatását alig lehet jobban máshoz hasonlítani, mint Junius leveleihez az angol történelemben. E hatás azonban nagyon különböző volt a nemzet külön osztályaiban s politikai csoportjaiban. A sérelmi politika, az „ősi magyar szabadság" hívei, kik minden véleményszinezetek közt a legalis nemzetben s a vármegyék közönségében legszámosabbak voltak, alig birtak felocsúdni első megdöbbenésök s ámulásukból, s hangosan anathemát kiáltozának a könyvre, mely az ó fogalmak, a hagyományos státusbölcseség összegének oly hallatlan merészséggel üzent háborút; mely a százados szokásokat s törvényeken alapúló ősi institutiokat nem kevésbbé kiméletlenűl támadta meg, mint az előitéleteket és visszaéléseket, az eljárásbani hanyagságot és ügyetlenséget, az egyedárúságot és kizárólagosságot. A táblabirák nagy része parasztlázításról, birtokrablásról vádolta őt, s meg nem foghatá, miként lehet képes egy magyar főúr annyira megtagadni s megbélyegezni a maga nemzetét: hogy annak minden hibáit s hiányait, minden gyöngéit s bűneit oly puszta meztelenségben, oly gúnyos

A „Hitel" hatása.

1828—1830. nyelven tárja fel a világ előtt. Szégyenpir borítá el a táblabiró arczát, midőn arra gondolt, hogy e könyv idegen nyelvekre lefordítva, majd a külföld előtt is pellengérre állítja a nemzetet. Ez okokból, bár egyébiránt gáncsainak igaz voltát nem tagadhatták, s legfelebb azt vethették ellene, hogy a valónál itt ott kiáltóbb színekben ábrázol; bár, más részről szándokainak tisztaságát, hazája jóllétét előmozdítani törekvő indulatát sem vonhatták kétségbe: boszúságokban mégis nemcsak gyalázták, hanem néhányan meg is égették a könyvet, mely, véleményök szerint, a nemzet becsületét, jó hírnevét megrontja. A megyei gyüléseken pedig egy alkalmat sem mulasztának el, melyben a „Hitelt" leránthatták, s irója ellen kikelhettek. Ilyféle megtámadásokat Széchenyi nemcsak a régi állapotokat fentartani minden áron tövekvő ósdiaktól, hanem sok oly táblabirótól is tapasztalt, kik, egyébiránt a sérelmi politika hívei, az oppositio soraiban álltak, s mint ilyenek a szabadelvűek nevét is bitorlák.

Nem kisebb és egyszersmind sokkal hasznosabb volt Széchenyi „Hitelének" hatása a két más véleményfelekezetre. E látszólag keveset jelentő szavak: „nincs igazuk, kik azt mondják, a magyar volt; én azt hiszem: a magyar lesz", villanyerővel hatottak e csoportokra; mintegy új életre s tettvágyra ébreszték azon ábrándozókat, kik a múlt kor mohai közt keresik vala a véleményök szerint már elaggott nemzet ifjúkori nagyságát, dicsőségét. Azok pedig, kik meghatva az európai polgárosodás nagyszerű fejleményeitől, egy szebb jövő felé sóvárgának s oda nemzetöket is eljutni reménylék, mintegy jóslatnak vették ezen saját keblökben is visszhangra talált szavakat, melyek valósága felől kételkedni bűn volna a haza iránt. Míg az ősi kiváltságok önző s vakbuzgó bálványozói megégetésre méltónak kiáltozák a nemzeti gyöngeségeket oly kíméletlenűl leleplező könyvet: a fiatalabb nemzedék az új kor evangeliumának hirdette azt, mely a nemzeti élet felvirágzásának

termékeny magvait hintette el; és Széchenyi nevét a legnagyobb lelkesedéssel magasztalva, feltétlenűl zászlaja alá esküdött. 1820—1830.

Széchenyi reformeszméinek elébb terjesztésében, utóbb diadalra juttatásában nem csekély tényezők valának egy részről azon kaszinók, melyek a pesti példájára és Széchenyi ösztönzéseire az országban mind nagyobb számmal keletkezének, s a gondolatcserének, elmesurlódásnak a vidéken középpontjaivá, s minthogy a sajtó szabadabban még nem mozoghatott, fő eszközeivé lettek; más részről pedig azon nagy süker, mely, épen az egyesűlési szellem felébredtének következtében, Széchenyi minden vállalatait követé. Neve kevés idő alatt a süker kezességévé, biztosításává lett az anyagi javítások körűl. A bizodalom iránta oly rendíthetlenné lőn a közönség nagy részében, hogy többé kétsége sem támadt annak sikerűltében s valósúltában, mit ő kezdeményezett vagy pártolt. Látván pedig, mi szép eredmény követi mindenben anyagi vállalatait, hogyan lehetett volna kételkedni azon magánjogi reformok czélszerűségéről, melyeket ő a teendők sorában a nemzeti emelkedésre első lépcsőzetűl indítványozott? És e mellett ezen indítványai szükségét, azoknak mind közvetlen hasznait, mind befolyásukat a nemzeti újjászületés egyéb részleteire, oly világos, oly gyakorlatias modorban bizonyítá be könyvében, hogy még az érett, mély gondolkodású fők is kénytelenek voltak elismerni indokolásainak helyességét; a remélni oly örömest hajló ifjabb nemzedék pedig lelkesedve üdvezlé, magasztalá benne egy szebb újkor apostolát.

Ellenzék Széchenyi tanai ellen.

Azonban, mennél inkább nőtt Széchenyi népszerűsége, mennél nagyobb terjedelmet nyernek vala reformeszméi s tanai: annál mélyebb aggodalom szállá meg a sérelmi politika s az ősi, kiváltságos alkotmány ama híveit, kiket az újabb kor „táblabiráknak“ neveze el. Ezen ósdiak, kik egyébiránt a nemzeti s alkotmányos kérdéseknél a kormány ellen mindig a leghevesebb ellenzéket képezték, szinte megijedve

1828—1830.

tapasztalák, mily gyorsan foglalja el a tért reformeszméivel Széchenyi. Mikép hajdan a zsidó nép conservativjeinek, a pharizaeusoknak felekezete Jézus tanai terjedésének szemléleténél: aggodalmokban úgy kiáltának fel most nálunk is az ó kor emberei: „Mit míveljünk e férfiúval, az egész nép utána ered!“ E párt, melynek érdeme kétségen kivűl nagy volt eddigelé az alkotmány megőrzésében, a magyar magánjogot, különösen a nemesi kiváltságokat az alkotmány oly szükséges, oly lényeges létrészének tekinti vala, hogy azokhoz nyúlni, azokon valamit változtatni lehetetlennek tekinté emennek veszedelme, végromlása nélkül. A nemesség nagyobb része a rendi kiváltságokat s előjogokat eszmezavarában oly szorosan összeforrva hivé magával az alkotmánynyal, hogy ezt amazok nélkül képzelni sem volt képes. És ennél fogva, miként több ízben máskor, midőn osztrák iróktól látá megtámadtatni a nemesi rend sarkalatos előjogait: úgy most is, nem kevésbbé hazafiságból s alkotmányos érzetből, mint elfogúltság s önzésből jajdúlt fel a „Hitel“ olvastában; s most annál keserűbb érzelemmel, minthogy magyar, sőt a haza oltárára már nagyszerű áldozatokat hozott magyar főnemes volt az, kitől a magánjogokat s nemesi kiváltságokat tapasztalá ostromoltatni. Ha az ember azon korban akár a főaristokratia palotáiban, akár a falusi nemesség társalgási köreiben megjelent, alig hallhatott egyebet, mint a „Hitel“ s annak reformeszméi felett folyt vitatásokat. A vitatkozásnak rendesen hamar felgyúladt hevében az öregebb urak, a hatalom emberei, a megyei tekintélyek, és kik eddigelé közügyeinket vezették, majdnem kivétel nélkül a legszenvedélyesebb módon keltek ki e „veszedelmes könyv“ ellen; míg az ifjabb nemzedék, a mennyire a, különben már igen csökkenő, kegyelet a kor iránt engedé, amazok ellenében hasonló hévvel pártolá a reformátort és eszméit.

Dessewffy „Taglalata“.

A vitatkozás nemsokára a nyilvánosság terére is kilépett a magán körökből. Ha a napi sajtó annyira, mint

volt, nincsen korlátolva a censura által, kétségkivűl e tárgy töltötte volna be a „Hazai Tudósítások“ hasábjait. Ez nem történhetvén, önálló könyvek s röpiratokba ment át a vitatkozás. Gróf Dessewffy József, a hazai tudományosság legkitűnőbb férfiainak s a lefolyt országgyülésen a nemzeti alkotmányos ellenzék vezéreinek egyike, „Taglalat“ czím alatt itészetet írt a „Hitel“ felett, s annak alaptanait s irányát magyar alkotmányos szempontból, az ellenzéki párt érveivel s okoskodásaival ostromlá. Ezen nagyobb munka nyomán nemsokára egy egész kis röpirati irodalom támadt a „Hitel“ ellen az ó rendszer hívei részéről. 1828—1830.

Az új eszmék barátai még bátortalanabbak, s részben még ingadozóbbak voltak a reform ügyében, mintsem hogy a majdnem közvéleménynek látszó pártnézetek ellen azonnal ki mertek volna lépni elismert vezérök védelmére. De szükség erre nem is volt ezúttal. A síkra állott maga Széchenyi „Világ“ czímű terjedelmes könyvével, mely a „Hitelnél“ nemcsak irályára nézve sokkal szebb és szabatosb; hanem indokolásaiban is kimerítőbb, meggyőzőbb, a lángész elmeszikráival csillogóbb; szóval, még hatályosabb s kétségkivűl valamennyi közt legjobb műve a nagy hírű reformátornak. A hatásról, a lelkesedésről, melyet e könyv a reformpártiak sorában ébresztett, némi fogalmat adhatnak egy akkori birálójának eme szavai: „A Világ, úgymond, előhírnöke a tűzoszlopnak, mely minket magyarokat egykor e terméketlen és sötét pusztából az igéret földére vezetend; a Világ első derengése a ragyogó keleti csillagnak, mely a hatalom embereinek és a népnek útat mutat a megváltó felé; a Világ egy fénytorony, mely vígasztaló sugárait messze kiküldi és irányt jelöl, midőn a viharos éjben megtörhetlen talaját a hullámok süker nélkül ostromolják.“ A „Világ“.

Tartalmára nézve a Világ, bár a kérdések tárgyalásában nem rendszeres, két fő részre oszlik: az egyikben a Hitel eszméit új érvekkel, diadalmasan fejtegeti; a

1828—1830. másikban új térre lép át, új eszmék körében kezd izgatni, melyek reformterveinek további alapjait képezik. Az első részben modora általában szenvedélyes. Nem elégszik meg avval, hogy elleneit megczáfolja, s a maga eszméinek diadalát kivívja; sem avval, hogy a mozdúlni nem akaró, megcsontosodott stabilismus elveit s tanait halomra döntse, s az önalkotta új rendszer még ingadozó barátaiban erős meggyőződést támaszszon: ő egyszersmind leverni, egyszer mindenkorra megsemmisíteni akarja elleneit; fölkeresi gyöngéiket, s miután őket okoskodásaikból kiforgatta, érveiket szétporlasztotta, kiméletlenűl nevetség és gyűlölet tárgyaivá teszi, éles gúnyjának epés nyilaival meg is öli azokat.

És míg ekként a régi fogalmak s intézmények ellen a Hitelben megindított élénk, de békés forradalmat a Világ első részében diadalmasan kivívja: ennek második részében a lerontott épület helyén rakni kezdi az újnak alapjait. Híven az alapeszméhez, melyre a nemzeti újjászületés egész tervét fektetendőnek hirdeté, a nemzetiség főtényezőjének, a magyar nyelvnek diplomatikai jogkörét kivánja mindenekelőtt szélesbíttetni a nyilvános élet minden ágaiban. Innen tovább haladva, azon örökös meddő panaszok és sükeretlen vágyak ellenében, melyeknél fogva a magyar eddigelé minden haladást lehetetlennek állíta, míg annak akadályai a kormány által el nem háríttatnak; minden mozdulást a létező állapotok mocsáraiból a kormány engedélyezéseitől függeszte fel, — Széchenyi az egyesületi szellem terjesztése s érvényesítése mellett izgat. Már azon vállalatokat is, melyeket oly szép sükerrel indított meg a gyakorlati életben, főleg az erők egyesülésére alapította; és semmi kétség, hogy leginkább ez kölcsönzé azoknak ama varázserőt, melynél fogva szemlátomást gyarapodának: most tehát elméletileg is elemzi Világában a csodaszerű erőt, melynek eredményei már is oly meglepőleg mutatkoznak. Példázatokkal átszőtt okoskodásaiban oly emeltyűnek ábrázolja ezt, mely bennünket, daczára az „Ausztriával

létező vegyes házasságunknak“, daczára a kormányrendszerből eredő akadályoknak is, képes pangásunkból kisegíteni. Kapcsolatban ezen egyesületi szellemmel, s annak bővebb kifejthetése végett, a központosítási eszme apostoláúl lép fel: nem azon központosítást értve, mely a municipális helyhatóságot elnyelje, önkormányzatunkat megsemmisítse; hanem a szellemi mozgalmak s anyagi vállalatok központosítását. Kézzel foghatólag bebizonyítja, miképen haladásunk egyik fő akadálya eddigelé azon eldaraboltságban s decentralisatióban feküdt, mely, még a középponti kormánynyal is igen laza kapcsolatban létező megyei igazgatásunknál fogva, minden társadalmi, anyagi s erkölcsi érdekekre egyaránt kiterjedt. A minden tekintetben szétdarabolt, szétágazó erők, semmi egyesítő középponttal nem birván, egyenként fecséreltettek el, képtelenek valamely szebb, jelentékenyebb eredményt előhozni. A megyék egymással még társadalmi tekintetben is oly kevés, gyönge kötelékek által függtek össze, hogy egyiknek lakosa magát a másikban szinte idegennek érzi vala. Ha aztán felmerűlt is néha egyik s másik megyében valamely közhasznú eszme, melynek valósítása a megyéénél több erőt igényelt: az vagy ismét feledésbe sülyedt, vagy csak eltörpűlve létesűlt a közérdekeltség hiánya miatt. E baj orvoslatáúl tehát központosítást sürgetett Budapesten, hol, mint a vérforgás a szívben, egyesűljön minden értelmi mozgalom, az anyagi érdekek minden fonalszála; honnan terjedjen ki viszont minden haladás eszköze az ország valamennyi részeibe. 1828–1830.

Hatása e könyvnek is nagy, roppant lőn a közönségre. Nem kápráztatá el ugyan a szemeket annyira az eszmék újságával, mint a Hitel; de mélyebben hatott, erősebb meggyőződést eszközlött a kedélyekben. Ki a Hitel olvasása után még kétkedék s tétováza: a Világ által teljesen meghódítva érezé magát a reform ügyének. Az ó rendszer emberei, ha nem vallák is nyíltan be, hogy érveinek, indokolásainak ereje által legyőzettek; miután oly fényes sikerű

1828—1830. anyagi vállalataitól a helybenhagyást józanúl meg nem tagadhatták: terveire, tanaira a gyakorlatiatlanság bélyegét nem süthetvén, jobbára elnémúltak. Ha talán nem szűntek is meg őt magánjogi reformtervei miatt suttonban parasztlázítónak nevezni; de óvakodtak nyíltan megtámadni őt, ki elleneit a Világban oly nagy szellemi felsőséggel győzte le, szikrázó élczeivel, éles gyúnyjával pedig nevetség tárgyaivá tette.

A pártok élesebb elkülönződése. E modor kétségkivűl számos ellenséget szerez vala Széchenyinek, mi azonban sem népszerűségének növekedését, sem vállalatainak gyarapodását, sem reformeszméinek terjedését meg nem gátolhatta; s csak azt eredményezé, hogy a pártok egymástól élesebben elkülönződjenek. A conservativ elnevezés nálunk eddigelé nem igen divatozott; nem is volt volna helyes értelme, minőben az másutt vétetik. Az udvar, a kormány eddigelé tulajdonképen nem conservativ, hanem, bár reactionarius, de egyszersmind forradalmi elveket képviselt, örökös czélja lévén megcsorbítani lerontani a történelmi jogot s azon alapúló alkotmányos elveket s intézményeket; kényuralmat, absolutismust állítani az alkotmányosság helyébe. Viszont az ellenzéki elnevezés valamint igen széles, határozatlan értelmű volt: úgy többféle veleményszínezetnek szolgált zászlajáúl; a szabadelvűség dicsfényét pedig számos esetben helytelenűl bitorlá. Ki a kormánynak kényuralmi irányát, hatalomterjeszkedési kisérleteit gáncsolá, azoknak ellentálla, s az ország alkotmányát, s evvel együtt a nemesi rend előjogait védé, — mind ellenzékinek, szabadelvűnek nevezte magát; akár kivánt egyébiránt korszerűleg előrehaladni, reformokat életbe léptetni, akár megcsontosodva tespedett az „ősi alkotmány“ ó rendszerében.

Széchenyi reformizgatásai ez iránt is megtisztíták a fogalmakat. A pártelnevezésekben mindazáltal csak utóbb, az 1832-ki országgyülésen állapodék meg határozottan a közvélemény. A kormány elébbi kényuralmi törekvése a lefolyt

1825-ki országgyülés óta jobbára csak a neki szabadabb kezet engedő régi rendszer fentartására kezdvén szorítkozni: a conservativ párt körűlötte csoportozék, számára nézve azok közől is sokakkal szaporodva, kik elébb az oppositio soraiban védelmezték az alkotmányt; ezentúl azonban a kiváltságok megtámadói, a reformok sürgetői ellen, az ősi alkotmány sánczai mögött foglaltak állomást. A szabadelvű ellenzék nevezetét pedig csak azon felekezet kezdé viselni, mely, az alkotmány lényeges alapelveinek fentartásával, a korszerű reformokat is összekapcsolta, s úgy a magánjogok- s régi institutiókban, mint a kormány s nemzet közti viszonyokban mindent átalakítani ügyekezett, mi a nemzet jóllétbeni haladását, újjászületését gátolja; s e tekintetben szabatosabban reformpártnak neveztetett. Mi e pártviszonyokra nézve különösen Széchenyi személyét illeti: őt — miként az alább elbeszélendőkből eléggé látandjuk, sajátlag nem is lehet ellenzékinek nevezni; mert ő, nehogy reformterveiben a kormány részéről akadályokra bukkanjon, gondosan kerűlt minden újjhuzást a hatalom embereivel; sőt, tervei kedvéért, azoknak néha bizonyos mértékig még hízelegni nem restellett; és mint a reformok vezére, csak annyiban csatlakozott az ellenzéki párthoz, a mennyiben e, mind szabadelvűbbé fejlődött párt segedelmével valósítható eszméit. 1828–1830.

Azon számos fiatal erők közt, melyek e reformeszmék keresztűl vitelére Széchenyihez csatlakozának, minden tekintetben legkitűnőbb volt báró Wesselényi Miklós, ki több éven át Széchenyi barátja s elvrokona, majd, külön irányban indúlva, vetélytársa lőn. E férfiú is sokkal jelentékenyebb tényezője lett újjászületési küzdelmeinknek, s mélyebb nyomokat hagyott maga után ezen kori történelmünkben, mintsem elmulaszthatnók, mindjárt itt, reformmozgalmaink kezdetén, kissé bővebben megismerkedni nagyszerű egyéniségével. Wesselényi Miklós.

Wesselényi Miklós, fia a hasonnevű atyának, ki a múlt század utólsó tizedeiben különczségei, iszonyú vakmerősége,

1828—1830. óriási szenvedélyei által nem kevésbbé vonta magára a figyelmet Erdély köz és társadalmi életében, mint ragyogó tulajdonai, rendkivüli testi s lelki ereje, azon korban ott még ritka szabadelvűsége, áldozatra kész honszeretete s fényes szónoki tehetsége által [1]). Fia, az ifjabb Miklós, testi s lelki tekintetben atyjának hű képmása, ennek házában s gondjai alatt spártai nevelést nyert; melynek szigora közé azonban sokféle kényeztetés s elnézés is vegyűlt. „A komoly, a gondolkodó, s rendkivűl erős alkatú gyermek, még nem vala hat éves, midőn atyjával az udvaron sétált, — így irja le nevelésének egy jelenetét b. Kemény Zsigmond. Épen egy szilaj mént (miknek idomításában az atyának nagy kedve telt,) hoztak ki a lovászok és a házi úr felé vezették. A horkoló és hánykodó ment, a mint közelíte, a gyermek növekedő gyönyörrel nézte. Ezt az apa észrevévén, mosolygva mondá: nem ülnél-e föl rája? Miklós hallgatott. Az öreg feléje fordítá éles szemeit és ismét kérdé: no's nem ülsz föl? Nem, válaszolt a gyermek. — Miért? — Mert félek. — A Wesselényieknek nem szabad félni, menydörgé az apa s feldobta gyermekét a szilaj ménre, megcsapván ezt ostorával. A zaklatott állat elrohant. Az anya, (Cserey Heléna, „a szeretet, tűrelem és szenvedés neje") ki történetesen a tornáczon volt, sikoltva szaladt szobájába s a kerevet vánkosai közé mélyeszté fejét, hogy zokogását elfojthassa s lélekerőt gyűjthessen a halálhír meghallására; mert egyetlen élő gyermekének vesztét bizonyosnak hitte. Telt az idő, mindig egyenlő kínok közt. Az anya helyzetéből mozdúlni sem mert, szívét a félelem úgy összeszorította. Egyszerre pajzán szava hangzik a gyermeknek, ki a szobába berobogva, nevetés közt beszéli el az új életet

[1]) Lásd e nevezetes két férfiú, apa és fiú, regényszerűen érdekes, remek jellem- s életrajzát b. Kemény Zsigmondtól, a Csengery Antal által kiadott „Magyar szónokok és státusférfiak" nagybecsű könyvében, mely annyi adalékot nyújt ezen kori történelmünkhöz.

nyert anyának, hogy a mén igen roszúl viselte magát; de ő mégis a hátán maradt, és addig lovagolt, míg csak az kifáradt.“ 1828—1830.

Ily apa s ily nevelés korán kifejtette a gyermek testi ügyességét s edzetté tette azt. A testtel párhuzamosan fejlett a lélek is. Ennek egy ízben, már tíz éves korában, meglepő tanúságát adta. Közép-Szolnok megye egy közgyülésén, melyen szokás szerint a fiú is jelen volt atyja kiséretében, az öreg Wesselényi oly indulatos kitörésekre fakadt az általa gyűlölt főispán, gr. Teleki Zsigmond s az annak oltalmára kelt rendek ellen, hogy többen széksértési perbe fogatni, mások a gyülésből eltávolíttatni kivánták őt, s némelyek azonnal e kivánat tényleges végrehajtásához készülének. Az atyja miatt aggódó fiú előbb kéréssel akará lecsillapítani annak elleneit, s midőn látá, hogy a szó mit sem használ, kardot ránta, s kijelenté, hogy keresztűl döfi azt, ki atyjához közeledni merészkedik. És a fiú ezen elszánt bátorsága nem téveszté hatását: mindenki bámulattal tekinte a csodagyermekre; a kedélyek vihara pedig lecsöndesedett. Az 1809-ki insurrectio alkalmával Miklós még csak 12 éves, már egy felkelő csapat élén álla, s mint annak századosa tarta felette szemlét Nagy-Károlyban, Miksa főherczeg jelenlétében. Kilencz évvel később leginkább az ő izgatása hiúsította meg a kormány azon összeirási s urbéri rendeleteinek sükerét, melyeket országgyülés mellőztével, törvénytelen úton szándékozott életbe léptetni. A bekövetkezett korban, midőn, mint Kemény Zsigmond irja, az erdélyi mívelt és vagyonos osztály átalla a megtörpült közélet csekélységeivel foglalkodni, s a fényes estélyeken, a vidám társas körökben s a nők toilette-asztalai mellett feledé dicsőségvágyát, kinevette a pedantokat, kik kötelességről, — az ábrándozókat, kik hazáról, — és a májkórosokat, kik közerkölcsről és polgári erényről beszéltek, Wesselényi is érezte a kor mákonyszerű hatását, s leginkább testgyakor-

1828—1830. latokban, nagy vadászatokban s a nővilág kedélyében okozott forradalmakban keresett magának kárpótló időtöltést.

Ily előzmények után, épen midőn az 1823-diki magyarországi események őt is komolyabb irányba terelték, találkozék Wesselényi egy gazdag, főrangú katonatiszttel, ki nagyobb szerencsével vadászott mint ő, hasonló szép paripákon lovagolt, és a testgyakorlat sok nemeiben versenyzék vele, vagy megközelítve, vagy felülhaladva őt. E katonatiszt Széchenyi István volt, kivel azonnal szoros barátságba lépett. A számító Széchenyi, kinek agyában, ha még határozatlanúl is, már forrni kezdének a haza újjászületését czélzó tervek, s ki barátjának már ekkor pártvezéri szerepet tűzött ki, látván, hogy ő ragyogó tehetségei mellett is kevés világismerettel bir, reávette őt, hogy együtt utazzák be Franczia- és Angolországot. Utazásuk közben versenyzének egymással, nem kevésbbé a fárasztó vagy öntagadást igénylő gyakorlatokban, mint az ismeretek szerzésében; mert mind a ketten elhatározták volt magokat, hogy hazájokba visszatérvén, életöket, erejöket a haza fölébresztésére s kifejtésére fordítandják.

Midőn Széchenyi az 1825-ki országgyülésen a magyar akadémia megalapításával, s utóbb a társadalmi téren többféle egyesületek alkotásával, s végre a sajtóban izgató reformeszméivel fellépett: Wesselényi, ki akkor még csak erdélyi birtokos létére az országgyülésre nem volt hivatalos, egyedűl a magán körökben ismertetett; de buzgó hazafiságának, szabadelvűségének és fényes tehetségeinek híre hamar bejárta a hazát. A nemzet újjászületését czélzó reformtervekben ekkor még teljesen egyértelmű levén Széchenyivel, hű s tevékeny társa lőn ennek mind azon szellemi izgatásokban, s egyesületek alkotásában, melyekkel ez reformjainak alapjait a társadalmi téren megvetette. A Hitel s még inkább a Világ megjelenése óta azonban némi hidegség, majd meghasonlás álla be a különben egy czélra törekvő, de a reform keresztűlvitelének módjaiban egymástól

mindinkább eltérő barátok közt. Széchenyi minden reform- 1828—1830.
törekvései daczára, sőt épen ezek könnyebb s biztosabb sikerülte végett, tulajdonképen nem volt s nem is akart lenni szorosan úgynevezett pártember. Hogy befolyását a külön színezetű felekezetekre, sőt magára a kormányra is fentartsa, s reformterveinek elfogadására ezt is, amazokat is hajlandókká tegye: annál inkább óvakodék szorosabban csatlakozni az ellenzékhez, minthogy ez reformirányát egészen elsajátítván, őt különben is pártolandó vala. Ő a pártok felett akart némileg állást foglalni, hogy a czéljainak létesítése végett alkotott egyesületekbe minden színezetűt begyűjthessen, s a kormánytól is inkább pártolást mint ellenzést tapasztaljon. Ez volt oka, miérthogy Széchenyi ez időben nem igen vett részt azon ellenzéki vitatkozásokban, melyek néha Pest megye gyülésein oly élénken folynak vala. Ebből fejthető meg az is, hogy könyveiben az ellenzék divatos nézeteit s gáncsait a kormány ellen gondosan kikerülte. Sőt, miként Wesselényi maga tanúskodik, „már midőn a Hitelt irta, hajlandó vala a kormánynak, ha csak szép szavakat is, adni; a Világban pedig már nyilván mondá, miképen az udvartól jót kell várni; 1830-ban épen azt kezdé beszélni, hogy az oppositiót elhagyván, a nemzetnek magát az udvar karjai közé vetni legtanácsosabb“ [1]). De ezen felfogásban már egyátaljában nem osztozott vele a kevésbbé hajlékony Wesselényi, ki hévvel pártolta ugyan a Széchenyi által indítványozott társadalmi s magánjogi reformokat; de az ország alkotmányos jogai iránt is féltékeny, azokat nemcsak megőrzeni, de lehetőleg szélesbíteni is vágyott a kormány ellenében; mely hagyományos kényrendszerének politikáját követve, az alkotmányosság elveit még koránt sem volt hajlandó az igazgatás minden ágaiban őszintén foganatba venni. Wesselényi ennél fogva erős, határo-

---

[1]) Kölcsey Fer. az 1832-ki országgyülési naplójában. Minden munkái VII. 150.

1828—1830. zott ellenzékét sürgetett a közjog terén a kormány ellen. A két barát közt „levelezés is folyt e felett s a dolog anynyira jött, hogy az a szoros egyesület, mely őket egybeköté, megtágúlt;“ s midőn Széchenyi „1830-ban Pesten vele összejöveteleket tartani s vele egyetértve, a sokaságra munkálni akart,“ Wesselényi határozottan megtagadta közremunkálását [1]). A két nagy férfiú útjai ezentúl egymástól mindinkább szétágazának. Bár utóbb is mind a ketten ugyanazon czélra, egy minden oldalúlag kifejtett, kiművelt, jóllétben egy virágzó ipar s kereskedelem által gazdag, politikailag egy kiképzett alkotmányosság s önkormányzat által biztosított nemzetiségre törekednek vala; de annak elérésére nézve a módokban s eszközökben mindinkább eltértek egymástól.

---

1) Kölcsey Fer. az 1832-ki országgyűlési naplójában. Minden munkái VII. 150.

HARMADIK FEJEZET.

Az 1830-ki országgyülés.

Míg Magyarországban, a korszellemnek mind növekedő befolyása alatt, egy lelkes, buzgó hazafi kezdeményezése, czélszerű izgatása következtében ily békés erkölcsi forradalom kezdődék, mely aztán folyton terjedve s haladva a nemzetet s országot húsz év alatt egészen átalakította: Európa politikai egén mind fenyegetőbbekké lőnek egy erőszakos forradalom előjelei. X. Károly esztelen s ügyetlen reactiója a charta ellen mind élénkebb forrongásba hajtá a francziákat, mígnem általok csakugyan elűzetett. A bécsi kabinet az 1830-ki nyár elején már alig kételkedheték a 1830. forradalom közel kitörése felett s erélyes készületeket tőn, hogy magát a jövendő eseményekre erős állásba helyezze. Hazánkban az országgyülés egybehivásának törvényes ideje különben is elérkezvén, azt néhány nappal a juliusi forradalom tényleges kitörése előtt september 8-kára Pozsonyba hirdette ki.

Ezen országgyülés tárgyát már az 1827-ki 8-dik t.-cz. Az országgyülés tárgyai. kitűzte volt, midőn rendelé, hogy a reformmunkálatok kidolgozása végett kiküldött országos bizottmányok a magok munkálatait a jövő gyülésnek bemutassák. Az udvar azonban Európa jelen lázas állapotában ezen, előreláthatólag huzamos tanácskozásokat igénylő tárgyat felvétetni most

1830. nem akarván, mindjárt a meghívó levelekben kijelenté: hogy, miután e munkálatok a követeknek adandó utasítások végett különben is előleg a megyék által tárgyalandók s még kinyomtatásra várnak: azokat a jövő országgyülésre halasztja, melyet egyedűl e végett a következő 1831-ki october 2-ra hirdetend ki.

Jelenleg két más czélja volt az udvarnak ezen országgyülésen. „Harmincznyolcz éve múlt, — úgymond ezek egyikére nézve meghívó leveleiben Ferencz király, — mióta az istentől gondjainkra bízott népeinket kormányozzuk . . . Életünk napjai meg vannak számlálva, . . . s atyai szívünk azon vigasztalásért sóvárog, hogy kedves elsőszülött fiunkat, fenséges Ferdinánd koronaherczeget utódunkúl megkoronázva láthassuk . . .“ Ferdinánd főherczeg megkoronáztatásának kérdése felett már több ízben élénk tanácskozások folytak az udvarnál, melyekről azonban hiteles tudósítások még nem jöttek napvilágra. Annyit tudunk, hogy az udvarnál e kérdésben különböztek a vélemények. Némelyek őt, beteges állapota miatt, a trónöröködésben mellőzni, s helyette öcscsét, Ferencz Károly főherczeget akarták a trónra emelni. „Gondolnád-e — irá még 1820-ki aug. 25-kén gróf Dessewffy József Kazinczy Ferenczhez, — hogy a legitimitás kitrombitálása mellett az ausztriai miniszterium a nápolyi királynak másod szülötte fiát, a ki császárunk veje, akarta emelni a nápolyi trónusra, az elsőszülöttnek pedig Siciliát szánta? Mind ezt pedig miért? — hihetőképen azért, hogy nálunk is példa mellett Ferdinándot elsőszülöttségétől megfoszthassa. Ennek azután Luccát adták volna, mivel a luccai herczegnek buenos-ayresi királylyá kellett volna válni.“ [1]) „Tudod-e, írja ugyanaz barátjához a következő évben, hogy ámbár azt kelle egynehány esztendők előtt vitatni Gustermannak, hogy Magyarországban az elsőszülöttség jussa után megyen a korona, most mégis legkö-

[1]) Kazinczy Fer. és gr. Dessewffy Józs. levelezései. III. 67.

zelebbé arról gondolkoztak Bécsben, hogy a koronaörökös öcscse kövesse fejedelmünket a trónon?" [1]) A főherczeg e mellőztetése utóbb annál valószinűbbnek látszék, minthogy az 1825-ki országgyűlést megelőző kabineti tanácskozásokban is ellene nyilatkozott az illetők többsége; sőt ez időben császári atyjával is meghasonlásban volt, s más nagy befolyású egyéniségek is ellenszenvvel viseltetének iránta. „Kimondhatatlanúl üldözik a mostani miniszterek a koronaörököst, — mond ugyanazon gróf Dessewffy 1826-ki april 3-án kelt levelében; — az ország rendei pedig elég gyávák ezt szenvedni. Láthatod ezt az utólsó örömfelirásból is ő felsége fellábolása után. De ez a fellábolás nem lehet tartós, és igy minden esetre készen kell lenni. Én gróf Illésházyval tartok, a ki még jobban tudja mint én, hogy a koronaörökös energicus ember lesz, és hogy több esze van, mint hírlelik és amint akarja magáról véleltetni. Kényes az ő helyzete és mindent megmagyaráz. Apjával már most jobban van, miólta emelni kezdtük némelyek a diétán, bár ellenünk lett légyen, de csak színesen, a gyáva, a nem merő és azért magát helytelenűl okosabbnak tartó többség; de még nincs oly jól apjával, mint kellene. Azonban szepeg a mostani miniszterium, nem tudván, mit tevő legyen ezekben a környűlállásokban, kivált mivel a koronaörökös energiája és a sanctio pragmatica nem igen engedik az orosz példa [2]) utánzását . . . Hihető sok datumokból, hogy a mi miniszteriumunk míve volt az egész orosz birodalmi abdicatio." [3]) De mellőzve itt azon különféle beszédeket, melyek a koronaörökös egyéniségéről s viszonyairól folynak vala a közönségben: elég azt megjegyeznünk, miképen általában azt hitték, hogy leginkább b. Stifftnek, Ferencz császár udvari 1830.

[1]) Kazinczy Fer. és gr. Dessewffy Józs. levelez. III. 87.

[2]) Miklós czár példáját érti, ki I. Sándor halála után, Constantin bátyjának mellőztével foglalta el az orosz trónt.

[3]) Kazinczy Fer. és gr. Dessewffy levelez. III. 345.

1830. orvosának műve volt légyen, hogy Ferencz végre lemondott a trónöröködési rend megváltoztatásának szándokáról; azt pedig, hogy a koronázat Ferdinándon ezen országgyülés alkalmával hajtassék végre, leginkább gróf Reviczky Ádám magyar udv. főkanczellárnak tulajdonították, ki folyton nagy mértékben birá Ferencz bizodalmát.

A koronázaton kivűl még újonczokat kivánt az udvar megszavaztatni a magyar ezredek hézagainak pótlására, mit Európa háborgós körűlményei sürgetőleg látszának igényelni. E felett a királyi előadásokban még csak az tűzetett ki a tanácskozások tárgyáúl, hogy mivel a jövő országgyülésen a reformmunkálatok megvitatása előreláthatólag sok időt veend igénybe; nehogy az igazságszolgáltatás, mint különben országgyülések idején történni szokott, oly hosszan szüneteljen: gondoskodnának eleve az ország rendei, hogy a törvényszékek mind a megyéknél, mind a kerületi tábláknál folyamatban maradjanak. A maga részéről viszont igéri a király, hogy a múlt országgyülésről felterjesztett, de el nem intézett sérelmek s kivánatokra nem késendik leküldeni kegyelmes válaszát; s kivánja, hogy ezen gyülés a törvényes három hónap alatt befejeztessék.

Az országos rendek jelesebb egyéniségei s hangúlata.

Az országgyülés kitűnőbb egyéniségei körűlbelől ugyanazok valának, kik már az 1825-ki országgyülésen is vitték vala a szót. A főrendek házában a főherczeg nádor elnöklete alatt az országbíró, gróf Cziráky Antal, által vezetett kormánypárti többség mellett, a szabadelvű ellenzék némi gyarapodásban tűnt fel: Batthyáni Fülep herczegen és gróf Illésházy Istvánon kivűl tagjai közé számítá mind azon ifjabb főrendűeket, kik Széchenyi István zászlója alatt a reformok eszközlését óhajták. E felekezet vezérszónoka mindazáltal nem Széchenyi, ki, mint mondók, tervezett reformjainak könnyebb sükeríthetése végett, óvakodék a kormány s annak pártja ellen élesebb ellenzéket kifejteni, hanem báró Wesselényi Miklós lőn; ki, hogy magának az országgyülésre meghívó levelet eszközölhessen, erdélyi

jószágai mellé, Szatmár vármegyében, gróf Károlyi György-től szerzett meg egy részbirtokot. Széchenyi a vezéri szerepet, bár az különben, szellemi s államférfiúi felsőbbségénél fogva, őt illeti vala, a mondott okból örömest átengedte Wesselényinek; kit egyébiránt arra más kitűnő tulajdonai mellett tündöklő s nagy hatású szónoklata különösen képesített. Tulajdonképeni pártvezérnek azonban Wesselényit sem lehet még neveznünk ez időről, miután sajátképeni ellenzéki párt ezen országgyülésen még nem létezett a főrendeknél, és Wesselényi maga is rendesen az alsó házi tagokkal tartá magán tanácskozmányait. Az ő, az igazat leplezetlenűl kimondó, nyílt s bátor előadása s fényes magyar ékesszólása eddigelé példátlan jelenet volt az udvar iránt hizelgő vagy legalább igen is kiméletes, deákúl beszélő főrendek házában. Mellette felekezete még az élczes, szeszélyes beszédű gróf Andrássy Károlyt, Eszterházy Józsefet és Mihályt, Prényi Zsigmondot és Nádasdy Leopoldot számlálá kitűnőbb tagjai közé. 1830.

Az alsó táblánál, hol most is Majláth György, királyi személynök tartá az elnökletet, a múlthoz képest egynémi változás vala szemlélhető. Az 1825-ki gyülés jelesebb tagjai közől néhányan jelenleg már kormányhivatalokat foglaltak el. Ilyen volt Bartal György, Somsich Pongrácz, Plathy Mihály, Szerencsy István; kik közől mindazáltal a három utólsó, mint a királyi tábla tagjai, jelenleg is részt vettek az országos ülések tanácskozásaiban; míg az első az udvari kanczelláriánál viselvén tanácsosi hivatalt, rendes szerkesztője lőn a kormánytól az országgyüléshez leküldött iratoknak. A múlt országgyülés többi vezérszónokai, mindannyian az ellenzékhez tartozók, név szerint: Nagy Pál, Ragályi Tamás, Pázmándy Dénes, Deák Antal, Balogh János, Somsich Miklós, Bernáth Zsigmond, Borsiczky István stb. most is jelen voltak megyéik részéről, valamint a főrendűek közől is Károlyi és Andrássy György grófok s báró Prényi

1830. Gábor. Ezeken kivűl néhány új ifjabb követ is magára vonta a közfigyelmet, kik közől báró Vay Miklóst, Bezerédy Istvánt jelentékeny szerep várta a későbbi országgyüléseken. Nagy Pállal a szónoklat erejében leginkább vetélkedék Ragályi Tamás, ki ekkor fénye s népszerűsége tetőpontján, az idők szelleme miatt most óvatosabb Nagy Pálra is árnyat vetve, az ellenzék legerélyesebb s legfényesebb szónoka gyanánt ünnepeltetett. Ő Nagy Pálnál kevésbbé mérsékelt, vele több ízben ellenkező véleményben volt; sőt, mi tán nem mindig tiszta forrásból eredt, őt a közönség előtt népszerűségétől megfosztani észrevehetőleg ügyekezett.

Azonban hevesebb ellenzést a kormány ellen nem fejtettek ki ezen országgyülésen az alsó ház rendei, mi nem annyira a kormánynak 1825 óta alkotmányosabb eljárásában, mint inkább némi körűlményekben találja megfejtését. Ezen országgyülés nagyszerű eseményeknek volt tanúja. Megnyitását a párisi, befejeztét a lengyel forradalom előzte meg. Emennek az idő rövidsége miatt kevés vagy semmi befolyása sem volt ugyan a rendekre. De annál nagyobb lőn hatása gyülésünk szellemére s lefolyására a párisinak, mely a Bourbonok idősb ágát megbuktatván és száműzvén, Lajos Fülep orleansi herczegben azok ifjabb ágát ültette a trónra, s a dynastiával együtt az alkotmány s kormány elveit is megváltoztatta. A demokratia diadala Párisban mély aggodalommal tölté el nálunk is mind azokat, kik, bár magokat szabadelvűeknek tarták, s tán egynémi reformokra is hajlandók valának; de e mellett ősi aristokratikus alkotmányunkat is, a nemesség minden kiváltságaival, előjogaival együtt épségben óhajták fentartani. Nem fog-e a demokratiai szellem, mely mindenfelé oly sebesen terjed, hozzánk is elhatni? És ha csakugyan befészkelné magát, mi lesz a nemességgel? Meg fog-e állhatni a kiváltságos ősi alkotmány? Oly kérdések, melyek önként támadtak a párisi hírek hallattára, s el nem fojtható aggodalmakat

ébresztének nemességünkben, mely a demokratiától, bár most kevésbbé iszonyú alakban ütötte fel fejét, mint a múlt század végén, még mindig remegett. A szabadelvűség bizonyos nemét nem lehet ugyan eltagadni nemességünktől; mert az mindig karöltve jár a szabadságszeretettel, mi nagy mértékben meg volt benne. De a szabadság fogalma nálunk még felette kevesekben tisztúlt meg annyira, hogy abban valami egyebet is lássanak, mint a végrehajtó hatalom mennél nagyobb megkorlátozását. És ez alig is lehetett másként oly államban, hol az alkotmányos szabadság eddigelé csak a végrehajtó hatalomban tapasztalt ellenséget, melynek foglalásaitól alig volt képes magát megőrizni. Ezen alkotmányos szabadságot eddig csak a nemesség élvezte, s csak ő maga védte is a kormány ellen. Ezért volt oly féltékeny a maga kiváltságaira: e kiváltságok szerint mérlegelé a maga erejét a kényuralomra törekvő kormány elleni harczában. Csoda-e, ha aztán fogalomzavarában e kiváltságokat magával az alkotmányos szabadsággal azonosította? Csoda-e, ha azt hitte, hogy minden engedmény, melyet e kiváltságok rovására tenne, magát az alkotmányt gyöngítené? Most azonban egy új ellenséget látott maga ellen felmerűlni a demokratiában, mely negyven év alatt már kétszer diadalmaskodott Francziaországban, kétszer forgatta fel a létező alkotmányt. Lehetetlen volt ugyan nem látnia, hogy a demokratia szinte és még szélesebb alapú szabadságra törekszik. De részint mivel a minden aristokratiának sajátos szűkkeblűségből nem akart lemondani kiváltságos jogairól; részint mivel, még nem látván példát maga előtt, hogy a demokratiai elem valamely monarchiában állandólag fentartotta volna a szabadságot, magát az alkotmány szilárdabb védőjének hivé, mint az értelmi korlátozottsága miatt könnyebben kijátszható népet: már féltékenységből is ezen, a bécsi kormány által annyiszor ostromlott alkotmány iránt egyátaljában nem óhajtá hazánkra is kiterjedve látni a demokratiát. „Alkotmányunkat 1830.

1830. — így szóla egy alkalommal, e gyülés folytában, egyebek közt Nagy Pál, — alkotmányunkat nyolcz száz év óta nem fenyegette akkora veszély, mint jelenleg. A tatárok és törökök elpusztították az országot; de abból önként vagy kényszerítve kitakarodtak pusztításaik után. Jelenleg azonban erkölcsi hatalom fenyeget bennünket, melynek iránya egyenes ellentétben van avval, mit nekünk a legszentebb gyanánt kell megőriznünk. Minden el van telve a demokratiai elvekkel; napról napra tovább terjednek azok, mint a tűzár, s aristokratiai rendszerünket is végromlással fenyegetik.“ És ezt Nagy Pál mondá most, ki már 1807-ben oly nemes buzgalommal szólalt fel a nép állapotának javítása mellett; ki, bár akkor a „non stultiset“-féle gúnyszavakkal kényszeríttetett elhallgatásra, az önző aristokraták nagy boszúságára, 1825-ben ismét szónoklatának egész hatalmával támogatá a nem-nemes osztályok ügyét. Igaz ugyan, hogy voltak már e gyülés rendei közt is néhányan, kik annyi veszedelmet koránt sem láttak a demokratiában, s kik azon aristokratiai aggodalmakra Ragályi Tamással és Borsiczkyval azt válaszolták: hogy, ha a népek iránya, közvéleménye ellentétben van alkotmányunkkal, hasztalan törekszünk azt fentartani; s mi más nemzetek előtt oly kecsegtető színben tűnik fel, hogy arra minden erejökből törekednek, az nekünk sem lehet oly igen ártalmas. Igaz, hogy találtattak már többen nálunk is, kik Széchenyivel úgy vélekedének, hogy épen azért volt alkotmányunk annyiszor oly nagy veszedelemben, mivel sánczain belől kevesen, csak egy néposztály tagjai, védik azt; és csak akkor lesz minden megtámadással daczolható erejű szabadságunk, midőn abban a nép minden osztályai részesűlvén, mindnyájunknak érdekében lesz azt védelmezni: a rendek nagy többsége mindazáltal ezen egész országgyülés alatt nem tudott menekűlni a demokratia félelmétől. Mi volt tehát természetesb, mint hogy ellene, mint közös ellenség ellen, szorosabban szövetkezzék a kormányhoz, melylyel 1825-ben

már különben is kibékűlt, s mely azóta, mint többféle jelenségekből látni vélé, mindigre lemondott az alkotmányosság ellen folytatott harczáról? És ez volt egyik oka, miérthogy a rendek, bár egyébiránt e rövid országgyülés alatt is elég alkalmuk volt volna kikötni a kormánynyal, szokásuknál sokkal engedékenyebbek voltak kivánatai iránt. 1830.

Volt azonban még más oka is ezen engedékenységnek. Közönségesen tudatott, hogy Ferencz király nagy bizodalommal viseltetik Reviczky főkanczellár iránt; s hogy ennél fogva mellőzvén az alkotmányellenes német tanácsosok sugallatait, egyedűl az ő tanácsával él a magyar ügyekben. Tudatott, hogy mióta ő áll a kanczellária élén, még az osztrák titkos rendőrség befolyása is megszűnt az országra; s ha mi titkosabb tudósítások kivántatnak, például az előmozdítandó, vagy más egyéniségek iránt, azokat most a kanczellár szerzi meg a magasabb hivatalokban lévő tisztviselők közbejöttével. E tudósítások most rendesen kedvezőbbek voltak az illetőkre nézve, mint az előtt, mi a kanczellárnak tudatott be érdeműl. De különben is számos bizonyítványait adá Reviczky a maga hazafias érzelmeinek az igazgatás ügyeiben; sőt az, hogy az 1825-ki országgyülés után egy Bartal, Somsich, Plathy, Szerencsy s mások az ellenzék legkitűnőbb egyéniségei közől magas kormányhivatalokra neveztettek ki, nem hagyott kételkedni, hogy a kanczellár egészen alkotmányos és a mennyire lehet, szabadelvű szellemben akarja intézni az igazgatást. Erre mutatott az is, mi a protestánsok megelégedését eredményezé s jóakaratát vívta ki számára, hogy a protestáns ifjúságnak ismét engedelem adatot a külföldi egyetemeket látogatnia. A rendek tehát ezek s hasonlók által bizodalomra ébresztetvén a kanczellár hazafias és szabadelvű érzelmei s nézetei iránt, szinte nem akarják vala neki megnehezíteni a kormányzatot; hanem őt inkább lehetőleg pártolva, a királylyal is éreztetni kivánták, hogy midőn alkotmányosan kormányoztatnak, ők is hajlandók teljesíteni az udvar óhajtásait.

1830. Mások még ennél is jóval tovább mentek. „A magyar közdolgok némely vezetői s ezek közt Nagy Pál is, — mondja ennek jellemrajzolója — az uralkodó hangulatában s környezete egyéniségeiben kedvező alkalmat véltek találni, hogy a kanczellár által a magyar érdekeknek az összes monarchia tanácsában és politikájában addig nem birt befolyást és nyomatékot szerezhessenek. E tekintetben azonban szükségesnek látták, hogy a kanczellár, gróf Reviczky, a nemzet és különösen az országgyülés által felkarolva, segítve s hatásában erősítve érezze magát; s egyszersmind az uralkodó is azonnal láthassa jó következéseit a magyar párt iránt tanúsított hajlamának. Innen van sok részben az európai események által meghatott országgyülés rendkivül óvatos magatartása.“ [1])

Országgyülési hirlap.

A rendek ezen kiméletes magatartása mindjárt az országgyülés elején észrevehető volt azon tanácskozásokban, melyek a koronázat előtt az országgyülési hirlap s utóbb a kir. hitlevél fölött folytak. A nyilvánosság szükségének érzete már oly élénken felébredt, hogy szinte lehetetlen volt mellőzni egy országgyülési közlöny kiadásának szóba hozatalát. Igen természetes volt azonban, hogy e hirlapot senki sem akarta a censura bilincsei által megszorítva látni, melynek törvénytelenségéről egyező volt a rendek véleménye. De bár ennek következtében a sajtószabadságról érdekes vitatkozás fejlett ki; bár mindenki azon értelemben volt, hogy miután ez iránt semmiféle tiltó törvény nem létezik, a nemzet jogát kétségbe sem lehet hozni; s ennél fogva az országgyülés ilyféle censurálatlan hirlap kiadását minden előleges bejelentés és engedély nélkül megrendelheti: a kormány iránti tekintetből mégis azt végezték, hogy a kiadásra vállalkozó a szokott módon szerezzen magának szabadalmat a kormánytól; s a rendek csak azon esetben fognak közbelépni s támogatandják a kiadót, ha a kor-

[1]) Csengery Antal: Magyar Szónokok és Státusférfiak. 13. l.

mány az engedélyt megtagadná. Ezen eljárás kétségkivűl igen fonák és hibás volt a rendek részéről. A felett, hogy következetlenségbe estek, s a különben törvénytelennek vallott censurát közvetve elismerték, még czélt sem érhetének. Hasztalan volt minden szép beszéd a nyilvánosság és gondolatszabadság elvének fentartása mellett: a kormány, az e feletti kellemetlen viták újonnan szőnyegre kerűltét meggátolandó, válaszát a hírlap kiadására vállalkozott nyomdász folyamodására az országgyülés végeig halasztá; mikor aztán hírlapra szükség nem lévén többé, a tárgyat a rendek sem kivánták ismét elővenni. 1830.

A hitlevél feletti viták.

Nem kevesebb óvatosságot és engedékenységet tanúsítának a rendek azon hosszabban folyt vitatkozások alatt, melyekre a királyi hitlevél nyújtott anyagot. Ez lévén az 1823-ki törvénysértő kormányeljárás után az első királyi koronázás, a rendek egy része hasonló események ismétlésének meggátlása végett a következő pontokat kivánta betétetni a hitlevélbe: 1. Hogy a miniszterek felelősek legyenek; mi iránt, a régiebb törvények szerint, különben is kétségtelen a nemzet joga. 2. Hogy valamint az egyenes, úgy a közvetett adót is, különösen a sóárt, a törvények értelmében, csak országgyülésen lehet meghatározni. 3. Hogy a papirpénz mennél elébb a törvényszabta jó vegyítékű honi érczpénzzel pótoltassék. 4. Galiczia, mint mely a magyar korona jogczímén vétetett birtoklásba, az országba bekebleztessék. Végre 5. hogy az új király az országban lakjék; de atyjának életében, a kormány ügyeibe, a rendek megegyezte nélkül, ne avatkozzék. — A többség azonban nem sokára elállott mind attól, hogy e pontok a hitlevélbe felvétessenek; mind attól, mit némelyek kivántak, hogy azokból koronázás előtti törvényczikkelyek alkottassanak; és csak a főrendekkel, kik egy izenetökben a nemzet jogát, mely szerint a koronázási hitlevelet a körűlmények igényei szerint megváltoztathatja, tagadni látszának, folytatott még egy ideig heves vitát, melyben a főrendek végre is engedni

1830. kényteleníttettek. A kormány iránt e kérdésre nézve is oly kiméletesek voltak a rendek, hogy ama feliratban, melyben kijelentették, hogy az 1792-ki hitlevelet változatlanúl elfogadják, csak ezen egyetlen szóval: még ez esetben, adták értésére, hogy a hitlevél megváltoztathatásának jogát a jövőre épségben kivánják fentartani. Ferencz ez iránt most nem akarván vitatkozásba ereszkedni, válaszában e pontot egyszerűen mellőzte; egyébiránt pedig megegyeztét jelenté ki, hogy törvény alkottassék, mely szerint az ifjú király, bár koronázottan lépend a trón birtokába, köteles legyen országlása első hat hónapja alatt országgyülést hirdetni; addig is, míg országlatra jutand, huzamosabban az országban fog lakni; de a kormányban atyja éltében részt nem veend.

A koronázás ezután sept. 28-kán, a szokott módon, fényes ünnepélyek közt hajtatott végre. Az ifjú király a rendeknek ötven ezer aranyból álló koronázati ajándokát részben a rosz termés következtében inséget szenvedő felvidéki megyék lakosságának segélyezésére, részben a magyar akadémia pénzalapjának növelésére adományozva, akará emelni becsét koronázata emlékezetének.

A nemzeti nyelv ügye. Galiczia bekeblezésének kérdése, — melyet a kormány aképen tétetett le, hogy a rendeknek a nádor által tudtára adatá, miképen ő felsége, az ország ebbeli jogainak megvizsgálása végett már kinevezett egy, magyarokból s a galicziai kormány néhány tagjából álló vegyes bizottmányt, — a magyar nyelv hivatalos használatának kérdését hozta szőnyegre. A rendek ugyanis a bekeblezés iránti kívánatukat egy magyar szerkezetű üzenetben tudatván a főrendekkel, ezek a nemzeti nyelv használatát illető intézkedéseket a jövő országgyülésre akarták halasztatni. Csak két szó emelkedett fő uraink gyülésében a nemzeti nyelv pártolására, Eszterházy Mihályé és Wesselényi Miklósé; de kivált ez utóbbik beszéde, mely szűz szónoklata volt az országgyülésen, rendkivűli hatást okozott a hallgató közön-

ségben, s egyszerre oly népszerűségre emelte a szónok nevét, minővel eddig csak Széchenyi dicsekedhetett. „Az anyai nyelv használata, mondá egyebek közt Wesselényi, kétségbe vonhatatlan joga minden nemzetnek. Ha a nemzet e természeti jogának gyakorlatában korlátoltatik, panaszokra fakad; ha fentartatik a korlátozás, keserű érzelmeket ébreszt a nemzet kebelében; ha a korlátozás elnyomássá fajúl, ellenhatást támaszt, szintúgy veszélyest a kormányra nézve, mint ártalmast következményeiben .... S várhatnánk-e egy atyai indulatú fejedelemtől, kit a patriarchalis erények példánya gyanánt ismerünk; a mi mélyen tisztelt nádorunktól, ki már egy egész emberkort fordít hazánk jóllétére; várhatnánk-e e tiszteletre méltó felső táblától egyebet, mint az ily hasznos előrelépésben való megegyezést? ..." De e tábla tagjai kik, — mondani is szégyen — a hazai nyelvet jobbára vagy épen nem, vagy csak törve beszélék, nem indulának meg a nemes tüzű beszédre. 1830.

A főrendek e bűnös szenvtelensége erős kikeléseket vont maga után a rendek részéről. „Mindig a kormányt hibáztatjuk, mond egyebek közt Nagy Pál; a hiba pedig magunkban fekszik. Nézzük a királyi családot: öt hat tagja beszéli a magyar nyelvet, míg annyi a főuri család, melynek egy tagja sem érti azt. Uradalmaikat is németűl kezeltetik, s az által számos ezer ifjút kényszerítenek a német nyelv tanúlására, hogy magoknak hazájokban kenyeret szerezhessenek. Mindenek előtt szükség, hogy a közvélemény gyalázattal bélyegezze az anyai nyelv nem tudását. Emlékezzem-e a magyar színházra: miképen ügyekeztünk néhányan a nyelv e közlönyét felsegíteni .... Elmenénk a nádorhoz is kikérni pártfogását. — „Én minden lehetőt megteszek, válaszolá ő; tegnap is jelen valék az előadáson; de önök közől, uraim, senkit sem láttam ott." S mennyi a panasz iróink részéről! A legjobb magyar mű sem számíthat kétszáznál több vevőre. Senki sem olvas magyarúl; a magyar könyveket por fedi a nyilvános könyvtárakban...."

1830. A rendek tehát ily beszédek által a nemzeti nyelv melegebb pártolására ösztönöztetvén, újabban is sürgették a főrendeket, hogy az üzenetek ezentúl magyarúl folyjanak; minek következtében ezek azt tovább nem ellenzék ugyan; kivánták mindazáltal, hogy az üzenet mellett a felirat javaslata ezentúl is deákúl küldessék át hozzájok.

Az eddigi tapasztalatok meggyőzték a rendeket, hogy a főrendek hazafiatlanságától csak folytonos hajtással s némi erőszakolással lehet valamelyes engedményeket kisajtolni a honi nyelv számára. Mihelyt tehát a kölcsönös üzenetek magyar szerkezetére nézve czélt értek, sürgetni kezdék: hogy a királyhoz intézendő feliratok s a törvények is nemzeti nyelven készíttessenek; s miután a nemzet a maga nyelvének hivatalos használatát már negyven év óta követeli, az igazgatás minden ágai e nyelven intéztessenek; továbbá, hogy a készülőben lévő Ludoviceum hadi akadémiában tannyelvűl a magyar vétessék be; a magyar ezredeknél a vezénylet nyelve magyar legyen; miután különben is bizonyítja a tapasztalás, hogy leginkább a német nyelv divata s a német tisztek alkalmazása szegi kedvét ifjúságunknak a hadi pályától. De e kivánatokat még most nem sikerűlt keresztűl vinni; s mindössze is csak a következő pontokat lehetett beiktatni a gyülés végén megalkotott új törvénybe: 1. Hogy a kir. helytartótanács azon hatóságokkal, melyek hozzá magyarúl irnak, szinte ezen nyelven levelezzen. 2. A főtörvényszékek a hozzájok magyarúl fölebbezett pörökben ugyanezen nyelven tanácskozzanak és szerkeszszék döntvényeiket. A kerületi tábláknál, a vármegyei, városi és egyházi törvényszékeknél, hol a magyar nyelv eddigelé nem volt divatban, ezen országgyülés végétől kezdve, minden pereket lehessen nemzeti nyelven intézni; azon törvényszékek, melyeknél e nyelv szokásba még nem jött, tetszésök szerint vagy ezen vagy deákúl folytathatván tanácskozásaikat. 3. A magyar nyelv tudása nélkül köz hivatalba ezentúl senki sem alkalmazható.

4. Ügyvédi oklevelet 1834-ki jan. 1-től kezdve csak magyarúl tudó egyének nyerhetnek. 5. A magyar és határszéli ezredek s az országban létező hadi kormányszékek a hatóságoktól hozzájok intézett magyar okiratokat elfogadni kötelesek. 1830.

A fő érdek, melyet a kormány ezen országgyülésen szerencsésen keresztűl vinni óhajtott, a királyi előadások 3-dik pontjában foglaltaték, melyben előadván, miképen a magyar ezredek oly annyira meggyérűltek, hogy kiegészíttetésöket maga a nemzet hadi dicsőségének fentartása múlhatatlanúl igényli, újonczokat kér a nemzettől. A rendek a fentebb elmondott hangulatnál fogva hajlandók voltak ugyan e tekintetben teljesíteni a kormány minden méltányos kívánatát; e jó alkalmat mindazáltal nem akarták elmulasztani, hogy ez úttal a nemzet régi kivánataiból is eszközöljenek ki egynémit az engedményeiben mindig oly szűk kezű kormánytól. A múlt országgyülés végén felterjesztett nemzeti sérelmek s kivánatok még mindig elintézetlenűl léteztek: a rendek tehát kijelenték, hogy miután ezekre már negyven év óta hasztalan várják a kormány válaszát, most mindenek előtt ezeket kivánják felterjeszteni ő felségéhez. Sikeretlen maradt a nádornak a király nevében adott azon igérete is, hogy ő felsége a sérelmek mindnyájára kiadandja válaszát, ha a rendek a sérelmek előtt, vagy azokkal egyszerre tárgyalják az újonczokra vonatkozó királyi előadást s terjesztik fel végzésöket. A kormány ily nagy fontosságot helyezvén abban, hogy az újonczok kérdése elébb vétessék fel, nagyon is világosan elárúlta, hogy annak megszavazása után könnyen túlteendi magát a nemzet kivánatain. A rendek tehát szilárdak maradtak végzésöknél; sőt többen most még azon erős hangú sérelmi feliratot is fel akarták terjeszteni, mely 1827-ben a főrendi tábla ellenzése miatt nem juthatott a király elejébe; mit azonban, mivel utóbb a főrendek a sérelmek előleges tárgyalását tovább ellenzeni megszűntek, a rendek többsége Az újonczok megszavazása.

1830. sem pártolt. A sérelmek s kivánatok főbb pontjai, mik ennek következtében fölterjesztettek, im a következők: Dalmatia némely részei és szigetei, úgy szinte Erdély némely részei, különösen Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd és Kővár megyék és végre Galiczia és Lodomeria kapcsoltassanak vissza az országhoz; Erdély szorosabban egyesíttessék az anyaországgal; a só ára, mint közvetett adó, a rendek megegyeztével még e gyülésen szabassék meg; szűntettessék meg ama visszaélés, mely szerint a törvényszékek a magánosak régi pénzviszonyaiban a papirpénzek értékleszállítása óta még mindig a törvénytelen udvari parancsok nyomán kényszeríttetnek itéletet mondani; a magyar kir. kamara ténylegesen függetleníttessék a császári kamarától; a pénzügyek az országban a magyar kamara kezelése alá rendeltessenek stb. stb.

Azon kényszerűségbe mindazáltal most nem akarák a rendek helyezni a kormányt, hogy a sérelmekre adandó válaszától függeszszék fel az újonczok megszavazását; s mihelyt azok felterjesztettek, azonnal fölvették az újonczok kérdését. Azon óvatos magatartást s engedékenységet a kormány iránt, melyet fentebb a diéta fő jelleme gyanánt emelénk ki, ezen legfontosabb tárgyban tanúsíták a rendek legvilágosabban. Nem hiányoztak ugyan a rendek tábláján néhány ellenző nyilatkozatok; elmondatott egyebek közt, hogy rendes hadpótlásra a nemzet, törvényeinek értelmében nem köteles, s az ezredekben támadt hiány a szokott toborzás által pótlandó; hogy a kormány maga az oka, ha toborzás utján nem kap elég újonczot; mert ez csak onnan ered, hogy a magyar ezredekben is német vezénylet divatozik; a tisztek, ellenére a törvénynek, nagy részben németek, kik a németűl nem tudó legénységgel méltatlanúl bánnak; hogy a német nyelv nem tudása miatt honosaink tizedességre sem igen emelkedhetnek; példa is hozatott fel, miszerint nem rég egy huszár ezredben több magyar megfosztatott tisztségétől, egyedűl mivel újonnan kinevezett

német ezredesök ellen panaszkodtak stb. De a rendek többsége mind ezek mellett is készségét nyilvánítá, teljesíteni az udvar kivánatát, mihelyt a szükség a kormány által indokolva kimutattatik. A szükség ezen indokolt felfedezését mindazáltal múlhatatlannak nyilváníták, szoros kapcsolatban lévén az a nemzet ama sarkalatos jogával, mely szerint a béke és háború kérdésének meghatározásában befolyással bir. 1830.

A főrendek azonban még ezen loyalis nyilatkozattal sem valának megelégedve, és Cziráky országbíró indítványa szerint, minden előleges tudakolást és szükségkimutatást fölöslegesnek állítva, subsidium gyanánt egyszerűen megszavazandónak vélék az újonczokat, kiknek számát a kormány egy kir. leiratban ötven ezerben szabta meg. Csak egy szó emelkedett a rendek üzenetének pártolására, Wesselényi Miklós ékesen hangzó szava. „A rendek által felhozott indokok, úgymond, felette fontosak. 1741 óta a hadpótlás rendes módja a toborzásból állott, mert a nemzet e terhet eleitől fogva elhárítá magától. A rendek úgy hiszik, hogy a hiány mindig eléggé fedezhető az e végre rendelt jelentékeny öszveg segélyével; s a tapasztalás bizonyítja, hogy a toborzás, czélszerűleg intézve, a czélnak teljesen megfelel. — De hiszen tulajdonkép nem is hadpótlásról, hanem inkább rendkivűli subsidiumról van itt szó; és e tekintetben nyíltan meg kell vallanom, hogy midőn a rendek ily fontos, a nép előtt pedig gyűlöletes ajánlatnál, hol nem gabonáról vagy pénzről, sem a követek saját életéről, hanem az adózók szabadságáról s véréről, mi itt puszta árú gyanánt tekintetik, van szó, — ha, mondom, a képviselők e kérdésnél teljesen okúlni kivánnak a szükségről, mielőtt magokat nagylelkűeknek mutassák: csekély véleményem szerint, csak kötelességöket teljesítik, törvényeink szellemét, lelkiösmeretök szavát követik. Midőn csak a mi javainkat, a mi életünket veszi igénybe a haza, ám akkor alku nélkül mondhatjuk, fel, lóra, fegyverre! az

1830. alkotmány s a király védelmében. — A népek mozgalmai nem kifelé irányúlvák, nem támadók; tőlök tehát nincs mit tartanunk. Ha létezik valamely veszély, az bizonyára saját keblünkben, a közvéleményben, a nép elégületlenségében volna keresendő. De nekünk, egy jámbor s békeszerető fejedelem s bölcs törvények uralma alatt, ily mozgalmaktól sincs okunk tartani."

A hallgató közönség megtapsolta a bátor szónokot; de a nádor, ki Wesselényi iránt ellenszenvvel viselteték, több csipős észrevételt tőn beszédére. Mondá egyebek közt, hogy „e beszéd, mely inkább tévutra vezetni, mint meggyőződést eszközleni képes, csak azt bizonyítja, hogy a jövevények, mivel közügyeinkről csak felületes ismeretekkel birnak, téves elfogúltságban élnek." A hazafias érzelmű, bátor gróf Andrássy Károly, e megróvást nem vélé észrevétel nélkül hagyhatni, s akként nyilatkozék: hogy nem lehet azt jövevénynek nevezni, ha nem vett is eddig részt a magyar országgyülésen, kinek elei már régóta szolgálták volt a hazát, midőn a fejedelmi ház a magyar trónra jutott. — A főrendek azonban nemcsak minden további feltétel nélkül megszavaztatni kivánták az újonczokat; hanem még kétségbe is látszának vonni a rendek jogát, mely szerint ezek a kormánytól hasonló esetekben a szükség indokolását követelhetik.

A főrendek e nyilatkozata nem csekély ingerültséget ébresztett a rendek házában. Megmutatták, hogy a rendek e jogukat nemcsak 1741-ben, midőn Mária Terézia személyesen — s 1796-ban, midőn a kormány Spielman államtanácsos által fejté meg a nemzet előtt a körűlményeket, melyek által hadi segély kérésére indíttatott, hanem számtalan más esetekben is gyakorolták. E jogot tehát kétségbe vonni nem lehet, bár hozhatni is fel példákat, névszerint 1807/8-ból, melyek szerint a nemzet önként lemondott e jog gyakorlatáról. De most annál inkább kell követelniök e jog fentartását, mivel, mint tapasztalják, a néhány eset-

ben önként tanúsított engedékenységből veszélyes következtetések vonatnak le a nemzeti jog csorbulására. Alig történt ugyanis egy párszor, hogy a rendek, magoktól is meggyőződve lévén a segélyt igénylő körülmények súlyos voltáról, a szükség kimutatását nem igényelték: az udvar érdekeinek védelmében túlbuzgó főrendi tábla máris magát a nemzeti jogot vonja kétségbe. 1830.

A főrendek ezen, túlzóan udvari szellemének az lőn következménye, hogy míg elébb csak 27 szavazat 25 ellenében kivánta kimutattatni az újonczállítás szükségét: a többség most 33 szóra emelkedett 19 ellen; s végzéssé lőn, hogy e tárgyban a nemzeti jog védelmére egy erőteljes üzenet küldessék át a főrendekhez. Ezt azonban a kormány, mely ez esetben több alkotmányosságot tanúsíta, mint a főrendek, maga tette fölöslegessé. Ferencz király, a nádor önkéntes közbenjárására, megértvén a rendek kivánatát, gróf Gyulay Ignácz horvát bánt, ki egyszersmind a főhadi tanács elnöke is volt, azonnal kiküldé, hogy az újonczállítás szükségét a rendek egy bizottmánya előtt részletesen indokolja.

Gyulay a felvilágosító adatokat a király nevében előadván, ötven ezer újonczot kivánt az országtól oly módon, hogy a magyar ezredek pótlására 30 ezer azonnal, a többi pedig azon esetben állíttassék ki, ha az állam védelme ezt a jövő országgyülés megnyiltáig szükségessé tenné.

A rendek többsége ennek következtében minden további ellenvetés nélkül hajlandó volt megszavazni nem ugyan a 30, hanem, a nemzeti jog kitűntetése végett, 28 ezer újonczot. A későbbre feltételesen kivánt 20 ezer megajánlására azonban mindjárt nem alakúlhatott meg a többség; sokan veszélyesnek tarták, hogy a kormánynak, mely eddig mindig csak a maga érdekei tekintetéből hirdetett országgyülést, ily előlegezés által alkalom nyújtassék hoszszabb időre mellőzni az országgyülést. A megyék fele ennél fogva szükség esetére nemesi felkelést akart ajánlani

1830. a 20 ezer újoncz helyett. Sőt Ragályival, Borsiczkyval és Baloghgal némelyek már ezen gyülésből megrendeltetni kivánták volna a nemesség felkelését, hogy az fegyverben kellőleg gyakoroltatván, a szabadság s alkotmány védelmére mintegy hasonmásává fejlődjék a franczia nemzetőrségnek. Hogy ezen, a nemességre nézve különben oly költséges fölkelés eszméje a legkitűnőbb szónokoknál is kivált a demokratia félelme miatt talált annyi rokonszenvre, nyilván kitűnt Nagy Pál beszédéből, melyet a november 6-án tartott országos ülésben mondott. „Megengedem, úgymond egyebek közt, hogy a királyt trónjának fentartása teszi eleve gondossá: de vajjon nekünk nincs-e még több okunk gondoskodásra, nekünk, mondom, elszigetelt alkotmányunkkal, melynek a mai Európában sem társa, sem védője nincs többé? Ismétlem, mit minap a nádor jelenlétében tartott tanácskozmányban mondék: ha az aristokratia a szükséges segélyt a kormánytól megtagadja, kényszeríti azt, hogy nyakára hágjon s a demokratiához fordúljon. Ezt bizonyítja minden újabb forradalom: a trón fenmarad, de a kiváltságos rendek elmerűlnek ... Én annyira meg vagyok győződve arról, hogy a kormánynak mind az 50 ezer újonczra leend szüksége, miképen ma is az egész szám megajánlására szavaznék, ha a későbbre kivánt 20 ezernél sokkal czélszerűbbnek és nemesebbnek nem látnám a nemesi fölkelést.“ Utóbb mindazáltal, a főrendi tábla sürgetése következtében, a szükség esetére követelt 20 ezer újoncz kiállítását is elfogadták ugyan a rendek, de a következő feltételek mellett: 1. Hogy a király azokat ne a népszabadság ellen, külföldi forradalmakba való avatkozásra, hanem egyedűl azon esetben szedethesse, ha a birodalom 1831-ki octoberig — a jövő országgyülés határnapjáig, megtámadtatnék. 2. Hogy e 20 ezer újoncz a háború vége után azonnal haza bocsáttassék; a többiek szolgálatideje tiz évre szabatván meg. 3. Hogy, az 1791-ki 9-dik t.-cz. értelmében, a magyar ezredeknek csak magyar születésű tisztek adassanak, kiknek

fokozatos előléptetése a többi császári sereg tiszteitől külön történjék. 1830.

Az újoncz-ajánlatot nagy megelégedéssel ugyan, de az említett feltételek nélkül fogadta el az udvar; minek következtében ezek felett még hosszan folytak a vitatkozások. Különösen nagy hévvel szorgalmazák a rendek azt, hogy a magyar ezredekbe csak magyarországiak neveztessenek ki tisztekké; miben czéljok nemcsak az volt, hogy a magyar katonaság a német, cseh s más külföldi tisztek gyakran méltatlan bánásmódjától, mi fiatalságunkat a hadi pályától mindinkább elidegeníti, megmentessék; hanem s leginkább az, hogy az alkotmányos ország hadserege a kényuralom alatt lévő többi örökös tartományok ezredeitől elkülöníttessék s nemzeti szellemben szerveztessék.

A cs. kir. hadsereg szervezete, kivált azon czélra lévén irányozva, hogy benne az absolut fejedelmi hatalom semmi nemzeties érzelmek s tekintetek által nem gyöngített támaszát lelhesse, nem tagadhatni, felette sérelmes volt hazánkra nézve. Hogy a nemzetiség és alkotmányosság tekintetében ebből önként következő egyéb szempontokat mellőzzünk, — e sérelmes szervezetnek csak egy oldalát emeljük ki, mely a vitatkozásokban is mind a két táblánál talált szószólókra. Nem ritka volt az eset, hogy egy-egy magyar ezredben tiz-tizenöt külföldiek is foglaltak el magas tiszti rangokat, kik magok is elég őszinték voltak bevallani, hogy helyöket mások sérelmével foglalják el, s kik közől néhányan épen ez időben még a napi lapok által kiadott költeményeikben is avval dicsekvének, „hogy az ő hazájok serege minden idegen előtt el van zárva.“ A sérelem honosainkra nézve annál fájdalmasabb volt, hogy ugyanazon ezredekben számos jól nevelt, feddhetetlen magaviseletű, s a hadi dolgokban is kellőleg felkészült ifjú, nyolcz-tiz évig is, mint hadfi (cadet), altiszti rangban tespedett, nem ritkán kitéve oly jövevények méltatlankodásainak, kik érdemökre, képzettségökre nézve velök a hasonlítást sem állhatták ki.

1830. Mert, ha találtattak is ezen idegenek közt jeles egyéniségek; nem tagadhatni mindazáltal, hogy az ezredeknek jobbára idegen tulajdonosai sok oly külföldit is emeltek ezredeinkben tiszti rangra, kik e pályára csak kenyérkereset vagy kiképeztetés végett léptek, s például, mint huszár tisztek, még csak lovagolni is az ezredben tanúltak. Ily jelenetek, minthogy gyakoriak valának, számtalan panaszra fakasztták honi ifjúságunkat, s csökkenték benne a kedvet hadi pályára lépnie. Hasonló volt hatása ama tapasztalásnak is, melyet Széchenyi István egy épen e tárgy felett mondott beszédében, önmagára vonatkozva, kiemelt, midőn előadá, hogy a magyar, bár mennyire tűnjék is ki hadi tulajdonai, készűltsége s magaviselete által a hadseregben, magosabb tiszti rangra csak igen ritkán s nagy nehezen emelkedhetik.

Ilyenek lévén ezredeinkben a viszonyok, nem ok nélkül szorgalmazták a rendek, hogy a magyar ezredekben csak magyarok neveztessenek tisztekké. De sükert nem jutalmazá törekvésöket. Hasztalan mondák el kivánatuk támogatására, hogy valamint honosaink nem óhajtanak a magyar ezredeken kivűl másokban szolgálni: úgy méltán követelhetik, hogy a mi ezredeinkben se foglalják el a magyarok helyét idegenek; kik közől számosan még nem is születtett császári alattvalók, hanem oly hazának fiai, melynek seregébe semmiféle idegen nem fogadtatik be. Hasztalan adták elő, hogy a kivánatuk szerint egyneművé válandó magyar hadseregben a nemzeti hősszellem még inkább ki fogna fejleni, s így az erősebb támaszává lenne a trónnak és hazának mint most, idegenekkel kevert állapotában, jobbára idegenektől vezényelve s e miatt elkedvetlenítve. Mind ezen s más hasonló, bizonyára fontos okok sükeretlenűl hangzának el szemközt a kormánynyal, mely kényuralma támaszáúl a hadseregben öntudatosan alapítá meg e szervezetet, s a főrendek házával, mely kivált most,

a demokratia rémeitől féltében, vakon pártolá a kormány szándokait. 1830.

A sérelmek és kivánatok ügye.

Mennél hajlandóbbak voltak a rendek teljesíteni az újonczállítás tárgyában az udvar kivánatait, annál kellemetlenebb érzelmeket ébreszte bennök az, hogy a kormány, miután az újonczok megszavazva voltak, a nemzeti sérelmek és kivánatok ügyében intézett feliratra nagyobb részben kitérőleg válaszolván, az országgyülés befejezésére már is határnapot tűzött ki. „Az 1791-ki 13-dik törvény szerint, — mond erre vonatkozólag, a nov. 27-kei ülésben, Nagy Pál — minden országgyülésen, valamint a kir. előadásokat úgy a nemzet sérelmeit is be kell végezni. És midőn mi az elsőnek megfelelünk, teljes jogunk van a másodikra is hasonlót követelni a kormánytól. Ime, előttünk vannak a sérelmek, melyeket már a múlt országgyülésen kellett volna orvosolni, és jelenleg ismét a jövő gyülésre halasztatnak. Ezek egynémelyikének már századok óta ez a sorsa. Elegendőnek tartja a kormány, néhány jelentéktelenebb pontra valamelyes választ adni, s a többieket mellőzve, mihelyt az előadások tárgyalása befejeztetett, az országgyülést azonnal feloszlatja. Mi történnék, ha a kormány ezen eljárását mi is követve, az előadásokból csak egypár jelentéktelenebb pontot végeznénk el, a többire nézve pedig azon választ adnók, hogy felettök küldőinkkel majd tanácskozunk s a közelebbi, vagy épen egy harmadik országgyülésen adandunk rájok választ? Megelégednék-e evvel a végrehajtó hatalom? A kötelezettség pedig teljesen viszonylagos. És azért én magát e kir. resolutiót tartom a legnagyobb sérelemnek. Ha valamelyik kormányszék ellen emelünk panaszt, alig várhatunk egyéb választ mint, „hogy az illető kormányszék meg fog elébb hallgattatni, s a tárgy maga a jövő országgyülésre halasztatik.“ Ez, uraim, törvénytelen eljárás. Nem a hatóságot, mely a maga törvénysértésének vagy önkényének mentségére könnyen találhat szép szavakat, kell meghallgatni; hanem az országgyülésen szükség megvizs-

1830. gálni s megitélni afféle panaszokat. És ha még oly dolgokra kerül a sor, melyek a kormány előtt nem kedvesek, akkor rendesen e választ kell hallanunk: „Ő felsége remélte volna“ — vagy „kivánná“ — s aztán egy kikerülő válaszszal elégíttetünk ki. Általában feledni látszik a kormány, hogy az ország rendei nem kegyelemért esedeznek, hanem azt követelik, amihez joguk van.“

Az országgyülés vivmányai. De bár ezek iránt a rendek minden további vitatkozásai s feliratai sükeretlenek maradtak; s bár a kormány, azon elvből indúlva ki, hogy megfelel a törvény rendeletének, ha akár milyen resolutiót ad is a sérelmek s kivánatokra, csakhogy azokat válasz nélkül ne hagyja, — csodálkozását jelenté ki egy leiratában, hogy noha már nyertek választ, mégis újonnan irnak fel; — mire aztán a rendek azt feleltték, hogy e csodálkozás bennök levertséget (consternatiót) szült. Mindazáltal némi becses vívmányt mégis eredményezett ezen országgyülés. Nagy fontosságot helyeztek akkor az ország rendei különösen abba, hogy a koronázási hitlevél megváltoztathatásának elvét a kormánynyal elfogadtatták; mert ez által magát az alkotmányosságot láták megszilárdítva, miután a kormányzati elvek tekintetében a nemzet s uralkodó háza közti viszony minden koronázatkor megújítható s módosítható szerződés tárgyává tétetett. Továbbá nem csekély közjogi nyereménynek tartaték, hogy a kormány elismerte, miképen a hadpótlásnál a fenforgó szükséget kimutatni s indokolni köteles, s ez törvénybe is igtattatván, a nemzet befolyási joga a béke s háború kérdésének eldöntésére tényleg elismertetett; hogy a nemzeti nyelv a maga természetes jogának visszanyerésében egy lépéssel ismét előbbre haladt; hogy végre, midőn a két tábla közti üzenetek magyar nyelve megállapíttatott, a törvényjavaslatok, miket eddig a kormány organumai készítettek, a rendi tábla szerkesztésétől tétettek függőkké; mi nemcsak nagyobb terjedelmet s nyomatékot adott a rendek kezdeményezési jogának, hanem a törvények vi-

lágos, szabatos, határozott értelmére nézve is nagy hasznúvá lett. 1830.

Megemlítendő még, hogy ezúttal merült fel határozottabban ama szükség érzete, s tétetett is az iránt indítvány, hogy az országgyülések székhelye állandóan a nemzeti életnek s értelmiségnek mindinkább középpontjává váló fővárosba, Budapestre tétessék át; valamint az is, hogy Somsich Miklós, somogyi követ, a december 16-kai ülésben első tette az indítványt, miszerint az országgyülési költségeket, melyek eddig, a megyei pénztárból folyván, a tulajdonképen nem is képviselt jobbágyosztály által viseltettek, ezentúl kizárólag a nemesség hordozza. Ezen indítvány mely, egyébiránt most időhiány miatt bővebben nem tárgyaltathatván, csak a következő országgyülésen nyert eredményt, alkalmat szolgáltatott Nagy Pálnak szigorúan megróni három dolgot, mi valóban jellemzőleg bizonyítá, menynyire ügyekezett hajdan a nemesség minden adózási teher alól kivonni szűz vállait, s még annak költségeit is — miként a törvények nyelve az adózó népet nevezte, — a „misera contribuens plebsre“ hárítani, mi közvetlen neki, a nemességnek, vált előnyére, adott fényt vagy hasznot. E három dolog, miket Nagy Pál „aljas piszkosságnak“ nevezni nem kételkedett, a következő: hogy a királyi testőrséget, melybe egyedül nemes ifjak vétettek fel, — az országgyülési követeket, kik egyedül a nemesség által küldettek s kiváltképen annak érdekeit képviselték, s végre a megyei törvényszékek közbiráinak napdíjait, akkor is, midőn a nemesek pörei tárgyaltatnak, a paraszt, a nemnemes osztály fizeti. Ezen indítványból s a felette több követ által Nagy Pállal egybehangzólag tett nyilatkozatból világosan kitűnt, mennyire megváltozott már a nemesség jobb részének nézete ilyféle tárgyakban, s mily közönségessé vált a meggyőződés, hogy a nemességnek, ha élni akar, le kell mondania ama kiváltságokról, melyek a jelenkor jog- és igazságfogalmaival többé meg nem férhetnek.

1830. Nagy Pál beszéde alatt szégyenpir borítá el számos követ arczait; s hogy legalább az országgyülési költségek ki általi viseléséről új törvény az indítvány értelmében mindjárt nem alkottatott, oka csak abban keresendő, hogy négy nap múlva már vége szakadt az országgyülésnek; a követek pedig utasítással ez iránt ellátva nem lévén, önmagoktól nem mertek adóval terhelni küldőiket. Azt mindazáltal végzésül mondták ki, hogy a következő országgyülésre oly utasítással jelenjenek meg a követek, mely szerint a kérdést mindjárt a gyülés elején meg lehessen oldani.

Vallási kérdés.

Csonka maradna vázolatunk ezen országgyülésről, ha elmulasztanánk még egy tárgyat megemlíteni, mely, egy részében, utóbb annyira foglalkodtatá az európai politikai világot, s nálunk is oly heves és hosszú vitáknak szolgált anyagáúl. A vallás kérdését értem, mely e gyülés végső napjaiban pendíttetett meg először e század folytában törvényhozásunkon.

Az irlandi katholikusok emancipatiója Nagybritanniában pár év előtt nálunk is élénk örömmel üdvözöltetett minden felvilágosodottaktól, s alkalmat szolgáltatott több megyének, hogy utasításúl adja követeinek az országgyülésre: szorgalmaznák egy oly törvény megalkotását, melynél fogva a protestánsoknak Horvát- és Tótországban birtoklási jog adatnék; továbbá törűltetnének el a vegyes házasságoknál szokásban lévő kötelezvények a gyermekek katholikus vallásbani neveltetése iránt, mely kötelezvényeket, az 1791-ki vallási törvények szellemének ellenére, a helytartóságnak egy 1792-ben kelt rendelete hozott divatba, megengedvén a katholikus papságnak, hogy olyféle reversalist vegyenek a vegyes házasságot kötő felektől; s végre módosíttatnék az 1791-ki törvény ama rendelete, mely szerint a kath. vallásból más vallásra térni akarók eleve hat héti oktatás alá vettetnek, mi idő folytával többféle visszaélésekre szolgáltatott alkalmat.

Az indítvány Nógrád megye követei által ily értelemben megtétetvén, a rendek nagy többségétől helyesléssel fogadtatott, s a törvény sürgetése a nemzeti sérelmek s kivánatok közé vétetett fel. 1830.

A kathol. főpapság, miként előre látható vala, ilyféle törvény alkotását hevesen ellenzé. Meglepőbb volt Horvátország rendeinek azon szűkkeblűsége, miszerint, sejtvén a kérdés előfordulását, utasításúl adták volt követeiknek: hogy a tartomány municipális jogaira támaszkodva, minden olyféle törvény megalkotásának ellentmondjanak, mely keblökben a protestánsoknak birtokjogot biztositana. A főrendek háza ennél fogva — bár ott is többen találtattak, kik a törvényt a rendek értelmében óhajtották megalkotni, s kik közt Wesselényi, a főpapság reactióját ostorozó, nagy hatású beszédeiben a lelkiösmeret szabadságának első bajnokává avatta fel magát, — a következő országgyülésre kivánta halasztatni a tárgyat; oly reményt fejezvén ki, hogy Horvátország rendei, a törvényhozáson nyilatkozó közvéleményről követeik által értesűlvén, a jövőre kedvező utasítással látandják el képviselőiket. A nagy érdekkel felfogott kérdés ennek következtében, bár az alsó tábla többsége a főrendi tábla ezen válaszával különben nem volt megelégedve, mégis kivált azon okból, mivel az országgyülés befejezése már a küszöbön létezvén, ez iránt egyességet eszközleni nem volt többé idő, a jövő országgyülésre halasztatott. És ez volt első phasisa azon tárgynak, mely aztán több országgyülés alatt oly szenvedélyes vitatkozásoknak szolgált anyagáúl.

Ez volt utólsó, tulajdonképeni tárgya az országgyülési tanácskozásoknak; mert a mi a rendeket még ezentúl foglalkodtatá, az csak a törvények szövegének megállapítására vonatkozott. E, nem ritkán nehéz munkát, mely országgyülési nyelven concertatiónak nevezteték, az országgyülésnek egy bizottmánya a kanczellária egy kiküldöttségével összeülve szokta volt végezni. Most a con-

1830. certatióban a koronázati hitlevelet s az újonczokat illető törvényczikkelyek szövege iránt nagy nehézségek fejlettek ki; s a vitatkozások, melyek ezek következtében támadtak, a kormány szellemét még ezen, némileg megváltozott körűlmények közt is, sokkal inkább jellemzik, mintsem hogy azokat némi részletességgel nem kellene előadni. A kanczellária, kabineti utasítással lévén ellátva, mind a két czikkelyre nézve vonakodott elfogadni azon kifejezéseket, melyekben épen a dolog lényege, a nemzet joga, az említett fontos közjogi elvek foglaltattak. Az elsőt illetőleg: miután a kormány a gyülés folytában elismerte, hogy a koronázási hitlevelet, ha a szükség úgy kivánja, módosítani lehet, a rendek ezt a következő szavakkal akarták kifejezni a törvényben: „a kegyelmes hitlevél azon alakban adatván ki, melyben ezuttal a karok és rendek magok is megegyeztek.“ Az újonczokról szóló törvényben a rendek, hasonlókép biztosítani akarván a nemzeti jogot, mely szerint annak meghatározása, vajjon szükséges-e vagy nem az újonczszedés, — más szóval: kell-e vagy nem háborút viselni? a törvényhozást illeti: világosan ki akarták fejezni a törvényben, hogy a király, midőn a hadpótlás szükségét kimutattatá, ezt a rendek törvényes és jogos kivánata szerint cselekedte. A kanczellária mindazáltal, négy napi vita után egyenesen kijelenté, hogy a rendek szerkezetének elfogadására nincs feljogosítva. Minthogy a rendek szerkezete a királyi resolutiók értelmével egyezőleg készűlt, oly színben tűnt fel a dolog, hogy a kormány most visszavonni szándékozik, miben elébb megegyezett; s nagy ingerűltség támadt a rendek között. Az összes törvényhozás vegyes gyüléseibe vitetvén át a vita, a rendek, Széchenyi, Wesselényi, Andrássy Károly s néhány más szabadelvű főrendűek által is támogattatva, oly hévvel küzdének a nemzeti jogok mellett hogy, bár a főrendek többsége most is a kormány részére hajlott, ez végre mégis kénytelen lőn elfogadni a nemzeti jogoknak kedvező kifejezéseket. S igy aztán az új

törvények december 30-án szentesíttetvén s kihirdettetvén, az országgyülés bevégeztetett. 1830.

A követek küldőikhez hazaérkezvén, a megyei hatóságok eddig szokatlanúl élénk figyelmet fordítának a követjelentési közgyülésekre. Bár a követek, minden fontosabb tárgyra nézve, határozott utasítással szoktak volt felküldetni az országgyülésre; mégis soha egy hatóságnak sem jutott vala eszébe, számot kérni a visszatért képviselőktől: vajjon utasításuk szellemében járúltak-e a törvények megalkotásához? A követek tettek ugyan némi rövid, száraz jelentést az országgyülés eredményeiről; de az jobbára csekély érdekű volt és semmi vitatkozást nem vont maga után. A benyujtott irományok, részint mivel a bennök foglalt tárgyak már különben is változhatlanúl be voltak fejezve; részint mivel a közönség általában kevés érdekeltséget tanusított az ügyek menetele iránt, — egyszerűen tudomásúl vétettek. Most azonban a legtöbb megyében más színt öltének magokra e követjelentések. A megyék meggyőződvén, hogy a követek utasításának csak úgy van jelentése, ha az valóban irányúl vétetik a diétán: valamint nagyobb figyelemmel kisérik vala a pozsonyi tanácskozások folyamát, úgy most részletesebben számot kértek képviselőik sáfárkodásáról. És voltak megyék, melyek követeiket szigorúan megrótták ama lágymelegségök miatt, melylyel a nemzeti nyelv használatáról alkotott törvény körűl jártak el; ha bár ez azért történt is, mivel ez ügyet a rendszeres munkálatok tárgyalása idejére vélték halasztandónak. Még szigorúbban róvattak meg némely megyében a volt követek azért, hogy a mindjárt kiállítandó 28 ezer újonczon kivűl, még a bekövetkezhető szükség esetére is megajánlották a másik 20 ezeret. Miként az országgyülésen több követ, úgy most a megyék is veszélyesnek láták az ilyféle előlegezéseket oly kormány irányában, mely, önérdekét inkább szivén hordván, mint az ország haladását, könnyen kisértetbe jöhete, az országgyülés egybehivását a törvényes

1830. időn túl is elhalasztani. Különösen méltó a megemlítésre, mi e tárgyra nézve Zemplén megyében történt, melynek egyik követe, Vay Miklós báró, a 20 ezer újoncz előlegezését a kormány kivánata szerint azonnal megszavazta, mig követtársa, Szirmay Antal, ezen ajánlatnak ellentmondott. A megye rendei Vay eljárását határozottan rosszalák s e gáncsot jegyzőkönyvbe is igtatván, kijelentették, hogy főrendűt nem választanak többé követökűl. Nem lesz érdektelen Zemplén e közgyüléséről megemlíteni azt is, hogy ezen alkalommal lépett fel ott először a tiz évvel utóbb mozgalmaink vezérévé lett Kossuth Lajos, azt fejtegetvén közfigyelmet ébresztett ragyogó szónoklatában: mily káros következményeket szűlhet közjogi szempontból ilyféle újoncz-előlegezés.

Egyébiránt a megajánlott újonczokat számos megye, a régi, embertelen s káros fogdosás helyett, a törvénybe ugyan még nem igtatott, de országgyülési végzés által ajánlott sorshuzás utján kezdé kiállítani [1]).

[1]) Ld. erről Kölcsey Ferencz jeles beszédét Szathmár megyében. Összes munkái VI, 55.

HARMADIK KÖNYV.

AZ ELSŐ REFORMI LÉPÉSEK.

ELSŐ FEJEZET.

A reformok előzményei.

Nagyon tévedne, ki a közszellemet s az erkölcsi mozgalom irányát, mely ez időben hazánkban uralkodó vala, vagy legalább azzá válni kezdett, egyedűl az 1830-ki országgyülés tárgyalásaiból akarná mérlegelni s megitélni. Azon jelentékeny változást, mely a honpolgárok míveltebb, értelmesebb osztálya nagy részének szellemében pár év óta végbement, ha tán sejteti is velünk egynémiben, de híven nem tűkrözheti vissza ezen országgyülés történelme. Egészen más téren mozgott ez, mintsem hogy a lefolyt tárgyalásokból teljesen feltűnhetnék a szellemi mozgalom, a közvélemény új iránya. E gyülésnek sajátos, specialis tárgyai voltak, melyeken túl menni senki sem akart, mivel a reformok eszközlésére szánt országgyülés az 1831-ki october 2-kára már eleve ki volt tűzve. Ez volt oka, miérthogy a lefolyt országgyülésen csak némely közjogi kérdések, s ezek is még mindig a régi, sérelmi politika szellemében vétettek tanácskozásba. Most szintúgy mint az 1825/7-ki országgyülésen, csak az alkotmány s nemzetiség biztosítása, némely kétségbe vont vagy meggyöngített közjogi elvek tisztába hozatala és szilárdítása, egynémely nemzeti jogok sérelmeinek orvoslata hozatott szőnyegre; mire nézve e gyülést inkább ez elébbi folytatásának, mint

Tájékozás.

1831. a következő előkészitésének lehet tekinteni. E közjogi és sérelmi vitatásokkal mintegy befejeztetett az ó rendszer politikája, hogy a jövő országgyülésen egy újnak adjon helyet. A nemzet még nem hagyta el ugyan egészen a sérelmi politika terét; de már csak ritkábban s mintegy mellékesen lépett arra vissza, inkább csak azért, hogy emennek utját egyengesse.

Ezen átalakulási csendes forrongásnak indúlt kor szellemét s irányát a lefolyt országgyülésnél szabatosabban s hívebben tűkrözék vissza egy részről a megyei közgyülések, melyek ezen egész év alatt a legfontosabb reformi kérdések tárgyalásával élénken foglalkodnak vala; más részről a gyorsan szaporodó egyletek s azokban tartott vitatkozások, melyekben a közélet minden ágazatai szemlére vétetének; továbbá, a közügy iránt mindenfelé növekedő érdekeltség; a gyarapodó irodalom, mely a tényleg működni kezdett akadémiában hű ápolásra talált, s a sajtó bilincseinek némi tágulása következtében kissé szabadabban mozoghatván, néhány jelentékenyebb művet hozott napvilágra; s végre a lengyel felkelés ügyében a nemzet részéről történt egynémely fellépések. Körülbelől ezekben észlelhetők e kor fő mozzanatai az 1832-ki epochalis országgyülés megnyíltáig.

Rokonszenv a lengyel felkelés iránt. A júliusi franczia forradalom, mely a Bourbon dynastia idősb ágát elűzvén, annak ifjabb ágát, az Orleans családot ültette Francziaország trónjára, két más országban ösztönözte a népeket fegyveres felkelésre: Belgiumban és Lengyelországban. Belgium, mely a bécsi congressus által Hollandiához kapcsoltatott, kormányának szűkkeblűsége miatt feltámadván, Angol- és Francziaországtól, a be-nem-avatkozás elvének felállítása által, pártoltatva, rövid harcz után szerencsésen kivívta a maga függetlenségét. Lengyelországban, mely az I. Sándor czár által megalapított alkotmánynak többféle megcsorbítása miatt 1830 vége felé emelt fegyvert I. Miklós czár ellen, a következő év nagyobb

részében nagy elkeseredéssel folyt a függetlenségi harcz. 1831.
Azon barátságos viszonyok emléke, melyek a magyar nemzetet a lengyellel hajdan mind nemzetközi, mind szomszédi, kereskedelmi s más társadalmi tekintetekben szorosabban összefűzték; nem különben mint az orosz kényuralmi hatalom közös gyűlölete, a két nemzet történelmének, törekvéseinek hasonsága, — a lengyel felkelés iránt eleitől fogva élénk rokonszenvet ébresztének az országban. Az első ütközetekben a lengyelek által tanúsított hősiesség a Kárpátokon innen is lelkesedéssel üdvözöltetett. A grohovi és osztrolenkai ütközetek, melyekben az orosz hadak, daczára nagy számbeli felsőségüknek, sem birnak vala teljesen diadalmaskodni a hősiesség csodáit mívelő lengyeleken; a Dembe-Wielki és Iganie mellett vívott harczok, melyekben a megvert orosz seregek csak a lengyel vezérek által elkövetett hibák következtében menekülhettek meg a megsemmisűléstől, — a legőszintébb óhajtásokat kelték fel a magyarokban a szomszéd nemzet szabadságügyének végdiadala iránt. A vérmes reményűek nálunk is végvonaglásban láták már az idegen kényuralom hatalmát, s a közel jövőben biztosítva hivék a derék nemzet szabadságát az északi zsarnokóriás ellen; de az előrelátóbbak, a higgadtabbak nem fojthaták el magokban az aggodalmat a lengyelek jövője iránt, ha a túlnyomó erő ellenében külsegélylyel nem gyámolíttatnak.

A magyar nemesség, ha érzelmeit követheti, minden áldozatra kész volt volna szomszédai segélyezésében; és titkon tett is e végett sokat, tett mindent, mit a körűlmények közt tenni lehetett. Számos egyesek lopództak át a határszéleken, azzal, mi legdrágább kincsök, életökkel, vérökkel áldozandók a szabadság szent ügyének, segélyezendők annak hősies bajnokait. A magyar ezredek tisztei közől sokan kiléptek a szolgálatból, hogy karjaikat a derék szomszédoknak ajánlják fel; többen, kik a szolgálatot engedelemmel nem hagyhatták el, megszöktek zászlóik alól,

1831. a lengyelekhez csatlakozandók. Ezeknek példáját néhányan még a bécsi teréziai s hadi akadémiákban nevelt ifjak közől is követték. Mások pénzzel, fegyverrel, termesztményekkel járulának a felkelők segélyezéséhez. Társulatok alakúltak, a háború folytatására szükséges vagy hasznos szerek gyűjtésével s elszállításával foglalkodók. És ez nem vala könnyű feladat. A bécsi kabinet, az európailag fenálló be-nem-avatkozás elve szerint, mindjárt a felkelés kezdetén közönyösnek nyilvánítá magát a hadakozó felek között; s hogy határai meg ne sértessenek, a mozgalom pedig Galicziába is át ne terjedjen: a határszélek hosszában őrsereget állított fel; melynek figyelmét csak nagy bajjal s ügyességgel lehetett elkerűlni, hogy a szállítmányok rendeltetésök helyére juthassanak. Azok közől, kik az efféle segély gyüjtésével s átszállításával foglalkodának, legtöbb buzgalmat fejtett ki gróf Haller Ferencz, s minden szépet s jót hőn pártoló lelkes neje.

Azonban érzé mindenki, hogy az ily magán forrásokból eredő segély csak a jó akaratot, rokonszenvet tanúsíthatja; de jelentékenyebb lökést nem adhat az oly óriási hatalom ellen küzdő lengyelek szabadságügyének; s hogy az diadalt nyerhessen, országosan kellene segélyeztetnie. Számos megyéink tehát nagy buzgalommal tárgyalák ez ügyet közgyűléseiken. Megvetve a szűkkeblűek aggodalmas ellenzését, egyedűl a szabadság s nemzeti lét, az emberiség s nemzetek közti solidaritás érzelmeitől áthatott lelkeik sugallatát hallgatva, számos megye rendei nyiltszívű, szabadelvű feliratokkal járúltak a trónhoz, segélynyujtásért könyörögve az iszonyú nyomás alatt szenvedő szomszéd nép számára, mely annyi részvétre méltó elszántsággal védi magát idegen zsarnoka ellen. E feliratok a szabadságért epedő, humanus irányú újabb kori Európa legszebb, legérdekesebb aktái közt méltán foglalhatnak helyet. A nemes Bars, mely ez ügynek is élén álla, a többi vármegyéket a lengyelek pártolására felszólítván, a királyhoz Aranyos-

Maróton Sz.-Benedek várában május 3-kán tartott közgyülé- 1831.
séből intézte szép feliratát. Mondják e feliratban, hogy lehetetlen nem szánakozniok ama szerencsétlen, vitéz nemzeten, mely egykor fegyverét a Habsburg-Lothringeni ház ősének, a halhatatlan Károly herczegnek fegyvereivel egyesítve, a remegő császári fővárost és a trónt a félhold hatalma ellen megmentette, hazánknak egy boldogabb jövendő reményeit visszaadta. Mintegy jós szellemmel mondják tovább, hogy ha Magyarország most a derék szomszéd népnek a népeket fegyverhatalma által elnyomó éjszaki zsarnok ellen nem viszen segélyt, könnyen megtörténhetik, hogy unokaink ugyanazon ellenség által megtámadtatva, keserűen megsiratják, hogy nem létezik többé Szobieszky.

Barsénál még érdekesebb Pozsony megye felirata, melyben irják egyebek közt, hogy ama véres harcz, mely legközelebbi szomszédságunkban, Lengyel- és Oroszország közt oly rendkivűli erőfeszítéssel vívatik, aggodalmukat nagy mértékben felköltötte. ... Akár északi környezetünknek gyors menettel megváltozott helyzetét tekintik; akár a görögöknek nem rég, kivált orosz befolyás következtében visszanyert nemzeti lételét észlelik; akár végre országunk kebelében az északi kultus iránt mutatkozó ragaszkodást szemlélik: kénytelenek .... meggyőződni, hogy, ha valaha, bizonyára most, midőn a lengyel nemzet vég erőködéssel küzd a maga szabadságáért, de az illető hatalmak közbelépte nélkül az egyenlőtlen harczot sokáig nem folytathatja, — elérkezett az időpont, melyben a jövő biztossága Ő Felsége és e nemzet figyelmét teljes mértékben igényli.

„Nem akarják az indokokkal untatni Ő Felségét, jól tudván, hogy kiváltképen az ő műve volt, hogy a bécsi congressus a lengyelek nemzeti lételét némileg helyreállította s biztosította. Ha ezt akkor az egyensúly fentartása kivánta: úgy e szükség még inkább létezik a jövőre, mióta az északi institutiókhoz s valláshoz oly igen ragaszkodó

1831. görögök önállásukat visszanyerték, s Oroszország egészen Erdélyig előretolta a maga határait. Múlhatatlanúl szükségesnek tartják ennélfogva, erélyes közbelépéssel védeni a lengyelek nemzeti lételét, mely egészen önmagára hagyatva, a bukástól magát meg nem óvhatja.... Reményüket fejezik ki végűl, hogy Ő Felsége e tárgyat, a kormánya alatt lévő népek boldogságát óhajtó szivének sugallata szerint, oly fontosnak találandja, hogy arról e hű nemzettel tanácskozván, gyors és erélyes elhatározást lásson szükségesnek; addig is pedig, nehogy az alkalom a kellő intézkedésekre elosonjon, a lengyel nemzetnek, mely iránti kötelezettségöket hálásan elismerik, szabad és biztos lételét hatalmas közbenjárása által, a maga bölcsesége szerint fentartandja....“

A bécsi kabinet politikája ez alkalommal teljes egybehangzásban létezett a magyar nemzet rokonszenvével s óhajtásaival a lengyelek irányában. Bár az illető okmányok közzé még nem tétettek, úgy tudjuk mégis: hogy a bécsi udvar, daczára a még fenálló szent szövetségnek, -- vagy mivel egy osztrák főherczeget óhajt vala ültetni az új lengyel trónba, vagy csak mivel aggodalommal szemlélé az orosz hatalom és befolyásnak magára nézve is több tekintetben veszélyessé válható növekedését, — nagy rokonszenvet tanúsított a függetlenségeért harczoló Lengyelország iránt. Metternich Kelemen herczeg, nemcsak szemet húnyva tűré, hogy a lengyelek, mennyire az európailag felállított be-nem-avatkozási elv engedi vala, Ausztriából fegyverrel s egyéb szükségletekkel titkon elláttassanak; hanem nyilatkozatokat is tett a franczia és angol kormányoknál Lengyelország javára. Indítványa nem kevesebbet czélozott, mint Szobieszky hajdani független Lengyelországának helyreállítását; mit, ha diplomatikai úton nem sikerűlne, a szoros szövetségbe lépendő Ausztriának, Franczia- és Angolországnak fegyverhatalommal kellene eszközleni. Lajos-Fülep, bár gondjait még új országának megnyugtatása s rendezése vette igénybe, hajólni látszék az indítványra, s bővebb

értekezletbe ereszkedék a bécsi és londoni kabinettel; de lord Palmerston, ki Angolországban a külügyek élén álla, határozottan ellenzé a beavatkozást; mi ennélfogva nem is valósúlhatott. 1831.

A dolgok ilyetén helyzetében a bécsi kabinet is kénytelen lévén kerülni az orosz kormánynyal minden összeütközést: nekünk sem maradt más módunk segélyezni a lengyel ügyet, mely egyébiránt Diebics tábornagy halála s Paskevicsnak az orosz hadak élére állta után mindinkább sietett veszedelme felé, — mint magán úton gyűjteni s nagy ügygyel bajjal csempészni át pénzt s olyféle szereket, mik a lengyeleknek hasznosak lehettek. De ezen, különben is nem annyira mennyiségök, mint a barátságos indulatnak s rokonszenvnek, melyből eredtek, őszintesége által becses gyűjtelékeknek is meg kellett szűnniök a nyár vége felé, midőn a cholera-járvány terjedése nálunk is rémülést s aggasztó mozgalmakat idézett elő az egész országban. Midőn pedig népünk, e rettentő csapástól megszabadúlván, némileg megnyugodott, a csaták zaja már rég elnémúlt a jobb sorsra méltó Lengyelországban; s a szabadságért emelt fegyverek villogását a győzedelmes zsarnok boszúostorának suhogása váltotta fel. A szabadság s nemzeti függetlenség szerencsétlen bajnokai, kik az orosz fogságtól menekűlhetének, hazájok veszedelme után, jobbára ugyan Francziaországban, de némi részben nálunk is, keresének menhelyet. Kik a magyar földre léptek, a legszívesb, mondhatni, lelkesedéssel határos vendégszeretetre találtak. Minden család szerencsésnek tartá magát, mely egy-egy ily menekűlőt keblébe fogadhatott. Vidéki nemességünk szinte verseng vala azoknak ellátásában. És bár a kormány, az orosz udvar előterjesztései következtében, nem örömest látá a vendégeket, mégis többen közőlök állandó, új hazát nyertek a vendégszerető országban, testvérek gyanánt védetve, ha felűlről netalán háborgattattak, a megyei hatóságok által.

1831. A cholera-járvány.

A nyár vége felé, épen midőn a lengyelek hadi szerencséjének hanyatlása foglalkodtatá a közfigyelmet, mint említők, egy eddigelé ismeretlen, iszonyú nyavalya, mely néhány óra alatt a legerősebb alkatú embereknek is kínos halált okozott, az úgynevezett ázsiai cholera, kezdé pusztítani hazánkat. Köz hiedelem szerint ragályosnak tartatván, senki sem kételkedék, hogy az orosz kormány által Lengyelország ellen küldött tatárcsordák által vitetett be e szerencsétlen országba, s onnan Galiczián keresztűl terjedt át hazánkba. És valóban az e tartománynyal határos Zemplén, Sáros és Szepes megyékben mutatkoztak annak első jelei. Pár hónap múlva alig volt az országnak vidéke, mely egészen ment maradt volna e pusztító csapástól, mely aztán majdnem fél milliónyi népet vitt el áldozatúl.

Midőn e nyavalya a következő évben Európa egyéb országait is meglátogatta, a nálunk szerzett tapasztalatok után, némileg már ismertetett annak természete, ismertettek óv- és gyógyszerei: és mégis, mily rémülést okozott az mindenütt, hol megjelent! Hazánk lévén első áldozata, nem csoda, hogy az ismeretlen kórság, mely a felett még rendkivűli dühösséggel is pusztít vala, mindenfelé remegést, iszonyatot, zavart, sőt helyenként népzendülést okozott az országban. Magok a policialis és orvosi rendszabályok is, melyeket a helytartóság egészségügyi osztálya, a nyavalya ragályosságának elvéből indúlva, kibocsátott, nevelték a köz rettegést, a zavart, a nép nyugtalankodását. E rendszabályok szerint a községet, melyben a kórság kiütött, őrvonallal kell vala elzárni s annak közlekedését a szomszéd vidékkel teljesen meggátolni. De mivel az ilyféle őrvonalak hetekig tartattak fenn, az élelemszállítás múlhatatlansága miatt, kivált népesebb városoknál, az elzárást teljes szigorral nem lehetett végrehajtani. Nehogy tehát a ragály átterjedjen, korlátokkal ellátott helyek tűzettek ki, hol aztán a személyeknek s áruknak a kiszabott szerekkel gondos megfüstölése után, ment végbe a közlekedés. A postákon

a levelek átlyukgatva és hasonlókép gondosan megfüstölve küldettek tova, rendeltetésök helyére. Még a papságnak is oly utasítás adatott, hogy végükön meghasított pálczák segélyével szolgáltassák ki az úr vacsoráját a haldoklóknak. És miután a kórságot az ország egészségügyi kormánya s vele együtt az e körül még tapasztalatlan orvosok serege is ragályosnak hirdette: ki kételkedett volna még annak valóságáról, kivált miután nem egy eset fordúl vala elő, hogy némely családnak, melybe az magát befészkelte, valamenynyi tagja áldozatúl esett? És, miként a mirígyhalál idején történni szokott, barát barátot, rokon rokont kezd vala kerűlni: nehogy kézszorítása, érintkezése által a borzasztó, szintoly kínos mint gyors halál fulánkját közölje a szeretett egyénnel, vagy vegye át tőle. Minden ház, s a mennyire lehetett, annak minden tagja elzárá, elkülönzé magát egyebektől, halálos félelmében. És csak a harangok folytonos kongása s a néptelen utczákon koporsókkal, vagy ezek híjában, zsákokba rejtett holt tetemekkel elrobogó szekerek zaja hirdette az elzárkozottaknak, hogy nem egyedűl vannak még életben. 1831.

Ily lelki állapotban könnyen foganzik a képzelemben gyanú, és a gyanú szintoly könnyen válik hiedelemmé az elfogúlt kedélyekben. A helytartótanács a középponti orvosok tanácsa szerint némi gyógyszert is (Bismuthot) javaslott a hatóságoknak a nyavalya ellen. Több megye hatósága ennél fogva e szert, használata leirásával, szét is osztatá a községekben. Történt azonban, hogy azok közől, kik avval éltek, többen elhaltak; mások ellenben, kik azt be nem vették, a nyavalyából felépűltek. E jelenet elég volt arra, hogy némely vidék, kölönösen Zemplén és Sáros megyék, értelmileg különben is elhanyagolt, tót ajkú népében oly gyanú s hiedelem terjedjen el, hogy az urak méreggel akarják kipusztítani a parasztokat. A hiszékeny nép e gyanúnak szivében helyt adván, midőn látá, hogy a nyavalya egynémely községben, kivált oly betegek közt, kik égető Zavargások az alsó néposztályban.

1831. szomjukat viz itallal akarták enyhíteni, még dühösebben pusztít, majd azt is rebesgetni kezdé: hogy az urak, gyorsabban czélt óhajtván érni, a kutakat is megmérgezték. Ilyféle hirek leginkább azon helységekben kaptak szárnyra s találtak hitelre, melyeknek lakosai földesuraikkal viszályban léteztek, tőlök méltatlanabb bánásmódot tapasztaltak. És történetesen épen azon megyékben pusztított legelőbb s tán legnagyobb mértékben is a cholera, melyekben régóta legtöbb s legalaposabb volt a jobbágyok panasza földesuraik ellen. Most tehát, a mérgezési hirek hallatára, a régóta táplált gyűlölet a nép felzajlott kedélyében kétszeres dühösséggel tört ki: az elcsábúlt s dühétől elvakúlt nép e földesurakra és a mérgezést intézni hitt orvosokra s kiküldött megyei tisztviselőkre rohant; többeket közőlök iszonyú kegyetlenséggel s keresett kinzásokkal végezett ki; ezt lassú tűzön sütvén, amazt félig földbe ásva s megcsonkítva az éh- és szomj-halál kinjaira kárhoztatván, egy harmadikat tagonként, izenként vagdalván össze. Báró Eötvös Ignácz, Abaúj főispánja, kit a helytartótanács, e lázadások hírére, azonnal fegyveres erő által is támogatott, kormány biztosúl külde ki e megyékbe, kérlelhetetlen szigor s több bűnös kivégeztetése által hamar elfojtá ugyan a zendülést; de a gyanút s gyűlöletet uraik ellen nem volt képes kiirtani a jobbágyok szíveiből. Ez utóbb a törvényhozásnak lőn feladatává; melyet aztán csak az urbéri viszonyok igazságosabb, korszerűbb rendezése által lehetett megoldani.

A nádor és a kanczellár közti meghasonlás.

Egyelőre, még ezen félelmes járvány-okozta zavargások alatt, egy sajnálatos viszály foglalkodtatá a kedélyeket, mely az ország két főhivatalnoka, a nádor és a kanczellár közt fejlődött ki. József főherczeg nádor s Reviczky kanczellár közt, mióta csak ez magas hivatalát elfoglalta, némi feszűltség létezett. Ugy látszik, a nádor mást óhajt vala látni a kanczellária élén, mi nem maradhatott titok Reviczky előtt; s a fejedelem kegyét nagy mértekben biró

férfiú nem hódolt mindig eléggé azon tekinteteknek, melyekkel a nádor, nemcsak mint főherczeg, hanem mint az ország legfőbb, magas helyét harmincz év óta érdemdúsan tartó alkotmányos hivatalnoka iránt tartozott; minek következtében a nádornak, kit Ferencz császár különben sem kedvel vala, befolyása még inkább csökkent a kabinetben. A nádorban e miatt természetesen mind nagyobb neheztelés támadt a kanczellárra; a feszűltség pedig a két főhivatalnokról a két kormányszékre is átszármazott, melyeknek ők állnak vala élén. 1831.

E felszűltséget 1830 óta nem kevéssé öregbíté azon körűlmény, hogy a nádor az országos bizottmányi munkálatoknak, kétségkivűl csak azért, hogy azok a megyei hatóságok által minden tekintetben megvitattassanak, a lehető legnagyobb nyilvánosságot akarta megadni. E végett azokat kinyomtattatván, a megyéknek s városoknak feles számban küldötte meg, s a magánosoknak is könnyen megszerezhetővé tette. A nyilvánosság e pártolása csak dicséretére válhaték a nádornak; kivált ha meggondoljuk, hogy az 1792-ki reformmunkálatok több országgyülés sürgetései után sem nyomtattattak ki s közöltettek a nemzettel. De másként vélekedtek arról a kanczellár és hívei, oda magyarázván a nádor ezen eljárását, mintha általa az ő megbuktatásukat czélozná. Azt hitték ugyanis, hogy a nádor e nagy nyilvánosság által csak azért akarja hatványozni a politikai közszellemet, hogy a kanczellárt a jövő, eleve is alkotónak hirdetett országgyülésen megbuktassa a kabinetben, mely kényuralmi szelleméből még egyátaljában nem vetkőzött ki; a juliusi forradalom óta pedig, mely a demokratiát a franczia kormányra ültette, ettőli félelmében még idegenebbnek látszék az újításoktól, mint az előtt.

Ápolt-e a nádor magában ilyféle gondolatokat, az ügyre nézve egészen közönyös. Annyi bizonyos, hogy a meghasonlás a két államférfiú közt az év folytában valóságos viszálykodássá mérgesűlt el az általok vezérlett két

1831. fő kormányszék közt, a cholera tárgyában kibocsátott intézkedések alkalmával. Mi azonban e kormányszékek egymás közti viszonyaiban oly sok kellemetlenséget szűlt, a közügynek egyátaljában nem vált kárára; sőt mivel a viszály még azután is több évig fenmaradt, a szabadelvű haladási párt azt a maga, különben alig remélhető, megerősítésére zsákmányolta ki. Ügyesen felhasználván a két kormányszék több ízben ellenkező rendeleteit, majd az egyik majd a másik segedelmével itt is amott is sükert szerze a maga törekvéseinek; s míg ez által önmagában mind nagyobb bizodalmat —, működéseiben szilárdabb alapot, tekintélyt s mind számosabb követőket, menten növekedő kül- s belterjet nyert vala.

A rendszeres reformmunkák megvitatása.

A törvényhatóságok, hozzájutván valahára a negyven év óta szorgalmazott reformtervekhez, a magok részéről semmit sem mulasztának el, hogy azok kellő megvitatása által a javaslott átalakúlás nagy munkáját szintúgy a kor igényei, mint a haza szükségei s az Ausztriával létező összeköttetésből eredt kivételes helyzet kivánalmai szerint készítsék elő. Mindjárt az év elején bizottmányok neveztettek ki, melyek e munkálatokat megvizsgálják s azokról a hatóságoknak véleményt nyújtsanak be. E bizottmányok nyílt ajtóknál tartották gyüléseiket, hogy mindenki necsak megismerhesse e reformterveket, hanem, ha magában arra képességet érez, véleményét is szabadon nyilváníthassa a reformok módjairól. A bizottmányok, az eképen nyilvánúlt vélemények többsége szerint, minden tárgyra nézve kimerítő utasításokat készítettek a választandó követek számára; mik aztán a megyék közgyülésein újabb megvitatás után állapíttattak meg határozólag s több helyt ki is nyomattattak. A nyilvánosság e nagy mértéke által lehetett csak némileg pótolni a sajtószabadság hiányát, miszerint e reformtervek, mind a mellett is, hogy a censura a vitatkozást azok felett napi lapjaink s folyóiratainkban meg nem engedte, a közvéleménynek hű kifejezései legyenek. E

mellett ugyanezen okból elfogadni s kellő figyelembe venni határozták a megyék mind azon iratokat is, melyek a kérdésben forgó reformtervek felett hozzájok benyújtatnának. Az ország politikai s egyéb köz viszonyainak ily nagy nyilvánosságú tárgyalása nem is mulasztá el megteremni a jó gyümölcsöt, melyet másutt, a szabad sajtó mellett, a hírlapok szoktak érlelgetni: mindinkább ébredezett a közszellem; terjedt, erősbödött a javítások, az újjáalakúlás vágya; gyarapodott a haladás ösztöne. Mindenki mintegy felhívatva lévén közügyeink felett itéletet mondani, javaslatot készíteni, sokan találtattak, kik az alkalmat felhasználták; s ez hazafiságból, a közjóllét iránti érdekeltségből, amaz hiúságból arra törekedék, hogy a bizottmányi vagy megyei közgyűléseken saját véleményét emelje utasító végzéssé a törvényhozásra. 1831.

Valamint az országos bizottmány reformmunkálatait különböző érzelemmel fogadták a külön megyék; — itt a többség azokat felette szabadelvűeknek, amott kevéssé radikálisoknak, a kor követelményeinek mértékét meg nem ütőknek tartván: úgy e megyei vélemények s utasítások is igen különböző szellemben készülének. A szabadelvű, sőt egyben-másban radikál irányú utasítás számra nézve jóval meghaladta ugyan az ó-rendszer szellemében készűlteket; mivel azonban kételkedni sem lehetett, hogy a főrendek többsége is emezekhez csatlakozandik: a parlamenti harcz kimenetele egyelőre oly kétesnek látszék, hogy még azon kérdésre sem lehetett biztosan válaszolni: vajjon az országos munkálatoknak a két szélső vélemény közt körűlbelől középen álló elvei szerint fog-e megindúlni a reform, vagy a Széchenyi által kitűzött radikál irányban? Csak arról nem kételkedett senki, hogy a közelgő országgyülésnek szervezőnek kell lenni, s hogy az, a feladat nagysága s a vélemények szétágazása miatt, igen hosszú leend.

A megyék követutasításai, daczára azon általános izgatottságnak, melyet a lengyel felkelés iránti részvét —, s

1831. ama rémületnek és zavaroknak, melyeket a cholera okozott, a nyár végeig jobbára elkészűltek; mert az országgyülés határnapját a törvény october 2-ra tűzte ki. A kormány mindazáltal e körűlmények közt, kivált mivel a járvány még nem szűnt meg mindenütt az országban, egy, september 16-kán kelt kir. leiratban tanácsosnak tartá a törvényhozás egybehivását a következő évre halasztani.

A kaszinók hatása a haladásra.

E halasztás által azonban csak nyert a reform ügye; nemcsak mivel a haladás kérdései azontúl is, hol egy hol más részletre nézve, még bővebb vitatás alá kerűltek a megyei gyüléseken; hanem még inkább, mivel mennél huzamosabban foglalkodott a nemzet, úgy köz- mind társadalmi életében, a haladás kérdéseivel: annál inkább terjedt a szellemi mozgalom, öregbedett az újjáalakúlás mellőzhetlen szükségének érzete, érlelődött a reformeszme, s növekedett mind számára, mind erkölcsi erejére, tekintélyére nézve a szabadelvű párt. Megbecsűlhetetlen eszközzé váltak e tekintetben a társalgási egyletek, kaszinók, melyek a Széchenyi által Pesten alapított nemzeti kaszinó példájára, s az ő folytonos ösztönzései következtében, már számtalan kisebb városokban is alakúltak. A társalgás ezekben jobbára politikai kérdések körűl forgott; melyek nem ritkán oly élénken vitattattak, hogy méltán kétség támadhat: nem adtak-e ezen társalgási körök, a bennök uralkodó fesztelenségnél fogva, mely a megye teremében szólani átalló, gyakorlatlanabb szónokot is felbátorította s mintegy elragadta, a reformeszmék terjedésének még jelentékenyebb lökést, mint a megyék gyülésein folyt tárgyalások? A kaszinók körűlbelül azzá lettek a gondolatcserére, eszmesurlódásra nézve, mi a vasut a közlekedés tekintetében. A szabad szó s vitatkozás már nem szorítkozott egyedűl az évnegyedi gyülésekre; folyt az minden nap, minden órában ama társalgási körökben. Ha e vitatkozások, mivel minden fesz s előkészűlet nélkül folyhatának, nem viselték is mindig magukon az értelem bélyegét; de annál könnyebben vezet-

hettek kölcsönös felvilágositásokra. Ehhez járúlt, hogy e kaszinók mindegyike, alapszabályai szerint, több bel- s külföldi hírlapot járatott s a jelesebb munkákból egy-egy kis kézi könyvtárt gyűjtött. A nem régen még majdnem közönséges idegenség a nyomtatott szótól elenyészett; az olvasási, önművelési vágy terjedt; az európai eszmék s míveltség ismerete lassanként e körökbe is elhatott s foglalásokat tett. E külföldi lapok s könyvekből látni kezdé vidéki nemességünk, mely kiváltságaiban s a physikai szükségletek pótszereinek bőségében elfogúlva, annyira szerette volt emlegetni, hogy extra Hungariam non est vita, — a nyugoti nemzetek mily roppant haladást tettek a köz és társadalmi élet minden ágazataiban; mily nagy mindenütt a szellemi s anyagi mozgalom; miként rontatnak le mindenfelé a hűbéri rendszer mohos maradványai, hogy helyökbe észszerű, eleven, a kor szellemének megfelelő intézmények emeltessenek; mily óriási haladást tett a tudomány, müvészet, ipar és kereskedelem mindenütt! Érezni kezdék, hogy csak Magyarország maradt hátra; csak itt csillámlik még keresztűl a köz és társas élet ágazatain a középkori ódonszerűség szürke fénye; itt pang, tesped minden, egyaránt a szellemi s anyagi élet nyilatkozataiban stb. S mind ezt látva, érezve, lehetetlen volt meg nem győződniök: hogy lényegesen hibásnak kell lenni azon iránynak, mely szerint eddigelé csak a nemesi kiváltságokat védték, s csak ezek épségben maradjanak, mitsem gondoltak az állam s polgárisodás haladásával; a nemesi árnyékszabadság s kiváltságok birtokában, a közélet terén még a valóságos intézkedési hatalmat is kivétetni engedték kezeikből; és daczára alkotmányosságuknak, semmi nyomosabb befolyást nem birtak azon hatalomnak ellene vetni, mely az ország jóllétét, szabadságát s függetlenségét illetőleg, önkénye szerint intézkedék; s ennek következtében, mind a mellett is, hogy anyagi létök tagadhatatlanúl erőteljes alapokon nyugszik, oly szegények mindenben, mi az 1831.

1831. országra s annak polgáraira áldást áraszthat, tetterőt, jóllétet, míveltséget fejthet! Ezeknek megismerése pedig már magában hordá a haladás csiráit.

Ezen, naponként növekedő önismeretnek s érdekeltségnek, e menten élénkűlő szellemi mozgalomnak közepette pedig azon egyéniség, kinek ezen üdves változás nagy részben köszönhető vala, gróf Széchenyi István, sem maradt munkátlan. Őt, szintúgy politikai iratai, mint dús sikerrel dicsekedhető vállalatai s kezdeményei következtében, már átalánosan a maga fejének ismerte el, vezére gyanánt követte a haladási párt. Ő ugyan nem vett részt a megyék termeiben folyt tárgyalások s vitatkozásokban. Megyerendszerünk, mióta, 1823-tól kezdve, oly nagy erélyt fejtett ki a passiv ellentállásban, a kormány elleni kikelések és ellenzés állandó táborhelyévé lett, hol jobbára az ellenzék részére dőlt el a diadal. Széchenyi tehát, kinek lépteit, első fellépése óta, gyanús szemmel kiséré a kormány, nehogy ennek részéről egyéb törekvéseiben akadályokra találjon, nem akart szerepelni a megye teremeiben; s legfölebb akkor szólalt fel Pest megye közgyülésein, midőn az ott fenforgó tárgy vállalataihoz tartozott, vagy terveit közelebbről illette. De mennél inkább visszavonúlt a megyei élettől, melyet terveinek sikerűlte miatt nem vehetett igénybe: annál nagyobb tevékenységet fejtett ki egy részről az egyesületi s vállalkozási téren, más részről az irodalomban.

Amarra nézve, a mellett hogy a már életbe lépett s egypár hajóval működni is kezdett duna-gőzhajózási társulat ügyeinek virágzatra fejlesztését sajátos, ernyedetlen buzgalmával elősegíti vala, a mezei gazdászat emelését is folyton szeme előtt tartá. Mindenek felett neki köszönhető, hogy a már 1827-ben biztosított lóverseny-társulat a következő évben Pesten nemzeti lóiskolát épített, állatmutatást intézett, az állatorvosok képzését, a lótenyésztést és idomítást elősegítette; 1830-ban „Állattenyésztő társaság“ czímét vévén fel, munkálati körét az egész országra kiterjesztette, s két

évvel később Pesten, egy „Köztelek" megszerzése által, az oly üdvösen működő „Gazdasági egyesületnek" vetette meg alapjait. Mind ezen vállalatok s egyesületeknek Széchenyi volt a lelke, miként a kezdeményezés is mindenben tőle származott. Híven azon elvéhez, hogy Buda-pestnek kell lenni minden szellemi s anyagi mozgalom középpontjának, 1832 elején egy új egyletet alkotott, mely czéljáúl tűzte, az iker fővárosokat, nem kevesbbé azok dísze s kényelme, mint a közlekedés, kereskedelem élénkítése végett, egy állandó híddal kapcsolni össze. E tervhez azonban ő, miként alább jobb alkalmunk lesz elbeszélni, még egy nagy horderejű politikai elvet, a nemesség hidvámtól való mentességének eltörlését, s a közjóérti adózásra való szoktatását is hozzákapcsolta. 1831—1832.

De bár Széchenyi az ilyféle, saját terveire vonatkozó kérdéseken kivűl nem vett is nagyobb részt a megyék reformvitatkozásaiban, szelleme nem hiányzott azokból. A radikalismus, mely a haladási párt zászlóján kitűzve lobogott, egyenesen tőle, az ő irataiból vette irányát. A szabadelvű haladók az ő nézeteivel s indokaival küzdöttek a kiváltságosak, az ó-rendszer hívei ellen. A Hitel és a Világ eredményezte leginkább azt, hogy a haladási párt, az országos munkálatokban tervezett reformokat kielégítőknek már nem találván, azokon túlmenni kivánt. E munkálatokkal természetesen Széchenyi sem lehetett megelégedve. Az ő reformeszméihez képest azok csak foltozások, s nem egy részökben fonák foltozások voltak; holott a viszonyok gyökeres változtatást követeltek. Ez birta őt arra, hogy az országgyülés reformirányának előkészítésére egy újabb munkával lépjen fel. A Hitelben s Világban csak állapotaink fentarthatlanságát, csak a reform elutasíthatlan szükségét, s a főczélokat, melyekre újjászületésünkben eljutnunk kell, akarta kimutatni; s ha kijelölte is a reformok logikai sorozatát, azokat sem egész terjedelemben, sem rendszeresen nem fejtette ki; mert fő czélja egyelőre az volt, hogy vá-

1831–1832. gyakat, hajlamot ébreszszen a reformra. Most tehát, midőn a reform létesítését a törvényhozás megkisérlendő lészen, szükségesnek látá, a rendszeres munkálatok ellenében szinte rendszeres munkával lépni fel, melyben a kiindulási pontot s „a logikai egymásutánt," átalakulásunk menetében szabatosan kitűzze a nélkül mindazáltal, hogy az országos reformtervek ellen polemiába ereszkednék. E munka, melynek

A „Stadium." épen e tekintetből Stadium czímet adott, már 1831-ben elkészűlt. A censura előleg nem vetett akadályt kinyomtatásának; de a kormány, mely a már különben is oly élénkségre jutott reformtörekvéseket s azoknak radikál, demokrat irányát el nem fojtható aggodalommal kiséré, a munkát a nyomtatás alatt betiltotta. E rendszabályban hihetőleg Reviczkynek volt fő része, ki attól tarta, hogy, ha a radikál irány az országgyűlésen diadalra vergődik: vagy honfitársainál veszti el a bizodalmat, azon iránynak ellene szegűlni kényteleníttetvén; vagy a kabinetben koczkáztatja befolyását s magas helyzetét, a rendek iránya felé hajólván. De bár kitől származott is a tilalom, a Stadium, néhány ív kinyomtatása után a sajtótól elmozdíttatott, és csak 1833-ban, ekkor is külföldön, jelent meg.

Azonban, bár kellő időben nem nyerhetett is a könyv nyilvánosságot, még sem maradt az egészen ismeretlen az országgyűlés megnyitása előtt. A kinyomott néhány ívből, ha csak kéz alatt is, több példány forog vala a közönségben; s a munka tartalmának ismerete némileg a társalgási körök közege által is szétszivárgott. S ezért, bár e könyv csak az országgyűlés későbbi folyamának időszakában gyakorolhatta is közönségünkre a maga rendkivűli hatását, már itt meg kell avval némileg ismerkednünk.

A Stadium czélja: kimutatni az első lépéseket, melyeket a nemzetnek újjászületése ösvényén mindenek előtt tennie kell; s e reformok halaszthatlan szükségéről s úgy az államra mint egyesekre áradandó hasznairól erős meggyőződést eszközleni a közönségben. Iránya, általában ra-

dikál ugyannyira, hogy azt a magyar radikalismus kézi könyvének nevezhetni. Alapja, mint már a Hitelnek és Világnak, a hasznossági elv. Erős dialektikával bizonyítja be, hogy a reformok által anyagilag épen azon kiváltságos osztály nyer legtöbbet, melynek előjogairól kell lemondania. Modora, általában izgató; röviden kimondván az elvtörvényt, annak halaszthatlan szükségességét az értelem és képzelem minden indokaival, csalhatatlan számok után az érzelmet megragadó virágos képekkel, diadalmasan bizonyítja be. És e modornak annál nagyobb lett hatása, mivel a kérdés megoldásának részleteibe nem ereszkedvén, a foganatosítás nehézségein könnyen átsíklik. Meg kell azonban említenünk, hogy e modor, mely a tárgynak csak fényoldalát adta elő, az újjáalakulási vágyat sokakban nagyon is felhatványozván, utóbb zavarólag hatott átalakulásunk csöndes, okszerű menetére; a nagy tömeget igen is sebes rohanásra ragadta s végetlen tervkovácsolásra csábította. 1831–1832.

A munka tulajdonképen befejezetlen; csak tizenkét pontot tűz ki első teendőkűl, s ezek közől is csak a következőket fejtegeti bővebben: hozassék be a hitel emelése végett a váltótörvény; törűltessék el az ősiség és fiskalitás; mondassék ki törvényűl a nem-nemesek szabad birtokszerezhetési joga, s a haza minden polgárainak törvény előtti egyenlősége; a nem-nemesek választhassanak magoknak megyei pártvédet, ki a tagosítási és arányosítási pörökben érdekeiket a földesúr ellen képviselje; a házi pénztár s az országgyülési költségek terhének hordásához mindenki birtokaránylag járúljon; a fő közlekedési vonalak az országgyülés által jelöltessenek ki, s létesitésökre és fentartásukra szinte mindenki egyenlőleg adózzék; a monopoliumok, más szavakkal a regálék (husvágási, bormérési stb. jog), a czéhek és árszabályozások törűltessenek el.

Miként e reformpontokból láthatjuk, Széchenyi gondosan óvakodék oly közjogi vagy igazgatási újításokat javaslani, melyek a kormánynyal összeütközésekre vezet-

1831–1832. hetnének, s a reformot mindjárt eleinte megakaszthatnák. Ő mindenek előtt az anyagi jóllétet, a kiállítási erőt óhajtá emelni, s e végre is csak azon javításokat indítványozá, melyeket ellenzeni a kormánynak nem állhatott érdekében. Erre czéloz minden indítványa. Valamennyi közt, úgy látszik, maga is az ősiséget, a birtoklási jogot, a törvény előtti egyenlőséget, és a nemesség adózását illető javaslatai ellen sejté felmerűlni a legsúlyosabb nehézségeket; ezeknek kivívására fordítá tehát fényes dialektikájának legnagyobb erejét. Győző indokolással mutogatja a kiváltságosaknak, hogy minden egyes előjog feláldozása egy-egy anyagi előnyt ad neki; minél fogva e reformokból sokkal nagyobb haszon áradand a kiváltságok birtokosaira, mint azokra, kiknek eddig semmi joguk, s kik csak az ó-rendszer buktával nyernék azt.

A közös adózás elfogadásának elvére nézve azonban, egyedűl ilyféle izgatástól önmaga sem várt és — meggondolván, mily túlságos becsben tartja az adózási mentesség kiváltságát a nemesség hasonlíthatlanúl nagy többsége, — nem is várhatott sikert; és minthogy ez mégis múlhatatlan feltétele volt az ország anyagi felvirúlásának: más eszközöket is szükségesnek látott tehát mozgásba tenni, hogy e czél elérethessék. A nemesség értelmesebb részében nagy véleményváltozás történt ugyan ez iránt pár év óta; s mondhatni, hogy mind azok kik a radikál reformeszméket elfogadták, a közczélokra való adózás múlhatatlan szükségéről is meggyőződtek s attól nem is vonakodtak, mihelyt a közpénztár kezelése s mirefordítása a nemzet kezében annyira biztosíttatik, hogy arról az országgyűlésen számot kérhessen. De mivel az alsó nemességtől ennyi belátást s önzetlenséget remélni egyelőre nem lehetett; s az adózás kérdésének eldöntése mégis nagy részben ennek szavazatától függött: más módot kelle találni az e körűli előitélet legyőzésére, melynél fogva az adózás elve más, közönségesen pártolt érdekhez köttessék, s egyszer elhatároztat-

ván, a nemesség változható akaratától függetleníttessék; s a nemesség ekként fokonként szoktattassék az adózáshoz. 1831—1832.

Egy ily mód fölfedezése s életbe léptetése foglalkodtatá leginkább ezen év folytában a fáradhatatlan Széchenyit. E módot ő mindenesetre olyképen kivánta előállítani, hogy az anyagi érdekeknek az ő tervei s kiindulási pontjai szerint váljék emeltyűjévé. Említők már, hogy az ő eszméi ezen érdekek körűl oda irányoztak, hogy a főváros a kifejlés lehető legmagasabb fokára emeltessék; ott pontosíttassanak össze a közlekedés minden főbb eszközei, az ipar s kereskedelem haladásának minden feltételei; egyesületek útján tétessék minden mozgásba, hogy Budapest gazdagsága, csínja, kellemei mennél elébb annyira növekedjenek, miszerint az minden tekintetben kényelmes, bájos lakhelylyé változzék, s ama számos gazdag családok, melyek eddig Bécsben vagy külföldön lakván, évenként milliókat vontak el az ország forgalmából, ottlakásra édesgettessenek: szóval ő Budapestet valamint az értelmiség úgy az anyagi érdekek központjává óhajtá átvarázsolni, honnan felvilágosodás, vállalkozó szellem, s ezek nyomán gyarapodás, jóllét terjedjen szét az ország minden vidékeire.

A budapesti hídtársaság.

Ezen tervvel akarta ő szoros kapcsolatba hozni a módokat is, melyek által a nemesség adózás-elleni idegensége s elfogúltsága lassanként legyőzessék. E végre alig foganhatott volna szerencsésebb eszme termékeny agyában, mint egy állóhídnak részvényes társaság általi építtetése Buda és Pest között. Ez mind a két czélnak teljesen megfelelt. Egy ily állóhíd a Duna hatalmas folyamán, mely eddig a jégtelen hónapokban csak hajóhíd által volt megigázva, s melyen a jégzajlás a közlekedést a két város, sőt a két országrész közt hetekig, néha hónapokig megnehezíté s nem ritkán teljesen félbeszakasztá, — mind dísz, mind kényelem s kereskedelmi érdekek tekintetében nagy előnyöket igért; és míg a fővárosnak, hogy az ország anyagi középpontjává emelkedhessék, első szükségei közé tartozott,

1831—1832. egyszersmind alkalmas eszközűl is szolgálhatott a nemesség nem-adózásának elvét lerontani, őt magát a hídon, kényelmes átszállásakor, fizetésre kényszeríteni s általában az adózás elvének elfogadására hajlandóvá tenni.

Az egyesület e hídterv létesítésére megalkotva, s annak pártolására az iker fővárosok emelkedését különben is minden módon elősegítő nádor is megnyerve lévén, Széchenyi azonnal megkezdeté az előmunkálatokat, melyeknek egyelőre csak az volt czélja, hogy a mű technikai kivihetősége kimutattassék; mi felett, tekintve a széles, erős folyamnak némely évben rendkivűli zajlását és jégtorlaszait, sokan kételkedének. Ez iránt Széchenyi maga sem elégle ilyféle nagyszerű művet még nem készített honi mérnökeink s építészeink tekintélyét, s az év folytában gr. Andrássy Györgygyel Angolországba utazott, annak első rangú vizmérnökeivel értekezendő. Utazását sükerrel végezvén, a tervvel kapcsolatba hozott politikai elv keresztűlvitele végett Pest megye közgyülésein is megkezdé az izgatást, s reábirta a rendeket, hogy azt ne csak magok szorgalmaztassák követeik által az országgyülésen, hanem a többi megyéknél is eszközöljék ki annak pártoltatását. Egyszersmind pedig az ügy kellő megismertetése s érlelése végett, a tervről egy röpiratot bocsátott közre, nem mulasztván el abban figyelmeztetni a közönséget, hogy a költséges, több millióba kerülendő mű, csak részvényes társaság által nyerhetvén létesítést, közönséges vámfizetést vonand maga után.

Az ellenzék politikája.

Széchenyi ezen eszméjét is, mint általában minden reformterveit, vonatkoztak légyen azok egyedűl anyagi javításokra, vagy, ezeknek valósíthatása végett, egyszersmind magánjogi reformokra, tetszéssel fogadta ugyan a szabadelvű reformpárt; de mind e mellett is teljes egység már ekkor sem létezett minden tekintetben e párt és Széchenyi között. Ő, mint a nemzetnek felébresztője s a meddő sérelmi politika teréről a haladás, újjászületés ösvényére vezérlője, mint a radikál reformok indítványozója, közhasznú

egyesületek alkotója és, a haza felvirágzását czélzó vállalataiban, a süker embere, oly népszerűségnek s köztiszteletnek örvendhetett ugyan, minővel az újabb korban még soha egy fiát sem tisztelte meg a haza; de ő mind e mellett sem volt teljes kifejezése a nemzeti szellem minden törekvéseinek. A biztosított nemzeti függetlenséget, a teljes valósággá vált alkotmányos kormányzatot ő is vágyainak s czéljainak legfőbbjei közé számította ugyan; de mivel oly vérmes reményeket ő, a gyakorlatiasság és kivihetőség embere, nem ápolt magában, hogy azokat a közel jövőben valósítani lehessen: egyelőre csak a minden valósziniiség szerint sükeríthető javításokat tűzte ki törekvései tárgyaiúl. Ebben találjuk kulcsát, hogy Széchenyi a jelen körűlmények közt semmi, vagy legalább a haladást egyebekben meggátolható, s csak súlyos küzdelmek által létesíthető közjogi reformokat nem indítványozott; ez oka annak is, hogy ő a megyei élettől visszavonúlt, s nemcsak az ellenzék vezéri szerepét nem igénylé kezébe venni; hanem, hogy legalább az általa megpendített reformok létesűlhessenek, még a kormányhoz is hajlandó volt simúlni, feltéve, hogy ez maga álljon a reformok élére. Ez időben nem egyszer hallák ajkairól barátai, hogy a nemzet jelenleg nem tehetne jobbat, mint ha egészen felhagyna az ellenzékkel s a kormány karjai közé vetné magát, hogy átalakulásának keresztűlvitelére annak készséges közremunkálását is megnyerje. 1831–1832.

Az ellenzék azonban, melyet az 1823-ki fájdalmas események s az 1825-ki szenvedélyes viták növesztének nagygyá, koránt sem volt hajlandó ilyféle engedékenységre. Volt ugyan ennek egy töredéke, mely részint a demokratia haladásban lévő elveitől féltében, részint azon körűlménynél fogva, hogy még mindig bizodalommal viseltetett Reviczky kanczellár iránt, kimélni akarta a kormányt; de a többség, mely a kormánypártban még mindig az osztrák politikát látá képviseltetve, egyátaljában nem volt ily engedékeny;

1831—1832. s úgy vala meggyőződve, hogy mind addig folytatnia kell ellenzékét a kormány ellen, míg az absolutismus a német örökös tartományokban is meg nem szűnik s a kabinet az egész monarchiában nem változtatja alkotmányossá a maga politikáját. És ezen iránynak, az 1830-ki országgyülésen fellépése óta, több éveken keresztül Wesselényi volt tulajdonképeni vezére; kinek pályája ennél fogva mindinkább is eltért a Széchenyiétől. Politikája elveiről Wesselényi is irt ez időben egy könyvet, mely, bár a könyvvizsgálat részéről előleg akadályra nem talált is, szintúgy mint Széchenyi Stadiuma, nyomtatás közben sújtatván tilalom által, csak 1833-ban, „Balitéletekről“ czím alatt, jelent meg külföldön. Ebben ő a Széchenyi által kezdeményezett magánjogi reformokat kivétel nélkül pártolja ugyan; de kiindulási pontjai nem oly tiszták s radikálisok. A nemesi kiváltságokat, — bár keletkezésök iránt számos téveszmét hirdet [1]), ő is ostromolja ugyan, mint minden haladás akadályait; de e mellett a közjogok tárgyalásába is be-bemélyed; s nem csak fentartatni, hanem lehetőleg szélesbíttetni is kivánja a korona ellenében az alkotmányos jogokat, s mind az ellen, miben a kormány ezen alkotmány szellemétől eltér, erélyes ellenzéket, s hol máskép nem lehet, a vis inertiae-t, a passiv ellentállást köti honfitársai szivére.

Mivel a közel jövőben semmi kilátás sem volt arra, hogy a kabinet a monarchia kormányának politikáját alkotmányossá változtassa: az ellenzéki párt itthon, a nemzet kebelében akart mennél erősebb védbástyákat emelni azon kényuralmi politika befolyása ellen, mely szerint a többi

---

[1]) Lehetetlen, például, nem mosolyogni, midőn olvassuk: „A bányákat, sót, korona jószágait.... a nemesség határozta, e végre önnönéből adta; azért úgy lehet venni, mintha annak jövedelmét esztendőnként adná... Igazán felvéve, az adót is a nemesség fizeti, habár más keze közől foly is a kincstárba; mert az adó a parasztság által azon földek esztendei hasznából adatik, melyeket ő a nemességtől bir; már ha ebből adót nem fizetne, annyival többet adhatna s adna földesurának.“

örökös tartományok kormányoztatnak; s melynek behatását 1831—1832.
hazánk, minden alkotmányossága mellett is, sajnosan érzé a pénz-, had-, kereskedelem-, közoktatás- és sajtó-ügyek igazgatásában. Ily védbástyát a megyei hatóságokban vélt birni s törekedett mennél inkább kifejteni az ellenzék. Ama körűlmény, hogy az alkotmányt fenyegetett vihar hullámai 1823-ban megyerendszerünk ős szikláin törtek meg, ezen institutiót a közvéleményben nemzeti létünk s alkotmányosságunk legerősebb védsánczává, biztositékává avatta fel. És ezt, azon institutiók híjában, melyek a nyugot-európai államokban az újabbszerű alkotmányosság alapjai, minők a parlamentáris kormány, miniszteri felelőség, esküdtszékek, nemzetőrség stb. alig is lehet kétségbe hozni. Azon vis inertiae, azon passiv ellentállás, melynek működtetésére semmiféle más intézet nem képesebb, mint a mi municipális önkormányzattal biró megyei hatóságaink, az 1823-ki tapasztalások szerint, teljesen megakaszthatta a törvényes térről lelépett középponti kormányt. Az, ettől csak a törvény határai közt függő, a megyei közönségtől választott hivatalnokok, csak physikai erőszak által kényszerítve, teljesítették a törvénytelen parancsot. Sőt, ha a fegyveres erő közeledtére a tiszti kar hivataláról lemondott, miként Bars megye példája tanúsítá, még az erőszak sem vezethetett czélra; s a kormánynak nem maradt egyéb választása, mint vagy visszatérni a törvényes útra, vagy az alkotmány ellen nyílt harczra kelni, melynek kimenetele mindig kétes.

Mi azonban csak más alkotmányos institutiók híjában vált, sajátságos körűlményeink közt, független nemzetiségünk s alkotmányunk mentő deszkájává, a megyerendszer, azóta kedvencz institutiójává lett a nemzetnek; min egyébiránt nem lehet csodálkoznunk. A parlamentáris kormány, a felelős miniszterium, minővel Angol- és Francziaország, Holland, Svéczia, Norvégia stb. birt, miként az 1830-ki koronázási hitlevél felett folyt élénk vitatkozások tanúsítják, ekkoron már nálunk is hőn óhajtott intézmények voltak

1831—1832. ugyan; de azoknak életbe léptetése, ha mégis valaha lehetségesnek látszott, csak oly igen messze jövőben borongott, oly valószinűtlennek tűnt fel: hogy az arra törekvést jelenleg még a legvérmesebb reményűek is időelőttinek, hasztalan erőpazarlásnak tekintették. Egész hévvel ragaszkodott tehát a szabadelvű ellenzék a megyerendszerhez, mely passiv ellentállása által oly alkalmas gátat vetett a kormány törvénytelen szándokainak. Nem volt csoda e körűlmények közt, ha a nemzet közjogi tekintetben is csakhamar túlbecsűlni kezdte ezen institutiót; kivált miután néhány kitűnő férfiú, kik közéletünkben vezérszerepet játszának, s kik közt Wesselényit [1]) és Ragályi Tamást kell főleg kiemelnünk, a megyei rendszerben rejlő vis inertiae-re egy egész tant építettek; mely szerint azt egy különös országlati bölcseség gyanánt hirdették, melyet a külföld nekünk méltán irígyelhet, s csak azért nem léptetett még magánál életbe, mivel nem ismerte. E nézet az ellenzék több tekintélyeitől pártoltatván, oly divatossá lett, hogy a megye már nem csak az alkotmányos ellenzék főtáborhelyéül szolgált; hanem mindinkább összes átalakulásunk kiindulási pontjáúl is kezdett tekintetni. A megyerendszer erősítése, a helyhatósági jogok tágítása lőn az ellenzék egyik legfőbb törekvése; pártolásra ellenben semmi, különben bár mily szükséges, reform sem tarthatott számot, mely, a körűlmények szerint, a megye hatósági jogait megszoríthatá.

E tant, a megyei rendszer fontosságáról, nem ugyan elméletben, de tényleg, azon gyakori élénk tanácskozások is segítettek kifejteni, melyek 1831 s a következő évben, a rendszeres reformmunkálatok átvizsgálása alkalmával, a követek utasításainak elkészítése végett, a legfőbb nemzeti s alkotmányos kérdések felett folytak a megyéknél. Ezóta az országgyülés sem volt egyéb, mint összpontosító vissz-

[1]) Ld. például egyebek közt ennek „Balitéletekről“ czímű munkájának 159 s köv. l.

hangja a megyéknek, melyek minden kérdésben csaknem a legapróbb részletekig határozott utasításban szabták képviselőik elébe a követendő ösvényt; az attól eltérő követet pedig visszahívták. Az irány e szerint minden, csak valamennyire is fontos kérdésben, a megyétől ment át az országgyülésre, s nem ettől amarra: úgy hogy, ha az országgyülést a nemzeti élet középpontjáúl tekintjük is, annak súlypontját mindinkább a megyékben találjuk. Ezek pedig nem elégelték a Széchenyi által indítványozott magánjogi reformokat, s a rendszeres munkálatokban foglalt javításokat; hanem ezeken túl a sérelmek orvoslatát, az ország kormányzati teljes függetlenségének s más közjogi reformoknak valósítását is kivánták; s e tekintetben a rendszeres munkálatok közől is legelőbb a kereskedelmi munkálatot kivánták tárgyaltatni az országgyülésen, hogy mindenek előtt az anyagi érdekeket elfojtó, sérelmes vámrendszer reformáltassék. Nem csekély lökést adott a megye e fontosságának azon említett hosszas viszály is, mely a két fő kormányszék, a helytartótanács és a kanczellária között, elnökeik, a nádor és kanczellár, meghasonlása következtében kifejlett: míg e kormányszékek nem ritkán ellenkező rendeleteikkel egymás tekintélyét aláásták: a megyék, majd az egyikre majd a másikra támaszkodva, mindinkább emancipálni törekedtek magokat a középponti kormánytól. Mindez kétségkivűl csak később, s különösen az országgyülésnek 1836-ban berekesztése után, nyilvánúlt ugyan szembetűnőbb módon közéletünkben; de az irány már ezen, a gyülést megelőző, években fejlett ki, s az utóbb feltűnt jelenetek indokait csak ezekből lehet megfejteni; sőt maga az 1832/3-ki országgyülés történelme is csak ezekből nyerheti teljes megvilágítását. 1831–1832.

Mielőtt ennek elbeszélésébe fognánk, három eseményt kell megemlítenünk, melyek az 1832-dik év történelmének kiegészítéséűl szolgálnak. Ezen évi márczius 1-jén telt be Ferencz császár s király súlyos viszontagságokkal teljes

1832. uralkodásának negyvenedik éve; mi most, midőn a nem rég megszűnt cholera járvány annyi ezreket ragadott ki az életből, annál szivélyesebb érzelmeket ébresztett alattvalóiban az agg fejedelem iránt, mivel a pusztító járvány idején is állandólag székvárosában maradt. Pest megye a nádor elnöklete alatt tartott egyik közgyülésében elhatározá, hogy e tekintetből üdvezlő küldöttséggel tisztelegjen a királynál; mi a többi megyékben is viszhangra találván, — bár a távolabb megyék ettől felmentettek, mégis 34 megye küldöttségeinek, maga a nádor által vezetett, mintegy 300 tagja jelent meg, márczius 5-kén, a trón előtt. A családias ünnepély némileg politikai színt nyert a király beszéde által, melylyel Pyrker László egri patriarchaérsek üdvezlő szónoklatára válaszolt. „Vigasztalásunkra s örömünkre szolgál, — mondá egyebek közt, hogy . . . magyarjainkat is a bizalom, szeretet és hála érzelmei lelkesítik; mi nekünk annyival örvendetesb, minthogy ezen érzelmek egyszersmind legbiztosabb jelei, hogy ti . . . e nyugtalan időkben is, sikeresen fogtok a jövő szervező országgyülésen mind azok elintézésében munkálkodni, mi titeket és hazátokat a csalékony elméletek káros befolyása s a belőlök származó zivatarok ellen megóvhat, nemzeti jellemeteket sértetlenűl, törvényes jogaitokat és szabadságtokat épségben fentarthatja, vagy a mik a még létező hibák megjavítására, a hiányok pótlására s a nagyobb tökély megalapítására szolgálhatnak. A magyarnak vele született tekintete s tisztelete régi alkotmánya iránt óvjon meg titeket azon veszélyektől, melyekkel az újítás kórsága s a külföld utánzása, — mi által magatokhoz s dicséretes elődeitekhez lennétek hasontalanokká, mindenkor össze van kapcsolva. Nagyon tanúlságos az reátok nézve, mi közel és távol, mellettetek és közöttetek történik. Arra int az titeket, hogy szorosan simúljatok a trónhoz s honatyai czélzatainkat, királyi gondjainkat s fáradozásainkat, miket javatok végett örömest vállalunk el, bizodalmatokkal támogassátok. . . .“ Hogy ezen

intés által különösen a demokratiai tanoktól s elméletektől, 1832.
melyeknek a rendszeres munkálatok megvitatása alatt a megyei gyüléseken mind több szószólói merültek fel, s melyek miatt tiltatott be Széchenyi és Wesselényi röpirataínak nyomtatása is, — akarta Ferencz óvni az ország rendeit: az országgyülés folyama utóbb minden kétségen kivül helyezte.

A másik esemény abból állott, hogy a magyar akadémia, miután alapszabályai még 1830-ban megerősíttettek, de tervezett első nagygyülését a pusztító járvány miatt elhalasztani kényteleníttetett, azt végre ezen évi márcziusban tartotta meg. A zsenge intézet, melyben a nemzet oly régi óhajának valósúlását üdvözölte, mindenekelőtt a nemzeti nyelv kifejtésére s mívelésére fordítá gondjait; s e végett, a már Kazinczy Ferencz által oly szép sikerrel kezdett gyakorlati ösvényen haladva, mind a régi, görög s latin mind az újabb európai irodalom honi nyelvünkön még hiányzó klasszikus műveiből tűzött ki számos jelesebbet fordításra; s egyszersmind az eredetileg kinevezett tagjainak számát is választás utján újabb erőkkel szaporítá. Az akadémia még ez évi septemberben megtartá második nagygyülését is, melynek ünnepélyes közülését a főherczeg nádor is megtisztelte jelenlétével. Valóságos nemzeti ünnepély volt ez, melyben az intézet, a nagy számú hallgatóság gyülekezetében, először osztá ki jutalmait; Kölcsey Ferencz pedig az elhunyt halhatatlan érdemű Kazinczy Ferencz felett nagy lelkesedéssel fogadott jeles emlékbeszédet tartott. A közönség által a honi tudomány és nyelvmívelés ezen ünnepélye iránt tanúsított érdekeltség biztos kezességet nyujtott az intézet által buzgó ápolás alá vett hazai tudományosság s irodalom haladására.

A harmadik esemény egy köz felindúlást okozott merénylet vala V. Ferdinánd ifjabb király élete ellen, melyet egy Reindl nevű nyugalmazott kapitány, Badenben, aug. 9-én, séta közben, magán bosszúból követett el, melynek azonban, szerencsére, semmi komolyabb következménye nem lett.

MÁSODIK FEJEZET.

Az 1832/6-ki országgyülés I. Ferencz haláláig.

Követválasztások.

Az országgyülés Pozsonyba, deczember 16-kára hirdettetett ki; s mihelyt a meghivó levelek a megyékhez érkeztek, azonnal élénk követválasztó gyülések foglalkodtaták azok rendeit. A követválasztásban most már nem az volt az elhatározó indok, mi hajdan: hogy az szemeltessék ki a tekintélyesebb rendek közől, ki, talán mivel már máskor is járt el ily megbízatásban, a szokásokat Pozsonyban legjobban ismerte, az országgyülési közönségben legterjedtebb ismerettséggel dicsekedhetett; arra ennélfogva legtöbb kedvet s vágyat nyilvánított; még kevesbbé az, hogy valamely gazdagabb egyéniség választassék meg, ki külsőleg legdíszesebben képviselhesse a megye rendeit. Az országgyüléshez, mely egyelőre alkotónak, szervezőnek tartaték, mindenik párt a maga legképesebb egyénét ügyekezett megválasztatni képviselőül: a reformpárt, hogy az ország középkori, elhanyagolt viszonyai valahára a korigények szerint átalakíttassanak; az ősi alkotmány kiváltságaihoz konokúl ragaszkodó, sajátlagos nemesi párt embere, hogy amazok törekvései meghiúsíttassanak, az ősi alkotmány pedig, a sérelmek orvoslata által, a kormánynyal szemközt, újabb biztosítékokkal szilárdíttassék. A kormány sem mulasztá el a megyei főnökök s egyéb ügynökei által befolyást gyakorolni

a választásokra, hogy a maga embereinek szerezzen több- 1832.
séget, vagy legalább azon egyéniségek megválasztatását akadályozza meg, kik hevesebb ellenzésök által tüntették ki magokat. Azon csábitásoknak, vesztegetéseknek és szavazatvásárlásoknak, melyek utóbb oly botrányos jeleneteket idézték elő, ezen időben s pedig a kormánypártiak részéről, merültek fel első nyilvánosabb példái. Gróf Keglevich János, barsi főispán, köztudomás szerint, pénzen vásárlá a köznemesek szavazatait, hogy Balogh János megválasztatását meggátolja. Néhány hazafinak, kik e vesztegetésekről idején értesültek, sikerült ugyan a köznemességet felvilágositani s kijátszani a főispán fondorlatait; de ezen, úgynevezett „korteskedés" példája ezóta egyik s másik pártnál is mind több követőkre talált, míg végre valóságos mételylyé s veszélylyé vált közéletünkben.

Számos megye új esküformát is szabott megválasztott követei elébe, mely szerint azok magokat utasításaik pontos megtartására köteleznék. Ez által e megyék azon csábításoknak akarták elejét venni, melyeket a kormány az 1825-ki országgyülés óta rendszeresen kezdett űzni, a kitűnőbb ellenzéki követeket czímekkel, hivatalokkal ügyekezvén, s nem minden sükor nélkül, a maga pártjára tériteni.

A december 16-kára Pozsonyba gyűlt követek közt több, már az előbbi országgyülésekről ismeretes hazafiak neveivel találkozunk. Befolyásuknál fogva, melyet a tanácskozások s határozatok irányára gyakoroltak, a legkitűnőbbek ezek közől: a veterán Nagy Pál, Deák Antal, Pázmándy Dénes, Ragályi Tamás, báró Perényi Gábor, Bezerédy István, Borsiczky István, Balogh János, Bernáth Zsigmond, Somsich Miklós, Prónay János, Dubraviczky Simon, Niczky József, kik jeles szónoki tehetségeik, közügyekbeni jártasságuk, s egypárt kivéve, egyszersmind szabadelvű, ellenzéki szellemök s jellemszilárdságuk által, részben már az 1825-ki, részben a rövid 1830-ki országgyülésen különböztették meg magokat.

A kitűnőbb egyéniségek.

1832. Azon követek közől, kik most jelentek meg először a törvényhozók soraiban, leginkább Kölcsey Ferencz szatmári, Beőthy Ödön bihari és Klauzál Gábor csongrádi követek vonták magokra a közfigyelmet.

A reformpárt, mely a megyei követek számában többséget alkotott, nem szűkölködék tehát jeles egyéniségekben; s mind a régibb, mind az új tagok közt többen találtattak, kik értelmi felsőségök, szónoki tehetségök s képzettségök tekintetében bármely európai parlamentnek diszére váltak volna: mindazáltal egy sem birt közőlök mind azon tulajdonokkal, hogy pártja által ellentmondás nélkül vezérnek ismertetett volna el.

Nagy Pál. Nagy Pál, ki az elébbi gyülések folytában ily szerepet viselt, régi befolyását ezen országgyülés alsó házi tagjai közt nem tarthatta fenn többé. Ő ugyan még nem hanyatlott, még semmit sem vesztett lángszelleme hajdani erejéből: most is elragadá még hallgatóit, midőn akár a nemzetiségről, akár az alsóbb néposztály állapotáról s ennek javítása szükségéről szólott; de hatalma mind e mellett sem volt már a régi, követtársai között. Ő ezen utólsó évek alatt nem haladt párhuzamban a radikalismus felé hajló reformmozgalmakkal; minek következtében a szabadelvűség fénykörét s avval együtt a többség bizodalmát is mindinkább elvesztette. Ő, a javítások legtöbbjeit nemcsak nem ellenzé ugyan; sőt egyike volt azok legbuzgóbb pártolóinak, egyike a nemesi kiváltságokból származott visszaélések legszigorúbb ostorozóinak: de az ő eszménye csak az ősi, aristokratiai, bár fattyukinövéseitől megtisztított, alkotmány maradt; ennek határain túl ő egy lépést sem volt hajlandó tenni, s a divatosakká válni kezdett demokratikus irányú, radikál reformeszmék benne határozott ellenzőre találtak. E miatt „politikai szinváltozást vetettek szemére — úgymond jellemrajzának irója [1]); — holott csak körűle válto-

[1]) Csengery Antal: Magy. Szónokok és Státusférfiak.

zott a világitás, melyben feltűnt. A szemüveg lett más, melyen keresztűl birálták; ő ugyanaz maradt, ki azelőtt volt. Alkalmas anyagot nyújtott a rövidlátóknak gyanúra azon körűlmény, hogy csak kevéssel azelőtt neveztetett ki gróf Pálffy Ferencz zárgondnokának. E kinevezésben az apostasia jutalmát tekintették [1]). Nem jutott eszökbe, hogy ha politikai működését Nagy Pál áruba akarta volna bocsátani, nem egy zárgondnoksággal kezdette s végezte volna hivatali pályáját." De bár ezek következtében nem birt is többé vezéri tekintélylyel, szava nem szűnt meg nagy nyomatékú lenni a tanácskozások többnemű tárgyaiban. 1832.

Valamennyiök közt tán Ragályi Tamás, a lefolyt két országgyülésen Borsodnak hírneves követe, egyesített magában legtöbb oly tulajdonságokat, melyek egy pártvezérben megkivántatnak. De őt egy ideig kellemetlen körűlmények tarták vissza székének elfoglalásától. Borsodban a kormánypárt a maga erejét annyira megfeszíté ellene, hogy a választásnál megbukott. Elmaradása országszerte sajnálkozást keltett az ellenzéki pártban; s e párt neki elégtételt s benne magának támaszt szerzendő, őt több más megyében beigtatá a követjelöltek közé. Szabolcsban, melynek első követe lemondott, nagy volt a remény megválasztására: a megyei ellenzék egy értelemmel tűzte ki őt a szép pályára; és mivel kétség támadt, fog-e Ragályi meghivásuknak engedni, magok az országgyülési rendek ellenzéki tagjai is felszólíták őt: ne utasitsa el magától Szabolcs bizodalmát. Még Borsiczky is, ki vele a múlt országgyülésen párviadalra akart kelni, aláirta a Kölcseytől szerkesztett szép levelet. Ragályi azonban, reménye ellenére, Szabolcsban is megbukott. A kettős kudarczért két megye, Heves és Torna, egyszerre kivánt elégtételt adni az üldözött jelesnek, s mind a két megye követévé küldé őt. Azonban

Ragályi Tamás.

---

[1]) E balvéleményt ápolta felőle még a különben oly tisztán látó Kölcsey is. Ld. országgy. naplóját. Össz. munk. 2-dik kiad. VII. 242.

1832. e kettős választás érvénye a kormánypárt által az országgyülésen kétségbe vonatott. A Torna megyei választás ellen semmi kifogásnak nem lévén helye, a pártviszályoktól különben is megszakgatott Heves megyei választás törvényessége felett támasztottak kérdést. Az országos rendek többsége azt végezte, hogy ebben csak Heves megye maga lehet a biró, s ha annak egy újabb közgyülése a választást törvényesnek nyilatkoztatja, Ragályi követsége elismerendő; két megyének mindazáltal követe egyszerre nem lehetvén, ez esetben Heves vagy Torna közt választania kellend. Baj volt azonban, hogy a megyei viszályok miatt a kormány Hevesben, míg ügyeit egy kir. biztosság tisztába nem hozza, gyülést tartatni nem engedett. Igy aztán Ragályi a kis Torna követéül lőn elismerve. Ő azonban utóbb, midőn Somsich lett személynökké, hihetőleg ezáltal reábiratva, a kormánypárthoz szegődött, s mint ilyen hatását egészen elvesztette.

Kölcsey Ferencz. Ha egyedűl tudomány s ékesszólás, hazafiság és jellemtisztaság tehetnének ellenzéki pártvezért, úgy kétségkivűl Kölcsey Ferenczben kellett volna egyesűlni a párt bizodalmának. Egyike volt ő azon szent buzgalomtól lelkesített, hazafiságtól s honszeretettől lángoló férfiaknak, kik a közéletből kizárt, a nemzet elsőszülötteitől bűnösen megvetett, elhanyagolt nemzeti nyelvet, a század második tizedében, hű ápolásuk alá fogadták s éveken át elismerés nélkül, de mindig ernyedetlenűl küzdve, szintúgy a közönyösség s részvétlenség, mint a pedans ó-ivadék epéskedései s üldözései ellen, azt megújították s reformálták; e mellett egy új irodalmat s olvasó közönséget teremtve, a lesűlyedt, álomba merűlt, veszedelemnek indúlt nemzetiséget élénk, vidor életre ébresztették. Első rangú lyrai költő, legkitűnőbb műphilosoph, mély értelmű, széles ismeretű tudós, míg lantjával bájolt s elragadott, műkritikáival, melyeket mélység s magas eszmejárat jellemzett, az irodalomban magát tekintélylyé emelte. De bár a művészetnek felkentje

volt, azt ő még sem tekinté végczélnak, hanem politikai, 1832.
társadalmi, nemzeti kifejlődésünk emeltyűjének. Szónoknak és státusférfiúnak született egyénisége, a mostoha korszak alatt, mely 1825-öt megelőzte, hazafias jellemének megfelelő tért a közéletben nem látván nyílni maga előtt, lánglelke a nyelvet, irodalmat ragadta meg, s az által ügyekezett ébreszteni az elsatnyúlt, tespedő nemzetiséget, mint egy szebb, dicsőbb nemzeti lét szükséges feltételét. Az irói pályán is mindig az állam s annak felüdítendő élete lebegett végczél gyanánt lelke előtt, mindenha azon függött tekintete. „Gazdagság és státustudomány, philosophia és költészet, szónokság és csillagászat, chemia és minden más egyéb — úgymond — csak úgy bir belső becset, ha a való, meleg élettel viszonyba tétetik; ha sem egyes emberi elme játékos foglalatossága gyanánt nem űzetik, sem pusztán emlékező tehetséget ragyogtató butornak nem tekintetik; hanem a társaság kifejlési s haladási nagy körében él, mozog, s vagy egyenes tetté változik, vagy jövendő tettek kifejtésére s előhozására számoltatik ki.“ Ezen értelmi iránynyal, mely által ő maga is nagy hatást gyakorolt az életre, nemzetének újjászületésére s nemesítésére, egy ritka gazdagságú lélek, a tudomány legtöbb ágaiban művelt elme és magas röptű szellem, mind evvel pedig egy, magános és nyilvános, emberi és polgári erényekben dús jellem párosúlt Kölcseyben. Nem ismerve önzést, csak a jóért, szépért, közhasznúért buzgott a tiszta lelkű férfiú. Szilárdságát, melylyel meggyőződéseihez ragaszkodott, a haza és nemzet, szabadság és emberiség szent érdekeiért küzdött, sem a hatalom csábitásai megrendíteni, sem a népszerűség tömjénye megtántorítani nem voltak képesek; ellenben a haza java s felvirágzása, a szabadság érdeke őt mindenha bármily fáradságos munkára s áldozatra készen találták. Jellemének egyaránt szeretetre s tiszteletre ragadó, ritka sajátságai közt azonban legkitűnőbb ama szűzies szelidségű s gyöngédségű, ártatlan, gyermekded kedély; és

1832. épen ez, az élet küzdelmeinek tapasztalatlanságával párosúlva, volt az, mit őt egy fegyelmezetlen s féket nem tűrő párt vezérévé, alkalmatlanná tette.

Midőn e szerény, magas, gyönge testalkatú, tiszta alak, melynek fejét a munka már negyven éves korában letarolta, szelíd arczát pedig a himlő félszemétől megfosztotta, szólni kezdett: mindannyiszor ünnepies csend, feszült figyelem álla be a különben gyakran zajgó teremben; mindenki egyelőre tudta, hogy a szónoklat egy remekét fogja hallani, melyben művészi szépség és tisztaság, erő és melegség, a gondolatok magasztossága és az érzelem bensősége versenyeznek egymással. De szükségtelen egyelőre jellemzeni szónoklatát, történelmünk folyamában különben is kellend idéznünk egynémely beszédéből némi töredékeket.

A magános, elvonúlt, csak irodalmi munkásságnak szentelt életből 1829-ben őt is a cselekvényes élet zajába csalta ki azon eszmemozgalom, melyet Széchenyi a maga Hitelével előidézett. Szatmár megyében ekkor hivatalt vállalván, azontúl lelke lőn e megyeköztanácskozásainak. Wesselényivel, ki e megyének tekintélye volt, szorosabb barátságot kötött, s vele, és a jogtörténetben nagy jártasságú, jeles politikai képzettségű Nagy Károly főügyészszel együtt, főfő részt vett a rendszeres munkálatok átvizsgálásában. Azon dolgozat, mely abból a követek utasításaúl készűlt, s mely, az egész országban nagy hírre kapván, több megyének a teendő reformok iránti megállapodásában utmutatóúl szolgált vala, az ő művészi tollából eredt. — Mily kedélyhangulattal jelent ő meg az országgyülésen, élénken ábrázolja önmaga országgyülési naplójában. E sorokban egész jelleme visszatükrözik a szép lelkű, gyermek kedélyű, szent akaratú, de tapasztalás nélküli férfiúnak. „Ime, úgymond, ez a Haza, mely gyermekségem álmaiba, mely ifjú és férfikorom érzelmeibe lángvonásokkal szövé szent képét; ez a Haza, melynek dicsőségeért meghalni oly régi s szép gondolata vala lelkemnek, s melynek

háromszáz évi sebeit szívem alatt ezerszer érzém meg- 1832.
újúlni.... S te mit fogsz érette tenni, mit fogsz tenni most, midőn álmok helyett való pálya nyílik előtted? Lesz-e erőd létrehozni az ideákat, mik húsz év óta borongnak kebledben? Lesz-e bátorságod szembeszállni minden akadálylyal? Fogsz-e tűrni rettentést, jéghidegséget, hálátlanságot és félreértést?... De fogsz-e ostromot is állani a kisértetek között?.... Fogsz-e szél és hab ellen küzdeni, ha minden elhagy, ha bűnnek mondatik, a mit angyalod kebled mélyén sugall, ha minden való és jó, minden szép és nagy legyőzetve sülyedez? Oh, jól érzem én mit és mennyit kellene tennem. Te pedig ott fenn, vagy itt benn, ki mind eddig tisztán megőrzéd e kebelt, adj segédet mind végiglen!" És e segély nem hiányzott, e kebel tiszta maradt, megpróbáltatásaiban is, mind végiglen. — Országgyülési jegyzővé választatván, a legszebb s legerélyesebb üzenetek s feliratok az ő tollából folytak.

Miután a kormánypárt, oly nagy erőködéssel, de mégis sikeretlenűl törekedék meggátolni Balogh János követté választatását, azt lehetne gondolni, hogy pártja benne a maga vezérét tisztelte. Az igénylet, a vágy erre talán nem is hiányzott Baloghban; de hiányzott az értelmi felsőség, a magasabb státusférfiúi képzettség. Őt különösen az 1823-diki események, melyekben híres atyja mellett némi részt már ő is vett, s legújabban főispánjának a követi választáskor ellene irányzott törekvése juttatták népszerűségre. De egyéniségében is több volt a felötlő, mintsem hogy a közfigyelem őt ki ne emelte volna a nagy tömeg közől. Külsejére nézve legszebb férfia volt az országgyülési közönségnek; mi őt a nők előtt, kik közől már többen buzgó figyelemmel kisérték a közügyeket s jártak el a gyülésekre, nem hagyhatá észrevétlenűl. De a hallgatóság nagyobb részének is, melyet különösen az országgyülési ifjúság alkotott, kedvencze volt ő, nem kevésbbé heves, korlátokat nem ismerő, szabad szónoklatai, mint általában gondolko-

Balogh János.

1832. dásmódja s a gyűléseken kivűli magaviselete miatt. A nagy urak iránt ő mindig nagy büszkeséget tanúsított; míg a hasonlók iránt nyájasság, az ifjúság iránt kedvkereső leereszkedés jellemzék magaviseletét. Társaságban nagy úrnál soha, még a személynöknél sem jelent meg. A demokratia s a republikanismus iránti hajlama, miben a végletekig ment, nem kevés negélylyel volt keverve. Fiának már hét éves korában a következő katechismust tanítá be: „Ki volt az első ember? — Washington. Melyik a legjobb kormányrendszer? — A köztársaság. Mi vagy te? — Demokrata." Épen e negélyezett szabadelvűség, mely beszédeit is jellemzé, kapcsolatban virágos, folyékony előadásával, férfias szép hangjával, tette őt a karzatok kedvenczévé. Jellemében mindazáltal hiányzott a valóság és szilárdság. A későbbi években színváltoztatása s a kormányhivatalok, miket az erőn túl feszített fényűzés okozta eladósodás miatt keresett, megfosztták őt minden népszerűségtől, melylyel még ezen országgyülésen dicsekedhetett.

Beöthy Ödön. Egy későbbi országgyülésen annak egy tagjáról ezt irta egy német költő:

„Láttalak, lelkes oroszlán, s az isteni
Szikrát látám, szemedből fényt lövellve,
Dörgő szavad hallám, s látám emelve
A szíveket körűled átmelengeni."

És az alacsony, de izmos termetű, rövid nyaku, kerek, piros arczú, apró, de szikrázó szemű Beőthyre — mert róla irattak e versek, illett is az oroszlánfő elnevezés, kivált midőn a kormány ellen, vagy a vallás tárgyában, a kath. főpapság ellen intézi vala éles, gúnynyal és keserű humorral teljes megtámadásait. Egyike a kor legnagyobb rögtönző népszónokainak, mindig készen álla, megragadni a szőnyegen forgó kérdést, annak bármely phasisában. Előadásának rendkivűli tüze, beszédének gördülékenysége s rögtönző ereje, szónoki képeinek, melyeket nagyszerű körrajzokba szokott foglalni, meglepő változatossága; a meg-

ragadó, lélekemelő gondolatok mellett humorának csipősége, gúnyjainak s élczeinek az ellent megsemmisítő élessége által, ezen országgyülésen kétségkivűl valamennyi társa közt legtöbb tapsot aratott, valamint legtöbbször terjesztett rettegést is a kormány- és papi párt táborában, melynek ő, bár maga is katholikus, legélesebb ostorozója volt. 1832.

E szónoki hatalom mellett, jelleme tiszta, szilárd, megvesztegethetlen. De bár a komoly helyzetekben sem mérséklet, sem engedékenység nem hiányzott benne, a társalgásban is örökké csipkedő, kihívó, gúnyos kedvcsapongásai, causticus modora, ingerlékeny, zsémbes természete oly sajátságok valának, melyek pártvezérben ritkán vagy soha sem tűretnek. Mi azonban leginkább gátolá őt a vezéri szerep elfoglalásában, abban rejlett, hogy kora ifjúságát katonai pályán töltvén, a köztanúlmányi rendszerünk fonákságából származott képzettséghiányt ideje nem volt kipótolni; az ifjúság mulasztásait pedig ritkán lehet eléggé jóvátenni. A tanúlmány s képzettség hiánya okozta, hogy a nagy népszónok nem volt egyszersmind államférfiú. A mily erős volt az ellenzésben, a visszaélések megtámadásában, sőt még a reformkérdések átalános megvitatásában is: oly gyöngének láttuk őt, nem a felfogás, hanem az ismeret, tanúlmány hiánya miatt, az alakításban; miért a reformkérdéseknél szerepe az átalános vitákkal végződött. Politikai neveltetését ő, miután a hadi életről lemondott, a megyei pályán nyerte; nem csoda, hogy a státusférfiú benne a szónokot meg nem közelítette. „A kiváltságos nép tartományi ősgyülései — mond szintoly szépen, mint helyesen, Beőthy politikai jellemrajzában Csengery Antal — aligha képeztek valaha státusférfiakat. S ily gyülések viszhangja volt a magyar parlament. Emelkedettebb hely nyit a szemnek szélesebb látkört. S a magyar státusférfiak országos álláspontra is csak azért léptek, hogy ismételjék a megyei szószékek házi bölcseségét.“

1832.

Bezerédy István.

A törvényhozó kar fiatalabb tagjai közől, kik a többieknél erősebben magokra vonták a közfigyelmet, még csak Bezerédy Istvánt említjük, ki, mint ember, szónok és törvényhozó, egyike újabbkori történelmünk legkitűnőbb alakjainak. Az éles metszetű, de szelíd vonásai által vonzó arcz, a magas, széles homlokkal, korán kopasz fejjel, az ó-világi philosophok mellszobraira emlékeztet. Midőn tárgyától elragadtatva szóla, — s ő a csekélyebb fontosságuakról is jobbára így szokott volt beszélni, mi egyik jellemző hibája szónoklatának, — arczát a belső tűz pirja borítá, szemeiben a meggyőződés lángja égett, s lelkének hevét minden vonásainak feszűltsége hirdeté.

A kedély szelídségére, tisztaságára, gyermekdedségére nézve nagyon hasonlított Kölcseyhez; de szellemiránya lényegesen különbözött emezétől. Kölcseyben a haza és nemzetiség, Bezerédyben az emberiség, a philantrop humanismus eszméje kölcsönze színt s alakot a polgár és státusférfiú jellemének, de a nélkül, hogy a hon és nemzetiség bajnoka is lenni megszűnt volna. A lelkesedés egész buzgalmával küzdött ő mindig a nemzetiség mellett is; épen e tárgyban tűnt fel az 1830-ki országgyülésen kifogyhatatlanúl áradozó szónoklatával. A kedvencz tért mindazáltal, melyen szelíd lelke legörömestebb mozgott, lelkesedése kiapadhatlan lángforrássá, szónoklata rohanó árrá lett, az alsóbb néposztályok socialis és politikai állapotának javítása, a népnevelés, a halálos büntetés eltörlése, a kor szellemével, az emberiség eszméjével egyező büntető eljárás megalapítása, s hasonló humanus kérdések nyitották meg neki. Társai őt, az örök igazság rettenthetetlen s azért a síkra szállni mindig kész bajnokát, tréfásan, de jellemzőleg, „örök igazságnak“ nevezték el. Ezen országgyülés alatt, mely a jobbágyok állapotával oly hosszan és sokat foglalkodék, ő különösen elemében érzé magát, ki még az 1849-ki katasztrofa után is abban kereste s találta búsúlt lelkének vigasztalását, hogy a hajótörésben, mely nemzeti függet-

lenséget, szabadságot, alkotmányt s minden ősi institutiót elnyelt vala, legalább egy mentetett meg: a jobbágyosztálynak biztosított örökbirtok, polgári jog és szabadság. Ő volt első, ki jobbágyaival örökváltsági szerződést kötött; sőt még pusztai birtokának egy részét is megnépesítette; gyarmatában selyemtenyésztést alapított s más keresetforrásokat is tetemes áldozatokkal ügyekezett nyitni a megtelepített lakóknak. Községében a népnevelés emelése végett sem költséget, sem személyes fáradságot nem kimélt; ő volt egyike az elsőknek, kik kisdedóvó intézetet állítottak birtokukban. És a hazában sem volt jótékony, közhasznú egylet, mely őt legbuzgóbb tagjai közé nem számította volna; és ő ezekben nem csak pénzzel ádozott, de hol kell vala, cselekedett is. 1832.

Azonban, jobbára épen e nemes jellemsajátságokból eredtek benne ama gyöngeségek s árnyoldalak, melyek őt képzettségének sokoldalúsága, olvasottságának terjedelme, ismeretekbeni gazdagsága daczára is, teljesen alkalmatlanná tették a vezéri szerepre. Philantropismusa nem engedé őt eléggé határozottnak, higgadtnak, körültekintőnek lennie. Humanismusi hevében nemcsak azon hibába esett, hogy gyakran a kevésbbé fontos tárgyat is szintoly feszített buzgalommal pártolta, mintha azon függne a haza üdve, boldogsága; minek következtében a mindig tüzes rohamú szónoklatának sokkal kisebb lett hatása, mint ha azt csak a lelkesedésre valóban méltó tárgyaknál használta volna; e felett enthusiasmusa a kivihetőség határain is nem ritkán túl csapongott. Az elvet jobbára élére állítá, mit sem gondolva avval, ha csak egymaga áll e szélsőségen. Olvadozó, nemes elragadtatásaiban a létesítés módjaira, eszközeire nézve elég figyelmet s gyakorlati tapintatot ritkán tudott kifejteni. Az őszinte, tiszta lelkű, szent törekvésű philantrop megrontá benne a higgadt, körültekintő államférfiút.

Mind ezen jelesek közt, — nem annyira csillámló elmetehetségeiért, vagy elragadó ékesszólásáért, mikkel nem Pázmándy Dénes.

1832. birt, mint inkább jellemének hosszú politikai pályáján, nehéz körülmények közt is megőrzött szeplőtlenségeért, bő tapasztaltságáért, ezen országgyülés első felében kétségkivűl Pázmándy Dénes komáromi követnek volt társai közt legnagyobb tekintélye. Ép itélő tehetsége, a közügyekben jártassága, és higgadtsága az előkészítő értekezletekben neki szereztek legnagyobb befolyást. Szónoklatát, bár nem tartozott azok közé, melyek a hallgatókat az eszmék magasztossága és csillogó fénye, vagy az érzelem mélysége és tüze által szokták elragadni, tömöttség, simaság, meggyőző erő, különösen pedig azon higgadt nyugalom jellemzé, melybe soha sem vegyűlt szenvedély, mely még a csipős igazságokat is csak a meggyőződés szilárdítására látszék vele elmondatni. Egyébiránt, másod rendű capacitás, ha némely kérdésben ő adta is az irányt, elismert s állandó vezéri tekintélyre nem birt emelkedni.

A többi másodrendű tehetségek közől, kik magokat egy vagy más kérdésben tűntették ki, s kikről alkalmilag helyesebben fogunk megemlékezhetni, itt még csak egypárt említünk. „Egyike a leglelkesebbeknek s legegyenesebbeknek — mond naplójában Kölcsey, — minden bizonynyal a baranyai követ, Siskovics. Józan fej és bátor szív, nemcsak szép, de váratlan tünemény a megyéből, mely máskor a . . . Kajdácsyt küldé képviselőül.“ „Egyike — mond másutt, a legnyilvánosabb liberalisoknak; s e miatt őt Wesselényi és Kölcsey megkülönböztetve szerették; Széchenyi is figyelmet fordíta reája. Őt a barsi Balogh egyiknek vallá azon három közől, kiket az aristokratia előitéleteitől legtisztábbnak hitt: s hogy emlék okáért azt is említsem, őt az abaúji Komáromy, Baloghgal és Kölcseyvel, mint a szent aristokratismus dühös ellenét, egybekapcsolá.“ [1]) De később, midőn sógora, Somsich, személynökségre emelkedett, Siskovicsban is nagy változást vettek észre társai. — „A pesti

[1]) Kölcsey összes munkái, 2-dik kiad. VII, 111, 247.

Dubraviczky — mond ugyanazon naplóvivő — értelmes, jó kedvű és ritka egyenességű férfiú; ki a maga nehéz állásában, mint a nádor megyéjének alispánja és követe, s mint az oppositió egyik nevezetes tagja, már két országgyülésen köz bizodalomra érdemesült." [1]) — „A zalai Deák Antal csendes komolyságú, próbát állott charakterű férfiú; épen az, ki a múlt országgyülésen az udvartól önként ajánlott tanácsosi czímet el nem fogadá. Ez különben a Verbőczy által kijegyzett natio embere (specificus magyar nemes) s a nagy néptömegre kedvező pillantatot nem vetett... Arczában van valami Himfyhez hasonló, van valami a mi költőt sejdíttet." [2]) 1832.

Egy közönségesen elismert értelmi felsőbbséggnek s bevallott vezérnek hiánya az alsó tábla szabadelvű, ellenzéki pártjában azon különös jelenetnek lőn okává, hogy Wesselényi Miklós, egyébiránt a főrendi ház tagja, s az ottani, még csak kevesekből álló, ellenzék vezére, lőn az országgyülés első szakában az alsó házi ellenzéknek is tulajdonképeni zászlótartójává. A barátságos értekezésekből, melyekben a követi kar tekintélyesebb egyénei vettek részt, ő vezette e párt politikáját mind addig, míg a következő évben Deák Ferencz, a lemondott Antal bátyjának helyébe, követűl választatván, meg nem jelent az országgyülésen, s maga Wesselényi Erdélybe nem távozott. A nyilvános ülésekben addig nem is létezett szorosabb egység az ellenzék soraiban; s a tárgyak különfélesége szerint az említett jelesbeknek hol egyike hol másika viselé a vezéri szerepet.

A kormánypártnak, mely azonban kevesebbségben maradt, eleitől fogva nagyobb egységet adott a felűlről működő hatalom akarata, melynek a királyi személynök s egyszersmind alsó táblai elnök volt fő organuma. E nagy fontosságú tisztséget jelenleg Mérey Sándor foglalta el. A kormánypárt.

1) Kölcsey összes munkái, 2-dik kiad. VII, 162.
2) U. o. 82.

1832. A kormányhivatalban is mindig szilárd, hazafias érzelmeket ápoló, az alkotmánynak történelmi alapokon eszközlendő kifejlését őszintén óhajtó, s a kormányzat erélyét csak az alkotmány korlátai közt alkalmazni kivánó, magas míveltségű Majláth György, ki nemcsak az 1830-ki, hanem a sokszor viharos, a vádak és panaszokban szintoly heves, mint követelésekben bátor 1825/7-ki országgyülés nagyobb részének folyamában is vezérli vala, mint kir. személynök, a tanácskozásokat, a kabinet némely tagjai által mérsékeltebbnek tartaték, mintsem a kormány igényei szerint hitték volna őt eljárandónak ezen szervező országgyülésen. Sedlnitzky, a nagy befolyású rendőri miniszter, olyképen nyilatkozék egy izben egy társalgási körben, hogy Majláth a maga szerény, mérsékelt modora által elrontá a Karokat és Rendeket [1]). Ő tehát 1831-ben nov. 7-én államtanácsossá mozdíttatván elő, a személynöki tisztség deczember 16-kán Mérey Sándorra ruháztatott. A választás, mint az eredmény bizonyítá, nem vala szerencsés. Mérey a követi kar által a titkos rendőrség magyarországi fejének tartatván, bizodalmat, értelmi felsőbbség híjában pedig tekintélyt nem tudott magának kivívni, s hamar czélpontjául szolgált az ellenzék megtámadásainak.

A kormánypártnak jobbára az esztergami Andrássy, s a világos fejű, de, mint őt Kölcsey jellemzi, „zápor beszédű" Császár, temesi követ, továbbá a veszprémi Rohonczy, a szerémi Poszavecz, a turóczi Justh Ferencz s a fehérmegyei Szluha Imre voltak fő szónokai; a vezérszerepet játszó Andrássynak, a mosonyi Torkos Mihály volt tanácsadója. E párt most, bár számra nézve huzamos ideig gyöngébb, de a felülről kitűzött irányban egységesebb, s a főrendek által is támogatva, a szertevonó s az ambitiók sokaságában fegyelmet még nem tűrő ellenzéki többség felett egynémely kérdésben diadalt aratott. Az országgyülés foly-

[1]) Kölcsey naplója 103. l.

tában e párton egy később megjelent, megnyerő külsejű fiatal követ vonta magára a köz figyelmet. Bár a kormánypárti szónokok különben ritkán dicsekedhettek az ellenzéki többség s a hallgató közönség nagy részét alkotó országgyülési ifjúság figyelmével s jóakaratával, Zsedényi Eduárd azonban, — mert ő volt e fiatal követ, küldetve Szepes részéről, nagy ügyességű szónoklata által, mindjárt felléptte óta kivívta magának ugy társai, mint a közönség becsülését. Beszédei, melyek nem mellékes érdekből, hanem meggyőződésből látszának eredni, gazdag, mély elmét, a felfogásban szintúgy mint a helyes, találó válasz meglelésében nagy sebességet, genialis szellemet, a közügyekben, fiatalsága daczára is, meglepő jártasságot és szép államférfiúi képzettséget tüntettek elő; mikhez még művelt modort s lovagias jellemet kapcsolván, nem sokára oly tekintélyt vívott ki magának a törvényhozó karban, minővel még aligha dicsekedhetett kormánypárti követ. E kitűnő tulajdonságok őt már ezen országgyülésen az alsó tábla conservativ töredékének vezérévé emelték.

1832.

Zsedényi Eduárd.

A rendek táblájának fő elemeiről szólván, — melyekhez még, mint tudjuk, a káptalanok képviselői, s a városoknak, alább alkalmasabban kifejtendő okokból, egészen hatástalanokká lett követei tartoztak, — nem mellőzhetjük itt, mielőtt a tárgyalások elbeszélésébe fognánk, megemlíteni az annak mintegy kiegészítő részévé lett országgyülési ifjúságot, mely, bár különben csak hallgatói szerep volt kitűzve számára, e gyülés óta folytonosan, s helytelenűl ugyan, de tagadhatlanúl jelentékeny befolyást gyakorlott a tanácskozások menetére. A követek s kir. táblai bírák mindenike, sőt a püspökök és főnemesek közől is számosan, régi szokás szerint, több vagy kevesebb ifjat vittek fel Pozsonyba a magok kiséretében. A jelen országgyülésen ezeknek száma rendkivűl megszaporodva, mintegy ezer ötszázra ment. Ezen, jobbára törvénytani folyamot végzett, s részben a királyi táblánál felesküdött (ugyneve-

Az országgyülési ifjúság.

1832. zett juratus) ifjak rendeltetése eredetileg abból állott, hogy a diétális tárgyalásokra vonatkozó irományokat főnökük számára lemásolják; — mert bár ezen iratok ekként hivatalosan lemásolva, ezrek kezén forogtak, s mind a kerületi, mind az országos ülésekben teljes nyilvánossággal tárgyaltattak, a sajtó felett túlságos féltékenységgel őrködő kormány azokat kinyomatni még sem engedte. Régiebb időkben e munkát a követ mellé megyeileg rendelt egy, legfölebb két irnok végezte; most azonban az igen megszaporodott irományok több kezet igényeltek. De ezen kivűl még más ok is inditá a megyéket, hogy ily, rendes napdíjjal ellátott ifjakat oly nagy számmal küldjenek fel az országgyülésre. A kormány, miként az 1830-ki országgyülés vázlatában emlitők, a rendek minden sürgetései daczára sem akarván a tárgyalásoknak országos nyilvánosságot engedni, egy országgyülési hírlap kiadását, vagy a tárgyalások kivonatának a már létező hírlapokba igtatását folyton ellenzé. A nyilvánosságnak ez annál tetemesb korlátozottságát vonta maga után, minthogy az elnémetesedett, már Mária Terézia alatt mintegy Bécs külvárosává lett Pozsony polgárai közől kevesen értvén a magyar nyelvet, országgyülési hallgató közönséget nem alkothattak; s valóban nem is létezett az ezen ifjak nélkül, ha csak kiváncsiságból vagy a közdolgok iránti érdekeltségből, időről időre számosabb hazafiak nem vetődtek fel az ország belsejéből e határszéli városba. Egy részben tehát egy állandó hallgató közönség alkotásának a nyilvánosság tekintetéből elismert szüksége miatt; más részben pedig, hogy egy országgyülési hírlap hiányában az ország ügyeiről magának különben kellő ismeretet nem szerezhető ifjú nemzedék a közügyekben okúlhasson, s a jövőben reáváró törvényhozó pályára eleve s folytonosan készűlhessen: egy-egy megye 15—20 ifjat is küldött fel követei kiséretében. Az ifjak eddig szokatlan nagy számban felküldésére ezek fölött még az is inditott egynémely szabadelvű megyét, hogy általok, kik a

nemzeti ujjászületés vágyát kebleikben kivétel nélkül koruk hevével ápolták, a közvéleménynek, a reformmozgalmak irányában némi lendítést adjon. 1832.

És e szerepet valóban jól fogta fel s nagy buzgalommal játszá ezen országgyülésen a fiatalság. A gyülésekre pontosan eljárván, a kérdéseket minden phasisaikban figyelemmel kisérő állandó hallgatóságot alkota; mely kevés idő múlva nem csekély befolyást gyakorlott a törvényhozó testületre, s annak mintegy kiegészítő részévé avatta magát, majd taps- és éljenviharral, majd lezúgással nyilvánítván véleményét a követek különféle szellemű beszédeire. A kerületi ülések tanácskozmányszerű fesztelensége, hol a hetenként változó elnökök a fegyelemmel nem sokat gondoltak, s azt fentartani tekintélyök is hiányzott, e hallgató ifjúságot lassanként egész hatalommá nevelte az országgyülési teremben; kivált miután magok a szabadelvű követek is nemcsak elnézték, sőt többen közőlök szemlátomást pártolák e biráló közönséget, mely az ő irányukat oly erélyesen támogatja, tetszést nyilvánít az ellenzéki, gáncsot a conservativ párti beszédekre. E visszaélés, mely szerint az ifjúság néma, hallgató szerepe tényleges befolyású biráskodássá változott, a kerületi ülésekből átment az országosokba is, hol a személynök elnökölt. És hiába ügyekvék ez annak, némely kormánypárti tagokkal elejét venni: maga gyűlölt egyéniség lévén, támaszra nem talált az ellenzéki többségben, melynek egy része a tapsvihar által hiúságát kielégítve, hazafiúi fáradozásaiért magát jutalmazva érezvén, a zajos hallgatóság megrovását nem pártolta; más része, mely a követi kar legjelesb, legérdemesb tagjait foglalá magában, kisebb bajnak tekinté e visszaélést, mint a nyilvánosság teljes hiányát, s tűrni akará azt mind addig, míg a kormány az országgyülést, köz kivánat szerint, a fővárosba, Budapestre, nem teszi át, s egy, a censurától ment országgyülési hírlap kiadását meg nem engedi.

1832.

Országgyűlési újság s kerületi napló.

A nyilvánosság e hiányát ügyekezett is mindjárt az első ülésekben megszűntetni a rendek táblája, mind az országgyülésnek Budapestre áttételét, mind a hírlap kiadhatását sürgetni határozván a kormánynál. Mi a hírlapot illeti: annak eszközlése a követek nagy részének utasításúl lévén adva, hogy a kormány részéről képezhető minden ürügynek eleje vétessék, kijelenté a ház: hogy e lapokban az országgyülésről semmi egyéb ne közöltessék, mint a követi karból választandó censorok által átvizsgált napló, a kiadó tetszése szerint, egész terjedelemben, vagy kivonatban, de minden commentár nélkül. De mivel még e mérséklet mellett is tartani lehetett, nehogy a kormány, mint 1830-ban, válaszának elhalasztásával játsza ki a rendek oly méltányos kivánatát: végzéssé lőn, hogy addig is, míg egy nyomtatott hírlap akadályai elháríttathatnak, gondoskodni kell a nyilvánosság igényeinek kielégítéséről. Azonban a tárgy feletti vitatkozásban a hány fej, annyi volt a vélemény. „Charakteri vonásnak látszik e mostani országgyülés emberein, — mond naplójában Kölcsey, hogy senki után nem hallgatnak, és semmit, a mi más által javasoltatik, nem pártfogolnak.“ Némelyek azt akarták, hogy Bertha Sándor — ki a múlt országgyülés történetét kivonatban elkészíté, de munkáját a helytartótanács letartóztatá, folyamodást nyújtson a rendekhez, s kérése elfogadtatván, kezdjen a dologhoz, s vigye kéziratát nyomtatás alá; mi ha meg nem engedtetik, a rendek vegyék az ügyet pártfogásuk alá. Mások, eleve is látván, hogy ily módon nem lesz újsága az országgyülésnek, Wesselényi indítványa szerint, egy kőirási intézet megvételét s a nyomtatás azonnali megkezdését javaslák. Ha a kormánynak ez sem tetszenék, ám adjon ki ellene parancsot. A tárgy ekként országgyülés elébe fog kerűlni; s ez tusázzon felette a kormánynyal, de a nyomtatást időközben is folytattassa. A többségnek azonban, mely összeütközéstől félt, ez sem tetszék, s abban állapodott meg, hogy a kerületi ülések naplója kézirati másolatokban kül-

dessék a megyékbe, s e naplót Kölcsey szerkeszsze. Majd, midőn ez azt el nem vállalta, egy tanácskozmány az ajánlkozó Kossuth Lajos ügyvédre, valamely távollevő főrendű követére s Orosz József iróra bizta a két gyorsiró segélyével végzendő szerkesztést, melyért aláirás utján gyűjtendő díjat huznának. De most meg a költség kérdése vált akadálylyá, melyet végre Kossuth avval hárította el, hogy a rendek engedelméből addig is, míg egy nyomtatott hírlap létre jöhet, előfizetés utján irott „Országgyülési tudósításokat" indított meg. 1832.

Ez volt első országos fellépte ezen, szegény nemes családból származott, s pályát magának ön szellemereje által nyitott férfiúnak, ki utóbb átalakúlásunk történelmében mind több és több tért foglalván el, a nemzeti mozgalom élére emelkedett. A rendkivűli férfiú egyéniségét, ki nemzetünk sorsára oly végzetteljes befolyást gyakorolt, szellemi s erkölcsi tulajdonságait, elveit s jellemét, történelmünk azon szakában, melyben az leginkább tőle vette irányát, jobb alkalmunk lesz ábrázolni. Most csak azt jegyezzük meg, hogy az „Országgyülési tudósítások", melyeket miután használni kezdett kőirdáját a kormány lefoglaltatta, egy sereg ifjú tollába mondva szerkesztett, ügyesebb kezekbe nem kerülhettek volna. A nálunk eddigelé még szokatlan élénkségű irályban, szikrázó szellemmel s elragadó ékesszólással kiállított lap, a radikál reformiránynak, azt terjesztve, szilárdítva, nagy lendületet adott.* A lap, melyből hetenként két szám jelent meg, egyedűl a törvényhozás előtt fenforgott tárgyakra terjedt ki ugyan; de a szerkesztő genialis szelleme a legszárazabb tárgy iránt is tudott érdekeltséget ébreszteni. Ő, bár a jegyekkel kezelt gyorsirást nem értette, futólag tett jegyzetei segélyével mégis minden szónok beszédének tartalmát bámulatos hűséggel, később még az egyes szónokok sajátságos formáit is megtartva, csakhogy többnyire jobb összefüggésben, csillogóbb irályban adta vissza; s oly erős és kedvező világításban

1832. fejtegeté a szabadelvű szónokok érveit, okoskodásait, hogy tömött, hangzatos, numerosus nyelvezete alatt minden beszédkivonatnak sokkal nagyobb hatása lett, mint a tényleg elmondott beszédnek. Előfizetőinek száma, mivel a költséges kiállitású lapnak nagy volt az ára, alig ment ugyan száznál többre; de ezen előfizetők sorában állott minden megye, a legtöbb királyi város és kaszinói egylet; minél fogva a kevés példány ezrek kezén forgott.

És a tapasztalás bizonyítá, hogy e gondoskodás a nyilvánosság szokott eszközének, a szabad sajtónak, pótlásában nem volt fölösleges: a nélkül még most sem jutott volna az ország a törvényhozási tárgyalások bővebb tudomására. Egy részről a főrendek háza, melynek nagy többsége majdnem minden kérdésben a kormánytól vette irányát, számos üzenetváltások után sem egyezett meg egy censurától ment hírlap nyomtatásában, s a tárgyat az illető rendszeres munkálatra kivánta halasztani. Más részről még magok a rendek sem voltak eléggé megérve arra, hogy a sajtó szabadságát eltűrni képesek lettek volna. Nagy Pál már a december 26-kán e tárgy felett folyt vitatkozásokban kimondá véleményét, hogy oly szabad újság, minőt némely rendek kivánnak, egészen szabad s nem aristokratiai országba való; s hozzá tehette volna, hogy nem oly országba való, hol a törvényhozók magok sem tudják tűrni a nyilvánosságot. Történt, hogy a két magyar pesti hírlap, Helmeczy ez évben megindúlt Jelenkora és Kulcsár Hazai tudósításai, a múlt napi tárgyalásokról a hírlap és napló felett, bővebb kivonatot hoztak; és mindamellett, hogy ezt a sajtószabadság vitatását sejtő kormány, hihetőleg csak taktikából engedte meg; mindamellett, hogy január 10-én a sajtó
1833. szabadságáról szépnél szebb beszédek hangzottak volt; mindamellett, hogy midőn Mérey személynök, ki azokra válaszolva, egyebek közt azt találá mondani, hogy a könyvvizsgálat, censura, a fejedelem jogai közé tartozik, egyik követ a másik után felugrálva, tagadta e jogot, bitorlásnak

nevezte a gyakorlatot; s oly kiméletlenűl megrángatták az elnököt, hogy a követek e napot a kormány ellenében nyert csatának nézték: mégis a legérzékenyebb kifogások és gáncsok tétettek a pesti lapok ellen. A beregi követek pedig épen a nádorhoz mentek panaszt tenni az újságok ellen, melyek, mint állíták, hibás kivonatot közlének beszédeikből. A nádor kapott az alkalmon, s azonnal meghagyatá a pesti lapoknak, hogy ezentúl egyebet ne közölhessenek az országgyülésről, mint a mi a pozsonyi latin és német lapokban s a bécsi újságokban lesz közölve. „Esküszöm néktek — mond naplójában, erre vonatkozva, Kölcsey, — nem mindig van annak igaza, ki elnyomatásról panaszkodik. Temérdek esetben maga a panaszló okozza a bajt; s jól esik neki, ha mást vádolhat . . . Mondogatjuk a sajtószabadságot; de hogy sem nem értjük, sem nem érezzük, bizonyság a felhevülés, melylyel a pesti újságokat vevők . . . Nem uraim, még mi a sajtószabadságra meg nem értünk.“ 1833.

Miután az országgyülés december 20-án a szokott ünnepélyességgel Ferencz király által személyesen megnyittatott, s a királyi előadások átnyujtattak: az első nevezetes tanácskozásokat a már említett szabad hírlap és napló kiadására vonatkozó vitákon kivűl, a kir. előadásokra intéztetni szokott válaszfelirat idézte elő. Erre nézve két körűlmény forgott fenn, melyekből oly nagy nehézségek fejlődtek ki, hogy csaknem viharossá vált a gyülés kezdete, s csak hetekig tartott heves viták után tudott a két tábla megegyezni a felirat elküldésében. A válaszfeliráti viták.

A kormány s vele együtt a főrendek már több országgyüléseken ügyekeztek azon elvet keresztűlvinni, hogy a törvényhozó test első tanácskozási tárgyakúl a királyi előadásokat köteles fölvenni, s így a trónbeszédre adandó válaszfeliratnak is csak azokra kell szorítkoznia. A rendek ellenben, nehogy ezen elv megalapítása által kezdeményezési jogukon csorba ejtessék, egyéb tárgyakat is, — jobbára a fontosabb, úgynevezett előleges sérelmeket — ügye-

1833. keztek felterjeszteni első feliratukban. Tették ezt kivált azért, nehogy a kir. előadások tárgyalása után, az országgyülés, mint több ízben történt, gyorsan bevégeztetvén, a sérelmek orvosolatlanúl maradjanak. Most is úgy akarák tehát a rendek, hogy a válaszfeliratban oly tárgyak is terjesztessenek a király elébe, melyek az ő kezdeményezésökből eredtek. E tárgyak jelenleg a következők voltak: az 1825-ki országgyülésen megállapított s még nem orvosolt előleges sérelmek, melyeknek összeszedésére azonnal bizottmány is neveztetett; és a magyar nyelvnek a főrendek táblájánál s az udvari kanczellárián is divatba hozatala; — s végzéssé lőn, hogy ezek az előadásokkal egyszerre vétessenek tárgyalás alá. Ezeken kivűl némelyek még a magyar katonaságnak az osztráktól elválasztását, az országgyülésnek a törvényesen meghatározott időn túl történt elhalasztását, s az adónak 1831-ki october 2-ka óta törvénytelen beszedését; a lengyel nemzet felsegéllését; s a jelen országgyülésnek Pestre áttételét is beigtatni kivánták volna e feliratba. A többség mindazáltal e tárgyakat külön határozta felterjesztetni.

A második körűlmény a kir. előadásokban kitűzött munkálati sorozatra vonatkozott. A kormány azt kivánta, hogy a törvényhozó kar a rendszeres munkálatok közől az úrbért fogja minden egyebek előtt tárgyalásba. Ezt ugyan a cholera alkalmával történt népzavargás eléggé indokolá; a rendek mindazáltal, küldőiktől is úgy lévén utasítva, a kereskedelmi munkálatot határozták legelőbb felvenni. Az ipar és kereskedelem természetszerű kifejlését, — kapcsolatban némely más hiányokkal és mostoha körűlményekkel, annyira megakasztotta a még Mária Terézia - s II. József korából származó s azóta lényegileg változatlanúl fenálló gyarmati vámrendszer, hogy, miként történni szokott mindenütt, hol az előrehaladó szomszédok mellett az ipar s forgalom stationarius állapotban teng: úgy nálunk is mind több jelek oda mutattak, hogy az ország a közelszegénye-

dés örvénye felé sodortatik. E pangás megszűntetését két- 1833.
ségkivűl csak többféle javítások eszközölhették, melyek csak egy részben vágtak a kereskedelmi politikába; más részben a polgári törvénykezés, a nevelési rendszer, a közmunkák s egyéb társadalmi viszonyok körébe tartozván. De minthogy ezen anyagi érdekek lendületére mindenki a vámrendszer javításától várt legtöbbet, mit egyedűl a kormány jóakarata eszközölhetett; az pedig már többszöri tapasztalásból tudatott, hogy engedményeket e hagyományos rendszerben vajmi nehéz leend tőle nyerni: nem lehet csodálni, hogy az ország oly fontosságot látott a kereskedelmi munkálat elsőbbségében.

De ehhez még némi más indokok is járulának, részint a kiváltságosak önzéséből, részint a haladni vágyók párttaktikájából szarmazók.

Bár a reformeszmék már szép terjedést nyertek vala: találtattak mégis a nemességben sokan, kik azoktól, mivel vagy kiváltságaikat fenyegették, vagy tőlök áldozatokat látszának igényelni, egyátaljában idegenkedének. Közönséges lévén pedig a meggyőződés, hogy az úrbéri szabályzatot ilyféle, habár talán csak pillanatnyi s inkább színes mint valóságos, áldozatok nélkül életbe léptetni nem lehet: a nemesség egy nagy osztálya, mielőtt ezen áldozatokra magát elszánná, nehogy utóbb kárpótlás nélkül maradjon, a kormánytól várt engedményeket, általa kivánta elmozdíttatni a közvagyonosodás akadályait.

De még a reform szabadelvű pártolói közől is többen, kik egyébiránt más körűlmények közt magok is az úrbérnek óhajtottak volna adni elsőséget, taktikából most mégis a kereskedelmi tárgyat kivánták mindenek előtt felvétetni. Ismervén ugyanis a nemesség nagy részének kiváltságaihoz még konokúl ragaszkodó önzését: nehogy a reformokra való hajlam terjedése megakadjon, nem örömest kezdték volna az újításokat oly tárgygyal, melyről a nemesség, ha hibásan is, azt hivé, hogy áldozatába kerűlend. E fogást

833. pedig annál szükségesebbnek láták, minthogy akként valának meggyőződve, hogy a kormány is, részben legalább, hasonló taktikából, épen a reformvágy megtompítása végett sürgeti az úrbér elsőségét. Eleve is fel lehetett tenni, hogy a rendek többsége a reformot demokratiai irányban kivánja megindítani; mitől a kormány, mint a tapasztalás bizonyítá, felette óvakodék. Úgy hitték tehát e szabadelvű reformbarátok, hogy a kormány az úrbér előretolása által nem mást czéloz, mint hogy a főrendeket, kikről bizonyos vala, hogy a tervezett úrbéri javításokat nagy részben ellenzeni fogják, általában az egész radikál reformterv meggátlására szorosabban magához kösse. Azt hitték, összeütközést akar előidézni a radikál reformpárt és a kiváltságait feláldozni nem akaró aristokratia közt, hogy ez a reformpárttal vívandó küzdelmeiben benne, a kormányban, keresse támaszát s érdekénél fogva szövetségesévé szegődjék. A tárgyalási sor kérdése e szerint nagyobb horderejű vala, mint tán első tekintetre látszik: a radikál reform sikerültét vagy megbuktát foglalá magában. És ezen indokok birták azon végzésre a rendeket, hogy a kereskedelmi tárgy minden más előtt vétessék tanácskozásba, s egyszersmind a kormány megkéressék, küldene ki az osztrák tartományok részéről egy bizottmányt, melylyel a vámkérdés felett értekezhessenek.

Azonban, míg e szerint a többség részint önzésből, részint taktikából a kereskedelemnek adott elsőséget: mások az úrbér elsősége mellett harczoló okokat láták fontosabbaknak. A cholera idejében fellázadt nép dühe senkit sem hagyott kétségben hogy, bár eddigelé leginkább a kormány halasztá mind későbbre az 1791-ki úrbéri munkálat felvételét: a nép mégis közvetlen urai, a nemesek ellen viseltetik, legalább némely vidéken, gyűlölettel; a kormányt ellenben pártfogójának tekinti. Mondák ugyan némelyek, hogy az 1831-ki népzendülést csak az orosz kormány titkos izgatásai idézték elő, mely a Lengyelország iránt rokon-

szenvet tanúsító bécsi kormányt itthon ügyekezett elfog- 1833.
lalni. De bár ezt igazolni látszott az, hogy a zavargás egyedűl szláv népiségű községekben s a lengyel határok szomszédságában tört ki: nem lehetett mégis tagadni, hogy a zendülés magva azon elfojtott gyűlöletben rejlett, melylyel a parasztok uraik iránt viseltettek, kik közől e vidéken többen zsarnokiabb módon is bántak jobbágyaikkal. Tény lévén pedig a jobbágyosztály idegensége az urak iránt, mellőzhetlennek látszék, amazt mennél elébb kiengesztelni s kiábrándítani azon veszélyessé válható tévhitből, hogy az urak iránta ellenséges indulattal viseltetnek. E fölött, majdnem bizonyosnak látszék, hogy a kormány, mely az úrbéri tárgynak, különben bármily indokoknál fogva, elsőséget advány, színleg szabadelvűbb téren áll vala, mint a vámrendszer reformját sürgetők, ép ezen okból nem fog engedni. Már is emelkedtek olyféle gáncsok ama határozat alkotói ellen, mintha azt igyekeznének kivinni, hogy minden zavarba hozatván, az országgyülés végzet nélkül oszoljék el. Január 15-kén maga a nádor is figyelmezteté erre Prónayt. „Az urak közől, mond, egy nagy rész minden dolgot akadályoztatni akar. Olvassa ön az 1764-diki országgyülés irományait: nem azt cselekszik-e most is, a mit akkor tettenek (az úrbér tárgyában)? Vigyázzatok uraim! Minthogy a 64-ki diéta tenni nem akart, a kormány tett önkényesen. Most sem akartok? Nem fog-e a kormány egész Európa színe előtt megigazúlni, ha ismét önkényre hajlik?“ — írja naplójában Kölcsey.

Ez végre döntött mind az önző kiváltságosak, mind a taktikából cselekvő szabadelvűek részén; Wesselényi, Nagy Pál, Pázmándy s más pártvezérek erőfeszítése következtében, az elébbi határozat, egy országos ülésben, pár szótöbbséggel, oly módosítást nyert: hogy a kir. előadás szerint az úrbéri munkálat vétessék legelőbb tanácskozásba; úgy mindazáltal, hogy azt mindjárt a kereskedelmi s biztossági tárgy kövesse, s mind a három munkálatból készülendő

1833. törvényjavaslatok egybekapcsolva (junctim), egyszerre terjesztessenek a király elejébe. A főrendek mindazáltal egyátaljában nem akartak megegyezni, hogy a válaszfelirat ily értelemben küldessék ő felségéhez, s egyszerűen elfogadtatni kivánták valamennyi munkálatokra nézve a kir. előadásban kitűzött sorozatot. Széchenyi István, ki felette károsnak látá azt a reformügy tekintetében, ha a kormány ily mellékes kérdésben kifejtett heves ellenzés által elkedvetleníttetik: a kir. előadásokra nézve maga is az udvar pártjához állott, és a független regalisták nagyobb részét is magához csatlá. A tanácskozmányon szinte jelen volt Wesselényi, azonban felette zokon vette az eseményt, s keserű szemrehányásokat tőn társainak, „hogy a karokat elhagyják, hogy keskeny kört vonnak magok körűl, hogy oligarchiai elveket követnek. S ti, szóla, viadalra szálltok a karokkal? Levetettétek a keztyűt; jó! én veszem fel. De, oligarchák, emlékben tartsátok e délutáni órát, s emlékben tartsatok engemet, ha majd kényszerítve lépéseitektől, a számosabb nemesség az adózó népet kapcsolja magához, s javaitok nagy kiterjedésén avval együtt osztozik!“ E szónoki merény komoly eszméletet szűlt, mint Kölcsey tudósít, a főrendekben. Több üzenetváltások után végre csakugyan elfogadták a rendek véleményét, hogy az urbér után a kereskedelmi és biztossági tárgyak vétessenek fel; ezek viszont felhagytak annak sürgetésével, hogy a három tárgy egybekötve terjesztessék a trón elébe. Igy aztán valahára a válaszfeliratot is utnak lehetett Bécs felé ereszteni.

A magyar nyelv ügye.

E közben azon végzésöket is átküldték volt a rendek a felső táblához, mely szerint kivánták, hogy üzeneteiket hozzájok a főrendek is magyarúl intézzék; a trónhoz pedig felirat küldessék, annak megegyezését szorgalmazó, hogy ezentúl a feliratok és törvények is magyarúl szerkesztessenek. Az első pont ellen semmi kifogást nem tettek a főrendek; a másodikat azonban, — bár Wesselényi „erős hanggal, erős szavakat dörgött ki“, elszámlálván a bűnlaj-

stromot, mely a nyelvügyre nézve a mágnások lelkét terheli; bár Széchenyi is egy egész óráig küzde ellenök, csipős élczeinek egész záporát öntvén ki reájok; bár szólottak többen is erélyesen a nemzet elidegeníthetlen joga mellett; mind hasztalan: — a másodikat a főrendek többsége viszszavetette, avval indokolván nemzetellenes végzését, hogy e tárgy az országgyülés szervezetét illető rendszeres munkálathoz tartozik. Mondják, e napokban, a határozat kelte előtt, gróf Cziráky országbiró, sírva panaszkodott volna a maga asztalához hívott vendégeinek, hogy a magyar nyelv visszaállításával a maga természetes jogaiba, vége a magyar alkotmánynak. „Ég és csillagok! — kiált fel erre Kölcsey, — attól félsz-e jámbor gróf, hogy a szent nyelv elveszvén, a Zendavesztát más is megértheti, s oda lesz a ti bramin-bölcseségtek!“ 1833.

A főrendek üzenete keserűséggel tölté az alsó ház tagjainak kebleit, mely heves beszédekben tört ki. Az üzenet gyönge, mondhatni, álérvei a legdiadalmasabb okok súlyával zúzattak össze; magok a főrendek többektől kimélletlenűl róvattak meg a legszentebb nemzeti jog érvényének gátolása miatt. „Ha a római tanács és nép a maga hatalmának főpontján még most is állana; — mondá szép beszédében egyebek közt Kölcsey, — ha mi ezen római népnek egy meghódított tartományocskája volnánk; s úgy mint alattvalók folyamodnánk hozzájok, hogy szabadúlhassunk meg nyelvöktől, és ők adták volna nekünk ezen választ: azt t. RR. meg tudnám fogni; de mikor magyar nemzetnek kivánságára, magyar főrendek adnak ilyen választ, azt megfogni nem tudom. Miért nem akarnak a mi kérésünkre hajólni? Azt mondják, nyolcz század óta van összekötve a nemzettel a római nyelv . . . Rendes dolog! Én ezen oldalról más érdeket nem ismerek, mint azt, mely abból foly, hogy mi magyarok és független, önállású nemzet vagyunk, legalább akarunk lenni. Ezen érdekből természetesen következik, hogy mi a magunk tulajdon nyelvével élni ki-

1833. vánjunk ... Azt mondják a főrendek, lassan kell haladni; erőszakolni nem kell ezen lépést. De hát nem elég lassúság-e 43 év óta küzdenünk a nyelvért, és még most sem lennünk ott, hol lennünk kellene s hol lenni akarnánk?... A főrendek a lassúság ideáját talán századokhoz kötik?... A főrendek azt mondják: annyi sok száz évek óta lévén a latin nyelv virágzásban, anyai nyelvünknek elsőbbségét és hathatóságát nem veszedelmeztette. Ugyan t. RR. mit véljek egy ilyen, a nyilvános tapasztalással, az egész nemzet köztudományával ellenkező állításról? Nevezhetjük-e nyelvünket diplomatikai nyelvnek? ... S minden egyéb tekintetben nem vesztett-e nyelvünk? Mert ime, bár belső tulajdonainál fogva Európa leghíresebb nyelvei mellett sem vonúlna szégyennel vissza, mégis hátra kellett maradnia. S e miatt hol áll a mi egész tudományi tehetségünk, a mi egész literaturánk? Nem hozom fel a németet, franczíát vagy angolt; de maga a dán és svéd parányi literatura is nem sokkal elébb van-e a mienknél? És miért? Azért, mert járomba vetették nyelvünket; mert eltapodták, mert csúfot csináltak azon szerencsétlenekből, kik hazafiságtól vezéreltetvén, ezen nyelv kimívelésére adták magokat. Én tudom, én igen is jól tudom t. RR.; husz év óta futom az irói pályát, és szenvedtem nem csak megvettetést, hátratételt, szegénységet, sőt üldöztetést is, mivel a nyelvet becsűlni, mivel néhány társaimmal annak kimüvelését czélba venni bátor valék. És még sincsen itt az idő, hogy nyelvünket felszabadítsuk? Mégis a rendszeres munkák sorára utasíttatunk? ...

„De kivánják a főrendek, hogy a fejedelem s a társországok jogait tekintetbe vegyük. A fejedelmet illetőleg: mikor vétettünk a nyelvügyre nézve a fejedelmi jogok ellen? Nem mindig felirás utján járultunk-e a trónhoz? ... Ime most is készek vagyunk alkudni a jogért, mit különben a természet ad, miben minket hátráltatni annyi, mint természeti jogainkon gázolni ... Soha senki el nem fogja velem hitetni, hogy azon okok, melyeket a főrendek elő-

hoznak, meggyőződésből, szívből származtak volna. Nem kivánnak egyebet, mint a latin nyelvből oly szent nyelvet csinálni, mely őket a sokaságtól elkülönözze. Vagy talán a demokratiától félnek, ha az anyai nyelv felemeltetik? Török és orosz szomszédainknál soha sem divatozott a latin nyelv: hol van ezért nagyobb despotismusnak ostora, mint őnálok? 1833.

„Nem csodálnám t. RR., ha nemesség és adózó nép közt forogna a kérdés; ha a főtáblánál az egész nemesség ülne, itt pedig az adózó nép képviselői fognának helyet... Most nemesség és nemesség közt, még pedig egy részről 500, más részről 700,000 nemesség közt van kérdés ... E két felé ülő nemesség egyetlenegy országgyülési test. Egyetlenegy testnél csak egy többség gondolható: a 700,000 kétszer jelentette ki magát; s kérdem: mi joga van az 500-nak oly kemény ellenmondást csinálni? Én polgári alkotmányunkban csak egy vetót ismerek, s ez a koronához van kötve.

„S kik ezek a főrendek? Nem azok-e, kik az országnak legtöbb javaival élnek? Nem azok-e, kik a helyeken ülnek, hol Zrínyi, a bajnok és koszorús iró, hol Pázmány Péter és Liszti ragyogtanak? Kik a sorokon gyülekeznek, miket egykor Koháry és Amade, Orczy és Ráday, s nem régen Széchenyi és Festetics György ékesítettek? Nem méltán kivánhatnók-e, hogy ne szegezzék magokat az ellen, a miért az őket megelőzött nagyok élni és halni dicsőségnek tartották? S mit tegyünk? Újra írjunk? Okokat okokra halmozzunk? De mit használnak minden mi okaink azoknak, kik füleiket és szíveiket előttünk már kétszer bezárták? Kik a természet és hazafiság szózatát már kétszer visszavetették. Ha a szent korona iránti tisztelet nem tartóztatna, azt javaslanám, hagyjunk fel a küzdéssel, és terjeszszük egyenesen a felség elébe folyamodásunkat. Mert rendes dolog az, ha valaki elválasztó fallá teszi magát trónus és nemzet közt, hogy ez a maga fejedelméhez, szíve kivánsága szerint, ne járúlhasson. Ha pedig még egyszer

1833. csakugyan írunk, jelentsük ki azon tántoríthatatlan elhatározásunkat, hogy előbbi üzenetünktől semmi esetre el nem állunk; hogy, ha helybenhagyást ezúttal nem találunk, mi a fejedelemhez vivő utat magunk is meg fogjuk keresni. Az elkeserített hazafiság érzelmei nagy jogokat adnak, csak erős kebelben lángoljanak... Én, ki egyike vagyok a leggyengébbeknek, nyilván s egyenesen kimondom: előbb fog e kebel megrepedni, mintsem a nemzeti nyelvre nézve tett kivánságtól egy pillantásig is elálljak."

A rendek táblája tehát még egy üzenetet írt át a főrendekhez. A jegyző, ki azt szerkeszté, szinte Kölcsey volt. „Lelkem fájdalmában írtam meg azt, — mondja önmaga, keményen és keserűn. A sötétség és rettegés fiainak szemei képráztak; szíveik dobogásba jöttek, s igyekeztek az irományt minden erejéből kivetkeztetni." Az üzenet azonban, némi kevés kihagyással megmaradt. Mind a beszéd mind az üzenet rendkivűli hatást tett a főrendeknél. „Amabban az 500 és 700,000 nemesről mondott szavak szemet szúrtak. Cziráky az országos ülésben, úgy Eötvös alkanczellár Bécsben, fájdalommal hozta fel." Az üzenet ama kifejezése: „gátot emelni király és nemzet közt", szinte nem esett jól a főtáblának; a nádor maga nyilván kimondá, hogy az nekik fáj, s hogy ők gát lenni nem akartak. „Akarom, hogy fáj nekik! jegyzé meg erre Kölcsey. Miért szegezték magokat a legszentebb ellen, a mit a haza birhat?" A fájdalomnak azonban üdves hatása lett: a főrendek nem ellenzék tovább, hogy a király, a feliratok s törvények magyar szerkesztésének helybenhagyása végett megkéressék.

Mialatt a tárgyalások sorozata felett az említett módon folynak vala a viták; majd, azok végeztével, az 1827-ki országos bizottmány úrbéri munkálata ténylegesen vizsgálat alá vétetett: a hosszan tartó munka folyama alatt, a nemzeti nyelv kérdésén kivűl, időnként s mintegy mellékesen, még más fontos kérdések is forogtak a törvényhozás zöld asztalán s küldettek fel helybenhagyás végett a királyhoz.

E tárgyak közől három, a vallást, a lengyeleket s az erdélyi részeket illető, különösebben igényli figyelmünket. 1833.

Vallási tárgy.

A külön vallások egymás iránti viszonyainak kérdése, mely néhány év óta más európai államok törvényhozásait is élénken foglalkodtatá, már a múlt országgyülésen megpendíttetett; de mivel akkor az országgyülés vége már küszöbön álla, annak bővebb tárgyalása ezen gyülésre halasztatott; miért is arra nézve több követ hozott magával utasítást. A helvét és ágostai hitvallások hívei régóta panaszkodának, hogy a bécsi és linczi békekötések s az 1791-ki 26-dik törv.-czikkely által biztosított szabad vallásgyakorlati jogaik a kath. papság által többféleképp sértetnek s csorbíttatnak. Az említett törvény egyebek közt rendeli, hogy a vegyes házasságoknál, ha a férj róm.-kath. vallású, minden gyermekei azon felekezet tanaiban neveltessenek; ha pedig az apa protestáns, leánygyermekei anyjok vallását kövessék; továbbá, hogy a róm.-kath. vallásból másba térni szándékozók, nehogy az áttérés tudatlanságból eredjen, elébb hat héti oktatás alá vettessenek, de annak letelte után az áttérésben semmi módon ne gátoltassanak. A panasz az első pontra nézve abból álla, hogy a kath. papság, támaszkodva a helytartótanácsnak egy, még 1792-ben kelt, törvénytelen rendeletére, a vegyes házasságok kötése alkalmával, a protestáns vallású férjtől kötelezvényt, — úgynevezett reversalist — követel, hogy figyermekeit is a kath. vallásban fogja neveltetni. A panasz másik pontja szerint, az áttérni kivánók, hat héti oktatás helyett, különféle fogásokkal évekig is gátoltattak szándékuk végrehajtásában. Ha ugyanis a magát e végett jelentő egyén szándékától a negyedik vagy ötödik hétben el nem állott, a kath. pap őt magától elűzé, s mivel e szerint a hat héti oktatás be nem fejeztetett, azt, mielőtt áttérhetne, más papnál újra kezdeni kötelezteték; s ezen eljárás mind addig ismételtetett, míg az illető egyén, az évekig tartó huzavonát megunván, szándékával fel nem hagyott.

1833. A protestánsok, e sérelmek orvoslata végett, már több ízben tettek vala lépéseket. Mindjárt az említett helytartósági rendelet kibocsátása után a két evangeliumi felekezet mind a nyolcz egyházkerületből küldöttséget eresztett a királyhoz, ki akkoron, császári koronáztatása végett Frankfurtban időzik vala. S utóbb is mind a királynál, mind a nádornál s főkormányszékeknél több ízben szorgalmazták sérelmeik megszüntetését; de mind hasztalan. A nádor némely egyes esetekben megszüntette ugyan a panaszt; mely azonban, mivel az ok változatlanúl fennmaradt, minduntalan ismét megújult.

Országgyülés elébe e sérelmeik panaszával eddigelé nem léptek a protestánsok. Emlékezvén, mily roppant nehézségekre találtak 1791-ben a papság részéről; s miképen akkor az alkotott törvényczikket, a papság ellenmondása daczára, egyedül II. Leopold vallásbeli szabadelvűségének köszönhették: mivel az udvarnál azóta ellenkező szellem vált divatossá, attól tartának hogy, ha a tárgyat törvényhozás elébe viszik, a papság befolyása által még az 1791-ki törvény is oly módositást nyerhet, mely a sérelmet örökítendi, vagy legalább hosszú időre elzárja őket az orvoslat útjától.

Most egy katholikus követ, Beőthy Ödön, avatta fel magát a lelkiösmeret szabadságának bajnokává. A protestánsok most is oly nagyon féltek ugyan a balkövetkezményektől, melyek a sérelmek tárgyalásából felekezetöket érhetik, hogy eleinte komoly előterjesztésekkel ostromlák Beőthyt: hagyna fel indítványával mindaddig, míg a korszellemben erősebb szövetségest nem nyernek. Beőthy azonban már eléggé előhaladtnak itélé a korszellemet, hogy annak segélyével diadalt remélhessen. Ily véleményben volt maga a főpapság is, és aggodalmában fényes ajánlatokat tőn Beőthynek, hogy őt szándokától visszatartsa. De ő mind ezek ellenére, csak meggyőződését s megyéje utasítását követve, január 9-kén végre megtette az indítványt. Beszéde, mond

Kölcsey, férfiasan szép vala, azaz: szép, erős és merész. 1833.
Említé a bécsi és linczi szerződéseket; rövid pillantást vetett Mária Terézia korára; a II. József által kihirdetett türelmet (mivel az a tartozott teljes szabadság csekély pótléka vala) sértésnek vevé; majd átment a kérdéses törvényczikkelyre s annak sok rendbeli megrontásáról panaszkodott. S végül kérte a kerületi rendeket, küldenének ki egy bizottmányt e sérelmek vizsgálatára és szerkesztésére. Harsogó éljen követé a beszédet: két követet kivéve, a rendek egyhangú helyesléssel üdvezlék a szónokot s rendelték ki a bizottmányt, mely a lelkiösmeret szabadságát minden felekezeti szűkkeblűség ellen teljesen biztosító törvényjavaslatokat készítsen.

A vallásszabadsági törvényjavaslat.

E törvényjavaslat tizenkét pontba foglalta a lelkiösmeret szabadságát, melyeknek fontosabbjai következők: minden törvényesen bevett vallás gyakorlata teljesen szabad; az áttérést egy vallásról másra, bármiként akadályozni tilos; a hat héti oktatás, s a vegyes házasságoknál a gyermekek kath. vallásbani neveltetését illető divatos kötelezvény a múltra nézve is érvénytelen s eltöröltetik; az 1791-ki 2-dik törvény azon pontja, mely a protestánsoktól a lakás és birtoklás jogát Horvátországban megtagadja, érvényteleníttetik; a protestáns ifjúság a külföld bármely egyetemét minden megszorítás nélkül látogathatja; kath. szülék gyermekeiket protestáns iskolákba járathatják, protestáns nevelők által taníttathatják; minden magyar sorezredhez protestáns tábori pap is alkalmaztassék; a protestáns czéhbeliek a katholikusok ünnepeinek megtartására nem kötelesek stb.

A kerületi ülés, febr. 4-kén, majdnem egyhangú jóváhagyással fogadta a javaslatot; csak a káptalani követek szóltak ellene; „miből vívás lőn, — úgymond Kölcsey — s nem vívás a római katholikusok és protestánsok közt, hanem vívás a kath. papság s a római egyházhoz tartozó világiak közt. Mily változás! Mikor a linczi békét s bécsi szerződést még vérrel kellett kiküzdeni, ki merte volna

1833. jövendölni, hogy 1833-ban a magyarországi gyülésen a Luther és Calvin fiai hallgatva nézik, míg a Pázmán hitének sorsosi érettök egymással vetekedve szólanak?" Ugyanez
Febr. 20. történt febr. 20-kán az országos ülésben. Mert bár a törvényjavaslat mellett hasonlíthatlan nagy volt a többség, s evvel csak az elnök kir. személynök, s Horvátország, Szepes, Esztergam és Pozsega vármegyék, a káptalanok s néhány kir. városok követei álltak szemben: mégis a legjelesebb szónokok közől többen vettek részt a vitatkozásban; részint hogy a káptalani követek előadásai czáfolatlanúl ne maradjanak; részint hogy a ház falain kivűl is visszhangozzanak a lelkiösmeret szabadságának szükségét indokoló érvek, s mindenki meggyőződhessék, hogy a törvény czélja: nem a kathol. egyház jogainak korlátolása; hanem csak a visszaélések megszűntetése, s ennek következtében, lerontása azon falnak, mely a hazafiak közt három század óta fenáll; végleges megszüntetése azon viszályoknak, melyeket az egy hazának fiai közt időről időre annyiszor megújított a különböző vallások egymás iránti viszonyainak részrehajló, igazságtalan szabályozása. „Mint a kerületben, úgy itt is minden protestáns hallgatva ült; az egyháziak saját sorsosaikkal vívának. És mondhatni, szép nyilatkozások történtek, mik Európa legvirágzóbb népének is diszűl fogtak volna szolgálni. Vetekedve keltek fel a követek egymás után; vetekedve mondák el a legtisztább, legjózanabb, a felekezetek közeledését leginkább segitő gondolatokat" úgymond Kölcsey.

A vitatások, a vallásváltoztatást illető pontra nézve, a
Febr. 21. következő napra (febr. 21.) is áthuzódának. „Mind addig, míg az egri kanonok, Lonovics, vagy a fehérvári, Májer, szólottak, nem volt semmi baj — mond naplójában Kölcsey. Amaz rhetori simasággal és fordulatokkal tudá észrevételeit közleni; emez pedig mindig valami liberalismushoz hasonlót éreztetett. De midőn Beőthy, utasitása szerint, az oktatással visszaélés példáit említé; midőn elmondá, miképen

bizonyos, hetven évet élt férfiú ifjuságától kezdve haláláig leczkézés alatt tartatott, holt teste, mint meg nem tért emberé, temetséget nem találhatott: akkor a váradi nagyprépost Tágen felkele s az előadott történet igaz voltát „kereken tagadá“. A sértő szavak a követi kart, mely egy ünnepelt társuk meggyaláztatását tűrni nem akará, nagy ingerűltségbe hajtották. Szólni akart mindenek előtt maga Beőthy is; vévén utasítását, mely a meghazudtolt esetet magában foglalá, felálla, elégtételt kérni szándékozván. De Mérey kir. személynök látván, hogy a goromba mondás lángot gerjesztett, megijedt s ijedtében a királyi táblától jött szavakat: bontson ülést, meghallá, s minden további gondolkodás nélkül széket bonta s ment. De Beőthyt mindnyájan akarák hallani; százanként emelkedett a kiáltás: Bihar! Bihar! Mérey megfordúl; s Beőthy szólani kezd; de csendre intetik s más napra utasíttatik. 1833. A Tágen-eset.

A gyülés után azonban nagy forrásban, futkosásban volt a követi kar. A váradi prépost és Beőthy közt történt dolog — mint Kölcsey tudósít, már csak ritkasága miatt is figyelmet gerjeszte; s még inkább annak előrelátása miatt, hogy a prépost ellen legelső alkalommal az 1727-ki 7-dik t.-cz. értelmében elégtétel fog kéretni. Pör tehát! De az ember emlékezete óta nem történt; mert mind az 1808-ban a nógrádi követen Aczél, akkori personalis, által elkövetett sérelem, mind az 1764-ben az akkori nádor és Baranyay Gábor közt esett baj, engesztelés utján orvosoltatott meg. A főherczeg nádor most is így óhajtotta volna a riadásnak végett tenni; s hivatá Beőthyt s hivatá Péchyt is, és igérvén, hogy Tágent megkövetésre fogja utasítani, minden más következéseket el akart mellőztetni.

De a követi kar már nemcsak Tágen szavait tartá sérelmeseknek; sérelmet látott a kir. személynök magaviseletében is, hogy az ülést felbontván, a tüstënti elégtételt elhalasztotta. Felkészülének tehát, két oldalról kérni elégtételt s kérni erős szavakkal, s ha lehet, az eseményt

1833. kizsákmányolniok Mérey személynök megbuktatására. A követek nagyobb része úgy vélekedék, hogy bár a főherczeg nádor, állásánál fogva, mellőztetni akar is minden zavart, titkon nem fogja rosszalni tettöket; mert tudatott, hogy Mérey iránt ő sem viseltetik szíves hajlammal, kit más részről önmagok, mint az országban működő titkos rendőrség fejét, gyűlölének. Különösen ellenséges indulattal viseltetett Mérey iránt a nádor pártja. A személynöki hivatal eddigelé nem szokott volt betöltetni a nélkül, hogy az iránt a nádor is meg nem kérdeztetett volna; sőt ez lévén vele, mint a királyi tábla, s országgyülésen, az alsóház elnökével, legsürűbb érintkezésben, jobbára az ő jelöltje nyerte el a nagy fontosságú főtisztséget. Mérey kineveztetésénél azonban a nádor befolyása teljesen mellőztetett. Reviczky kanczellár, mióta Ferencz királynál keresztűlvitte, hogy a bécsi rendőri miniszter az ország ügyeibe ne avatkozzék, s az igazgatásnak ezen, a fejedelem által oly fontosnak tekintett ága is az ő kezeiben pontosúljon össze, a személynöki hivatalra oly egyéniséget szemelt ki, kit az országban lévő titkos ügynökeinek élére helyezhessen. Midőn tehát az országgyülés közeledtével a feljebb léptetett Majláth György helye megürült, Reviczky arra Méreyt, a nádor megkérdezése nélkül neveztette ki Ferencz által. E körűlmény mind azoknál, kik a főherczeg iránt kegyelettel viseltetének, annál gyűlöltebbé tette Méreyt, minthogy őt említett összeköttetésén kivűl a titkos rendőrséggel, még a megvesztegethetésnek, főbirói állásában kétszeresen súlyos, gyanújával is terhelte a közvélemény. Most tehát a követeknek e titkokba avatott része nemcsak az országra nézve hasznos dolgot vélt tenni, ha Méreyt megbuktatnia sikerűlne; hanem ez által a nádornak is elégtételt remél vala szerezni Reviczky kanczellár ellenében.

Mert tudni való még az is, hogy Reviczky kanczellár sem birt már azon népszerűséggel, melyet még az 1830-ki országgyülésen is tanúsított iránta az alsó tábla. Azon

remények, melyeket a magyar országos férfiak még akkor ápolának, hogy ezen, a király kegyeit oly nagy mértékben bíró főhivatalnok által a magyar érdekek a bécsi kabinetben, ha nem is fognak épen túlsúlyra emeltetni, de legalább igazságos elégtételt nyerendenek, sokan már egészen meghiúsúlva látták. Arról kezdék őt vádolni, miképen a helyett hogy ezen érdekek tekintetében kedvező irányt alapított volna meg a kabinetben, maga ragadtatott el a hagyományos kabineti politika árjától; maga szívta be magába az osztrák bureaukratia szellemét, azonosította azéval egybenmásban a maga eljárását; hogy bár a főbb alkotmányos jogok megtámadását s gyöngítését nem róhatni is fel bűnűl neki; azon kormányzási modor következtében mindazáltal, mely szerint praesidialis leveleivel az alkotmányos megyei önkormányzatba avatkozott, s azt nem egyszer erőszakolni ügyekezett, a titkos rendőrséget, épen mivel azt maga vette kezeibe, a megyékben még inkább kifejtette, a kényuralomnak vált eszközévé. És minthogy e mellett a gyökeres reformok iránt is kevés hajlamot tanúsita, népszerűségét épen azon osztályban, hol az legerősebb volt, a közép nemességnél csaknem egészen elvesztette; az országgyülésen legalább, hol eljárásának árnyoldalai élesebben tűntek fel, igen kevesen akadtak még pártolói a rendek között. Annál többen ragaszkodának viszont a nádorhoz, ki, miként ezen országgyülés történelme is eléggé tanúsitja, mind határozottabb hajlamot árúlt el, ha nem is épen a radikál, de bizonyosan a mérsékelt reformi párt törekvései iránt. 1833.

És ezen körülmények közt folyt le a Tágen-féle esemény, mely az ügybe vegyült személyes érdekek és szenvedélyek hatása alatt oly nagy zajt okozott. Az említett viharos eseményt követő ülés kezdetén Beőthy, utasítását tartván kezében, melyet azonban a követi kar azon okból, hogy magát csak küldői előtt köteles igazolni, felolvastatni nem engedett, elébbi állítását s annak a váradi prépost általi meghazudtoltatását röviden említvén, magának igaz- Febr. 22.

1833. ságot, megsértett követi méltóságának elégtételt kivánt szolgáltatni. A beszédet egy átalános felkiáltás követé, mely Tágen ellen actiot, törvényes bepereltetést követelt. Alighogy aztán e felett egy pár követ szólott, Mérey személynök, hihetőleg, hogy a maga ellen felingerült rendeket megengesztelje, be sem várván a többiek nyilatkozatait, kik magokat szólásra beiratták volt, az actiot végzésként kimondá, s a kir. ügyigazgatót a vádnak azonnali feltételére szólítá fel. Tágen ekkor szót kére; de ahhoz az ingerültség-okozta zajban nem juthatott; s a vádirat ellene nyomban felolvastatván, a bűnfenyítés elrendeltetett. Mivel az ügy megitélése a királyi tábla körébe tartozott, azt lehetett volna várni, hogy az ügy az országgyülés előtt egészen be van fejezve, s ez a napi rendre térend vissza; de másként történt. Majthényi László, barsi követ, azon hasonlatból, hogy a táblabiró, a megyei közgyüléseken, ha ellene kereset indíttatik, ülnöki jogának gyakorlatát a per lefolytáig azonnal elveszti, azt követelte, hogy a személynök Tágent rögtön utasítsa ki a gyülésből. A személynök egy ideig vonakodik; mire Majthényi felkiált: „Vagy ő, vagy mi!“ s a követi kar nagy zajnak közepette a teremet odahagyni készűl. A gyönge elnök zavarba jő, s ijedtében a kivánatnak engedve, a káptalan követét kiutasította.

A tény nem csak botrányos, a törvényhozó kar méltóságával meg nem férhető; de egyszersmind törvénytelen is volt, hasonló ahhoz, melyet a franczia parlament követett el Manuelen. Midőn egy követ a sérelmes szó miatt a törvény paizsa alatt keresett védelmet, annak kedvéért, mivel épen népszerű volt, egy másik, népszerűtlen követ nemcsak önvédelmi jogától, hanem salvus conductus-a ellenére, még követi állásától is megfosztatott, melytől őt elmozdítani csak küldőinek állhatott jogában. A példa, hogy egyebet mellőzzünk, veszélyessé válhatott volna az alkotmányra, újjmutatást adván a kormánynak: mit kelljen cselekednie az előtte kellemetlen ellenzéki követek irányában. Nem is

hiányzának, mihelyt az indulat lángja lelohadt, ilyféle észre- 1833.
vételek. Császár Sándor, temesi követ, hatályos beszédben fejtegeté a tényből eredhető káros következményeket; s kivánta, hogy a kiutasított káptalani követ hivassék vissza széke elfoglalására. Hibáját ily világosan szégyenlé ugyan bevallani a követi kar; hosszú vita után mindazáltal végzéssé lőn, hogy a káptalani követ, jogának érzetében, székét tetszése szerint visszafoglalhatja. Ő azonban, mint elgondolható, haza ment, s mivel a kérdés utóbb a király elébe terjesztetett, itélet nélkül maradt.

A jogsértés ekként nem nyert ugyan teljes elégtételt; de a nádori párt czéljához jutott. Mérey személynök, azonnal Bécsbe rendeltetvén, nem sokáig tarthatá meg ezután elnöki székét, melyben magát oly gyöngén s ügyetlenűl viselte, s még azután is „naponként bizonyos állatokat lőtt, a miket baknak neveznek“, mondja Kölcsey. Néhány nap múlva az ifjúság szigorú korlátozása által akará takargatni elnöki gyöngeségét. Nem lehet tagadni, a hallgató ifjúság a múlt napokban zajosan viselte magát, s nem kevéssé nevelte a követek által kezdett zajgást. De a többség ezen elégtételt sem akará megadni Méreynek, s a nyilvánosság fentartásának szükségét adván okúl, nem pártolta őt a megszorító szabályokban, minek következtében mind maga Mérey, mind hívei, mielőtt az ellenzék hevesebb szónokaira kerűlt a sor, nagy sebesen összevonák a vitorlát, s a dolog maradt mint volt. Mérey ezután még csak néhány ülésben foglalá el az elnöki széket. Márcziusban megmenekűlt az erejét felűlmúló hivataltól, s a nyugdíjazott Végh helyébe tartományi főbiztosságra emeltetett. A rendeknél azontúl Somsich Pongrácz, alnádor, egy ideig helyetteseként viselé az elnökséget.

A vallásügyi törvényjavaslatra nézve, még csak azon pont ostromoltatott febr. 27-kén a horvátországi s káptalani követek által, mely a protestánsoknak Horvátországban lakást és birtoklást engedett. A személynök, hogy a mele-

1833. gedni készülő vitát ketté vágja, az üzenetnek a főrendekhez átküldését javaslá; de miután a pécsi káptalan követe az egyházi rend nevében annak egész tartalma ellen óvást tett, újra neki hevűlének a szónokok: míg végre az újabb fellobbanástól félő elnök ismételt erőködései után, a törvényjavaslat elfogadása végzéssé lett s az üzenet a főrendekhez átküldetett.

A vallásügy a főrendeknél.

Ha a közönség feszült figyelemmel kiséré a lelkiösmeret szabadsága felett folyt vitákat a rendeknél: nyugtalansággal s aggodalommal tekintett azoknak elébe a felsőháznál, melynek hozzájárulását az oly szabadelvű törvényjavaslathoz remélni is alig lehetett. A főrendeknél eddigelé mindig a püspökök, zászlós urak és a főispánok véleménye szokta volt eldönteni a tárgyakat. Részt vehettek s vettek is ugyan a tanácskozásban a többi független főrendek is; de a felett, hogy ezek többséget amazok ellen még nem igen alkottak, véleményök, midőn amazokétól eltért, ha néha talán többségben voltak volna is, nem igen vétetett tekintetbe. A végzés e táblánál eddigelé nem a szavazatok száma, hanem súlya szerint alakúlt; s nagy idő óta nem volt arra példa, hogy a szavazatok valamely kérdésben megszámláltattak volna. Szólt egy pár püspök, zászlós úr és főispán, s az általok kifejezett, jobbára egyező véleményt a nádor, vagy elfogadva, vagy néha némileg módosítva, határozatképen mondotta ki. Attól lehetett tehát tartani, hogy ha most is e modor követtetik, úgy a törvényjavaslat, rövid megvitatás után, egyszerűen vissza fog utasíttatni.

A nádor azonban most maga is hajlandó lévén a törvényjavaslat elfogadására, eleve magán tanácskozmányokban ügyekezett elkészíteni annak útját s reábirni a főrendeket, hogy annak legalább néhány pontját fogadják el; s e végett a nyilvános ülésben is nem általában, hanem mindjárt pontonként kivánta tárgyaltatni az üzenetet. A püspökök, számos világi uraktól támogatva, ezt ugyan hévvel ellenzék; de mivel az indítványt több főhivatalnok s még számosabb

független főrendű pártolá: a nádor, a közönség nagy örömére, most ezek szavait is számba vette, s a többség kívánata szerint a tárgyalást mondá ki végzésül. 1833.

A nádor ezen jóakarata felszámlálhatatlan nyeremény volt az összes reformügyre nézve. Mit használt volna a legszabadabb elvű alsóház is, ha a felső házban néhány püspök s főhivatalnok vetót gyakorolhat s minden reformot mindjárt első stadiumában megakaszt? Mit használt volna magában a főrendek házában is egy szabadelvű ellenzék, bírt légyen bármily nagy többséggel, ha annak szavazatai nem számíttatnak, s a határozat mindig csak a kormánytól függő egyházi s világi főhivatalnokok véleményének visszhangja? Ezen első példa után azonban biztos kilátás volt arra, hogy a reformot óhajtó, hazát s nemzetet hévvel szerető, érette áldozatra is kész független főrendűek, kiknek száma nőttön növekedék, szinte nagy befolyást gyakorolhatnak a ház határzataira.

Nagy csodálkozást ébresztett az országgyűlési közönségben s jó jelnek vétetett, hogy Wirkner, a kanczelláriának állandóan Pozsonyban lévő s tulajdonkép titkos rendőrséget gyakorló titoknoka, ki a kanczellár megbizásai s hozzá küldött tudósításai által nem csekély befolyással volt a törvényhozó kar egy osztályára, s magára az ügyek menetére is, — hogy, mondám, e titkár, maga is a karok és rendek törvényjavaslata mellett izgat, az egyház fejedelmeit házról házra látogatja, s az üzenet áteresztésére készteti. Ezt ő csak a kanczellár megbiztából tehetvén, bizonyosnak látszék, hogy Bécsben óhajtják a tárgy felküldését, s annak legalább némely pontjaira kedvezőleg hajlandók válaszolni.

A független, szabadelvű főrendűek magok is erősen mozgatták a kérdést; magán tanácskozmányuknak mindazáltal csak az lett eredménye, hogy közőlök tizennyolczan csatlakoztak a rendek izenetéhez. A már eleve is kétes diadalra ennél fogva alig lehetett kilátás, midőn a tárgy

1833. márcz. 9-kén a főrendi táblánál szőnyegre került. Wesselényi, Széchenyi, Eszterházy Mihály, az ifjú Waldstein, többektől gyámolítva, lelkesen küzdének ugyan a korszellemtől igényelt lelkiösmereti szabadságért. De a főrendek többsége az üzenetet felolvastatni sem engedvén, az egész vallási tárgyat a sérelmekkel foglalkodandó bizottmányhoz kivánta utasíttatni.

E végzés azonban a kérdést még koránt sem buktatta meg egészen. A rendek, kezdeményezési jogukra támaszkodva, az üzenetet pár nap múlva egyszerűen visszaküldék, s tárgyalását kivánták. A független főrendűek most mindenfelől visszahivák barátaikat, kik Pozsonyból szétoszlottak, hogy számbeli többséggel győzzenek. „És ezek nemcsak nagy számban jelentek meg; de, mi ezelőtt szokatlan vala, sürűen kezdének beszélni is, s magyarúl beszélni még azok is, kik (mint Pálffy herczeg s Batthyáni Imre gróf) a nyelvet még nem birták eléggé.“ Most azonban más fogáshoz nyúltak a táblának újítást ellenző tagjai: bizottmányt javaslának kiküldeni, mely az üzenet pontjai felett indokolt véleményt terjesztene a tábla elébe. És bár a Vayak, az ifjú, lelkes Dessewffy Aurel, Batthyáni és Esztèrházy Mihály a halogatásra számított küldöttség ellen szóltak, az mégis kirendeltetett. A munkálat azonban, melyet ez márcz. 27-kén benyújtott, egyik félnek sem igen tetszék: az ellenzék szűkkeblűnek, a főpapság nagyon engedékenynek találta, s így egyszerre mind a két felekezet ostromolta azt. Mind e mellett is az történt meg, a mi hasonló körűlmények közt jobbára történni szokott: a két fél közt a harmadik, azaz, a küldöttség lőn nyertes; munkálata válasz gyanánt küldetett át a rendekhez.

Egészen augusztus közepéig váltotta aztán e vallásügyi munkálat felett üzeneteit egymással a két tábla, a nélkül hogy a fő pontokban, különösen abban, mely a szabad vallásváltoztatásra vonatkozott, megegyezni tudtak volna. A tárgy minden üzenetváltáskor mind a két táblánál

újabb heves vitákat idézett fel; melyeket azonban nyomról 1833.
nyomra kisérni, nem a mi feladatunk. A főrendek táblájánál jobbára a püspökök, s ezek közt kivált báró Szepessy Ignácz pécsi püspök, — különben szent életű, jótékony, tudományokat pártoló, ki egyebek közt Pécsett saját költségén akadémiát alapított, de elfogúlt, vakbuzgó, korlátolt világnézetű férfiú, és Jordánszky Elek, czímzetes püspök, voltak a szóvivők, kik ferde felfogással ott, hol a vallások politikai viszonyai forogtak fenn, többnyire a theologiából, zsinatok-decretumaiból meríték indokaikat. Több élvezetet nyújtottak azon ellenzéki főrendűek szónoklatai, kik a lelkiösmeret szabadságának kérdését politikai és polgári jogok szempontjából fejtegetve, a rendek üzenetei s a törvényjavaslat mellett szólának. Mindenek közt pedig Wesselényi tűnt ki, a maga, mindig nagy hatású, társait nem kevésbbé, mint a hallgató közönséget gyakran a tetszés zajos kitörésére ragadó szónoklatával.

De ezen kevés kitűnő szónoklatokat kivéve, sokkal nagyobb, élénkebb érdeket ébresztenek vala mind végiglen az alsó tábla tanácskozásai, melyek a kérdést jobbára magosabb szempontokból fejtegették; s melyek annyira különbözének a főrendi házéitól, hogy Kölcsey nem kételkedék e szavakra fakadni egy beszédében: „Valóban, ha a főrendek egyezésöket továbbra is megtagadják, nem fogja hinni a maradék, hogy e két tábla tagjai ugyanazon idő, ugyanazon világosságterjesztő század emberei valának.“ Beőthyn kivűl, ki e kérdésben végiglen a szabadelvű párt vezéri szerepét viselte, a katholikus követek közől még a Bars megyei két követ, Balogh János és Majthényi László, Bezerédy István, Borsiczky István, Niczky, Siskovics és Császár Sándor tűntek ki leginkább, mint a lelkiösmeret szabadságának lelkesedett pártolói. E kérdésben vonta magára először a figyelmet egy új követ is, Deák Ferencz, kiről mindjárt bővebben szólandunk. Midőn a főrendeknek vető alakját öltő makacs ellenzése oly erősen nyilatk[illegible]

1833. s a felekezeti ügy némileg az egész követi kar ügyévé vált: a protestáns tagok is mind sűrűbben belé vegyűltek a vitatkozásokba, s Kölcsey, Pázmándy, Prónay s többen mások hallatták nyomatékos szavukat. De mind ezeken kivűl még két férfiút kell említenünk az egymással szemben álló két táborból, kik, bár egymástól igen különböző, de mind a ketten kitűnő egyéniségek, még utóbb is jelentékeny szerepeket játszának közéletünkben. Ezek egyike a protestáns Palóczy László, Borsod megye —, másika Lonovics József kanonok, az egri káptalan követe.

Palóczy László.

Az elsőnek alig lehetne találóbb képét adni, mint miképen őt Csengery Antal ábrázolja a magyar szónokok és státusférfiak jellemrajzaiban, megjegyezve, hogy e rajz tíz évvel később, az 1843-ki országgyülésen tűnteti őt előnkbe. „Egy vastag, kövér alak következik, úgymond. Haja és nyirott bajusza már megőszült; öltözete messze elmaradt a divattól. Széles mellén egy gombra akasztva függ sétabotja. Egész külsején, mint szinte előadási modorán bizonyos cynismus ömlik el. A tisztes ódon külsővel némi ellentétben látszanak lenni a szabadelvűség legújabb tanai. S e tanok a vallási felekezetesség, a calvinismus szögletességeivel vegyűlnek nála. Különösen felötlő vonás e közönyös korban. Cromwell kerekfejű puritánjai jutnak eszünkbe. Valóban puritán név alatt ismeri az országgyülési közönség Palóczyt. Az öreg úr beszédmódja különös vegyülete az iskolamesteri pedanteriának kedélyes elmésséggel. Szavalása felekezete némely papjainak előadásához hasonlít, kikről mondani szokták, hogy hasból beszélnek. Neme a rögtönző egyházi szónoklatnak, melyet hosszas gyakorlat után szereznek meg a vallás elaggott szolgái. Palóczynak hosszas országgyülési gyakorlat tevé azt sajátjává; s nagy emlékező tehetsége segíti. Eleven adattár ő. Minden kérdésnek tudja országgyülési előzményeit. S történeti idézései, az események mélyebb bölcselete nélkül, sokszor igen talpraesettek, találók s többnyire elmések,

olykor nagyszerű visszaemlékezéseket is költenek föl. Majd minden napra van egy főbb adata Magyarország eseményeiből, vagy a világtörténetből. Elmondja, mi történt e, vagy ama napon, mikor e vagy ama nevezetes tárgy felett tanácskoznak. E tulajdonok, a természetes könnyűség s a népies költészet némi zamatával, különösen alkalmassá teszi őt alkalmi s lakomai beszédekre. Az volt ő az ellenzék lakomáin, a mi a költő már Attila udvarában, s mi most egy jóravaló iskolamester a falusi torban, vagy egy beszédes vőfél nászünnepen ... Mindazáltal senki sem fogja tagadhatni, hogy az öreg úr sajátságos modora különös kellemmel birt a változatosság érdekénél fogva." 1833.

Egy lakomabeszéde, nem ugyan ezen évben, de ezen országgyülésen, minthogy egy kis eseménynek lőn oka, mely az udvart jellemzi, különösen megérdemli az említést. A király születése napja közeledett. Az udvar, tán még mindig azon hitben, hogy ünnepélyek által most is, mint hajdan, képes a nemzet képviselőinek jóakaratát megnyerni, őket lelkesedésre ébreszteni, ragaszkodásukat hatványozni, tudatá a személynökkel, hogy ő felsége a nemzet üdvezletét, nem, mint történni szokott, felirat, hanem nagyobb küldöttség által óhajtja kifejeztetni. Hatvan s néhány tagból álló küldöttség ment fel tehát Bécsbe, mely az üdvözlet után a császári lakban fényes lakomával fogadtatott. A lakoma vége felé az egri érsek, Pyrker László, a királyra poharat köszönte, melyet a gazda szerepét viselő gróf Fürstenberg ura nevében a magyar nemzetre viszonzott. A felmelegűlt társaság azonban, e diplomatiai köszöntésekkel nem elégedvén meg, részint kedvcsapongásból, részint nemzetiségi érzelmeinek ösztönéből, honi szokás szerint, honi nyelven kivánt a császári lakban hallani pohárköszöntést, s „halljuk Palóczyt!“ kiáltások hangzának a teremben. Palóczy engedett a közkivánatnak, és szokott elmés, kellemes modorában végzé köszöntését; melyet szűnni nem akaró éljen-ek váltottak fel. Az udvari etiquette ezen

1833. megsértése szörnyű botránynak tekintetett. Fürstenberg nem győzött eléggé sietni, hogy azt bejelentse. S mintha a köszöntésben valamely veszedelmes irány volt volna, Palóczy a lakoma után Reviczky kanczellárhoz rendeltetett s beszédét azonnal németre fordítani kényszeríttetett. „Hisz ebben semmi rosz sincs," — mondá aztán a király, a beszédet átolvasván, — „köszönje meg nevemben jó kivánatait."

Lonovics József.

Azon kellemetlen jelenetek után, melyek Tágen széksértő szavai által előidéztettek, a főherczeg nádornak sikerült kieszközleni, hogy a káptalani követek fejenként ne vegyenek azontúl részt a vallási kérdés vitatásaiban; hanem bizzák meg az egri káptalan követét a vezérszónoklattal, ki már eddig is nagyon kitűnt többi társai közől. A választás jobbra nem eshetett volna: az egész magyar clerusnak kétségbevonhatlanúl ő volt legjelesebb egyénisége. Lonovics a lángésznek minden sajátságaival gazdagon fel volt ruházva: sebes, mély felfogás, érett, helyes itélet, játszi elmésség, nagy emlékező tehetség ékesítették szellemét. Ehhez járúlt széles olvasottsága, otthonossága az egyházi s világi tudományok legtöbb ágaiban, európai míveltsége, publicistai készültsége, mivel ő társai közt egyedűl dicsekedhetett. És mind ezek mellett a fényes szónoki tehetség, hatalmas rögtönző erő, mely mindig kész volt a beszédre és soha zavarba nem esett, őt egy ragyogó parlamenti szónokká avatták. Szónoklata bő s áradozó, a tárgyat mindig kimerítő. A logikai rend rögtönzéseiben is oly erős, mintha mindig készített beszédeket mondott volna. Eszméi tiszták, világosak, kifejezései szabatosak; az irályban annyi az erő és szépség, hangzatosság és választékosság, hogy e tekintetben vele csak az egy Kölcsey vetélkedhetett. Ő többnyire az értelemhez szólott, ritkábban a kedélyhez; fényes, hatásra számított nagy szavak, nem igen fordúltak elő beszédeiben; annál többször képek, hasonlatok, analogiák a történelemből. Előadása könynyen folyó, gördülékeny, minden pedantság és szinészi

árnyéklat nélkül, nyugalmas minden affectatió és szenvedély nélkül. 1833.

De alig tudnánk teljesen megérteni a szerepet, melyet e komoly, mély értelmű, szellemdús egyéniség a vallás kérdésében játszott, ha egyszersmind jelleme némely sajátságait nem vennénk tekintetbe. Szónoklataiban ő annyi tapintatot, oly éles itéletet s mély értelmet, oly helyes világnézetet, az átalános haladás iránt annyi rokonszenvet s általában annyi szabadelvűséget és loyalitást árúlt el: hogy alig lenne különben felfogható, miként történhetett, hogy ily felvilágosodott egyéniség a lelkiösmereti szabadság természeti jogainak megszorítása mellett, felekezeti türelmetlenség érdekében annyi erővel s kitartással lépett fel. Ő benne mind ama fényes szellemi tulajdonok mellett hiányzott az, mi őt valóban nagy emberré is tehette volna: az erkölcsi bátorság, a kedély hatalma, mi főleg képezi a való nagyság alapját. Félénksége jellemét oly gyöngévé, ingadozóvá tette, mintha felével sem birt volna éles itéletének, mély és loyalis felfogásának. Ügyes környezete őt mindenre hajthatta, mi a megszokott, tört ösvényről le nem vezetett. Ambitio nélkül ily szellemi tulajdonokkal felruházott egyéniséget képzelni is alig lehet. És volt ambitiója Lonovicsnak is, mely abban találá kielégítését, hogy kitűntetéssel, dicsőséggel álljon helyt ott egy maga, hol társai lezúgattak; hogy országos hír s névre jusson ott, hol társainak népszerűsége minden falléptökkel alább sülyedt; hogy tolmácsa, vezére legyen egy nagy és hatalmas felekezet hagyományos véleményeinek s érdekeinek. De ambitiója e mellett még reál czélokra is volt irányozva. Egyházi férfiúnak, ki szellemi felsőségét annyira érezi, mint neki már e vezéri szerepnél fogva is lehetetlen vala nem éreznie, ki veheti rosz néven, ki fogja hibáúl felróni, hogy egyházi kormányra, fejedelemségre vágyódott? De ezen ambitió, körűlményeink közt, hol a kinevezés egy, a vallás dolgában a régi hagyományokhoz ragaszkodó udvartól függött, nem lehetett olynemű, minő-

1833. ről az irás mondja, hogy a ki „püspökséget kiván, jó dolgot kiván." Ezen ambitió bizonyos elvekhez való ragaszkodást, teljes önazonosítást igényelt bizonyos szellemiránynyal, melyet a felekezetesség szabott elő, s mely kizárt minden önálló meggyőződést. Ezen ambitió némi árnyat vetett az őt, tündöklő tehetségeiért, nagy tiszteletben tartó szabadelvű párt előtt, Lonovicsnak különben szeretetre méltó, feddhetetlen jellemére is. Kétségtelennek látszék, hogy az ő meggyőződései a szabadság földjében gyökereznek; de mivel jelleme félénk volt, s vágyai egyházi fejedelemségen függtek: olyanná lett, minőnek a püspököt az udvar és a hierarchia kivánta. Lelke mélyébe rejté el különben szabad röptű szellemét, s azonosította magát az udvar és hierarchia irányával. Ezen irányban mindazáltal, mi szabadabb meggyőződéseinek kétségtelen jele, ő soha sem ment szélsőségig. Ultramontán elvek s tanok soha sem hangzának ékes beszédű ajkairól. A vakbuzgalom s elfogúlt felekezetiség határain mindig innen maradva, ment addig, meddig mennie kellett, hogy tekintélyét s befolyását az udvarnál s hierarchiánál megtarthassa; s a meddig mennie lehetett, hogy hírnevét a közönség előtt se koczkáztassa.

E nevezetes férfiú hónapokig csaknem egymaga állott ellen annyi kitűnő szónokoknak a rendek tábláján. És ha az ügy, melyért vívott, az irány, melyet követett, nem engedhetett is diadalt aratnia parlamenti harczaiban: lehetetlen volt mégis őt nem csodálni, midőn több előtte szólóknak egyszerre válaszolva, valamennyinek indokait egymásután szemlére véve feszegette. Bonczoló éles logikájának erejében, vagy elmésségének kifogyhatatlan tárházában mindig talált valamely új, tetszetes érveket, melyek válaszát talpraesetté tevék. Ha fegyverei, melyekkel vívott, nem vezették is ügyét diadalra, nem döntötték is meg az ellent: az ügyesség, melylyel azokat kezelé, őt magát mindig eléggé fedte. Diadalt az ügynek, annak természete miatt, nem nyerhetett; de magának tetszést, dicsőséget szerzett. A meg-

támadás, volt légyen bármily szenvedélyes, őt soha sem zavarta meg, nyugalmából soha sem ragadta hasonló szenvedélyre; ilyenkor legfölebb finom, de éles elmésség volt válaszában. Más ügyben, más körűlmények közt, ha tán nem is leghatásosabb s legnépszerűbb, de kétségkivűl egyik legmíveltebb s tudományosabb, Deák Ferenczczel, kihez, szónoklatának jellemét tekintve, sokat hasonlított, egyaránt ünnepelt szónoka leendett a magyar parlamentnek. Az udvari pártnak s a hierarchiának tett szolgálatai, még az országgyülés folytában, a csanádi püspökséggel jutalmaztattak. 1833.

A vallási törvényjavaslatnak volt egy pontja, mely miatt Magyarország ez alkalommal először jött összeütközésbe Horvátországgal. Ez azon pont vala, mely eltörli az 1791-ki 26-ik törvény ama czikkelyét, mely szerint a protestánsok ama tartományból kizárattak. E czikkelyt, mely ama törvénynek különben szabad szellemével is oly kiáltó ellentétet képez, annál inkább eltörleni kivánták most a rendek, mivel Horvátországban a katholikusok mellett számos ó-hitű is minden polgári joggal fel volt ruházva, és zsidók is sokan laktak. A horvát követek azonban tartományuk municipális jogaira támaszkodva, nagy hévvel ellenzék a szabadelvű törvényt, kivánván, bizná a törvényhozás ama tilalom megszűntetését magokra a horvátokra s az idő szellemére. De a rendek többsége annál kevésbbé akart hajólni a horvát követek e kivánatára, mivel nem volt titok, hogy az ellenzés oka főleg a horvát papságtól ered, mely a magára nézve veszélyesnek hitt protestáns felekezettől ment kiván vala maradni. A papság befolyása e tartományban nem csak azért erős, mivel a földesurak és más értelmesbek mind a katholika vallás hívei; hanem még tán inkább azért, mivel a valamennyi magyarországi püspöknél gazdagabb zágrábi püspök és káptalanja anyagi tekintetben is függésben tartja magától a nagy részben szegény, eladósodott nemességet. A papság s annak zsoldjában izgatók, a közvéleményt e vallási kérdésben a magok

A vallási kérdés Horvátország tekintetében.

1833. részére nyerni törekedve, a vallásiba a nemzetiség kérdését is azonnal belékeverték, azt akarván elhitetni, mintha a vallási kérdésben csak azt czélozná a törvényhozás, hogy az ott megtelepülendő magyar protestánsok által a horvát nyelvre s nemzetiségre nyomás gyakoroltassék. Részben e forrásból származott aztán azon élénk nemzetiségi harcz, melyről alább bővebben szólandunk, s melynek gyümölcsei 1848-ban mind a két félre oly keserűekké váltanak.

A vallásügyi viták vége.

A főrendi tábla a törvényjavaslat e pontját is makacsúl ellenzé. És a mit tőle hat hónapi élénk viták s üzenetváltások által a vallási törvényre nézve általában kinyerni lehetett, összesen a következőkből áll vala: a vegyes házasságokból származott fiúgyermekek kath. vallásbani neveltetése iránt eddig divatozott kötelezvények a jövőre megszűnnek, a már kiadottak ezentúl is megtartván érvényöket; a temetőket, hol elkülönítve nincsenek, mind a két felekezet közösen használhatja; az ezredekben protestáns tábori papok is alkalmazhatók. — A szabad vallásváltoztatás kérdésében, mi a lelkiösmereti szabadság leglényegesb részét teszi, hat hónapi keserű viták után sem tudott megegyezni a két tábla. És hasztalan kiálta fel egyszer egyebek közt, lelkesedésében Kölcsey: „Oly ügy forog vitatás alatt, mely, bár most elnyomatik, elébb utóbb maga magát fogja kivívni. Igy leszen t. RR.! mert ha elébb nem, a mi sírjainkon s az előttünk elhunyt küzdők sírjaikon támad fel a kérlelhetetlen Nemezis! és kimélletlen igazsággal fogja számon kérni három száz esztendők könyeit; fogja számon kérni milliomok feldúlt nyugalmát, a sírig üldözött ősznek véghörgését, s a gyermekeitől megfosztott anyának jajait; és számon fog kérni minden csepp vért, mely a bécsi és linczi békességekért magyar keblekből kiömlött. Mert negyedfél millió lélek kérelme nem puszta kérelem . . . Azonban az óra még nem folyt le: még nyugalomban fekszik előttünk a jelen és jövendő; a választás még szabad!“

Mennél tovább huzódott ki a kérdés, a főrendeknél annál gyöngébb lett a javaslat pártja; mert a független urak közől, kik azt pártolák, mind többen szétoszlának. És, mi a szabadság barátit leginkább keserítheté: a rendek házában is naponként fogyott a többség s nőtt az ellentábor; meghiúsúltak a remények, melyek szerint a vallásügyet sokan úgy tekinték, mint az országgyülés elején elszakadozott értelmek és érdekek egyesítőjét. Az ország egyházi s világi nagyjai mind több követet, sőt megyei hatóságot is hódítottak a magok részére, melyek aztán követeiknek az elébbitől eltérő utasítást küldöttek. Június elején már tizenegy szavazat nyilatkozott az eredeti üzenet ellen, melyet kezdetben csak három, később kilencz szavazat ellenzett. Június közepe óta a nádor több ízben magához rendelé Niczkyt s néhány másokat a kath. követek közől, s általok tudtára adá a többieknek is, miképen a vallásügyi javaslatból, úgy a mint van, soha törvény nem lehet; azért ha nyerni akarnak, engedniök kell. Különösen az egy vallásról másra menetel pontját illetőleg, mely az egész törvénynek sarkpontja, avval biztatá őket: hogy a hat héti oktatás eltörlésében nem fogna ellenkezni az udvar; attól mindazáltal Bécsben sem fognak elállani, hogy minden vallásváltoztatás esete a felségnek feljelentessék, s az átmenetelt azután ő engedje meg. De a rendek nem voltak hajlandók, eképen az uralkodó önkényétől függeszteni fel a szabad vallásváltoztatást. Azonban a két tábla elnökei sem restellék fáradságukat, izgatni a tárgy mellett; mi végre nem szűntek a követeket egymás után magokhoz rendelgetni. S június 30-kán nagy aggodalommal értesülének egy tanácskozmányuk alkalmával a szabadelvűek, hogy már huszonhárom megye tett fogadást a personálisnak, miszerint pártolni fogják, hogy minden vallásváltoztatás, engedelem megnyerése végett, a királyhoz terjesztessék fel. „Kínos érzemény! kiálta fel erre naplójában Kölcsey, mert fél évig vívni valamiért, s oly reménynyel és czéllal vívni, mint 1833.

1833. itt; bírni a nemzet többségét, bízni korban s az igazság erejében, s utóljára is vesztést látni maga előtt!“

Ennyire jutván a dolog, a szabadelvűek elhatározák, a vallási kérdést, úgy mint az eredeti törvényjavaslatban áll, egészen letenni s kedvezőbb időre halasztani. De a nádor és a kir. személynök, e szándokról értesűlvén, azt minden módon törekvének megakadályozni; mert az udvar törvényt akart, félvén: ha az országgyülés vallási czikkely nélkül oszlik el, a népbolygatók azt a megyékben lázitási érvűl fogják kizsákmányolni. A personális tehát július 4-kén egyenesen indítványba is tette, hogy a vallásról vallásra átmenetelnél a hat héti oktatás ugyan törűltessék el; de annak pótlékáúl, a felségnek minden eset engedelem kérés végett jelentessék fel. És az országgyülési napló minden hézagos szerkezete mellett is bizonyságot teszen, hogy a nádor és personális izgatása nem maradt eredménytelen. A kormánynak e kérdés mellett, már ezen első harczban is huszonegy szavazata volt; s aggodalommal kérdezék magokat az ellenzékiek: mi fog egy másodikban vagy harmadikban történhetni? Eljöttnek láták tehát az ügy letételének idejét, s csak annak módja felett különböztek még a vélemények. Július 10-kén végre ebben is megegyeztek, egy magán tanácskozásban következő végzést hozván: „nincs más mód, mint a vallásügyet a maga sértetlen állapotában nem letenni, hanem szerencsésb körűlményekig felfüggeszteni; s ezt a főrendeknek rövid, de erős üzenetben tudtokra adván, egyszersmind kijelenteni: hogy a békekötések s a 26-dik czikkely ellenére kelt minden kormányi rendeleteket, az 1790-dik t.-cz. értelme szerint, törvényteleneknek s foganatlanoknak tartanak.“ Bár mennyire erőködött is aztán az új királyi személynök, e végzés, pár nap múlva, harmincznyolcz megye szavazatával országossá emeltetett. A letételt maga a tárgy indítványozója, Beőthy Ödön, hajtá végre, az irás következő szavaival végezvén beszédét: „nem halt meg a leányzó, csak alszik.“ A főrendek e felfüggesz-

téssel nem voltak ugyan megelégedve, de az ügy folytatását még sem kivánták, s egyedűl azt üzenték át a rendeknek, hogy ama pontok, melyekre nézve a két tábla egymással megegyezett, a király elébe minden esetre fölterjesztessenek. A rendek azonban, bár most a personálist a vallási vitákban elébb részt nem vett Nagy Pál is segíté a felfüggesztés elleni küzdésben, — a nyolczadik s utólsó üzenetben kijelentvén, hogy a pontok, melyekre nézve egyesség alakúlt, felterjesztésre nem méltók, a főrendeknek újabban is határozottan tudtokra adák, hogy elébbi üzenetök tartalmához szorosan ragaszkodva, a vallási kérdést ez idő szerint letették. 1833.

És ez volt jelenleg az utólsó lépés ezen, annyi szenvedélylyel vitatott kérdésben. A kormány a kevesbbé lényeges pontokra nézve örömest hozzájárúlt volna a rendek véleményéhez, hogy oly törvényt láthasson megalkotva, mely az áttérést egy vallásról más vallásra, — mi mégis a lelkiösmereti szabadság sarkpontját képezé, a maga kényétől tehesse függővé. De a rendek óvakodának, ilyféle önkényt törvény által is szentesíteni; s inkább akarták tűrni még egy ideig a kath. papság eljárását, hogy utóbb teljes szabadságot vívhassanak ki a lelkiösmeretnek. S nem is lett az új personális erőködéseinek az udvar szándoka mellett más eredménye, mint hogy nagy részét elvesztette elébbi népszerűségének. Somsich Pongrácz alnádort, tulajdonkép az ellenzék emelte volt a kir. személynök méltóságára; most tehát többen szinte bánni kezdék a neki tett szolgálatot. Egyébiránt, hogy miért s mi módon tette ezt az ellenzék, érdekesen tudósít bennünket a maga naplójában Kölcsey. „Néhány országgyülés folytában, ugymond, fenállott már a névtelen árúlkodók elleni sérelem. Ezek a névtelen árúlkodók nem egyéb az ausztriai szent nyelven, úgynevezett „geheime Polizei"-nál, mit az országgyülési irományok már 1825-ben igen szerencsésen választott szóval „hydrának" neveznek vala. Ezen oly sokszor elátkozott

Somsich Pongrácz királyi személynök.

1833. hydrának fejei évenként gyarapodának; s Isten megengedte érnünk, hogy minden főhivatalaink, s a nem főknek is nem megvetendő része ily dicséretes gyarapodványokból állanak, s a hivatalokon kivűl is úton útfélen a kenyérevő nép sokasága hasonlóktól hemzseg. Ne véljétek pedig, mintha e sokaságban rend és lélek nem volna. Mert e számtalanúl elágazó hydra, amint látatlanúl terjed, épen úgy látatlanúl bizonyos középpontra törekedik vissza, honnan minden mozgásai igazgattatnak. Nem szükség e középpontról bővebben szólanom; de annyit mégis elmondok, hogy ez egyetemi középponton kivűl volt még egy más alárendelt is; s ez nem más vala, a personálissá kinevezett Méreynél.

„Nem rosz választás! Mert az emberek házi és polgári titkaikat tudni, vagy azokhoz kulcscsal birni, altáblái előülőnek hasznos tudomány; oly hasznos tudomány, melynek gyakorlatba vétele sok más fontosabb és ritkább tulajdonságokat elmellőzhetőkké tehetne. Már most voltak az országgyülés tagjai közől, kik úgy gondolkoztak: ha ezen hydraszellemben való igazgatás szerencsével járja utját, igen természetes, ha a kormány a talentumokat nem, s csak fekete lelkűeket kivánó, és igy könnyű választással járó módba beleszeret, s mi attól menekedhetni nem fogunk. Semmi sem szükségesebb hát, mint a kezdetet megbuktatni, azaz Méreynek az előlülést a lehetőségig nehezzé tenni ... Mérey a világ minden előlülőinek leggyávábbjai közé tartozott; ... s mindjárt eleinte három különböző érdekű férfiak egyesűlének a gyávát megbuktatni. Elsők valának, kik Méreyben a hydrauralkodást gyűlölték, s Majláthra visszaemlékezvén, az altáblának hazafilelkű előlülőt óhajtottak. Következtek, kik Mérey elmozdításával Somsichnak akartak helyet csinálni; és azok kik Somsich felemelésével az alnádori hivatalt Somboryra szerették volna ruházni. Somsich hazafiságáról s világos és mély hatású értelméről 1825-ben, mint Somogy akkori követe dicsérteték. Így ismerte őt Wesselényi, s ennek ájánlásai után Kölcsey:

ezek tehát, midőn Mérey ellen harczot forralának, örömest 1833.
csatlakoztak Siskovicscsal, Dubraviczkyval és Somsich más barátaival, úgy szinte Beőthyvel, Péchyvel és Baloghgal, kik meg Somboryt pártolták.“

Elbeszéltük már, e különböző három érdekű férfiak miként buktatták meg barátaik segedelmével Méreyt január 10-kén a szabad sajtó, — február 25-én a Tágen, s pár nappal később az ifjúság, azaz sajátképen az országgyülési nyilvánosság ügyében. Mérey e vereségek után Bécsbe ment s elnöki székét azontúl Somsich alnádor foglalta el. Itt vala tehát az alkalom érette működni. De a dolog nem tartozott a könnyűk közé, bár különben a szabadelvű párt is felkarolta őt azon igéretei után, hogy ha személynökké lenni segitik, az ő értelmökben fogja keresztűl vinni a vallási kérdést. Somsich a nádor embere volt; általa lett alnádorrá s Pest megyei főispáni helytartóvá: a nádorral meghasonlásban álló Reviczky kanczellár kegyére tehát számot nem tarthatott. Reviczky, úgy látszék, Bartal Györgyöt, az ügyes tollú, a közügyekben nagy jártasságú, s alapos tudományú udvari tanácsost, kivánta volna a díszes polczra emelni; de ez a sok nyugtalansággal járó hivatalt elfogadni nem akará. Míg aztán a kormány más egyéniség után néze körűl, az ellenzék említett férfiai Somsich iránt többféle kedvezéseket tanúsitának, őt az idő közben szőnyegre kerűlt kérdések felett folyt vitákban úgy tűntették fel az udvar előtt, mint a karok szeretetét biró s így sok mindent keresztűlvinni képes férfiút, kinek elnöklete ennél fogva nem csekély fontossággal bir. A fogás sikerűlt: Somsich királyi személynökké neveztetett és mint ilyen június 15-kén ünnepélyesen köszöntött be az alsó táblánál. Benne az alsó ház nem nyert ugyan fényes szónoklatú elnököt; sőt ott népszerűsége is hamar elveszett: de, mi az országra nézve sokkal fontosabb volt, a kir. tábla, hol az ősiség miatt majdnem minden család pörlekedék más családokkal vagy a

1833. kincslettel, nyert benne értelmes, becsületes jellemű birót s részrehajlatlan elnököt.

A vallásügy feletti viták azonban csak megingatták Somsich personális népszerűségét; azt ő tulajdonképen az úrbéri munkálatról folyt tanácskozásokban vesztette el, melyek idő közben már jóformán előrehaladtak, s a vallási kérdés letétele után nemsokára be is végeztettek a rendek tábláján. De mielőtt e fő fontosságú tárgy miként alakulásának elbeszélésébe fognánk, néhány más kérdést kell megemlítenünk, melyek ugyan ezen idő alatt kerűltek szőnyegre s részben végképen be is fejeztettek.

A lengyel ügy.

Említők, hogy a magyar vármegyék 1831-ben nagy rokonszenvvel viseltettek a lengyel felkelés iránt, s többen közőlök feliratokat is intéztek a kormányhoz, ezt szorgalmazván, lenne segedelmére a függetlenségétől oly igazságtalanúl megfosztott nemzetnek. Mi volt légyen oka, hogy a lengyelek iránt különben kétségtelen jóakaratot tanúsító bécsi kabinet a megyék ösztönzéseit figyelembe nem vehette, szinte érintők. A megyék közől egy sem bizonyíta a szabadságáért hősiesen küzdő szerencsétlen nemzet iránt nagyobb lelkesedést a szomszéd Trencsén megyénél. S így történt, hogy a felkelés elnyomása után Párisba menekült lengyelek, midőn a magyar országgyülés egybehivásáról értesűltek, két levelet küldének Borsiczky István Trencsén megyei alispánhoz, melyek egyike ő hozzá magához, másika, két példányban, magyar és latin nyelven szerkesztve, a magyar nemzethez szólott. Emezt a tüzes és merész lelkű Borsiczky mindjárt az országgyülés elején tárgyalás alá kivánná bocsáttatni; de barátai féltek, hogy ez által a közfigyelem a már folyamatba indúlt tárgyaktól elvonatik, s kérék őt: várna addig, míg a lengyel ügy, megyei utasításoknál fogva nem hozatik szóba. Ő engedett, ajánlván barátainak, hogy addig a két levél létezését titokban tartsák. Mit azonban mások által titkoltatni kivánt, ő maga hozott nyilvánosságra, úton útfélen hirdetvén a levelek

vételét, míg az végre a nádor füléhez is eljutott. A nádor, 1833.
ki második neje, a már elhunyt Alexandra Pawlovna nagyherczegné miatt még most is viszonyban áll vala a szentpétervári udvarral, s attól még folyton huzá a két száz ezernyi évdíjat, természetesen nem örömest vette volna, hogy a lengyelek végett, kiken segíteni már úgy sem lehete, az ő elnöklete alatt lefolyó országgyülésből eredjen az orosz udvar előtt kedvetlen felirat. Január 20-kán tehát Borsiczkyt magához hivatván, a leveleket tőle elkéré, kijelentvén, hogy azok tárgyalását, mi az orosz udvar neheztelését vonná maga után, mindenkép kerülni kell. Borsiczky átadá a két levelet; de figyelmezteté a főherczeget, hogy a tárgy iránt sok megye adott követeinek utasítást, s így a felirást kikerülni nem lehet; kijelenté egyszersmind, hogy akkor kénytelen lesz a levelet visszakérni s a rendeknek bemutatni. A nádor ezt megigérte ugyan, de utóbb, midőn Borsiczky értök jött, csak a hozzá szólót adta neki vissza; az országgyüléshez intézettet a maga, mint elnök, kezei közt marasztván.

De bár e levelet ily módon elrejthette is, nem lehetett biztos a nádor, vajjon nem hozza-e más valaki szőnyegre a nyugtalanító ügyet, kivált miután hírleni kezdett, hogy nem rég Balogh is vett némely lengyelektől hasonló levelet, s indítványt készül tenni. Voltak ugyan az ellenzék tüzesebb tagjai közt is, miként Kölcsey tudósít, kik saját sok bajaink tekintetéből ez idegen bajjal küzdést későbbre halasztani javaslák; de az ügy felvétele, elébb vagy utóbb, minden esetre mellőzhetlen volt. A nádor és párthívei arról gondoskodának tehát, hogy a tárgyat mennél kisebb zajjal csúsztassák át; mi végett azt a sérelmek és kivánatok összeszedésére kiküldött bizottmány jegyzője által e munkálatba igtattatták. A küldöttség alsó házi tagjai azonban ennek ellentmondának, s a tárgyat hozzá illő szerkezetben külön kivánták felterjesztetni.

1833. És Balogh az év vége felé meg is tette az indítványt, feliratot kérvén intéztetni a királyhoz: ügyekeznék a szerencsétlen nemzetnek diplomatikai úton igazságot szolgáltatni, s a bécsi congressus zárokmányában számára biztosított alkotmányt helyreállíttatni. Az indítvány a többségtől nagy rokonszenvvel fogadtatott. Többen lelkesedve emeltek szót, ha bár csak azért is, hogy a magyar nemzet rokonszenvét tolmácsolják a szerencsétlen „testvér nemzet" iránt. „Ha a királyok halála miatt a fejedelmek gyászt öltenek, — mondá egyebek közt Palóczy László, miután azon kapcsolatokat, melyek országunkat egykor a lengyelekkel összekötötték, egy rövid történelmi vázolatban fölemlítette, — nem illik-e a nemzeteknek is gyászolniok egy egész szabad nemzet erkölcsi halálát? Viseljük tehát a gyászt, nem fövegeinken, hanem szíveinkben. És hogy a kormány tudja, miképen az itt mondottak nem hiú szavak: ünnepélyesen kijelentem, hogy egyedül Borsodban harmincz ezer ember kész mindent áldozni a lengyelekért." Szólott Kölcsey is két ízben, szokása szerint azon művészi szabatossággal s költői fellengző szellemben, mely beszédeit jellemzi. „Ime, úgymond, magunkra vonók Európa pillantatait; úgy tűnünk fel, mint a veszélyben forgott ország rokon részvevői; s tettünk mit megyei helyzetünkben s körűlményeinkhez képest tennünk lehetett. Hazánk határain kivűl ugyan nem mehetének; nem siethetének, mint egy más szerencsésb ügyben más hazák gyermekei, kik fegyverben menének el, a régi Hellás omladékai közt s Missolungi sánczai alatt idegen nép szabadságáért meghalni. Nekünk nem vala egyebünk parányi adományoknál, miket készen gyűjténk együvé, s könyörgő szavainknál, mikkel királyunk székéhez felsikoltottunk. Hasztalan! a mi sikoltásunk siker nélkül hangzott el; s hatalmas kezek verék le, s egész világ láttára verék le a nemzetet, mely velünk együtt a kereszténység védfalának századokig méltán nevezteték; mely nélkül Bécsnek tornyai most romban feküdnének s palotáit

épen úgy hijában keresné a vándor, mint Buda várában 1833.
Mátyás teremeit.... Itt, határainkon, s ily közel hatalom által követteték el az iszonyító tett, mely bennünket, mint embereket, mint nemzetet, mint alkotmányos szabadság birtokosait akaratunk ellen riadásba hoz. Ember ember mellett és után szokott meghalni; de a nemzetnek ezredekig tartó életet óhajtunk és remélünk is: s ez óhajtás és remény szívünk mélyében rázatik fel, ha látjuk: miképen e szomszéd nemzetnek lehetett, nem meghalni, de meggyilkoltatni, de vad erőszak által összezúzatni.... Illő azért — mondá második beszédében — a királyi felség előtt kijelenteni óhajtásunkat, hogy a részvétünket oly mértékben biró lengyelekért magas tekintélyét vesse közbe. Tartozunk ezzel a szerencsétlen nemzetnek.... De tartozunk saját magunknak is. Mert lehetetlen eltitkolnunk a veszélyt, mely bennünket fenyeget, midőn határainkon polgári szabad alkotmány önkényesen tapostatott el, s midőn az északi hatalom körűlöttünk mindinkább terjedez... Európa hatalmasb népei hallgattak, szóljunk mi! Talán ha látni fogják, miképen egy erőtlen s nem legkedvezőbb állású nép tette azt, a mit nékiek illett volna, oly szikra pattan kebleikbe, mely jóltevő lángra gerjed fel... A kétségbeesésig kínzott emberiség, a meggyilkolt alkotmányos szabadság, az eltaposott emberi jogok nevében szólítom fel a t. Rendeket: nyissák fel kebleiket a szánakozásnak, s a szerencsétlenekért e kicsiny, e fáradságtalan lépést megtenni ne késsenek.“ Tisza, bihari követ, a lengyelek mellett szólván, egyszersmind keményen megrová az osztrák kormányt is, mely szinte a népek elnyomására törekszik, s egyebek közt a szabad Magyarország hadseregét is használja, az olasz nemzet lenyűgözésére.

Mind a nádori, mind a tulajdonkép kormányi párt emberei nagy nehezteléssel hallák az efféle beszédeket; s többen szigorúan gáncsolák szabadelvű társaikat, hogy ily czéltalanúl támadják meg a kormányt s egy, nemcsak ide-

1833. gen, de egyszersmind létesíthetlen ügyben heveskednek. Egyebek közt Andrássy József, Esztergam megyei követ, a kormánypártiak egyik vezérszónoka, az indítvány ellen szólván, természetesnek találá, hogy nemzetek elvesznek. E keserű gúny fájdalmasan illeté meg a rendek nagy többségének kebelét; s egy fiatal szónok álla fel, ki, mást felváltva, csak az országgyűlés folytában érkezett meg, s nem régóta hallatá a tanácskozásokban nyomatékos szavát. A rögtönzött remek beszéd hatalmasan torlá vissza a méltatlan gúnyt, s boszúlá meg a keblek gyöngéd érzelmeinek sérelmét. „Nemzetek vesznek, nemzetek lesznek, e szavakat mondá Esztergam követe, — így szól a beszéd; úgy hiszem azonban, nem különös újság gyanánt hozta fel e szavakat; mert a világtörténeti évkönyvek bőven megtanítottak bennünket, hogy míg egyik nemzet emelkedett, a másik elenyészett. De a világtörténet nem tanít, hogy a végveszély örvényében elmerüléssel küzdő nemzetet, némán és hidegen nézve, lehetőségig ne segítsük. Mert hiszen egyes emberek is lesznek és vesznek: kötelesség mégis veszélyben forgó, vagy inségre jutott embertársainkat tehetségünk szerint a veszélyből kimenteni. Nem fejtegetem én Lengyelország múlt századi történeteit: sok szomorú csapást kellene felhordanom, melyek e nemzetet érték. Nem feszegetem feldarabolásának nyilvános és titkos okait, s nem számlálgatom az ebből eredhető következményeket: megtanítandja majd Európát az idő, hasznos és tanácsos volt-e, annak megtörténnie. De fájdalommal és aggódással keserű érzet foghatja el keblünket, midőn látjuk, hogy a lengyel nemzet, mely a XVI-dik században észak leghatalmasabb státusának tartatott, erőszakkal végképen ki van már törűlve a nemzetek sorából. Iszonyú valóság lett abból, mit Kázmér-János királyuk 1616-ki jul. 6-kán tartott beszédében könyek közt jövendölt; mert le van tiporva e nemzet egykori nagysága, összezúzva hevernek a hajdani szabadság feldúlt emlékei, s a Visztulának lengyel vérrel

áztatott partjain nem szabad lengyelek tűzhelye füstölög többé! S neveli fájdalmunkat annak érzése, hogy szánakozásnál s kérelemnél nincs hatalmunkban egyéb, mit az elnyomottakért tehetnénk; mert századokig sujtott bennünket is a kérlelhetetlen balsors vaskeze, úgy hogy most már nem tehetjük azt szerencsétlen szomszédainkért, mit 1278-ban a hatalmas Ottokár ellen Habsburgi Rudolfért véghez vitt a magyar. 1833.

„De hiszen a szolgaságig elgázolt nyomorúltnak édes enyhülést nyujt keserve özönében az is, midőn részvevő szánakozás forró könyeit látja hullani; midőn hallja érette kérő szavát annak, ki többet érte nem tehet; habár a kérő szó az elnyomásnak jégkebléről sikeretlenűl perdűlne is le. Nyújtsuk tehát nekik e csekély enyhűlést is, ha már több nem áll hatalmunkban; de nyújtsuk azt tüstént s halasztás nélkül. Vagy talán részvétünk könycseppjeit s a kérelem elkészítésére szükséges pár órai munkát sem kivánnánk áldozni azokért, kiknek ősei vért s életet áldoztak érettünk? .... Sándor, az oroszok czárja, fényes diadalai után polgári alkotmányt adott a lengyeleknek; s ez neki szebb dicsőséget, több forró köszönetet szerzett, mint véres győzedelmei. Dicső munkáját azonban önmaga kezdé rongálni, s az annyi jót igérő fényes adomány most már végkép feldúlatott. A szövetséges fejedelmek, midőn Napoleon óriási hatalmával végső diadalra szállottak, azt nyilatkoztatták ki, hogy ők Európa szabadságáért küzdenek, s midőn az ellenség roppant ereje kedvező szerencsével meg volt törve, magokat Európa szabadítóinak nevezték. Minden ausztriai katona, ki a lipcsei véres ütközeten jelen volt, mellén viseli a szövetségesek dicső igéretének hitlevelét, ama kis érczkeresztet, melynek felirása: Europa libertati asserta. Szép reményeket szűlt e három szó a népek keblében, s e kis emlékjelek érczbetűi némán, de hathatósan emlékeztettek a fejedelmi szó szentségére. Midőn tehát a néma jelek is ily nyilván

1833. szólanak, nekünk, kik szabad alkotmányunk édes gyümölcseit nyugottan használjuk, szabad lesz talán a dicső igéret valósulását sürgető kérésünk, hogy letiport szomszédunk elnyomott polgári szabadsága visszaállíttassék, s ez által ő is boldog lehessen; mert szabadság nélkül tiszta és állandó boldogság nem létezhetik.“

Deák Ferencz. E fiatal szónok Deák Ferencz vala, testvéröcscse Antalnak, ki Zala megyei követségéről az év tavaszán mondott le. Midőn elvtársai a hazafias lelkű követnek távozta miatt, ki néhány évvel elébb magától a kir. tanácsosi czímet is elutasította, sajnálkozásukat nyilvánították, azt válaszolá: „Küldök én nektek egy fiatal embert, kinek kis újjában több ész s tudomány van, mint egész bennem, öregebb bátyjában.“ A fiatal ember megjelent, s a nélkül, hogy szerénységében e kitüntetésre vágyott volna, a képviselő kar hallgatag megegyeztével nemsokára vezére lett az alsó házi szabadelvű reformpártnak. „Mint a nap — mondja róla Tóth Lőrincz — senkivel sem kaczérkodik, hanem föllép egyszerre egész fénytengerével, teljes méltóságában az égre, s a kisebb csillagok elhalaványúlnak, a földön jótékony sugár s meleg terjeng.“ E szerepet ő azontúl 1848-ig még akkor is viselte, midőn személyesen nem volt jelen az országgyülésen. Ott jelen vagy távol, ő volt az ország bölcse, kihez a szabadelvű párt minden bajosabb ügyeiben tanácsért folyamodott; a közvélemény szerint ő az ország első, legmélyebb elméjű államférfia, kinek szava mindig döntött. Nem azon élénk, nyugtalan, szünet nélkül újat és újat teremteni törekvő lángész ő, mely Széchenyit tervről tervre hajtá: Deákban mind a szellemi mind az erkölcsi tulajdonok fő jellegét a higgadt nyugalom, mérséklet képezi; s ha volt benne hiány, az nem a szellem tüzes, ábrándos túlcsapongásából, nem szenvedélyből, nem túlhajtott, sokat kezdő tevékenységből, hanem inkább mind ezek ellentételéből, a kifelé törekvés, a külzés ösztönének majdnem teljes hiányából eredt. E hatalmas szellemben, mely

az értelem mélységére, az itélet élességére s alaposságára, a tudomány bőségére nézve, még politikai ellenfeleinek köz elismerése szerint is páratlan a hazában, nincs semmi hiúság, semmi nagyravágyás, semmi ambitio; s ezért a tettvágy s tevékenység is sokkal kevesebb benne, mint ily gazdag s erős szellemeknek legtöbb esetben sajátja. A kifelé törekvés, alkotás ösztönének hiánya néha csaknem a lomhasággal és bátortalansággal látszik benne határosnak. Ha ő egy alkotmánytalan, kényuralmi kormányú államnak született volna polgárává, hol őt a polgártársainak bizalmából eredő kötelességérzet nyilvános pályára nem kényszerítheti, s magányából választása által ki nem ragadhatja: ő kevesektől ismerve, csak legközelebbi környezetétől csodáltatva, minden kitűnés, minden hírnév nélkül szálland vala sírjába. 1833.

De ezen kitörekvő, teremteni vágyó tevékenység hiánya csak is egyetlen árnyoldala e különben annyi tündöklő tehetségekkel, annyi tiszteletre ragadó tulajdonságokkal felruházott, felséges egyéniségnek. Az ambitio s tettvágy hiánya s ama nyugalom és mérséklet koránt sem tette őt elvonúlt, magába zárkózott, hideg, önző, s éldelhetetlen egyénné. Sőt, valamint magas értelmi tehetsége, dús ismeretkincse, bölcsesége által valóságos tekintélylyé lett a hazában: úgy aranytiszta becsületessége, önzetlen honszerelme, szerénysége és szeretetreméltó kedélyessége minden pártnak tiszteletét kivívta neki. Maga a kormány is nagyrabecsűlte őt, bár ernyedetlen, lényeges dolgokban soha nem tágító ellenzése miatt sokszor nem kevéssé gyűlt meg vele baja. Ő nem kevésbbé csodált vala a magán társalgásban, mint a törvényhozás vagy a megyei közgyűlések teremeiben. Elmés, kedélyes társalgása nem kevésbbé keresett volt a finom nevelésű hölgyektől, mint a férfiak körétől, hol mulatságos tréfái, találó hasonlatai, talpraesett anecdotái, igazi magyar szellemben, izletesen folytak ajkai[illegible]ról. Magán jelleme oly szeplőtelen, szeretet[illegible]

1833. ragyogó, példányos nyilván charactere: kik őt közelebbről ismerék, vagy épen barátságával dicsekedhetének, nem egy könnyen tudták meghatározni, mi benne nagyobb, az ember-e, vagy a honpolgár.

Ha őt, mint soha kétségbe nem vont, számtalanszor bevallott pártvezért akarjuk ismerni, nem a nyilvános ülésben, hanem az ellenzéki, előkészitő tanácskozmányokban kell őt felkeresnünk. „Holnap fontos ülés lesz, — így ábrázolja őt, szintoly szépen, mint találóan a conferenczián Tóth Lőrincz; leirat érkezett Bécsből, melynek fogalmazása Pythia kétértelműségeire emlékeztet. Nagy a zaj, a rendetlenség, tömérdek a beszéd a tanácskozmányi teremben. Ki nem ismeri a magyar s minden ellenzék fegyelmetlenségét? Azt mondja, hogy független akar lenni, csak lelkiösmeretére hallgatni, akkor midőn nem egyéb, mint kevély, hiú, dicsvágyó; a hány fej, annyi vélemény, a hány katona, annyi vezérség-igénylő. Egy férfiú lép be a szobába; megjelenése neptuni hatással van a hullámokra. Kényelmesen ül a pamlagra, — mert a kényelmet szereti, szájában szivar, a mi kedves szokásának látszik lenni; s midőn már sokan, igen sokan kibeszélték magokat, és elmondák ki mit tanúlt Kelemenből, Kövyből, Rotteckből és Benthamból, szólani kezd egyszerűen, világosan, olykor tréfásan; kezei alatt gyönyörű rendben pereg le a bonyolúlt gombolyag; világos szavaira oszlik a kétértelműség köde, a sophismák csalárd szürkülete: feltűnnek a biztos, határozott álláspontok, a jól meggondolt csatarend; megmondja, mi téren kell kezdeni a támadást s folytatni a vitatkozást, minő pontokat kell tartani s feladni, mi rendben kell állítani a csapatokat s ütegeket. És a zaj elnémúl, a rendetlen tömeg csöndesen hallgat, s nyugodtan széled vacsorához, miután „mindent legjobban eligazítottunk“.

Ez Deák képe a conferencziákon. Dicsvágytól, hiúságtól ment, ő csaknem mindig másnak, nem ritkán gyöngébb, gyakorlatlanabb követeknek is átengedte az első szót,

az indítványt, melyet az ő mély értelme látott el érvekkel, okoskodásokkal. Előtte csak az ügy állott; a maga személyét ő mindig feledte. Mindenható befolyását ő soha pártja egy tagjával sem érezteté; csupa kimélet volt még a gyöngék iránt is. Ha szükség nem volt reá, nem is szólott nyilvános ülésben; s ha szólott, azt csak azért tette, mivel vagy az ügy fontossága igényelte szavának nyomatékát, vagy a tanácskozás folyamában támadt bonyodalom szükséglé logikája bonczoló élét s értelme világát, vagy az eléggé megvitatott kérdést kelle szabatos, határozott szavakba s formákba foglalni. És ő ekkor mindig eldöntőleg szólott. Szónoklata nem olynemű volt, mely átvillanyozza, elragadja, szenvedélyre gyújtja a hallgatókat, az inkább meggyőzőleg, melegítőleg hatott a kedélyekre; ment minden dagálytól s üres nagy szavaktól; egyszerű, szabatos nyelvű, derült, velős; kimerítő áradozás és unalomgerjesztés nélkül, felmelegítő elragadás nélkül, érveinek okoskodásainak súlyával meggyőződést szülő. Senki világosabban gondolkodni, gondolatait senki világosabban kifejezni nem képes, mint ő. Eszméinek lánczolata soha meg nem zavarodik, soha el nem akad. Beszédeit nem kevesbbé fogod tartalmasoknak, erővel és szépséggel teljeseknek találni, ha bonczolva olvasod, mint midőn tiszta, folyékony, nyugodt s méltóságos előadásában hallottad azokat. Mit Guizot Washingtonról mond, ennek életében, szóról szóra oly tökéletesen reáillik Deák Ferenczre, mintha őt akarta volna ábrázolni a híres franczia iró: „Nem volt benne, úgymond, semmi önzés, semmi értelmi vetélkedés. Midőn ő diadalt aratott, elleneire nézve az sem vesztett fogadás, sem átalános kárhoztatás nem volt. Ő nem szelleme felsőbbségének, hanem magoknak a dolgoknak s azok szükségességének nevében győzedelmeskedett ... Ő soha nem cselekedett egyedül érdekből, sem diadala tekintetéből. Nem tett semmit, miben nem hitte, hogy igaza s joga van, úgyannyira hogy tetteiben semmi megalázó nem volt elleneire nézve;

1833.

1833. de volt azoknak mindig oly erkölcsi jelleme, mely tiszteletet parancsolt. Egyébiránt önzéstelenségéről mindenki legbensőbben meg volt győződve: nagy világ volt ő, melyben az emberek önként s egészen megnyugszanak; hatalmas erő volt ő, mely a lelket magához vonja s egyszersmind az érdekeket is biztosítja, hogy sem feláldoztatni, sem eszközűl kizsákmányoltatni nem fognak személyes és nagyravágyó czélokra.“ Ilyen volt, ilyen maiglan Deák Ferencz. De, ő lévén a sarkpont, mely körűl forgott ezóta nagy részben országgyüléseink, kivált a későbbiek, történelme, még számos alkalmunk lesz találkozni e nagy férfiúval, s részletesebben is megismerkedni egyénisége szép tulajdonságaival. Most térjünk vissza az országgyülési tárgyalásokra.

A lengyel ügyről még csak kevés a mondani való. Említők, mily érdekek forogtak fenn a nádor előtt, hogy e kérdést mellőztesse. Miután tehát Baloghnál hasztalan merítette ki minden rábeszélő tehetségét, hogy őt az indítványtevéstől elmozdítsa: minden befolyását ráfordítá a rendek közt, hogy annak keresztűlvitelét meggátolja. Ügyekezete nem is maradt sükeretlen. Találtattak még a szabadelvűek közt is számosan, kik ezen idegen, s mi több, a magyar országgyülés felirata által kedvezőbb kifejlésre úgy sem vezethető ügy miatt nem akarták elkedvetleníteni az érdemteljes nádort, ki majdnem negyven éves nyilvános pályáján már annyit tett, s kitől ezen átalakulási korszakban még annyi váraték a haza javára. Az indítvány ennél fogva az országos ülésben kevesebbségben maradt.

Erdély uniója s a Részek kérdése.

Nagyobb süker követte a szabadelvű ellenzék törekvését egy más nagy fontosságú tárgyban, mely hasonlókép, mint a vallási sérelem, mindjárt az országgyülés elején hozatott szőnyegre, s elébb be is fejeztetett, mintsem az országgyülési tanácskozások tulajdonképen kitűzött első tárgya az urbéri munkálat, elkészűlt. E tárgy némely, jelenleg Erdély határaiba foglalt, de jogilag Magyarországhoz tartozó részeknek, név szerint Zaránd, Kraszna, s Közép-

Szolnok megyéknek és Kővár vidékének, az anyaországhoz visszakapcsoltatása vala. 1833.

E részek visszacsatolását hajdan az ország határai épségének tekintetéből sürgették a rendek; s miként az 1791-ki 8-dik t.-czikkely tanúsítja, a kormány nem is hozta kétségbe az ország ez iránti jogait; a tényleges visszakapcsolást mindazáltal az erdélyiek kihallgatásától függesztette fel. És bár e tárgy bevégzését későbbi törvények sem mulasztták el szorgalmazni: annak végrehajtása, a kormány végetlen halogatása következtében, mind eddig sem vált ténynyé.

Különösnek látszhatnék, hogy most, midőn oly nagy fontosságú reformok, az ország rendszeres újjáalakitásának kérdései voltak ezen országgyülésnek czéljául kitűzve, a rendek mégis e százados sérelmet oly súlyosnak tekintették, hogy azt, a többi előleges sérelmek tömegéből kiszakasztva, külön s mindjárt a gyülés elején, határozták tárgyalni; holott talán csekély érdekűnek látszik a különbség, akár közvetlen Magyarország, akár a magyar korona birodalmához tartozó Erdély közigazgatása alatt álljon a kérdéses négy vármegye. És nem is nyert volna e kérdés most nagyobb fontosságot, ha azt Wesselényi, ki e korban népszerűsége s mint az ellenzéki párt tulajdonképeni vezére, a rendeknél befolyása tetőpontján áll vala, egy más, magában is nagy nyomatékú kérdés alapjává nem teszi s Erdélyre vonatkozó egész politikája rendszerét arra nem épiti.

Wesselényinek Erdély volt tulajdonképeni hazája; s e hazát ő emelni, általa pedig a magyar nemzetet erősbíteni törekedett. De Erdélynek még sokkal szomorúbb volt mind politikai, mind anyagi állapota; a haladás feltételei ott még sokkal inkább hiányoztak, a reformok létesítése sokkal több s nagyobb akadályokba ütközött, mint Magyarországban. Erdély alkotmánya, mely jobbára az I. Leopolddal 1691-ben kötött szerződésen alapúlt, sokban különbözött Magyarországétól. Lényege ezen alkotmánynak a kö-

1833. vetkező pontokból állott: a három nemzet, t. i. a magyar, a székely és a szász, — továbbá a négy vallás, úgymint a róm. katholika, a két protestáns és az unitária, jogegyenlőséggel birnak; a hivatalokban az említett hét felekezetbeliek osztoznak; országgyülés, mely a törvényhozás jogát kizárólag gyakorolja, évenként tartatik. A kormányszék tagjai, kiket az országgyülés választ s a fejedelem erősít meg, elvileg felelősek; kormányzót ezeknek élére a fejedelem nevez; az udv. kanczellárt viszont az országgyülés választja; a megyei hivatalokra a megye részéről csak kijelölés történik, a kinevezés a kormányt illeti. A középponti bécsi kormány azonban Erdélyben sokkal több hatalomfoglalást tett, mint Magyarország közigazgatásában; minek következtében az alkotmányos jogok többé kevesbbé csak árnyakká silányúltak. A szabadabb institutiókat, egyiket a másik után lassanként mind megfosztá eredeti érvényöktől, vagy legalább megkorlátolá, megcsorbítá hatáskörükben: a kormányszék felelősége végkép eltűnt; a megyei tisztújítások divatból kivétettek, s a kormány által a megye megkérdezése s kijelölése nélkül kinevezett, a középponttól bureaukratiai függésbe jutott tisztviselők kezelték az igazgatást. Az előkelőbb, függetlenebb családok tagjai a hivatalokból kiszoríttatván, a közügyekre alig gyakorolhattak többé valamely csekély befolyást. Az országgyülés maga is, mely nagy részben ily, kormányilag kinevezett hivatalnokokból állott, elveszté minden alkotmányos erejét; s valahányszor 1791 óta összehívatott, a bécsi kormány nyomasztó hatása alatt alkotott minden új törvény csak az ősi jog- és szabadságalapot fogyasztotta, és szorította szűkebb korlátok közé. 1811-től fogva pedig épen nem hirdettetett többé országgyülés; minek az lett következménye, hogy a kormányszékben évről évre kevesbedett a rendek által választott tisztviselők száma, míg az végre egyetlen egyre olvadt. És ekként az egész igazgatás a Bécsből kinevezett hivatalnokok kezére jutott, kik azt a szinte onnan vett ren-

deletek és szabályok szerint folytatták, mit sem gondolva a törvény intézkedéseivel. A bureaukratia lett egyetlen államhatalommá. 1835.

A magyarországi ébredés Erdély rendeiben is fölkelté ugyan az ellenzéket; minek következtében ott is mind élénkebb mozgalom támadt az alkotmányos jogok helyreállítására: de a bécsi kormány is résen álla, s még rendkivűli eszközök alkalmazását is megkisérlé a mozgalmak elfojtására. Wlasics horvátországi bán teljes katonai s polgári hatalommal küldetett királyi biztosúl Kolosvárra; az alkotmány pedig felfüggesztetett. A rendek az alkotmányos élet folyamának megindítása végett nagy erélylyel szorgalmazák az országgyülés kihirdetését, mely, miután azt a bán szinte javaslá, végre meg is igértetett.

De Wesselényi, ki az ellenzék minden törekvéseiben nagy buzgalommal s jobbára vezetőleg, vőn részt, gyökeres javítást, minőt ő óhajt vala, már nem remélett az országgyüléstől; és pedig nemcsak azért, mivel annak többségét mindig királyi hivatalosak alkották; sem csak azért, mivel az alkotandó törvények szellemére a bécsi kormány befolyása már irányadóvá lett. Ő magában az alkotmány alapjaiban, melyek három nemzet és négy vallás jogegyenlőségén s három néposztály jogos igényein nyugodtak, anynyi szétágazó, egymást kölcsönösen gyöngítő érdeket látott működésben, hogy azokat egyátaljában lehetetlennek tartá egymással olyképen kiegyenlíteni, miszerint ezen alkotmánynyal még reformálni, kifejleszteni is lehessen az oly nagy sülyedésben lévő, minden tekintetben hátramaradt közállapotokat. Oly rosznak s képtelennek látá a közjogot, hogy a mellett kilátása sem volt másféle törvényeket alkothatni, mint melyek a kényuralom malmára hajtják a vizet. És oly rosznak látá a közigazgatás egész gépezetét, hogy a mellett bizonyosnak hitte, miszerint magok a hivatalnokok rombolják össze elébb utóbb azt is, mi a szabadságból még létezik.

1833. Ő tehát a megigért országgyülésben sem bízott többé; mert nem tehetett föl benne annyi életerőt s alkotó tehetséget, hogy sülyedt állapotából kisegíthesse, díszesebb létre emelhesse, politikai s anyagi tekintetben ujjá alakítsa kis hazáját. E reménytelen helyzetben egyetlen utat látott, melyen az a bureaukratiai kényuralom hinárából kivergődhetnék: az egyesűlést Magyarországgal.

„Unio Magyarországgal!" Ez lőn tehát Wesselényi jelszava Erdélyre nézve. És e jelszavához annál hivebb és következetesebb lett egész politikai eljárásában, mivel az egyesülés által nem csak Erdélyt megmenthetni, hanem a birodalmi politikában Magyarország súlyát is tetemesen nevelhetni, s ekként a reformügyet is könnyebben diadalra vezethetni hitte. Miként működött e czél valósítására Erdélyben, vállat vetve Kemény Dénessel és Szász Károlylyal, kikkel az ellenzék vezérletében osztozott, kissé alantabb leszünk elmondandók; itt egyedűl arra szorítkozván, mit e czél végett a magyar országgyülésen tett.

E politikában Erdélyre nézve teljesen egyetértett Wesselényivel barátja, Kölcsey Ferencz, ki, Erdélyben erdélyi anyától szülctvén, nem kevesbbé kegyeletből szülőfölde iránt, s ama kivánatból, hogy az szomorú sülyedt állapotából kiragadtassék, mint Magyarország súly- s erőszaporodásának vágyából, lelkesedéssel ragadta meg a nemzeti egyességnek ezen, a két testvér haza egyesülése által valósítandó eszméjét. „Szerelmem, — úgymond egy helyt naplójában — szerelmem Erdély s a nemzeti nyelv iránt, egyike legerősebb, legrégibb szenvedelmeimnek: mindegyik ugyanazon egy ideában, ugyanazon egy érzelemben ered: a haza iránti szeretetben." A két barát, ezen eszme felett az országgyülés előtt gyakran tanakodva, azt tovább fűzve, reá egész politikai rendszert alapított. Lehetetlen volt azonban mindjárt első tekintetre nem látniok a roppant nehézségeket, melyek az eszme létesítését akadályozzák. Nemcsak

a bécsi kormány részéről bizonyosnak vala tekinthető annak erős, elhatározott ellenzése; benn Erdélyben is számos volt az akadály. Kétségtelennek lehetett tartani, hogy a szász nemzet, melynek keblében a bureaukratiai rendszer legmélyebb gyökeret eresztett, s melynek mégis, mint a magyarral és székelylyel alkotmányosan egyenjogúnak, megegyezése is szükséges vala, mindent el fog követni az unió ellen, mely őt az eddiginél hasonlíthatlanúl hatalmasabb magyarországi alkotmányos elembe volna olvasztandó. De még a magyarok és székelyek részéről is számos apró tartományi érdek, számos ambitio harczától lehetett félni. A barátok mind ezen nehézségeket átgondolván, könnyen meggyőződhetének hogy, ha általában valósítható eszmejök a két ország egyesítése iránt, azért mind a két ország gyűlésein hosszú, heves harczot kellend küzdeniök. Meggyőzhette őket erről maga a Részek kérdésének sorsa is, mely kérdés, bár egy század óta több ízben tárgyaltatott s törvény által is elhatároztatott: a kormány akarathiánya miatt mégis megoldást mindeddig nem nyerhetett. Ugyanis, midőn Erdély I. Leopold alatt a magyar királyok közvetlen kormánya alá vissza kerűlt, a Részeknek, melyek Szapolyai János és I. Ferdinánd királyok óta minden, Erdélyt illető szerződésekben magyarországi földterületnek ismertettek, s a fejedelmeknek egészen más hatósággal adattak át, mint a milyennel Erdélyt magát birták, — e részeknek, mondom, e szerződések értelmében, akkor egyszerűen vissza kellett volna kapcsoltatniok az anyaországhoz. E helyett azonban III. Károly király 1732-ben azokat, az ők és a magyarországi rendek kihallgatása nélkül, önkényleg s törvénytelenűl Erdélyhez csatolta. De ennek már az 1741-ki országgyülés rendei ellentmondottak, s a megalkotott törv. czikkben Mária Terézia világosan elismeri, hogy valamint Erdélyt magyar királyi jogczímen birja: úgy a Részek közvetlen is Magyarországhoz tartoznak, s azokat ehhez legközelebb vissza is fogja kapcsoltatni. E törvénybe mind-

1833. azáltal a magyar rendek méltányossága egy záradékot engedett betétętni, messziről sem sejtvén, hogy az egy századig ürügyűl fog szolgálni a törvény végrehajtásának elmulasztására. E záradék ama szavakban foglaltatik, hogy a viszszakeblezés az erdélyiek meghallgatása után fog végrehajtatni. Erdély rendei 1751-ben megkérdeztetvén, a nélkül hogy bebizonyítani tudták volna, egyedűl Károly király rendeletére támaszkodva, a Részeket Erdélyhez tartozóknak állíták; s ebben maradt az ügy 1790-ig, mert a magyarországi rendeknek az 1764-diki országgyülésen ismételt felszólalása eredmény nélkül maradt. A II. József halála után megnyílt magyar országgyülés rendeihez magok a Részek intéztek folyamodást visszakebleztetésökért, kijelentvén: hogy valamint 1732-ben, a Károly rendelete keltekor, ki nem hallgattattak: úgy 1752-ben az erdélyi rendektől adott, jogaikkal ellenkező felelet nem az ő befolyásukkal készűlt; s képviselőik által az ugyanakkor lefolyt kolosvári gyülésen is kinyilatkoztatták, hogy visszakapcsoltatásukat Magyarországhoz tovább is akarják sürgetni. Magyarország rendei tehát ennél fogva az 1791-diki 11-ik t.-czikkben ismét megrendelték a visszakeblezést; az erdélyi rendek mindazáltal, a Részek s az anyaország jogaival ellenkezőleg, most is azt határozták, hogy Károly 1732-ki rendeletének fenn kell állani. Így vette át a kérdést az 1825-ki országgyülés, mely azt az előleges sérelmek közt szorgalmazá valahára bevégeztetni. De valamint ekkor, úgy a következő 1830-ki országgyülésen is eredménytelen maradt az erre vonatkozó felterjesztés; és a kérdés, mint mondók, a jelen 1832-ki országgyülésre maradt örökségűl.

Ezen előzmények után, melyek arra mutattak, hogy a kormány, mely Erdélyben inkább igazgathat önkénye szerint, mint Magyarországban, kétségtelen jog s világos törvények ellenére halogatja a Részek visszakeblezését, egyátaljában nem kecsegtetheté avval magát Wesselényi és Kölcsey, hogy eszméjöket az unio tárgyában könnyű szerrel

megvalósíthassák. Mert ha már a Részek visszacsatlása körül is annyi nehézség merül fel a kormány részéről, — mert kétségtelen volt már, hogy csak ennek akarathiányán múlt eddig az ügy, s az erdélyiek ellenzése a múlt században csak ürügyül használtatott fel a kormány által a maga akarathiányának palástolására: mennyivel nagyobb ellenzést, több akadályt várhatának egész Erdély uniojára nézve Magyarországgal mind a kormány, mind magok az erdélyiek részéről! De épen a Részek kérdésében láttak az említett barátok oly erőt rejleni, mely jelentékeny lökést adhat az unio eszméjének; azt tehát most egész hévvel ragadták meg. Működésök következtében a rendek többsége megegyezett, hogy az unio és a Részek kérdése, az előleges sérelmek sorából kiszakasztva, külön terjesztessék fel a kormányhoz. Kölcsey remekűl irt feliratjavaslata, melyet a Wesselényi által nagy gonddal összegyűjtött diplomatikai adatokból készített s már január 8-kán olvasott fel a kerületi ülésben, a rendekre nagy hatást csinált; a gyülés nem csak elfogadta azt, hanem érte köszönetet is szavazott a szerzőnek. Diadalmasan megmutatta ebben Kölcsey, hogy a Részek visszakeblezését Erdély kihallgatásától felfüggeszteni nem lehet, hanem a már alkotott törvények szerint haladék nélkül végre kell hajtani; Magyarország és Erdély hajdani egységének helyreállítása végett pedig a két haza közt kölcsönös alkudozást kivánt nyittatni, mi végett Erdélyben is azonnal összehivandó volna az országgyülés. 1833.

Az ügy ekként folyamatba tétetvén, Wesselényi felszólító leveleket irt az erdélyiekhez, hogy a felett megyénként tanácskoznának s a magyar országgyülést sürgető levelekkel keresnék meg. E levelek nagy mozgásba hozták Erdélyt, kivált miután a Részek megyei gyüléseiben a Magyarországhoz visszamenetelről kezdettek beszélni. Az erdélyiek magok is jól láták, hogy jobb egészen csatlakozni az anyaországhoz, mint egy jelentékeny részt elvesztve,

1833. tovább is külön maradni; láták azt is, mennyire nincs az Erdélyt tapodó önkény ellen az union kivűl más oltalom; s hogy ezen uniot eddig is csak azok ellenzék, kik hivatalaiknál fogva a különvált állapotban sokkal jobban érzik magokat, mintsem kis hazájok sebei nekik fájdalmat okozhattak volna. És valóban, gróf Teleki Domokos már a tavasz kezdetén megjelent Pozsonyban, mint a négy Részmegyének küldötte, leveleket hozván ezektől a magyar országgyüléshez. Wesselényi erre, barátaival azt határozá, hogy a levelek a nádornak, mint az országgyülés törvényes elnökének nyújtassanak át; mi végett nála Telekivel együtt magán kihallgatást eszközle ki. A nádornak azonban nem tetszék a dolog, s kijelenté, hogy az erdélyi leveleket országgyülési tanácskozás alá ereszteni nem fogja; miután azonban az erdélyi megyék követétől azon választ vette, hogy ő e szerint kénytelen lesz leveleit a kerületi rendek elnökének adni által: véleményét megváltoztatva, javaslá, adatnának neki a levelek, s ő azokat királyi testvérével láttatni fogja, s reményt nyújta, hogy az ügy ily módon inkább elő fog mozdíttatni. És miután még szavát adta, hogy a leveleket nem mint a király testvére, hanem mint országgyülési elnök veszi át, azok neki át is adattak.

A főrendek e közben megkisérlék ugyan a hozzájok átküldött tárgyat elejteni; de Wesselényi szónoklata, s a Kölcsey tollából eredt üzenet ellentállhatatlan hatást gyakorolt. És a felirat azon reménynyel eresztetett fel Bécsbe, hogy Reviczky kanczellár, csökkenő népszerűségét némileg felfrissítendő, ki fogja eszközleni, hogy legalább a Részek visszakeblezését megrendelő törvény ne csak újabb sanctiot nyerjen, hanem valahára végre is hajtassék. És e remény most nem is hiúsúlt meg: a királyi sanctio utóbb valóban megérkezett, a végrehajtás, miként látni fogjuk, megrendeltetett.

Az úrbéri munkálat. De ideje, hogy valahára reátérjünk az országgyülésnek tulajdonképeni első tárgyára, az úrbéri munkálatra,

melyen a rendek az említett kérdések megvitatása közben 1833.
az év elejétől kezdve nagy szorgalommal dolgozának. Midőn az országgyülés elején, a kormány indítványa, a királyi előadások szerint, határozattá lett, hogy a rendszeres munkálatok közől az úrbéri vétessék mindenek előtt tanácskozásba: ezt azon eltökéléssel tette a szabadelvű többség, hogy a fenálló hűbéri viszonyok romjain jogos polgári létclt adjon a jobbágyosztálynak. „Nagyon örvendek, — mondá Kölcsey — hogy a kezdemény a kormányé; mert versenyezhetünk a végzeményben. Hadd ismerje meg egyszer a nép valóban barátait, elleneit. A kormány urbarium által urbariumot akar; nekünk urbarium által nemzetet kell akarnunk; azaz: feladatunk, úgy intézni az urbarium tárgyait, hogy a nép egyszer tulajdoni és polgári jogokat nyerjen, s ez által a polgári alkotmány hétszázezer puhaság és szegénység által elaljasodott lélek helyett tíz milliom felemelkedhetőt nyerjen.“

A jobbágynép sorsa mind ez ideig azon állapotban létezett, melybe azt Mária Terézia, 1768-ban alkotott, magában véve is igen hiányos, s e felett még az úri osztály által is többféleképen kijátszott, megcsorbított úrbéri szabályzata helyezte. A jobbágytelek, melynek terjedelme az ország külön vidékei szerint 16—40 (1200 négyszögöles) hold szántóföld és 6—22 hold rét közt változott, nem volt tulajdona a parasztnak; annak ő csak haszonvételét élvezte; s még a közadót is, földeinek nagysága szerint ugyan, de nem azokért, hanem személyeért fizette: a föld a nemes úré volt, s mint ilyen nem feküdt adóteher alatt. E földet a jobbágy szorgalmasan köteleztetett művelni, különben a földesúr, az illető megyei hivatalnok közbejöttével, azt tőle elvehette s másnak adhatta. Midőn a jobbágy földéről elköltözni szándékozék, engedelmet arra csak minden tartozásainak lerovása után nyerhetett; ingó vagyonát magával vihette; házát s egyéb ingatlanait becsáron eladhatta; a föld azonban az úrra szállott vissza, de oly kötelezettséggel,

1833. hogy azt ingyen más jobbágynak adja át haszonvételre. E föld haszonvételén kivűl még a következő javadalmai voltak a jobbágynak: a legelő közös használata a földesurral; hol a határban erdő létezett, a szükséges tüzi és épületfa ingyen megszerzése; a jobbágy-község ezeken kivűl, ha voltak határában szőlőkertek vagy -hegyek, hat hónapi bormérés jogával birt. Terhei ellenben ezekből állának: pénzűl, úgynevezett füst-pénz fejében fizetett urának 24 krajczárt; terményekben egy egész jobbágy: évenként két tyukot, két kappanyt, 12 tojást, egy itcze vajat, harminczan együtt egy borjút; szántóföldei termésének kilenczed —, és mivel a papi tizedet is jobbára az urak tarták haszonbérben vagy örökösen, — ötöd részét; szőlejétől, többnyire külön szerződés szerint, különböző adót; minden kilenczedik bárányát, méhkasát, vagy váltságúl minden bárányért négy —, méhkasért hat krajczárt. Személyes munkatétel fejében, egy egész telkes jobbágy szolgált évenként szekérrel 52, a nélkül 104 napot. Egy telketlen házas zsellér 18 robot nappal tartozott. E robot egy negyedének a téli hónapokra kellett esni. Ezeken kivűl négy egész telkes együtt egy hosszú fuvarra köteleztetett, mely két napi útból állott; végre a kártevő állatok kiirtása végett minden jobbágy három napi vadászati szolgálatot köteleztetett tenni ura vadászatain.

Birája a jobbágynak saját földesura volt, ki az úgynevezett uri székeken nemcsak a jobbágyok közti polgári pörökben, hanem az úrbéri vétségekben is itélt, s engedetlenség és más kihágások miatt testi büntetést is szabhatott jobbágyaira. Az úri szék elnöke maga az úr volt, vagy helyettese, ki mellé két törvénytudó ülnök hivatott meg; jelen kellett azonban lenni a járásbeli szolgabirónak is esküttjével, s csak ezek aláirása által nyert az itélet érvényességet. Fölebbviteli biróságát a megyei törvényszék, s azontúl a helytartótanács képezte. Patrimonialis hatóságánál fogva nagy befolyása volt a földesurnak a község

ügyeinek igazgatására is: megegyeztével választatott a biró és jegyző; benézett a község számadásaiba, az árvák pénzének kezelésébe stb. Az elhaló jobbágy vagyona s földeinek haszonvétele gyermekeire szállott; azok híjában az úr volt az örökös; lehetett azonban vagyona két harmadáról rendelkeznie. Polgári s politikai jogokat nem birt a jobbágy. 1838.

Ez volt főbb vonásaiban a köznép törvényes jogállapota az országban. Bár a magyart általában kegyetlen és zsarnok úrnak nem mondhatni; tagadhatatlan mégis, hogy itt magok a földesurak, amott gazdatiszteik nem ritkán éltek vissza hatalmokkal, s törvénytelenűl súlyosbíták a jobbágyok sorsát; kik aztán a szinte földesurakból álló megyei törvényszéknél sem nyertek mindig pártolást, elégtételt. És épen azért volt oly közönséges a parasztokban ama hiedelem is, hogy az úr ellensége, a király pedig pártfogója: mivel a helytartótanács a fölebbvitt úrbéri perben gyakran pártját fogta az igazságtalanúl elnyomott parasztnak. A földnép ezen idegenségét és magába fojtott gyűlöletét az urak iránt, sorsának minden tekintetbeni javítása által megszűntetni, volt tehát fő feladata az új úrbéri codexnek.

A rendi tábla szabadelvű többsége által elfogadott úrbérszabályzati törvényjavaslat bár nem helyezé is a köznépet azon állapotba, melyet egy újabb szabású alkotmánytól akár a demokratia akár a nemzetgazdaság tanai méltán megkivánnak: első reformlépésűl mégis, tagadhatatlan, dicsőségére válik az aristokratiánknak. A munka, mely az országos bizottmány rendszeres munkálatának nyomán készűlt, nem vala könnyű, kivált a mi országgyüléseink szerkezete s tárgyalási módja mellett. „A mi bajunk sok, — úgymond naplójában Kölcsey. Az ország részei oly temérdek tekintetben különböznek egymástól! Más helyzet, más természetű föld, más kiterjedésbeli viszony, más népesség, más életmód s több efféle; s mind ezekből következő más

1833. tekintetek, más gondolkozás, más értelem, más követutasítás. S mind ezekből, képzelitek-e, hogy egy értelmi egész, egy törvényhozási tűzpont formáltassék? Ugyanazért beszélünk sokat, vívunk sokat, találgatunk sokat, míg utóljára is vagy történetesen fejlik ki, azaz, inkább bukkan ki valami; vagy az országos küldöttség szerkezete áll meg.“ De az még a kedvező esetekhez tartozott, ha az egyszer létrejött megállapodás állandólag fenn is tartatott; mert, miként naplósunk más helyt panaszkodik: „kerületi üléseinkben az úrbéri kérdések nagy s többnyire hosszú viadalmakra szoktak alkalmat adni. Napok telnek, sokszor épen hetek, míg az ellenkező vélemények közől valamelyik, szavazati többség erejével, győzedelmeskedik. Ilyenkor azt hinné az ember, már rendben vagyunk; de a jegyző otthon a meleg napok eredményét megirja, és sor kerűlvén, felolvassa s a kerűlet urai hallgatják; s egyik sem emlékezvén arra vissza a mi végeztetett, mindenik pedig arra, a mit maga kivánt és vitatott: ismét fenékkel fordúl fel minden. Egy rész összezavarodik, más a zavarban halászni akar; s alig lehet azt, a mi már egyszer nagy bajjal előállíttatott, újolag megtalálni.“

Nagy bajt okozott a tanácskozások sikerére nézve az is, hogy az országos bizottmány munkálata nem volt helyes rendszerbe öntve; egyebek közt hiányoztak a munkálat elején az alapelvek, melyek szerint a jobbágynép személy- és vagyonbeli szabadsága s jogai meghatároztattak volna. Némelyek e hiányt mindjárt a tárgyalás kezdetén észrevévén, pótoltatni kivánták, s mindenek előtt ezen alapelvek meghatározását sürgették. Indítványuk azonban, a munkálat folyamának nagy hátrányára, megbukott: az elvek felállításával a munkálat végére utasíttattak. Ez volt kiváltképen oka annak, miről Kölcsey már június 8-kán panaszkodik, mondván: „Az úrbéri rendbeszedés egyike azon tárgyaknak, melyekben annyit beszéltünk, annyit akartunk, annyit vitattunk és alkudoztunk, hogy végezetre lábolhatatlan

zavarok közé jutottunk." Azonban június közepén valahára mégis bevégeztetett az országos bizottmány munkálatának megrostálása, s készen állott az új úrbéri szabályzat, a mint azt a rendek házának többsége első ízben megállapítá, mint mondók, nem dicstelenűl nemességünkre nézve. Engedmények tétetnek abban a népnek mind politikai, mind anyagi tekintetben. És ezen engedmények annál méltányosb elismerést igényelnek nemességünk szabadelvű pártjának részére a történelemtől, minthogy azokat teljes béke ölében, senkitől nem kényszerítve, a nép nyomása nélkül, egyedűl az igazság érzetétől s a haza felvirágzásának vágyától ösztönöztetve, épen azon időben tette, midőn a függetlenségeért harczoló lengyel nemesség, a forradalom lelkesedésében és szorúltságában sem lendített semmit a köznépért, mely pedig még elnyomottabb állapotban teng vala, mint a magyar. Midőn a lengyel országgyülésen pár évvel elébb, néhányan, áthatva annak érzetétől, hogy csak demokratiai alapra fektetve győzhet a forradalom, a parasztok sorsának javítását indítványozák: az önző többség azzal mellőzte az emberiséges és eszélyes indítványt, hogy miután a parasztok a haza és földesuraik iránt úgy is meleg ragaszkodással viseltetnek, politikailag szükségtelen a reform a jobbágynép állapotában. 1833.

A magyar nemesség jobban megérté a kor követelő igényeit s elég önzetlen volt azoknak engedni. A törvényjavaslat azonban, bár koránt sem elégítette ki a demokrat elvűeket, már a rendek táblájánál is csak hosszú s heves küzdelmek után ment keresztűl; mert még mindig elég nagy volt azon kiváltság-bálványozók száma, kiknek csak azért kedves a nemesi szabadság, mert privilegium; következőleg őket a sokaság felett megkülönbözteti[1]). Ezeknek ellenzése legmakacsabb volt azon czikkelyek körűl, melyek a jobbágynak jogot adnak költözése esetében házával együtt

[1]) Ld. Kölcsey naplóját, összes munkái VII, 189.

1833. a földek haszonvételét is eladhatni, a robotot s kilenczedet pénzűl megválthatni; továbbá a legelő elkülönzésre s a jobbágyok személyes szabadságára vonatkozó pontok. Ezek közől a kilenczed-váltság, mit már Széchenyi is ajánlott Hitelében, bár mennyire harczoltak is mellette a szabadelvűek, néhány szavazattal mégis megbukott. A vesztő fél ennek következtében oly eszközről gondolkodék, mely a kilenczed természetben vételét annyira megnehezítené, hogy az azt ellenzők utóbb magok is hajlandókká tétessenek a váltság megengedésére. E végett történt, hogy a kilenczedszedésnek nagyon szűk határidő tűzetett ki. Szerencsésebbek voltak a radikál reformok barátai a robotváltság tekintetében. Eleve is sejtvén, hogy e pont szinte számos ellenzőre találand, a kérdést mindjárt a kezdetben nagyon széles térre állították, azt indítványozván: hogy a jobbágy a földein fekvő úrbéri terheket örökösen megválthassa és szabad birtokká tehesse; továbbá, hogy pénzén nemesi javakat is vehessen teljes sajátsági joggal. Attól tartának ugyan, hogy az elfogulatlanság s a helyes nemzetgazdaság tanai még nem tettek a nemesség körében annyi foglalásokat, hogy ezen indítványukkal már is keresztűl hatoljanak; de helyesen vélekedének, hogy az eszmét már most szükség megpendíteni, ha annak diadalát a közel jövőben látni óhajtják, s hogy, ha az most megbuknék is, legalább a robotváltságot sikerűlend kieszközölniök. A taktika eredménydúsabb lett, mintsem remélik vala: a nemesi birtokszerezhetés ugyan megbukott; de végzéssé lett, hogy a jobbágy földesura megegyeztével, minden terheit örökösen megválthassa.

Hasonló taktikával járának el a radikál reformok barátai a jobbágyok személyes szabadságát illető czikkely tekintetében is. Kedvök volt volna ugyan eleinte a Hármaskönyv I. részének 9-ik czimét, mely a nemesek személyes sérthetetlenségét biztosítja, a parasztokra is egyszerűen kiterjeszteni; mert azon eszme, hogy az alkotmány határaiba

az adózó milliomokat is be kellene vonni, már nagy terjedést nyert a törvényhozó karban; de ezt magok is többnek látván, mint a mennyit a többség felvilágosultsága és szabadelvűsége már is megbirhatna: nehogy felette sokat akarva, mindentől elessenek, megelégedtek avval, hogy két czikkely alkottassék, melyek egyikében kimondva legyen, hogy a jobbágyot ezután birói itélet nélkül sem személyében sem vagyonában nem lehet büntetni; másikában pedig kijelentessék, hogy a parasztok ezentúl saját nevökben is folytathatnak pört nemes személyek ellen. De június közepén még ezen pontokért is erejök minden megfeszítésével kell vala küzdeniök. „Iszonyú tusa keletkezék, mond naplójában Kölcsey, ha a kérdéses tárgy elfogadható-e? Balogh, Bezerédy, Somsich Miklós, gr. Andrássy György, Deák, Asztalos és Dokus pártolák az indítványt; Aczél, Rohonczy, Hertelendy, Busán és a hevesi követ sötét szavakat emelének ellene. Azonban az idő haladt; minden körűlmény azt mutatá: e tárgy napokat fog magának kivánni.“ És a következő napokon még hevesebben folyt a tusa. „Verbőczy nemzetségének férfiai azon záradékra, hogy a parasztot kihallgatás és megitélés nélkül elfogni nem szabad, elszörnyűködének; s az elfogatást kihagyatni kivánák.“ Szerencsére, Kölcsey ült az elnöki széken, s bár a kiváltságok apostolai több ízben felsikoltának, hogy nekik az egész javaslat nem kell: ő nem tágita, s elvbarátai által támogattatván, szavazatra bocsátá a kérdést. Marczibányi, La Motte Vitéz és társaik, az alkotmány veszedelmét emlegetve, s olyféléket vitatva, hogy ha ez törvénynyé lesz, a földesúr jobbágyainak hasznát többé nem veheti, — még ezt is meg akarák akadályozni. De a szavazás minden akadékoskodásaik mellett is végbement, s az indítvány győzedelmeskedett: a parasztok személyét és vagyonát az önkényű hatalmasok megtámadásától megvédő törvényjavaslat határozattá lett. 1833.

1833.

pártviszonyok változása az úrbért illetőleg.

Az úrbéri munkálat a kerületi ülésekben ekként bevégeztetvén, a radikál reform barátjai egy ideig avval kecsegtették magokat, hogy az országos ülésekben az úrbéren még egynémi javítást fognak kivívhatni; legrosszabb esetben pedig legalább semmit sem fognak elveszteni a kiküzdött kevés jóból. S e remény nem is volt egészen alaptalan. Az úrbéri munkálat folytában a szabadelvűség szembetűnőleg nevekedett a kerületi ülésekben. Többen, kik nem legkedvezőbb utasításokkal jöttek vala az országgyűlésre, mégis igen mérsékelten, enyhítőleg kezdének szólani. Nőtt a remény mióta Somsich Pongrácz neveztetett ki személynökké s a tábla elnökévé. Neki, mint a kit világos fejnek s hazafiúi keblűnek hitt, miként említők, kivált a szabadelvű párt vívta ki e méltóságot: várhatá tehát, hogy általa támogattatni is fog a reformok keresztűlvitelében.

De, hiú képzelet! kiált fel naplója végén Kölcsey. „Somsich vagy megtagadta magát, vagy soha sem volt az, a minek lenni hitték; az ő ajkai közől — mióta personálissá lett — liberalitást éreztető vagy éreztetni akaró hangok jőni nem szoktak. Ez jel vala; s azok is, kik a kormány szelecskéi után vitorlácskáikat örömest eresztik, teljes erővel elkezdének harczolni minden ellen, a mi az úrbérben az adózóra nézve engedmény lehetne.“

Ehhez járúlt, hogy a személynökváltozás az országgyülés elején egymással szemben álló pártokat megzavarta: többen, kik kevesbbé meggyőződésből, mint gyűlöletből Mérey, — vagy barátságból Somsich személye iránt csatlakoztak a szabadelvű párthoz, most hűtlenek lettek annak zászlaihoz; sőt néhányan még azok közől is, kik elvből tartozának a radikál párthoz, — mint például Siskovics, az új személynök sógora, egyike azoknak, kik legtisztábbaknak tekintettek az aristokratia előítéleteitől; mint az ungi Bernát s több mások az új személynök kedvéért megernyedtek az ellenzésben, a radikál javítások vitatásában. „Vagynak, mond Kölcsey, kik minden indítvány kezdetekor

az oppositióhoz csatolják magokat; s csak azt lesik: mint fog a kormány dolgozni? hogy annak czéljaihoz képest az oppositiót épen a legjobb órában s a legjobb árért hagyhassák el.“ Ezeknek az új personális véleményszinezetének változása elégséges indokúl szolgált a magok irányát is megváltoztatniok. Nagy veszteség volt a szabadelvű pártra nézve az is, hogy Wesselényit, ki összefűző lelke volt az ellenzéknek, kinek tekintélye abban némi fegyelmet tudott tartani, Erdély zavarodó ügyei már május havában e tartományba hívták. A még fiatal s nem rég érkezett Deák Ferencz sokkal szerényebb volt, mintsem hogy idősb társai közt már is oly tekintélyre emelhette volna magát, hogy szava a fegyelmet különben sem tűrő, sokféle apró ambitiótól vezérlett ellenzéki testületben mindjárt irányadóvá válhatott volna. Nagy baj volt végre, hogy Wesselényi távozta óta a vezére vesztett felekezet magán tanácskozmányokat sem tartott. „Magános összejövetelről szó sincs, mond Kölcsey; semmi egyetértés, semmi pontravonúlás, semmi hasonlítása s egyeztetése a különbözőségeknek.... A mi kinézéseink el vagynak homályosítva, a mi reményeink feldúlva, s keblünkben minden gond, minden aggodalom az ország jövendője miatt felriasztva!“ 1833.

A kétségbeesés e kifakadására épen az úrbéri törvényjavaslat ügye indítá Szatmár demokrat lelkű követét, ki, ha lehetett volna, már most örömmel megad a parasztnak minden politikai jogot, hogy a 700 ezernyi legalis nemzetet tíz millióra emelje. Mert a kerületekben megállapított törvényjavaslat az országos ülésekben többféle megszorítást szenvedett. A kormány a parasztosztály anyagi s polgári emelésében a demokratia gyarapodásának fenyegető jelenségét vélte látni, s organumai által a javaslatnak ellene működött a rendek tábláján. Ez volt oka, hogy Somsich is oly nagy véleményváltoztatást tüntetett fel magában, mióta személynökké lévén, a kormány czélzatait kell vala előmozdítania. A kormánypárt, s kik az ellen-

1833. zékből ahhoz csatlakoztak, Siskovics, Bernát s mások azon elvet állíták fel, hogy a tulajdoni jogokat szenteknek kell tartani; s azért ha erkölcsi engedmények adatnak is a köznépnek, óvakodni kell oly anyagi engedményektől, melyek a földesúri birtokot csonkítanák. Ebből folyának ki aztán mind azon módosítások, melyek a törvényjavaslat eredeti szerkezetében a jobbágyság hátrányára tétettek; s melyek szerint egynémi olyas is elvétetett tőle (például a pálinkafőzés joga), mit a teréziai úrbér adott vala. És e törekvésben a személynök eljárása néha még a méltányosságot is megsértette. „Küzdünk, mond Kölcsey, okainkat vesztegetve szórjuk az alatt, míg az általunk megkoronázott elölülő a maga fenségéből gúnyolva néz reánk; s ha bennünket s félreértett mondásainkat megvetőleg ostromolta, akkor a maga vitorlásaihoz győzelemmel fordúl, az országos szerkezetet ajkaikról híven ellesi s gyakran önkényesen többségnek mondja azt, mit a mi jegyzeteink annak lenni nem mutatnak.“

És az ekként módosított törvényjavaslatnak, mielőtt a király elejébe terjesztethetett, még a főrendeknél is több ízben súlyos ostromot kell vala kiállnia. Míg a kormánypárt elébb, a rendek házában, az urak birtokjogát csorbítható anyagi engedmény ellen harczolt; a főrendek most viszont a jobbágyságnak némi polgári, személyes jogokat biztosító erkölcsi engedmények ellen fordíták megtámadásaikat. Azonban a szabadelvű reformpárt sem maradt tétlen. Azon független főrendűek, kik Pozsonyt elébb odahagyták volt, jobbára visszatértek a nevezetes tusára s lelkesen vívtak a rendi javaslat mellett. Ezek egyike egyebek közt a Sybillinus könyvekhez hasonlítá az úri jogokat, melyekből menthetetlenűl annál több fog elveszni, mennél tovább vonakodnak az urak teljesíteni a nép igazságos igényeit.

Az úrbéri törvényjavaslat. A conservativ párti főrendek magok is érzék, miképen oly téren állnak, melyen a reformpárttól nem lehet kierőszakolniok a győzedelmet a nélkül, hogy az ország köz-

véleményét magok ellen ne zudítsák. A reformpárt s vele 1833.
az igazság tehát végre mégis győzött: az úrbéri törvényjavaslat több üzenetváltás után az alsó házzal, királyi megerősítés végett Bécsbe küldetett. A törvényjavaslat, bár e végtárgyalások alatt egynémiben megnyirbáltatott, még mindig jelentékeny engedményeket foglalt magában mind anyagi mind erkölcsi tekintetben. Amazokat illetőleg, hogy néhányat közőlök névszerint megemlítsünk: az úgynevezett kis tized, mely szerint a jobbágy évenként borjút, bárányt, baromfit stb. köteles volt adni urának, egészen s minden kárpótlás nélkül eltörűltetett; a robotmunka részben megkevesbíttetett, részben akként szabályoztatott, hogy azt a jobbágy könnyebben, saját dolgainak hátramaradása nélkül végezhesse stb. Még fontosabbak voltak ezeknél az erkölcsi engedmények, a jobbágy személyét s vagyonát biztosító polgári jogok, melyek közől, mint legfőbbek, a következők különösen méltók a kiemelésre:

1. Az örökváltság, mely szerint a jobbágyok a földesúrral megtörtént kölcsönös egyezés következtében meghatározott összegen magokat egyenként vagy együttvéve minden úri adózások és szolgálatok alól örökre megválthatják, telkeiket azontúl szabad tulajdon gyanánt birandók.

2. Az úriszékek megszorítása, miszerint azok ezentúl csak a jobbágyok egymás közti polgári pöreiben itélhessenek; az úrbéri perek ellenben, melyekben a földesúr, mint pörös fél áll szemközt a jobbágygyal, már első folyamodásban is, a törvény által különösen meghatározott szabályok szerint, a megyei törvényszékekre utaltattak.

3. A jobbágy személyének s tulajdonának biztosítása, mi a következő szöveggel igtattatott a javaslatba: „Miután a jobbágyok úrbéri viszonyai a fentebbiek által meghatároztattak; hogy sorsuk egyéb polgári viszonyaikban is biztosittassék, rendeltetik: 1) hogy a jobbágyokat csak miután törvényes biráik által megvizsgáltattak és a törvények értelmében elitéltettek, szabad személyökben vagy birtokukban

1833. megtámadni; annál kevésbbé szabad őket előleges vizsgálat és itélet nélkül elfogatni vagy testi büntetéssel terhelni; 2) a személyes pörlekedési jog a jobbágyok minden ügyeire kiterjesztetik, s megengedtetik követeléseiket s panaszaikat bárki ellen saját nevökben biró elejébe vinniök."

A harmadik czikkely első pontjának czélja: felmenteni a népet az önkényes testi büntetés, kivált a rövid úton elrendelt botoztatás alól, melyet számos megyei s gazdasági tisztviselő, vagy maga a földesúr is oly hősiesen, hajdúja pedig betanúlt műtételként gyakorlott; s a parasztot is ugyanazon törvény ótalma alá helyezni, mely a nemes személyét védte. A második pontot illetőleg megjegyzendő, hogy azon eddigelé divatozott szokás, mely szerint a paraszt, nemes ellen, igazságot nem a maga, hanem csak földesura nevében kereshetett, egyedűl formaiság volt ugyan, miután a földesúr a maga nevét átengedni törvény által köteleztetett: a hűbéri rendszer e maradványát azonban, mely a felett hogy a természet-joggal ellenkezik, többször visszaélésekre is kaput nyithatott, századunknak az emberi jogegyenlőségről elterjedt fogalmai egyátaljában tarthatatlanná tették.

Hogy a kormány a törvényjavaslat azon részeit, melyekben az anyagi engedmények foglaltattak, minden nehézség nélkül elfogadja, semmi kétsége sem lehetett a reformpártnak; bár elébb annak némely pontjait ostromolták is a conservativ pártiak. A kormány, mint minden aristokratikus szerkezetű államban az újabb időkben, úgy nálunk is régtől fogva szereté játszani az alsó néposztályok pártfogójának szerepét a nemesség ellen. Ezen engedmények továbbá a nép vagyonosságát s evvel együtt adózási képességét is gyarapították, az adóalapot pedig biztosították. Egészen másként állott a dolog az erkölcsi, polgári engedmények tekintetében. A kormány azokban a demokratia fenyegető rémalakját vélé feltűnni az országban, melytől kényuralmi hajlamainál fogva oly annyira iszonyodott. Már

a felső tábla tárgyalásai alatt nem alaptalan aggodalom szállá meg a szabadelvű reformpártiakat, midőn tapasztalák, hogy a kormány egyenes organumai, miként elébb a rendeknél a kir. személynök, a kir. tábla s a kormánypárti követek, úgy most a felső házban a főispánok, a zászlós urak, maga a főherczeg nádor is határozottan ellenzik a polgári engedmények idézett pontjait. Növekedék aggodalmok, midőn e tárgyról a többi, még ezen országgyülés folytában létesíteni szándéklott köz- és magánjogi reformok terveire tekintének. Mi jót lehete várniok ezekben, ha már azon javítások ellen is ellenzéket látának emelkedni, melyek sem az aristokratiai sem a monarchiai elvekbe nem ütköztek, sem egyik sem másik jogát nem csorbíták; a méltányosság, az örök igazság, az égető szükség által pedig egyaránt mellőzhetlenűl követeltetnek; s melyeket igényelt néppártolói szerepénél fogva elébb utóbb kénytelen is elfogadni a kormány, ha a nép bizodalmát, s a maga atyai jóakaratának fénykörét koczkáztatni, sőt elveszteni nem akarja? 1834.

Rosz jóslatú jel vala a kormány válaszára nézve, hogy azt a követi utasítások czélba vett változtatásának reményében mind későbbre halasztá. Az úrbéri törvényjavaslat az 1833-ki nov. 19-kén tartott vegyes ülésből terjesztetett fel a király elébe, s a válasz arra csak kilencz hónap múlva érkezett le az ország rendeihez.

A törvényjavaslat a kormánytól visszautasíttatik.

És az aggodalom sejtelmei, fájdalom, megvalósúltak! A kormány a törvényjavaslatnak polgári engedményeket tartalmazó, fentebb idézett pontjait visszavetette, azon érvvel indokolván eljárását, hogy e reformok nem tartoznak az úrbéri szabályzatba; s mivel sokféle jogviszonyokba vágnak, máskor, más rendszeres munkálatban tárgyalandók.

E királyi válasz s abban kivált a javítás elhalasztására felhozott indok olynemű volt, hogy abból mindenki világosan láthatá, miképen a kormány semmiféle igazán szabadelvű, vagy épen radikál reform megerősítésére nem

1834. leszen hajlandó. Annál szilárdabb eltökélés támadt tehát az ellenzék tagjaiban, minden erejöket megfesziteniök ezen első reform keresztűlvitelére: mennél kevésbbé remélhetének egyebekben sükert, ha már ebben is erélytelenséget, ingadozást árulnának el. Kitartásukat edzé az, hogy ennél nemesebb téren nem küzdhetének a kormánynyal. Itt nem előjog s kiváltság, nem osztályuk haszna, s nem is a kormányhatalom gyöngítése, hanem a nép millióinak emberi s polgári jogai, szóval, oly tárgy forog vala szőnyegen, melynek pártolásából reájok csak dicsőség, s melynek gátolásából a kormányra csak árny háromolhat: bátran lehettek tehát követelők s kitartók; sőt makacsok követelésökben.

A vitatkozások tehát mind a két részről ismét nagy hévvel kezdettek meg. És Deáknak, Kölcseynek, Bezerédynek, Beőthynek, Baloghnak és több másoknak kivánt alkalom nyújtatott, ékesszólásuk diadalmas erejével kellő világba állítani a nép milliói polgári jogosításának szent ügyét, s meggyőzni mindenkit annak múlhatatlan szükségéről az ország átalános jóllétének emelésére. És azon, a világtörténelemben páratlan jelenetnek lőn az ország tanúja, hogy egy részről a kiváltságos magyar nemesség többsége (mert a követek csak utasításaik értelmében szólhatván, szavuk az egész megyei nemesség többségének volt viszhangja), hogy, mondám, a kiváltságos magyar nemesség többsége a kiváltságok és saját osztályérdekök ellen, az elnyomott alsó néposztály érdekeiért s jogosításáért —; más részről az atyáskodó szerepéből kiesett kormány a kiváltság mellett, a nép felszabadítása, személy- és tulajdonjogának biztosítása ellen kelt ki a harcztérre. A nemesség lett, részben legalább, a maga érdeke ellen, a jobbágynép bajnokává, szószólójává; a kormány pedig a maga ellenségének tekintette a parasztok pártolóját. Ennél dicsőbb jelenetet a maga egész történelmében nem képes felmutatni az aristokratia. Szebb diadalt ennél soha nem ült az igazság s méltányosság érzelme. És hasztalan tette mozgásba

a kormány hatalmának minden eszközeit; hasztalan kisérlé meg a vesztegetésnek is többféle nemeit: a szabadelvű ellenzéki többség annál rendíthetlenebb maradt, mivel nem önérdekéért küzdött, hanem a saját ősei által elnyomott, elhanyagolt, az állam minden terheit egyedül viselő népnek kivánt, a maga, igaz, csak látszatos, érdeke ellen is, igazságot szolgáltatni. E tekintetben, az aristokratiáknak különben nem barátai is kénytelenek tisztelettel szólani a magyar nemességről; s igazságtalanok lennénk iránta, ha ezen, már magában is nagy kérdés tárgyalásából néhány beszédet, az ellenzék szabadelvű s emberiséges szellemirányának mind meg annyi fényes emlékeit, nem közölnénk. Hosszuságukért elég kárpótlást találand az olvasó mind e beszédek szépségében, — minél fogva azok a magyar ékesszólás ez időbeli remekjeiként tekinthetők; mind azon ismeretekben, melyeket azokból hazánk állapotának számos részleteire és sajátságaira nézve meríthet. 1834.

November 10-ke volt, midőn a királyi válasz s különösen annak a jobbágyok örökváltságát meg nem engedő pontja szőnyegre került. Kölcsey, Deák, Beőthy, Klauzál, Bezerédy, Balogh, Palóczy, s az ellenzék más tagjai egymással nemesen vetélkedve, küzdének a jobbágyok felszabadításának első szükséges feltételéért, az örökváltságért. A sok szép beszéd közől ime a legtanúlságosabbak. A nov. 10-kei ülés a rendeknél.

„Valahányszor az örökös megváltásra nézve tagadólag felelő királyi válaszról gondolkozom, — mond Kölcsey — mindannyiszor kénytelennek érzem magamat emlékezetemmel a közelebb lefolyt három század történetén végig futni; s azok folytában a pályát, melyet a magyarországi kormány az adózó nép tekintetében állandóan követett, vagy követni látszott, vizsgálatba venni.

„Senki sincs, t. RR., ki nem tudná, miképen II. Wladislaw (kit isten haragjában adott a nemzetnek) uralkodván, a jobbágyság közönségesen felzendült s iszonyú dúlongásokat követett el. Elnyomattak ugyan, elvették büntetésöket,

1834. s a csend helyreállott; de nehéz meghatározni, mi vala nagyobb bűn: az-e, mit a jobbágyság undok tettei által elkövetett; vagy az-e, mit a nemesség az ezen tettekre szabott büntetéssel véghez vitt? Nem értem itt az embertelen kinzásokat, miket Zápolyának találékony esze kigondolt; hanem értem azon országgyülési határozást, mely nem csak az akkor élt jobbágyokat, de azoknak még meg sem született s következőleg a bűnben még részt nem vehetett maradékait is örökös szolgaságra kárhoztatá.“ Előadván ezután, mit tett háromszázadon át a kormány a nép ügyében; miként nyerte meg a néppártfogás szinét, a népoltalmazó czimét; miként párosúlt a népnek a kormánybani bizodalma a nemesség iránti idegenséggel; mi lassanként annyira növekedett, hogy, bár a kormány e század harmadik tizedében az adót és újonczszedést illetőleg, egyenesen a népet terhelte törvénytelen rendeleteivel; a nemesség pedig annak védelmében bátor elszántsággal lépett fel: a jobbágysággal még sem lehetett elhitetni, hogy őt a kormány nyomja, a nemesség pedig oltalmazza; — beszédét tovább ekként folytatja:

„Köz vala a remény, mely az örökváltságnak a kormány által elfogadását bizonyosnak hivé. Mert kit illet, inkább, mint a nép pártolóját, azon módot, mi által annak tulajdonszerzésre alkalom nyújtatik, két kézzel fogadni. És mi történt! Ime felterjesztők az úrbéri törvényeket, s az örökváltságról szóló szakaszra tagadó választ nyertünk. S mi okból? Mert, úgymond a válasz, e tárgy nem az úrbérre tartozik.

„Járatlan volna dolgainkban, ki nem tudná, hogy 1790 óta, mióta t. i. a rendszeres munkálatok megrendeltettek s elkészűltek, valahányszor a kormány előtt nem tetsző tárgy hozatott fel, a legmindennapibb mód annak félrevetésére a rendszeres munkálatokra igazitás vala. Itt van végre az országgyülés, melyen e munkák vizsgálatba vétetni elkezdettek; s most a félrevetési mód úgy változott meg, hogy

a kedvetlen tárgy a már kéz alatti munkálatból a még kéz alá nem jöttre igazíttatik. Az ily eligazítás kétségkivűl nem egyéb szavakba burkolt, de okokkal nem támogatott megtagadásnál, s már annyira el van használva, hogy általa elámíttatni együgyűség lenne. S én valóban neheztelésem kijelentését el nem fojthatom, hogy miután e jelen tárgy a képviselői tábla részéről a főrendek ellen oly hévvel s oly sok fontos okokkal készíttetett ki: a kormány emberei csak annyira sem tartottak bennünket méltóknak, hogy fejöket valami más ok kitalálásán törték volna. Én tehát ezen okot oknak lenni el nem ismervén, reá felelni sem tartom szüségesnek. Mi azonban az elnök által a monarchia és aristokratia tekintetéből vett ellenvetésöket illeti,...... általában akarom megvizsgálni: az örökös megválthatási jog a monarchia s aristokratia és a népboldogság elveivel minő viszonyokban áll? Mikor aztán magában ki fog világosodni: mi az igazság? Az-e a mit a királyi válasz magában foglal; vagy az-e a mi a kerületi szerkezetben áll? 1834.

„Nézzük e választ egész kiterjedésében; s ha látjuk, miképen az materialis engedményeket elég bőven ád, morálisokat pedig általán fogva megtagad: tisztán ki fog tűnni egész szelleme. S e szellem csak ez: az adófundust lehetségig tisztába tenni s egyszersmind nevelni. E szellem ellen magában gondolva, nem mondok semmit; de miután a kir. válasz csak ezt és csak ennyit akar, szeretném kérdeni: mit tett ez által tisztán az adózó népért? Én úgy hiszem: tisztán az adózóért semmit, hanem mindent a kincstárért, azaz önmagáért.

„Túl azon tehát, miket Mária Terézia s József császár tettenek, semmi sem vala-e többé, a mit a kormánynak az adózó népért tenni kellett volna? Fájdalom, még igen sok van! Érzé ezt a képviselő test; s ezért igyekezett a népnek a társaságban meghatározott állást adni; s előtte a tulajdonszerzést lehetségessé tévén, egyszersmind a szolgaság alóli felszabadúlás útját megnyitni. A kormány ezt nem

1834. akarja; s így a három század óta követni látszott haladási pályát egyszerre bezárván, a nemességnek, ki ellen a népet eddig védni látszott, tíz év lefolyta alatt másodszor készít alkalmat, azt elébbi pártfogója ellen oltalomba venni.

„Szabad költözést nyert a jobbágy, való; de azért már lehet-e őtet szabadnak mondani? Ne engedjük magunkat e szó által: szabad, megcsalatni. Ezen epitheton itt a költözést, nem pedig a jobbágyot illeti. Szabadon költözhet; de költözése által szabad nem leszen. Bátran állítom, a királyi válasz tartalma szerint, a jobbágy épen azon állapotban marad, miben József császár előtt kínlódott. Eltörűltetett az örökös jobbágyság? Miként? Az adózó elhagyhatja urát. Való; de hová mehet? Más urhoz! És mi feltétel alatt? A különbség csak ez: eddig szolgált folyvást egy urat; most már szolgálhat egymásután többeket. De szolgálnia folyvást kell, azaz örökösen kell. Ő tehát, a királyi válasz állván, örökös jobbágy lenni mind eddig meg nem szűnt; s bizonyosan nem is szűn meg, csak akkor, midőn a tulajdonszerezhetés örökös megváltásnál fogva neki megadatván, szolgaságból szabadságba saját erejével felemelkedhetik.

„A szabadulásnak ez ideig három nyitva álló utai valának: úgynevezett manumissiok, polgári birtokszerzés és nemesi jószágra juthatás.

„A manumissiokat a mi illeti: azok hazánkban elejétől fogva szokásban valának, s általok nemcsak egyesek, de egész községek szabadúltak fel. Elmondanám, hogy a szabad városok ez úton állottak elő; de remélem, lesznek követek, kik a tárgy ezen oldalát bővebben fogják felvilágositani. Czélomra csak azt jegyzem meg, hogy a királyi válasz e manumissiokat most eltörűlni szándékozván, a szabadúlásnak csak hátralévő két útai maradhatnak fenn.

„Szerezzen hát a jobbágy polgári birtokot! De hányadikat fogja a szerencse annyira kedvébe venni, hogy faluját, — hol parányi adózó birtokot nem szerezhetett, elhagyván, városokba mehessen, sok ezereket érő javakat vásárolni?

S ha úgy, polgári birtokra juthat́ó jobbágy ezrek közől válik egy: bizonyosan százezer közől nem fog egy találkozni, ki nemesi birtokba léphessen. Mert ha polgári birtoknál szegénység tesz akadályt; nemesi birtokra két hatalmas ellenséggel kell majd küzködnie: egyik neveztetik **incapacitásnak**; másik **aviticitás** nevet hord. Incapacitás megtiltja őt, mint nemtelent, nemesi birtokot vásárlani; aviticitás megtiltja a nemest saját maga javait másnak eladni. E kettős tilalom közt nincs egyéb lehetség, mint jószágot a kormánytól venni; melynek joga van egy felől a maga javait eladni, másfelől nemtelennek is jószágbirhatásra tehetséget kölcsönözni. Nem világos-e, hogy az incapacitás és aviticitás elvei közt, a manumissio elvének megrontása nem czélozhat egyébre, mint a jószágeladhatási jogot kormány monopoliumává tenni, hogy így a nemesség saját ősisége mellett sorvadjon; minden vásárló pedig az egyedűli eladó kezeiből lehetségig felrúgtatott áron venni kényszeríttessék? Egy szóval, t. rendek, látni való, miképen e bánásmód mellett a néptömeg legnagyobb számának úri szolgálattól szabad birtokra szert tenni lehetetlen leend; s azon szerencse kedvenczein kivűl, kik vagy polgári vagyont, vagy kir. adományt vehetnek, a többi milliomnak szabadságra más mód nincs, mint ha jobbágytelkét elhagyja s az isten szabad ege alá kiáll koldúlni. Mert a kir. válasz mellett ott vagyunk, hogy Magyarországon, a szabad városi polgáron kivűl, csak két emberosztály lesz szabad: a földesúr, ki a helységet birja, s a koldus, ki a helység utczáin, hajadon fővel és mezítláb, irgalom és kenyér után kiáltozik! 1834.

„Mondja meg nekem valaki: miért, mi elvnek következésében teszi a kormány ezt? Monarchiai elvből talán? Bármennyit gondolkozzam, én a tettet a monarchia elvével egészen ellenkezőnek találom. Monarchiát nép nélkül gondolni nem lehet: s hatalmas monarchiát vagyonos nép nélkül hasonlólag nem.

1834. „Akár belső csend fentartása, akár kül ellenség elleni védelem forogjon szóban, akár a státus szükségei jőjenek kérdésbe: mindenik esetben csak vagyonos nép segíthet. Következőleg vagyonos néptől a monarchiának félni nem kell. Kettő van a mitől ő retteghet: vagyontalan nép' és oligarchia. Amaz csendrontásra hajlandó, mert állapota kínosan nyugtalanító, veszteni valója pedig nincs. Emez hatalmas és büszke; s igazgatni akarván, a monarchia jogait örömest magára ruházná által. XVI. Lajos királyi székét Páris vagyontalan népe dönté fel: Napoleon császári hatalmát a saint-germaini paloták birtokosai ásták alá. S ezeken kivűl több példákat felhozni szükséges-e?

„Ne menjünk ily messze. Csak azt kérdem: úgy a mint a királyi válasz áll, el van-e véle érve a czél, mit oly világosan tüzött ki magának? Tisztában lesz tehát már az adófundus? Bizonyosan nem! Hiszen ott áll még a 1-ae 40-mus; ott állanak a kényszerített cserék, a kibecsűltetések s több efélék: mind meg annyi búvó zugok, miknek homályában, a földesúri önkény elrejtezhetik; s belőle az adófundus mind zavarba hozására, mind fogyasztására czélja szerint dolgozhatik. Ha a kormány az adófundust teljes tisztaságba tenni kivánja, nincs más eszköze: csak az örökös megválthatás. Az adózónak megváltott tulajdona csak az, mit illethetetlen adófundusnak mondhatunk; ha ez illethetetlenség a kormány előtt kivánatos, miért annak megtörténhetését akadályozni?

„Kérdem tovább: az által mit a királyi válasz elfogad és kiván, adatik-e az adózónak több, mint eddig kezeiben vala? Bizvást mondhatni, nem! S nem vagyunk-e látni kénytelenek, miképen abból, a mi most kezeiben van, azon kilencz millió népszámhoz képest csekély három-négy millió forintnyi adót fizetni nem tudja? Minden törvényhatóság tele restántiákkal: s minden törvényhatóság kénytelen az adómennyiséget nem ritkán executiok által venni meg. Vajjon meg nem történik-e, hogy a kiküldött adóhajtó

eljön az adózónak ágyát elvenni, vagy hideg őszszel ajtaját leszaggatni? S midőn így a nyomorúltnak beteg gyermekei a földön fetrengenek; midőn az északi szél kunyhóján keresztűl süvöltöz: akkor igen is a kétségbeesés elkeseredésével ragadja el háznépétől az utólsó darab kenyeret, hogy árával tartozását szállíthassa. S ezen állapotban akarja a kormány a népet hagyatni? Nem akar-e neki szabadságot engedni, hogy minekutána országot és egyházat, megyét és urat, falut és előljárót s az ég tudja még mit mindent fizetni tartozik: legalább az úri, terhei közt minden bizonynyal legnagyobb, tartozások alól kimenekedhessék; s ez által a hazában lassanként egy boldogabb s fenmaradó terheit könnyen teljesíthető néposztály támadjon? S ezen van-e legkevesebb is, a mi a monarchia virágzatát elő ne mozdítsa? 1834.

„Vagy talán az aristokratiának elve az, mely a nép tulajdoni jogait ellenzi? Elhinném t. rendek ha a magyar aristokratia csak néhány igen kevés számú, s általában gazdag és hatalmas nemzetségekből állana: de a mi aristokratiánk sok ezer háznépet foglal magában; s e háznépek hasonlatlanúl nagyobb része, szegénysége s míveletlensége miatt a néphez igen közel áll, s igen nagy szám jobbágytelkekre szorúlván, s az újon alkotott törvény által adózásra köteleztetvén, a néppel épen összevegyűlt. Ily aristokratiának elvei a nép tulajdoni jogának, mely az ő tagjainak egyik igen nagy részére is jótékonyan hat, ellenzője nem lehet. Népboldogságnak csak az istentől s emberektől elátkozott oligarchia lehet irígye; s szerencse, hogy polgári alkotványunk oligarchiát nem ismer. Ott igen is, hol oligarchia virágzik, hatalmasan szokott az a néposztály vagyonossága ellen dolgozni. Mert jó birtokú nép, mint felebb érintém, hatalmassá teszi a monarchiát; s e kettő közt az oligarchák, törvény alá szorítva, féktelen hatalmokat elvesztik. Olyan országban nincs módjok a trónus körűl fellegcsoportként tolongani, hogy a trónus sugárai a néphez, s

1834. ennek tekintetei viszont a trónushoz el ne juthassanak. Ott nincs erejök veszélyes nepotismust űzni, s az igazgatás minden ágait rokonokkal és creaturákkal megtölteni, hogy kény szerint uralkodjanak. Ott nem formálhatják magokat egyiptomi szent kasztta, melynek tagjai törvényen és igazságon gázolhassanak, s a hozzájok nem tartozókat letapodják. Ily oligarchia elveivel a nép virágzásának előmozdítása hogy ellenkezik, azt igen is úgy hiszem; de ismét mondom: a magyar polgári alkotványban az oligarchia idegen.

„Gondoljuk meg: nálunk az aristokratia tagjai legnagyobb részben falukon, az adózók közt elszórva laknak. Már t. rendek egy pár száz ezernek milliók közt csendességben élni: ez bizonyosan a milliók jóakaratától van függésben. S hogy e jóakaratot csak a kölcsönös bizodalom teremtheti: a csongrádi tisztelt követ igen jól jegyzé meg. De bizodalom, állandó, nyílt szivű bizodalom lehet-e oly emberek közt, kik úr és szolga viszonyában állanak egymáshoz? kik közől míg némelyik kiváltságokkal s tulajdon javakkal bir, a nagyobb rész azon javakból magát kizártnak szemléli? Példákkal mutassam-e meg, hogy a szolga, valahányszor alkalom adatik, urával miként bánik? Nem szükség a világ egyetemi történeteiben széjjeltekintenem; nem szükség a régi Rómából a Spartacus rabcsoportait, vagy a németországi parasztbadat, vagy a szent-domingói gyilkos jeleneteket felhoznom. Hazánk történeteiben a példák s borzasztóbbak mint akárhol. Említem a Dózsa vérengző tetteit; tudják a t. rendek a József császár alatti dolgokat Erdélyben; s ki az, ki még most is borzadva nem tekintene vissza a cholera évére, midőn némely megyékből a legrettenetesb tettek híre az egész országot keresztűlrázá? Felszólítom a kormányt: ily esetekben mi a mód, mely által bennünket megoltalmazand? Talán hóhérpallos és kötél? mik a bűnösök ellen fordíttatnak. Nyomorúlt eszközök! Mert ezek semmivé tehetnek ugyan egyes életet;

de itt nem egyesekről van szó: itt a szó azon halhatatlan, hódíthatatlan szellemről van, mely századok óta most lánggal lobogva, majd hamv alatt emésztődve ég. És ezt nem zabolázza meg félelem, nem győzi le hatalom; ezt csak megszelídíteni lehet. Nem egyébbel pedig, csak oly közös érdekkel, mely a társaság tagjait egyformán kösse a hazához; s ez érdek csupán két szó: szabadság és tulajdon!" 1834.

„Aztán csodálkozom én, hogy a kormány nem látszik érteni, mire már két század tapasztalása megtaníthatá vala: miképen a nép oly fontos a státusban, mire rendkivűli figyelmet kell fordítani. Elmúltak az idők, mikor az aristokratia állott fegyverben, hol a trón mellett, hol a trón ellen; most kincstár és katona a népből jön ki. S nem tudja-e, hogy az adózó erővel ragadtatik ki szülői, hitvese és gyermekei karjaiból, hogy midőn hosszú évi katonaságban a polgári élet minden viszonyaiból kilépve élt, végre, legtöbb esetben, táplálat nélkül haza eresztetik, s a tépett viszonyokat összekötni többé nem tudja: vagy tilalmas utakra kényszeríttetik, vagy házról házra bujdos koldulni, s a gazdag asztaláról lehult morzsalék után kapdos. Ily helyzetben álló népre támaszkodni vajjon bátorságos-e? S midőn ezt mondom, ellenállhatatlanúl tolakodik emlékezetembe a szemrehányás, melylyel a bérbefogadott iró, Gustermann, a magyar nemességet illeti: „Mert mi, úgymond, minden terhet a néppel viseltetünk, azzal oltalmaztatjuk a hazát; pedig annak hazája nincs, azt az országhoz s földéhez semmi érdek nem köti, mert tulajdont neki nem engedünk." Óhajtanám, bár ez az ember most itt lehetne, s szemeivel nézné, fülcivel hallaná, mily kínos fájdalommal küzdünk mi a kormánynyal, mely azon tulajdont a népnek megadatni nem hagyja. Bizony kénytelen lenne elpirúlni; bizony kénytelen lenne, a kormány tanácsosihoz fordúlva, szemeikbe mondani, a mit Napoleon egykori minisztere egy

1834. alkalommal mondott volt: „Uraim, amit tesztek, több mint vétek, az hiba!“

„Azonban fájdalmas érzéseim közepette is bizonyos léleknyugalmat találok abban, hogy a nemességen fekvő százados szemrehányás terheit a kormány most saját magára fordítá; s e tett által felhatalmazva érzem magamat kikiáltani, — s ezen kiáltás elébb utóbb az egész hazán keresztűl fog zengeni, ez a kiáltás elébb utóbb kilencz millió ember kebelét fogja dobbanásba hozni —; mert ime 1834-ben, a magyar nemzet törvényjavító országgyülésén, a magyar nemesség az adózó népnek tulajdonszerezhetésre valahára útat nyitni szándékozott; s az, a ki ezen jótékony szándéknak ellene vetette magát, a kormány volt! Igen is, a kormány volt! A mi minket illet: mi a nép iránti kötelességhez e részben mind eddig hűvek valánk, s nincs egyébb hátra, hanem hogy annak teljesítésében továbbra is szent állhatatossággal megmaradjunk.“

Deák Ferencz beszéde.

De azon nemes tüzet, azon magasztos, emberi érzelmeket, melyekkel az ellenzék a jobbágyok állapotának javítása mellett küzdött, semmi sem tűkrözheti vissza hívebben, mint Deák Ferencz beszéde, melyet különben is, mint a magyar szónoklat remekeinek egyikét, hiba volna, legalább is egy részében ki nem írnunk az országgyülés jegyzőkönyvéből. „Fájdalmas érzéssel érti, mond a szónok, a kir. válasz tartalmából: hogy ő Felsége az úrbéri V-dik t.-cz. 2-dik szakaszában általunk javallott örökös megváltásokat ezen törvényben kijelentetni nem akarván, legforróbb óhajtásunkat semmivé tette . . . .

„. . . . Kettős volt ezen úrbéri munkában a jobbágyok iránt törvényhozói kötelességünk: t. i. engedmények által tüstént segíteni a jobbágyok szükségein; de a jövendőre is figyelmezve, egyszersmind önérzésöket az emberiség méltóságára emelni, és kifejteni a kebleikben szunnyadó hatalmas erőt: az iparkodásnak, leginkább szabadság és tulajdon által nevekedhető varázs-erejét.

„E kettős kötelességen alapúlt az országos rendeknek úrbéri munkája; s ezen kettős kötelesség teljesítését vártuk a törvényhozásnak másik részétől — a kormánytól is. De, fájdalom! e jelen kir. válasz várakozásainknak épen nem felelt meg. Mert midőn tőlünk egy részről új és ismét új engedményeket kiván; más részről a népet emelő és boldogitó azon csekély szabadságot is, melyet mi megadni készek valánk, megtagadja, vagy legalább nem fogadja el; és így minden engedmények, melyeket a Rendek nemzeti kifejlődésünk édes reményében, nemesebb czélokból adtanak, általa nyomorúlt alamizsnává vannak lealacsonyítva. Ugyanazon kormány, mely az adózó népnek sorsát oly gyakran emlegette, rajta mindazáltal önhasznának feláldozásával csak ritkán segített; ugyanazon kormány, mely e jelen királyi válaszban tőlünk ismét áldozatokat sürget, de hazánk vérző sebeit, többszöri keserű panaszaink mellett sem orvosolja; most is, úgy látszik, csak azt akarja, hogy engedményeink által jobbágyaink a k. kincstárt gyarapító közterheket könnyebben viseljék; de arra nem hajlandó, hogy ezen nép az iparkodásnak és mívelődésnek magasabb fokára emelkedve, feltalálja önkeblében tulajdon erejének és szorgalmának gazdagon jövedelmező tőkéjét. Pedig, ha mindenkor csak alamizsnát adunk, ha egyszersmind a népnek szorgalmát czélirányos törvények által nem ébresztgetjük: kötelességünket csak félig, és félig sem teljesítjük.

1834.

„Mert tekintsünk bár vissza századokon keresztűl alkotott törvényeink sorára: tapasztalni fogjuk, hogy a törvényhozásnak ismételt engedményei sem voltak képesek a népet az inségtől megóvni. Előre látható tehát, hogy az engedmények véghatárát még el nem értük; előre látható, hogy a szegény népnek sorsa jövendőben is áldozatokat fog kivánni, ha csak törvény által módot neki nem nyujtunk, hogy ezen kérdés alatti szakasznak értelmében, a földesuraknak kára nélkül, sőt azoknak önkéntes meg-

1834. egyeztével, alku szerint magának valamivel több szabadságot és biztosabb tulajdont szerezhessen.

„De nemcsak a jobbágyok sorsát rosszabbítaná, nemcsak azok szabadságát korlátolná ezen örökös megváltások eltiltása; hanem még a földesurak tulajdoni jogait is tetemesen sértené. Mert ezen úrbéri munkának IV-dik czikkelyében azt állítani: hogy a földnek tulajdona egyenesen a földesurat illeti; azt mondani, hogy minden jobbágyi adózás a földesurnak kétségtelen sajátja: itt pedig megtagadni a földesurtól azon jogot, hogy ezen sajátját önjobbágyainak alku szerint szabadon és szerződésileg átadhassa, valóban annyi volna, mint a valóságos tulajdonnak minden józan értelmét keserűn kigúnyolni, és a tulajdonosnak szabadságát szükség nélkül, sőt a közjónak kárával semmivé tenni. Nem azért gyűltünk pedig itt össze, hogy a hasznos szabadságot korlátoljuk; hanem azért, hogy szabadságot terjesztve, védve és erősítve, polgártársainkat boldogítsuk.“

Megmutatván ezután, hogy nem is új és szokatlan az intézkedés, melyet a rendek követelnek; hogy az örökös megváltások, egyes esetekben, hajdan is divatoztak; miként ezt számos szabad mezővárosaink s örökösen megváltott községeink létezése bizonyítja; — megmutatván továbbá, mennyit nyert ezen örökös megváltások által a földesur, ki ekként a maga sajátját oly áron adta el, milyent azért egyébként nem kapott volna; és, mi még fontosabb, mennyit nyertek a jobbágyok, kik azóta kettőztetett iparkodás által tehetősek, szabadok és boldogok; s mennyit nyert végre a közjó, miután azon földek a megváltás óta sokkal számosabb, vagyonosabb, míveltebb és megelégedettebb polgárokat táplálnak, becsökben pedig még a közterheket nem viselő nemesi földeket is sokszorta meghaladják: ekként folytatja beszédét:

„Nálok — e megváltott községekben — a népesedés, a faluk nagysága, csinosodása és a lakosok vagyonossága folyvást nevekedik; nálok csak a gondos iparkodást, s az

abból származott jóllétnek kedvesen meglepő képét látni mindenhol. Egy szóval: a ki ezen községeket közelebbről ismeri, hacsak a nemzet kifejlődése iránt minden érzés ki nem aludt kebeléből, lehetetlen nem óhajtania, hogy bár hazánkban mennél több eféle csinos és boldog helységek támadnának. Pedig kérdezzük meg bár a szomszéd vidéknek szegényebb lakositól: hogy ezen megváltott községek mi által lettek virágzókká? Azt fogják sóhajtva válaszolni: hogy azért, mert szabadok és szabadság által boldogok! Van igen is a népnek szivében egy ösztön, mely ha századokig szunnyadott is, örökre kialudni soha nem fog; s ezen ösztön a törvényes szabadság vágya és érzete. Nem lehet ezen ösztönt gátló törvényekkel elfojtani; mert végre gátokat rontva, kártékony lehetne féktelen rohanása. De hatalmunkban áll azt, hasznos törvények által a legnemesebb czélra, hazánk nagyságának emelésére s a nemzeti szorgalom és erő kifejtésére vezérelni.

1834.

„Ilyen hasznos és czélirányos törvény az említett V-dik czikkely kérdés alatti 2-ik szakasza. Ezt tehát félretenni, részéről véteknek tartaná a nemzet ellen, mely tőlök várja a haza boldogságának sikeres eszközlését. De mik is lehetnének okaink arra, hogy ezen intézkedést, melyet a földesurak önhaszna tanácsol, a népnek boldogsága sürgetve kiván, törvényeink pedig nem tiltanak, egy oly intézkedést, melyből eddig is csak áldás és boldogság eredett, most egyszerre félrevessük?“ Megczáfolván aztán a királyi személynök által az incapacitásból felhozott érveket, s megmutatván, hogy a törvényjavaslat még evvel sem ellenkezik, így folytatja:

„Vagy talán itt is az ősiség törvényeinek erőtetett magyarázatából kivánunk a nemzet boldogságának új akadályokat összerakni? Szegény nemzet! a sors átka, úgy látszik, csakugyan úgy akarta, hogy a magyar soha virágzó, soha igazán boldog ne lehessen. Mert ime, századokig küzdött a nemzet külső és belső ellenségeinek minden

1834. szabadságot eltipró hatalmával; vért és életet pazarolva, századokig küzdött a szabadságért: és midőn harczai elmúltak, most midőn a béke ölében az egyes polgárok boldogságából kellene kifejlődni a nemzet nagyságának, most ime, a nemzet osztályai között minden kölcsönös bizodalmat elzáró fal gyanánt, mi magunk állítunk fel egy irtóztató rémképet; reáfűzzük a leroskadt feudalismusnak hajdan csillogó rongyait; elszigeteljük általa hazánkat Európa míveltségétől; félrevetjük miatta még azt is, a mit öntapasztalásunk boldogítónak bizonyít: és mi, kik büszkén szabadoknak hirdetjük magunkat, nyomorúlt rabjai vagyunk ezen rémképnek, mely a nemzeti nagyság kifejlődését első bimbójában elfojtja, — s ez a rémkép a roszúl értett, a roszúl magyarázott aviticitás. Igazságtalanok volnánk elődeink iránt, ha még azt is állítanánk, hogy ők az ősiség törvényei által a népet magoktól és a szabadságtól végképen elszigetelni akarták; hibáznánk, ha talán azt hinnénk, hogy a jobbágyoknak magokat földesuraik megegyeztével megváltani hajdan szabad nem volt. Szerették őseink is szabadokká tenni azokat, kik a nép közől magokat tehetséggel és míveltséggel kiemelték; sok földesúr hajdan is felmentette jobbágyait, sok község örökre megváltotta magát a jobbágyi adózások alól; s így származtak a szabad községek" .... Miután végre a kormánypártiak egyéb, jobbára igen gyarló és kicsinyes ellenvetéseit, minő példáúl, hogy az örökváltság némely családok pazarlási hajlamát legyezgetné s azokat tönkre juttatná; hogy az örökváltság kérdése nem tartozik az úrbéri munkálatba, stb. megczáfolta; ekként fejezé be szép beszédét:

„Vétkes mulasztás nem alkotni törvényt, mely a szabad és boldog polgárok számát szaporítsa; de olyan törvényt alkotni, mely azok eddigi számát is kevesítse, — oly törvényt alkotni, mely azokat is, kik a sors kedvezése által a törvények engedelme vagy legalább elnézése mellett magokat jobb sorsra emelték, a jobbágyi adózásoknak egy-

kori járma alá ismét visszataszítja, nem elmulasztás, hanem oly cselekedet, melyet a hazának java épen nem követelhet. Pedig ha javaslatunk félrevettetik, ha múltat és jövendőt biztosító világos törvény által ki nem jelentjük az örökös megváltások szabadságát: nemcsak jövőre vetettünk gátot a haza virágzásának; hanem az eddig, boldog és virágzó szabad községek sorsát is koczkáztatjuk. Ha javaslatunk törvénynyé válhatik, fél század múlva más fényben, más erőben áll fenn a magyar; ha ellenben a kir. válasznak óhajtásunkat megtagadó tartalmához járulunk, az eddig megváltott községek sok ezer lakosinak mostani szabadsága is fel van dúlva; s ezek átka, ezek keserű könyei kisérik e jelen törvényhozásunk emlékezetét. A szegény adózó népnek reánk függesztett epedő tekintete tőlünk enyhülést és szabadságot kért vala: mi azonban csak alamizsnát vetettünk neki; de a szabadságot azoktól is készülünk elvonni, kik azzal eddig birtanak; pedig csak ott igazán boldog és virágzó a haza, hol a földet szabad kezek mívelik; ott erős a nemzet, hol a tulajdont és függetlenséget szabad kezek védik." 1834.

E fényes szónoklatok, melyeket a kormány- s conservativ-pártiak elv tekintetében meg nem támadhattak, s legfelebb azon igen gyarló érvvel ostromolhatának, hogy az örökváltság kérdése a királyi válasz értelmében halasztassék el, e napon még teljes diadalt vívtak ki. Hasonló szilárdsággal harczolt az ellenzéki többség a következő ülésekben a jobbágyosztálynak teendő két másik engedmény mellett is, miszerint t. i. az uriszék hatósága az úrbéri perekben eltörűltetni, s a jobbágyoknak a személy- és vagyonbiztosítás megadatni kivántatott. A törvényjavaslat e szerint teljes épségében küldetett ismét át, hozzájárulásuk kieszközlése végett, a főrendekhez. De ezek többségénél, mely a törvényjavaslatot elébb, bár hosszú küzdés után, elfogadta volt, a királyi tagadó válasz már legyőzte

1834.

az igazság és lelkiösmeret kiáltó szózatát; s a javaslat a kir. válasz értelmében visszavettetett.

A kormány működése az utasítások megváltoztatására.

Időközben pedig a kormány sem maradt vala tétlen. Látván, hogy a rendi többséget a válaszában kifejtett gyönge érvvel le nem győzheti; s a kanczelláriától e végre megbízott, folyton Pozsonyban működő Wirkner titkár sem boldogúl fondorlataival, melyekkel az ellenzéki követek néhányait körűlhálózni törekedék: más, hatékonyabb módhoz folyamodott, szétrebbenteni az ellenzéki többséget. Látni való volt, hogy e többség el van tökélve, inkább törvény nélkül oszlani szét, mint sem az úrbéri javaslat leglényegesb pontjait feláldozni. Nehogy tehát a felelőség súlya akár a gyülés feloszlatása, akár a javaslat ismételt visszavetése által a kormányra hárúljon, s a közvélemény ellene zúdúlván, a nép tőle elfordúljon: magában a rendek házában akarta megbuktatni a kérdést, rájok tolni a közvélemény kárhoztatását, melyet a kérdés megbukta maga után vonand. Ezt csak az által lehetett végrehajtani, ha a nemesség némely megyékben a követutasítás módosítására reábiratik. E végett tehát az ellenzék soraiban álló megyék főispánjai s adminisztrátorai Pozsonyból hirtelen eltűntek s megyéikben közgyüléseket hirdetvén, az úrbéri javaslat kérdéses pontjait tanácskozás alá vétették. Ez azonban csak forma miatt történt; mert czéljokat már a gyülések előtt ügyekeztek csábításaik s vesztegetéseik által elérni a köznemesség kebelében. Ügynökeik, az úgynevezett korteszvezérek, általok betanítva, nagy zajt ütöttek a megyékben, egyenes vádat emelvén a szabadelvű követek ellen: miképen veszedelmes demokratiai elveket hirdetnek, a reformokat a nemesi kiváltságok megrontására, respublikai irányban ügyekeznek keresztűlvinni az országgyülésen; minél fogva veszendőben van az országnak nyolcz százados aristokratiai alkotmánya. És a köznemesség tudatlan vagy elfogúlt tömegét nem volt nehéz feladat ilyféle izgatásokkal tévutra vezetni; minek az lőn következménye, hogy az

utasitások egynémely megyében valóban akként módosíttattak, miszerint a követek a királyi válasz értelmében legyenek kötelesek szavazni. 1834.

Ily módon csak néhány megye pártolt el ugyan a szabadelvű reform zászlója alól; de e néhánynak színváltozása is elégséges volt arra, hogy a szabadelvű reformpárt, legalább a fenforgó kérdésekben, kevesebbséggé olvadjon az országgyülésen. A követek tehát, kiknek utasításai ekként módosíttattak, minden módon ügyekeznek vala reábirni megyéiket, vennék vissza utóbbi végzéseiket. Ezek egyike, Kölcsey, ki, miként általában a radikál reformnak, úgy a nép polgári jogosításának is legbuzgóbb, legerélyesebb pártolói közé tartozott, követi állásának megtartását is e feltételhez kötötte; sőt megyéjének sürgetésére, az év vége felé annak egy közgyülésére személyesen is megjelent. Elment oda Wesselényi is, hogy barátját s benne az ügyet támogassa. A gyülés rendkivűl élénk, sőt zajos volt. Wesselényi hevesen kikelt a kormány eljárása ellen; mi miatt utóbb, mint látandjuk, hűtlenségi kereset alá is fogatott. Mind hasztalan: Szatmár megye, valamint a többi elpártolt megyék is, megtartották újabb utasításaikat; s Kölcsey társával együtt még csak bucsúzni ment vissza Pozsonyba. A bánat s boszúság itt a lánglelkű férfiú elvesztése miatt közönséges volt, úgy a követi kar szabadelvű felekezetében, mint az országgyülési közönségben. Kossuth gyász szegélyzettel küldé szét irott országgyülési tudósításai lapjait. Az ifjúság, mely mindjárt lemondása hirének megérkeztekor fátyolt kötött, egész politikai tüntetéssel fogadta s bocsátá vissza megyéjébe, bucsúbeszédének elmondása után, az ünnepelt szónokot s rendíthetlen lelkű hazafit. „Ide jöttünkkor, mondá e beszédében, többek közt két erős kivánat uralkodott lelkeinkben: emelkedést adni az adózó népnek, s a földbirtokot állandóbb és biztosabb alapra helyezni. Azt hivők, hogy e kettőt megtenni itt az utólsó idő, itt a legszebb alkalom: midőn törvényhozás

1834. útján, a fejedelem és nemzet közti békés tanácskozásban eszközleni lehet azt, a miért máshol vérpatakok folytak s inség borított el egész országokat. E hit által vezérelve indúltunk el országgyülési pályánkon; és . . . . . boldogságot leltünk abban, hogy saját meggyőződésünket küldőink óhajtásaikkal párosíthattuk . . . Megyénk jónak látta, a királyi válasz mellé állani; . . . . mi tehát helyünkről leszállottunk. . . . . Jelszavaink valának: haza és haladás. Kik a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg: miképen . . . korszerinti haladás épen maradást hoz magával; veszteg maradás következése pedig senyvedés. Isten őrizze meg e nemzetet minden gonosztól; isten virraszsza fel e nemzetre a teljes felvirágzat szép napját! . . .“

Az örökváltság s a törvényjavaslatban a jobbágyosztály számára tett egyébb jogi engedmények felett ekkoron már megkondúlt a halálharang; mert már a tárgyalás befejezése előtt bizonyos volt, hogy a fontos reformkérdés meg fog bukni. A szabadelvű követek azonban még az utólsó vitatás alkalmával is csak makacs védelem után adták fel az annyi lelkesedéssel pártolt ügyet. A kedélyek ingerűltségét, mely aztán, több más okok is hozzájárúlván, az egész országgyülésen keresztűl huzódott, semmi sem ábrázolhatja élénkebben, mint magok a törvényjavaslat felett tartott utósó beszédek. Közönséges volt a meggyőződés, hogy a jobbágyosztály javára adatni szándéklott erkölcsi engedményeket leginkább a demokratia rémeitől rettegő főrendek conservativ pártjának befolyása buktatta meg: ezek ellen önték ki tehát ingerűltségök egész hevét az ellenzéki képviselők. És ebben még maga Nagy Pál is velök tartott, ki egyébiránt, az aristokratiai alkotmány híve, már sokban annyira elmaradt az ellenzék többségét képező radikál reformpárttól, hogy több kérdésben szinte conservativ pártinak tekinteték.

„Hogy a különböző néposztályok közt vonandó éles elkülönzési vonal elveiből, — úgy monda egyebek közt —

egyátaljában nem lehet demokratiát következtetni: mindenki belátandja, kinek csak féligmeddig helyes fogalma van a demokratiáról; miért is azoknak, kik elveim ismételt nyilvánitása után is mindig demokratiáról vádolnak, nem javasolhatok mást sürgetőbben, mint hogy mennél elébb orvosról gondoskodjanak. — Hogy pedig azok közől is, kik a kérdéses három pontot velem együtt pártolták, senki nem is álmodott demokratiáról: azt amaz oligarchák is tudják, kik ilyféle híreket terjesztenek, s a kormánynak legtisztább szándékainkat is ijesztő rémekként adják elő. Mert habár az oligarchia a bölcseségnek kizárólagos birtokában hiszi is lenni önmagát: azért még nekünk is van egy kevés értelmünk, minél fogva átláthatjuk, hogy Magyarország a világ minden tartományai közt legkevésbbé alkalmas respublikára; miután annak külön rangú s nyelvű lakosai egymást a respublikának bizonyosan mindjárt első éveiben fölemésztenék ..... A nemesség szereti alkotmányát s nemesi szabadságát; de annak józanúl gondolkodó része szereti a földmívelő népet is, mint embereket, szereti a népet, mely őt táplálja, védi, mely az ország terheit hordozza. Egy szóval, az egész nemzet szereti királyát, régi fejedelmi házát, szabadságát és a népet; és, néhány dicséretes kivételekkel, csak azon oligarchiát nem igen szereti, mely aristokratiai alkotmányunk elnyomása által, a népet és nemességet egyaránt megvetve, magát kevélyen az egész nemzet fölibe emelni szándékozik. Azon oligarchiát nem igen szereti a nemzet, mely a népet, bár annak nagyobb része neki szolgál, nem védelmezi; mely az 1825-ki országgyülésen is ellene volt az adóhátralék elengedésének s a törvénytelenűl szedett adó jövőrei beszámlálásának. Azon oligarchiát, mely szinte azon országgyülésen eme szavakat: „hogy a nyilvános pénztárak megkárosítói s az adózó nép elnyomói minden rang és méltóság különbsége nélkül keményen bűnhesztessenek“, — a törvényből kihagyta. Azon oligarchiát, mely az adómennyi- 1834.

1834. séget egyre fölemelni törekedik. Azon oligarchiát, mely, hogy a maga fényüzését s pazarlását folytathassa, a papirpénz értékleszállítása által polgártársai vagyonának nagy részét már elnyelte; s mi ezeknek még megmaradt, azt is elnyelni törekedik. Azon oligarchiát, mely a nemességnek sem barátja, s melynek főczélja magát arrondirozni, mi magyarúl, körűlbelől a nemesség kiirtását jelenti; s mely e czélra oly buzgón törekszik, hogy egyedűl a szomszéd Mosony vármegyében, hol a múlt század elején 300 nemes családnál még több lakott, jelenleg három alig létezik. Ezen oligarchia, azon meggyőződésben lévén, hogy a haza boldogsága egyedűl az ő jóllétökben fekszik, nem is képes boldognak képzelni azon országot, melyben a családok milliói, a törvényes szabadság védelme alatt, állapotjuk szerint megelégedve élnek s polgári jóllétnek örvendenek. Ezen oligarchia csak abban helyezi a haza boldogságát hogy, midőn kastélyának ablakaiból kinéz: e törvényjavaslat egyik pontja visszavetésének következtében, mindent mi látkörébe esik, a maga tulajdonának nevezhessen; másik pontja visszavetésének következtében, pálczája előtt mindenki remegjen, mindenki kezét nyalja; és midőn vagy 30 angol paripával s 300 vadászebbel, a rókavadászaton, a szegény adózó vetéseit legázolja, sehol se találkozzék egy földmívelő tulajdonos, a ki elég vakmerő lenne, az ifjú úr lovának kantárát megragadni s Bürgerrel mondani: „Du wärest Obrigkeit von Gott? Die Gottheit spendet Segen; Nein, nicht von Gott bist du, Tyrann!“

„Ezen oligarchiának most nem akar fejébe menni az örökváltság. Ő volt az, ki dühében a demokratia nevét feltalálta, mi csak szánakozásra méltó; mert bár az örökváltságnak a különféle igazgatási formákkal egyátaljában semmi köze, hanem az egyedűl azon igazság követelése, mely a kormányformák minden nemeinél a polgári társaságnak legelső feladata: mégis ha irányához illő epithetont akarnánk keresni, azt egyátaljában nem demokratiainak,

hanem tisztán monarchiainak kellene neveznünk. Innen van, hogy az urbariumnak kivált monarchiai behozatalánál az örök szerződések különösen pártoltattak; hogy azokat a kormány azóta is sok esetben önkényleg s erőszakosan fentartotta: hogy az örökváltság a szomszéd Ausztriában, mely tisztán monarchiailag kormányoztatik, már 1772 óta minden demokratiai következések nélkül gyakorlatban van . . . . .; sőt a monarchiailag kormányzott Ausztriában oly paraszt községek is találhatók, melyek nemcsak úri tartozásaikat örökre megváltották, hanem az urtól még allodiumát s minden más jogait is megvették, úgy hogy a község most önmaga magának földesura . . . . — 1834.

„De előre is látom, hogy mind ennek nem lesz hatása azon oligarchiára, mely a kormányt a maga bujtogatásaival környezi s az egyes vármegyéket elcsábítja. Győzni fog tehát ismét az oligarchia a nemzet tömege ellen, melynek érdekeit a magáéinak szünetlen feláldoztatni kivánja, azt állítván, hogy ő a trónnak valódi támasza. Szükség azért ezen állítást kissé bővebben megvilágositani . . . .“ Hosszan mutogatván ezután, miképen a főnemesség a franczia háború korában is, semmi hasznára nem, sőt mind a katonaszedés mind a fináncziák tekintetében, nagy hátrányára volt a kormánynak, — ekként végzi beszédét: „Hogy a kormány ily támaszainak kedvéért a nemzet egész tömegének legszentebb érdekeit feláldozza, hihetetlen; s azért teljes bizodalommal remélem, hogy mihelyt e tárgy a törvényalkotásnak még egyszer elejébe fog terjesztetni, felséges királyunk nem fogja hű népét legszebb reményeitől megfosztani.“

Az urbéri törvényjavaslat megbukta.

De hasztalan volt ott minden okoskodás, hol a többség mesterségesen volt előkészítve. A három nagy fontosságú reformkérdés a deczember folytában tartott, rendkivűl heves ülésekben megbukott; s az örökváltság 26 megyének szavazatával 22 ellen —, az úriszékek korlátozása 25 szavazattal 23 ellen —, a parasztok személyének és vagyonának

1834. biztosítása 27 szavazattal 21 ellen a királyi válasz értelmében módosíttatott. A deczember 30-kán tartott országos ülésben, midőn a jobbágyok személyét s vagyonát biztosító VIII-dik t.-cz. javaslata utóljára forgott szőnyegen, Deák, Nagy Pál, Klauzál, Palóczy, Beőthi, Balogh, s több más szabadelvű követek még egy ostromot kisérlének meg a kormánypárt ellen, s lelkesedésben és ékesszólásban önmagokat is meghaladni látszának, hogy a nagy fontosságú t.-czikket megmentsék. Az érveket, melyekkel a harcz a két részről folytattatott, leghívebben tünteti elő Deák beszéde, melyben az erős logikájú szónok a kormánypártiak főbb indokait sorra megczáfolá.

„Midőn — úgymond — ezen úrbéri VIII-dik t.-czikket elsőbben olvastam, nem véltem volna, hogy annak tiszta s egyszerű igazsága mellett védelemre kelnünk valaha szükséges lehessen. Hiszen az 1-ő szakasz csak azt rendeli, hogy törvényes kihallgatás és birói elmarasztalás nélkül a jobbágyot személyében vagy értékében háborgatni nem szabad. S ez oly világos alapigazság, mely a polgári társaság helyes fogalmától elválaszthatlan; mert nélküle a társaság közczélját elérni nem lehet. A 2-dik szakasz pedig hatalmat ád a sértett félnek, hogy sérelmének orvoslását a rendes biróság előtt törvényes úton követelhesse; s ez az előbbinek oly egyenes és természetes következése, hogy nélküle a törvény oltalma csak puszta és sikeretlen képzelet. Valóban, ha számos esetek el nem szoktattak volna az efféléken bámulástól, azon bámulnék leginkább, hogy valaha szükségessé válhatott törvény által kimondani ezen alapigazságokat, melyeknek törvény nélkül is minden ember kebelében létezni kellene. Azonban nálunk még igen sok lehető és igen sok szükséges.

„A kir. személynök és némely követek azt hozták fel ezen t.-czikk 1-ső szakasza ellen, hogy az már magában hiányos, elégtelen és könnyen zavart okozható. Mert tétetik ugyan említés arról is, hogy a törvény által megszabott

esetekben, birói elmarasztalás előtt is szabad a letartóztatás. De mivel ezen meghatározott esetek kifejtve és elszámlálva nincsenek, könnyen balmagyarázat s félreértés következhetik; s mind addig, míg ezen esetek az illető rendszeres munkában egyenként tanácskozás és határozás alá nem kerűlnek, a VIII-dik t.-cz. rendelkezése nemcsak sikeretlen, hanem káros is. — Ha mi csak most állanánk össze legelőször polgári társaságba, ha csak most alkotnánk legelső törvényeinket, melyek belső elrendelkezésünket és a közbátorságot tárgyazzák: akkor igen is fontos lehetne ezen ellenvetés; akkor magam is azt kivánnám, hogy a hol a polgárok biztosítása kimondatik, ott tüstént elszámláltassanak mind azon esetek is, melyekben a köztársaság épen a közbátorság fentartása miatt, rendkivűli eszközökhöz nyúlhat és nyúlni kénytelen. De mi már századok óta polgári társaságban állunk; vannak belső elrendezkedési törvényeink, melyek a közbátorságot biztosítják; mert mi a társaság köz kincsét, a személy és vagyonbeli bátorságot is privilegium mellett, kizárólag csak magunk birjuk. Az áldott Primae Nonus gondoskodott arról, hogy nemes ember önkény és erőszak ellen bátorságban legyen; és küldőink nem igen vennék kedvesen, ha ezt a I-mae 9-t eltörűlnénk. A magyar törvényhozás időnként meghatározta mind azon eseteket, melyekben a nemes embernek rögtöni letartóztatása szükséges vala; s így hazánk lakosinak egy osztálya már bir azon jussal, melyet a VIII-dik t.-czikkben szegény adózóinknak is óhajtanánk megadni. Ezt kell tehát minden kivételeivel és megszorításaival a nemzet egyéb osztályaira is kiterjeszteni: s a közbátorság szenvedni nem fog; sőt inkább minden polgárra nézve biztosítva lesz. Mert ha ezen szabadság a státus czéljával megegyez; ha elengedők a nemesekre nézve azon kivételek, melyeket törvényeink e részben tettenek: elengedők lesznek azok a jobbágyokra nézve is; ha pedig ott sem elengedők: akkor ott is változtatás és megszorítás szükséges. Ha azonban engem 1834.

1834. arról, számos példák és köztapasztalás ellenére is, meggyőzhet valaki, hogy a privilegium több míveltséget és erkölcsösséget ad minden nemesnek és maradékának, mint a mivel nem-nemes polgártársaink élhetnek és birhatnak; ha meg lesz mutatva, hogy a privilegium biztosítja közbátorságunkat: akkor fejet hajtva kész leszek elismerni, hogy az ilyen privilegiált, jó erkölcsű, mívelt osztály különös kedvezésre méltó, s a közbátorsági törvények oltalmát is mások felett csak ő érdemli meg.

„Gömörnek érdemes követe példáúl Frankhon és Angolország törvényeit hozta fel s állítá: hogy ott is, kit a constabler fején pálczájával megillet, vagy a rendőr letartóztat, ellentállni nem mer, habár első pair is. De épen ezen előadásban felelt meg önmagának érdemes követ ur; mert ott a törvények szentsége oly tiszteletben áll, hogy a leghatalmasabb pair szintúgy mint a legszegényebb polgár enged és kénytelen engedni az őt letartóztató constablernek. Nálunk azonban a törvény súlya csak a szegény adózót nyomja. Állapítsuk meg azt, hogy a közbátorságot biztosító törvények oltalma nálunk is minden polgárra egyformán terjedjen ki: s akkor a törvény nevében eljáró constabler nálunk is oly tekintettel fog birni, a milyennel most, különösen a magyarországi pairekre nézve nem bir. — Vas vármegyének érdemes követe azt állítá, hogy a jobbágy nálunk is minden sértés ellen biztosítva van: mert a földesur violentialis per útján megboszúlja jobbágya sérelmét. Nem ereszkedem abba, hogy az természet elleni dolog, midőn polgári társaságban a sértett fél önmaga elégtételt nem is kereshet; hanem a törvények oltalmának felhívását is urának kegyelmétől kell várnia. Csak azt jegyzem meg gyakorlati tekintetből: hogy az eféle violentialis pörök az összeveszett szomszédok és közbirtokosok között gyakran voltak ugyan a boszúnak eszközei; de csakugyan kevés példa van arra, hogy barátságban élő földesurak egymást a jobbágy sérelmiért pörbe idéztették volna. Ily

esetekben közönségesen pipa s kártya közben végzik el a földesurak az egész dolgot, gyakran a jobbágy rovására; s a panaszolkodónak földesura nem egyszer mondotta azt: én egy hitvány parasztért szomszédommal, komámmal vagy atyámfiaival összeveszni s perlekedni nem fogok. Ez azon dicsért földesuri pártfogás! — Azt is említék némelyek, hogy ezen VIII-dik czikkely már azért is hiányos, mert nem az egész nyolcz millió nem-nemest, hanem azoknak csak egy részét, a jobbágyokat, foglalja magában. Különös valóban ezen ellenvetést ép azoktól hallanom, kik azon esetben, ha e törvény az ország minden lakosairól szólana, elsők keltek volna ki ellene, és bizonyosan azt mondották volna: hogy e törvény nem az urbérbe tartozik, mert nem egyedűl a jobbágyokról, hanem az ország minden lakosiról szól. Én e törvény jótéteményét minden polgárra kivánom kiterjesztetni; de minthogy az urbérben csak a jobbágyokról rendelkezünk: mindenek előtt azokat kell e törvény védelme alá állítanunk. — Árvának érdemes követe azt mondá hogy, ha nyolcz századig ellehettek adózóink e törvény nélkül: el lehetnek még egy pár évekig. De ez valóban különös egy okoskodás, melyből furcsa következtetéseket vonhatnánk. Hiszen évezredekig el lehetett a világ a keresztény vallás nélkül: tehát el lehetett volna tovább is. Őseink századokig nem valának keresztények: még sem kárhoztatják őket, hogy azokká lettek. Nyolcz századig el lehettek a jobbágyok urbarium nélkül: mégis igen hasznos volt azt a múlt század második felében hazánkba is behozni. A haszonvételnek szabad eladása századokig nem vala megengedve; s azt mégis megállapítá a jelen törvényhozás.

„Én ismételve mondom: ha jó a törvényjavaslat, haladék nélkül el kell azt fogadni; mert minden ilyes halogatás a nemzeti közboldogságnak valóságos meglopása. Nem oszthatom, — folytatja a szónok keserű gúnyorral — nem oszthatom Somogy vármegye követének véleményét azon egy pontban: hogy e tárgygyal sem a birtoklási

1834. képesség sem az ősiség összeköttetésbe nem hozathatik. Mert ime a t. rendek nem valának hajlandók a jobbágyoknak megadni a birtokbeli capacitást; de megkivánják nálok hagyni a botbeli capacitást. Az aviticitás, minden nemzeti szorgalmat és kifejlődést elfojtva, súlyosan nyom bennünket; de még sem akarják azt, úgy látszik, eltörűlni a t. rendek; sőt még a jobbágyoknál is meghagyják a nyolcz százados botbeli aviticitást, hogy t. i. „prout a majoribus suis acceperant," ezután is úgy birják; mert igen szép, igen jóltevő és hasznos elv a régit fentartani, csak azért mert régi . . . "

Hasonló keserű gúnyor vagy levertség színezi több más jeles szónokaink beszédeit is. „Igaza van Gömör követének, mond Klauzál, hogy nincs nagyobb szerencsétlenség, mint ha a nép közt nyugtalanság magvai szóratnak el. De lelke mélyében meg van győződve, hogy ezen t.-czikk meghozása ilyes magvakat nemcsak el nem szórna; sőt meg nem hozása fogja elszórni és növésre gerjeszteni azokat, melyek az isteni s emberi igazság szerint meg nem tagadható jogok megtagadásával már elszórattak. Mindenekben, még a személyes bátorság társadalmi jóvoltában is, privilegiális vonalok választják el magyartól a magyart. Ezek szűlik a békétlenséget; ezek okozzák, hogy az erőteljes Magyarhon folyvást colonialis állapotban sorvad, s nem is fog egyhamar azon polczra emelkedhetni, melyet alkotmányos nemzet létére elfoglalhatna. Fájdalom, azonban vannak és igen sokan vannak, kik minden hasznos intézeteknek azt vetik ellene, hogy népünk még nem ért meg reá. Adja isten, hogy a kormány, ily értelmű tanácsosainak javaslatit soha meg ne keserűlje. A szónok azonban e balvélemény megczáfolására elegendőnek látja hivatkozni a jamaikai rabszolgáknak adott ama szabadságára, hogy törvényes birótól függjenek s azon jogokra, melyekkel a muszka czár a besszarabiai jobbágyokat 1834-ben felruházta; — s egyenvonalt húz ezek s hazánk

népének állapotja közt, egyenvonalt, mely a magyar nép 1834. állapotát borzasztó alakban tünteti elő.

Még élesebb volt, élesebb a szokottnál is Nagy Pál, kinek annál inkább fájhatott a javaslott törvény megbukta, minthogy már 1807-ben is, törvényhozóink közt első, sürgette volt a nép állapotának javitását. „Hallottam, úgymond, hogy némelyek azon ok miatt akadnak fel a személyes biztosságnak ezen VIII-dik czikkben kimondott elvében, mivel abban némi mocskot vélnek feküdni s olyas vádat, mintha nálunk ekkorig a jobbágyok személye törvény által biztosítva épen nem lett volna. Én megvallom, hogy vannak nekünk ilyes törvényeink; de ezek hasonlítanak azon törvényekhez, melyekről így szól Horatius: „Malis vetita legibus alea." Törvény által van a koczka tiltva; s úton útfélen koczkáznak. Törvénynyel tilalmazzák a békés polgárok személyét sértő kicsapongásokat; de el lehet rólok mondani: „malis vetita legibus in omnes grassandi licentia." Mit csinálnak sok helyütt a földesurak s goromba tisztjeik a jobbágyokkal? Szükségtelen emlitenem. Tudjuk azt is, hogy a szolgabiró, esküdt, commissarius sokszor bizony csak úgy „ex abrupto" jól megvágatja a szegény embert; és fájdalom, gyakran büntetlenül, a katonatisztek is lefelé a káplárig. Ezek, kiknek Ausztriában cassatio büntetése alatt tilalmas a paraszthoz csak egy újjal is nyúlni, — nálunk, ha bálba mennek, s a forspont nem jön hirtelen, jó sort vernek a falusi becsületes biróra. Látjuk tehát, minő bátorságban van a jobbágy személye eddigi törvényeink mellett. Száz meg száz borzasztó eseteket említhetnénk ennek bizonyságáúl .... Ezen visszaéléseket, ezen égbekiáltó licentiát meg kell valahára zabolázni. Ő nem is hiszi, hogy ezt ő felsége ellenzené, ki Ausztriában, hol önkényes hatalommal .... hoz törvényt, még azt sem engedi, hogy valaki tulajdon cselédeit büntetlenűl sérthesse .... De más véleményben van a kormányról. Ha itt ő felsége miniszterei jelen lennének, a minthogy alkot-

1834. mányos országban jelen lenniök kellene: megkérdezné őket: nem lappang-e az elhalasztás alatt elvetés? S fogják-e e t.-czikket a juridicumnál pártolni? Ha igen, úgy az elhalasztás miatt nem igen aggódnék. De több jel ellenkezőre mutat. Ha a kormány csak elhalasztani s nem elvetni kivánná azt, nem mozdított volna meg minden követ ellene; nem küldötte volna szét a főispánokat, s nem fordított volna megbuktatására annyi erőt. Azt kell tehát hinnie, hogy a kormány e t.-czikket nem csak itt, de egyátaljában sehol sem akarja. Már pedig nem akarni valamit, annyi mint ellenkezőt akarni; vagy is, el nem fogadni e törvényczikket, annyit tesz, mint azt akarni, hogy avval, mi e javaslatban foglaltatik, ellenkező történjék. Fordítsuk meg tehát e t.-czikket, s látni fogjuk, mi a kormány szándéka, s mit engedünk meg, midőn e czikket elejtjük. A szóban forgó VIII. t.-czikk megfordítva így állana: „A jobbágyokat nemcsak törvényes biráik, hanem bárki más is, és nemcsak rendes kihallgatás és megitélés után, hanem kihallgatás és itélet nélkül is mind személyeikben mind vagyonukban megsértheti, elfoghatja és testi büntetés alá is vetheti.“ Nem volna-e ily törvény rettentő igazságtalanság még akkor is, ha egy deportált rablókból álló coloniának hoznánk törvényeket? . . . .“

De mind hasztalan; a szabadelvű párt állhatatos tagjai hiában szóltak az észhez és szívhez, hiában czáfolták meg a gyönge ellenérveket és önték ki a maró gúnyor választóvizét ott, hol a kormány mesterségesen, fondorlat és csábitás által készített többséggel állott elő. A szám hatalma győzött. Balogh János azonban a már kétségtelen kimenetelű végszavazat előtt még egyszer felszólalt; nem többé a már lehetetlen diadalért küzdendő, hanem a közügyek s a törvényhozás helyzetét ábrázolandó. Szónoklata mintegy halotti beszéd gyanánt tűnik elő azon fényes remények sírja felett, melyekkel magát a szabadelvű reform-

párt az országgyülés kezdetén a hon újjászületése tekintetében kecsegtette. 1834.

„Elveszett immár, úgymond, az általunk javasolt V-dik úrbéri t.-czikk 2-dik szakasza (az örökváltság), mely, ha megáll, egy új dicső korszakot vala teremtendő a hazában; elvesztével pedig örökös szolga most már a magyar jobbágy, s a XIX-dik században is csak ott áll, hova őt elődeink buzogányai taszíták. Elveszett a VII-dik czikkely is (az úriszékek korlátozása) s annak elvesztével hazánkban a legszámosabb felekezetnek birósága a részrehajló igazságnak képrajza marad. El fog veszni, a mint látni lehet, nemsokára a VIII-dik t.-czikk is, mely a jobbágy személyét biztosítaná; s elvesztével a kegyetlen földesúr kínzó pálczája gúnyolva neveti ki az azt széttörni akarókat. Ily nagy, ily rémítő veszteség után, midőn keblemből szivemnek három kedvencze irgalom nélkül kiragadtatott, engedjék a t. rendek, hogy az egész úrbér felett elmondjam hattyúénekemet.

„Midőn a jelen országgyülés kezdetén a tanácskozás soráról vala szó, a többséggel én is arra szavaztam, hogy az úrbéri munkálaté legyen az elsőség; mert, látván hazánkban több millió polgártársaimnak sajnálatra méltó sanyarú állapotát; hallván az országgyülést nem sokkal megelőzött öldöklő nyavalya alatt az adózó népnek némely megyékben elkeseredését; tartván az ebből származható kétségbeesés borzasztó következéseitől: a milliók jövendő boldogságának alapját mentől elébb megvetni, s így a földesúr és jobbágy között még ugyan csak rejtett, de talán nemsokára kitörhető ellenségeskedésnek okait gyökerestől kiirtani kivántam. És ennek valósúltát annyival inkább remélhetének, mert hiszen a kormány maga is a kir. előadásokban sok szép szavakba burkolt igéretek kecsegtetésével ugyan ezt látszék kivánni. A nemzettől annál többet várhatánk, minthogy hazánknak egy jeles fia lángészszel és hazafiúi lelkesedéssel teljes iratai által a felvilágosodás fák-

1834. lyáját jóval ez országgyülés előtt meggyujtotta. Minden gondolkodó embernek, minden társaságnak kedvencz tárgya lőn a jobbágyoknak adandó engedélyek; sőt úgy látszék, hogy a megyék és megyebeliek a szabadelvűség és nagylelkűségben egymást nemcsak elérni, hanem meghaladni is vetélkednek. Magam, lelkes küldőim által a legszebb utasításokkal ellátva, jövék e jelen országgyülésre.

„És a t. rendek meg is feleltek nemzetünk várakozásának; mert habár sokat kellett is küzdenünk a főrendekkel: végre csakugyan, az ő megegyezésök hozzájárultával is, oly úrbéri czikkelyek küldettek fel ő Felsége jóváhagyása alá, melyek a jelen század szelíd lelkének, a magyar nemzet nagylelkűségének s a törvényhozó test érett megfontolásának szüleményei valának. S miután mind ez megtörtént, a nemzet boldogsága egyedűl a király válaszának kegyességétől függött, melyre neki a rendek jó alkalmat nyujtottak.

„Nagy volt a remény, feszűlt a várakozás. És ime, mi történik? E folyó évi aug. 28-kán minden hazafi dobogó szívvel sietett az ország házába, hol a királyi válasz rettentő villám és mennydörgés közt felolvastatott, — mintha foglalatján magok az egek is boszankodnának! És oh, fájdalom, a nemzet s főkép az adózó nép legszebb reményei egyszerre meghiúsúltak; s a kikelő szép új világ derűltét ismét sötét felhők boríták . . . .

„Így vész el hazánkban minden nemzeti ügy, s így fog elveszni mind addig, míg az országgyülés úgy marad alkotva, a hogy most áll; míg t. i. a kormánynak és a főrendeknek korlátlan vetója lesz, míg a vármegyék önállóbbak, a kir. városok függetlenebbek nem lesznek, míg az egyházi rend a világi törvényhozásban részt veszen, míg minden hivatalok kiosztása a kormány kezében marad, és ezek által a nemzet meggátoltatik, serdűlő erejét lehetőleg kifejteni. Mikorra lehet pedig remélni, hogy e kifejlés létesűljön oly országban, hol két évig tartott tanácskozások

után sem lehetett eltörleni a jobbágy szolgaságát s a földesúr önbiráskodását, biztosítani a parasztok személyét? 1834. Bizonyára örülhetnek a kényuralomból származott válasznak, kik minden nemzeti haladást veszélyesnek tartván, az egy helyen vesztegelésnek barátjai; örülhetnek, kiknek az önhaszon lévén bálványok, készek ennek a nemzet legszentebb jogait is feláldozni; kik a milliók milliárd könycseppeit csak közönséges viznek tekintik.

„Miként Európában mindenütt, úgy hazánkban is feltámadt az elvek harcza: szívemből kivánom, hogy az szuronyok és torlaszok nélkül vívassék ki. De gondolják meg a politikai régiségek szeretői, hogy minden nemzetben a nagy többség áll velök szemközt, melynek türelmével viszszaélni, messzebb vezetne, mint a meddig a reformpártiak, századunk szelíd intéseinek engedelmeskedve, jutni akarnak. És így talán tanácsosabb volna nekik, míg idő van, egy eszélyes capitulatioról gondolkodniok, mintsem az ostromnak, melyet sokáig ki nem tarthatnak, ellentállva, mindent koczkáztatniok.

„Hallám több ízben a jelen országgyülés alatt említtetni, hogy ha keblünkben nem fejlett volna ki oly nagyon a demokratiai elv: a kormány és a főrendi tábla is hajlandóbb lett volna az általunk ajánlott morális engedélyek elfogadására; de miután mi a demokratiai elveket igen világosan kimondtuk: ők ezen engedményeket nyolcz százados alkotmányunk megrázkódtatása nélkül el nem fogadhatták. Tehát oly gyönge lábon áll már a magyar aristokratia, hogy azt három úrbéri törvény megrendítheti? Vagy a jobbágy örökös szolgasága, a földesúr biráskodása s a pálcza önkénye azok az alapok, melyeken a magyar alkotmány nyugszik? Ha ez állana, úgy a magyar alkotmányt nem aristokratiának, hanem aristokratikus despotismusnak, oligarchiai zsarnokságnak, vagy oly valami szörnyetegnek kellene tartani, melynek fogalmát kifejezni, nem létezik szó az alkotmányosság szótárában. Bizonyára, ezen

1834. észrevétel puszta merő ürügy s oly vékony hálózat, melyen keresztűllátni nem nagy ügyességbe kerűl. Egyébiránt is, nem igen lehet már a nemzeteket s a nagy közönséget oly könnyen rászedni. Valódi oka annak, miért vonakodik a kormány, a felső tábla s az egyházi rend a morális engedményeket elfogadni, nem más mint, hogy a kormány a nemzeti erő növekedése által a maga széles hatalmának megszorításától fél; a főrendek attól rettegnek, hogy az általok bálványozott aristokratiai elveket századunk elvei veszélyeztetik, s ezek az ő oligarchiai kevélységöket s nagyravágyásukat korlátozandják; az egyházi rend meg azon kőszál beszakadásától remeg, melyre Péter az egyházat építette. És így ezen hármas szövetség kicsinyben ugyanazon czélra törekedik, melyet magának az európai szövetség nagyban tűzött ki.

„Nekem pedig, mint az ellenzék tagjának, — melynek koporsóm zártáig tartó hívséget igérek, czélom az, hogy e jelen veszteség által el nem rettentetvén, a szenvedő emberiségért addig fáradozzam, míg az említett elvek harczában legalább azon remény hajnala nem virrad, hogy a mi táborunkban is fog valahára lobogni a győzedelem zászlaja, melynek látására a most szenvedő milliomok szemei a rájok nézve régtől fogva száraz magyar földet örömkönyekkel fogják áztatni.“

A szabadelvű reform bajnokai azonban még az által sem engedék magokat a térről egészen leszoríttatni, hogy a királyi leirat a többség által elfogadtatván, a VIII-dik t.-czikk tényleg megbukott: más módot kerestek, hogy, mi az elejtett czikkely lényegét képezé, a jobbágyok személyét az önkény ellen némileg biztosítsák. Az ülés végén felszólal ismét Deák Ferencz, mondván, hogy a királyi leirat tartalma sokkal fontosabb, mintsem hogy a VIII-dik czikkely elvetése csak így pusztán és szárazon kimondathatnék. Az is fontos dolog, mi fog e czikket illetőleg a feliratba tétetni, s mit fognak a rendek talán különben is szükségesnek

itélni. Ő felsége bár a VIII-dik czikkelyt nem fogadta el; 1834.
válaszában mindazáltal oly elvet mondott ki, mely a jobbágyok önkény elleni biztosítására nézve a rendek feliratának lényegével megegyez. A királyi válasznak ugyanis ekként szól az illető pontja: „Ő felsége kivánja, hogy alattvalóinak mindegyike, tehát a parasztok nagy számú osztálya is, mind összetesen, mind egyenként, nemcsak földesuraik iránti viszonyaikban, de minden más részről is minden önkény ellen védve, személyökben s vagyonukban kellő biztosságban éljen.“ A magyar törvényekben, úgymond, nincs még ennél szebb és dicsőségesebb elv; ne mulaszszák el tehát a rendek azt szóról szóra beigtatni a VII-dik t.-czikk 5-dik szakaszába, mely különben is az úrbéri viszonyok körűli kicsapongások megzabolázását czélozza. Az indítvány ellen emelkedtek ugyan a kormánypárt részéről olyféle ellenvetések, mintha az ellenkeznék ama végzéssel, mely által a VIII-dik czikkely el lőn vetve; a többség azonban azt mégis elfogadta, s feliratba tenni határozta: hogy ezen átalános elvet a jobbágyok önkény elleni biztosításáról a törvényhozó hatalom egyesűlt megállapodásának tekinti; azt tehát állhatatosan fentartván, valamint itt az úrbéri viszonyokra tényleg alkalmazta, úgy minden egyéb viszonyokban is részletesen fogja az illető helyeken alkalmazni. Ezen elvet elfogadták utóbb a főrendek is; de más pontokra nézve mind újabb és újabb nehézségeket támasztottak a rendi tábla szabadelvű javaslatai ellen. „Az úrbér végtárgyalásban áll — irá egy levelében, január 21-kén Kölcsey — de veszteségünk benne kimondhatatlan. Ki fogja, s mi fogja azt kipótolni? Nekem reményem nincs!“

A népszabadság magasztos lelkű bajnoka, mióta megyéjének megváltoztatott utasítása meggyőződéseivel ellentétbe jött, e végtárgyalásokban részt nem vett többé; s az országgyülésen is csak azért maradt még egy ideig, mivel remény kecsegteté, hogy a közelebbi megyei közgyülés visszavonja elébbi sajnálatos végzéseit. De helyt állottak

1834. a szabadelvű reform többi, még le nem nyűgzött előharczosai, ernyedetlenűl védelmezők a főrendek ellen a jobbágyok számára tervezett engedményeket. Ugyanaz napon, melyen az elcsüggedés Kölcseyvel az idézett szavakat iratá, Nagy Pál, türelmét vesztve, megint éles szavakban adott kifejezést a szabadelvű párt neheztelésének a főrendek huzavonása s kicsinyes akadékoskodása miatt. „Sok országgyülésen voltam már jelen, — kiálta fel egyebek közt — de a dolgok ily tárgyalását lehetőnek sem álmodtam. Hetek alatt teszünk annyit, mennyit egy nap kellene végeznünk. Unalom nélkül ezt látni s hallgatni alig lehet. S ezen szomorú helyzetnek egyedűli oka a főrendek táblája. Mit czifrázzák a dolgot a főrendek! Miért nem mondják ki egyenesen, a mit üzenetökből különben is kézzel foghatni: hogy az úri széket, s ott a földesúri despoticus hatalmat mindenekre nézve a régi lábon kivánják fentartani. És még a királyi resolutióra mernek hivatkozni! Pedig ha ez lett volna ő felsége akarata: azon tanácsos kenyeret nem érdemelne, a ki ezen akaratot a jobbágynak oly világosan kedvező szavakkal fejezte volna ki, mint a resolutióban áll. Ez méltatlan, ez hallatlan eljárás, melyet a főrendek követnek. Arra akarják-e a nemzetet kényszeríteni, hogy ezen sikerre miattok nem mehető diétának eloszlatásáért minden megye repraesentáljon? Hogy munkálkodásinkat király és nemzet egyiránt megúnja? Azt akarják-e, hogy mindenben a nekik kedvező régi zavar maradjon fenn, s hogy még az igazságszolgáltatás hiányait se orvosolhassuk e diétán? Én ezt valóban elhiszem. Jól esik nekik a lassú perlekedés; mert birtokában vannak az elszegényedett nemesség jogainak. A mi rosz van institutióinkban, birói, igazgatási rendszerünkben: mindenből hasznot vonnak; s azért minden javításnak ellene szegzik magokat. Ha a szegény népnek anyagi engedélyt akarunk adni: a földesúri tulajdon sérthetetlenségét emlegetik, s még abból is regálét akarnak csinálni, a mi soha sem volt az, mint a bolti jog. Ha

morális concessiokat javaslunk: felkiáltanak, hogy ez revolutiora vezet; s a dolog vége csak az: maradjon a régi rosz! Ő felsége segíteni akar a nép bajain: megmondotta ezt kir. előadásaiban, megmondotta a diéta elején személyesen vele szólott követeknek; mi segíteni, mi javítani akarunk: s mind ez hasztalan szándék, hasztalan ügyekezet. És hol találjuk ezeknek okát? A főrendekben, táblájok hibás szerkezetében stb." 1834.

Az élénk, ingerült vitáknak azonban végre mégis csak lett egynémi jó eredménye. Úrbéri törvénynyé az utóbb bekövetkezett királyi sanctio által nem egyedül azon anyagi engedmények váltak, melyek, mint fentebb elszámlálók, a jobbágyok némi terheinek megszűntetésére s a többieknek szabályozására szorítkoznak; hanem ezeken felül, a rendek által eredetileg javaslott, de megbukott morális engedmények pótlásáúl is, nyert a jobbágy némi előnyöket. Az örökváltság helyett két pontban adatott neki némi kárpótlás: egyik az, hogy ha költözni akar, nemcsak házát s a javításokat, hanem a haszonvétel jogát is eladhassa; a másik pedig, hogy földesurával akár ideiglenes, akár örök szerződést köthessen, adózásainak és szolgálatainak évenként fizetendő összeggel megváltására; a nélkül mindazáltal, hogy jobbágyi viszonyaiból egészen kibontakozhassék. Végre, gazdászati javítás végett megengedtetett, hogy az eddig urával közösen használt legelő, a földesúr vagy a jobbágyok többségének kivánatára elkülöníttessék; akár úgy, hogy a községre eső rész a jobbágyok által azontúl is közösen használtassék; akár hogy minden jobbágy, külön kimetszve, telkével egy tagban, kapja meg a maga legelőilletményét. Ezen illetmény, a vidék különfélesége szerint, négy és huszonkét hold közt változhatik. Az úriszék is újonnan szabályoztatott oly módon, hogy úrbéri perben ezentúl a földesúr vagy annak tisztje; a biráskodó széknek sem elnöke, sem ülnöke ne lehessen; hanem egy megyei táblabiró elnöklete alatt két törvénytudó egyén biráskodjék, kik e

Az úrbéri új törvények.

1834. működésük előtt a birói eskü letételére kötelesek. S végre a jobbágy személyének javaslott teljes biztosítása helyett oly czikkely vétetett fel a törvénybe, mely ama biztosítási elvet kimondván, a botoztatási jogot a földesuraktól elvette, s policiális kihágás, vagy úrbéri vétség esetében azt egy naptól háromig tartható börtönzéssel helyettesítette; súlyosabb esetek az úriszékre utaltatván.

Bár ekként a maga czéljait a föld és a nép biztosított személyes szabadságára nézve nem érte is el teljesen a reformpárt; tagadni mindazáltal nem lehet, hogy az új úrbéri törvény, a tett módosításokkal is jelentékeny javulást eszközlött a jobbágyok állapotában. Ha nem nyert is a paraszt szabad személy- s birtokjogot; de nyert jogot a haszonvétel eladására, földjeinek tagosítására, legelőjének elkülönzésére; adózásai és szolgálattételei tetemesen kevesbíttettek és szabályoztattak; s mi a legfőbb, a földesúri önkény ellen mind személye mind vagyona, legalább is némi részben, biztosíttatott.

A reformpártiakat azonban mind ez nem elégítette ki; miért is az úrbéri munkálat befejezése után oda fordíták törekvéseiket, hogy kárpótlásúl a ki nem vívhatott polgári jogokért, az úrbérieken kivűl egyéb anyagi terheit is lehetőleg könnyítsék. E végett három, részben igen fontos, már az úrbéri munkák alatt is megpendített tárgyat hoztak ismét szőnyegre, úgymint: a papi tizedet, a jobbágytelken lakó nemesek adózását, és az országgyülési költségeknek kizárólag a politikai jogokkal felruházott s a törvényhozásban is képviselt osztályok által való kiállítását.

Az egyházi tized kérdése. Az egyházi tizedet, minthogy az jelenleg már, eredeti rendeltetése szerint, sem a népnevelésre, sem az ország védelme végett hajdan szokásban volt főpapi banderiumokra többé nem fordíttatott, hanem, nagyobb részben, csak a különben is gazdagon ellátott főpapság jövedelmeit növelte, — nemcsak a protestáns követek általában, hanem a katholikusok közől is számosan óhajták vala eltörűltetni. Igaz

ugyan, hogy miután a főpapság a községek tizedének nagy részét, még a múlt században, örök szerződés mellett, jobbára igen csekély áron, a földesuraknak adta haszonbérbe; számos nagy család pedig a tizedjogot egyenesen királyi adomány által birta jószágain: a tized általában véve, inkább a földesuraknak, mint a papságnak vált hasznára. De a jobbágyra nézve az teljesen közönyös volt, hogy kié tulajdonkép a tized: neki meg kellett azt adnia, bár kinek erszényét gazdagítja is az ő adója. Több megye ennél fogva a tized egyszerű eltörűltetését kivánta követei által szorgalmaztatni. Az ily értelemben teendő indítványnak azonban semmi kilátása sem lehetett a sükerre; nemcsak mivel több vidéken az alpapság is osztozott a tizedben, melyet, különben sem gazdag elláttatása mellett, e jövedelemtől kárpótlás nélkül megfosztani nem látszék méltányosnak; hanem, mivel előre látható vala, hogy azon megyék követei, melyekben a tized, haszonbérlet czímén, jobbára a földesurak által szedetett, az indítványt nem fogják pártolni. Kölcsey azonban még az 1834-ki aug. 19-én mégis indítványba tette annak teljes megszűntetését. De már a kerületi ülésben is csak 16 megye s a kerületek pártolák az indítványt. Többséget, úgymond maga egy levelében, az eltörlésre nem remélhetni; de azt igen, hogy a dézmaváltság, s a haszonbérlésben a dézmaadó nép elsőbbsége meg fog állíttatni. Reménye azonban ebben sem teljesedett; s aug. 22-kén csak a kényszerítő megváltás, melynek kulcsát az országgyűlés utóbb dolgozná ki, ment 34 megye s a kerületek szavazatával végzésbe. Első lépésül tehát elégnek láták a reformpártiak, legalább azon részben szűntetni meg a tizedet, melyben azt a méltányossággal semmi tekintetben nem láták megférhetőnek. E végett négy külön indítvány hozatott szőnyegre. Pest megye követe a pusztákat, Somogy követe a jövőben megnépesülendő helyeket kivánta kivétetni a dézma alól. E két indítványnál, melyek 1834.

1834. kevés ellenzőre találtak, sokkal hevesebb vitákat okozott a Soprony város és Nógrád megye követei által tett indítvány, melyeknek elseje a királyi városokat, másodika a protestánsokat kivánta felmentetni a dézmafizetés alól.

Mind a két indítványt erős érvek támogatták. Mi a királyi városokat illeti: ezek a felett, hogy a néppel együtt adóztak, még a nemességre háramlani szokott terheket, a subsidiumokat, felkelési költségeket s több efféléket is együtt viselték a nemességgel. A nemesség, mely hajdan a nép többi osztályaival együtt fizette a dézmaadót, magát az alól már több század óta felmentette: a következetesség kivánta tehát, hogy e teher alól a városok is kivétessenek, melyek törvényeink szerint kétségtelen nemeseknek ismertettek, s mint ilyenek a nemesi terhekben is osztoztak. A szabadelvű követek nagy része pártolá az indítványt; mivel kivált a városokba helyezték a nemzet boldogabb jövendőjének reményét; ezekben láták a magot, melyből a nemzeti ipar és míveltség egykor kifejlendő leszen; ezekben az alapot, melyen egy népszerű s biztos garantiák oltalmában nyugvó polgári alkotmány épületét felemelni lehetend; ezekben a lépcsőt, mely által nemességünk a néptömeggel kapcsolatba jöhet: és azért már most igyekvének közelíteni magokhoz a városokat, kiemelni őket e közelítést akadályozó terhek alól. Az indítvány mindazáltal, csak 18 megye által pártoltatván, megbukott.

Átalánosabb pártolásra talált a protestánsok felmentése az egyházi tized alól. Az ok ugyanis, mely miatt még nem látszék lehetőnek a dézma átalános eltörlése, abban feküdt, hogy az a papság tartására van rendelve; mire jelenleg más alapot nem lehetne kimutatni. Ezen okból pedig teljes következetességgel folyt ama tétel is: hogy tehát azon felekezet, mely a maga egyházi embereit sajátjából tartja, más különböző egyház embereinek tartásától kiméltessék meg. És valóban is ezen ok szolgált

indokául azon törvényeinknek[1]), melyek az ó-hitű „schismatikusokat" a dézma alól felszabadították, valamint az 1791-ki 26-ik czikkelynek is, mely a protestánsokat a katholikus papoknak fizetendő stolától és lecticától mentekké tette. Nem lehetett tehát e szempontból bármely színes okot is felhozni, mely a dézma nagyobb terhének a protestánsok vállain tovább is meghagyását igazolhatná. A rendek táblája tehát 27 szavazattal 19 ellen elfogadta az indítványt. Előre is látható volt azonban, hogy a főrendi tábla, melynél körűlbelől harmincz főpap és több oly családok tagja ült, melyek a tizedjogot királyi adományképen birták, a törvényjavaslatban nem fog megegyezni; mi valóban úgy is történt. A rendek figyelmét is számos fontosabb ügy vonta aztán magára; minél fogva mint több más megpendített reformkérdés, úgy ez is az országgyülés iratai közé maradt temetve. 1834.

Szerencsésebb volt a reformpárt az említett két más tárgyra nézve. A jobbágytelken lakó, úgynevezett armalista nemesek adózása már az 1825-ki országgyülésen is heves és hosszú vitáknak szolgált tárgyáúl. Az ősi alkotmány szerint minden nemesnek, volt légyen birtokos vagy birtoktalan, lakott légyen palotában vagy kunyhóban, egyenlő volt minden kiváltsága: — „una eademque nobilitas", mond a Hármaskönyv. A múlt század elején (1715) az állandó katonaság, s annak tartására a jobbágyok hadi adója megalapíttatván, arról is gondoskodott a nemesség, nehogy ezen adó a kormány által idő jártával reá is kiterjesztessék. E végett mondatott ki az 1741-ki 8-dik törvényczikkben azon elv, hogy az adóteher nem a földön, hanem a jobbágy személyén fekszik. Ebbeli kiváltságát pedig oly féltékenyen őrzé a nemesség, hogy e törvényben még azt is kimondotta, hogy ezen elv megváltoztatása soha még

A jobbágytelken lakó nemesség adózása

[1]) Uladisl. Decret. II. art. 45. Decret. IV. art. 29. Továbbá 1569: 28. 1574: 4. stb.

1834. tárgyát se tehesse az országgyülési tanácskozásoknak. Még határozottabbak voltak ez iránt némely későbbi törvények, világosan kifejezvén, hogy úrbéri telken lakó nemes e telekre nézve is szintúgy ment az adótól, mint személyére nézve. De másként gondolkodának már, mint fentebb láttuk, az 1825-ki országgyülés rendei, végzést alkotván, hogy a jobbágytelken lakó nemesek megadóztatása három év múlva törvénybe igtattassék. Most tehát indítvány tétetett a fentebbi végzésnek törvénynyé emeltetésére. Miként 1825-ben, úgy most is több megye követe ellenzé a nemesség kiváltságaiba vágó reformot. Mert ezen időben még a míveltebbek közől is sokan, a jobbágytelken lakó nemesek pedig, mondhatni, kivétel nélkül, azon balvéleménytől valának elfogúlva, mintha az adózás a szolgaság járuléka, s ennél fogva szégyenítő volna. A többség azonban hű maradt az említett végzéshez; s miután azt sem a főnemesség, sem a kormány nem ellenzé: a jobbágytelken lakó nemesség adózása törvénynyé lett.

Ha meggondoljuk, hogy a kormány egy részről a jobbágyok örökváltságát és személyöknek biztosítását oly hevesen ellenzette; más részről pedig legkevésbbé sem akadályozta oly törvény alkotását, mely a nemesség jelentékeny töredékét adó alá veti: ezen eljárását egyátaljában nem tudjuk megfejteni, s kénytelenek vagyunk azt elv nélküli kapkodásnak bélyegezni. Mondatott, hogy a kormány a demokratia terjedésétől féltében akadályozta meg az örökváltságot. Tagadhatatlan ugyan, hogy azon szabad polgárok által, kik az örök megváltás következtében jobbágyi kötelmeiktől menekülendők valának, tetemesen gyarapodott volna az ország ereje; mert kétségtelen, hogy e szabadokká válandott kis birtokosok, ha nem is mindjárt a megváltás után, de bizonyosan nemsokára bevétettek volna az „alkotmány sánczai“ közé. A demokratiának azonban ez bizonyára semmi lökést nem adott volna az országban. Sokkal inkább kellett ezt eredményeznie az úrbéri telkeken lakó

nemesség adózásának. Mert, hogy e törvény egyéb, kétségkivűl üdves, következményeit mellőzzük, az úrbéri földű nemesség adózásának elébb vagy utóbb, de múlhatatlanúl s rövid idő múlva maga után kellett vonnia az egész nemesség adózását, s következőleg a kiváltságok teljes megszüntét s a nemzet minden osztályainak egygyé olvadását. A nagyszámú úrbéri nemességnek, miután a jobbágyokkal érdekben egyesűlt s a visszatorlás vágya által is ösztönöztetett, a megyei követutasító gyülésekcn, hol szavazata csak annyit nyomott, mint bármely nagybirtokosé, ezentúl természetesen arra kellett törekednie, hogy az adózás a többi nemességre is kiterjesztessék. Az adózás alóli kiváltság részleges eltörlésében megsemmisíttetett az egy s ugyanazon nemesség elve; s csak a közös adózásban lehetett azt megint helyreállítani. Ki fogja pedig kétségbe vonhatni, hogy oly térűl, melyen az ős nemesség kebelében a néppeli közös adózás elvét megalapítani lehet, csak a demokratia szolgálhat? És bizonyára, ezen körűlmény az 1848-ki események nélkül is diadalt szerzett volna a közös teherviselés elvének; mikor aztán a nemesség keblében helyreállított egyenlőség egyszersmind az ország összes népét is múlhatatlanúl egybeolvasztotta volna. Észlelni látszék a következmények e lánczolatát nemsokára maga a bécsi kormány is; és mit megalkotni ellenzés nélkül engedett, utóbb törvénysértőleg gátolá az úrbéri nemesek megadóztatását rendelő törvény végrehajtását; vagy legalább is menthetetlen módon pártolá azon tiszai megyéket, melyek e törvényt, több későbbi országgyülések sürgetései daczára, sem tették nagy számú úrbéri nemességök ellen gyakorlatba. A törvény megalkotása után egyedül a végrehajtó hatalomtól függvén annak foganatosítása: kétséget nem szenved, hogy a végrehajtás elmulasztását főleg a kormánynak kell beszámítani. Egyébiránt e viszonyokra alább magok az események vissza fognak még vezetni bennünket; legyen itt elég annyit megjegyeznünk, hogy a kormány, az adózó nép nem csekély 1834.

1834. terhelésére, főleg azért tűré ezen új törvény végrehajtásának elmulasztását a tiszai megyékben, hogy ezeknek nagy számú úrbéri nemességét maga iránt lekötelezze s a reformi párt törekvései ellen fordítsa.

Az országgyülési költségek viselése a nemesség által.

Az úrbéri törvények politikai részében megbukott reformpárti követek kárpótlásúl még egy anyagi terhet akartak levenni a nép vállairól. Számos anomal viszonyaink közt volt különösen egy részlet, melyre a nemesség nem gondolhatott pirúlás nélkül. Az országgyülésen az adózó néposztály saját követei által nem volt képviselve; s országgyüléseink mind ez ideig vajmi keveset is tettek a nép sorsának javítására: a nemes követ urak díjait, a nyomtatási s egyéb költségeket mégis kizárólag az adózó nép köteleztetett megfizetni. Nagy Pál ezt, már az elmúlt országgyülésen „alacsony piszkosságnak“ nevezve, annyira pelengérre állította, hogy végzéssé lett, miszerint a jövő országgyülésre e tárgyról minden követ hozzon magával utasítást. Most tehát valahára e szégyenfoltot is letörlé magáról a nemesség. A tárgy még a múlt évi april 23-kán hozatván szőnyegre, bár némelyek azt a politikai munkálatra kivánták halasztani; a többség mindamellett is azonnal meghozta a végzést: hogy az országgyülési költségeket, már ezen gyüléstől kezdve, a nemesség s a nemesi előjogokkal felruházott papság viselje. Némelyek azt óhajták ugyan, hogy annak egy kis részét az adózó nép fizesse, helyesen úgy vélekedvén, hogy a nemzet osztályainak kivánt egyesülését nem annyira az mozdítja elő, ha a nemes is hord terhet, hanem, ha a nemes az adózóval közös terhet visel; külön teher, mondák, mégis csak választó fal, s külön teher a követek napdíjának fizetésében annyival választóbb, mert az a képviseleti jognak egyedűl a nemességre szorításán alapúl: a többség mindazáltal kizárólag a nemességre vetette e terhet. A törvényjavaslat, mely ez iránt, a főrendek hozzájárultával, a trón elejébe felterjesztetett, minden észrevétel nélkül megnyerte a királyi sanctiót.

Azon, annyi nemes buzgalommal, a szónoklat annyi szép remekével s oly hosszan folytatott harcz, melyet a reformpárt az úrbéri törvény tárgyalásakor a jobbágyosztály politikai jogaiért vívott, bár ezeket nem vihette is még keresztül; s bár ezek buktából azon meggyőződést lehetett is meríteni, hogy a többi reformterveknek radikál szellemben keresztülvitelére sem jött el még az alkalmas idő: e heves harcz mégis két jelentékeny, a reformügyre kedvező következményt eredményezett. 1834.

Mindenek előtt ama számos, szépnél szebb szónoklatok és rendi üzenetek részint az országgyülési napló, részint Kossuth irott lapja és több más csatornák utján a megyékbe eljutván, s nagy lelkesedéssel olvastatván: a reformpárt mind számra, mind erkölcsi erőre, bátorságra, önbizodalomra nézve menten gyarapodott az országban. Bár a követi karban, a kormány és főrendek említett törekvései következtében módositott utasítások e pártot, némely kérdésre nézve, kevesebbséggé olvasztották: annak egykori diadaláról még sem lehetett többé kételkedni. A fiatalabb nemzedék, melyet ama szabadelvű, radikál irányú szónoklatok magas lelkesedéssel töltének el, mondhatni, majdnem kivétel nélkül, a reformpárt zászlai alá esküdött; minél fogva remélni lehetett, hogy a kormány és főrendek által most a reform létesűltének elébe vetett akadályok a közel jövőben le fognak győzetni. Az úrbér tárgyalásának következett következményei.

Az úrbéri törvény politikai része felett folyt viták következménye gyanánt tekinthető továbbá még az is, hogy a főrendi tábla, mely ezen oly népszerű, az ország fejlődése és haladása tekintetében múlhatatlanúl szükségesnek ismert reformoknak ellenszegűlt, tekintélyét, népszerűségét, mind az országgyülésen, mind általában is a hazában mindinkább elvesztette. A rendek tábláján, miként Nagy Pálnak, most pedig a mérsékeltebbek egyikének, idézett beszédéből is láthatók, nem ritkán a legerősebb kitörések hangzottak a főrendek ellen, minőket ezek tán

1834. a rákosi és hatvani országgyülések óta sem hallottak. Ilyféle kemény gáncsok s megrovások már az 1790-ki és újabban az 1825-ki országgyüléseken is mondattak ugyan egyes urak s magas állású hivatalnokok ellen, kik a kényuralomnak segédkezet nyujtottak volt; de most nem egyesek, hanem az egész osztály, s a főrendi tábla, mint institutio, ellen volt intézve a megtámadás. Legerősebben nyilatkozott ily értelemben egy főrendi üzenet alkalmával Tarnóczy, barsi követ, nyíltan kijelentvén, miképen a főrendi táblát nem tekinti a törvényalkotás nélkülözhetlen elemének; mert sem a főrendek magok nem választottjai a nemzetnek, sem táblájok nem alapúl törvényeken. A hajdankor semmit sem tudott a főrendi tábláról; s alig másfél százada, hogy az, minden törvényes intézkedés nélkül, egyedűl azon esetleges körűlményből támadt egy sopronyi országgyülésen, mivel a terem szűk volt valamennyi karok és rendek befogadására. Utóbb is nem törvény, hanem csak királyi kegyelem által nyerte megállapodását. Úgy vélekedék tehát Tarnóczy, hogy azt, az alkotmány minden csorbulása nélkül, egy tollvonással megsemmisíthetni.

A főrendek néhányai e megtámadtatások ellen kéz alatt a kormánynál kerestek védelmet: hogy, ha az nem parancsolhatja is rá a nemzetre, mit ez a hazafiság és polgári erények jutalma gyanánt önként szokott osztogatni, a közbecsűltetést; legalább az olyféle kitörésektől mentessenek meg, melyeknek minden alkalommal a hallgató közönség tapsai közt történő megújulása tekintélyöket hamar végkép aláásná. És a kormány nem is mulasztá el védelmére kelni a felső háznak, melyet conservativ irányánál fogva a maga szövetségesének tekinthetett. Történelmünk eddigelé nem mutathatott fel példát arra, hogy a kormány egyes követ beszédének megtorlása végett királyi leiratot intézett volna az országgyüléshez; mert csak a háznak, különben is a kormány által kinevezett elnökét illethette a jog, azon követet, ki netalán az illedelemről megfeledkezett,

vagy a ház szabályait megsértette, rendre utasitani, vagy fontosabb esetben kereset alá fogatni: most azonban Tarnóczy beszédére egy külön királyi leiratban fejeztetett ki a szigorú gáncs és rosszalás. 1834.

Az ellenzéki párt azonban ezt jogtalan avatkozásnak s a szólásszabadság törvénytelen korlátozásának tekinté a kormány részéről; és egy erélyes feliratban szándékozott tiltakozni a sérelmes eljárás ellen. Mindenki eleve is meg volt ugyan győződve, hogy a főrendek ily feliratot nem fognak a trón elejébe bocsátani; de az indítvány mind a mellett is megtétetett, hogy legalább a vitatkozások alatt elmondandó beszédek által közvetve tudassák elégületlenségöket a kormány ezen eljárásával. És valóban is, miután a főrendekkel egy pár üzenetet süker nélkül váltottak, s a jövőre a kormánynak minden hasonló avatkozása ellen óvásukat nyilvánították: a meddő vitatkozásoknak véget vetettek.

A korteskedés politikai kérdésekben.

Helyén van itt, ha bár csak futólag is, még egy tárgyat megemlítenünk, mely, jóllehet nem látszik is első tekintetre összeköttetésben lenni az úrbéri törvény tárgyalásával; az oksági viszonynál fogva mindazáltal evvel, bár csak közvetve, mégis kapcsolatban létezik: értjük az úgy nevezett korteskedést. A kormány és a főrendek két évi tapasztalás után eléggé meggyőződhettek, hogy a reformügy előhaladásának a követek egyéni szilárdsága még erősebb támasza s biztosítéka gyanánt szolgál, mint a megyék utasítása. Különösen az úrbéri munkálat tárgyalása közben megelégedéssel tapasztalák, hogy bár a reformpárt általában véve mind kül- mind belterjében, számra úgy mint erkölcsi erőre nézve, elvitázhatlanúl gyarapodik: a megyéket mégis ügyes fondorlat, csel- és czélszerűleg kezelt vesztegetés által nem lehetetlen reávenni, hogy eredeti szabadelvű utasításaikat a kormány és főrendi tábla nézetei szerint módosítsák; s ekként a rendi tábla szabadelvű többségét, legalább némely kérdésben, kevesebbséggé olvaszszák. E tapasztalat

1834. elég ösztönűl szolgált nekik arra, hogy az úrbéri ügyben megkezdett cseleskedést egyéb kérdéseknél is buzgalommal folytassák.

A főispánok egy-egy része ezentúl gyakrabban eltűnt Pozsonyból s jelent meg az illető megyékben, s hol egy hol más fenforgó tárgyra nézve vétette újabb vizsgálat alá az eredeti utasítást. Hamar meggyőződtek azonban, hogy a megyei nemesség míveltebb, értelmesebb része már jobbára a reformi párt zászlai alatt áll s azt hiában ügyekeznek az értelem fegyvereivel más irányba terelni. De ime, maga a reformi párt egy új s hatalmas fegyvert adott kezökbe ama törvény által, mely az úrbéri telken lakó nemeseket a jobbágyokkal egyenlő adózás alá veti. E kis nemesség, mely e törvényt a maga osztálya meggyaláztatásának tekinté, elfogúltságában gyűlölni kezdé az újitókat; s hajlékony eszközzé lőn a conservativ párt ügynökei kezében. És ezóta nem nagy feladat volt, a köznemességből megvásárlott vagy elcsábított nyers erőt gyűjteni be a közgyülésekre, s a tudatlan tömeg számtöbbségével dönteni el az egyes kérdéseket. Eddigelé, a század második tizedének végétől kezdve, a kormány s annak pártja legfelebb tisztújító székek s követválasztások alkalmával vette gyakorlatba az ilyféle korteskedést; most azonban, szövetségben a conservativ párttal, a tisztán politikai kérdéseket is ilyféle megvesztegetett vagy elcsábított nyers tömegek által kezdé eldöntetni. A reformpárt csakhamar tapasztalni kényszeríttetett, hogy míg maga csak észszel s okokkal, legfelebb rábeszéléssel küzd, a nemzeti haladás legfontosabb kérdései a kortesek nyers tömege által egyenként ledorongoltatnak: a példát tehát, fájdalom, maga is követé, és szinte használni kezdé a dicstelen eszközt, mely azonban a körűlmények szerint egyedűl biztosíthatott diadalt. A köznemesség két ellenkező táborra oszlott; s mivel az elvharcz mind hevesebb, mind ingerűltebb lett: a csel és erőszak is nőttön nőtt az ellenkező táborokban; melyek ezóta némi

támadó s védő szerekkel, botokkal, csákányokkal kezdének 1834.
megjelenni a megye gyülésein. Egyik párt vezérei a másiktól mennél több szavazó egyént törekedvén elcsábítani, a lélekvásárlásban, vesztegetésben, itatásban egymást túlhaladni ügyekeztek; minek következtében nem ritkán történt, hogy a bortól hevült ellenkező pártok összecsaptak s vérengző verekedéssel bélyegezték meg önmagokat, mocskolták be alkotmányos jogaik gyakorlatát. Ekként mind több aljas szenvedélyek vegyülvén a politikai véleménykülönbségbe, valóságos pártdüh fejlett ki a felekezetek közt. A pártok külön jelszók s más küljelek: fehér, fekete vagy vörös tollak, külön zászlók alatt gyültek táborhelyeikre; s a vezéreik által szítogatott ingerültség utóbb néha oly elkeseredéssé fokoztatott, hogy már nem csak szavazat, hanem fegyver által is törekedtek pártjoknak biztosítani a diadalt, s a csatatéren nem egyszer vér folyt és halottak estek áldozatúl.

E vérengző jelenetek azonban, mint annak helyén elmondandók leszünk, csak a későbbi évek folytában merültek fel a mind dühösebbé vált pártharczokban. Most a kezdetben, mivel a szabadelvű párt ily fegyverekhez még nem nyúlt, könnyebb volt a kormány s conservativ pártnak győzelemhez jutnia; minek következtében 1834 vége óta azon különös jelenet tűnt elő, hogy, bár a nemesség értelmes, mívelt részében menten gyarapodott a reformpárt: a követi utasítások szabadelvű póntjai mégis több megyében nagy részint a kormány s conservativ párt kívánsága szerint módosíttattak; és, mivel Kölcsey példáját nem sokan követték: bár a követi kar többsége, meggyőződését tekintve, még mindig szabadelvű maradt; a szabadelvű reformpárt szavazatainak száma mégis mindinkább fogyott, míg az végre, némely kérdésben, tizenhétre olvadt; a többiek, meggyőződéseik ellenére, pótlékutasításaik szerint kényteleníttetvén szavazni.

1834.

A reformpárt viszonyai a gyűlés folytában.

Az eleinte annyi vérmes reményeket ápolt reformpárti követek közől e körűlmények közt mind többen oly annyira elkedvetlenedtek, hogy magán tanácskozmányaikban már ama kérdést is több ízben szőnyegre hozták: hogy, miután e kellemetlen s erőtelen helyzetben úgy is semmi jót, semmi valóban czélszerű reformot nem képesek keresztűlvinni, nem volna-e tanácsosabb mindnyájoknak lelépniök? És talán meg is tették volna e kétségbeesett lépést, ha azt Deák Ferencz, ki mindinkább elismert pártvezéri tekintélylyé magasodott, nem ellenzi vala, csüggedő társainak hatályosan kifejtvén a kitartás szükségét, bár mily csekély számra olvadna is le az ellenzék. Eltökéllék tehát magokat tűrniök és küzdeniök. És a következés megmutatta, hogy helyesen cselekedtek, felhagyván a szándokkal, melynek valósítása csak az ellenpárt állását könnyítette, diadalát nevelte volna. Az ellenzéki követek, még megfogyva is, nagy hasznára voltak a haladás ügyének. Ha nem birták is minden szőnyegre kerűlt tárgyban kivívni a kor igényeinek megfelelő törvényeket: vívtak ki egynémely elvet, mely aztán csak ezen küzdelmek következtében juthatott érvényre, diadalra. Különben is meggyőződtek már a rendek, hogy az újjáalakítást sem rendszeresen nem lehet, sem egyszerre nem tanácsos keresztűlvinni; meggyőződtek, hogy már maga a rendszer béklyóiból való szabadúlás is jelentékeny haladás; kivált nálunk, hol a kormány, a rendszeres tárgyalásra halasztásnak ürügye alatt annyi évek óta ellenzett minden korszerű reformot. És végre, a tanácskozások további folyamában meggyőződtek a már-már csüggedő ellenzékiek önmagok is hogy, ha nem képesek is egyet s mást saját értelmök szerint keresztűlvinni: erélyes küzdelmök által legalább mérséklik a kormány és a conservativ párt irányának győzedelmét, s a reformok szabadelvű megvitatása által érlelik azoknak csak elhalasztott végdiadalát. Hiszen a jó elvnek, az igazságnak, hogy ellenállhatatlanná váljék s közönséges érvényre jusson, nincs egyébre szük-

sége, mint hogy kellő világosságba állíttassék, az ál- és csalérvektől, melyekkel azt az önérdek vagy előitélet s balvélemény körűlfonta, megmentessék. És ha csak erre szorítkozott volna is az ellenzéki követek hatása: jelenlétök már is felszámíthatatlan hasznú volt a reformügyre s haladásra. 1834.

De még ezentúl is nagy volt az eredmény, mely a reformpártiak ernyedetlen küzdelmét jutalmazta; habár annak nyomára tán nem akadnánk is a király által utóbb szentesített törvénykönyvben. A szabadelvű ellenzék ugyanis a rendek tábláján korán sem maradt kevesebbségben minden szőnyegre kerűlt kérdésben; mert jóllehet egynémely buzgó ellenzéki követ kénytelen volt is pótutasításánál fogva némely tárgyban meggyőződése ellen szavazni: más tárgyakban, melyekre nézve vagy megmaradt eredeti utasítása, vagy nem volt megkötve utasítás által, azután is a reformpárttal szavazott. És bár, vagy a főrendiek hozzájárúltának, vagy a kormány megegyeztének híjával, talán ezekben sem lehetett mindig az ő értelmök szerint megalkotni a törvényt: ilyenkor mégis már maga a rendi táblának határozata is nagy nyeremény volt a reformügyre nézve. A tapasztalás bizonyítá, hogy a rendi táblánál kimondott elv és javítás, utóbb rendesen oly erkölcsi erőre emelkedett, hogy attól a főrendi tábla s maga a kormány sem tagadhatta meg sokáig hozzájárúlását. Az pedig, hogy egynémely tárgy, melyen a rendek számos hónapokon keresztűl nagy buzgalommal dolgoztak, törvénynyé e gyülésen még nem lett, — miután a szentesítést úgy is csak nagy megszorítással s módosítással nyerhették volna meg, inkább hasznára, mint ártalmára vált a radikál reform s átalakúlás ügyének: a halasztás alatt tisztúltak a nézetek, fejlett az értelem, erősbűlt a meggyőződés, míg végre ellenállhatatlan erkölcsi erőre emelkedett a reformkérdés.

E körűlmények közt fejlett ki ezen országgyülésünk ama különös sajátsága is, hogy egynémely követ elmondott

1834. beszédével ellenkező értelemben szavazott, s az átalakulás kérdéseiben, még akkor is, midőn azok kevesebbségben maradtak, sokkal több szónok lépett fel a haladás, mint az ó-rendszer érdekében. A kerületi ülések ugyanis — melyekről Kölcsey már az országgyülés elején följegyezte, hogy azok képezik a tulajdonképeni országgyülést — ekkor vették fel szokásúl azt, hogy a vitatások alatt elmondott beszédek nem tekintettek mindjárt szavazatnak; hanem minden kérdés, a megvitatás után, még egy külön, egyszerű szavazás által döntetett el. Ennek oka abban feküdt, hogy azon követek, kiknek utasítása egyéni véleményökkel a fenforgó kérdésben nem volt egybehangzó, mind a reformügy érdeke miatt, mind saját igazolásuk végett a közvélemény előtt, szükségesnek tekintették szabadelvű meggyőződésüket, ellenkező szavazásuk előtt, nyíltan kifejteni. A vitatások alatt ennél fogva többnyire vidor reményeket ápolhatának a haladás barátai; mert az elvek mellett, melyekhez rokonszenvvel vonzattak, az okoknak s érveknek egész legiói léptek a fövényre. Elkövetkezett azonban a szavazás; s a titokba nem avatott hallgatóság nem egyszer bámúlva láthatá, hogy a diadalmas okok táborának kezeiből az utasítások kötelező erejére hivatkozó, rövid szavazás kiragadta a diadalt.

A polgári törvényt illető munkálat.

Hasonló sorsban, miszerint a reform a szépnél szebb s döntő erejű beszédek után már a rendi táblánál elakadt, vagy utóbb a főrendi táblánál talált legyőzhetetlen ellenzésre, több nagy fontosságú reformkérdés osztozott ezen országgyülés folytában. Ilyen volt mindjárt a második főtárgy, a polgári törvénykönyvet s a törvényszékek rendezését illető munkálat is, mely a királyi előadásokban kitűzött sorozat szerint, azonnal az úrbéri törvényjavaslat első megállapítása után, még a múlt év végén, vétetett a kerületekben tárgyalás alá.

E főfontosságú tárgygyal majdnem egy egész évig foglalkodának a követek. De a reformpárt vezérei minden

ügyekezetének daczára csak azon pontig sem lehetett megérlelni annak minden részeit, hogy a rendek táblájánál többséget nyerjenek; némely részei pedig, miután a rendek által elfogadtattak, a főrendeknél nem találtak pártolásra. Emezek közé tartozott, például, az itélőszékek rendezése; mit, miután a főrendek által visszavettetett, a rendek közől magok annak pártolói is jobbnak itélték letenni s kedvezőbb időre halasztani. Maga a polgári törvénykönyv legfontosabb részeiben már a rendek táblájánál is annyira elakadt, hogy országos ülésekbe át sem vitetett; miért, minthogy kerületi ülésekről ekkor még sem napló sem jegyzőkönyv nem vezettetett: ezen oly fontos tárgynak nyoma sincs az országgyülés jegyzőkönyveiben. „Mi a polgári törvényekkel vesződünk, — irá jul. 6-kán Kölcsey — s a szó legteljesb értelmében a setétség örvényében vergődünk.“ Bár azonban eredmény nélkül folyt a vitatkozás: e kérdések közől mégis kettőt nem mellőzhetünk részletesebben megemlíteni; mert a felett, hogy azok tárgyalásában különösebben nyilvánúlt a kor szelleme: azok egyikét az országgyülés után bekövetkezett némi esemény, másikát pedig ama körűlmény kiválólag fontossá teszi, hogy az Széchenyi István átalakitási terveiben a reformok egyik főalapját képezi: amaz, a felségsértési bűn; emez, az ősiség kérdése, minden mellék ágazataival. 1834.

A körűlmények közt, melyekben az ország létezett, a felségsértési bűn kérdését lényegére nézve nem szándékoztak a rendek tárgyalásba fogni; mert ama befolyásnál fogva, melyet a kormány s a conservativ párt a korteskedés segélyével a pótlék-utasitásokra jelenleg gyakorolni kezdett, szabadelvű törvényt alig lehetett volna reményleni. A felségsértés meghatározása, külön nemei s esetei tehát a régiebb törvények értelmében hagyattak meg, s csak a biróságot s a büntetés egyik járulékát, a jószágvesztést, akarták megváltoztatni. Az 1795-ki események, az úgynevezett magyar jakobinusok ügyében, meggyőzték a rendeket, hogy a

1834. királyi tábla, melynek illetékességét az ilyféle perekben magok a törvények határozták meg, mivel birái királyi kinevezéstől függnek s nem is elmozdíthatlanok, a királyi ügyigazgató vádjai ellen korán sem nyujt elégséges biztosságot. Attól lehetett tartani, hogy most, az átalakulás korszakában, könnyen támadhatnak esetek, melyekben egy részről a kormány, miként az említett évben történt, törvénytelen nyomást gyakorolhat az itéletek hozatalára; más részről félénk, vagy önző s rosz lelkű birák esküjök ellenére engedhetnek a felsőbb befolyásnak, — s mint akkor, úgy most is, puszta vélemények miatt folyhat ártatlan polgárvér. A rendek tehát ezen esetekre egy teljesen független biróságot kivánván alkotni, az esküttszékek bizonyos nemét akarták életbe léptetni, melynek tagjai egy országgyüléstől a másikig, maga a törvényhozó kar által mind a két tábla egyéneiből választassanak. Ezen esküttbirák száma huszonötre határoztatott, úgy mindazáltal, hogy közőlök tizenkettőt visszavetni a vádlottnak szabadságában álljon. A vagyonvesztést, mi felségsértési eseteknél a régiebb törvények szerint vala gyakorlatban, de mint mely, az elitélt ártatlan gyermekeit sujtó, a kor szellemével megférhetetlen, egyszerűen eltörűltetni kivánta a rendek egy része. „Semmi sem alacsonyítja le annyira — mondá egyebek közt, erre vonatkozólag Nagy Pál, — a királyi méltóságot mint, hogy miután a kivégzettnek testén lévő köntösét s mindent mi nála találtatik a bakó, ingatlan vagyonát pedig a király sajátítja el magának: a fejedelem és a bakó osztályos atyafiakká válnak.“ De többséget sem az egyik sem a másik pont nem nyert a törvényhozó karban; s a felségsértési bűn egész kérdése, a polgári törvénykönyv több részeivel együtt kedvezőbb időkre halasztatott.

Az ősiség kérdése.

Azon izgatás, melyet Széchenyi eddigelé kiadott munkáiban az ősiség intézete ellen folytatott, hamar megtermette a maga gyümölcseit. A reformpártiak teljesen meggyőződtek, hogy míg a nemesi birtokot akként eladni nem

lehet, hogy azt az eladó örökösei, miként eddig lehetett, a vételár lefizetése után a vevőtől többé vissza ne vehessék; szóval, míg az ősiség el nem törültetik: a hitel s beruházmányi tőkék hiánya mind addig lehetetlenné teszi az anyagi jóllét magasabb fokra fejlődését. A szabad föld eszméje, mely az úrbéri s nemesi birtok felszabadítását egyaránt magában foglalá, ezóta egyike lőn a radikál irányú reformpárt legfőbb törekvési czéljainak. Az úrbéri birtok örökváltság általi felszabadítása, mint fentebb látók, oly nagy népszerűségre jutott, hogy azt a kormány s a conservativ párt, kezet fogva is, csak a kortes-tömegek nyers anyagi ereje által volt képes megbuktatni. 1834.

Más viszonyok forogtak fenn a nemesi birtok felszabadítása tekintetében. Az ősiség a századok folytában oly annyira átszövődött minden magánjogi viszonyokon, hogy nem nagy belátás kellett azon meggyőződésre juthatni, miképen azt csak egy új polgári törvénykönyv megalapításával egyetemben, s úgy is a legnagyobb óvatossággal lehet, káros következmények nélkül, eltörülni. Mert alig volt család az országban, mely ezen czím alatt pert nem folytatott, vagy mely ellen per nem volt volna folyamatban. A nagyobb birtokú családok jószágai jobbára ilyféle per alatt álltak. Ehhez járult, hogy az egyszerű ősiségen kivűl annak egyébb mellékágai, az úgynevezett hitbizományok, majorátusok és seniorátusok is léteztek az országban; sőt a királyi kincslet örökösödése is kapcsolatban volt az ősiséggel: s mind ez felette megnehezítette a különben már sokaktól kárhoztatott ősiség eltörlését.

A rendek, ha tán egyéb tanúlmányaikból nem is, Széchenyi irataiból eléggé meggyőződhettek, hogy a nemesség mód felett növekedő eladósodásának gátot vetni, a nemesi birtoknak teljes becsét visszaadni, a hitelt megalapítani, a mezei gazdászatot tökélyesbíteni, s ekként az országot anyagilag virágzatra emelni mind addig nem lehet, míg az ősiség régi alakjában fenáll: minden nehézségek daczára is

1834. megkezdték tehát a tanácskozást e szövevényes kérdés felett. Meg kell azonban vallani, hogy annak szerencsés megoldására alig volt még öt hat képviselőben a kellő politikai s nemzetgazdasági ismeret. „A szó legszorosabb értelmében a setétség örvényében vergődünk, — irá Kölcsey. Az ősiséggel összekötött százados előitéletek lehellik keresztűl munkálkodásunkat; s nem csak nem távozunk a régi elvektől, hanem tetézzük is azokat.... Szavunk kiáltó szó a pusztában..."

De mindemellett is a kérdés átalános megvitatása, melyben az ősiség és hitbizományok megszűntetésének szükségе indokoltaték, igen nagy érdekkel birt. Kitűnő volt egyebek közt Kölcseynek a majorátusok felett tartott beszéde, mely egyike a magyar szónoklat legszebb példányainak. Miután a törvényhozás jogát az örökösödés szabályozására bebizonyította, s az elsőszülöttségi jószágok minden tekintetben káros voltát megmutatta, így szóla egyebek közt: „Lehet-e elszenvednünk, hogy lehessen polgár, ki roppant javakat birjon, adósságokat halmozhasson, s azoknak kifizetésére javait még se tartozzék átengedni? Mert hogy ez eddig lehetett, innen van országunk csaknem legmélyebb sülyedésének forrása. Az elsőszülöttek adósságokba sülyeszték magokat; kül- s belföldi capitalistákat ezrenként tettek szerencsétlenné; alkalmat adtak a sequestrumokra, melyek aztán más birtokosokra is alkalmaztattak; nevünket s hitelünket egész Európa előtt megbecstelenítették. ... Nincs is ok mit ezen intézetek mellett felhozhatnánk, mint a nemzetségi nevek fentartása. Ha az ország boldogsága legkisebb részben is nevekhez volna kötve: akkor igen is ezen ok érne valamit. De ki mondja meg, ha az elsőszülöttségi intézet behozatala előtt eltűnt nemzetségi nevek miatt szenvedett-e az ország boldogsága? Vessünk egy pillantást a múlt időbe. Sok nagy neveket látunk ott tündökleni, melyek már nincsenek. Ki nem emlékezik a Gara névre? E név emberei most az országnak az ég

tudja melyik szegletében ekét tartogatnak s magot vetnek a földbe. Hol a hézag, mely ama tündöklők lealkonyodtával eredett? Azok valaha tehettek jót, tehettek s tettek is roszat eleget; s leszállások után csak úgy érezte magát a nemzet mint azelőtt: ezek a mostani magvetők pedig eltűntek ugyan a névkönyvekből, de népesítik a hazát, mívelik a földet, viselik a közterheket, s úgy lehet, homályban több jót s minden esetre kevesebb roszat tesznek, mint a régi nagy Garák vagy más hasonlók. Vagy talán azóta oly nevek ragyogtak fel, melyek ha kitörűltetnének, a nemzet végveszélyre fogna jutni? Jaj lenne a hazának, melynek fentartása csak bizonyos nevekhez volna kötve! Ez vagy amaz nevű nemzetséget örökre fentartani akarni, chimaerai, haszontalan, veszedelmes előítélet. Jó hazafi, hasznos, közjóra dolgozó polgár parányi nevek közt is találkozik; s a közjó csak jó polgárokat kiván, de mennél többet, kik között a birtok eloszoljon. Ki kezében legyen a birtok? az mindegy; de nem mindegy: hány kezében legyen? Mert birtok tartja fenn a polgárt, és sok olyan polgár, kinek birtoka van, tartja fenn a hazát. . . . . Tehát mivel a társaság czéljai, a közszorgalom, virágzat és védelmi rendszer úgy kivánják; mivel a hitelezők természeti jogai, s a nemzeti közhitel szabadítást várnak; mivel a haza egészéről, magáról a nemzetről, nem pedig egyes nevekről illik gondolkodnunk; mivel törvényeinknek már egyszer a régi szennyből kitisztúlniok kell: mind a jelenben fenálló intézeteket eltörűltetni kivánom, mind azt óhajtom, hogy jövendőre is megtilalmaztassanak." 1834.

Ezen s hasonló szónoklatok diadalmas ereje a hitbizományokat elvben megdöntötte. Azoknak eltörlése a jul. 15-kei kerületi ülésben 27 szavazattal 22 ellen végzésűl mondatott ki. Nem kisebb erővel s buzgalommal vívtak a reformpárt néhány vezérei általában mindennemű ősiség eltörlése mellett. De bár számos szónok lépett a fövényre, erre nézve már csak hat megye, úgymint: Somogy, Zala, Szatmár,

1834. Tolna, Temes és Csanád utasitása kivánta a törvényt megalkottatni. „Parányi kovász ily roppant tömeghez — mond Kölcsey. Naponként az aviticitás szörnyével vesződünk; de kiabálásaink hasztalanok. A monstrumnak, teljes elhatározottsággal, Deák Ferenczen, Bezerédyn, Somsichon s rajtam kivűl talán senki sem szólott ellene. Ez a nép, atyáinak bűneikért szenved; mert az uralkodó sötétség születés által terjedez, mint az eredendő bűn." Az eltörlési módból származott a főnehézség. Minthogy azon családok száma, melyek felperesként álltak az ősiségi perekben, nagyobb volt: az „uti possidetis" elv védelmezői, kik minden követeléseknek egyszerre véget akartak vetni, nem képezhettek többséget; és hosszú vita után végre is osztályozások felállításával oldatott meg a gordiusi csomó. A hitbizományokra nézve abban állapodék meg a többség, hogy annak kiváltságos természete a jelenleg birtokban lévők halálával szűnjék meg; fizetetlen maradandó adósságokért azonban ezek javai is birói foglalás alá vétethetnek. És így lőn országosan kimondva egy nagy és eredményeiben sikerdús elv, mely a földbirtok valódi értékét, a családok jóllétét, a hitelezők biztosságát, s mindenek felett a nemzeti közhitelt tetemesen emelendő vala. Bár azonban e törvény meghozatalának szükségét mindenki érzé, ki az önzés vagy osztályszellem csekélyes érdekein felűlemelkedni s a haza jövőjét magasabb politikai s nemzetgazdasági szempontból felfogni képes volt: az említett végzésnél többet mindazáltal még nem sikerűlt keresztűlvinni; s tizennégy év érlelése s rendkivűli körülmények találkozása lőn arra szükséges, hogy ama magas érdekek az önzésen s előitéleteken teljes diadalt nyerjenek, s a kimondott elv törvény erejére emelkedhessék.

Ideiglenes hiteltörvény. Midőn a rendek a polgári törvénykönyv munkálatát letenni s kedvezőbb időre halasztani kényszeríttettek: érezték egyszersmind, hogy bár az ősiség megszüntetéséig gyökeresen javítani nem lehet is a nemzeti hitelen; de azon

károsodásokat, melyeket, pörlekedési rendszerünk lassúsága s a fizetni nem akarást legyező számtalan kibúvó lyukak miatt, a hitelezők szenvednek, közbotrány s a közhitelnek még alábbra sülyedése nélkül tovább orvosolatlanúl hagyni mégis lehetetlen. Addig is tehát, míg az ősiség százados fáját a fejsze megdöntendi, s annak következtében a törvényhozás egy korszerű váltótörvényt is életbe léptethet, egy ideiglenről kivántak gondoskodni az ország rendei. Az erre vonatkozó törvény, mely aztán királyi szentesitést is nyert, szóbeli, rövid lejáratú pervitel által pótolá a váltótörvény hiányát, rendelvén: hogy a kétszáz forintot túl nem haladó világos követelések a megyei birák által ezentúl minden kivétel nélkül rövid úton, szóbeli eljárással itéltessenek meg. Hogy pedig e törvény jótékonysága tágabb körre is terjedjen, egyszersmind megengedtetett: hogy bármily nagy összegről szóló követelések is ily módon lesznek megitélhetők, ha az adós magát kötelezvényében ily szóbeli, rövid eljárásnak önként alája vetette. 1834.

Mialatt az ország rendei Pozsonyban ekként küzdenek vala a reformok mellett, Erdély ügyei is mindinkább bonyolódának s mind nagyobb mértékben magokra vonták a közfigyelmet. Említők fentebb, miképen ott a közügyek a század első tizedeiben még szomorúbb pangásba jutottak, mint Magyarországon. Az országgyülés egybehivása 1811 óta elmulasztatván, a kormányszék hivatalnokai, kiket az országosan egybegyült rendeknek kell vala alkotmányszerűleg megválasztani, valamennyien királyi kinevezés útján jutottak tisztségeikbe; e törvénytelen főbb hivatalnokok egyetértésével pedig a hatalom mind több foglalásokat tőn a közigazgatásban; mind érzékenyebben sérté, csorbítá az alkotmányos jogokat. A megyékben a törvényes tisztújítások divatból kivétetvén, a hivatalokat szinte kormányszékileg helyettesitett tisztviselők foglalták el. A bureaukratia, a tiszturalom, ekként a kormányszéknél és a megyékben átalánossá válván, nemcsak tűrte, hanem pártolta is a Az erdélyi országgyülés.

1834. hatalmat törvénysértő önkényében, mely az alkotmányt lassanként egészen kiforgatta jogaiból. S mi legszomorúbb vala, a hosszú tiszturalom alatt a nyomasztó állapot érzete is sokáig kihaltnak látszék a hiúságokba merült, a közélettől elfordúlt, szenvtelenné vált nemzedékben. Említők azt is, hogy Magyarország ébredése, kivált az 1825-diki országgyülés óta, Erdély rendeiben is üdvös fordúlatot hozott elő. Wesselényi izgató, hazafias hatása következtében, — miben a státusférfiúi eszélyessége által jeles, mérsékelt Bethlen János és a szigorú erkölcsű, a jogtalanságot, jött légyen az bár honnan, szenvedélyesen gyűlölő, doctrinaire Kemény Dénes főrendűek, s egy igénytelen, de lánglelkű s nagy szónoki tehetségű tanár, Szász Károly, lőnek legkitűnőbb társaivá, — itt is mind nagyobb mérvben felébredt a közszellem, az érdekeltség a közügyek iránt. A megyei közgyülések mind népesebbekké kezdének válni. Több lelkes hazafi, az említett vezérek működései s példái által lelkesitve, nem elégedék meg avval, hogy saját megyéje közgyüléseit szorgalommal látogatta; eljárt a szomszéd megyék gyüléseire is, és a korkérdéseket fejtegetve, a közállapotok törvénytelen s nyomasztó voltát mutogatva, az alkotmányos ellenzéket mind kül-, mind belterjére ügyekezék gyarapitani. „Vándor patrioták“ elnevezéssel tisztelte meg őket a közvélemény. Az 1830-ki párisi forradalom s a lengyel felkelés, Erdélyben is nagy lökést adott az ellenzéknek; bátorságát, erélyét hatványozta, kitartását megedzette. Az ellenzék ezóta mind hangosabban követelé a törvények teljesitését, az alkotmányos hatóságok helyreállitását s az országgyülés egybehivását. Hol a törvény alkalmazása a kormány s bureaukratia részéről legyőzhetetlen akadályra talált: a passiv ellentállás, a törvénytelen hivatalnokok eljárásának megakasztása tétetett szabályozó elvűl. Wesselényi 1831-ben, midőn a kormány önkényesen rendelte meg az újonczszedést, birtokaiban tényleg ellenszegűlt az erőszakos újonczfogdosásnak. Néhány megye

azonnal követte a példát; a törvényhatóságok többsége pedig kijelentette, hogy országgyűlés megajánlása nélkül s az eddig gyakorlatban lévő erőszakas módon újonczokat nem fognak adni. 1834.

Mint minden egyébben, úgy a közélet mezején is, a kezdet legnehezebb; s az erélyesen megtett első lépés a többire is felbátorít: a lejtőn lökést szenvedett sziklát a nehézkedés törvénye csak a völgyben állítja meg. Alsó-Fehér megye példájára, mely Szász Károly, enyedi tanár, és Kemény Dénes által vezetve, a legtöbb kérdésben vezéri szerepet játszék, a megyék többsége törvényes tisztújítást tartott; s felsőbb megerősítés végett csak a törvény által kijelölt hivatalokra terjesztette fel a választottakat; azon tisztviselőket pedig, kiknek felterjesztését a törvény nem rendelte, hivatalaikba tényleg beigtatá. Midőn a kormány, a divatba hozott törvénytelen gyakorlattól elállani nem akarván, e választásokat megsemmisítette: némely megye, hol az ellenzék már túlsúlyra növekedett, mindannyiszor ismétlé, bár eredménytelen, de törvényes eljárását; más megyék, hol a mérséklet győzött, legalább óvással tiltakoztak jogaik csorbítása ellen, s inkább megszűntek tisztújítást tartani, mintsem a törvénytelen gyakorlathoz simúljanak. Fő sérelmök lévén az, hogy a kormányszék tagjai nem országgyülési választás, hanem felsőbb kinevezés által ültek hivatalaikban: a megyék többsége a kormányszéket törvénytelennek nyilatkoztatta; annak tagjait hivatalaik letételére szólította; néhány megye pedig, egy lépéssel tovább haladva, kijelenté: hogy, ha országgyülés bizonyos idő alatt egybe nem hívatik, a törvénytelen kormányszéknek azontúl nem fog engedelmeskedni. A magyar országgyülés Erdélyben is újra fölkelté a sóvárgást törvényhozó testületök egybehivása iránt; s annak kieszközlésére számos megye az anyaország megyéit is felszólítá; a nádort pedig feliratok s ünnepélyes küldöttség által kérte meg; és míg

1834. az országgyülés egybe nem hívatik, a törvénytelen kormányszék rendeleteit bontatlanúl félretétetni határozta.

Erdélyben ekként teljes anarchia álla be. A kormány tehát, melynek működése majdnem egészen megszűnt, ezen állapotot tovább nem tűrhetvén, azt végre megszűntetni határozta. De a helyett, hogy a jogos kérelmeknek engedve, az országgyülés egybehivása által vetett volna véget a békétlenségnek, újabb sérelmet követett el a nemzeti jogokon. A törvénytelenűl elfoglalt tért feladni egyátaljában nem akarván, az alkotmányt felfüggesztette, s Wlasich altábornagyot s horvátországi bánt teljes hatalmú királyi biztosként küldé a tartományba. De a megyék, alkotmányos jogaikra támaszkodva, ezután sem szűntek meg erélyesen szorgalmazni az országgyülés egybehivását. Kitartásukat nem kevéssé edzé azon körűlmény, hogy a magyar országgyülés, mióta gróf Teleki Domokos, mint négy erdélyi megyének küldötte, miként fentebb említők, Pozsonyban megjelent, Erdélylyel magát némileg solidaritásba helyezvén, annak törvényes kivánatát szinte támogatá. Majd Wesselényi is elhagyá Pozsonyt s az általa oly sokszor védelmezett hazának lehetséges oltalmára sietett. Az ő s a tapintatos gróf Bethlen János közremunkálásának tulajdonítható leginkább, hogy a hely szinén maga a királyi biztos is hamar meggyőződött, hogy a békétlenség okait csak a jogos kérelem megadása által lehet megszűntetni, s egy tudósításában szinte javaslá az országgyülés egybehivását. A kormány végre engedett, s az 1834-ki máj. 26-ra kihirdette az oly sóvárgással várt országgyülést, Esztei Ferdinánd főherczeget nevezvén ki arra királyi biztosúl.

A márcz. 18-kán kelt kir. levél, mely ezt Erdély rendeinek tudtára vivé, egyszersmind a királyi előadásokat is magában foglalá. Ezek szerint a fő kormányhivatalok törvényszerű betöltése, s az 1791-ki országos bizottmányok reformmunkálatainak megvitatása s a változott körűlményekhez alkalmazása —, mindenek előtt pedig az úrbéri sza-

bályzat tervének tárgyalása tűzetvén ki a törvényhozás működéseinek tárgyaiúl, mindenki a legfeszűltebb várakozással néz vala az országgyülés elejébe. 1834.

Az erdélyi országgyülés lényegesen különbözött a magyarországitól. Az ott csak egy házból álla, melynek tagjait az 1791-ki 11-dik t.-cz. szerint a kir. kormányszék, a kir. tábla, a főispánok, a székely és szász hatóságok főnökei, a megyék s a székely és szász székek és a királyi s némely más városok követei, s végre a királyi hivatalosak, az úgynevezett regalisták képezték, kiket a főrendű s más jó birtokú, e végre képességgel biró nemesek közől külön királyi levelek szoktak volt meghívni a törvényhozásban való részvételre. Ezen elemekben benfoglaltatott mind a három törvényes nemzet: a magyar, székely és szász. A székely tagok számra nézve alig tették a magyarok felét; a szászok alig egy negyedét: minek oka abban feküdt, hogy a nagy birtokok jobbára a magyarok kezében léteztek; a királyi hivatalosak pedig, kiknek a nagy birtokosok közől kell vala megválasztatniok, számra nézve mindig sokkal többen voltak az országgyülés többi tagjainál. Nagy hiánynak tekinthető az is, hogy az oláh nép, mely a tartományban többséget képezett, — mivel külön nemzetnek a törvények által elismerve nem volt, tulajdonképeni képviselettel sem birt az országgyülésen; egyébiránt több oláh származású találtatott mind a regalisták, mind a megyei követek közt. A három törvényes nemzet a tárgyalások előkészitésére külön nemzeti gyüléseket szokott tartani; melyekhez nem ritkán még a negyedik, a királyi hivatalosak tanácskozmánya járúlt. Határozatokat azonban csak a közös, országos gyülés hozhatott, melynek elnöke ugyanaz volt, ki a kormányszéknél viselte az elnöki hivatalt.

Azon szomorú tapasztalat, hogy az országgyülések 1791 óta nem másra látszának szolgálni, mint hogy a kormány által az igazgatás mezején elkövetett törvénytelenségeket szentesitsék, s a nemzeti jogok tőkéjéből egy-egy

1834. újabb részt semmisítsenek meg, — most előrelátókká, erélyesekké tette az ország rendeit. Senki sem hitte, hogy a kormány tisztán és jó szándokkal tért légyen vissza a törvényes ösvényre; sőt mindenki egyelőre is meg volt győződve, hogy az országgyülés egybehivása mellett is el van tökélve, megtartani a kezébe kerített hatalmat. Erről, ha más jelek hiányoztak volna is, már az sem engedett kételkedni, hogy a királyi hivatalosak sorába számos kormányszéki tisztviselő, s több más oly egyéniségek vétettek föl, kikben a törvények által kijelölt kellékek hiányoztak, de a kormánypárthoz szítóknak ismertetének; mások ellenben, kik meghivatásukat jogosan igényelheték, de mivel az ellenzék soraiban állának, mellőztettek; — mi miatt utóbb erélyesen fel is szólalt az országgyülés. E körülmény tisztán láttatá a megyékkel s az ellenzék egyéb tagjaival, miképen a kormány minden áron többséget ügyekszik magának szerezni, s aligha más czélból, mint hogy megkisértse most is szentesíttetni az elkövetett törvénysértéseket. Többséget ugyan, miként látni fogjuk, még igy sem volt képes nyerni a kormány; mivel azonban attól lehetett tartani, hogy akaratát a talentum, birtok és többség pártolása nélkül is, sőt annak daczára, ha másként nem megy, erőszakkal is megkisérlendi keresztűlvinni: az ellenzék is megkettőzteté a maga éberségét.

Gondját mindenek előtt az utasítások készítésére s a követek választására fordította. „Az ellenzék — mond Wesselényi Miklósról mondott emlékbeszédében gróf Teleki Domokos, ezen országgyülésnek maga is egyik kitűnő vezértagja, — az ellenzék Erdélyben tömörebb, rendezettebb volt, s a magyarországitól annyiban különbözék, hogy míg ez kezdetét az egyes megyéktől vette s tágabb alapon nyugodt; az alatt Erdélyben egy középpontból indúlt ki, s mind végig összpontosúltabb, fegyelmezettebb maradt. Ezt az ország kicsinysége, a megyék kevés száma, és korlátoltabb jogviszonya is nemcsak könnyítette, de egyszersmind

kivánatossá tette. Így történt azután, hogy mindenütt, hol 1834.
az ellenzék ernyedetlen buzgalmával tért foglalhata, a középpontból kiindúlt utasítások szolgáltak zsinórmértékül.“ És ez volt az ‘eset most is, midőn a megyék utasításaikat készítették. Az ellenzék középponti vezérei szükségesnek tarták, hogy az országgyülésen mindenek előtt a tanácskozások rendeztessenek és a szükséges kellékekkel láttassanak el. „E részben, miként szinte gróf Teleki Domokos tanúskodik, a régi országgyülések gyakorlata a leghiányosabb volt. A nyilvánosságot későn, olykor az országgyülések után megjelent jegyzőkönyvek eszközlék. Az országos üléseket megelőző tanácskozmányok a három nemzet külön gyüléseiből állottak, melyekhez nem ritkán a negyedik, a királyi hivatalosak tanácskozmánya járúlt; midőn aztán e négy tanácskozmány nem annyira a vélemények egyesítésére, mint a felekezeti szellem ébresztésére szolgált. Továbbá a megválasztott követ kötelezettsége küldői iránt, a közelebb múlt országgyüléseken is fölötte tág volt; mi legtöbb esetben nem a követek függetlenségére, de arra szolgált okúl, hogy egy más, károsabb befolyásnak legyenek alatta. Ezekre nézve a megyék általában utasításúl adták, hogy napló szerkesztessék, s úgy ennek, mint más országgyülési irományoknak pontos kinyomatásáról gondoskodva legyen. A nemzeti gyülések helyett az országgyülés egyetemes tagjai alkossanak előleges tanácskozmányokat; a követek időről időre tegyenek pontos tudósítást a dolgok folyásáról, s minden előre nem látott fontosabb esetben küldőiktől várjanak utasítást; mi végűl a szőnyegre kerűlendő tárgyak körűli eljárást illeti: a megyék által az utólsó időkben követett elvek szolgáljanak zsinórmértékűl az országgyülésre nézve is, melyek röviden így hangzottak: mindenben a létező törvények szerint működni, azokat semmi áron sem tenni ki újabb törvényhozás bizonytalanságának; s inkább semmit se tenni, mint törvénytelen eljárás által káros gyakorlatra nyitni utat.“

1834. Mi a választásokat illeti: a magyar és székely törvényhatóságok, sőt, daczára a kormánytóli függésnek, több város is, kevés kivétellel, az ellenzék soraiból választák meg képviselőiket. Magok az ellenzék vezérei is jobbára a törvényhatóságok követeivé választatták meg magokat. Ezek sorában találjuk Udvarhelyszékből b. Wesselényi Miklóst, Alsó-Fehérből b. Kemény Dénest, Vizaknáról Szász Károlyt, Küküllő megyéből gr. Teleki Domokost, Belső-Szolnokból Weér Farkast, és több másokat, kik a múlt évek küzdelmeiben magokat leginkább megkülönböztették, az alkotmány védelmében legtöbb érdemeket szerzettek. A királyi hivatalosak közől leginkább gr. Bethlen János, az utóbb oly nagy hírre kapott regényiró b. Józsika Miklós, Horváth István stb. tűntek ki az ellenzék soraiban. A vezéri zászlót közelismerés szerint Wesselényi lobogtatta; bár az említettek egynémelyikében még túlnyomóbb pártvezéri tulajdonok egyesűltek. Maga barátja, Teleki Domokos megvallja, hogy Szász Károly míveltsége sokoldaluságában s lángeszében —; Kemény Dénes a hazai ügyek alaposabb ismeretében, mind a ketten szónoki tehetségben felülmulták őt; Bethlen János pedig tágasb látkörével, több higgadtságával s eszélyességével, szelídebb, tapintatosb bánásmódjával, melyek szerint ő soha semmit nem erőszakolt, túl nem hajtott, minden eljárásában ildomos, eszközeiben sima, finom, megnyerő lenni ügyekezett, — a pártvezér több tulajdonait egyesíté. „De, úgymond, Wesselényi nevéhez két hon ébredésének eleven emléke volt kötve. Ő Erdély fejlődésében kezdettől fogva nemcsak az országgyülés beálltáig, de az alatt is legtevékenyebb részt vett, s nála a hő kedélyesség, a lovagias nyiltság sok egyebet feledtete," mi túlzási hajlamából, hirtelen fellobbanó vérmérsékletéből eredt. Wesselényi Erdélyben erkölcsi hatalma tetőpontján álla ezen országgyülés alatt; bár, midőn az utóbb eredménytelenűl oszlott szét, sokan még párthívei közől is, az ő faltörő politikáját, ellenzésének túlhajtását vádolták a

miatt, s Bethlen Jánosé mellett kétségbe vonták államférfiúi, vagy legalább pártvezéri képességét. 1834.

Mindjárt az országgyülés kezdetén nagy nehézségek merűltek fel; mert mi másutt egyedűl házszabályi és verificationalis vitákat szűlt volna, itt, a helyzet sajátságos voltánál fogva, mind az a lényeg fontosságára emelkedett. Ilyen volt mindjárt az elnöki, jegyzői, naplói kérdés. A rendek ugyanis, tekintve azt, hogy a kormányszéknek alig volt egy törvényes tagja, ki választás és nem helyettesítés utján jutott volna hivatalába, mindjárt eleinte elvűl mondták ki: „hogy mind az, mi törvénytelenűl létez, szemben a törvényhozó testtel nem létezőnek tekintessék s törvényes hatóság nélkül legyen; s ilyenekre nézve nem bűnös elnézésnek, nem kérelemnek, hogy többször elő ne fordúljanak, nem a sérelmek régiségi gyűjteményébe való utasításnak, hanem azon, a logikával és a törvényesség képzetével egykorú s igen egyszerű igazságnak van helye, hogy a mi törvényesen nincs, az nincs; és semmiből semmi következik.“ És ennél fogva a kormányszéket nem létezőnek tekintve, meg sem várták, hogy az küldjön számokra elnököt, hanem a törvényes elnök megválasztásáig nemzeti közgyülésökön akartak elnököt választani. De ez nem volt a kir. biztos s a kormányszék inyére. A tanácskozási terem tehát elzáratott, s az udvaron összegyűlteknek a tartományi korlátnok azt izené, hogy az országos terem oly gyülés számára, mely diplomatikusnak nem tekinthető, felsőbb intézkedések következtében, nem fog megnyittatni. A felingerűlt rendek tehát a reformátusok templomában tartották meg gyülésöket s gróf Nemes Ádámot kiáltották ki ideiglenes elnökké. Nemes nem késett ugyan elfoglalni az elnöki széket; de azt azon kijelentéssel tette, hogy miután ő felsége a kir. biztos utján a kormányszéknek meghagyta, hogy a törvényes elnök megválasztásáig a maga kebeléből nevezzen ideiglenes elnököt; ezzel pedig őt tisztelte meg a kormányszék: ő tehát most annál nagyobb

1834. örömmel felel meg e hivatásának, mivel a rendek bizodalmát is magában tapasztalja összpontosúlni. A rendek azonban egyátaljában nem akarták a törvénytelen s azért nem létezőnek tekintett kormányszék elnökküldési jogát elismerni; s az ellen tiltakozván, mind addig meg sem nyugodtak, míg Nemes végre ki nem jelentette, hogy a rendek értelme szerint, egyedűl megválasztatásánál fogva ül ideiglen az elnöki székbe.

Még nagyobb nehézségek támadtak, midőn az ország-gyülés a kir. biztos által a kir. előadások átnyujtásával ünnepélyesen megnyittatván, ezek első pontja szerint a kormányszéki s más fő hivatalnokok választásához kellett
Jun. 24. volna fogni. A rendek, ennek ellenére, a közjogi visszaköveteléseken akarták megkezdeni tanácskozásaikat; s a negyedik ülésben végzést alkottak: hogy minden egyebek előtt az alapjaiban megrendített alkotmányos létnek kell helyreállíttatni, mi végett a sérelmek ő felségének már fel is terjesztettek, s ezeknek orvoslatáig a királyi előadások se tárgyaltassanak; egyedűl az országos elnökségre s az itélőmesteri hivatalokra, melyekhez a gyülési jegyzőség is kapcsolva van, tétessék választás. És midőn aztán a kijelöltek nevei felterjesztettek, e végzésöket ő felségének is tudtára adták. „Tudjuk ugyan, mond egyebek közt a felirat, hogy a diétai tárgyalásokat az 1791-ki 11-dik t.-czikk a kir. előadásokkal rendeli megkezdetni; s óhajtók magunk is oly helyzetben látni ügyeinket, hogy ama fontos tárgyakat, melyek létesítését a közjó már oly rég óta igényli, azonnal megkezdhessük. De kebleinket szomorú sorsunk tartja elfoglalva; és midőn alkotmányunkat sarkaiból kiforgatva, az ország alaptörvényeit megingatva, s a kormányszék törvényes tagjainak teljes hiányában magát ország-gyülésünket lényeges állagától megfosztva látjuk: mielőtt a királyi előadások tárgyalásához foghatnánk, minden gondjainkat hazánk alaptörvényeinek s alkotmányának helyreállítására, alkotmányos létünk szilárdítására kényteleníttetünk

fordítani." A királyi válasz azonban, mely a választott hivatalnokok megerősítését meghozta, újabb keserűséggel tölté el a rendek kebleit: nemcsak mivel említést sem tett a felterjesztett sérelmek orvoslatáról; hanem azért is, mivel az országos elnökségre fölterjesztettek közől egyátaljában nem a közbizodalom által legtöbb szavazattal kijelölt egyéniséget, hanem Nopcsa Eleket, ki csak kevés szavazattal, hézag pótlóúl tűzetett a harmadik helyre, nevezte ki elnökké. 1834.

A rendek tehát egy újabb feliratban jelenték ki fájdalmukat, hogy bár huszonhárom év óta először volt alkalmuk panaszaikat felterjeszteni; kérelmeik mégis válasz nélkül hagyattak. Nem mulasztták el megjegyezni azt sem, hogy a legkevesebb szavazattal kijelölt Nopcsa Elek országos elnökké neveztetésében választási joguk csorbítását fájlalják. Minthogy azonban a dolgon változtatni többé nem lehetett, az által akarták magokat új elnökük alkotmányos eljárása felől biztosítani, hogy a beigtatáskor neki, valamint a megválasztott itélőmestereknek is új esküformát szabtak elejökbe. Az eset nem vala szokatlan: a múlt időkből több példát nyujtott a történelem arra, hogy a rendek új esküformával kötelezték le választottaikat; így történt egyebek közt II. József sérelmes kormánya után is az 1791-ki országgyülésen. A királyi biztos mindazáltal eltiltá a választottakat az új esküforma mellett foglalni el hivatalaikat. Aug. 7.

Mindezekből fájdalmasan tapasztalván a rendek, hogy sérelmeik tömege nemcsak nem kevesbűl, sőt az országgyülés alatt szemök láttára újakkal is szaporodik; más részről pedig látván azt is, hogy a királyi biztos e gyülés alatt minden dolgaik folytatását ellenséges behatással nehezíti, s lehetetlenné teszi hogy a haza várakozásának kötelességök szerint megfeleljenek: september elején, a királyi biztos értesítése és megegyeztének kikérése nélkül egy küldöttséget neveztek ki a királyhoz, mely neki sérelmeiket egy újabb feliratban terjeszsze elő és fiúi bizodalommal

1834. személyesen is fölfedezze: mily ingataggá vált hazájokban a személy- és vagyonbátorság, midőn az, a perfolyamok törvényellenes rendeleteken alapúló mostani rende szerint, a kormányszéknél és az udvari kanczelláriánál (mely magát törvénytelenűl felebbezési törvényszékké tette), egy-két ember önkényétől függ; midőn az erkölcsi és anyagi erők kifejtésének minden módja önkényesen el van nyomva. Kitűnőbb példái ennek: a külföldre utazás tilalma; a katonaság alá erőltetett székelység gyermekei iskoláztatásának korlátolása; a hivatalok betöltésében a vallásbeli egyenlőség meg nem tartása, sőt a türelmetlenségnek, kivált a görög hitűek közt, a hatalomviselők által rémítő gyakorlása; a tisztválasztási jognak a törvényhatóságok kebelében majdnem teljes elnyomatása; a katonaság alá erőltetett székelység tűrhetetlen megigázása; a katonaság féláron élelmezése; a sónak, kimeríthetlen bősége mellett is elviselhetetlen drágasága és számos más anyagi sérelmek. Adják elő a követek, miképen mind ezen sérelmek törvénytelen rendeletekből s rosz lelkű tanácsadóktól származnak, kik a fejedelmi jogok terjesztésének ürügye alatt csak önhatalmukat növesztik, saját hasznukat lesik. Fiúi bizodalommal terjeszszék ő felsége elébe, miképen a keseredettség és bizodalmatlanság, a kormány mostani iránya miatt, oly átalánossá vált minden felekezetbeliek közt, hogy gyökeres orvoslat nélkül minden országgyülési, olyannyira korlátolt munkálkodás, minden javítás egyes részletekben sükeretlen.

De a rendek e bizodalmas lépése sem termé meg az óhajtott gyümölcsöt. A mellőztetését zokon vett királyi biztos a fejedelem előtt is útjokat állá. A király oct. 3-kán, Brünnben, de nem mint az országgyülésnek, mely törvényesen még nem constituáltnak mondatott, küldöttségét, hanem csak mint hű alattvalókat fogadá a követeket; mit nekik kijelentvén, s a feliratot átvévén, minden bővebb kihallgatás nélkül, azon nyilatkozattal bocsátá el őket színe elől, hogy a feliratra nem mulasztandja el leküldeni válaszát.

Kevéssel a követeknek minden vigasz nélküli visszatértök után érkezett le a rendekhez egy kir. leirat, mely az új főhivatalnokok meghiteltetésére készített új esküformát visszavetvén, azokat a régi forma szerint rendeli meghiteltetni. A leirat november elején rendkivűl heves vitákat okozott a rendeknél; mert abban lázasztással, az indulatok felgerjesztésével, újításvágygyal s munkátlansággal vádoltatván, e vádakat nem vélték hallgatással eltűrhetni. Nehogy azonban az ország tovább is nélkülözze törvényes főhivatalnokait, az elnököt és az itélőmestereket az 1791-ki országgyülés által készített esküforma szerint végre meghiteltették. Majd a királyi hivatalosakra fordúlt a vitatkozás; mert a felett, hogy azok lajstromának hitelessége felől némi kétség támadt, oly egyéniségek is találtattak köztök, kiket az ellenzék nem vélt felruházva lenni a törvény által kijelölt kellékekkel. Míg azonban a vita e tárgy körűl folyt, egy újabb királyi leirat érkezett a rendekhez, melyben újabban is sürgettettek a többi választások megtételére s az előadások többi pontjainak tárgyalására. De e leirat is egyátaljában nem oly hangon vala szerkesztve, mely képes lett volna csilapítani, engesztelni az ingerűlt s elbúsúlt kedélyeket. Ők alkotmányos sérelmeik orvoslatáért sóvárgának; a leirat pedig egyebek közt azon súlyos váddal terheli őket: „hogy a törvényes szabadság bitanglott neve alatt annak megfertőztetésére s minden jó rend felforgatására mellékes utakon törekednek.“ 1834.

„Ha, a kormány állítása szerint, léteznek oly veszedelmes emberek — mondá e vádra a január 17-kén tartott beszédében Wesselényi —: sem illő, sem helyes ily asszonyos rágalmazással támadni meg azokat. Kötelessége, oly kötelessége a kormánynak, mely alól semmi sem oldozhatja fel, az ilyeket a törvény lángfegyverével üldözni, sujtani. A rágalmazás gyöngeség jele; ártatlanság és kötelesség érzete által edzett mellről visszapattan ennek nyila. Én, mint az országgyülési majoritás tagja, merem a magam 1835.

1835. s polgári hitsorsosim nevében felszólítani a kormányt: álljon elő törvényes bizonyítványokkal; s ha csak egy van közőlünk, kit azon fekete vádaknak legkisebbike is igazán érhet, készek vagyunk érte mindnyájan lakolni. De e vád nem néhányakat, hanem az egész majoritást, s magát az országgyülést éri; mert indítvány, melyet a többség elfogad, többé nem egyé vagy némelyeké, hanem az országgyülésé. Így tehát országgyülésünkön van azon vád, hogy „törvényes szabadság színe alatt minden jó rendet fel akar forgatni.“ T. RR.! jó rend felforgatása szándékával vagy is pártosság s revolutio szándékával országgyülést vádolni szintoly képtelenség, mint sértő s nem szabad. Csak országgyülés az és fejedelem, honnan revolutio nem ered. Revolutio pusztító lángja a legcsekélyebbnek látszó szikrákból is származhatik. Egyes személy vagy kevesek vétkes törekedései borítottak már egész országokat lángba; elcsábított vagy elkeseredett nép dúló haragja a pusztítás átkát birodalmakra terjesztheti; zabolátlan katonaság hány polgári alkotmányt nem forgatott már fel, s mennyi trónust nem fertőztetett uralkodók kiontott vérével? Nép zsírján hízott aristokratia s dölyfös oligarchák öldöklő belső háborúknak lettek már számtalanszor okai; s fejedelmek rosz tanácsosinak hibái s vétkei által hozatott nemzetek közé bizonynyal annyi zavar, s roskadt egybe annyi királyi szék, mint a más említett módokon mind össze. Egyedűl országgyülés az s a fejedelem, midőn ezzel együtt létez, honnan rendbontás nem eredhet; mert mind az rend, a mit törvény állít fel; mind az pedig, mit fejedelem s ország együtt tesz, törvény. Az országgyülést, a törvények kútfejét revolutio czélzatával vádolni annyit tesz, mint a napról, a világosság kútfejéről azt állítani, hogy a sötétség szörnyei belőle folynak ki. De hol is azon földi hatalom, mely emberi viszonyokban nem létező azon magosságra emelkedhetnék, hogy egy szabad nemzet országgyülésére ily vádat, ily itéletet mondhatna ki, s a mely fel lenne

hatalmazva azt fenyegetni? Fenyegeti ezen királyi leirásban 1835.
a kormány az országgyülést legfelsőbb hatalmával. Szent, és tisztelem én a fejedelem törvényes hatalmát, s hódolva ismerem el annak a törvények értelme szerinti hatását minden egyes személyekre, s az ország minden külön létező testületeire; de nyilván kimondom: az országgyülésre nem. Nem felette áll a fejedelem az országgyülésnek, hanem mellette; nem fejedelem adott nemzetnek és országgyülésnek létet; hanem ezek ő neki. Országgyülésnek, mely alkotta s alkotja a törvényeket, mely kötött fejedelmekkel azoknak létet adó kötéseket, mely felséges uralkodó házunkat előbb dicső fejedelmi székébe emelte, s utóbb örökösödéséről rendelkezett, csak a törvény parancsol, s az is csak addig, míg azt neki a fejedelemmel együtt megváltoztatni tetszik; de a kormány parancsa alatt bizonyára nem áll. És ezen nagy igazság legyen felelet s mérték méltatására mind azoknak, mik a ma felolvasott irományokban országgyülésünk általunki folytatásmódját, tanácskozásunk idejét, azokba parancsolólag belé elegyedve, érdeklik."

Hasonló erélylyel s bátorsággal, egyező értelemben szóltak még Szász Károly, Teleki Domokos, Kemény Dénes, Jósika Miklós és gr. Lázár József a királyi leirat vádait czáfolva. Mire aztán a rendek, — bár a királyi biztos már ismételve is határnapot tűzött ki, melynek elteltéig az előadások tárgyalásához fognának, különben avval fenyegetőzvén, hogy vonakodásukat ő felségének feljelentendi, „miszerint ő a közjó eszközlésének más módjairól gondoskodhassék" — oly végzést alkottak, mely szerint „hódoló tisztelettel kérik . . . . . és fiúi bizodalommal várják, hogy ő felsége is az országgyülésben a megfosztott törvénytevő hatalom részesét s az által önmagát tisztelvén, annak reá nem illető vádaktóli kegyes megkimélésével önméltóságát fentartani s öregbíteni méltóztatik." Kérik egyszersmind az e végzés nyomán készült feliratban, taszítsa el magától

1835. önhasznukat leső rosz tanácsadóit, és boldogítsa atyai bizodalmával hű népe képviselőit.

Egyébiránt érzék a rendek már magok is, hogy körűlbelől azon határig jutottak az ellenzésben, a sérelmek orvoslatának s a közjog helyreállításának követelésében, melyen túl nem mehetnek a közügy kára nélkül. Sőt mivel máris attól lehetett tartani, hogy a kormány az országgyülést feloszlatja: nehogy ezen esetben az ország továbbra is a törvénytelen kormányszék igazgatása alatt maradjon, elhatározták végre a választások megtételét; s még csak azon kérdés maradt eldöntendő: kik legyenek a választók? E kérdés azért merült vala fel, mivel, mint már említők, némi rendetlenségek vétettek észre a királyi hivatalosak kinevezésében; egyebek közt felhozatott, hogy miután a meghívandókat a kormányszék szokta királyi kinevezésre ajánlani: most a kormányszék, törvénytelen lévén, az ajánlást sem tehette törvényesen; más ellenvetés volt, hogy a kormány, magának a gyülésen többséget törekedvén szerezni, a törvénytelen kormányszék tagjait jobbára, s más oly egyéneket is meghívott a törvényhozásbani részvételre, kikben a törvények által igényelt kellékek fel nem találtattak. Inditványba tétetett tehát, hogy a hivatalnokok megválasztása előtt, a királyi hivatalosak lajstroma tisztázat alá vettessék. Némelyek csak azon régi hivatalosakat akarták most választókúl elismerni, kiket már az 1811-diki országgyülés alkalmával a még törvényes kormányszék ajánlott vala fel. Ez volt egyebek közt Szász Károly véleménye is, ki január 23-kán egy klasszikus beszédében, melyet a magyar ékesszólás remekjeinek méltán a legkitűnőbbjei közé sorozhatunk, bőségesen kifejtette, hogy a kormány joga a regalisták kinevezésében nem lehet határtalan. „Mert, ha ez így volna, mond egyebek közt, az alkotmány szent neve lehet-e nevetségnél egyéb; s a törvényhozásba van-e nemzetnek befolyása ott, hol, egykamarájú országgyülésben, eldöntő szózattal biró tagokat a kormány tetszése szerinti

számmal nevez ki; míg más felől a nemzettől választott képviselők száma határozott? Ha tehát nem üres hang és képzelmény a constitutio: a regalisták számának is kell határának lenni.“ Ezeket s hasonló érveket azonban csak a jogosság szempontjából mondá el a jeles szónok; mert a többséggel együtt maga is úgy látá, hogy az országgyülés állagát kitisztázás alá vetni most sem az idő, sem számtalan más akadály nem engedi. A többség végre, Szász Károly véleménye nyomán, oly végzést alkotott, hogy a követek s a királyi hivatalosak mindnyájan befolyhassanak a hivatalnokok megválasztásába, és csak a meghívó levéllel el nem látott főispánok, kir. tanácsosok, a kir. tábla fiai, mint ilyenek, és a káptalan, melynek törvényes képviseleti joga még nincs, zárassanak ki. De ezen végzést az országgyülést feloszlató királyi rendelet, eredményétől nemsokára megfosztotta. 1835.

Említők fentebb, hogy a törvényhatóságok követei határozott utasítást hoztak légyen magokkal egy országgyülési napló készítése s kiadása iránt. A többség ezt mindjárt az országgyülés elején végzésűl mondván ki, a napló kinyomatását azonnal meg is rendelte. De a kormány ezt, mint eddig divatban nem lévőt, egyszerűen eltiltotta. Wesselényi azonban, arra támaszkodva, hogy a törvények a censura semmiféle nemét nem ismerik, az önkényes tilalom által nem engedé magát elrettentetni: egy kőnyomdát vásárolván, azt saját lakásán állíttatá fel, s maga kezdvén a naplót nyomatni, a január 29-kei ülésben annak első ivét a rendeknek bemutatta, és nyomdáját avval együtt az országgyülésnek ajándékozta. A rendek köszönettel fogadták az ajánlatot, s a napló kiadásának folytatását a biráló bizottmány feladatává tették.

A mérsékelt véleményűek azonban az ellenzék soraiban sem valának megelégedve ezen eseménynyel, mely még inkább compromittálhatá az országgyülést; mert jól látták, hogy nem sikerűlend a sajtószabadságot ekként, a napló

1835. kérdése által keresztűlvinni, s e kis tartományban, így mellékesen, minden sajtótörvény alkotása nélkül megbuktatni a censurát, mely, bár szinte törvénytelenűl, de tényleg fenáll Magyarországban is; — és bajt jóslának. A baj nem is késett. Bár a kőnyomda már az ország birtokává lett, hivatalnokok jelentek meg annak műhelyében és a nyomdát zár alá vetették. A tény híre nagy ingerűltséget támasztott a közönségben; Wesselényi maga Nopcsa Elek országos elnököt ostromlá gyülés tartása végett. De Nopcsa, a főherczeg meghagyása szerint, azt mind továbbra halogatá. A főherczeg ugyanis, mihelyt a választások megtételére kitűzött határidő eredmény nélkül letelt, meggyőződvén, hogy a többségben lévő ellenzékkel e gyülésen semmire sem mehet, sőt minden újabb ülés csak a szenvedélyeket fokozza, jelentést tett Bécsbe, az országgyülés azonnali feloszlatását kérvén; s a válasz megérkezte előtt, ezen újabb ingerlő esemény után, nem engedett többé gyülést tartatni.

Február 6-án végre falragaszok hirdették az országos gyülés megtartását. A rendek nem különben, mint Kolosvár többi lakosai, nagy feszűltséggel nézének a gyülés elébe, melyet oly szokatlan, valami rendkivűlit gyaníttató események előznek vala meg. Ugyanis, a főherczeg palotája előtt korán reggel hintók álltak; a melléje rendelt polgári tisztviselők és katonai szárnysegédek titokteljes sietséggel jártak s keltek fel és alá; a főtéren és a fő utczákon katonacsapatok vonúltak át, s mint beszélék, a legénység közt töltények osztattak ki. A nép a kormányszéki épület udvarán nagy tömegben tolonga, kiváncsi hallani a gyülés eredményét.

A gyülés végre megnyittatott, s Wesselényi szót kérvén, a kőnyomda elzáratását s a nemzetnek ebből származott újabb sérelmét, az országgyülés megaláztatását, a kormány kényuralmát, a sajtószabadság önkényes elnyomásának káros következményeit szokott ékesszólásával ábrázolá. De beszédében a főherczeg megjelenése által

szakasztatott félbe, ki a kormányszéki hivatalnokok s katonai segédei kiséretében lépett a terembe. És ezután egy királyi leirat olvastatott fel, melyben a rendek szigorúan megdorgáltattak, eljárásuk kemény szavakkal gáncsoltatott, végzéseik megsemmisíttettek, s tudtokra adatott, hogy az országgyülés ezennel feloszlattatik, mindenkinek komolyan meghagyatván, hogy azonnal haza térjen s a kibocsátandó rendeleteknek engedelmeskedjék. E rendeletek által utóbb az alkotmány felfüggesztetvén, minden polgári s katonai hatalom a főherczeg királyi biztos kezébe adatott. — És így szakadt vége az erdélyi országgyülésnek, mely, ha közvetlen eredményűl nem mutathatott is fel új törvényeket, de még sem maradt üdves eredmény nélkül; mert, mi Erdélyben fő szükség vala, tetemesen gyarapította az alkotmányos szellemet. Az ellenzéknek egyátaljában nem volt oka búsúlni, hogy ily véget ért az országgyülés. Attól eleitől fogva sem lehetett többet várni a kormányszék megválasztásánál; ezt pedig a kormány magatartása mellett alig lehetett volna úgy végrehajtani, hogy vele a nemzet megelégedjék s nyerjen az alkotmányosság. A választás, ha végbemegy, valószinűleg csak a létező tagok megerősítését eredményezte volna. Ily körűlmények közt üdvösebb volt annak elmaradnia, hogy aztán a következő országgyülésen alkotmányosabb szellemben történjék meg. 1835.

Wesselényi kőnyomdájának ügye semmi befolyással nem volt ugyan az országgyülés eloszlatására; mert az ezt megrendelő királyi leirat már azon napon ki volt adva, melyen Wesselényi naplójának első ivét az országgyülésnek bemutatta s nyomdáját felajánlotta. Elébb pedig nem volt arról tudomása a kormánynak; mert azt ő oly titokban készítette elő, hogy az országgyülés maga is meglepetett a bemutatott napló által. Az eseménynek mindazáltal nagyon örűlt a kormány: ez új érvet adott kezébe, az országgyülést a túlzás vádja alá temethetni s Wesselényit sujthatni, ki kétségkivűl fő ápolója volt a gyülés folytában Wesselényi veszélyei.

1835. kifejlett rideg ellenzéki szellemnek; beszédeiben pedig a kormány eljárását legkiméletlenebbűl ostorozá. A kormány már 1831-ben is, midőn a katonafogdosásnak ellenszegűlt, fellépni akart volt ellene, s miként naplójában Kölcsey tudósít, a hadi kormány már akkor is parancsot vett elfogatása iránt; miről ő egy névtelen baráti levélben értesűlvén, Erdély megyéinél, úgy Szatmárban és Borsodban is, bizonyos pecsételt irományt tett volt le, mely esetét a hazafiak előtt felfejtse, s a rajta elkövetett igazságtalanságnak emlékűl szolgáljon. A zivatar akkor elvonúlt feje felől, mivel a katonafogdosás ellen több megye is tiltakozott. Most azonban, úgy látszék, eléri a veszély. S valóban azonnal a rendek szétoszlása után szárnyalt is híre, hogy a főherczeg kir. biztos őt többekkel együtt elfogatni szándékozik. Wesselényi mindemellett sem sietett a veszély elől; sőt bevárva, ha fog-e személye ellen valamely erőszak megkisértetni, délután az utczákat végig járta, barátaitól elbucsúzott, s csak estve távozott Kolosvárról Pozsony felé, hogy ott, mint felső házi tag folytassa működését.

Azonban esőről csurgó alá kerűlt az alkotmányos nemzeti jogok s népigények rettenthetetlen bajnoka. A kormány Magyarországban is rég megkezdette ellene a titkos nyomozást. Kölcsey már az 1833-ki febr. 28-káról tudósít, hogy folynak ellene a titkos vizsgálatok. „B. Vécsey, és Szatmár volt alispánja Geöcz, több izben kénytelenek valának felőle jelentést tenni; minthogy Szatmár vármegyéből a múlt évek alatt tett felirások Bécsben figyelmet gerjesztének s azok egyenesen Wesselényinek tulajdoníttattak; s nem ok nélkül.... Adjuk hozzá, hogy ő vala, ki az erdélyi törvénytelen katonafogást jószágaiban megakadályoztatván, az egész kis hazának merész és következéssel teljes példát mutatott; s képzelhetni fogjuk, hogy a bécsiek őt talán pártosnak, talán támadást indítónak, vagy valami titkon szőtt összeeskűvés fejének gondolták vagy épen hitték. Mi lehetetlen a gonoszságnak? Én

hallottam, hogy Bécsben Wesselényi merényei felől irásbeli bizonyítványok vagynak. Ki tudja? Nincs-e nálunk is szerteszéjjel elég ember, ki fac-simileket minden különös fáradság nélkül készíthet? Különben is a titkos policziát s az oda küldetni szokott feladások hiteles voltát ki nem ismeri? .... Ily hiteles és dicséretes utakon végezetre is miket tudott meg a kormány? Kicsinységet gondoltok talán? Nem! a dolog nagy, a dolog fontos, a dolog következéssel teljes. Mert, jámbor olvasó, nem kevesebb forog fenn: mint Magyarországot Ausztriától örökre elszakasztani; a nádort magyar királylyá koronázni; Wesselényit, ki természetesen e dolgok fő rugója, nádorrá választani .... És úgy mondják, van ki ezt hiszi, vannak kik ezt hiszik!" 1835.

De a titkos rendőrség mind ezen áskálódásai sem mehettek annyira, hogy oly vádat süthetnének ki ellene, melyre közkeresetet lehetne alapítani. Ilyen adatot 1834 végén szolgáltatott neki Wesselényi. Említők, hogy midőn a pozsonyi országgyülésen az örökváltság, s a jobbágyok polgári jogairól szóló törvényjavaslat forog vala szőnyegen, s a kormánypárt, azt megbuktatandó, a megyei követutasítások megváltoztatásában működék, ez Szatmár megyében is czélba vétetett. Említők azt is, hogy Wesselényi akkor Kolosvárról szinte átrándúlt Nagy-Károlyba s a jobbágyok örökváltsága és személyes jogai mellett küzdve, beszédében hevesen kikelt a kormány s pártja ellen, mely ezen oly üdves, oly égető szükségű reformot, a nemzeti fejlődés és haladás ezen első feltételét, megbuktatni szándékozik. A beszéd nem fogatott fel gyorsíró által, s nem is látott soha elmondatása után napvilágot; de mégis eljutott az, s pedig felette hibásan, a kormány tudomására. „1834-ben deczember 9-dikén, — így tudósít Kölcsey — a Szatmár megyei közgyülésen többek közt jelen vala Pécsy László, bihar megyei táblabiró, ki... deczember 11-kén Álmosdra ment s ott Csanády Ferencz főbiró házánál híreit többek előtt kiöntötte. Maga a főbiró nem vala hon, hanem a megye

1835. főispánjánál gr. Zichynél Diószegen tisztelkedett. Nehogy tehát az új hírek nélkül maradjon, fia, Csanády István, a Péchytől hallottakat, úgy a mint tudá, papirosra tette s levélben atyjához Diószegre küldötte. Diószegen a levél, mint napi újság kézről kézre járt, míg végre gr. Zichy kezei közé is eljutott; ki (a fenforgó erdélyi körűlmények közt) eléggé fontosnak hivé azt lemásoltatni s Bécsbe küldeni."

A kormány, Wesselényi ellen az erdélyi országgyülés miatt bosszús, kapva kapott az alkalmon, mely lehetségessé teszi a szintoly tevékeny, mint merész pártvezért elnémítani, s a cselekvés teréről leszorítani: nyomban vizsgálatot intézett tehát ellene a szatmári beszéd miatt. Épen végét érte e vizsgálat, midőn Wesselényi a pozsonyi salvus conductus védelme alatt keresett menedéket. A vizsgálatból csak annyi tűnt ugyan ki, hogy a pártvezér, a jobbágyok örökváltságáról szólván, némi kemény szavakat mondott a kormány ellen, mely, az ilyféle reformokat is gátolva, könnyen odavihetné a dolgot, hogy „a kilencz milliónyi földnép a nemesség ellen fellázadjon. Akkor ugyan majd védelmébe fogadná a kormány a nemességet; de jaj akkor ennek, mert szabad emberekből szolgákká alacsonyodnának." Ennyi is elég volt azonban a királyi ügyigazgatónak, hogy arra nota-pert alapítson. A közkereset tehát nemsokára két részről is megindíttatott Wesselényi ellen: Magyarországban, a Szatmár megyei beszédből kikapott s lázításnak magyarázott szavak miatt, a szólásszabadság —; Erdélyben, a kőnyomdáért, a nyilvánosság körűli visszaélések vádczíme alatt. A magyar kir. tábla máj. 5-re idézte őt maga elébe; megidéztetett aztán M.-Vásárhelyre is, az erdélyi kir. tábla által. A kormány oly szörnyű haragot árult el ellene, hogy elitéltetése szinte egyelőre is bizonyosnak tartatott; a per azonban hosszan folyt, s annak eredményére alább fogunk visszatérni.

Erdélyben az országgyülés feloszlatása s az alkotmány felfüggesztése, Magyarországon a jobbágyság örökváltságának, a földnép felszabadításának meggátlása jelölik Ferencz király végső kormányidejét. Márczius elején, nem ugyan váratlan, de a kedélyeket nagy feszültségbe helyező hír terjedt szét az országban, hogy I. Ferencz császár s király, ki már hosszabb idő óta betegeskedék, e hónap második napján megszűnt élni. 1835. I. Ferencz halála.

Midőn ő negyvenhárom év előtt széles birodalma kormányát átvette, a franczia forradalom lázas szabadságmámora lángba borította Európát, s élethalál harczot kezdett a legitim trónok s az ó-világ hűbéri eszméi s intézményei ellen. E harcz huszonöt évig folyt; számos trónokat felforgatott, s megváltoztatta Európa földabroszát. De nem kevesebb átalakúlást idézett az elő a szellemi s erkölcsi világban: egészen megváltoztatta a világnézletet, évezredes vélemények, elvek s intézmények helyébe újakat állított.

Ferencz e harczban eleitől fogva végiglen folyton részt vett; s viszontagságteljes életében nem egyszer érzé annak súlyát; trónja többször inog vala lábai alatt; s magából székvárosából is kétszer kényteleníttetett menekűlni a győzedelmes ellenség elől.

E viszontagságok s veszélyek elhatározó befolyást gyakorlának az ő kedélyére s kormányának jellemére. Különben természeténél fogva is gyanakodó, kényuralomra hajló kedélye gyűlölettel kezd vala viseltetni azon eszmék s elvek, azon irány ellen, melyek oly szörnyű felforgatásoknak lettek szülő okai, oly iszonyú vérkeresztségen vezették át az európai emberiséget. A régihez való ragaszkodás, a hagyományos nézetek és intézmények fentartása, a tekintély ápolása s erősítése; ellenben pedig az újítás szellemének elfojtása, a szabadelvű új tanok, eszmék, institutiok üldözése s megrontása fő sajátsága s jellege lőn azóta szellemirányának.

Miként II. József még erőszakosan is törekedett újítani, felvilágosítani s átalakítani, hogy népeit boldogítsa:

1835. úgy Ferencz, daczára annak, hogy ifjúsága néhány éveit József oldala mellett tölté, minden áron akart conserválni, a veszélyek, felforgatások forrásáúl tekintett felvilágosodásnak útját állni, hogy népeit belbékében, nyugalomban tartsa, ezt hivén a népboldogság egyedűli kútfejének.

Míg hadai künn, a forradalom hadai ellen táboroználnak, ő maga óvatosan megválasztott kormánysegédeivel, a titkos rendőrség, a szellemi mozgalom elfojtása s a vallásosság ápolása által ernyedetlenűl küzdött a régi vélemények s világnézetek, a régi elvek és kegyelet fentartása mellett az új irány és szabadságigények ellen.

Hadai, a hozzá szövetkezett hatalmak által segítve, végre legyőzték a forradalom seregeit; a külbéke s avval együtt a hatalom legitim uralma helyreállíttatott. De ő maga nem lőn képes gátot vetni az új szellemi iránynak, s megállítani továbbfejlésében az erkölcsi világot. A csend, melyet a párisi békekötés s a bécsi congressus helyreállított, csak addig tartott, míg az új zsarnokság elleni küzdelemben megfáradt népek kissé megpihentek s új erőt gyűjtöttek: nem többé a végett, hogy ellenségek gyanánt rohanjanak egymásra, hanem hogy a túlterjesztett fejedelmi hatalomtól visszakövetelják a szabadságot, a befolyást közügyeik intézésére, szóval, azon népjogokat, melyeket az el nem fojthatott új szellemi irány s felvilágosodás elidegeníthetlen természeti jogok gyanánt hirdetett.

Ferencz ezen új korszellemben végiglen ellenségét látá a világbékének szintúgy mint az államnak, melynek súlypontját ő a fejedelmi hatalom teljességében, a tekintély uralmában helyezé; végiglen nem szűnt meg tehát küzdeni az új irány ellen, bár azt mindinkább kisiklani érzé a korlátok közől, melyekbe azt szorítani törekedett. Ebben ő hű maradt magához véglehelletéig.

E lélekirány lévén jellemsajátságainak alapvonása s forrása: abból eredtek legtöbb erényei s hibái kormányéletében; ennek különböző méltánylata szerint hangzik felette

az itélet is oly különbözőleg az egymással szemben álló politikai felekezetek kebeléből. 1835.

Az új irány s alkotmányos szabadság barátai, — tekintve azt, hogy ő épen az általuk pártolt elveket üldözve, a titkos rendőrséget, a censurát, a szellemi mozgalom korlátolását s a felvilágosodás meggátlását használá az igazgatás fő eszközei gyanánt; habár nem vonják is kétségbe, hogy ezen eszközöket ő ama jellemsajátságánál fogva vette gyakorlatba, mely szerint szelíd kedélye a kegyetlen, erőszakos elnyomásnak általában nem barátja, inkább megelőzni, gátolni, mint sujtani kivánta azt, mi lélekirányával ellenkezett; mivel azonban e kormányeszközöknek szükségkép az lőn eredménye, hogy a természetszerű fejlődés, haladás megakasztatott, az anyagi jóllét, ipar, kereskedelem, és a szellemi s erkölcsi érdekek, a felvilágosodás, szabadság, pangásban maradtak —: egyátaljában nem hajlandók őt kedvezőleg megitélni; s ha az egyiptomi halottbirálat még divatban volna, nem fogták volna megszavazni a fényes eltakaríttatást.

Ellenben azok, kiknek lelki iránya az övével rokon, kik az új eszmék ellenségei, a kiváltság s tekintély barátai, a conservatio felé hajólnak, mind abban, mit amazok kormányhibának, árnynak tekintenek, merő kormánybölcseséget, erényt, atyai gondviselést látnak, magasztalnak.

Melyik félnek van igaza? Ez ismét alanyi vélemény dolga; s az itélet a szerint hangzik, amint ki a puszta külső rendben s nyugalomban, az államgépezet zajtalan forgásában a megszokott sima uton, a nép szerény, együgyű elégültségében; vagy az erők kifejlésében, a magosabb szellemi műveltségben, az ipar s kereskedelem virágzatában, a, bár kissé zajos, de életvidor haladásban helyezi az állam főczélját.

Abban mind a két fél megegyez, hogy a kitartó szivósság s munkásság, az egyszerűség s némi népszerű kedélyesség, mely őt mindenkinek minden ügyeiben könnyen

1835. megközelíthetővé tette, s bizonyos neme az igazságszeretetnek, mely a nem politikai irányú egyes ügyekben, kivált a személyes kihallgatások alkalmával, sok bajt jóvá tett, mi a követett kormányrendszerből származott, — jelleme főbb sajátságaihoz tartoznak. Ezekhez sorozandó még az is, hogy bár nem volt is barátja a népszabadságnak, mindig a jó indulatú, mindenben csak a köz jólétet czélzó, gondviselésszerű országatya szinében kivánt látszatni népei előtt, s oda törekedett, hogy kormánya, bár a szabad mozgást korlátozó önkényre hajlott, bizonyos patriarchalis jellemben tűnjék elő. A nép szeretetének tanúságait annyira igénylé, hogy az némileg erkölcsi szükségei közé tartozott; maga is viszont mindenkép elhitetni ügyekezett, hogy népeit szereti. Ennek hirét kivánta ő még nevének emlékéhez is kapcsolni, midőn végrendeletében népeinek a maga szeretetét örökölte. És, kivált ama fesztelen, népies modor, melylyel a nép iránt leereszkedő lenni tudott, nem is maradt hatás nélkül: a nép, mely közt élt és számos alkalommal megfordúlt, a bécsi nép, nagy ragaszkodással viseltetett iránta.

Magyarországban a nép, mely őt alig látta, személyes hatását nem tapasztalta, közönynyel fogadá halálának hirét. Az utólsó események Erdélyben s a pozsonyi országgyülésen, kivált az örökváltság s a jobbágyok személyes szabadsága kérdésében, nagyon megcsökkenték az 1825 óta növekedő népszerűségét. Utóda, Ferdinánd, már meglévén koronázva, a trónváltozás a közügyek menetében semmi változást sem idézett elő; az ország rendei megszakasztás nélkül folytatták törvényalkotó munkálkodásaikat, melyekbe azon remény, hogy azokat az atyjáénál nagyobb szabadelvűség hirében álló új uralkodó alatt több süker jutalmazandja, új lendületet, nagyobb élénkséget hozott. Kik azonban a mozgató erők játékába mélyebben betekintettek, a trónváltozástól nem vártak új fordúlatot a kormánypolitikában; mert a személyzet, az uralkodón kivűl, kit beteges-

kedése a belátás élétől s az akarat erélyétől megfosztott, nem változott: Ferencz végakarata szerint, azontúl is a közügyek régi intézői, Lajos főherczeg és Metternich Kelemen herczeg, maradtak a birodalom kormányának élén. 1835.

Reviczky állása Ferencz halála után.

De egyebek közt létezett egy férfiú, ki nem vehette közönyösen a trónváltozást, kinek elég oka volt őszintén gyászolni az elhunyt fejedelmet: e férfiú gróf Reviczky Ádám, a magyar udvari kanczellár volt. Ő Ferencznek kegyencze, kivált 1826 óta számtalan kegyelmeit élvezte: alacsony, szegény sorsból általa magas hivatalokra, végre kanczellári méltóságra s grófi rangra emeltetvén, sokféle ellentörekvések daczára, nemcsak hivatalát, hanem befolyását is végiglen csorbíttatlanúl megtartotta Ferencz kedélyére, ki neki, a pazar fényűzőnek, egyebek közt, még több ízben jelentékeny összegeket is adott hitelezőinek kielégítésére. Reviczkynek sok ellensége volt mind a magyar urak, mind a német kormányférfiak között. Ő, a szerencsefi, ki jól tudá, mennyire irígylik neki a kanczellári főméltóságot, mely eddigelé mindig az ország legelőbbkelő családjai tagjainak szokott lenni osztályrésze; mennyire lenézik, gyalázzák, gúnyolják a magán társas körökben ezért a büszke magyar urak: rendszerint igen éreztette velök magas állása, nagy fontosságú hivatala és a fejedelemnél birt befolyása súlyát. Egyébiránt bár mi alacsony helyzetű honpolgár iránt is nyájas, fesztelen, udvarias, sőt kedélyes magyar szívességű: a mágnások iránt, ritka kivétellel, hideg, feszes, büszke, sőt nem ritkán lenéző magatartást tanúsíta. Befolyását a fejedelemnél néha még a nádornak is érezhetőleg értésére adta. És mig e miatt a magyar főnemesség, csaknem kivétel nélkül, gyűlölte őt: a fejedelmi kegyek miatt a német udvari párt sem fojthatá el iránta ellenszenvét. Reviczky e mellett egyébként is bosszantá a német urakat. Benne sem a császár-király személyes hajlama, sem a szerencse rendkivűli kedvezései, sem a német udvar szelleme nem volt képes elfojtani, vagy

1835. csak meg is gyöngíteni nemzetisége élénk érzetét. Ezt ő minden alkalommal, minden viszonyok közt nyíltan, mintegy homlokán kifejezve, tanúsítá. Büszke volt reá, hogy magyar; s hol nemzetének méltósága, becsülete s a monarchia államösszegében való súlya forog vala fenn: ott annak a német udvarban,. a német fővárosban senki sem lehetett volna valóbb, méltóságteljesebb képviselője, szilárdabb ügyvéde, mint ő vala. Hol ő, mint magyar kanczellár, megjelent, volt légyen az udvari, vagy bármi egyéb ünnepély, volt légyen társas kör: fellépése s magatartása mindig tiszteletet parancsoló vala a nemzetiség iránt, melyet képviselt. Már e magaviselete is nagy mértékben felszította ellene a német udvari párt gyűlöletét, melyet ő sok alkalommal elhomályosított felléptével. Még inkább gyűlöltetett pedig azon kivételes kegyelem miatt, melylyel őt a fejedelem elhalmozá, s azon befolyás miatt, melyet magának, Ferencz e személyes hajlamánál fogva, a kormányügyekben is kivívni tudott. Mert ha bár nem birt is a kabinetben túlsúlyt szerezni a magyar érdekeknek, mint azt sok magyar hazafi, az 1825-ki országgyülést követő években reményli vala: mégis számtalanszor egynémi előnyt vívott ki a magyar ügyeknek; egynémi csapást, egynémi hátratételt hárított el azoktól. Sok volt már az is, hogy az 1811—1825 közti kényuralom után oly rendes mozgásba hozta az alkotmányos életműködést, oly reményteljesen megindította a nemzeti reform s átalakúlás ügyét. Mennyi ok az irígyletre s gyűlöletre a német udvari párt részéről! Sokan még azt is leginkább neki tulajdonították, hogy, miként a német udvari párt egy része kivánta, Ferdinánd, az elsőszülött nem mellőztetett, s nem annak öcscse, Ferencz Károly, tűzetett ki koronaörökössé.

Elgondolhatni: mind ezen megalázott büszkeség, mind ezen megsértett önérdek és hiúság, mind ezen kijátszott vagy háttérbe szorított párttörekvés mily agyarkodással indította meg most hadjáratát az elhunyt fejedelemben

egyetlen támaszától megfosztott, magára hagyott Reviczky ellen! Valóságos botrány volt, azokat kik pár nappal elébb nagy kitűntetésnek és szerencsének tartják vala, előszobáiban udvarolni, s lesni a pillanatot, melyben elejébe bocsáttatván, neki hizelegve tömjénezhetnek, most úton útfélen hallani, mint rágalmazzák, gyalázzák őt, mint kürtölik maholnap bekövetkezendő bukását. A beállott körülmények közt egyedűl a főherczeg nádor akarata is elég volt volna őt hivatalától elmozdítani. Tudta ezt mindenki, s várták is sokan, sőt nem is mulasztának el e czélra hatni. Kitől azonban Reviczky legtöbbet tarthatott, a nádor, most ritka mérsékletet tanúsita irányában. Elmozdittatását ő is kivánta ugyan személyes ellenszenvénél fogva; de önzetlenebb volt, mintsem hogy azt mindjárt foganatba vétesse, meggondolván, hogy e nagy hatású hivatal körüli változás, kivált ha az új kanczellár a nemzet rokonszenvével nem találkoznék, az országgyülés folyamára is káros befolyással lehetne. Oda hatott tehát, hogy a diéta alatt e változásról szó se tétessék az udvarnál. 1833

Nyomatott Bécsben, Holzhausen Adolfnál.